

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**REFİK HALİT KARAY'IN ESERLERİNE YANSIYAN DÜŞÜNCE
DÜNYASI**

Doktora Tezi

Yenal ÜNAL

Ankara-2012

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**REFİK HALİT KARAY'IN ESERLERİNE YANSIYAN DÜŞÜNCE
DÜNYASI**

Doktora Tezi

Yenal ÜNAL

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Kurtuluş KAYALI

Ankara-2012

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

REFİK HALİT KARAY'IN ESERLERİNE YANSIYAN DÜŞÜNCE
DÜNYASI

Doktora Tezi

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Kurtuluş KAYALI

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi 18 / 05 / 2012

T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (...../...../.....)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

.....

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	IV
KISALTMALAR	VI
I. GİRİŞ	VII
I.I. Çalışmanın Ana Eksenini ve Amacı.....	VII
I.II. Yetiştigi Dönemin Tarihi ve Siyasi Gelişim Sürecinin Değerlendirilmesi.....	XI
I.III. 19. Yüzyıl Sonu–20. Yüzyıl Başlarında Genel Hatlarıyla Türk Düşünce Hayatı ve Türk Edebiyatı.....	XIV

I. BÖLÜM

REFİK HALİT KARAY'IN HAYATI VE MESLEKİ FAALİYETLERİ

1.1. Ailesi, Yetiştigi Çevre, Çocukluk Yılları ve Tahsili.....	1
1.2. Edebiyat ve Gazetecilik Hayatına Girişi ile Fecr-i Âti Topluluğu.....	7
1.3. Anadolu'ya Sürgün Edilmesi ve I. Sürgün Dönemi.....	17
1.4. İstanbul'a Geri Dönüşü ve Yeni Mecmua Dönemi.....	26
1.5. Mütareke Dönemi Siyasi ve Matbuat Faaliyetleri.....	31
1.6. Türkiye Dışına Sürgün Edilişi ve II. Sürgün Yılları.....	62
1.7. Sürgünden Döndükten Sonraki Yaşamı ve Vefatı.....	75

II. BÖLÜM

ESERLERİ VE MATBUAT FAALİYETLERİ

2.1. Refik Halit Karay'ın Mizacı, Kişiliği ve Edebiyat Hayatına Girişi.....	81
2.2. Hikâyelerinin Kronolojik Olarak Değerlendirilmesi.....	86
2.3. Romanlarının Kronolojik Olarak Değerlendirilmesi.....	94
2.3.1. İstanbul'un Bir Yüzü.....	95
2.3.2. Yezidin Kızı.....	96
2.3.3. Çete.....	97
2.3.4. Sürgün.....	98
2.3.5. Anahtar.....	99
2.3.6. Bu Bizim Hayatımız.....	100
2.3.7. Nilgün.....	101

2.3.8. Yer Altında Dünya Var.....	103
2.3.9. Dişi Örümcek.....	104
2.3.10. Bugünün Saraylısı.....	105
2.3.11. 2000 Yılın Sevgilisi.....	106
2.3.12. İki Cisimli Kadın.....	107
2.3.13. Kadınlar Tekkesi.....	108
2.3.14. Karlı Dağdaki Ateş.....	110
2.3.15. Dört Yapraklı Yonca.....	110
2.3.16. Sonuncu Kadeh.....	111
2.3.17. Yerini Seven Fidan.....	112
2.3.18. Ayın Ondördü.....	113
2.3.19. Yüzen Bahçe.....	113
2.3.20. Ekmek Elden Su Gölden.....	114
2.4. Mizah ve Hiciv Eserlerinin Kronolojik Olarak Değerlendirilmesi.....	116
2.4.1. Sakın Aldanma, İnanma, Kanma.....	116
2.4.2. Kirpinin Dedikleri.....	117
2.4.3. Ago Paşanın Hatıratı.....	119
2.4.4. Ay Peşinde.....	120
2.4.5. Guguklu Saat.....	121
2.4.6. Tanıdıklarım.....	122
2.5. Kronik Eserlerinin Kronolojik Olarak Değerlendirilmesi.....	123
2.5.1. Bir İçim Su.....	123
2.5.2. Bir Avuç Saçma.....	124
2.5.3. İlk Adım.....	125
2.5.4. Makyajlı Kadın.....	125
2.5.5. Tanrıya Şikayet.....	126
2.5.6. Üç Nesil-Üç Hayat.....	126
2.6. Hatırat Eserlerinin Kronolojik Olarak Değerlendirilmesi.....	127
2.6.1. Minelbab İlelmihrab.....	128
2.6.2. Bir Ömür Boyunca.....	129
2.7. Tiyatro Eserlerinin Kronolojik Olarak Değerlendirilmesi.....	130
2.7.1. Tiryaki Hasan Paşa ve Kanije Müdafaası.....	130
2.7.2. Deli.....	131
2.8. Dergi ve Gazetecilik Yazılarının Değerlendirilmesi.....	132

III. BÖLÜM
ESERLERİNE YANSIYAN TARİHİ, SİYASİ, EDEBİ VE SOSYAL
FİKİRLERİ

3.1. Türk Düşünce ve Fikir Hayatında Refik Halit Karay.....	135
3.2. Karay'ın Tarihi ve Siyasi Fikirleri.....	150
3.2.1 II. Meşrutiyet Devrine Kadar Olan Tarihi Dönemle İlgili Düşünceleri...157	
3.2.2. II. Meşrutiyet, İttihat ve Terakki, Hürriyet ve İtilaf Fırkası Dönemleri ve Siyasi Olaylarına Bakışı.....	167
3.2.3. Mütareke, Millî Mücadele ve Cumhuriyet Dönemi Olaylarına Bakışı...177	
3.2.4. Dünya Tarihi, Türkiye'den Ayrıldıktan Sonra Arap Yarımadasına ve Arap Toplumlarına Bakışı.....	184
3.3. Sosyal ve Ekonomik Konulardaki Düşünceleri.....	189
3.3.1. Dinler, İnançlar, Gelenekler ve Adetler Hakkındaki Görüşleri.....	195
3.4. Dil ve Edebiyat Konularındaki Düşünceleri.....	198
3.4.1. Türk Matbuatı Hakkındaki Fikirleri.....	206
3.4.2. Coğrafya, Mevsim ve Şehirler Hakkındaki Görüşleri.....	211
SONUÇ.....	221
ÖZET.....	237
BİBLİYOGRAFYA.....	239
EKLER.....	253
EK-1 Dergi ve Gazetelerde Yayımlanan Makale ve Fıkraları.....	254
EK-2 Yüzellilikler Listesi.....	281

ÖNSÖZ

Günümüzde yapılan tarih incelemelerinde, yakın mazinin önemli tarihî olaylarının tam anlamıyla anlaşılabilmesi ve bütünüyle ortaya konabilmesi için bu hadiselerde rol oynamış önemli simaların hayatları, siyasi faaliyetleri, eserleri ve düşünce dünyalarının araştırılması büyük bir önem arz etmektedir. Bu nedendir ki son zamanlarda bu çeşit, önemli araştırmalar Türkiye’de ve dünyada mühim bir aşama kaydetmiştir. Tarih ve edebiyat araştırmalarının oldukça hızlı bir şekilde gelişen bu alanında daha önce yapmış olduğumuz “*Ahmet Ferit Tek*” adlı çalışmamızdan sonra yine önemli tarihî bir kişilik ve büyük bir edebî sima olan Refik Halit Karay’ın, siyasi faaliyetleri ve düşünce dünyasına olan merakımız bu çalışmanın ortaya çıkmasında çok önemli bir etken olmuştur.

Bu vesile ile bugüne kadar hayatı, siyasi faaliyetleri ve Türk düşünce dünyasına ışık tutacak nitelikteki fikirlerine ilişkin özellikle tarihî perspektiften etraflı ve sistemli bir araştırma yapılmamış olan Refik Halit Karay’ın yaşamını incelemeyi ve araştırma konusu yapmayı düşündük. Bundaki amacımız düşünce adamı yetiştirme kuraklığı yaşanan Türkiye’de, 1908–1965 yılları arasında Türk toplumunun yaşadığı politik, ekonomik, tarihî, kültürel, toplumsal gelişme ve değişimleri en iyi analiz eden aydınlardan biri olması nedeniyle Refik Halit Karay’ın fikir ve düşüncelerinden istifade etmektir. Nitekim Refik Halit, başta II. Meşrutiyet, İttihat ve Terakki Fırkası, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, mütareke dönemi, Millî Mücadele devri, dünya tarihî, Arap coğrafyası, Türkiye’nin sosyal ve ekonomik tarihî, dil ve edebiyat konuları olmak üzere onlarca konu hakkında can alıcı tespitlerde bulunmuştur. Bu yönüyle yazarın Türk düşünce tarihî açısından da büyük bir önemi bulunmaktadır.

Refik Halit Karay’ın hayatı ve fikirleri hakkında oldukça etkin ve verimli bir çalışma ortaya koyabilmek amacıyla Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, Türk Tarih kurumu Kütüphanesi ve Milli Kütüphane başta olmak üzere muhtelif kütüphanelerdeki konuyla ilgili bütün kitapları ve arşiv malzemelerini taradık. Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivinde ve Cumhuriyet Arşivlerinde, Refik Halit Karay ve hayatıyla ilgili kitap, makale, gazete ve belgelerin hemen hemen tamamını bir araya getirmeye çalıştık. Refik Halit Karay’ın kendi eserleri ile hayatı, dönemi ve fikirleri hakkında topladığımız yaklaşık 300 kaynak eser ile çok sayıda makale, gazete ve arşiv belgelerini itina inceledik. Bu aşamadan

sonra belirli bir plan çerçevesinde yaptığımız araştırmaları bir bütüne dönüştürmeye çalıştık. Çalışmamızın I. Bölümünde Refik Halit Karay'ın, hayatı, tahsili, siyasi faaliyetleri, edebiyat hayatına girişi, mizacı ve karakterini ayrıntılı olarak değerlendirdik. II. Bölümde yazarın hikâye, roman, mizah-hiciv, kronik, anı-hatırat, tiyatro türlerinde verdiği eserleri ile gazete makale, fıkra ve tefrikalarını inceledik. III. Bölümde ise hayatı ve siyasi faaliyetleri ile eserlerine yansıyan düşüncelerinden yola çıkarak Refik Halit Karay'ın, Türk düşünce dünyasındaki konumunu ve önemini belirlemeye çalıştık.

Yaptığımız bu çalışma sonunda Refik Halit Karay'ın XX. yüzyıl, Türk düşünce tarihinde -bugüne kadar tam anlamıyla ortaya çıkarılmamakla birlikte- çok önemli bir şahsiyet olduğu sonucuna vardık. Refik Halit Karay'a göre XX. yüzyılda Türkiye'de yaşanan siyasi, sosyal ve köklü değişiklikler Türk toplumsal yapısını olumsuz yönde etkilemiş, bu köklü değişiklikler ve özellikle siyasi iradelerin toplumun her kesimine yaptığı baskıların sonucunda; nesiller arasında kopukluklar yaşanmış ve ülkede kültürel manada sağlıklı bir gelişim yaşanmamıştır. Bu gibi oldukça önemli fikirler ortaya atan yazar üzerine yaptığımız bu araştırmayla birlikte Refik Halit'in düşünce ve fikirlerini analiz ettiğimizi ve bu faaliyetimizle de Türk düşünce tarihî açısından mühim bir inceleme ortaya çıkardığımızı düşünmekteyiz.

Bu araştırma konusunun saptanmasında katkı ve tavsiyelerde bulunan, cesaretlendirici teşvikleri ile beni motive eden, tez çalışmamızın olgulaşmasına çok önemli katkılar sağlayan çok değerli Hocam Prof. Dr. Kurtuluş KAYALI başta olmak üzere Prof. Dr. Neşe ÖZDEN, Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN, Prof. Dr. Vahdet KELEŞYILMAZ ve Doç. Dr. Mehmet ÖZDEN'e özel olarak teşekkür etmek ve saygılarımı sunmak istiyorum. Çalışmayla ilgili olarak çok önemli değerlendirmelerde bulunan Ayşe KARAYORMUK'a, tezimizin şekillenmesine çeşitli vesilelerle katkıda bulunan değerli arkadaşlarım Şemsettin KAVAS, Taner BEYOĞLU, Selma ŞENER, Şevkiye TÜKENMEZ, Ayda PERÇİN ve Abdülnasır SÜT'e teşekkürü bir borç bildiğimi ayrıca ifade etmek isterim.

Yenal ÜNAL

20.05.2012

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı Geçen Eser
A.g.d.	: Adı Geçen Dergi
A.g.g.	: Adı Geçen Gazete
Bca.	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Boa.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bkkk.	: Bakanlar Kurulu Kararlar Kataloğu
bkz.	: Bakınız
bşk.	: Başkaları
bs.	: Basım
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
d.	: Doğumu
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
Nu.	: Numara
ö.	: Ölümü
R.	: Rumî
s.	: Sayfa
T.B.M.M.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TOE	: Tarih-i Osmanî Encümeni
TOEM	: Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası
vd.	: Ve Devamı

GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Ana Ekseni ve Amacı

Tarih bilimiyle ilgilenen birçok sosyal bilimci tarihi tanımlamaya ve tarihin amaçlarını çeşitli şekillerde açıklamaya çalışmıştır. Peter Novick'e göre tarih, “*Yavaş yavaş birbirleriyle rekabet eden iddia ve karşı iddialardan oluşan bir bataklık*”,¹ Edward Hallet Carr'a göre ise “*Tarihçi ile olguları arasında karşılıklı bir etkileşim süreci; bugün ile geçmiş arasında bitmez bir diyalog*”dur.²

Geniş ve genel anlamıyla tarih,³ her türlü olayın, maddenin veya nesnenin geçmişteki ve o anki hâlini konu alır.⁴ Günlük konuşma dilinde ise “*Tarih*” sözcüğü iki anlama gelir: Hem geçmişte meydana gelmiş olayları belirtir hem de geçmişin tarihçilerin çalışmalarında yeniden kurulup, aktarılmasını ifade eder.⁵

Tarihin ana konusunu, toplumların yaşantıları oluşturmaktadır. Farklılıklara yol açan ana ayırt edici özelliği ise insanların geçmişteki toplumsal ilişkilerini araştırmasıdır.⁶ Tarih bilimi ile öbür toplumsal bilimler arasındaki ilişkiler zorunlu ve değerli ilişkilerdir.⁷

Tarihin faydası ya da yararı nedir? Bugüne kadar tarih felsefesiyle uzaktan yakından ilgilenen bütün tarihçilerin merak ettiği bu soru çeşitli şekillerde ele alınmıştır. A. L. Rowse konuyla ilgili olarak şu soruyu sormuştur. “*Bir kimyacı, bir fizik bilgini ya da bir makine mühendisi olabilirsiniz, ama bir tarihçi olabilir misiniz? Olduğunuz takdirde bu sizi nereye götürür?*”⁸ Meseleyi tersinden ele alan, bir an için tarihin mevcut olmadığını düşünerek konuya yaklaşan İngiliz tarihçisi A. Marwick “*Tarihin Faydası Nedir?*” sorusunu ileri sürenlere en kesin ve en

¹ Salih Özbaran, **Tarih, Tarihçi ve Toplum**, Tarihin Çağrışımı, Doğası, Tarihçilik ve Tarih Öğretimi Üstüne Düşünceler, 3. bs, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 2006, s. 1.

² Edward Hallet Carr, **Tarih Nedir**, çev. Misket Gizem Gürtürk, 9. bs. İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s. 35.

³ Arapça tarih kelimesi, İbranice ay görmek anlamına gelen “*Verrehe*” kökündendir ve hadiseleri Sami kavimlerindeki ay takvimini kullanmak suretiyle bir takvime bağlamak, yani ferdi vakaları tarihlendirme esasına dayanan kronolojik bir tasnif anlamına gelir. Batı kaynaklarında “*Histoire*” tabiri Latin ve Yunan kaynaklarında araştırmak, incelemek anlamlarında kullanılmıştır.

⁴ Mustafa Öztürk, **Tarih Felsefesi**, Elazığ, Başbakanlık Basımevi, 1999, s. 29.

⁵ Doğan Özlem, **Tarih Felsefesi**, 9. bs. İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 2001, s. 13.

⁶ “Günümüz toplumu bugüne egemen olup geleceği üzerine bir görüş oluşturabilirse, bu süreç içinde geçmişe ilişkin bilgisini de yenileyebilir.” Ayrıntılı bilgi için bkz. E. H. Carr, J. Fontana, **Tarih Yazımında Nesnellik ve Yanlılık**, çev. Özer Çetinkaya, Ankara, İmge Kitabevi, 1992, s. 21.

⁷ E.H.Carr-J.Fontana, 1992, 14–15.

aydınlatıcı cevap için hiç kimsenin tarih bilmediği bir toplumda günlük hayatın nasıl olabileceğini tasavvur etmeleri teklifinde bulunmaktadır. Levi-Strauss'a göre tarihi önemsemeyenler yaşanan zamanı bilmediklerinden kendilerini kınayanlardır. Cicero bunu daha da açık bir şekilde sokmuştur. “*Kendinizden önce ne olup bittiğinden habersiz bulunmanız çocuk kalmanız demektir.*”⁹

Toplum halinde yaşayan insanların meydana getirdiği kültür ve medeniyet, toplum düzeni, iktisadi hayat tarihin konusunu teşkil eder.¹⁰ Buna bağlı olarak, sanat, dil ve edebiyat, din, ahlak, bilim, teknik, şehirleşme, idari yapı, hukuk, kısacası maddi manevi olarak ortaya konan her şey tarihin konusu kapsamındadır.¹¹

Dolayısıyla tarih, beşeri bilimlerin merkezinde yer alır. Bazı tarih ekollerinin yerleştirmeye çalıştığı tarih anlayışı tüm uzmanlık tarihlerinin toplamıdır. Tarihin toplumsal bir rolü olduğu açıktır. Toplumlar, geleceklerine yön verirken her zaman geçmişlerine ihtiyaç duymuşlardır. Gelecekte nelerin olabileceğine, geçmişte nelerin olduğuna –ya da olmadığına- tarihe bakarak karar verilir. Kısaca deneyim yoluyla öğrenilir. Tarihin vazgeçilmez olduğunu iddia etmek şunu söylemenin bir başka yoludur sadece: Bireysel düzeyde bizim için geçerli olan, toplumun birer üyesi olarak sürdürdüğümüz hayatlarda da aynı ölçüde geçerlidir.

Tarih, pratik toplumsal bağlantıları olan bir alandır, işlevini gereğince yerine getirebilmesi başka disiplinlerden yararlanmasına ama bunu yaparken seçici davranmasına bağlıdır; esin kaynağı ne olursa olsun her türlü tarih araştırması modern akademik tarihe damgasını vurmuş olan titiz eleştiri yöntemine¹² uygun olarak gerçekleştirilmelidir.¹³

⁸ A. L. Rowse, **The Use of History**, London, Penguin Publishing, 1971, s. 11.

⁹ Salih Özbaran, “*Tarihçilik Üzerine Bazı Çağdaş Görüşler*”, **Tarih Dergisi**, sayı 32, Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı hatıra sayısından ayrı basım, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1979, s. 597.

¹⁰ “*Her tarihi olay kendi devrinde hâkim genel dünya görüşünün, yani hayat felsefesinin bir tezahürüdür ve unsurlarının tamamı birden bu felsefe ile irtibat halindedir. Tarihçi kendi devrindeki topluma hâkim dünya görüşünün, yani hayat felsefesinin tesiri altındadır ve onun konuları seçişinde ve işleyişinde şahsi duygularını bu tesirden kurtarması zordur.*” Ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahim Kafesoğlu, “*Tarih İlmî ve Bizde Tarihçilik*”, **Tarih Dergisi**, c. 13, sayı 17-18’den ayrı basım, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1983, s. 13–14.

¹¹ M.Öztürk, 1999, s. 29.

¹² R. G. Collingwood’a göre tarihin bazı ilkeleri vardır bunlar özetle: 1) Tarihte başlangıçlar yoktur, 2) Tarihte sonlar yoktur, 3) Tarihte tamlık yoktur. Ayrıntılı bilgi için bkz. R. G. Collingwood, **Tarihin İlkeleri ve Tarih Felsefesi Üstüne Başka Yazılar**, çev. Ahmet Hamdi Aydoğan, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2005, s. 331–334.

¹³ John Tosh, **Tarihin Peşinde**, Modern Tarih Çalışmasında Hedefler, Yöntemler ve Yeni Doğrultular, çev. Özden Arıkan, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997, s. V-VI.

Bu değerlendirmeler temelinde Türkiye’de tarih araştırmalarının 20. yüzyılın başlarından günümüze değin oldukça önemli aşamalar kaydettiğini söylemek mümkündür. Türkiye sahasında ilk Türkçe tarihçilik rnekleri Osmanlı kuruluş dönemi ile Beylikler döneminde görülmektedir. Ondan nceki dönemlerden günümüze yalnızca küçük artıklar ve sonradan tahrif edilmiş nüshalar kalmıştır. Beş yüzyıllık dönemde çeşitli safhalardan geçen Türk tarihçiliği, 20. yüzyılın başlarına kadar bilimsel bir karaktere brnememiştir.¹⁴

Batı tarihçiliğine örnek çalışmalarla Türkiye sahasında vücuda getirilen eserler karşılaştırıldığında bu gerçek bir kez daha su yüzüne çıkmaktadır. Ancak 20. yüzyılda yetişen bazı tarihçiler sayesinde batıdaki örnekleriyle rahatlıkla boy lrebilecek düzeyde eserler meydana getirilmeye başlanmıştır. Günümüzde Türk tarihçiliğinin gelişimi önemli boyutlara ulaşmıştır. Vücuda getirilen mühim eserler ile önemli aşamalar kaydedilmektedir.

Günümüzde önemli boyutlara ulaştığını belirttiğimiz Türk tarihçiliğinin bilimsel metotlar ve sistemli araştırmalar temelinde gelişimini sürdürmesi gerekmektedir. Ancak bu gelişim sürecinde klasik tarih kaynaklarının yanında yeni bilgi membalarının da kullanılması giderek önem kazanmaktadır. Örneğin aslında çok önemli tarihi kaynaklar olarak kabul edilmesi gereken edebi eserlerden, dnn ve bugünün tarihçilerinin azami ölçüde istifade ettiği söylenemez. İster hayali ister gerçek esaslara dayansın her edebiyat çalışması vücuda geldiği dönemle ilgili birçok önemli bilgiyi ihtiva eder. Bir tarih araştırmacısının, tarih disiplinine sadık kalmak koşuluyla edebiyat eserlerinden yararlanması ve üzerinde araştırma yaptığı dönemin önemli edebi yapıtlarını kullanmasının tarihçilik adına bir kazanım olduğu düşünülmelidir. Bu sayede tarihçi yeni bilgilere ulaşacağı gibi klasik tarih kaynaklarıyla çözemediği bazı sorunlara farklı açılardan yaklaşarak çok önemli

¹⁴ Bu konuyla ilgili olarak büyük araştırmacı M. Fuat Köprülü şu değerlendirmelerde bulunmuştur: “Memleketimizde tarih, hâla muharebe ve zafer hikâyeleri, hükümdar ve vezir menkibeleri, msellh-nameler akdi, isyan ve ihtilal vakaları, ricalin katil ve idamı gibi telakki olunuyor; hâlbuki bunlar daha ziyade müstesna ve hakiki bir kıymetten mahrum şeylerdir. Bilhassa bizde, tarihi vesikalar en ziyade bu gibi mevzular üzerine dayandığı için tarihilerimizin dikkatini yalnız bunlar celp edebiliyor; hâlbuki her cemiyetin ilerleyip gelişmesi böyle vakalarla değil, daimi ve muntazam vakalarla tayin ve izah olunabilir. Müverrih geçmişe ait vakalarını nakil ve yaşatmak istediği cemiyetin, evvela ırk menşeini, fiziki ve coğrafi çevresinin teşekkülünde yer alan amilleri, siyasi kuvvetinin saha ve nüfusunu, aile iktisadiyatının, halk hayat ve teşkilatını, bu teşkilatın resmi teşkilat ile münasebetlerini, mülkiyet şeklini, ziraat, ticaret, sanayi, lisan ve edebiyatını, dini, ilm, tekmln, komşu kavimlerle maddi ve manevi münasebetlerinin derecesini vazıh hatlarla göstermelidir.” Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Fuat Köprülü, “Türk Edebiyatı Tarihinde Usul”, **Edebiyat Araştırmaları I**, Akçağ Yayınları, 4. bs. Ankara, 2004, s. 30–31.

yorumlara ulaşılabilir. Bu nedenle roman, hikâye, şiir, hatırat, anı, kronik, mizah, hiciv, tiyatro türündeki eserlerin de pekâlâ birer tarihi kaynak olabileceği günümüz tarihçilerince ciddi manada değerlendirilmelidir. M. Fuat Köprülü, bu konu hakkında şu değerlendirmelerde bulunmuştur: “*Hippolyte Taine, İngiliz edebiyatı tarihi hakkındaki meşhur eserinin mukaddemesinde, bir milletin edebiyatını en canlı bir tarihî vesika addederek, sair hiçbir şeyin onunla kıyas olunamayacağını söyledikten sonra derki: -İşte bu sebeple, bir milletin manevi tarihini vücuda getirmek ve vakaların kendisine bağlı bulunduğu ruhi kanunlar hakkında malumat elde etmek için, bilhassa edebiyatları tetkik edilmelidir.*”¹⁵

“*Refik Halit Karay’ın Eserlerine Yanstıyan Düşünce Dünyası*”, adlı tez çalışmamız işte bu değerlendirmeler çerçevesinde ortaya çıkmış bir çalışmadır. Türkiye’de özellikle 1908–1965 yılları arasında Türk toplumunun yaşadığı siyasal, ekonomik, tarihî, kültürel, toplumsal gelişme ve değişimleri en iyi analiz eden sanatkârlardan biri olan Refik Halit Karay’ın edebi şahsiyetinin yanında bir de politik ve tarihi kişiliği mevcuttur. Refik Halit, başta II. Meşrutiyet, İttihat ve Terakki Fırkası, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Mütareke Dönemi, Millî Mücadele devri, Türkiye’nin sosyal ve ekonomik tarihî, dil ve edebiyat konuları üzerinde düşünmüş ve düşündüklerini okuyucuyla paylaşmış oldukça üretken bir yazardır. Mütareke Döneminde bizzat politikayla uğraşmış ve tarih ile edebiyatı kaynaştırmak suretiyle birçok önemli eser kaleme almıştır. Düşün adamı yetiştirme zorluğu çekilen Türkiye’de Refik Halit gibi farklı disiplinlerde de faaliyet göstermiş önemli aydınların düşüncelerinden istifade edilerek yeni yorumlara ulaşılması Türk düşünce dünyasının önemli aşamalar kaydetmesini sağlayacaktır. Zaten yaptığımız çalışma da bu amacın gerçekleştirilmesi için ortaya konmuştur.

Refik Halit’in hayatı ve edebi faaliyetleri üzerine bugüne kadar birçok çalışma yapılmıştır. Hiç kuşku yok ki bu incelemelerin tamamı yazarın hayatıyla ilgili yeni bilgiler sunma amacıyla yayımlanmıştır. Ancak her bilimsel çalışmada olduğu gibi bu eserlerde de bazı eksiklikler mevcuttur. Öyle ki bu tetkiklerden sadece birkaçı Refik Halit Karay’ı tarihi açıdan incelemeye çalışmıştır ki bu çalışmalar da yazarın önemli fikirleri hakkında bize ayrıntılı ve yerinde değerlendirmeler sunmamaktadır. Bizim çalışmamız Türk düşünce dünyasına ışık tutacak nitelikteki fikirlerine ilişkin

¹⁵ a.g.m, s. 40.

özellikle tarihî perspektiften bihakkın tettebbu mahsulü¹⁶ bir çalışma yapılmamış olan Refik Halit'in hayatı, siyasi faaliyetleri ve eserlerine yayılmış fikirlerini değerlendirerek yakın dönem Türk tarihinin önemli kısımlarından biri olan 1908–1965 yılları arasında yaşanan olayları değişik bir açıdan yeniden yorumlama hedefiyle ortaya çıkmıştır.

I.II. Yetiştığı Dönemin Tarihî ve Siyasi Gelişim Sürecinin

Değerlendirilmesi

Ortaya koyduğu edebî, siyasi ve matbuat faaliyetleri ile 20. yüzyıl Türk edebiyatı ve Türk tarihinde çok önemli bir yer edinen Refik Halit Karay, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet devrinin en seçkin simalarından biriydi. Osmanlı Devleti'nin 20. yüzyıl başlarında, çöküş döneminde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında meydana gelen siyasi olayların içinde fiili olarak yer alan Refik Halit Karay, II. Abdülhamit, Jön Türk, İkinci Meşrutiyet, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı, Millî Mücadele ve Cumhuriyet dönemlerini bizzat yaşamış ve bu devirlerde çok çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur.

Refik Halit Karay'ın dünyaya geldiği ve gençlik yıllarını yaşadığı 1890'lı ve 1900'lü yıllar Osmanlı Devleti'nin sosyal, ekonomik ve özellikle siyasi sancılar çektiği yıllardı. 19. yüzyıl sonlarında batı dünyasında görülmedik ekonomik, teknolojik, bilimsel gelişmeler, kültür ve düşün alanlarında güçlü akımlar başlamıştı. Batı uygarlığı 20. yüzyıla merdivenlerini dayamış, denizleri, karaları aşarak dünyanın geri kalan ülkelerinin gelenek sınırlarını aşındırmaya başlamıştı. Tarihin bu en güçlü uygarlığı Balkanlar'dan Yemen'e kadar bütün Osmanlı ülkelerinin üzerine de gölgelerini iyice salmıştı. Tarihin böyle bir döneminde, Avrupa'da meydana gelen sanayi devrimi ve ekonomik gelişmelerden habersiz olan Osmanlı Devleti ise çalkantılı yıllar içinde tam bir geri kalmışlık devri yaşıyordu.¹⁷

Osmanlı Devleti, kuruluşunu müteakip üç yüzyıl boyunca büyük bir inkişaf göstermiş ve üç kıtaya yayılarak bir cihan devleti hüviyetini kazanmış ancak bu büyük gelişme 17. yüzyıl sonlarında durmuştur. Devlet, 18. ve 19. yüzyıllar boyunca sürekli bir gerileme dönemine girmiş, 16. yüzyıldan itibaren Avrupa Kıtası'nda husule gelen coğrafi keşif hareketlerine, iktisadi ve bilimsel gelişmelere uzak

¹⁶ “*Bihakkın tettebbu mahsulü*” tabiri hakkında bkz. Fuat Köprülü, **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

kalmıştır. 16. yüzyılda Avrupa’da başlayan bilim rönesansından aşağı yukarı iki yüzyıl sonra, 18. yüzyılın ikinci yarısında hammadde kaynaklarına dayalı olarak ve münferit mucitlerin etkileriyle aslında büyük bir bilgi birikiminin sonucu olan birinci sanayi devrimi ortaya çıkmıştır. Öncelikle İngiltere’nin bol kömürü, İskoçya ve Galler’den sağlanan demir cevheri, James Watt’ın geliştirdiği çift tesirli buhar makinesi, Besgemet’in yeni çelik üretim sistemi, John Kayl ve Crompton’un dokuma tezgâhları gibi önemli teknolojik yenilikler birinci sanayi devrimini açmıştır. Diğer batı ülkeleri de 1840’lardan itibaren hızla endüstrileşmeye başlamışlardır. Batılı ülkelerin dünya üzerindeki hâkimiyetleri bu bilim, teknoloji ve endüstriyel güçleri ile gerçekleşmiştir.¹⁸

Bilim, iktisat, ticaret, askerlik ve özellikle 19. yüzyıl başlarından itibaren sanayi gibi pek çok alanda batının oldukça gerisine düşen Osmanlı Devleti, III. Selim (D.1761–Ö.1808) döneminden başlamak üzere büyük bir reform sürecine girmiştir. Padişah, Nizam-ı Cedit hareketiyle devletin bütün kurumlarını Avrupa ölçüsüne getirerek batıyı her alanda yakalamaya çalışmıştır.¹⁹

Onun bu çalışmaları, halefi II. Mahmut (D.1785–Ö.1839) tarafından genişletilerek devam ettirilmiş ve çok köklü reform hareketlerine girişilmiştir. Fakat bu reformlar 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başlarında imparatorluğu çöküşten kurtaramamıştır. Yapılan bütün reformlar devletin sürekli bir gerileme dönemi içinde oluşunu önleyememiştir. Ancak devleti bu vahim durumdan kurtarabilmek amacıyla yapılan yenileşme çabaları, II. Mahmut’un vefatını müteakip de sürdürülmüştür.²⁰

Abdülmecit döneminde, Mustafa Reşit Paşa tarafından 3 Kasım 1839’da ilan edilen Tanzimat Fermanı,* Osmanlı ülkesinde, aynı zamanda yeni bir dönemi başlatmıştır. Bu döneme Tanzimat devri bir başka ifade ile “*Batı Himayesinde Osmanlı Devleti Dönemi*” denilir.

Bu dönemin kendine has bir renginin olmasına rağmen daha önceki reformlar gibi uzun vadede devleti çöküşten kurtaramamıştır. Tanzimat Fermanı ile dil, din, ırk ayrımı gözetmeksizin herkese eşit hak ve özgürlükler adı altında birtakım haklar

¹⁷ Niyazi Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, haz. Ahmet Kuyaş, 7. bs. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2004, s. 389.

¹⁸ Emine Handan Yenilmez, **Bilgi Toplumu Olgusu ve Türkiye Hedef 2000 Yılı**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993, s. 17.

¹⁹ N.Berkes, 2004, s. 91–101; Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, 8. bs. İstanbul, Ülken Yayınları, 2005, s. 35–37.

²⁰ N.Berkes, 2004, s. 169–207; H.Z.Ülken, 2005, s. 38.

verilerek Avrupa devletlerinin destekleri sağlanmak amaçlanmışsa da Avrupalı devletler eski dönemlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'ndeki bu yeni gelişmeyi de kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak istemişlerdir.²¹ Bu dönemde meydana gelen Kırım Savaşı'ndan, Osmanlı Devleti galip çıktığı hâlde masa başında galibiyetten istediği gibi yararlanamamıştır. Ayrıca tarihinde ilk kez olmak üzere Fransa ve İngiltere'den borç almış, antlaşma metnine Islahat Fermanı (1856) sokulmuş, bu fermanla Hristiyan tebaanın hak ve özgürlükleri güçlendirilerek teyit edilmiş, bu hak ve özgürlüklere daha sonraki tarihlerde yenileri eklenerek çok büyük bedeller ödenmiştir.

Bu arada, 1789 Fransız İhtilali ile önce Avrupa Kıtası'na ve sonra bütün dünyaya yayılan milliyetçilik akımları bütün devletleri olduğu gibi içinde birçok etnik unsuru bulunduran Osmanlı Devleti'ni de derinden etkilemiştir ki 1856 tarihli Paris Antlaşması'na eklenen "*Islahat Fermanı*" bunu teyit etmektedir.²²

Bundan başka, 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nin çeşitli coğrafyalarında sürekli isyanlar çıkmış ve bu isyanları bahane eden İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya-Macaristan gibi ülkeler Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmışlardır. Bunlardan birinde 1876 yılında İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan ve Rusya bu dönemde Balkanlar'da çokça artmış tedhiş hareketlerinin ortadan kalkması için Osmanlı Devleti'ni bu coğrafyada ıslahat yapmaya zorlamak istiyorlardı. Bunun için 12 Aralık 1876'da kendi aralarında bir ön toplantı yapıp Osmanlı Devleti temsilcileriyle yapılacak ortak toplantıda ele alınacak konuları kararlaştırdılar. 19 Aralık 1876'da Sadrazam olan Mithat Paşa (D.1822-Ö.1884), Kanunuesasî (Anayasa) ile ilgili hazırlıklarını iletmişti. Balkanlardaki durum ve yapılacak ıslahatın konuşulacağı ortak toplantı günü olan 23 Aralık'ta Kanunuesasî ilan edildi. Türk delegesi Hariciye Nazırı Saffet Paşa "*Osmanlı ülkesinde kişilerin Kanunuesasî teminatı altında olduğunu, bu sebeple artık toplantıya lüzum kalmadığını*" söyleyerek toplantıyı terk etmişti. Oysa Avrupa devletleri için mesele Kanunuesasî değil, oradaki Hristiyan halka yeni ayrıcalıklar verilmesiydi. Kısaca eşitlik değil, aksine üstünlük isteniyordu. Avrupa devletleri birkaç defa daha isteklerini kabul ettirebilmek amacıyla Osmanlı Devleti'ne başvurmuşlarsa da sonuç alamamışlar ve Avrupa devletlerinin isteklerini zorla kabul ettirmek isteyen Rusya

* Mustafa Reşit Paşa, Tanzimat Fermanı'nı "*Terbiye-yi nas; icra-yı nizamat*" olarak tanımlamaktadır.

²¹ N.Berkes, 2004, s. 213-248; H.Z.Ülken, 2005, s. 38-40.

²² H.Z.Ülken, 2005, s. 41.

1877 (R. 1293) yılında Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir. Savaşta mağlup olan Osmanlı Devleti önce Ayastafenos ve sonra Berlin Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştır. Bu antlaşmalarla ekonomik, askeri ve sosyal açılardan devlet çok büyük zararlara uğramış ve yeni açılmış olan Meclis süresiz olarak tatil edilmiştir.

Kanunuesasî ile ilk kez Osmanlı Devleti'nin genel yapısı, organları, bunlar arasındaki ilişkiler, vatandaşların temel hak ve özgürlükleri bir kanun metni içerisinde düzenlenmiştir. 1831 tarihli Belçika ve 1851 tarihli Prusya Anayasası'ndan yararlanılarak hazırlanan bu Anayasa'da padişah, kendi rızası ile bıraktığı bazı yetkileri dışında, tüm yetkileri elinde tutmaktaydı. 119 madde ve 13 bölümden oluşan Anayasa'da, padişahın kutsal, sorumsuz ve büyük yetkilere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Anayasa'ya göre yürütmenin başı padişaktır. Sadrazam ve bakanları o seçer. Bakanlar, padişaha karşı müşterek değil, tek tek sorumludurlar. Kanunların görüşülebilmesi için iki meclis oluşturulmuştur. İkisine birden Meclis-i Umumî denilmiş ve bu parlamentonun ilk kademesi Heyet-i Mebusan adını almıştır. Diğer taraftan, üyelerini doğrudan doğruya padişahın ömür boyu kaydıyla atadığı bir üst denetim organı olarak çalışan Meclis-i Âyan teşkil edilmişti.²³

İlerleyen yıllarda gerilemenin hatta çöküşün önü alınamamış, 1881'de Tunus, 1882'de Mısır, 1885'te Doğu Rumeli elden çıkmış ve 1881'de Düyun-u Umumîye idaresi kurulmuştur. Bu teşkilatla, devletin artık borçlarının faizini dahi ödemekten yoksun olduğu gerçeği somut olarak ortaya konmuş oluyordu. Bütün bu gelişmeler, Osmanlı Devleti'nin, 20. yüzyıl başlarında parçalanmasına neden olmuştur.

I.III. 19. Yüzyıl Sonu–20. Yüzyıl Başlarında Genel Hatlarıyla Türk Düşünce Hayatı ve Türk Edebiyatı

Siyasi sahada bu gibi siyasi gelişmeler yaşanırken, Tanzimat ve Birinci Meşrutiyetle beraber gelen fikir ve düşünce akımları giderek feyiz aldıkları bu iki büyük siyasi gelişmeye tesir etmeye başlamışlardır. Tanzimat ve Birinci Meşrutiyet devri, özellikle daha sonraki olaylara öncelik etmesi ve yeni fikirleri olgunlaştırması bakımından büyük bir önem arz etmektedir. Tanzimat'ın ilanı ile Osmanlı

²³ Şeref Gözübüyük; Suna Kili, **Türk Anayasa Metinleri 1839–1980**, 2. bs. Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982, s. 27–42.

Devleti'ne, batı kültürü, sadece askeri ve siyasi alanda değil; edebî, sosyal ve kültürel alanlarda da girmiştir.²⁴

Bu dönemde Avrupa kültürüyle sıcak temas kuran Osmanlı aydınları 19. yüzyıldaki kötü gidişin nedenlerini araştırıp, siyasetle, giderek daha fazla ilgilenmişler ve devlet adamları gibi çöküşün önüne nasıl geçileceğini araştırmışlardır. *Takvim-i Vekayi* (1831), *Ceride-yi Havadis* (1840), *Tercüman-ı Ahvâl* (1860), *Tasvir-i Efkâr* (1861), *Basiret*, *Muhbir*, *Bedir*, *Hürriyet*, *İbret* başta olmak üzere birçok gazete yayımlayarak²⁵ ilk defa basın-yayım faaliyetlerine girmişler edebî alanda roman, hikâye²⁶ gibi türlerde eserler vermeye başlamışlardır.²⁷

Açıkça görüldüğü üzere batı kültürü, hızla, Osmanlı aydınlarını derinden tesiri altına almıştır. Böylece Türk edebiyatçıları hayal güçlerini kamçılacak ve düşüncelerini besleyecek yepyeni ve bambaşka bir kültürle karşı karşıya kaldılar. Önerilerine açılan bu yeni dünyayı anlamaları pek mümkün değildi. Zira geçmişlerinde böyle bir hazırlık yoktu. Dolayısıyla, Türkçe olarak ifade etmeye başladıkları fikirler, kullandıkları kelimeler bile hazmedilmemişti. Fakat önemli olan “*Vatan*”, “*Meşrutiyet*”, “*Meclis*” gibi kelimeler kullanmaya başlamış olmalarıydı. Böylelikle 1860’larda Paris ve Londra caddelerinde gezinmeye başlayan ilk Genç Osmanlılar, zamanla Avrupa şehirlerinde kanıksanmış bir görünüme düştüler.²⁸

İlk Genç Osmanlı gazetesi *Hürriyet*, 1864’te Londra’da Rıfat Bey’in yönetimi altında yayımlanmaya başladı ve hemen çevresinde bir Genç Osmanlı kolonisi oluştu. Bu koloniye Türk edebiyatının, yeni akımında başı çekenlerden Namık Kemal (D.1840–Ö.1888) ve Ziya Paşa’nın (D.1825–Ö.1880) yanı sıra, Mısır Hidiv’i İsmail’in kardeşi Mustafa Fazıl Paşa, Nuri Bey, Reşat Bey ve Ali Suavi²⁹ (D.1838–Ö.1878) de dâhildiler. Başlangıçta edebî bir atılımdan ibaret olan Genç Osmanlı hareketi zamanla politik bir nitelik kazandı. Batı Avrupa kurum ve geleneklerinin etkisi altında, padişahların istibdadına son verilmesi ve Osmanlı Devleti’nin

²⁴ Yusuf Akçura, **Yeni Türk Devletinin Öncüleri (1928 Yılı Yazıları)**, haz. Nejat Sefercioğlu, 2. bs. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001, s. 9.

²⁵ Ramazan Korkmaz, “*Yenileşmenin Tarihi, Sosyo-Kültürel ve Estetik Temelleri*”, **Türk Edebiyatı Tarihi III**, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2006, s. 29–30.

²⁶ Ahmet Hamdi Tanpınar, **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1942, s. 201-211.

²⁷ N.Berkes, 2004, s. 260-261; H.Z.Ülken, 2005, s. 41.

²⁸ Jacob M. Landau, “*Cultural and Political Pan-Turkism*”, **The Great Otoman-Turkish Civilisation III**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2000, s. 192-195.

²⁹ A.H.Tanpınar, 1942, s. 169–171.

meşrutiyetle idare edilmesi gibi istekler öne sürmeye başladılar. Batı Avrupa kurumları biçimsel olarak Osmanlı Devleti'ne aktarılsa güçlü, modern bir devletin kendiliğinden doğacağı inancı çok yaygındı. Onları izleyecek Jön Türk kuşakları gibi ıslahatı, kendi başına bir amaç olmaktan çok can çekişen devleti, güçlendirecek bir araç olarak görmekteydiler. Ödünç alacakları batı kurumları ile batının gittikçe artan saldırılarına karşı koyacak gücü kazanmak umundaydılar. Yine daha sonraki kuşaklar gibi devlet içindeki zımmilerle işbirliği yapmaya hazırdılar. Ancak onlara, eşit haklara sahip ortaklar gözüyle bakmıyorlar ve bu açıdan da 1908 İhtilali'ni hazırlayanlarla da aynı tutumu paylaşıyorlardı. Amaçları devleti güçlendirmektir. Bu da Türklerin üstünlüğünü sürdürmek isteğini içeriyordu. Sultan Abdülaziz (D.1830–Ö.1876) dönemi, Genç Osmanlıların politik faaliyetlerinin hemen hepsi ayrıcalıklı haklara sahip yabancı postaneler aracılığıyla devlet sınırları içine soktukları gazeteleri yayımlamaktan ibaretti. Namık Kemal ve Şinasi Efendi, fikirlerini kendi edebî yazılarına aktarıyorlardı fakat dar bir okuyucu çevresine sahiptiler.³⁰ Yine de çalışmaları, taraftarlarını çok etkilemekteydi. Namık Kemal'in ilk defa 1873 yılında oynanan “*Vatan Yahut Silistre*” adlı melodramı³¹ 1876 tarihinde padişah olan II. Abdülhamit³² (D.1842–Ö.1918) döneminde de büyük ilgi gördü. Eser, II. Abdülhamit tarafından yasaklanmasına rağmen askerî okul öğrencileri arasında olağanüstü bir ün kazandı.³³ Namık Kemal yalnız siyaset adamı değil aynı zamanda bir edebiyatçıydı da. Çağdaş Türk edebiyatının doğuşunda büyük katkıları vardır.³⁴

Yine yukarıda zikredilen Şinasi (D.1826–Ö.1871), Ziya Paşa ve Ali Suavi gibi kişilerin yanı sıra, gerek Türkiye sınırları içerisinde gerekse ülke dışında Ahmet Vefik Paşa (D.1823–Ö.1891), Şemsettin Sami (D.1850–Ö.1904), Mizancı Murat, Ahmet Mithat (D.1844–Ö.1912), İsmail Gaspiralı, Mirza Feth Ali Ahunzade (D.1811–Ö.1878), M. Satı (Satı El-Husri-d.), Emrullah Efendi, Hoca Tahsin (D.1812–Ö.1880) gibi düşünür ve yazarlar da kültürel anlamda büyük çalışmalara imza atarak halkı aydınlatmaya çalıştılar ki, 1865'te resmî olarak faaliyet gösteren ve

³⁰ H.Z.Ülken, 2005, s. 97–98.

³¹ A.H.Tanpınar, 1942, s. 198.

³² II. Abdülhamit 1876–1909 yılları arasında Osmanlı tahtında bulunmuştur.

³³ Ernest Edmondson Ramsaur, **Jön Türkler ve 1908 İhtilali**, çev. Nuran Ülken, İstanbul, Sander Yayınları, 1972, s. 20–21; Şerif Mardin, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, haz. Ömer Laciner, 3. bs. İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 17–19; Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, İstanbul, Yedigün Matbaası, 1960, s. 64–65; Tefik Çavdar, **İttihat ve Terakki**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991, s. 15; Sina Akşin, **100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1981, s. 14–15; Y.Akçura, 2001, s. 9–14.

Genç Osmanlılar olarak adlandırılan bu aydınları, yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında faaliyet gösteren Jön Türkler kendilerine örnek aldılar.³⁵

Türk toplumunda, yukarıda yorumlanmaya çalışılan tarihi süreçle paralel olarak gelişim gösteren 1839–1896 yılları arasındaki edebiyat etkinlikleri, “*Tanzimat edebiyatı*” adı altında toplanır. Tanzimat edebiyatı, Tanzimat dönemi kültür ve siyasi hareketlerinin sonucu olarak ortaya çıkmış bir edebiyat akımıdır. 3 Kasım 1839’da Mustafa Reşit Paşa tarafından ilan edilen Gülhane Hattı Hümayunu da denilen yenileşme beratının yürürlüğe konmuş olmasından doğmuştur.³⁶ “*Batılılaşma*” olgusunu gerek basın gerek edebiyat yapıtları aracılığıyla yaygınlaştırmaya çalışan Tanzimat dönemi yazarları batı şiir, roman ve tiyatrosundan oldukça etkilendiler.³⁷ Bu etkilenmeler, özellikle çeviri yoluyla gerçekleşti. Tanzimat döneminde ilk olarak batı edebiyatından bazı romanlar çevrilmiş, bu çevirileri örnek alan Tanzimat romancıları, batılılaşma, yanlış eğitim, esirlik gibi toplumsal kavram ve kurumları bazen alaycı bazen de gerçekçi bir biçimde işlemişler, romantizm (Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi, Şemsettin Sami) ve gerçekçilik (Recaizade Mahmut Ekrem, Nabizade Nâzım, Samipaşazade Sezai) akımlarını benimsemişlerdir. Ayrıca bu dönemde, Türk tiyatrosu oluşmaya başlamıştır.³⁸

Tanzimat devri Türk edebiyatı, batı örneğinde Türk edebiyatının başlangıcını oluşturması bakımından önem taşır. “*Sanat için sanat*“ görüşünü benimseyen bu dönem sanatçıları³⁹ batı şiirini, romanını ve tiyatrosunu Türk toplumuna tanıtmaya çalışmışlar, edebiyat yapıtları aracılığıyla toplumun eğitilmesine ve bilinçlendirilmesine önem vermişlerdir. Söz konusu dönemde çıkan gazete ve dergiler de özellikle siyasal bilinçlenmeye büyük katkı sağlamış, XIX. yüzyılın sonlarına doğru yeni yetişen ve özellikle Fransız edebiyatından etkilenen genç kuşak, *Servet-i Fünûn* dergisinde toplanarak yeni bir edebiyat dönemini başlatmıştır.⁴⁰

Tanzimat edebiyatından sonra ortaya çıkan ve Edebiyat-ı Cedide diğer bilinen ismiyle Servet-i Fünûn edebiyatı, II. Abdülhamit döneminde *Servet-i Fünûn* dergisi

³⁴ Massamı Arai, **Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği**, çev. Tansel Demirel, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994, s. 16.

³⁵ H.Z. Ülken, 2005, s. 97–112.

³⁶ M. Orhan Okay, “*Tanzimatçılar: Yenileşmenin Öncüleri (1860–1896)*”, **Türk Edebiyatı Tarihi III**, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2006, s. 55.

³⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar, “*Türk Edebiyatında Cereyanlar*”, **Yeni Türkiye**, İstanbul, Nebioğlu Yayınevi, 1959, s. 343-348.

³⁸ R.Korkmaz, 2006, 34–41.

³⁹ Nejat Birinci, “*Ara Neslin Teşekkülü*”, **Türk Edebiyatı Tarihi III**, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2006, s. 89–100.

çevresinde toplanan sanatçıların batı etkisinde geliştirdikleri bir edebiyat hareketidir. Bu hareket 1896'dan 1901'e kadar etkili olmuştur. 16 Ekim 1901 yılında Hüseyin Cahit Yalçın'ın Fransızcadan çevirdiği “*Edebiyat ve Hukuk*” başlıklı makalenin yayımlanması üzerine dergi kapatılmıştır. *Servet-i Fünûn* daha önce Ahmet İhsan tarafından çıkarılan bir fen dergisidir. Rezaizade Mahmut Ekrem, 1895 sonlarında derginin başına Tevfik Fikret'i getirmiştir.⁴¹ Servet-i Fünûn veya diğer ismiyle Edebiyat-ı Cedide devri, Türk edebiyatında 1860'tan beri devam eden Doğu-Batı mücadelesinin kesin sonucunu (Batı edebiyatının lehine) belirleyen aşamadır. Gerçekten yoğun ve dinamik çalışmalarla geçen bu kısa dönem sonunda Türk edebiyatı, gerek anlayış, gerek içerik, gerekse teknik bakımdan tamamıyla batılı bir nitelik kazanmıştır.⁴²

1901'de *Servet-i Fünûn* mecmuası etrafında, kendilerine Fecr-i Âtî adını veren yeni bir nesil toplanmaya başlamıştır. Servet-i Fünûn topluluğu dağıldıktan sonra 1909 yılında Yakup Kadri, Ahmet Haşim, Refik Halit, Fuat Köprülü, Ali Canip, Şehabettin Süleyman, Celâl Sahir, Tahsin Nihat, Emin Bülent gibi isimler bir araya gelerek yeni bir topluluk oluşturdular. Topluluk, sanat hayatına bir bildiriyle başlamıştır. Sanatın saygıdeğer ve şahsi olduğu anlayışını benimsediler. Onlar, Servet-i Fünûn'u batılı tarzda tam anlamıyla bir edebiyat oluşturamamakla suçladılar. Fransız edebiyatını örnek alarak, süslü, sanatlı, ağıdalı ve ağır bir dil kullandılar. Aşk ve tabiatı konu olarak işlediler. Kısa ömürlü olan bu topluluk, Servet-i Fünûncu'lara nazaran daha sade bir dil kullanmış; sembolizm, empresyonizm ve romantizm gibi akımları eserlerine uygulamışlar, Avrupaî edebiyat ile Millî edebiyat arasında bağ oluşturmuşlardır. Aruzla şiir yazan Fecr-i Âtî şairlerinin en tanınmış ve en orijinali Ahmet Haşim'dir.⁴³ Sanat anlayışlarında birlik ve bütünlük olmadığı için 1912'de dağılmışlar, ferdî olarak değişik alanlarda eserler vermişlerdir.⁴⁴

Servet-i Fünûn ve Fecr-i Âtî dönemi edebiyat çalışmalarından sonra ülkede gelişen siyasal ve sosyal hareketlere bağlı olarak 1911 yılında Selanik'te çıkan “*Genç Kalemler*” dergisinde Ömer Seyfettin'in “*Yeni Lisan*” adlı makalesinin

⁴⁰ O.Okay, 2006, 56–59.

⁴¹ R.Korkmaz, 2006, 102–103.

⁴² Ruşen Eşref Ünaydın, **Diyorlar Ki**, İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı, 1972, s. 231–232.

⁴³ A.H.Tanpınar, 1959, s. 348-349.

⁴⁴ Cafer Gariper, “*Fecr-i Âtî Topluluğu*”, **Türk Edebiyatı Tarihi III**, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2006, s. 143–144.

yayımlanmasıyla Millî edebiyat hareketi öncelikle bir dil hareketi olarak başladı. Sade Türkçenin bir dava olarak ele alınması ilk kez bu dergide ortaya konulmuştur. Yine “*Millî Edebiyat*” terimi de ilk defa bu dergide kullanılmıştır.⁴⁵ Bu dönem sanatçıların şiir anlayışıyla, Fecr-i Âtî topluluğunun şiir anlayışı birbirinden pek farklı değildir. “*Şiir vicdani bir keyfiyettir*” düşüncesinde olan bu dönem şairleri bireysel konular üzerinde yoğunlaştılar. 1917 yılında yaptıkları bir toplantıda hece ölçüsünü kullanma, günlük konuşma diliyle yazma noktasında birleştiler. Bu dönem sanatçıları divan edebiyatını, doğu edebiyatının, sonrasını ise batı edebiyatının taklitçisi olmakla suçladılar. Şiirde daha çok bireysel konulara yönelen bu dönem sanatçıları, roman ve öyküde sosyal meselelere eğilmişler milliyetçilik düşüncesi ve Millî Mücadele gibi konuları ele almışlardır.⁴⁶ Konuların İstanbul dışına çıkarılması da bu dönemin belirgin özelliklerindedir. Ayrıca “*Aşk*” bu dönem roman ve hikâyesinin en önemli teması olarak dikkat çekmiştir. Bu eserlerde dil günlük konuşma dilidir.⁴⁷ Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılışı sırasında Türk aydınlarının büyük bir bölümü ümmete bağlı Osmanlıcılığın terk edilerek milliyetçiliğin benimsenmesinin, memleketin geleceği için gerekli olduğuna inanıyorlardı. Bu inanç sonucunda Türkçülük ve milliyetçilik akımları doğmuş, her sahada millî kimlik arayışları başlamıştır. Türk dili, Türk vezni, Türk zevki ve kültürü ile millî konuları, millî ülküleri işleyen Türk edebiyatı ihtiyacı ve özlemi sonucunda, 1911–1923 yılları arasında Millî edebiyat akımı, Türk edebiyatına hâkim olmuştur. Cumhuriyetin kuruluşunu hazırlayan milliyetçilik ideolojisi içinde doğan Millî edebiyat akımı Cumhuriyetin ilk yıllarında en olgun eserlerini verdi. Bu dönemde Ziya Gökalp’in Türkiye ve Türkler için şekillendirdiği düşünceler başta Atatürk olmak üzere, Cumhuriyet’i kuran birinci neslin dünya görüşünün kaynağını teşkil etti. Bu dönem sanatçıları halka ulaşabilmek ve onunla bütünleşebilmek için onun dilini kullanmak gerektiğine inandılar.⁴⁸ Halk dilini kullanırken gençlik yıllarında hayran oldukları Edebiyat-ı Cedide yazarlarının ince zevkini günlük dile aktardılar. Bir kısmı daha sonra Cumhuriyet dönemi yazar ve şairleri arasında da yer alan bu edebiyatın temsilcilerinin en önemlileri, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin (öncü), Refik Halit Karay, Mehmet Emin Yurdakul, Ali Canip (öncü), Yusuf Ziya Ortaç, Faruk Nafiz

⁴⁵ Ahmet Hamdi Tanpınar, **Edebiyat Üzerine Makaleler**, haz. Zeynep Kerman, İstanbul, Dergâh Yayınları, s. 105–106.

⁴⁶ R.E.Ünaydın, 1972, 237-238.

⁴⁷ C.Gariper, 2006, 144–158.

⁴⁸ A.H.Tanpınar, **Edebiyat Üzerine Makaleler**, s. 120.

Çamlıbel, Enis Behiç Koryürek, Kemalettin Kamu, Aka Gündüz, Reşat Nuri Güntekin, Yakup Kadri, Halide Edip, Hamdullah Suphi, Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Necip Fazıl Kısakürek, Fuat Köprülü, Halide Nusret Zorlutuna, Şükûfe Nihal, Peyami Safa ve Ahmet Hamdi Tanpınar'dır.⁴⁹ Başlangıçta Fecr-i Âtî roman ve hikâyecisi olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Refik Halit Karay, gerçek kişiliklerini Millî edebiyat akımı içerisinde göstermişlerdir. Fecr-i Âtî topluluğu dışında kalan, İstiklâl Marşı şairi Mehmet Âkif Ersoy ve Yahya Kemal Beyatlı, kendi şiir anlayışlarına göre eserler veren ve daha sonra Millî edebiyat akımına katılan dönemin önemli şairleridir.⁵⁰

⁴⁹ Şerif Aktaş, “*Millî Edebiyat Dönemi (1911–1923)*”, **Türk Edebiyatı Tarihi III**, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2006, s. 187–193.

⁵⁰ A.H.Tanpınar, **Edebiyat Üzerine Makaleler**, s. 109–111.

I. BÖLÜM

REFİK HALİT KARAY'IN HAYATI VE MESLEKİ FAALİYETLERİ

(15 Mart 1889–18 Temmuz 1965)

1.1. Ailesi, Yetiştığı Çevre, Çocukluk Yılları ve Tahsili

Türk edebiyatının en önde gelen şahsiyetlerinden,⁵¹ 20. yüzyıl Türkiye Türkçesini büyük bir zevk ve ustalıklarla kullanıp güzelleştirerek; Türk nesir ve hikâye lisanında 15. asır şairi Ali Şir Nevaî gibi kendi ile anılmaya değer bir yazı ve sanat dili yaratmaya muvaffak olan Refik Halit Karay⁵² 15 Mart 1889* tarihinde, İstanbul'da Beylerbeyi Semtinde dünyaya gelmiştir.⁵³

Babası yedi kuşak önce Anadolu'da Mudurnu Kasabası'ndan İstanbul'a gelmiş olan Karakayış⁵⁴ oğlu İsa'nın torunlarından Mehmet Halit'tir. Mehmet Halit ana tarafından Yanyalı bir İstanbullu idi.⁵⁵ Karakayış ailesi İstanbul'da yerleşip genişlediği gibi bu kökten gelmiş bir dalı da “*Topuzlu*” ismi ile gerek İstanbul'a ve gerek Rumeli'ye yayılarak muhtelif kollara ayrılmıştır. Mehmet Halit o günlerde Naktî Muamelât Müdürlüğü manasına gelen Maliye Başveznedarı ve Osmanlı

⁵¹ Osman Nuri Ekiz, **Refik Halit Karay (Hayatı ve Eserleri)**, İstanbul, Gökşin Yayınları, 1984, s. 11.

⁵² Nihat Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, c. 2. Ankara, Millî Eğitim Bakanlığı, 1984, s. 1205.

* Yazarın doğum tarihi ile ilgili olarak çok çeşitli kaynaklarda birbirinden farklı tarihler verilmiştir. Şerif Aktaş, Hikmet Münür Ebcioğlu, Ahmet Kabaklı, Nihat Karaer, Mehmet Nuri Yardım, Osman Nuri Ekiz, Bayram Arslantaş gibi yazarın hayatıyla ilgili eserler vermiş olan yazarlar Refik Halit Karay'ın doğumunu “15 Mart 1888” olarak belirtmişlerdir. Yazarın kendisi b kz. **Minelbab İlelmihrab**, 2. bs. İstanbul, İnkilap Yayınevi, 1992, s. 98 adlı eserinde belirttiği “... 1304 senesi Martın ikisinde (15 Mart 1888) öğle üzeri doğduğum cihetle...” ibaresi; b kz. **Deli**, 4. bs. İstanbul, İnkilap Yayınevi, s. 68 adlı eserinin 1938 yılındaki baskısında “... Mart ayı içindeydik; kırk sene önce doğduğum ay... O ayın da onbeşi... Yani dünyaya geldiğim günün tam yıl dönümü” ibaresi ve yine b kz. **Bir Ömür Boyunca**, 2. bs. İstanbul, İletişim Yayınevi, 1996, s. 146 adlı eserinde “... - Diyorlar ki- muharriri 1892 doğumlu, ben 1888'li olduğuma göre, aramızda dört yıl fark vardır.” cümlesiyle doğumunun, 15 Mart 1888 olduğunu belirtmiştir. Ancak Sermet Sami Uysal'ın, 12 Mayıs 1954 tarihinde Refik Halit ile yaptığı röportajda doğum tarihiyle ilgili bir soruya “... önce bir yanlış düzeltelim. Bazı yerlerde doğum tarihim 1888 olarak rastladım... Hâlbuki 1889 yılının eski, 2 Martında, yeni 15 Martında Beylerbeyinde doğdum.” şeklinde bir cevap vermiştir. Yazarın bu olgunluk çağlarında Sermet Sami Uysal'a yaptığı açıklamanın; eserlerinde verdiği tarihlere nazaran daha doğru olduğu kanaatindeyiz. Çünkü Refik Halit Karay, II. Meşrutiyet dönemlerinden başlamak üzere vefatına kadar sürekli yazmıştır. Yazılarının büyük bir kısmını gazeteler için gündelik olarak kaleme almıştır. Dolayısıyla gündelik yazılarında doğum tarihini verirken dikkatli davranmadığını düşünürsek, 15 Mart 1889 tarihini yazarın doğum tarihi olarak kabul etmenin daha doğru olacağı düşüncesindeyiz.

⁵³ Sermet Sami Uysal, **Eşlerine Göre Edipler**, İstanbul, L&M Yayınları, 2004, s. 58; **Nevsal-i Millî**, “*Refik Halit Bey*”, Dersaadet, R. 1330 (Miladi 1914), s. 109.

⁵⁴ Refik Halit bu soyadını, sonradan değiştirerek “*Karay*” şekline sokmuştur; H. Hüseyin Engin, **Refik Halit Karay**, İstanbul, Engin Yayıncılık, 1997, s. 41.

⁵⁵ R.H.Karay, 1996, s. 56; Nihat Karaer, **Tam Bir Muhelif Refik Halit Karay**, İstanbul, Temel Yayınları, 1998, s. 21.

Bankası Nazırlığı görevlerini yürütmekte idi.⁵⁶ Kendisi Mevlevî tarikatının tanınmış simalarından biridir.⁵⁷

Refik Halit'in hemen hemen bütün baba tarafı muhtelif dairelerde baş veznedarlık etmiştir. Aralarında Maliye Nezareti'nin en yüksek mevkilerinden biri olan “*Şikk-ı Sani Defterdarlığı*”⁵⁸ ve Tuna Valiliği'nde bulunanlar da vardır. Dedelerinden biri Kütahya'ya sürülmüş sonradan affedilmiştir. Mehmet Halit Bey'in büyük kardeşi, Harbiye Mektebi'nden zabıt çıkararak Plevne'de yararlılığı görülmüş ve sonradan Mekke'de kumandan iken vefat etmiş olan Rıza Paşa'dır. Amcalarından biri ise musiki üstatlarından Behlül Efendidir ki birçok besteler bırakmıştır. Şair Mehmet Akif ile Mehmet Halit Bey'in ana tarafından akrabalıkları vardır.⁵⁹

Refik Halit'in annesi Nefise Ruhsar Hanım ise Kırım Hanları sülalesindedir ki İstanbul'da halk arasında bunlara “*Tatarhan Sultanlar*” denirdi.⁶⁰ Kırım Hanlığı'nın çökmesinden sonra İstanbul'a yerleşmişlerdi. Hükûmetçe bu aileye mensup olanların gerek erkek gerek kadınlara Bab-ı Meşihat Dairesi ve Şeyhülislamlık Dairesi vasıtasıyla küçük bir maaş tahsis edilmişti. Hatta Refik Halit de buna dâhildi. Fakat ailece bu parayı almazlardı. Ancak bu aile hiçbir zaman saraylı tarzındaki yaşantıların özentisini duymayıp daima halk modeli görünümünü içerisinde olmuştur.⁶¹

⁵⁶ Hikmet Münür Ebcioğlu, **Kendi Yazıları ile Refik Halit**, İstanbul, Semih Lütfi Kitabevi, 1943, s. 3; N.Karaer, 1998, s. 21; Mehmet Nuri Yardım, **Refik Halit Karay (Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Eserlerinden Seçmeler)**, İstanbul, Hikmet Neşriyat, 2002, s. 9; Bayram Arslantaş, **Refik Halit ve Millî Mücadele**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2003, s. 1; O.N.Ekiz, 1984, s. 11; Şerif Aktaş, **Refik Halit Karay**, Ankara, Akçağ Yayınevi, 2004, s. 15; N.S.Banarlı, 1984, s. 1205; S.S.Uysal, 2004, s. 47; H.H.Engin, 1997, s. 41; Seyit Kemal Karaalioğlu, **Edebiyatımızda Şair ve Yazarlar**, 8. bs. İstanbul, İnkılap ve Aka Yayınevi, 1984, s. 145; Seyit Kemal Karaalioğlu, **Özetli Örnekli Türk Romanları**, 2. bs. İstanbul, İnkılap Yayınevi, 1989, s. 215; Hüseyin Tuncer, **Meşrutiyet Devri Türk Edebiyatı**, İzmir, Akademi Kitabevi, 1994, s. 587; Ahmet Oktay, **Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı (1923-1950)**, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1993, s. 963; Hikmet Altınkaynak, **Refik Halit Karay, 100 Temel Eser**, İstanbul, 2004, s. 130; Durali Yılmaz, **Romanımız ve İnsanımız**, İstanbul, Nakışlar Yayınevi, 1977, s. 59; Orhan Okay, **Refik Halit Karay, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, c. 24, İstanbul, Türk Diyanet Vakfı, 2001, s. 480; Cevdet Kudret, **Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman (1910-1923)**, İstanbul, Varlık Yayınevi, 1966, s. 162.

⁵⁷ Nevsal-i Millî, 1914, s. 109. H.M.Ebcioğlu, 1943, s.4; N.Karaer, 1998, s. 22; M.N.Yardım, 2002, s. 10; Ş.Aktaş, 2004, s. 15.

⁵⁸ “*Şikk*” İkiye bölünmüş şeyin bir parçası, bir işin iki yönünden biri; “*Sani*” ikinci manası gelen iki kelimedir. “*Şikk-ı Sani Defterdarlığı*” İmparatorluk devrinde maliye teşkilatının ayrıldığı ikinci bölgenin defterdarlığı rütbesini ifade etmektedir. Bu rütbe o dönem için “*Şikk-ı Evvel Defterdarlığı*” ile birlikte Maliye Nazırından sonra, Maliye teşkilatındaki en üst iki rütbeden birini işaret etmektedir.

⁵⁹ H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 3–4; M.N.Yardım, 2002, s. 9; O.N.Ekiz, 1984, s. 11; N.Karaer, 1998, s. 22.

⁶⁰ H.H.Engin, 1997, s. 41; B.Arsantaş, 2003, s. 1.

⁶¹ R.H.Karay, 1996, s. 130; O.N.Ekiz, 1984, s. 11; M.N.Yardım, 2002, s. 10; N.Karaer, 1998, s. 22; H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 4; N.S.Banarlı, 1984, s. 1205; S.S.Uysal, 2004, s. 47; H.Tuncer, 1994, s. 587; H.Altınkaynak, 2004, s. 130; D.Yılmaz, 1977, s. 59; O.Okay, 2001, s. 480; Cevdet Kudret, 1966, s. 162.

Refik Halit biri kız kardeş olmak üzere toplam dört kardeşti. Kardeşlerinden büyüğü Hakkı Halit Bey, Paris'e gidip kimya ihtisasını bitirmiş ve Darphane Müdürü olmuştu.⁶² Diğer Niyazi Bey Maliye'de babasının muavini idi. Kız kardeşi Münire Hanım, Sultan Hamit'in baş Kâtipçisi Hasip Efendi'nin gelinidir. Kocasını Mabeyin Kâtiplerinden Emin Bey'dir.⁶³ Karakayış ailesinde oldukça yüksek mevkilere gelmiş kişilerin bulunması yazarın yetişmesi için gerekli birçok şartların hazırlanmasını temin etmiştir.⁶⁴ Refik Halit'in doğduğu zamanlarda Beylerbeyi semti kültür seviyesi yüksek aileler, sanatçılar, ilim adamları ve devlet ileri gelenlerinin toplandığı bir muhitti.⁶⁵

Yazar, Osmanlı hayatının içi yüzünü ve eski zaman hayat tarzını, çeşitli yönleriyle gayet canlı bir ifade ile anlatan annesinden öğrenmiştir. Annesinin, oğlunun sanat temayülleri üzerindeki etkisi ona eski zaman hayat ve muâşeret tarzlarını gayet canlı bir ifadeyle anlatmasından ibaret olmuştur ki yazar "*Üç Nesil Üç Hayat*" isimli eserinde bu hikâyelerden faydalanmıştır. Hariciye Muhasebe Mümeyyizi ve Tatarhanlar sülalesinden olan kişiler tarafından İstanbul'da kurulan bir dernek olan "*Tatar Muavenet Cemiyeti*" üyesi İhsan Bey, Karay'ın dayısıdır.⁶⁶ İhsan Bey tahsil ve terbiye meraklısı edebî eserler okumaktan ve okutmaktan zevk alan bir kişiliğe sahiptir. Refik Halit dayısının bu özelliğinden oldukça faydalanmıştır.⁶⁷

İki yaşında iken babasının Erenköy'de bir köşk satın almasıyla aile Beylerbeyi'nden Erenköy'e taşınmıştır. Yazarın çocukluk ve gençlik yılları yazları Erenköy'ü, kışları ise Şehzadebaşı ve Bayezıt semtlerinde geçmiştir.⁶⁸ Bütün bunlardan anlaşılmalıdır ki Refik Halit asil ve zengin bir aileye mensuptur. Her türlü yeniliğe ve hoşgörüye açık bu aile, çocuklarının yetişmesine, eğitim ve öğretimine büyük bir önem vermiştir. Ailenin, büyük oğlu Hakkı Halit Bey'i Sorban'a tahsile yollamaları da Refik Halit'in böyle serbest bir muhitte ve dışa açık

⁶² R.H.Karay, Deli, s. 54; N.Karaer, 1998, s. 22; H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 4.

⁶³ Ümit Yaşar, "*Sevilen Sanatçılarla Konuşmalar: Refik Halit Karay*", **Yelpaze**, İstanbul, 23 Ocak 1963; H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 4; N.Karaer, 1998, s. 22-23; O.N.Ekiz, 1984, s. 11; B.Arslandaş, 2003, s. 1.

⁶⁴ O.N.Ekiz, 1984, s. 11; H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 4-5; N.Karaer, 1998, s. 23; B.Arslandaş, 2003, s. 1.

⁶⁵ H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 4; N.Karaer, 1998, s. 23; O.N.Ekiz, 1984, s. 11-12.

⁶⁶ O.N.Ekiz, 1984, s. 11-12; H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 4-5; N.Karaer, 1998, s. 23.

⁶⁷ H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 4-5; N.Karaer, 1998, s. 23.

⁶⁸ Ü.Yaşar, **Yelpaze**, 23 Ocak 1963; H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 5; N.Karaer, 1998, s. 23; O.N.Ekiz, 1984, s. 11-12; B.Arslandaş, 2003, s. 1.

bir ailede yetiştiğinin işaretidir.⁶⁹ Babasının ve ağabeyinin sağladığı maddi imkân⁷⁰ ve yakınlarının devletin ileri gelenleriyle ilişkide bulunmasının Refik Halit'in şahsiyetinin teşekkülünde rol oynadığı söylenebilir. Zira babasının devrin siyaset adamlarından bazılarıyla dost olması onun siyasi durumla ilgili sohbetler dinleyerek büyümesine zemin hazırlamıştır.⁷¹

İlköğrenimine evde⁷² başlayan Refik Halit'in ilk öğretmeni de dayısı İhsan Bey'dir. Yazar Galatasaray Lisesi'ne gidinceye kadar geçen sürede, sürekli çalışmaya alıştığını ve hatta eğlendiğini de belirterek ilköğrenimi hakkında şu bilgileri vermektedir: “*Galatasaray Lisesi'ne, yani eski ismiyle Mekteb-i Sultani'ye girdiğim yaşa kadar beni gönderdikleri mektepler hakkında hatıralarım hem epeyce sisli, hem de zevklidir. İlk önce, pek küçükken –o sıralarda Sultanahmet Camii arkasında denize nazır, kocaman ahşap bir konakta kira ile oturuyorduk- civardaki mahalle mektebine gittim. Hani, tarifi ve tasvirleri yaşlı muharrirlerin makalelerinde belirtilen mekteplerden biri... Talebelerin yere dizilmiş minderlerde diz çökerek sarıklı ve aksakallı hoca efendinin karşısında sallana sallana Amme Cüz'ü okudukları basbayağı mahalle mektebi. Fakat şu farkla: Maarif artık falakayı yasak etmişti; çocukların tabanlarında kızılıcak değnekleri indirilmiyordu. Öyle olmakla birlikte avuç içlerine değnek vurulmasına hâla göz yumulmakta idi. Bu hocayı ve bu binayı aklımda tutamadım; zira ancak bir hafta kadar gidip gelmişim. Sonra Divanyolu'nda kargir bir konakta mekân tutmuş olan modern mekteplerden Şemsü'l-Maarif'e kaydedildim.*” Refik Halit kışın Veznecilerde Şemsü'l-Maarif Mektebi'ne,⁷³ yazları ise yarı resmî ismi Mekteb-i Latif olan Göztepe ile Erenköy arasında bulunan Taş Mekteb'e devam ediyordu. Kendisi çevredeki yazlıklarda oturan bütün kibar çocuklarının aynı okula gittiklerini, kız-erkek beraber okuduklarını beyan etmektedir.⁷⁴

Öğrenim hayatına bu okullarda başlayan Refik Halit, on yıl süren öğrenim hayatı boyunca hiçbir zaman, hiçbir okula zevk ve istekle devam etmemiştir. Bir eserinde: “*Sekiz yaşından on sekiz yaşına kadar okula devam etmek zorunda*

⁶⁹ Ender ve Uğur Karay'dan naklen bkz. N.Karaer, 1998, s. 23–24.

⁷⁰ O.N.Ekiz, 1984, s. 11.

⁷¹ R.H.Karay, **Deli**, s. 53–54; N.Karaer, 1998, s. 24.

⁷² Nevsal-i Millî, 1914, s. 109.

⁷³ Bkz. “*Refik Halit Karay*”, **Türk Ansiklopedisi**, c. 21, Ankara, Millî Eğitim Bakanlığı, 1974, s. 317; R.H.Karay, 1992, s. 135.

⁷⁴ R.H.Karay, 1996, s. 52–53; H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 9–10; N.Karaer, 1998, s. 24; Ü.Yaşar, Yelpeze, 23 Ocak 1963; H.H.Engin, 1997, s. 41; B.Arslantaş, 2003, s. 1.

kaldığını, bu on sene zarfında okuldan kaçma fırsatını hiçbir zaman kaçırmadığını” belirtir.⁷⁵ Ancak o bunu, pek çok çocuğun yaptığı gibi azgınlık ve haşarılık için değil; sırf kırlarda dolaşmak, mevsimlerden istifade etmek için yaptığını belirtmektedir. On iki yaşına gelince, 1901 yılında Mekteb-i Sultani yani Galatasaray Lisesi’nin (Lycee Imperial Ottoman) yatılı kısmına verilmiştir. Okulu, on sekiz yaşında müdür muavini Mösyö Feuillet’in kendisine karşı kullandığı bir kelimeden dolayı kavga çıkararak bir kızgınlık neticesi terk etmiştir. Buna sebep ise arkadaşlarıyla beraber bir sırayı yerinden sökmesi ve ikinci müdürün kendisine kızarak “*Malhonnete*”⁷⁶ diye hakaret etmesidir. Nitekim okul idaresi kendisine bir hafta izinsizlik, oldukça fazla yazı yazma ve hapis cezası vermiştir.⁷⁷ Verilen cezaya rağmen Karay, o hafta sonu evine gitmiş ve durumu ailesine anlatmıştır. Bunun üzerine babasının duruma müdahale etmesi sonucu Müdür Abdurrahman Şeref Efendi, izinsizliği ve hapis cezasını affederek onu sadece azarlamıştır. Lakin bu olay üzerine Refik Halit mektepten iyice soğumuş ve üç ay sonra bir daha dönmek üzere 1907 yılında mektebi terk etmiştir.⁷⁸ Babası oğlunun bu isteğini önce kabul etmek istemese de Hukuk Mektebi’ne giriş imtihanını kazanması şartıyla razı olmuştur. Refik Halit izzet-i nefsinin kırıldığı bu okula bir daha dönmek için babasının teklifini kabul etmek zorunda kalmıştır. O yıllarda Hukuk Mektebi’ne çok az sayıda talebe alındığından imtihanlar bilhassa Arapça ve riyaziye bahsinde lüzumundan fazla ağır tutulmaktaydı. Refik Halit gibi bir öğrencinin oraya gitmesi çok zor olduğu hâlde bütün bir yaz çalışarak, rüyalarının en korkunç ve terletici dediği bu mektebe giriş imtihanını kazanmıştır. Böylece babasıyla yaptığı anlaşmaya göre 1907 yılında Galatasaray’ı bırakıp üniversiteye başlamıştır.⁷⁹

Hukuk Mektebi’nde okutulan derslerin yavan ve laftan ibaret olduğunu söyleyerek, bu okuldan da hoşlanmadığını ve tıbbiye mektebine girmedigine üzüldüğünü belirtmiştir. Kendisi bu konuyu şöyle anlatmaktadır: “*Doktor*

⁷⁵ Refik Halit Karay, **Ago Paşa’nın Hatıratı**, İstanbul, İnkılap Yayınevi, 1941, s. 130–131; Refik Halit Karay, **Tanıdıklarım**, İstanbul, 2. bs. Semih Lütfi Yayınevi, s. 65; H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 9–10; N.Karaer, 1998, s. 24.

⁷⁶ “*Malhonnete*” sözü, küçüklere karşı söyleyenin kızgınlığını ifade eden *terbiyesiz ve edepsiz* manasında kullanılan bir sözdür. Ancak lügat manası haysiyet ve namus kavramlarıyla ilgilidir.

⁷⁷ R.H.Karay, 1992, s. 247; **Nevsal-i Millî**, 1914, s. 109; H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 9–10; N.Karaer 1998, s. 26; O.N.Ekiz, 1984, s. 12; H.H.Engin, 1997, s. 41; B.Arsantaş, 2003, s. 1.

⁷⁸ N.Karaer, 1998, s. 26; H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 13; O.N.Ekiz, 1984, s. 12–13.

⁷⁹ Orhan Köprülü, **Türk Klasikleri Yunus Emre’den Aşık Veysel’e**, İstanbul, Döşar Yayınları, 1984, s. 57; R.H.Karay, 1992, s. 258–259; **Nevsal-i Millî**, 1914, s. 109; N.Karaer, 1998, s. 26; Ü.Yaşar, **Yelpaze**, 23 Ocak 1963; O.N.Ekiz, 1984, s. 12–13; H.H.Engin, 1997, s. 41; B.Arsantaş, 2003, s. 1.

olmadığıma, her doktor yanında veya levhası önünde içimden bir teessüf geçer. Ama ben doktorluğu bilfiil icra için istemem, buna merakım sırf bilgi cihetindedir. Şayet Mekteb-i Hukuk yerine zamanında tıbbiyeye girse idim muhakkak zevk ile lezzet ile ikmale muvaffak olurdum... Zaten hukuk mektebine girdiğim zaman niyetim avukatlık etmek değildi. Ben müddei umumîlik vazifesini severim, ama Avrupa'daki gibi...»⁸⁰

Refik Halit, Hukuk Mektebi'ne devam ederken o vakitler çoğu talebenin yaptığı gibi okul dışında bir iş bulmuş, Maliye Nezareti Devair-i Merkeziye Kalemi'ne kâtip olmuştur.⁸¹ Karay, 1908 yılında Hukuk Mektebi ikinci sınıfındayken bu okulu da bitirmeden ayrılmıştır.⁸² Ayrıca Mekteb-i Sultani'de iken daha sonra Darü'l-Fünun muallimlerinden ve Hilal-i Ahmer memurlarından olan İzzet Bey'le el yazması bir gazete çıkarmıştır.⁸³ Nitekim bu memuriyette bir müddet stajyer olarak çalıştıktan sonra 200 kuruş aylığa geçmiştir.⁸⁴ Fakat bu göreve de ısınmadığını her fırsatta dile getirmiştir. Hatta kendisini Maliye Müfettişi Ziya Bey ile Seyfettin Bey memurluğa alıştırmaya çalışmışsalar da başarılı olamamışlardır.⁸⁵ Maaşının artması ve Meşrutiyet devrinde maaş zammı yerine bol bol dağıtılan rütbelerden biri olan “*Salise Rütbesini*”⁸⁶ Temmuz 1908'de almasına⁸⁷ rağmen düşüncesi değişmemiştir.⁸⁸

Çünkü bu tarihlerde Osmanlı Devleti'nde çok önemli gelişmeler yaşanıyordu. Padişah II. Abdülhamit Kanunuesası'yi ilan edeceğine söz vermişti. Tahta çıktıktan sonra sözünü tutmuşsa da araya giren 93 (1877–1878) Harbi'ni bahane ederek Meclis'i süresiz olarak tatil etmişti. Fakat bu gelişmeleri yakından takip eden siyasi gruplar duruma müdahale etmek istediler. 1865'te kurulan Yeni Osmanlı Cemiyeti'nin yerini 1880'lerden başlamak üzere özellikle 1890'lı yıllarda başka cemiyetler almaya başladı. Abdülhamit'in hükümdarlığı boyunca devlet içinde ve dışında çeşitli protesto grupları oluşturan liberaller Avrupa'da Jön Türkler adı altında

⁸⁰ R.H.Karay, 1992, s. 247; N.Karaer, 1998, s. 26.

⁸¹ Refik Halit Karay, **Kirpinin Dedikleri**, İstanbul, Semih Lütfi Yayınevi, 1940, s. 86–90; **Nevsal-i Millî**, 1914, s. 109; H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 13; O.N.Ekiz, 1984, s. 13; H.H.Engin, 1997, s. 41; B.Arsantaş, 2003, s. 1.

⁸² Refik Halit Karay, **İlk Adım**, İstanbul, İnkılap Yayınevi, 1999, s. 17.

⁸³ R.H.Karay, 1992, 258–259; N.Karaer, 1998, s. 27; H.H.Engin, 1997, s. 41.

⁸⁴ O.N.Ekiz, 1984, s. 13.

⁸⁵ H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 13; N.Karaer, 1998, s. 32.

⁸⁶ Maliye Nezareti'nde “*Salise*” rütbesi o dönemde teşrifat bakımından askerlikte “*Binbaşılığın*”, sarıklılarda (ulema) “*Kibar-ı Müderrisin*”in dengidir. Bu unvan “*Mirü'l-Ümera*” rütbeli, çoğu Arap ülkelerinde o dönem için çöl valisi olarak adlandırılan büyük yöneticiler ile “*Mutasarrıf*” ve “*Kaymakam*” gibi rütbelerin bir derece altıdır.

⁸⁷ R.H.Karay, 1996, s. 140; H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 13; N.Karaer, 1998, s. 32.

⁸⁸ R.H.Karay, 1992, s. 120–121; **Nevsal-i Millî**, 1914, s. 109; N.Karaer, 1998, s. 32; B.Arsantaş, 2003, s. 1.

birleştiler.⁸⁹ Jön Türklerin ülke içinde faaliyet gösterebilen gizli bir kolu vardı ki bu grup ileride devlet yönetimini ele geçirecek ve 20. yüzyıl başlarında onun mukadderatını tayin edecekti. 1889'da, İstanbul'daki Askerî Tıp Okulundan (Mekteb-i Tıbbiye-i Askerîye) bir grup öğrenci Abdülhamit'in tahttan indirilmesi amacını güden inkılâpçı bir örgüt kurdular. Bu grubun ilk çekirdeği dört kişiden oluşmaktaydı.⁹⁰ Örgütün ilk adı “*Cemiyet-i Osmaniye İttihat ve Terakki*” iken kısa bir müddet sonra “*Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti*” olarak değiştirildi.⁹¹ Örgüt o günün bütün yüksekokullarına sızdı.⁹² Kısa sürede çok büyük bir taraftar kitlesi oluşturdu ve zamanla önce Selanik ve çevresinde sonra İstanbul'da yayıldı. Bunu gören padişah onları takibata uğrattı ve bunlardan bazıları da faaliyetlerine Avrupa'da devam ettirdiler.⁹³

1.2. Edebiyat ve Gazetecilik Hayatına Girişi ile Fecr-i Âtî Topluluğu

Tahsil hayatını müteakip kendisini gazetecilik ve politik faaliyetler içinde bulacak olan Karay, bu önemli Jön Türk hareketine karşı giriştiği mücadeleler sonucu hayatında hayal bile edemeyeceği bir serüvene başlamıştır. II. Meşrutiyet'in ilanını müteakip talebelik ve memuriyet hayatını bırakan Refik Halit, memleketi daha yakından ve derinden tanımak arzusuyla Anadolu'ya seyahatler yapmaya başlamıştır. Ahali ve coğrafyayı öğrenmek amacıyla Bursa, Konya, Ankara, Tire ve Manisa'da ikamet etmiş, sonra da Avrupa'ya seyahate çıkmıştır.⁹⁴ Bu gezilerden edindiği tecrübeleri daha sonra gazete yazıları ve eserlerinde kullanmıştır.⁹⁵

Aslında gazeteciliğe girişi de bir tesadüften kaynaklanmaktadır. Zira kendisi bu sıralarda serbest mesleğe atılma arzusundaydı. Bu sebepten ağabeyinin ahababı bir İngiliz komisyoncusunun yanına girip tüccar olmayı düşünmekteydi. Fakat bir tesadüf eseri İngiliz komisyoncunun alelacele iki aylığına Londra'ya gitmek üzere ayrılması onun geçici de olsa *Servet-i Fünun*'a girmesine vesile oldu.⁹⁶ Zaten ailece tanıdıkları Ahmet İhsan Bey'e müracaat ederek kendi imzasıyla makalelerini

⁸⁹ Stanford J. Shaw, Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, 1982, c. 2, E Yayınları, s. 310.

⁹⁰ Stefanos Yerasimos, **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye**, 3. bs. İstanbul, E Yayınları, 1980, s. 567.

⁹¹ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, c. 4, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996, s. 514.

⁹² S.Yerasimos, 1980, 567–568.

⁹³ Tefrik Çavdar, **İttihat ve Terakki**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991, s. 18.

⁹⁴ **Nevsal-i Millî**, 1914, s. 109.

⁹⁵ H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 16.

⁹⁶ Refik Halit Karay, **Sakın Aldanma, İnanma, Kanma**, 2. bs. İstanbul, Semih Lütfi Yayınevi, s. 146–149; Ruşen Eşref Ünaydın, **Diyorlar Ki**, İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı, 1972, s. 237.

neşretmek istediğini bildirmiştir.⁹⁷ Böylece Refik Halit, Ağustos 1908 sonlarında gazeteciliğe mütercim ve muhabir olarak günlük yayımlanan *Servet-i Fünûn*'da başlamıştır.⁹⁸ *Servet-i Fünûn*'a para almadan girmiş gazeteciliği öğrenmişti. Bu dergide mütercimlik, musahhihlik, muhabirlik ve hatta biraz da mürettiblik gibi muhtelif vazifeleri şevk ve hevesle ifa etmiştir. *Servet-i Fünûn* dışında diğer akşam gazetelerinde de ilk satırları yayımlanmaya başlanmıştır.⁹⁹

İlk yazısı “*Ayşe'nin Talii*” isimli hikayesidir ki Mübeccel Halit adıyla 1909'da yirmi bir yaşında Faik Sabri'nin çıkardığı *Musavver Muhit* dergisinde¹⁰⁰ neşredilmiştir.¹⁰¹ İki ay sonra da Mustafa Refik tarafından çıkarılan başka bir haftalık mecmuada, *Resimli İstanbul*'da “*Hanımlarımız ve Türkçe*” başlığı altında bir yazısı daha yayımlandı.¹⁰² Kirpi adıyla yazdığı mizahi yazıları ile kısa sürede kendisini matbuat ve edebiyat dünyasında kabul ettirdi.¹⁰³ Sonra 1909 yılında *Tercümân-ı Hakikat* gazetesine 400 kuruş aylıkla mütercim ve muharrir olarak alınmıştır. Nitekim 21 yaşında olmasına rağmen bu gazetede makale ve başmakaleleri yayımlanmıştır.¹⁰⁴ Bundan cesaret alan Refik Halit, babasından aldığı 200 altınla 1909'da *Son Havadis* adlı bir akşam gazetesi çıkarmaya başlamıştır.¹⁰⁵ Yakup Kadri de bu gazetede mütercim olarak çalışmıştır. Fakat sadece on beş sayı çıkan bu gazete iyi idare edilememesi neticesinde zarar etmiş ve kapanmıştır.¹⁰⁶

*Yazdığı mizahi yazılar ve Tercüman-ı Hakikat'te çalıştığı sırada bu alandaki ilk denemeleri Refik Halit'in basın hayatında tanınmasını sağlamıştır. Yazı hayatının bu dönemini şöyle anlatmaktadır:*¹⁰⁷ “*Meşrûtiyet ilân edilmişti. Fecr-i Âtî*

⁹⁷ *Nevsal-i Millî*, 1914, s. 109.

⁹⁸ R.H.Karay, 1996, s. 117; Orhan Taşan, “*Bu Şehrin İnsanları, Bu da Bizim Babîâli'nin En Yaşlısı: Refik Halit Karay*”, *Tercüman*, İstanbul, 18 Kasım 1961; B.Arsıntaş, 2003, s. 3.

⁹⁹ *Nevsal-i Millî*, 1914, s. 109.

¹⁰⁰ *Musavver Muhit*, “*Ayşe'nin Talii*”, Nisan 1325 (1909), Nu: 4-26, s. 123-125.

¹⁰¹ R.H.Karay, *Sakın Aldanma, İnanma, Kanma*, s. 155-157; H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 19-21; N.Karaer, 1998, s. 33.

¹⁰² *Resimli İstanbul*, “*Hanımlarımız ve Türkçe*”, 15 Haziran 1325 (1909), Nu: 1, s. 30-31; Ali Birinci, *Refik Halit Kara-Ankara*, İstanbul, İnkılap Yayınevi, 2009, s. 41.

¹⁰³ Meral Çelen, “*Refik Halit Karay'la Bir Konuşma*”, *Zübük*, İstanbul, 16 Nisan 1962; Ü.Yaşar, *Yelpaze*, 23 Ocak 1963.

¹⁰⁴ H.H.Engin, 1997, s. 41; O.N.Ekiz, 1984, s. 13; Ş.Aktaş, 2004, s. 22; O.Okay, 2001, s. 480.

¹⁰⁵ Refik Halit'in 1910 yılında çıkarmaya başladığı, çoğunlukla edebi ve sosyal içerikli yazılarının neşredildiği bu gazeteye Millî Kütüphane, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Türkiye büyük Millet Meclisi Kütüphanesi ve diğer araştırma merkezlerinden yaptığımız tetkiklere rağmen ulaşamadık. Yazar da birçok yazısında vücuda getirdiği eserlerin ve makalelerin birçoğuna bizzat kendisinin ulaşamadığını ve nüshalarını bulamadığını bildirmektedir. Bkz. R.H.Karay, *Sakın Aldanma, İnanma, Kanma*, s. 155-157; S.S.Uysal, 2004, s. 47; A.Birinci, 2009, s. 41.

¹⁰⁶ S.Aktaş, 2004, s. 22; H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 22.

¹⁰⁷ Refika Taner-Asım Bezirci, *Edebiyatımızda Seçme Hikâyeler*, 2. bs. İstanbul, Yeni Dünya Yayınları, 1980, s. 33; N.Karaer, 1998, s. 27.

kurulmuştu. Muhit'te bahsettiğim hikâye çıkmış, Resimli Kitap'ta bir sürü ufak nesir parçaları ve Servet-i Fünûn'da çeşit çeşit yazılarım intişâra başlamıştı; kendi aramızda tanınmış, belli-başîdar arasında alınmışım. Hatta gündelik Tercüman-ı Hakikat'e arasıra başmakale bile yazıyordum. Laf değil! Amma varakı mihri vefayı kim okur kim dinler? O esnada Kalemin en parlak devresi idi ve ona rakip olarak bir de Âlem diye taklit bir mizah mecmuası çıkıyordu. Bir gün hiç unutmam, Rızapaşa yokuşundan mektep mubassırlarımdan Muhtar Bey'le karşılaştım ded ki: Âlem'i çıkarırlar benim arkadaşlarımdır. Şuna yardım etsene... Ne münasebet diye itiraz ettim. O bir mizah gazetesi. Benim mizahla ne alakam var? Hele bir tecrübe et muvaffak olacağına eminim. Acaba? Ertesi günü, yağmurlu, soğuk bir kış sabahı, havadan, çamurdan, yolsuzluktan şikayet eden bir mizah makalesi yazdım; hoşca birşey oluvermişti, oynak ve kıvrak bir muhasebe... Gazeteye götüreyim mi? Bir daha okudum, başımı salladım, dudağımı büktüm, düşündüm ve kağıdı yırtıp sobaya attım. Mizah benim işim değildi. Meğerse işimmiş... İlk tuhaflik makalemi beğenmeyip ateşe fırlattıktan iki ay sonra Kirpi imzalı mizahi yazıları Türkiye'de büyük bir rağbetle okunan muharrir bendim; bu müstear isim babası da Yakup Kadri idi. Ben kendimin ne olduğunu bilmiyomuşum. Onu içindir ki bugün acayip acayip şiirler, münasebetli münasebetsiz nesirler altında gördüğüm genç imzalara bakarken derim ki: Bunlar da henüz ne olduklarını bilmiyorlar, belki bir gün dirayetli bir mubassıra rastgelirler veyahut bir anahtar ele geçirirler, hakiki isitidatlarını keşfedip işletirler.”¹⁰⁸

Ardından kısa bir müddet Sada-yı Millet gazetesinde yazı ve makalelerini yayımlamıştır.¹⁰⁹ II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte süratli bir şekilde gazetecilik hayatına başlayan Refik Halit aynı zamanda edebiyat alanında da çalışmalarının ilk nüvesini oluşturmaya başlamıştır. Öyle ki yazarın bu yıllarda bir piyes yazmak teşebbüsünde bulunduğu da görülmektedir. Millî heyecanın tahriki için tarihî tetkikler kanalından Müfit Ratıp ile birlikte hazırladığı “Kaniye Müdafası ve Tiryaki Hasan Paşa” isimli bu eser, Manukyan Tiyatrosu tarafından sahneye konulunca büyük bir ilgiyle karşılanmıştır.¹¹⁰ Refik Halit'in yazı hayatına başladığı bu yıllar Edebiyat-ı Cedide'ye mensup yazar ve şairlerden bir kısmı ferdî faaliyetlerini sürdürmekte, Tanzimat devrinden gelen yeniliklere ve yüklendikleri sosyal misyonlara bağlı kalarak eserler vermekteydiler. Edebiyat heveslisi gençlere yön

¹⁰⁸ R.H.Karay, **Sakın Aldanma, İnanma, Kanma**, s. 155–157.

¹⁰⁹ R.H.Karay, 1996, s. 58; M.N.Yardı, 2002, s. 12.

verecek onları belirli bir fikir ve duyuş tarzı etrafında toplatacak bir edebî hareket henüz teşekkül etmemişti. Oysa sosyal ve siyasal anlamda ülkede çok büyük gelişmeler yaşanmış, memleketin idare tarzı bile değişmişti. Bu yeni şartlara uygun yeni bir edebî hareketin başlaması gerekmektedir. Böyle bir vazifeyi Edebiyat-ı Cedide sanatkarlarının yüklenmesi akla gelmektedir. Ancak onlar da II. Meşrutiyetin ilanına rağmen 1901’de başladıkları suskunluklarını devam ettirmişlerdir. II. Meşrutiyetin ilan edildiği aylarda görülen hürriyet sarhoşluğu içinde edebiyatla ilgilenmek isteyen gençler, devrin karakterini aksettirecek ve ihtiyaçlarına cevap verecek mahiyette eserlerin yazılması zaruretini hissettiler. Bunun için de bir edebî topluluk vücuda getirmek istediler. Edebiyat-ı Cedide zevkinin açtığı pencereden batı edebiyatını, özellikle Fransız edebiyatını tanıyan bu genç nesil, batıda edebî hareketlerin prensip haline gelen fikirler etrafında birleşen gruplar tarafından gerçekleştirildiğini bildirdiler. Bu arada İzmir gazetelerinin şehrin valisi aleyhine açtığı kampanyada mağlup olan Vali Şahabettin Süleyman, “*Artık politikadan nefret ettim. Kendimi tamamen edebiyata vereceğim*” kararı ile İstanbul’a dönmesi ve ortaya bir dernek, kendi tabirince “*Mahfil-i edebî*” (edebî toplantı yeri) kurmak istemesi neticesinde yeni bir edebî topluluğun nüvesi oluşmaya başlamıştır. Bu edebî topluluk II. Meşrutiyetin ilanından sonra belirmeye başlamış şair ve yazarlardan teşekkül edecek ve Edebiyat-ı Cedide hareketi karşısında yerli bir edebî okul niteliği taşıma amacı güdecekti.¹¹¹

Edebiyatta yeni yetişen bir neslin ilk sanat hamlesi olan bu hareket ilk toplantısını 20 Mart 1909’da İstanbul’da “*Hilal*” gazetesinin matbaasında yaparak bir edebî topluluk haline gelmiştir.¹¹² Sanat anlayışlarını hazırladıkları bir beyanname¹¹³ ile edebiyat çevrelerine duyurmuşlardır.¹¹⁴ Topluluğa ad olarak önce Ahmet Haşim tarafından “*Sina-yı Emel*” teklif edilmiş, sonra Faik Ali ve Yakup Kadri’nin ileri sürdüğü “*Fecr-i Âtî*” benimsenmiş ve başkanlığına Faik Ali seçilmiştir.¹¹⁵ Sanat şahsi ve muhteremdir cümlesi ile sanat anlayışlarını ifade eden grubun

¹¹⁰ Bilge Ercilasun, **İkinci Meşrutiyet Devrinde Tenkit** (I Türkçü Tenkit), Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1995, s. 46; M.N.Yardım, 2002, s. 12.

¹¹¹ Ş.Aktaş, 2004, s. 24.

¹¹² R.H.Karay, 1996, s. 182–183.

¹¹³ Fecr-i Âtî edebiyat topluluğunun beyannamesine tamamı için bkz. 24.02.1910 tarihli *Servet-i Fünûn*’un 38. cilt, sayı 977; Hasan Ali Yücel, **Edebiyat Tarihimizden**, 2. bs. 1989, İstanbul, İletişim Yayınları, s. 45-47.

¹¹⁴ Vehbi Vakkasoğlu, **Bazen Hazin, Bazen Rezil, Bu Vatani Terk Edenler**, İstanbul, Divan Matbaası, 1977, s. 115.

¹¹⁵ Kenan Akyüz, **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri (1860-1923)**, 3. bs. I. c. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, s. 143.

beyannameesinde Ahmet Samim, Ahmet Haşim, Emin Bülent, Emin Lami, Celal Sahir, Cemil Süleyman, Hamdullah Suphi, Refik Halit, Şahabettin Süleyman, Abdülhak Hayri, İzzet Melih, Yakup Kadri, Ali Canip, Faik Ali, Fazıl Ahmet, Tahsin Nahit, Mehmet Behcet,¹¹⁶ Mehmet Rüştü, Köprülüzade Mehmet Fuat, Müfit Ratıp'ın imzaları bulunmaktadır.¹¹⁷ Fecr-i Âtîciler aynı adla bir dergi çıkaracaklarını söylemişler fakat bu arzularını gerçekleştirememişlerdir.¹¹⁸ Servet-i Fünûn bu yeni edebî nesile de sahifelerini açtığı için ayrı bir dergi yayımlanmasına lüzum kalmamıştır.¹¹⁹

Bu grup yaptığı edebî çalışmalarla Edebiyat-ı Cedide'den Millî edebiyata geçişte bir köprü görevi görmüştür.¹²⁰ Topluluğun şiirde temsilcileri Tahsin Nihat, Faik Ali, Mehmet Behcet, Emin Bülent ve Ahmet Haşim'dir. Ortak prensipleri şiirle topluma faydalı olmanın veya hayatı bütün gerçekleriyle şiire aksettirmenin doğru ve mümkün olmadığı, şiirin ancak duyguları dile getiren bir sanat vasıtası olduğudur. Bu prensibin dönemin şöhretli şairleri Mehmet Emin, Ziya Gökalp, Mehmet Akif hatta Meşrutiyet'ten sonra topluma açılan Tevfik Fikret'in şiirlerine bir tepki olduğu açıktır. Hikaye ve romanda Refik Halit, Yakup Kadri, Cemil Süleyman ve İzzet Melih'in adları görünmekle beraber, topluluğu daha çok son ikisi temsil etmiştir. Bu edebiyat akımı müddeti boyunca Edebiyat-ı Cedide'nin bir filizi gibi görüldü.¹²¹

Fecr-i Âtî'de uygulanan bir kurala göre, yazılar matbaaya verilmeden önce okunur ve eleştirilirdi. Yapılan bu eleştiri toplantılarında Edebiyat-ı Cedide uslubuyla yazanların şiirleri, nesir ve hikâyeleri alkışlarla karşılandığı hâlde, Refik Halit ve Yakup Kadri'nin yazıları bir takım anlaşmazlıklara yol açar ve çeşitli tartışmalara sebep olurdu. Bu tartışmalardan birinde, o sırada Fecr-i Âtî'nin reisi olan Hamdullah Suphi tartışmanın devamını gereksiz görerek, Refik Halit'in yazdığı bir yazının yayımlanmasını istemedi ve neticede Refik Halit ve Yakup Kadri bu edebî topluluktan ayrıldı. Ali Canip, Hamdullah Suphi ve Celal Sahir; *Genç Kalemler* dergisinin edebî düşüncelerini benimseyerek, bu derginin yazı kadrosuna katıldılar. 1912 yılına gelindiğinde Fecr-i Âtî, edebî bir topluluk olarak yoktu. Üyelerinden

¹¹⁶ Tahsin Nahit ve Mehmet Behcet hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Rifat Necdet Evrimer, **Mehmet Behcet ve Tahsin Nahit**, İstanbul, 1961, 5 vd.

¹¹⁷ Niyazi Akı, **Yakup Kadri Karaosmanoğlu**, İstanbul, 1960, s. 14-15.

¹¹⁸ B.Ercilasun, 1995, s. 36.

¹¹⁹ Akyüz, **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri**, s. 143.

¹²⁰ R.H.Karay, 1996, s. 181-185.

¹²¹ Mustafa Nihat Özön, **Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı, 1945, s. 266.

bazıları kendi eğilimlerin uyararak, ferdîyetçi bir sanat anlayışını devam ettirdiler. Bazıları da zamanla Millî edebiyat hareketine katıldılar. Böylece edebi hedefi açıkça belli olmayan ve yalnız kuvvetli bir sanat aşkıyla kurulan Fecr-i Âtî dört yıla yakın ve pek verimli olmayan bir çalışmadan sonra¹²² ortadan kalkmıştır.¹²³

Elbette ki bu edebî akımın tam anlamıyla başarılı olamamasında II. Meşrutiyet akımının getirdiği dalgalanma, 31 Mart isyanı ve Balkan Harbi'nin getirdiği çalkantının da oldukça önemli sayılabilecek etkileri mevcuttur. O günlerdeki politik ve sosyal durum göz önünde bulundurulduğunda bir yandan İttihat ve Terakki Partisi'nin giderek artan baskısı, öbür yandan muhalif partilerin buna karşı gittikçe azgılaşan direnme hareketleri ve bunlara paralel olarak başgösteren birbirine zıt fikir cereyanları öylesine fırtınalı bir hava yaratmış, ortamı öylesine dalgalandırıp bulandırmıştı ki, devlet gemisini tehdit eden bu dalgalanmalar arasında “*Sanat şahsi ve muhteremdir*” dövizli kayığın yüzmesine artık imkan kalmamıştır.¹²⁴

Refik Halit, Fecr-i Âtî'nin çekirdeğini teşkil edecek ilk toplantıya henüz eser vermemiş edebiyat meraklısı bir genç ve Müfit Ratib'in arkadaşı¹²⁵ olarak katılmıştır.¹²⁶ Ayrıca üyelerin birçoğuyla Galatasaray Lisesi'nden arkadaştır. Ama o, Hilal matbaasındaki ilk toplantıdan itibaren kendisini ve orada bulunan gençleri eleştirmiştir. Nitekim hem kendisi hem de Yakup Kadri ilerde Millî edebiyat cereyanı içinde o dönemin ve Türk edebiyatının en önemli eserlerini vücuda getireceklerdir.

Fecr-i Âtî topluluğu faaliyetlerine devam ederken gazete ve dergilerde özellikle mizahi yazılarına devam eden Refik Halit Karay, bu topluluktan ayrılmasını müteakip kısa bir sürede edebiyat çevrelerinde adından söz ettirmiştir. Usta bir mizah yazarı olan Karay, bu şöhretini Kirpi takma adıyla nükteli yazılarıyla sağlamıştır. Mizah yazıları yazmasında kendisine hocalık eden, yol gösteren Düyûnu Umûmiye Direktörü Ali Bey'in Avrupa'da yapılan zarif, nikel anahtarlarla bizim yerli hantal demirden anahtarların mukayesesinin yapıldığı hoş bir yazısı için “*İşte bana ilk mizah zevkini veren ve bir mizah edebiyatı olduğunu öğreten yazı budur.*”

¹²² R.E.Ünaydın, 1972, s. 237.

¹²³ Akyüz, **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri**, s. 145.

¹²⁴ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Gençlik ve Edebiyat Hatıraları**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1990, s. 57-58.

¹²⁵ H.H.Engin, 1997, s. 41; S.S.Uysal, 2004, s. 47; Nevsal-i Millî, 1914, s. 109.

¹²⁶ Ahmet Kabaklı, **Türk Edebiyatı III**, 11. bs. İstanbul, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2002, s. 777; Ş.Aktaş, 2004, s. 26-27; B.Arsantaş, 2003, s. 1.

demektedir.¹²⁷ Hiciv ve mizaha Fecr-i Âtî'deki arkadaşlarının portreleriyle başlamıştı. Fakat *Kirpi* imzası ilk defa *Kalem* dergisinde görülmüştür.¹²⁸

Çok yönlü yazı faaliyetlerinin içinde yer alan Refik Halit, Celal Esat ve Salah Cimcoz'un 1910 yılında beraber çıkardıkları *Kalem* dergisinde "*Kirpi*" takma ismiyle yazılar yazmıştır.¹²⁹ Daha sonra Eşref ve karikatürist Cem Bey'in *Cem* dergisinde de politik hiciv içerikli yazılar neşretmiştir. "*Arabacının Derdi*" adlı yazısının büyük ilgi toplaması üzerine derginin baş yazarlığına getirilmiştir. "*Tarih-i Devr-i Mebusan*" ve "*Kirpi-i Natüvan*" imzası ile ve Müverrih Naima üslubunda bir yazı serisi de neşretmişti. "*Enderun Edebiyatı*" nesrinin bütün inceliklerini gösteren, derin bir lisan vukufuna ihtiyaç gösteren zorlukları yenerek mükemmel bir taklit mahiyetinde bu eserin o sırada 23 yaşlarında bulunan genç bir muharrir tarafından yazıldığına kimse inanmamıştı. Fakat neticede gerek bu eserin gerek onu takiben "*Seyahatname-i Kirpi-i Natüvan*"ın Refik Halit tarafından yazıldığı anlaşılmıştır.¹³⁰

Yazar aynı müstear isimle "*Şehrah*" gazetesinde "*Kirpi Diyorki*" serlevhası altında icraat-ı hukûmeti tenkiden makaleler de yazmıştır. Bu makaleler o kadar rağbet kazanmış ve "*Çinlilere Nasihat*" ünvanlı makaleyi müteakip bu rağbet o derece artmıştı ki kirpi imzalı nüshalar her günden pek fazla satılmaya ve bu eserler hemen vilayet gazetelerine nakil olunmaya başlanmıştı. Öyle ki okuyucunun talebi dorultusunda bu yazılar daha sonradan¹³¹ "*Kirpinin Dedikleri*" adlı kitapta toplamıştır.¹³²

Meşrutiyetin ilanında sonra iki belirgin siyasi cereyan vardı: Muhalefet ve muvafakat. Refik Halit biraz da *Kirpi* karakteristiğinin şöhretine kapılarak muhalafet tarafını tutmuş görünüyordu. Yazar bu durumu şu şekilde açıklamıştır: "*O sıralarda şöhretimin asıl yaygınlığını kirpi adıyla yayımladığım yazılara borçluyum. Fakat bu yazılar hukûmet aleytari bir muharrir olarak da tanınmama sebep oldu ve başıma bir hayli dert açtı.*"¹³³

Fecr-i Âtî edebî topluluğundan ayrıldıktan sonra çeşitli dergilerde mizahi ve politik yazılar kaleme alan Karay, İtitihat ve Terakki Hukûmeti'ni acımasızca eleştirmektedir. Bu vesile ile yazar çoktan muhalafet cephesinin ön safhasında yerini

¹²⁷ H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 21; R.H.Karay, *Sakın Aldanma, İnanma, Kanma*, s. 156.

¹²⁸ *Nevsal-i Millî*, 1914, s. 109.

¹²⁹ Ü.Yaşar, *Yelpaze*, 23 Ocak 1963.

¹³⁰ Y.K.Karaosmanoğlu, 1990, s. 54.

¹³¹ *Nevsal-i Millî*, 1914, s. 110.

¹³² H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 27-28; M.N.Yardım, 2002, s. 12-13.

¹³³ Ü.Yaşar, *Yelpaze*, 23 Ocak 1963; H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 28.

almış bulunuyordu. Ancak bilerek, isteyerek, kendi kararı ve kendi iradesiyle değil. Refik Halit'e hiçbir zaman politikacı denemezdi. Muhaliflere ve muhalefet partilerine en ufak bir meyli yoktu. Tam tersine bunları bayağı ve külüstür bulur, küçümserdi. Fakat bir yandan İttihat ve Terakki'nin kaba kuvvet idaresine karşı duyduğu tepki, öbür yandan yakınlarıyla dost ve ahbablarının çoğunlukla İttihatçılar aleyhine oluşları onu ister istemez muhalefet safına sürüklemiş bulunuyordu. Bu koşullar altında Karay, İttihat ve Terakki'nin en büyük muhalifi ve 21 Kasım 1911 tarihinde kurulan Hürriyet ve İtilaf Partisi'ne meyletmiştir.¹³⁴

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra başlayan hürriyet sarhoşluğu döneminde çok sayıda gazete ve dergi yayımlanmıştı. Manastır'da "*Neyyir-i Hakikat*", Selanik'te Silahçı Tahsin'in "*Süğü*" ve "*Bomba*" gibi gazeteleri İttihat ve Terakki adına yaptıkları yayımlarla herkese saldırarak, her tarafta olay çıkardılar. İbrahim Temo'nun kurduğu Osmanlı Demokrat Fırkası'nın basın organı "*Şark*", Ziya Şakir Bey'in çıkardığı "*Jön Türk*" gibi muhalefet gazeteleri de daha Meşrutiyeti takip eden ilk aylardan itibaren hükümetçe kapatılmıştır. Ayrıca devlet otoritesinin ve halkın şaşkınlık içinde kaldığı ortamda 1908 İhtilali'ni gerçekleştiren İttihat ve Terakki Cemiyeti vaziyete hakim olmak Meşrutiyeti ve kendilerini korumak, bazı subayları daima kendi hizmetinde bulundurmak için bir nevi fedailer grubu oluşturdu. Kısacası İttihat ve Terakki daha ilk günden itibaren bazı mensuplarını silahşör yapmıştır. Bu gözüpek insanların vazifeleri İttihat ve Terakki'yi korumak ve parti aleyhine faaliyet gösteren kişileri öldürmektir.¹³⁵

Bu silahşörlerin parti içindeki yerini Refik Halit şu şekilde nakletmektedir: "*İttihat ve Terakki'yi methü sena eden bir izansız adam, Mahmut Şevket Paşa vakasından evvel bana demişti ki: -Canım bu Hürriyet ve İtilaf gibi fırka mı olur? Hani eli silahlı, hani katil, cesur, yiğit fedailer? Bak İttihatçılara... İçlerinde ne gözüpek adamlar var, bir öksürük için ortaya beş leş seriverirler; indlerinde insanın sinek kadar değeri yok! Cemiyet bunları kuş sütü ile besliyor, baş tacı ediyor, hani Hüsmen Pehlivan vardır, şu bir zaman sarhoşlukla Sarıyer'de altı kişiyi vurmuştu... Dayı Mehmet'i öldüren Hürmen... Eeey? İşte onu kendilerine bir bent ettikler ki... Geçen gün meserret kiraathanesinde kendi kulağımla işittim. Talat bana bir haydi desin, babamı vururum! Diyordu; gece gündüz yanında... Bir sofrada yemek yiyorlarmış! Sonra Serfiçeli Şükrü, Kandıralı Osman, Pomak Ali, Onunkilerden*

¹³⁴ Y.K.Karaosmanoğlu, 1990, s. 58.

Yusuf Bey... Safa Paşa'yı vuran Yusuf... Evet bildim... Bütün bunlar Merkez-i Umumîden ayrılmıyorlar... Sizde ise hep çitkırıldım, bir sürü tiryakiler! Bunu söyleyen irfansız adam, Mahmut Şevket Paşa hadisesi akşamı bana rastgeldi. Bravo be! Amma seçme fedaileriniz varmış, işte fırka dediğin böyle olur, gözüme girdiniz! Bunun üzerine ne denir, ne söylenir lahavle çekmekten başka...”¹³⁶

Nitetim İttihat ve Terakki Partisi'nin bu faaliyetlerinden nasibini alacak olan Refik Halit, mizahi ve hiciv yazılarından dolayı türlü türlü tehditlere maruz kalmıştır. *Cem* dergisindeki masasının üstüne tabanca veya hançer resmî taşıyan tehdit mektupları bile almıştır.¹³⁷ Karay, 7 Nisan 1909'da bir köprü üzerinde öldürülen *Serbestî* gazetesi baş yazarı Hasan Fehmi ve 9 Haziran 1910'da öldürülen ünlü gazeteci Ahmet Samim'in¹³⁸ felaketinin de böyle mektuplarla başladığını pek iyi bildiği hâlde bunların hiçbirine ehemmiyet vermez, kimin buruşturup kağıt sepetine atar, kimini de bilmem neden pek tuhaf bularak açar ve kahkahalarla gülerek okurdu. Hatta kimini de o günkü yazısına alay konusu yapmaktan çekinmezdi ve adeta bundan zevk duyardı.¹³⁹ Bu nedenledir ki İttihat ve Terakki mensupları Refik Halit'in mizahi yazılarından kurtulmak için onu Adana Sultanisi'ne Türkçe muallimi olarak bin kuruş maaşla görevlendirmek istemişlerdir. Fakat Refik Halit, Adana'ya gidememiştir.¹⁴⁰

Refik Halit Karay, 1912 yılında Hürriyet ve İtilaf Partisi iktidara gelince Balkan Savaşları'nın cereyan ettiği dönemlerde Operatör Cemil Paşa'nın Şehremini görevine, *Servet-i Fünûn*'un sahibi Ahmet İhsan Bey'in de Beyoğlu Belediyesi Müdürlüğü'ne getirilmesinden sonra onların yardımıyla Kasım 1912'de iki bin kuruş maaşla Beyoğlu Belediyesi Başkâtibi olmuştur. Fakat bu görevi fazla muhafaza edememiş ve memuriyetinin yedinci ayında sürgüne gönderilmiştir.¹⁴¹ Yazar bu ikinci tayinin ilk günlerinde kalem odasında maiyetindeki çoğu İttihatçı kâtiplerin aynı şekilde bazı tehdit ve komplolarıyla karşılaşmıştır. Kendisi o zamanlarda Hürriyet ve İtilaf'a kayıtlı değil fakat İttihatçılara muhalif bulunanlar arasındaydı. Ancak o bu tehditlere aldırılmamış, bunda da iki genç kâtibin yardımını görmüştür. Karay, bu durumu şu şekilde nakletmektedir: “*Bu efendicikler benim daha önceden,*

¹³⁵ Aktaş, 2004, s. 35–36.

¹³⁶ Refik Halit Karay, *Ay Peşinde*, 2. bs. İstanbul, Semih Lütüf Yayınları, s. 48–49.

¹³⁷ Y.K.Karaosmanoğlu, 1990, s. 59.

¹³⁸ Metin Ayışığı, *Refi Cevat Ulunay'ın Millî Mücadele Devri Makaleleri*, 1994, XI-XII.

¹³⁹ Y.K.Karaosmanoğlu, 1990, s. 59.

¹⁴⁰ Ş.Aktaş, 2004, s. 38.

¹⁴¹ H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 29; N.Karaer, 1998, s. 30–31; O.N.Ekiz, 1984, s. 14.

hem de ne korkunç, tabanca ve kama işaretli tehdit mektuplarına alışkın olduğumu bilmiyorlardı; kılım kıpırdamadı. Küçük bir kitabede bulunup öyle kuru sıkı laflara aldıracaklardan olmadığımı anlattım. İş yatışmasında iki genç kâtibin de yardımını görmüştüm.” Karay, buradaki görevinden son derece memnun olup işini de çok sevdiğini ve birinci memuriyetine nazaran çok daha mutlu olduğunu belirtmektedir.¹⁴²

Refik Halit'in ikinci memuriyeti aynı zamanda Balkan Savaşları'na tesadüf etmektedir. 30 Eylül 1911 tarihinde Trablusgarp'ı ele geçirmek için Osmanlı Devleti'ne savaş ilan eden İtalya ile Trablusgarp Savaşı'nın devam ettiği sırada uzun süreden beri Osmanlı'yı Balkanlar'dan tamamen atmak isteyen Sırbistan, Yunanistan, Karadağ ve Bulgaristan kendi aralarında anlaşarak Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Bu savaşa hazırlıksız yakalanan Osmanlı Devleti iki aşamalı devam eden harplerde genel anlamda bakıldığında bu devletlere karşı ağır bir mağlubiyet aldı.

Balkan Savaşları'nın bütün şiddetiyle devam ettiği yıllarda 23 Ocak 1913 tarihinde İttihat ve Terakki Hukûmeti iktidarı tekrar ele geçirebilmek amacıyla bütün güçlerini toplayarak Babı Ali'yi bastı. Harbiye Nazırı Nazım Paşa öldürüldü.¹⁴³ Sonuçta M. Kamil Paşa istifaya zorlanarak 1909 yılında padişah olan V. Mehmet Reşat, yeni hukûmeti kurmak üzere Mahmut Şevket Paşa'yı görevlendirdi. İttihat ve Terakki artık tam anlamıyla iktidar olmuştu. İttihat ve Terakki'nin muhalifleri 11 Haziran 1913'te Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'yı öldürerek bu duruma cevap verdiler. Bu olay aslında İttihatçıların işine geldi çünkü bu vesile ile bütün muhalifleri sindirdiler ve adeta diktatöryel bir yönetim kurarak, ülke yönetimine hâkim oldular. Bu arada Mahmut Şevket Paşa'nın yerine 12 Haziran 1913 tarihinde birçok önemli fikir eserinin yazarı Sait Halim Paşa sadrazam oldu.

Refik Halit, memuriyeti sırasında gelişen bu olayları Yakup Kadri'ye şu şekilde mütalaa etmiştir: *“Gördün mü asıl hainler kimlermiş? Bilirsin bu adı biz muhaliflere takmışlardı. Zavallı Ahmet Samimi vatan haini diye öldürmüşlerdi. Beni de aynı ithamla öldürmek üzereydiler. Suçumuz neydi kusurlarını yüzlerine vurmaktan başka? Sen tut, düşmanı hep içerde ara. Dışarıda neler oluyor neler bitiyor hiç farkına bile varma. İtalya, Trablusgarp'a asker çıkarırsın, üç gün sonra haber al. Balkan hukûmetleri burnunun dibinde askeri ve siyasi antlaşma*

¹⁴² R.H.Karay, 1996, s. 126–128.

müzakereleri yapadursunlar, harp hazırlıklarını tamamlasınlar; sen ise elindeki derme çatma kuvvetleri Arnavutluk dağlarında bir avuç asiye karşı açtığın iç savaşta harca ve bununla da başa çıkamayıp iktidardan çekil git. Felaket gelip çattıktan sonra bütün gafletlerini, ihanetlerinin mesuliyetini şu Kamil Paşa Kabinesi denilen Darülacezenin sırtına yükle! Hiçbir şeye yanmıyorum, şu caddedeki mağazalar, nerede ise Yunan bayraklarıyla donanacak, Rumların burnu öyle bir kabardı ki... ”¹⁴⁴

1.3. Anadolu’ya Sürgün Edilmesi ve I. Sürgün Dönemi

Mahmut Şevket Paşa’nın, 11 Haziran 1913’te bir suikast sonucu vurulmasından sonra iktidarını iyice sağlamlaştıran İttihat ve Terakki Partisi’nin, üç önemli isminden biri olan Cemal Paşa bu olaydan beş altı gün sonra sekiz yüz kişilik bir tevkif listesi hazırlayarak parti muhaliflerinin büyük çoğunluğunu Sinop’a sürgüne göndermiştir.¹⁴⁵ Sürgünler arasında devrin ünlü yazar, şair, devlet ve din adamları yer almaktadır.¹⁴⁶ Yapmış olduğu basın yayın faaliyetleri nedeniyle sekiz yüz kişilik listede yer alan kişilerden biri de Refik Halit Karay’dır.¹⁴⁷ Karay, evinde tutuklanışını şu şekilde anlatmaktadır: “...İşte efendim bu minval üzere geçirdiğim iki uzun günden sonra bir sabah kalkmış, bol soğuk su ile yıkanmış, havlu elimde pencere önünde idim, bahçe kapısından içeri bir polis, bir sivil, bir de mahalle imamı girdi, göz göze geldik. Biraz aşağı teşrif eder misiniz? Dayan yüreğim dayan... Fakat belki bir şey sorup giderler, olur a... İndim: Ne o imam efendi? Giyinir misiniz... Merkeze kadar gideceksiniz! Artık bu sefer tamam... Muhakkak tevkif! Sarhoşluğum azami haddi bulmuştur ve heyecanım, öyle eskisi gibi taşkın değildir, derin derin, bayıltıcı bir şekildedir, çarçabuk giyindim, ev halkının bakışları... Öyle ya nereye gidiyorsunuz malum mu? Gidip gelmemek var, gelip bulmama var... ”¹⁴⁸ Refik Halit, muhalif olarak Sinop’a sürülmekle beraber, o zaman muhalefet mevkinde bulunan Hürriyet ve İtilaf Partisi’ne henüz mensup değildi ve fiilen politikacılık yapmıyordu. Fakat fırka cereyanları dışında, o zamanki İttihat ve Terakki Hukûmeti’nin idaresinde bulduğu acemi, kötü tarafları da yazılarıyla tenkit etmekten ve açığa vurmaktan geri kalmıyordu. Onun bu şekildeki faaliyeti hükûmet

¹⁴³ Refik Halit Karay, **Bu Bizim Hayatımız**, 2. bs. İstanbul, İnkilap ve Aka Yayınevi, 1964, s. 26.

¹⁴⁴ Y.K.Karaosmanoğlu, 1990, s. 62.

¹⁴⁵ N.Karaer, 1998, s. 45.

¹⁴⁶ Alpay Kabacalı, **Türk Basınında Demokrasi**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994, s. 81.

¹⁴⁷ H.H.Engin, 1997, s. 42.

erkânı üzerinde fırkacılarınkinden fazla tesir yapıyordu. Nitekim yukarıda değindiğimiz üzere yine fırkaya mensup olmadığı hâlde siyasi yazılarıyla muhalefet yapan ve Fecr-i Âtî’de de aza bulunan Ahmet Samim, Bahçekapı’da komiteciler tarafından katledilmiş *Şehrah* gazetesinde hükûmetin maliye siyasetini tenkit eden *Düyun-u Umumîye Şeflerinden Zeki Bey Bakırköy’de öldürülmüştü*. Refik Halit de bunlardan nasibini alarak *Tanin* gazetesinden şiddetli hücumlara maruz kalıyor; Süleyman Nazif de, İttihat ve Terakki Fırkası’nın yayın organı *Hak* gazetesinde yine başmakalelerle onun hakkında tehditler savuruyordu. Ancak şu nokta gözden kaçmamalıdır ki Ahmet Samim, Hasan Fehmi ve Zeki Beyler vurulmuş ve İttihat Terakki fedaileri tarafından pek çok insan katledildiği hâlde Refik Halit niçin vurulmamıştır? Kuvvetle muhtemel edebî kudretine değer verilmiş, şahsa ve ihtirasa alet olmadığı da göz önünde tutularak sadece sürülmekle iktifa edilmiştir.¹⁴⁹ İşte bundan sonra hazırlanan sürgünler listesinde yer alan Refik Halit, Sinop’a gönderilmesi olayıyla ilgili olarak Talat Paşa’yı kastederek: *“Hırkaya alışanlar birdenbire frak giyerlerse gülünç olurlar adlı bir yazımın cezasını pek tesirli çekmiştim. Zira sürgüne bu cümleden dolayı gönderilmiş, bu cümlem yüzünden menfam beş sene uzatmıştı, müsaadeyi bile ancak o yerinde yokken alabiliyordum; bir zamanlar Edirne ve Selanik kahvehanelerinde kuşaklı entari ve pamuklu entari ile dolaşmaktan zevk alan merhum (Talat Paşa) frak giyerek Rus sefarethanesine mi gitti idi, ne oldu, ben de kapalıca yazmıştım. Bu masum istihzâmı sonuna kadar bir türlü affedememişti. Mütarekeden biraz evvel Küçük Talat Bey aradaki soğukluğu izale için kapısını çalmış, yolunu bulmuş, beni onunla görüştürecekti; vakit kalmadı.”*¹⁵⁰

Bir diğer yazısında yazar I. Sürgününün nedenlerini şu şekilde değerlendirmektedir: *“Kirpinin Dediklerinden dolayı hem de hiçbir partiye girmediğim, aktif politika yapmadığım hâlde İttihat ve Terakki Komitesi’nin zulmüne uğramıştım. Bu parti yurtta ittihat sağlamak şöyle dursun, bütün imparatorluk ahâlisini birbiriyle kanlı bıçaklı etmiş, terakki yerine taş üstünde taş omuz üstünde baş bırakmadıktan başka, memleketi dünya haritasından silinmiş hâlde sokarak tarihimizin en büyük felaketine uğratmıştı. O sebeptendir ki şimdi bile (Yazar bu satırları 74 yaşında iken 1963 yılı sonlarında kaleme almıştır.) hicviyelerimde haklı*

¹⁴⁸ Refik Halit Karay, **Ay Peşinde**, s. 29.

¹⁴⁹ H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 29.

¹⁵⁰ R.H.Karay, 1992, s. 43–44.

olduğuma inanmaktayım.”¹⁵¹ Böylece İttihat ve Terakki yetkilileri, aleyhlerinde yazı yazan önemli bir şahsiyeti İstanbul’dan uzaklaştırmışlar dolayısıyla da susturmuş oldular. Refik Halit ve sürgün listesinde adları bulunan sürgünler önce ünlü Bekirağa zindanında toplanmışlar ve birkaç gün burda bekletilmişlerdir. Devrin çok sayıda ünlü gazetecesi ve devlet adamının bulunduğu bu zindanda Kütahya eski mebusu ve devlet adamı Ahmet Ferit, Refi Cevat Ulunay, Mustafa Suphi, Kadri Bey, Divan-ı Harp Örfi Reisi Kazak Süleyman Paşa, Preveze Müdafî Şükrü Paşa, Doktor Celal Paşa, Hasan Paşazade Emin Paşa, Bağdat Defterdar-ı Sabıkı Şükrü Bey, Şeyh Salih Efendi ile meşayih-i kiram, haccan ve çok sayıda memur, katip görevlerinde bulunan kişiler vardı.¹⁵²

*Tevkifata uğrayanların büyük bir kısmını muhalif tanınan aydınlar, bir kısmını da İstanbul’daki serseri ve işsiz takımı oluşturmaktaydı. Refik Halit bunu: “...Sırf haysiyetimizi kırmak maksadıyla hükümet siyasi mevkular arasına bir takım serserileri de katmış ve isimlerini gazetelerde ilân etmişti. Onlar siyasilerle eşit muamele görmekten memnun, biz ise meyas bir hâlde idik...” diye ifade etmektedir.*¹⁵³ *Daha sonra 1913 yılında Bahrî Cedit isimli bir vapura bindirilen sürgünler Sinop’a sevk edilmişlerdir.*¹⁵⁴ *Bir diğer ifadeyle Refik Halit Karay Belediye Katipliği adı altında memuriyetinin yedinci ayında Sinop’a sürgüne gönderilmiştir.*¹⁵⁵ *Burada 1916 kışında Çorum’a nakledilmesine kadar kalmıştır. Sinop’a gönderilenler öncelikle mekteb-i idadi binasında toplanmışlar daha sonra haklarında kalabendlik cezası uygulanmış, bu sayede sürgünlerin hepsi şehir dahilinde serbest dolaşmış ve kendi evlerinde oturmuşlardır. Yalnız her gün sabah*

¹⁵¹ R.H.Karay, 1996, s. 11–12.

¹⁵² Refi Cevat Ulunay, **Sürgün Hatıraları (Menfalar ve Menfiler)**, Haz. H. Hüsnü Kılıç, İstanbul, Arma Yayınları, 1999, 58-63.

¹⁵³ R.H.Karay, 1996, s. 18-19.

¹⁵⁴ Refik Halit Karay, **Tanıdıklarım**, s. 20–49.

¹⁵⁵ Yazar, “*Anadolu’yu Gördüm*” isimli bir yazısında sürgüne gönderilen kişilerin başta kendi olmak üzere Anadolu’yla karşılaştıklarında hissettikleri duygu ve düşünceleri edebi bir şekilde nakletmektedir: “*Bazen yurtlarından ayrılıp uzak diyarlara giden sırtları torbalı, elleri asalı, yürekleri düğümlü insanlara karışarak; bazen seyrek uzun kirpikli kara gözlerine toplanmış derin dertleri hörgüçlerinden fazla göze çarpan ağır deve kafileleriyle birleşerek, bazen de, yüklerinden kurtulunca boyunlarındaki çingirakların velvelesi içinde yollara yatıp birer ufak toz bulutu arasında esatir ilahları gibi yarı görünmez olan kaygusuz merkep sürülerine katılarak yorgun, yaşlı atlar, yaysız, ilkel arabalar üzerinde Anadolu’dan geçtim; ayakları tutmaz olmuş köprüler, olukları susuz kalmış çeşmeler, toprakları kerpiç kesmiş tarlalar aştım; Anadolu’yu kalbimde ayırdığım yerin sevgisi, gözümde yarının endişesi, böyle çoraklığı, garipliği, kimsesizliği yüreğimi yakan yollarda günlerce dolaştım; Anadolu yollarını hep böyle hazin, boş, fakat kanıma sıcak sevimli gördüm.*” Ayrıntılı bilgi için bkz. Refik Halit Karay, **Guguklu Saat**, İstanbul, İnkılap Yayınevi, 2005, s. 145.

akşam karakola uğramak zorundaydılar.¹⁵⁶ Sinop misafirlerinin bir kısmı deniz kenarında sürgünlerden biri tarafından açılan kahvede oturur yeknesak bir hayat geçirir diğer bir kısım ise yerli halkla düşüp kalkardı. Sürgünler arasındaki münevverler ise kendi aralarında toplanırlar, mütalaa ve tetkiklerle vakit geçirirlerdi. Kimi zaman alışkanlık hâline getirdikleri av merasimleri düzenleyerek kendilerini rahatlatırlardı.¹⁵⁷ Refik Halit Bey de muayyen bazı kimselerle temasta bulunur, ekseriyetle de Dr. Celâl Paşa ile görüşürdü.¹⁵⁸ Refik Halit, Sinop'ta vazife gören idarecilerden şikayetçi olmayıp bu hayattan da memnundu. Hatta Sinop'taki ilk idare amirinin pek mütevazi, eski terbiye ile yetişmiş, çelebi ruhlu bir zat olduğunu belirtmektedir.

Yazar buradaki hayat tarzından memnun kalmıştır. Kırılarda dolaşma ve ava çıkma alışkanları kazanmıştır. Sinop'un I. Dünya Haribi'nden önceki hâlini şöyle anlatmaktadır: “*Birinci Dünya Harbi'nden önce Sinop, üç büyük oteli, deniz üstünde meyhaneleri, sokaklarında mandolin sesleri işitilen genç kız silüetleri dolaşan Rum mahallesi ile İç Anadolu'nun değme vilayet merkezinde rastlanması imkansız şen, şirin bir kasaba idi. Boğaziçi'nin –hatta Rumeli kıyısındaki- bir köyünü andırıyordu; tabiat güzelliği de Boğaziçi'ni aratmıyordu. Memnunduk.*”¹⁵⁹ Bu arada, Refik Halit, Sinop'ta sürgünler arasında ailesiyle birlikte bulunan Celal Paşa'nın kızı Nazıma Hanımla nikahlanmış ama evlenmemiştir. Affedilen sürgünler arasında İstanbul'a dönen Celal Paşa, kızını da beraberinde götürmüştür. Daha sonra Nazıma Hanım, Refik Halit Ankara'ya geçtiğinde gizlice bu şehre gelmiş ve çift burada evlenmiştir.¹⁶⁰ Yazar Sinop'ta sürgünde iken Şehzâde Abdülmecit Efendi'nin yardımını görmüş ve onun vasıtasıyla sürgüne gönderilişinin beşinci ayında kurtarılmak istenmiştir. Abdülmecit Efendi, kendisine ara sıra gelen edebiyat meraklısı bir gence,¹⁶¹ Refik Halit tarafından kendisine hitaben bir mektup yazılacak olursa bu mektuba dayanarak, hukûmet nezdinde teşebbüste bulunabileceğini söylemiştir.¹⁶² Bunun üzerine söz konusu genç, Refik Halit'e durumu bildiren bir mektup yazmıştır. Böylece Refik Halit, dikkate değer olan aşağıdaki mektubu

¹⁵⁶ N.Karaer, 1998, s. 45.

¹⁵⁷ R.C.Ulunay, 1999, s. 131-162.

¹⁵⁸ Sinop'taki sürgünlerin tek temennisi, İttihat ve Terakki Hükûmeti'nin yıkılmasıydı. Burada bahsi geçen Dr. Celal Paşa, Refik Halit'in ilk eşinin babası olup, bir mülkî paşadır.

¹⁵⁹ Y.K.Karaosmanoğlu, 1990, s. 63-64.

¹⁶⁰ Ş.Aktaş, 2004, s. 40-41.

¹⁶¹ Söz konusu genç, Refik Halit'in Mekteb-i Sultani'den arkadaşı ve dostluğu uzun yıllar devam eden Abdülhak Şinasi Hisar'dır.

¹⁶² H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 32.

yazmıştır: “*Fehâmetme’âb Efendimiz, Nezd-i Azam-ı Necibânelerinde de merhametten takdir buyrulacağı vechile, siyasiyattan ziyade, edebiyatla meşgul ve firâk-ı siyasiye yerine, firâk-ı edebîyyeden birine mensûb olduğum ve matbu ve münteşir âsârımdan başka tarzda meselâ, hafl ve aşikâr cemiyetler ve heyetlere intisâb gibi meşguliyetlerden uzak bulunduğum hâlde, ale’l-husûs birbuçuk seneden beri siyasi ve mizahi değil, edebî bile bir satır neşretmediğim ve ismimi mahâfil-i umûmiye ve sûtûn-ı cerâide unutturarak, münhasıran, bulunduğum dairenin kuyût ve evrak dosyalarının Avrupakâri teşkil ve tanzimine hasr-ı vukûf ve mesâil ettiğim sırada, Sinop’a tebîdimi, ya vaktiyle vâki olan neşriyâtıma mukabil ya şimdi lâyük görülmüş bir cezaya, yahut bî-asl ü esâs ihbârat üzerine sadır olan bir hataya atfetmekte mustar kalıyorum. Şayet bu bir tecrübe ise beş aylık menfa hayatım cezâ-yı kâfi görülmek, yok bir hata ise, tashih edilmek suretiyle İstanbul’a avdetim hakkında vesâret-i necibânelerini istid’a ve istirham eylerim.” 4 Teşrînevvel 1329 [1913] Beyoğlu Belediye Başkâtibi Abd-i Kemterleri Refik Halit¹⁶³*

Arkadaşı (Abdülhak Şinasi Hisar) bu mektubu Abdülmecit Efendi’ye götürmüş, o da Sadrazam Sait Halim Paşa’ya 25 Teşrîn-i evvel 1329 tarihli şu mektubu göndermiştir: “*Fehametlû Devletlû Paşa Hazretleri, Sinop’ta bazı menfîler meyanında bulunan Refik Halit Bey cidden asrın yetiştirdiği nevadir-i zeka ve irfandan olup mazhar-ı afv olması için leffen takdim eylediğim mektubu ile vesâret-i reca-yı acizaneme müracaat eylemiş ve mektubu mealinden de malum-u alileri buyurulacağı vechile, kendi esasen firak-ı siyasiye değil edebiyat mensubîninden bulunduğu gibi mugayir-i kanun bir hâl ve harekette bulunmayacağını dahi temin etmekte bulunmasına nazaran, bu gibiler hakkında fezâil ve necabet-i aliye-i fahimaneleri iktizasından bulunan merhamet ve şefkat-i sadaretpenahilerinin bideriğ ve irzani ile bila mucib oralarda mahvına sebebiyet verilmemesi ricasını teyit-i meveddet ve muhabbete vesile ittihaz eyledim efendim.”¹⁶⁴ Ancak bu teşebbüs Cemal Paşa’nın inadı yüzünden neticesiz kalmıştır. Sinop’ta iken Refik Halit’in affedilmesi için Sinop Mutasarrıfı Müştak Bey tarafından, ikinci bir teşebbüs daha yapılmıştır. Ancak yine Cemal Paşa tarafından affedilmemiştir.¹⁶⁵*

¹⁶³ N.Karaer, 1998, s. 47–48.

¹⁶⁴ R.H.Karay, 1996, s. 156.

¹⁶⁵ Refik Halit Bey bu işin acayip yönünü dört yıl sonra kendisini Bilecik’ten on gün izinle İstanbul’a getiren ve Ziya Gökalp’in himayesinde de geri çevrilmekten kurtulunca evine çağırarak ve Bahriye Nezâreti’nden erzak verdiren kişinin de yine bu Cemal Paşa olduğunu ifade etmekle belirtir. Bkz. N.Karaer, 1998, s. 48.

Yazar Sinop'ta gayet memnun şartlar içinde Ahmet Ferit, Refi Cevat gibi kişilerle edebî ve sosyal faaliyetlerinin yanı sıra ilk defa ve derinden Anadolu insanın yaşayışı ve kültür hakkında yakın gözlemlerde bulunma fırsatı da bulmuştur ki daha sonradan *Memleket Hikayeleri* adıyla basılacak eserinde Osmanlı matbuat dünyasında ilk ve hakiki manada¹⁶⁶ Anadolu'yu tanıtan hikayeler olarak bu eser, Türk Edebiyatının temel taşlarından birini oluşturmuştur.¹⁶⁷ Bu eser Refik Halit'in Millî edebiyat döneminin asıl ve en mühim hikaye yazarı olmasını sağlamıştır. Konularını Anadolu'dan alan hikayeleri, canlı mekân tasvirleri, incelikli ruh tahlilleri ve mizahi karakterleri ile Türk hikayesine büyük katkılarda bulunmuştur.¹⁶⁸ Ancak bilindiği üzere 1914 yılında dünyanın pekçok coğrafyasını derinden etkisi altına alacak olan I. Dünya Savaşı başlamıştır ki Refik Halit'in birçok konuda yaptığı eleştirileri destekleyecek nitelikte politikaların altına imza atan İttihat ve Terakki Hükûmeti ülkeyi bu savaştan korumak yerine büyük harbin tam ortasına atmıştır. I. Dünya Savaşı nedeniyle sürgünlerin bulunduğu Sinop'un Ruslar tarafından bombalanması riski ortaya çıkmıştır. Yazar gelişen bu olayları şu şekilde ifade etmektedir: *“Birinci Cihan Harbi patladı; pahalılık başladı; daha kötüsü Rus torpidoları ikide bir limana girip deniz vasıtası namına bulduğunu batırdı. Menfîlerden çoğunu affedip İstanbul'a, gençleri ise askere aldılar. Kasabada (Sinop) en ziyade mimlenmiş, o miyanda ben kaldım. Kalanları da sahil şeridinde barındırmayı mahzurlu gördüklerinden Çorum'a yolladılar.”*¹⁶⁹ Yazar 1916 yılında bir grup sürgünle birlikte Çorum'a¹⁷⁰ nakledilmiştir.¹⁷¹ Refik Halit, Çorum'da yalnız

¹⁶⁶ A.H.Tanpınar, 1959, s. 367.

¹⁶⁷ **Türk Dili-Roman Özel Sayısı**, c. 13, 1964, s. 594.

¹⁶⁸ Hikâye kavramı ve Türk edebiyatında hikâye türünün gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *“Hikâye”*, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c. 4, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1981, s. 228; Ahmet Hamdi Tanpınar, **Edebiyat Üzerine Makaleler**, haz. Zeynep Kerman, İstanbul, Dergâh Yayınları, s. 120; Nurdan Tüzüner, **Türk ve Dünya Edebiyatında Şairler-Yazarlar**, 3. bs. İstanbul, Nurdan Yayınları, 1993, s. 120–121.

¹⁶⁹ R.H.Karay, 1996, s. 40–41; Refik Halit Karay, **Ay Peşinde**, s. 106–108.

¹⁷⁰ Refi Cevat Ulunay, sürgünlerin Sinop'tan, Çorum'a nakledilirken başlarından geçen ve o dönem için Osmanlı taşra teşkilatı ve halk arasındaki ilişkiyi yansıtan çok önemli bir olay aktarmaktadır: *“Refik Halit'le menfamızın Sinop'tan Çorum'a nakli bayram günlerine tesadüf etti. Boyabat'ı geçtikten sonra şimdi ismini hatırlayamadığım nahiye merkezi olan bir köye geldik. Vakit öğle idi, bizi köylüler karşıladılar. Hepsini ile bayramlaştık, çocuklar, delikanlılar yeni elbiselerin giymişlerdi. Köy odasına indik, kahve ikram edildi. Biraz dinlendikten sonra köylülerden biri – Efendiler dedi, bugün mübarek bayramdır, siz yerinizden yurdunuzda, çocuğunuzdan ayrı düşmüşsünüz, fakirhanemizde bir bayram aşısı hazırladık, alçak gönüllülük edin, beraber yemek yiyelim, gönümüzü şenlendirin. Bu daveti teşekkürle kabul ettik, hep beraber köylünün evine gittik. Sofrada yakalıklı, kravatlı biri daha vardı. Bu zat köylülere –Ulan hayvanlar!... dedi, beylere beni tanıtırsanız- Bu kadar misafirperver, bu kadar terbiyeli, bu kadar nazik adamlara karşı küfür, hepimizde bir şok tesiri yaptı. Ev sahibi: -Bizim nahiyemizin müdürü- Müdür yine kızdı –Ulan! adımı da söyleyene- Köylü boynunu büktü: -İbrahim Bey- Ulan İbrahim değil, Rakım Bey! Hepimiz*

otururken annesi Nefise Ruhsar Hanım hasretine dayanamamış ve babası ile İstanbul'dan kalkıp Çorum'a onun ziyaretine gitmiştir. Sürgün şehirlerde oğlunu ziyaret etmek isteyen talihsiz hanım orada yakalandığı bir üremi krizinden, tedavi imkânlarının mevcut olmamasından hatta doktorsuzluktan dolayı kurtulamamış ve Hıdırlık denilen mezarlıkta toprağa verilmişti.¹⁷² Yazarın Anadolu'daki sürgün hayatına bir de annesinin vefatı eklenince üzüntüsü ve ümitsizliği had safhaya ulaşmıştır. Bu karamsar duygular içinde Çorum'da daha fazla yaşamak istememiştir.¹⁷³ Bu acı olay Refik Halit'i derinden etkilemiş ve Çorum'dan Ankara'ya naklini istemiştir. Ankara Valisi Çerkes Reşat Bey, yapmış olduğu müracaatı kabul ederek yazarın Ankara'ya nakledilmesini sağlamıştır.¹⁷⁴

Refik Halit, Ankara'ya bir millî gün olan 10 Temmuz¹⁷⁵ 1916 tarihinde gelmiş ve üç ay kalmıştır. Yazar Ankara'ya geldiğinde barınacak yer sorunu yaşamış ve Çorum eski komiseri ve o sırada merkez komiseri olarak görev yapan görevli sayesinde Hürriyet Oteli'ne yerleşmiş ve bir süre burada kalmıştır. Sinop ve Çorum'dan itibaren derin yorum ve gözlemlerde bulunan Karay, Ankara'yla ilgili olarak şu değerlendirmelerde bulunmaktadır: *“Benim Ankara'ya gelişim 10 Temmuz bayramına, sıcağa tesadüf etti. Çarşıdaki yarı boş dükkanlar çeşit çeşit, elvan elvan, kimisinin yıldızı üç veya beş köşeli, aylarının ağzı fazla açık veya çok kapalı, türbe yeşilinden turuncuya kadar hatıra gelmedik renkte güneşten solmuş, yağmurdan akmış salaşpur bayrakları asmışlardı. Meşrutiyet bize bayrağımızı bile öğretememiş, bayrağa riyaseti ise hiç belletememişti. Bir bayrak birliği göstermiyordu. Memleketi bilmeyen bir yabancı o gün çarşıdan geçse Larousse'deki bayraklardan hiçbirine benzetemediği bu gezginci at cambazhanesi süsleri karşısında bir milletin hürriyetini kazandığı yıldönümünde olduğunu zihnine getirmezdi; eski Mısırçarşısı'ndaki gibi her dükkanın önüne bir alamet asmışlar sanırdı. Ta ki okuma yazma bilmeyenler bu alametlere bakarak aradığı satıcıyı bulsunlar! Sokak başlarında, patiska üzerine*

sinir içinde idik. Öfkemizi çorbadan almak için kaşıklarla kâseye hücum ettik. Refik Halit'in kaşları çatıldı. Müdür Bey dedi: -Sizin bu adamlara ulu orta küfür etmeye ne hakkınız var, mübarek bayram günü ne ana ne avrat bırakıyorsunuz- Hepimizin sert bir şekilde Refik'e destek vermemiz üzerine geri adım attı.” Ayrıntılı bilgi için bkz. Refi Cevat Ulunay, Takvimden Bir Yaprak Serlevhası altında *“Medeni Cesaret”*, **Milliyet**, 25 Temmuz 1965.

¹⁷¹ H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 36.

¹⁴⁵ M.N.Yardım, 2002, s. 14-15.

¹⁷³ O.N.Ekiz, 1984, s. 38.

¹⁷⁴ H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 38.

¹⁷⁵ 10 Temmuz Bayramı: Miladi takvimle 23 Temmuz 1908 tarihine rast gelen bu tarihte bilindiği üzere II. Meşrutiyet ilan edilmiş ve bu tarihten itibaren uzun yıllar 10 Temmuz bayramını ülkenin

akar ve ağlar bir mürekkebe yazılmış vecizelere de rastgeliyordum: -Zafer-i nihaî bizimdir- gibi. Ayrıca levhalar: Hürriyet, adalet, müsavat. Meşriyyet Ankarası, yani büyük harp içinde benim Çorum'dan Bilecik'e gidinceye kadar üç ay kaldığım Ankara, tanıdığım Anadolu kasabalarının en kurusu, en karası, en darı ve en durgunuydu. Tepeden bakınca tuhafıma gitti: Sanki devden ırgatların mamuttan katırlara yükledikleri çatlak kerpiç ve çürük kereste yığını getirip yanık suratlı, yalçın, haşin bir tepenin altına istif etmeden, acele boşaltmışlardı. Yapılmıştan çok yıkılmış, dizilmişten çok dağılmış, oturulacaktan ziyade yakılacağı benziyordu”¹⁷⁶ Bu arada Refik Halit, Sinop'ta iken sekiz yüz kişi olan sürgün sayısı Ankara'ya geldiğinde aşağı yukarı elli kişiye düşmüştü. Daha önce tahliye edilenler arasında Celal Paşa da affa uğrayarak, ailesi ile beraber İstanbul'a dönmüştü. Fakat Celal Paşa'nın kızı Nazıma Hanım, Refik Halit'le nikahlı olmakla birlikte, henüz düğünleri yapılmamıştı. Ayrıca Celal Paşa, kızının Refik Halit'le Anadolu'da yerleşmesine karşıydı. Buna rağmen Nazıma Hanım, İstanbul'dan gizlice kaçmış ve Ankara'ya gelmiştir. O sebeple bu bir düğünsüz evlenme hâline gelmiştir.¹⁷⁷

Yukarıda kısaca temas edildiği üzere Sinop ve Çorum'dan sonra üçüncü sürgün yeri olan Ankara'da, Refik Halit Karay sadece üç ay kalabilmiştir. Keza bu tarihte oldukça büyük bir yangın çıkmış ve pek çok evi barınamaz hâle getirmiştir. Bu nedenle de sürgünlerin barınma sorunu had safhaya ulaşmıştır. Refik Halit bu durumu şu şekilde anlatmaktadır: “Ankara, Birinci Dünya Harbi sırasında bir yangın neticesi kül ve kalıntı hâlini alınca barınmak zorlaşmıştı. İçecek su bulunamıyordu; kumlu kireçli sızıntılarla böbreklerimiz zedeleniyordu... Baktım olacak iş değil, Dahiliye Nâzırı Talat Bey'e bir telgraf çektim. Yangın münasebetiyle ev, bark kalmadığından Bilecik'e naklime müsaade buyurunuz. Üç gün sonra cevabını aldım... Eşref saatine rastlamış olacak ki izin verdi.”¹⁷⁸

Karay, Ankara'da oldukça olumsuz koşullarda yaşamını sürdürmeye çalışırken bir de çok büyük Ankara yangınıyla karşılaşınca tekrar başka bir şehre naklini istemiş ve 1916 yılında Bilecik'e taşınmıştır.¹⁷⁹ Ankara gibi çorak bir yerden kurtulup, şirin bir beldeye kavuşacağından çok İstanbul'a daha da yaklaşacak olmasından sevinçliydi. Nitekim Bilecik mutasarrıfı Hakkı Behiç Bey tarafından

çeşitli yerlerinde kutlamak bir gelenek haline gelmiştir. Karay, bu bayramın 8. yılına Ankara'da tesadüf etmiştir.

¹⁷⁶ Refik Halit Karay, **Deli**, s. 32-43.

¹⁷⁷ H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 42.

¹⁷⁸ R.H.Karay, 1996, s. 32.

gayet nezaketle karşılandı.¹⁸⁰ Keza Hakkı Behiç Bey ilk Ankara Hukûmeti'nde Maliye Vekilliği yapacağı gibi Meşrutiyet devrinde Maliye Nezareti'nde Karay'ın katip arkadaşlarından biriydi. Karay'ın Bilecik'e naklinde yine Ankara'ya olduğu gibi dönemin Ankara Valisi Reşit Bey'in büyük yardım ve teveccühleri olmuştur ki Ankara'dayken Refik Halit'i her yönden koruyup kollayan bu zat¹⁸¹ Karay'ı Bilecik'e değil doğrudan doğruya İstanbul'a göndermek istediğini belirtmiş ancak buna gücünün yetmediğini söylemiştir. Karay, Ankara'dan hareketinde Reşit Bey'le vedalaşarak trenle ancak bir buçuk günde Bilecik'e ulaşmıştır.¹⁸²

Ankara'da rahatsız olan, kumlu ve kireçli suları içmekten böbrekleri sancılanan Refik Halit, Bilecik'ten çok memnun kalmıştır. Memnuniyetini şu sözlerle ifade etmiştir: “*Tarihimizin bu sevimli beşiği karşısında sıhhatle muhabbetle iki sene geçirdim... Dağlarında dolaşır ve ne olsa buraları istilaya, felaket ve faciaya saha olamaz derdim. Hulasa İç Anadolu bana emniyet, rahat ve ferah verdi. Dağlarına, kırlarına, derelerine bakar: Beş yüz seneden beri bu dağlarda düşman bayrakları dalgalanmadı; bu kırlarda düşman ayakları gezinmedi; bu derelerde düşman atları sulanmadı. Bu yerler düşman istilasını görmedi ve görmeyecek! Der, sevinçle göz gezdirip teselli ve sükun bulurdum*”¹⁸³

Bilindiği üzere Refik Halit'in sürgüne gönderilmesinin en büyük nedeni İttihat ve Terakki muhalifliğinin yanı sıra bu konuyla ilgili olarak çeşitli gazete ve dergilerde yazmış olduğu eleştirel ve mizahi yazılarıydı. Yazar sürgün hayatında Sinop'ta yalnızca üç yazı kaleme almıştır. Bu yazıların birini 1914 (1330) tarihli *Nevsal-i Millî* için hazırlamıştır ki kısa bir biyografisinin arkasına “*İneğe, Öküze ve Buzağıya Dair...*” başlığıyla, Karay'ın resmî ile birlikte yayımlanmış ve her nasılsa hükûmet bu yazıya ve biyografiye ses çıkarmamıştır.¹⁸⁴

Yine o sıralarda Cemal Paşa'nın muvafakatı ile İstanbul'da Ali Kemal tarafından *Peyam* gazetesi çıkarılmaktaydı. Yazı işleri müdürlüğünde Yakup Kadri'nin bulunduğu bu gazeteye Refik Halit ara sıra suya sabuna dokunmadan bazı mizahi yazılar yazıp yazamayacağını sormuş ve olumlu yanıt almıştı. Yazar burada “*Kirpi*” müstearı yerine “*Aydede*” isimini kullanmış ve “*Nakş-ı Berab*” serlevhası altında “*Aydede*” imzalı biri Erenköy ve Suadiye taraflarındaki Kuleli Köşkleri diğeri

¹⁷⁹ N.S.Banarlı, 1984, s. 1206.

¹⁸⁰ R.H.Karay, 1996, s. 34-35.

¹⁸¹ R.H.Karay, 1992, s. 85.

¹⁸² R.H.Karay, 1996, s. 33-34.

¹⁸³ R.H.Karay, *Ay Peşinde*, s. 26-28.

ise futbol maçlarıyla ilgili iki yazı kaleme almıştır. Üçüncü yazı ise uyku ile ilgili olup yayımlanamamıştır.¹⁸⁵ Öyle ki makalelerin, yayımlandıktan kısa bir süre sonra Refik Halit tarafından yazıldığı anlaşılmış ve kirpi imzalı yazılardan çok daha büyük bir şevk ve hayranlık uyandırmış ve hukûmet *Peyam*’ı kapatmıştır.¹⁸⁶ Bundan sonra menfa hayatının Bilecik’e kadar süren kısmı boyunca hiçbir yazı yazmamıştır. Fakat Bilecik’te, Türk edebiyatında ve hikayeciliğinde başlı başına bir çığır açacak olan *Memleket Hikayeleri*’nin ilk nüvesini oluşturmuştur.¹⁸⁷

Yazar Bilecik’te iken büyük hikayeci Ömer Seyfettin bir mektup göndererek, yayımlanmak üzere hikâye istemiştir. Bunu fırsat bilen Karay 1917 yılında Mütarekeden bir yıl önce “*Boz Eşek*” ve “*Küs Ömer*”i kaleme almıştır. Birincisini Celal Sahir bizzat Talat Paşa’ya okumuş, hikayeyi o da beğenmiş ve isminin koyulmaması şartıyla yayımlanmasına izin vermiştir. Bu iki hikaye *Türk Yurdu* dergisinde R.H. rumuzuyla yayımlanmıştır.¹⁸⁸ Yine o esnada Ziya Gökalp tarafından çıkarılan *Yeni Mecmua*’da yayımlanmak üzere tekrar Ömer Seyfettin tarafından yeni hikayeler istenilmiş ve Refik Halit de bu sefer 1918 yılı başlarında “*Sarı Bal*” ve “*Şaka*” hikayelerini göndermiştir. Mütarekeden bir yıl önce, Refik Halit’in sürgünde iken yazdığı *Türk Yurdu* ve *Yeni Mecmua* dergilerinde yayımlanan bu hikayeler Ziya Gökalp’in ciddi manada ilgisini çekmiştir. Bu konuda Ömer Seyfettin ile görüşen Gökalp, Refik Halit’in o günlerde Türkçeyi en iyi kullanan yazar olduğunu belirtmiştir. Bundan sonra Ömer Seyfettin kendisini hiç tanımadığı hâlde Bilecik’e mektup yazarak Refik Halit’ten yeni yazılar göndermesini talep etmiştir.¹⁸⁹

1.4. İstanbul’a Geri Dönüşü ve Yeni Mecmua Dönemi

Bu arada I. Dünya Savaşı’nın sonunun yaklaşması nedeniyle ülkenin genelinde siyasi atmosferde çok önemli değişimler yaşanmaya başlanmıştır. Rusya’da Bolşevik Devriminin yaşanması ve Ruya ile İttifak Devletleri arasında 3 Mart 1918’de Brest-Litovsk antlaşmasının imzalanması sonucu Rusya kendi iç çatışmalarıyla uğraşmak

¹⁸⁴ *Nevsal-i Millî*, 1914, s. 109–114.

¹⁸⁵ H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 42.

¹⁸⁶ Y.K.Karaosmanoğlu, 1990, s. 64-65.

¹⁸⁷ N.S.Banarlı, 1984, s. 1206.

¹⁸⁸ *Türk Yurdu Dergisi*, “*Küs Ömer*”, c:14, Nu: 1 (151), 1 Kanun-u Sani 1334, s. 1402-1408; “*Boz Eşek*”, c:14, Nu: 2 (152), Kanun-u Sani 1334, s. 4035-4040. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Tuncer, *90. Yılında Türk Yurdu Bibliyografyası*, Ankara, Kültür Bakanlığı-Türk Ocakları Yayınları, 2002, s. 95.

üzere savaştan çekilmiştir. Talat Paşa hem Sadrazam hem Dahiliye Nazırı sıfatı ile Brest-Litovsk antlaşmasını imzalamak üzere yurt dışına gitmiştir. Bu devrede Cemal Paşa Dahiliye Nezareti'ne vekalet etmiştir. Bu sıralarda ilk çocuğu dünyaya gelecek olan Refik Halit eşi Nazıma Hanımı daha sağlıklı bir doğum yapabilmesi için İstanbul'a göndermişti.¹⁹⁰ Talat Paşa'nın yurt dışında bulunmasını fırsat bilen Karay, Seyfullah Paşa vasıtasıyla İstanbul'a gitmek istediğini Cemal Paşa'ya bildirmiştir.¹⁹¹ Cemal Paşa da Bilecik'e tekrar dönmek şartıyla Karay'a on günlük bir müsade vermiştir.¹⁹² Nitekim Refik Halit telgrafı alır almaz beş yıl önce ayrıldığı ve memleketim dediği İstanbul'a hemen hareket etmiştir. Yazar bu konuda şu bilgileri aktarmaktadır: “*Ben o zaman Bilecik'te sürgündeydim. Celal Sahir aracılığıyla benden Türk Yurdu'na hikaye göndermemi istediler. Gönderdiğim hikayeler yayımlandıktan sonra Ziya Gökalp'in dikkatini çekmiş ve onun aracılığıyla İstanbul'a getirildim. Yeni Mecmua'nın sürekli yazarlarından biri oldum.*”¹⁹³

Yine başka bir yazısında İstanbul'a dönüş izni aldıktan sonra ilk trenle İstanbul'a dönen yazar dönüşünü şu şekilde anlatmaktadır: “*O gece kar, tipi içinde ehemmiyeti mahsusama binaen baş komiserle birlikte bir yük katarına atlادık... Tüccar denklere üzerinde, soğuktan ve heyecandan dişlerim birbirine vurularak İstanbul'a doğru yuvarlanıyorduk. İzmit'te deniz karlardan akseden donuk bir ışık içinde bana bir İzlanda manzarası gibi acayip ve ölü göründü. Titriyordum. Duruştan istifade lokomotifin hat üzerine attığı kızgın kömürlerde ısınmaya çabaladım. Karanlığın ve karın ortasında mavimtrak alevleriyle bir kahin ocağı kadar esrarlı duran bu ateş, yüzümü yakıyor, fakat ısıtmıyordu. Çeşit çeşit hazin düşüncelerle dolu başımı üzerine eğdim, sanki payitahta girmeden evvel bir büyücü için tütsüleniyordum! Sabahleyin yirmi senelik hayatımın tatlı tatlı geçtiği sevimli köyleri ve uzaktan Erenköy'deki evlerimizi gördüm; Karlar erimiş, güneş açmıştı, buraları adeta ılıktı. Haydarpaşa rıhtımında gözlerimle İstanbul'u kucakladım.*”¹⁹⁴

Böylece on günlük izinle İstanbul'a gelen Refik Halit, Ziya Gökalp ve Küçük Talat Beylerle *Yeni Mecmua*'ya yaptığı bir ziyarette tanıştı. Ayrıca Bilecik'ten izinli

¹⁸⁹ H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 43. Ömer Seyfettin gibi büyük bir edebiyatçının hiç tanımadığı bir yazar olan Refik Halit'le ısrarla irtibat kurması ve Türkçeyi kullanmadaki maharetini sürekli övmesi Refik Halit'in yazı istidadındaki başarısının çok önemli göstergelerinden biridir.

¹⁹⁰ M.N.Yardım, 2002, s. 15.

¹⁹¹ R.H.Karay, 1992, s. 42-43.

¹⁹² H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 43.

¹⁹³ Tahir Alangu, **Ömer Seyfettin Ülkücü Bir Yazarın Romanı**, İstanbul, 1968, s. 367.

¹⁹⁴ R.H.Karay, 1992, s. 43; Refik Halit Bilecik'te 1916 Ekim'inden 1918 kışına kadar kalmıştır.

olarak İstanbul'a gelişinin ikinci gününde o zamana kadar hiç görmediği Cemal Paşa ile de görüşme imkanı yakalamıştır.¹⁹⁵ Bu görüşmeden sonra Refik Halit'in, en büyük hasmı olan Talat Paşa'nın Sadrazamlık ettiği İstanbul'da Cemal Paşa'nın yardımını görerek rahatça dolaşmıştır.¹⁹⁶ Nitekim bir yazısında da Cemal Paşa için "O dönemde memlekette sanat alemiyle ilgilenen tek devlet adamı" demektedir.¹⁹⁷

İstanbul'a geldikten sora Bilecik'ten gönderdiği hikayelerin oluşturduğu büyük tesir ve Ziya Gökalp ile Ömer Seyfettin'nin isteğiyle *Yeni Mecmua*'ya hikaye ve fıkra yazan yazar, kısa sürede derginin en önemli yazarlarında biri hâline geldi.¹⁹⁸

Bilecik'ten İstanbul'a on günlük izinle gelen Refik Halit, izninin sonuncu gününde evinden *Yeni Mecmua*'ya gitmek için çıktuktan sonra tevkifhaneye götürüldü. Fakat kendisine refakat eden polise kartını vererek, bu kartı o dönemde İttihat ve Terakki Umum Merkezi yakınında olan *Yeni Mecmua* idaresine götürüp Merkez-i Umumî kapıcısına vermesini ve kendisinin tevkif edilmesini bildirmesini istemiştir. Polis bu talebi yerine getirmiş ve kapıcı da bu kartı Ziya Gökalp'e ulaştırmıştır. Ziya Gökalp de Cemal Paşa'nın katibi olan Falih Rıfkı'ya telefon etmiş, Cemal Paşa bulunmuş ve nihayet Refik Halit'in tahliyesi için emir alınmıştır.¹⁹⁹ Yazar bu olayı şu şekilde anlatmaktadır: "...İşte bu jokerin kudretine güvendiğimden iznimin bittiği gün tekrar sürgüne yollanamayacağımdan emin, evden çıkmış şehre iniyordum. Yanıma eciş bücüş bir adam sokuldu, ismimi sordu. Derhâl anladım: Sivil memurdu, tevkif edilmişim. Birlikte vapura bindik, Kadıköy'den köprüye çıktık. Az sonra Polis Umum Müdürlüğü binasından içeriye girdik. Teslim muamelesi yapıldı; kendimi muhtelif yerlere sevkedilecek mevkûflar koğuşunda buldum. Buranın şefi komiserdi. Dedim ki bu işte bir yanlışlık var. Benim menfaya sevkimden vazgeçildi. Cemal Paşa ve Ziya Gökalp Bey meseleyi biliyorlar. Müdürlerden biriyle konuşmama müsaade edin. Etmedi ve yanıma kattığı bir polise emir verdi. Götürün Beyi! Nereye, trene mi? Hapishaneye mi birden anlayamadım. Ara sokaktan postane önüne çıktık; yan taraftaki yokuşa tırmanıyoruz. Talimat almış ki polis benimle konuşmuyor, suallerimizi cevapsız bırakıyor ve adımlarını da gittikçe sıklaştırıyor. Baktım, *Yeni Mecmua*'nın bulunduğu İttihat ve Terakki merkezinin civarındayız. Oraya renginden dolayı Kırmızı Konak denirdi; harbin ve fena idarenin bezdirdiği

¹⁹⁵ R.H.Karay, 1992, s. 53.

¹⁹⁶ N.Karaer, 1998, s. 51.

¹⁹⁷ R.H.Karay, 1996, s. 26.

¹⁹⁸ Karay'ın İstanbul'a geldikten sonra neşrettiği ilk hikâyesi "Şaka"dır. Bkz. *Yeni Mecmua* "Şaka" Nu:30, c.2, 31 Kanunsani 1918 (31 Ocak 1918).

*halk nazarında lanetleme binalardan biriydi. Öyle ikinci bir binada Enver Paşa'nın Boğaziçi'ndeki yalısı idi; önünden ve arkasından geçenlerin gözlerinde beddua okunduğu belli olurdu. Polis Kırmızı Konak sırasındaki ahşap, boyasız bir evin kapısını çaldı. Orası neresi birden sezdim: Tevkifhane! Kapı henüz açılmamıştı, cebimden çıkardığım kartımı iyi yüzlü, genç polisin eline sıkıştırdım, görülmesinden korkarak almıştı. Çabucak demiştim ki aman çok rica ederim kartı şu kırmızı konağın kapıcısına veriver ve tevkifhanede bulunduğumu da söyle...”²⁰⁰ Fakat bu sıralarda ikinci bir vaka daha olmuştu: *Yeni Mecmua*'da hafta muhasebesi serlevhası altında yazdığı yazılarından birinde zamanın harp zengilerinden en büyüğü olan Bayramzade'yi kasederek mizahi ve eleştiri dolu göndermelerde bulunmuştu.²⁰¹*

Bu yazıya çok sinirlenen harp zengini Bayramzade, konuyu Talat Paşa'ya intikal ettirmiş ve bunun üzerine de Talat Paşa, Karay'ın tekrar Bilecik'e gönderilmesini emretmiştir. Ancak bu sefer de Ziya Gökalp'in araya girmesi sonucu tekrar sürgüne gitmekten kurtulmuş,²⁰² İstanbul'a ve *Yeni Mecmua*'ya yerleşmiş ve kendi imzasıyla yazılarını yayımlamaya devam etmiştir.²⁰³ İttihat ve Terakki'nin ileri gelenleri harp zenginleri konusu gündeme geldikçe, kendilerini savunmak için; “*Bu her yerde var*” lafını ortaya atmaktaydılar. Hatta Refik Halit'in söz konusu yazısı yayımlanmandan on dört ay önce, Maliye Nâzırı'nın Meclis kürsüsünden harp zengininin kazancını meşru olmasa da hoş göreceğini söylemesi -dünkü muhalifin İttihat ve Terakki'nin çıkarttığı bir dergide bunları yazabilmiş olması- durumun iktidar için ne derece bozulduğunu göstermeye yetmektedir. Refik Halit “*Harp Zengini*” başlıklı yazısında özetle o günkü durumla ilgili gözlemlerine şu şekilde değinmektedir: “*Bizi daima iğrendiren, üzen, ürküten, bazen de öldüren iki mesele; harp zengini, tifüslü bit... Harp zenginlerinin gün geçtikçe kabaran keselerine ne kadar kâr girerse bizim de her ay biraz daha sararıp solan kanımızdan o kadar kırmızı küreyvât (yuvarlak) eksiliyor...*”²⁰⁴

Ziya Gökalp, Refik Halit'i en güzel ve pürüzsüz Türkçe yazan muharrir olarak tanıyordu. Son günlerine kadar da bu kanaatini ve Refik Halit'e karşı sempatisini muhafaza etmiş, bunu yazılarında da göstermiştir. Refik Halit de gerek gurbetteyken

¹⁹⁹ H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 46.

²⁰⁰ R.H.Karay, 1996, s. 27–28.

²⁰¹ R.H.Karay, *Yeni Mecmua*, “*Harp Zengini*”, Nu:42, c.2, 02 Mayıs 1918.

²⁰² M.N.Yardım, 2002, s. 15.

²⁰³ N.Karaer, 1998, s. 51–52.

²⁰⁴ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, c. I/IV, Ankara Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991, s. 539.

gerek sonradan Ziya Gökalp'in kıymetini bildiren hararetli ve minnetli makaleler yazmıştır.

Yeni Mecmua'da²⁰⁵ çalışmasının yanında İstanbul'a döndükten sonra diğer gazetelerde de imzaları görülmeye başlanan Refik Halit, zaman zaman *Vakit*, *Tasvir-i Efkar* ve *Zaman* gazetelerine de makaleler yazıyordu. Bu yazılarında o zamanki İstanbul'un, harpten dolayı çektiği sefalet ve müşkülâtı gösteriyordu. Hükûmet bu neşriyata da karşı herhangi bir muhalefette bulunmamıştır.

1914-1918 harbinin İstanbul'da tevlit ettiği sefaletten bahsedip Türk edebiyatına geçmiş yegane yazıları oluşturmuştur. Bu arada savaşın sonunun yaklaşması nedeniyle *Yeni Mecmua*'da çıkamayacak bir hâle gelmiştir. Falih Rıfkı, bunun devamı için mecmua üzerine kendi ismiyle beraber tarihçi Ahmet Refik ve Refik Halit'in isimlerinin konulmasını teklif etti ve iki ay kadar *Yeni Mecmua* bu üç isim imzalı çıktı fakat dergi yayın hayatına daha fazla devam edemedi.²⁰⁶

Bilecik'e tekrar dönmekten kurtulmayı başaran Refik Halit, *Yeni Mecmua*'daki yazılarına devam ederken savaşın getirdiği bütün olumsuzluklardan etkilenmiş ve parasız kalmıştır. Bilindiği üzere bu dönemde faaliyet gösteren muharrirler aynı zamanda ya muallim, ya müderris, yahut memurluk görevlerinde bulunmaktaydılar. Ömer Seyfettin de Refik Halit için bir hocalık verilmesi amacıyla teşebbüste bulunmuş ancak muvaffak olamamıştı.

Daha sonradan Robert Koleji'nde açılan bir Türkçe hocalığı, kolejin Türkçe tedrisat idare kısmını idare eden Hüseyin Bey tarafından Karay'a teklif edilmiş ve yazar bu teklifi kabul ederek göreve başlamıştır.²⁰⁷ Bu okulun hocaları arasında ünlü romancı Halide Edip ve Adnan Adıvar da vardı.

Bu kişilerle sıkı bir dostluk kuran Karay, çeşitli konularda kendileriyle fikir alışverişinde bulunmaktaydı.²⁰⁸ Yazar elli lira maaşla günlük ihtiyaçlarını tamamen karşılayamadığı için yukarıda belirtilen gazetelerde yazılarını neşretmekteydi.

²⁰⁵ Refik Halit, *Yeni Mecmua*'da çalışmaya başlaması ve İttihat ve Terakki önde gelen aydınlarıyla olan münasebetleri nedeniyle eski dava arkadaşları Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensupları tarafından –Ocakçı- olarak damgalanmıştır. Yazar konuyla ilgili olarak yapılan yakıştırmalar üzerine: “*Ben güya mahirane bir siyasetle kalemimi cemiyet müdafaasına hasretmişim, satılmışım. Bereket ki arkadan –Efendiler Nereye?- yetişti; bu saf dillerin şüphelerini bir derece yatıştırdı.*” demektedir. Bkz. R.H.Karay, 1992, s. 58.

²⁰⁶ H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 47.

²⁰⁷ N.Karaer, 1998, s. 52.

²⁰⁸ O.N.Ekiz, 1984, s. 15.

Mütareke Döneminde kolejde Türkçe dersleri kaldırıldığı ve mukavelesi sona erdiği için bu görevden daha sonradan ayrılmıştır.²⁰⁹

1.5. Mütareke Dönemi Siyasi ve Matbuat Faaliyetleri

Refik Halit 1908 yılından Mütareke Dönemine kadar yazmış olduğu mizahi ve politik yazılarında, öne sürdüğü fikirlerinde haklı çıkmıştı. İttihat ve Terakki Hukûmeti'nin yapmış olduğu yanlış siyaset neticesinde Osmanlı Devleti parçalanmış ve Türk insanı bin bir çeşit acıya boğulmuştu.²¹⁰ 1912'den 1922'ye kadar on yıl savaştan Türk milleti, Trablusgarp, Balkan özellikle Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele'de üç milyondan fazla insan yitirmişti. On bir milyon olduğu tahmin edilen nüfusun bu savaşlarda eğitilmiş bireylerinin büyük kısmı kaybedilmişti. Çünkü Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'nda Rusya, İngiltere, Fransa gibi büyük devletlerin, ordu, donanma ve tükenmez insan ve ekonomik kaynaklarına karşı dört yıl süreyle Kafkasya, Çanakkale, Irak, Suriye, Galiçya, Sina gibi büyük cephelerde ve ulaşım olanaksızlıkları, yokluklar içinde savaşmıştır. Savaşta Türk ordusu hem düşmanla hem de bağımsızlığını isteyen azınlıklarla mücadele etmek zorunda kalmıştır.²¹¹ Kolera, tifüs, verem, zatürre, açlık ve daha birçok hastalıktan yüz binlerce insan ölmüştür. Silahsız, cephanesiz, ilaçsız, yiyeceksiz ve bin türlü ulaşım eksiklikleri nedeniyle devlet artık çökme noktasına gelmişti.²¹² Almanya ve müttefiklerinin savaştan çekilmesi sonucu artık Osmanlı Devleti'nin de ateşkes antlaşması imzalamaktan başka herhangi bir çaresi kalmamıştı. Nitekim 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes antlaşması imzalandı ve savaşa son verildi.

17 Ekim 1918'de Sadrazamlıktan istifa etmek zorunda kalan Talat Paşa, İttihat ve Terakki Fırkası Genel Başkanlığı'ndan ve Genel Merkez üyeliğinden istifa ettiği gibi siyasi hayattan da çekildiğini ilân ederek, on seneden beri sadık bir silah gibi avucunun içinde tuttuğu partisini de bıraktı. Bunun üzerine, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından bir gün sonra (31 Ekim 1918) İttihat ve Terakki Fırkası erkânı, kırmızı konaktaki genel merkezlerinde olağanüstü bir kongre hâlinde toplanmıştı. Yapılan sert tartışmalar neticesinde kongre üyeleri bir anda ikiye ayrılmışlar, bir kısım üyeler bu partinin hemen kapatılmasını bir kısmı ise ıslah edilmesini istemişlerdir. Fakat bu kongrenin sonunda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin adı,

²⁰⁹ H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 52.

²¹⁰ R.H.Karay, 1964, s. 13.

²¹¹ Refik Halit Karay, **Yezidin Kızı**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1992, s. 60.

programı ve liderleri değiştirilmek üzere yeni bir partinin kurulması kararlaştırılmıştır. Parti, Teceddüt Fırkası adı altında bir müddet daha faaliyet göstermiştir. Kongreden sonra İttihat ve Terakki Fırkası'nın ileri gelenleri Enver Paşa'nın eşi Naciye Sultan'ın yalısında toplanmış ve orada durumu hep birlikte gözden geçirdikten sonra memleketten hemen uzaklaşmaya karar vermişlerdir. Ardından Osmanlı Devleti'ni Birinci Dünya Harbi'ne sokmaktan sorumlu tutulan Talat, Enver ve Cemal Paşalar, İstanbul'u terketmeden önce İttihat ve Terakki Genel Merkezi üyelerinden bazılarıyla, Sadrazam ve Harbiye Nâzırı Ahmet İzzet Paşa'ya elden bir de mektup göndermişlerdi. Aynı gün tanınmamak için hepsi de kıyafet değiştirerek gecenin karanlığı içinde yalıdan çıkıp, ayrı ayrı yollardan deniz kenarına inerek, Odesa'ya hareket etmek üzere bekleyen bir Alman torpidosuna binerek İstanbul'dan uzaklaşmışlardır.²¹³

Refik Halit, bozgun haberini bizzat Küçük Talat Bey'den şu şekilde nakletmektedir: *“Olağan toplantularımızdan birini yapıyor siyaset dışında şundan bundan konuşuyorduk. Ziya Gökalp Bey'in gelişine muntazırdık. Bekliyoduk, o gelmedi; içeriye küçük Talat Bey girdi. Girdi ama ben bir başkası zannettim, yüzü o kadar değişik idi; her vakitki gibi gülerek: Maşallah Beyler! demeyi unuttum, fakat ne sesi onun sesine benziyordu, ne de tebessümü tebessümüne... Hatta bu bir gülümseme sayılmazdı, ıstırap denilen hissin, röntgen ile, şekli alınabilse meydana işte buna benzer bir çizgi, bir mahuf tekallüs resmohunurdu. Yahya Kemal ya anlayışının kuvvetinden, yahut da bir gece evvel kulak dolgunluğu olmasından Yeni Mecmua'da ilk defa bir siyasi soru sordu: Neler oluyor Talat Bey? dedi. Demek bişeyler oluyordu... Benim dünyadan haberim yoktu. Zaman gazetesine İstanbul'un İç Yüzünü yetiştirmekle, kolejde ders okutmakla, Yeni Mecmua'ya makale yazmakla öyle meşguldüm ki, sonu felakitle biteceğine katiyyen emin olduğum harbi, artık düşünemez olmuştum. Kulaklarımı dört açıp dinledim Talat Bey'i: Kahpe Bulgarlar cepheyi yarıp kaçtılar! Almanlarla bağlantı hattımız kesildi. Sulh yapmakta başka çare kalmadı!”*²¹⁴

Yeni Mecmua'nın kapanması ve İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin yurt dışına kaçmasını mütekip Refik Halit, *Vakit*, *Tasvir-i Efkar* ve *Zaman* gazetelerinde²¹⁵

²¹² R.H.Karay, 1996, s. 279.

²¹³ N.Karaer, 1998, s. 53.

²¹⁴ R.H.Karay, 1992, s. 35–36.

²¹⁵ Refik Halit İstanbul'a döndükten sonra bu üç gazetede yaptığı çalışmalarla ilgili olarak şu bilgileri vermektedir: *“İstanbul'a avdetimde evvela Vakit'te makalelerim yayımlanmıştı. Sonra daha fazla*

makaleler yayımlamıştır.²¹⁶ *Zaman* gazetesinde birbiri ardına bir nevi, İttihat ve Terakki Partisi'yle hesaplaşma niteliğinde olan “*Sakın Aldanma, İnanma, Kanma*”, “*Ortada Kabahatli Yok*” ve “*Efendiler Nereye*” başlıklı üç makale yayımlamıştır.²¹⁷ Bu yazılarıyla, yıllardan beri dilinin altında sakladığı baklayı çıkarma fırsatını bulmuş, bir diğer ifadeyle memleketin içinde bulunduğu durumla ilgili fikirlerini açıkça ifade etmeye başlamıştır.²¹⁸ Birbiri ardına yayımlanan bu makalelerden ilk ikisinde “*Sakın Aldanma, İnanma, Kanma*” ve “*Ortada Kabahatli Yok*” değişen bir hükûmetten sonra onların yerine geçecek olanların konuşmalarla, parlak cümlelerle ve hudutsuz vaatlerle halkı kandırmaya çalışacaklarını fakat onların da aynen kendilerinden öncekilerin yaptıkları münasebetsizlikleri tekrarlayacağını ifade ile siyasilere aldanıp, inanılmaması gerektiğini iddia ettiği gibi umumî harp mesuliyetini kimsenin üzerine almadığını; fakat bunun yalnızca beş on kişiye maledileceğini ifade etmekteydi. “*Efendiler Nereye*” başlıklı yazısında ise İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin ülkeyi adeta batırıp, ateşe attıktan sonra yurt dışına kaçmalarını mizahi bir şekilde eleştirmektedir.²¹⁹

Mondros Mütarekesi'nden ve İttihatçı paşaların firarlarından Ahmet İzzet Paşa sorumlu tutulmuştu. Milletvekilleri, kabinenin kompozisyonunu eleştiriyorlardı. Zira, İzzet Paşa'nın eski İttihatçıları kabineye alması, onları sevmeyenlerin tepkisini uyandırıyordu. İzzet Paşa ilk önce işi savsaklamak istemişse de sadaretinin 25. gününde 10/11 Kasım 1918 tarihinde istifa etmek zorunda kalmıştır. Bundan sonra padişah yeni hükûmeti kurma görevini Tevfik Paşa'ya verdi. 11 Kasım 1918 tarihinde Tevfik Paşa kabinesi göreve başladı.²²⁰ Tevfik Paşa iç politikada olup bitenlere ilgisiz kalmış ve sarayı da işlerine karıştırmamaya çalışmıştır. Vahidettin'in amacı, iktidar dizginlerini bizzat kullanmaktı. Tevfik Paşa aleyhindeki kulis tertipleri, ilerde seçeceği sadrazamların güvenoyu alamamaları ihtimalini ortaya çıkarmıştı. Bunun neticesinde meclisi feshetti.²²¹

Refik Halit, oldukça karışık bir dönem olan Mütareke devrinde bir yandan basın yayın faaliyetlerine devam ederken diğer taraftan da siyasete ilk adımını atacak

ücret verdiği için Tasvir-i Efkâr'a geçmiştim. Daha sonra da Polis Umum Müdürü olan Nurettin Bey'in teklifiyle Zaman gazetesine geçtim.” Ayrıntılı bilgi için bkz. R.H.Karay, 1992, s. 38.

²¹⁶ H.H.Engin, 1997, s. 42.

²¹⁷ Ş.Aktaş, 2004, s. 43–44.

²¹⁸ B.Arslantaş, 2003, s. 5.

²¹⁹ Karay, **Sakın Aldanma, İnanma, Kanma**, s. 56–66.

²²⁰ Utkan Kocatürk, **Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi (1918–1938)**, Ankara, İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları 1973, s. 6.

²²¹ N.Karaer, 1998, s. 56.

gelişmelerin içinde bulunuyordu. Nitekim 4 Aralık 1918’de kurulan Wilson Prensipleri Cemiyeti’nin²²² kurucuları arasında yer aldı. Bu cemiyetin kurucuları arasında Ali Kemal, Halide Edip, Ahmet Emin, Yunus Nadi gibi ünlü isimler bulunuyordu. Cemiyet Amerikan mandaterliğini savunuyordu.²²³

Tevfik Paşa iktidara geldikten hemen sonra İttihatçılara karşı bir takım tutuklamalarda bulundu. Ancak en büyük İttihat ve Terakki muhalifi siyasi yapı olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası bu icraatları yetersiz buldu. Siyasi kargaşa içinde bulunan ülkenin üzerinde gezen karanlık bulutlar kendini iyiden iyiye belli etmeye başlamıştı ki 1918 yılında padişah olan Vahidettin, 3 Mart 1919’da istifa eden Tevfik Paşa Hukûmeti yerine 4 Mart 1919 tarihinde Damat Ferit Paşa’ya hukûmeti kurma görevini vermiştir.²²⁴ Bu kabinede Meşihate Sabri Efendi, Evkafa Vasfi Hoca, Şurayı Devlete Seyit Abdülkadir Efendi, Dâhiliyeye Cemal Bey, Adliyeye Sıtkı Bey ve Ticaret Nezaretlerine Ethem Bey getirildi. Hariciye Nazırlığını bizzat Ferit Paşa, Maarif Nazırlığını Ali Kemal, Posta Nazırlığını Mehmet Ali Bey ve Harbiye Nazırlığını Müşir Şakir Paşa almıştır.²²⁵ Tevfik Paşa’dan sonra sadarete Damat Ferit Paşa’nın getirilmesinde onun padişah gibi İttihatçılara karşı büyük bir düşmanlık duygusu içinde bulunmasını; İngilizlerle arasının çok iyi olması gibi gerekçelerin çok önemli etken olduğu düşünülmelidir. Nitekim sadarete gelmesinden kısa bir süre sonra Damat Ferit, İttihatçı eski bakan ve parti ileri gelenlerini tutuklatarak mahkemeye sevk etmiştir.²²⁶

4 Mart 1919 tarihinde ilk Damat Ferit Paşa, kabinesinin teşkil edilmesinden sonra Refik Halit de Hürriyet ve İtilaf Fırkası umumî merkezine aza olarak girmiştir. Yeni hukûmette Maarif Nazırlığını uhdesine alan *Sabah* gazetesi başyazarı Ali Kemal’den boşalan başmuharrirlik görevi Refik Halit’e verilmiştir.²²⁷ Karay bu olayla ilgili olarak şu bilgileri nakletmektedir: “*Ben o zaman bazı fikirler koydum. Gazeteyi yarı resmî bir hâle sokmak emelinde idim. Öyle kavgalı makaleler, şahsi*

²²² Wilson Prensipleri Cemiyeti, Wilson prensiplerinin ortaya çıkardığı iyimserliğe güvenen aydınlarca kurulmuştur. Ancak Mütareke Dönemindeki karışık ortamda fazla etkili olamamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasi Partiler**, c. 2, İstanbul, Hürriyet Yayınları, 1986, s. 245–248.

²²³ B.Arslandaş, 2003, s. 6.

²²⁴ Tevfik Bıyıklıoğlu, **Atatürk Anadolu’da (1919–1921)** I, 2. bs. Ankara, Kent Yayınları, 1981, s. 63; U.Kocatürk, 1973, s. 18.

²²⁵ R.H.Karay, 1992, s. 90–91.

²²⁶ Selahattin Tansel, **Mondros’tan Mudanya’ya**, 2. bs. Ankara, Millî Eğitim Bakanlığı, 1977, s. 81–83.

²²⁷ H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 52.

hücumlar yapmayacaktım... Sabah ciddi bir hukûmet gazetesi olacaktı."²²⁸ Yazar *Sabah* başyazarlığının²²⁹ yanı sıra aynı zamanda Türkiye Havas-Röyter Telgraf Ajansı Umum Müdürlüğünü de üzerine almıştır.²³⁰

Refik Halit bu gazetede kabinede bulunan arkadaşlarını ve genel olarak hukûmetin yaptığı faaliyetleri açıkça desteklemek amacıyla edebî kudretinin dışında kuru bir üslupla kısa ve kasten heyecansız yazılar kaleme almıştır.²³¹ Çünkü bu gazetede görevi, gerçekleri aksettirmekten çok, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı ve Damat Ferit Paşa Hukûmeti'ni savunmaktır.²³²

Bu arada Mütareke Döneminin sıkıntılı günleri içerisinde kurulan bu kabine için de zaman zaman değişiklikler vücuda gelmiştir. Başlangıçta Posta Nazırlığı görevini üstlenen Mehmet Ali Bey, daha sonradan Dâhiliye Nazırı olmuştur. Bu esnada posta idaresinin kabine değişikliklerinden etkilenmemesi için Umum Müdürlüğe çevrilmesi düşünülmekte idi. Bu düşünce gerçekleşmiş ve Nezaret Posta-Telgraf Umum Müdürlüğe dönüştürülmüştür.²³³ Damat Ferit Paşa, özellikle bu dönemde hayati öneme sahip olan bu müessesenin başına Düyun-u Umumîye Müfettişlerinden Ermeni Oksan Efendi'yi getirmeyi planlamaktaydı. Ancak onun bu düşüncesi kabine üyelerinin şiddetli itirazlarına maruz kalmış ve Sıhhiye Eski Umum Müdürü Adnan Adivar Bey'in teşviki, Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey'in tavassutu ve Refik Halit Karay'ın bizzat isteği doğrultusunda Damat Ferit Paşa Posta-Telgraf Umum Müdürlüğü'ne Refik Halit'i atamış²³⁴ ve 12 Nisan 1919 tarihinde yazar görevine resmen başlamıştır.²³⁵ Umum Müdür olması nedeniyle *Sabah* gazetesindeki yazılarına da son vermiştir.²³⁶

Karay'ın bu üçüncü memuriyeti ile ilgili iradeler aynı gün akşam arz olunmuş ve ertesi günü çıkmıştır. Böylece Refik Halit, on bin kuruş maaşla devlet makamlarından en büyüklerinden ve en önemlilerinden, dünkü bir nezaretin başına hem de nazırlardan daha nüfuzlu müdür olarak geçmiştir. Kendisi Umum Müdürlüğe

²²⁸ R.H.Karay, 1992, s. 94.

²²⁹ Refik Halit'in bu gazetede ilk yazısı 5 Mart 1919 tarihinde yayımlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "*Mütecanis Kabine*", **Sabah**, Nu:10525, 05 Mart 1919.

²³⁰ H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 52.

²³¹ R.H.Karay, 1992, s. 102-116.

²³² Ş.Aktaş, 2004, s. 46.

²³³ **Düştur**, 12 Nisan 1335 (12 Nisan 1919), İkinci Tertip, c. II. Kararname No: 115.

²³⁴ Behcet Necatigil, **Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü**, 12. bs. İstanbul, Varlık Yayınları, 1985, s. 188; H.H.Engin, 1997, 42.

²³⁵ R.H.Karay, 1992, s. 118-122.

²³⁶ Ş.Aktaş, 2004, s. 46; Refik Halit'in bu gazetede tespit edilebilen en son yazısı "*Dost Sözü*" isimli makalesidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Sabah**, Nu:10561, 10 Nisan 1919.

atanması heyecanını: “Başıma öyle bir iş açtın ki Adnan Bey!” diyerek dile getirmiştir.²³⁷ Bu memuriyet dolayısıyla Refik Halit makamında geçirdiği ilk gününde, Nezaretin Umum Müdürlüğe çevrilmesi keyfiyetinin, kabine buhranlarından etkilenmeyerek sabit bir idareye kavuşmak maksadına yönelik olduğunu belirten ve ayrıca memurlara kesin bir tarafsızlık tavsiyesinde bulunan bir tamim yayımlamıştır. Selefi Mehmet Ali Bey, yalnız Rana Bey’i istifaya sevk etmiş, Posta işleri Müdüriyetine henüz kimseyi tayine vakit bulamamıştı. Kendisi, evvela yeni tayinler işini halletmiştir. Tayin ettiği memurlar idarenin seçkin şahsiyetleridir. Teşkilatta bütün telkinlere karşı herhangi bir tasfiye hareketine girişmemiştir. Karay bu önemli vazifeyi üzerine aldıktan sonra tamamen politikanın da içine girmiş oldu.²³⁸

Yapılan kabine değişikliğinden sonra, Ferit Paşa Hükûmeti de selefleri gibi bir idare-i maslahat kabinesi halini almıştı. Fırkada ise faaliyet azalmıştı. Cemal Bey bir müddet ikinci reis olarak çalıştıktan sonra, 26 Nisan 1919 tarihinde Konya Valiliği’ne atanmıştı. Yeni Ayan üyelerini de Hürriyet ve İtilafçılar hoş gözle görmemişlerdi. Onlar ekseriyetle ufak tefek memuriyetlere göz dikmiş, borç harç beklerlerken, ileri gelenler yüksek maaşa konmuşlar, nazırlar ise fırka mensuplarını hiç kayırmamışlardı.²³⁹ Refik Halit, Posta ve Telgraf idaresinin başına geçtiği zaman, teşkilat en karışık bir devresinde idi. İşgal orduları ile beraber ecnebi postaları da işlemlere başlamış, telgraf hatlarından en mühimlerini de İngiliz ve Fransız askerlerinin ellerine teslim mecburiyeti hâsıl olmuş ve bütün telgraf hatları harpte tamir görmediğinden ve asker elinde aşındığından adeta kullanılamaz bir hâle gelmişti. Ayrıca muhasebe işleri de içinden çıkılmaz bir durumda idi. O, bir taraftan bu işleri düzeltmeye uğraşıyor diğer taraftan da tavsiye ve iltimas için gelenlerle meşgul oluyordu.²⁴⁰

²³⁷ R.H.Karay, 1992, s. 122.

²³⁸ M.N.Yardımlı, 2002, s. 16.

²³⁹ Yazar bu konu hakkında şu bilgileri vermektedir: “*Senelerden beri zulüm ve sefaletten baş kurtaramamış nice Hürriyet ve İtilaf sadıkları sivil polisliğe bile rıza gösterdikleri hâlde teşkilat noksanından dolayı onu bile elde edemiyorlardı. Hoşnutsuzluk gittikçe artıyordu. Hele Nüzhet Sabit’in iase gibi bir günde bin avareyi kayırabilecek bir dairede memuriyetleri adeta kasten fırka mensupları haricinde kendi mektep, ocak, gazete ve lokanta arkadaşlarına tevzi etmesi pek haklı bir hiddete sebebiyet vermişti. Biçare taraftarlarımıza bir nazır tarafından makamında kabul edilmiş olmak mazhariyetiyle teselli bulmaktan başka çare kalmıyordu. Şimdi Dâhiliye nazırının yanında idim... Dün Ticaret Nazırına dedim ki... Gibi mahallede öğünmek yegâne sermayeleriydi.*”
Ayrıntılı bilgi için bkz. R.H.Karay, 1992, s. 124–125.

²⁴⁰ N.Karaer, 1998, s. 67–68.

Onun bu faaliyetleri devam ederken, I. Dünya Savaşı'nın galipleri İtilaf Devletleri savaş öncesi ve savaş yıllarında kurguladıkları gizli antlaşmaları uygulamaya başlamışlardır. Rusya'nın savaştan çekilmesini de fırsat bilen bu devletler Ege bölgesinin Yunanlılarca işgal edilmesini desteklemişler ve nitekim 15 Mayıs 1919 tarihinde, Konak meydanında bazı kanlı çatışmaların akabinde İzmir, Yunanlıların kontrolüne geçmiştir. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali, Anadolu'da Türkler arasında hem dehşet hem de büyük bir üzüntü yarattı. Bu gelişmeler savaştan sonra tedirgin ve gergin bir ortamda bekleyiş halinde olan Türk milletine, sivil ve askeri teşkilatlarda görev yapan her kademedeki memura; Mondros Ateşkesi ve akabinde imzalanacak barış antlaşmasının ülkeyi adeta felakete sürükleyeceği gerçeğini bildiriyordu.

Bu nedenle ülkenin birçok bölgesinde gösteriler yapılarak, her yere telgraflar çekilerek, Yunan işgali protesto edilerek, birçok kongreye zemin hazırlanmıştır. Kısa vadede önemli sonuç alınamamakla birlikte, bu kongreler ülkede millî bilincin üst bir seviyeye tırmanmasına vesile olmuştur. Kısacası İzmir'in, Yunanlılar tarafından işgali halkı uyandıran, onlara Türk topraklarının birer ikişer elden gitmeye başladığını gösteren önemli bir olay, adeta bir dönüm noktasıdır. Nitekim bölgenin işgal edilmesinden kısa bir süre sonra Redd-i İlhak Cemiyeti kurulmuş ve bu cemiyet düşmanla mücadele edilebilmesi için her türlü teşkilatlanma ve silahlanma faaliyetlerine öncülük etmiştir. Bu cemiyete benzer mahiyette ülkenin pek çok noktasında yeni cemiyetler bölgesel temelde mücadele etmek amacıyla teşekkül etmişlerdir.

Refik Halit, bu görevi sırasında birçok önemli olaya yakından tanıklık etti. Hatta hükûmetteki nazırların çoğuna göre, olayların daha çok içindeydi. Bu dönemde gelişmeleri sıcağı sıcağına izledi ve hükûmete bildirdi. İzmir'in işgal edileceğini ilk öğrenen kişilerden biriydi. İşgalin hemen öncesinde İzmir'deki posta müdür vekili İzmir'in işgal edilmek üzere olduğunu bildiren bir telgrafi merkeze bildirmişti. Ancak gerek nazır, gerek sadrazam habere inanmadılar. İzmir Valisi'ne gönderilen şifreli bir telgrafla tahrik edici ve heyecan verici haberlerde bulunan müfettiş Muvaffak Bey'in hakkında derhâl soruşturma açılmasını, tevkif edilmesini ve

İstanbul'a gönderilmesini istediler.²⁴¹ İzmir'de Maliye Müfettişi olan Muvaffak Bey, işgali öğrenerek posta ve telgraf idaresine bildirmişti.

Refik Halit, bu konuda hem Sadrazam Damat Ferit Paşa'yı hem de Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey'i eleştirmektedir. Karay, gerek Damat Ferit'in gerek Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey'in, bu önemli siyasi gelişmeyi İstanbul'a bildiren memurların siyasal kimliklerine bakarak onları İttihatçı olarak görmeleri nedeniyle İzmir'deki gelişmelerin de bu kişilerce organize edilmiş bir hareket olarak değerlendirdiklerini belirtmektedir.²⁴² Yazar, İzmir'in işgali sırasındaki düşünce yapısını ve olaylara bakış açısını anılarında, sorgulamış ve gelişen olaylarla ilgili olarak şu bilgileri nakletmiştir: “*Fakat mademki doğruları konuşuyoruz, şurasını itiraf edeyim ki ben de o sırada onların bu hareketlerini muhakeme edecek ve kusurunu göreceğ hâlde değildim. Ancak üzerinden zaman geçtikten sonradır ki daha iyi görebiliyorum, zaten o zaman bunları görebilseydim, elbette kör kör parmağım gözüne hareket etmezdim. Ben de o zaman her hadise arkasında hortlamış bir İttihaçılık görüyordum ve onunla mücadele için, gözümü husumet bürümüş, sağımı solumu iyi sezemiyordum.*”²⁴³

İzmir'in işgali üzerine 15/16 Mayıs 1919 gecesi Damat Ferit Hukûmeti istifa etti.²⁴⁴ Bu arada Refik Halit telgrafla alabildiği bütün haberleri sadrazama bildirmekteydi. 19 Mayıs'ta kabinedeki bazı küçük değişikliklerle ikinci Damat Ferit Paşa Hukûmeti kuruldu ve Dâhiliye Nezareti'ne Ali Kemal Bey getirildi.²⁴⁵ Ancak İzmir'in işgali yalnız şehirle sınırlı kalmamıştı. Yunan kuvvetleri civarda ileri hareketlerine devam ediyorlardı. Refik Halit, telgraf merkezine gönderdiği bir tamimde “*Siz askersiniz, asker sayılırsınız, en son dakikaya kadar vazife ve makine başında duracak ve merkezî hadiselerden haberdar edeceksiniz*” demişti.²⁴⁶ Bu emre bütün telgraf memurları uymuşlardır.²⁴⁷ Bu arada II. Damat Ferit Paşa Kabinesi'nin kurulduğu gün; Trablusgarp Savaşı'ndan bu yana özellikle I. Dünya Savaşı yıllarında çeşitli cephelerde büyük muzafferiyetler kazanmış olan Mustafa Kemal Paşa, IX. Ordu²⁴⁸ Kıtaat Müfettişi sıfatıyla Samsun çevresinde yerel halkla Rumlar arasındaki

²⁴¹ BOA, Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti, 14 Mayıs 1919, Dosya No:51-I, Vesika No: 57.

²⁴² B.Arslantaş, 2003, s. 8–9.

²⁴³ R.H.Karay, 1992, s. 140.

²⁴⁴ U.Kocatürk, 1973, s. 28.

²⁴⁵ a.g.e, s. 30.

²⁴⁶ R.H.Karay, 1992, s. 153.

²⁴⁷ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, Cem Yayınevi, s. 302.

²⁴⁸ 15 Haziran 1919'dan sonra adı 3. Ordu'ya tahvil edildi.

karışıklıkların önlenmesi için Samsun'a gönderilmişti.²⁴⁹ Dönemin en kudretli komutanların biri olan Mustafa Kemal Paşa, II. Meşrutiyet devrinden bu yana meydana gelen her türlü gelişmeyi dikkatle izlemiş, zaman zaman İttihat ve Terakki Fırkası'nı ciddi ölçüde eleştirmiş ve on yıllık savaş döneminde çok önemli noktalarda vazifede bulunmuştur. 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a gelen Mustafa Kemal, 25 Mayıs 1919 tarihinde de Havza'ya vasıl oldu ve 15 Mayıs'ta İzmir'in işgal edilmesiyle birlikte başta Redd-i İlhak Cemiyeti'nin faaliyetleri ve ülkenin birçok yerinde meydana gelen protesto hareketlerini yakından takip etti. Nitekim 28–29 Mayıs 1919 günü Havza'dan bütün memlekete, kumandanlarla, mülki amirlere millî teşkilat kurmaları, miting tertip etmeleri yolunda bir tamim göndermiştir.

Yaşanan olaylar nedeniyle ülkede gerginliğin gittikçe arttığı bu dönemde Aydın'daki Redd-i İlhak Cemiyeti Anadolu'nun diğer şehir ve kasabalarına telgraflar göndererek, halkın silahlanıp İzmir'e doğru akın gelmesini istiyordu. Damat Ferit Hukûmeti tarafından müthiş bir kargaşaya sebebiyet vermesi pek mümkün bir olay olarak görülen bu hareket, mütareke mucibince umumî işgal ve İstanbul'un kaybı ile neticelenebileceği nedeniyle önlenmek istendi. Bu amaçla Dâhiliye Nazırı Ali Kemal, Redd-i İlhak Cemiyeti tarafından verilecek telgrafların katiyen kabul edilmemesi ve tazyik altında edilse bile keşide olunmamasını²⁵⁰ Refik Halit'e emretti.²⁵¹ Bu emir üzerine Refik Halit, posta ve telgraf baş müdüriyetlerine 16 Haziran 1919 tarihinde şu genelgeyi göndermiştir: “*Redd-i İlhak Cemiyeti tarafından verilecek telgraf namelerin kabul edilse dahi keşide olunmaması muktezidir. Servis olarak katiyen kabul etmemelidir. Hilafında hareket şiddetle mesuliyeti dâi olacaktır.*”²⁵²

Amasya Tamimi'nin hazırlandığı ve yayımlanmasından beş gün önce Damat Ferit Paşa Hukûmeti'nin böylesine bir genelge yayımlaması Mustafa Kemal Paşa'yı derhâl harekete geçirdi. İşgallerin hızla devam ettiği bir ortamda merkezi hukûmetin bu tavrına oldukça sert bir tepki verdi. Önce vilayetlere, daha sonra umum müdürlüğe gönderilen telgraflarla, gerekli ve kararlı uyarılar yapılmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın, Refik Halit Karay'ın, hukûmetin isteği doğrultusunda vilayetlere gönderdiği genelge karşısında şu telgrafi vilayetlere göndermiştir: “*Posta ve Telgraf*

²⁴⁹ Azmi Süslü ve Mustafa Balcıoğlu, **Atatürk'ün Silah Arkadaşları**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1999, s. 6.

²⁵⁰ Kazım Özalp, **Millî Mücadele I (1919–1922)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1971, s. 33.

²⁵¹ B.Arslantaş, 2003, s. 10.

Başmüdürlüklerine Telgrafla Tamim: 1- Müdafaa-yı Millîye ve Redd-i İlhak Cemiyetlerinin verecekleri telgrafların keşide kılınmaması hakkında Posta ve Telgraf Müdüriyeti Umumîyesinden umum telgraf memurlarına emir verildiğini duydum. Milletin sadasını boğarak hukuk-u meşruasını talebden menetmeğe ve vatanın mahvına sebep olmaya matuf olan bu emri, hiçbir namuslu telgraf memurunun icra edeceğini ümit etmem, fakat böyle bir namussuzluğa cüret edecek olanlar olur ise derhâl divanı harblere tevdi ve işarını emreylerim. 2- Baladaki emrin kolordulara verildiği. 20 Haziran 1919, Üçüncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemal”²⁵³

Bu gelişmeler, Refik Halit açısından belalı bir durum yaratmıştı. Telgraf müdürlerinin içine düştükleri duruma bir çare bulmak gerekiyordu. Zira kendisini dinleseler divânı harbe verilecekler, Mustafa Kemâl Paşa’nın emrini yerine getirirler azledileceklerdi. İçişleri Bakanlığı’na telgrafla başvurarak, Mustafa Kemal’in telgraf haberleşmesine engel olan memurların divânı harbe verileceğini ilân ettiğini hatırlatarak, yarını beklemeden hemen kesin teşebbüslerde bulunmak gereğini arzetti. Zira emri veren Dahiliye Nâzırıydı ve neticesini düşünmek de ona düşerdi.²⁵⁴

Ali Kemal verdiği cevapta, bu tehditlere önem verilmemesini, hükümet tarafından verilen emirlerin harfiyen yerine getirilmesini istedi. Mustafa Kemal, 24 Haziran’da, Ali Kemal Bey’i ve 16 Haziran tarihli genelgesinden dolayı da Refik Halit Bey’i padişaha şikayet etti. Bu telgrafta, merkezin davranışını millet vicdanının hiç bir zaman affetmeyeceğini ve bunun millette, merkezî hükûmete karşı güvensizlik doğuracağına işaret ediyordu.²⁵⁵ Nitekim Mustafa Kemal Paşa’dan umum müdürlüğe de 20.06.1919 tarihinde şu telgraf çekilmiştir: “*Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğüne Telgraf: Posta ve Telgraf Müdüriyeti Umumîyesinin telgrafhanelere Müdafaa-yı Hukuk-u Millîye ve Redd-i İlhak Cemiyetleri tarafından verilecek telgrafnamelerin keşide edilmemesi hakkında bir emir verdiğini istihbar eyledim. Aydın Vilayeti’nin tahliyesine saiki-yegane olan sada-yı milleti boğmaktan, vatanın hayatı istiklaline karşı birleşen vicdanı umumî-yi millîyi ifnadan başka hiçbir şeye hamlolunamayacak olan böyle caniyane bir teşebbüsün atiyen mucip olacağı mesuliyet-i azimenin teemmül ve idrak edilememesi badii teessürdür. Bu emrin*

²⁵² R.H.Karay, 1992, s. 156; Feridun Kandemir, **Millî Mücadele Başlangıcında Mustafa Kemal Arkadaşları ve Karşısındakiler**, İstanbul, Yakın Tarihimiz Yayınları, 1964, s. 110-111.

²⁵³ Utkan Kocatürk, Atatürk’ün Toplanmış Telgrafları, Ankara, Edebiyat Yayınevi, s. 8; **Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1991, s. 40; R.H.Karay, 1992, s. 158.

²⁵⁴ Bu işin bir siyasi mesele olduğundan dolayı, kendi vazifesinin, hükümetin kanun dâhilinde vereceği emirleri usûle uygun olarak merkezlere bildirmek olduğunu ifade etmektedir.

²⁵⁵ N.Karaer, 1998, s. 72.

hemen geri alınarak milletin itimat ve emniyetine zerre kadar hâlel getirilmemesi lüzumunu arzutmeye vazife-i vicdaniye telakki eylediğim maruzdur. Makam-ı Celil-i Sadaret-i Uzmaya, Harbiye Nezareti celilesine arz olunmuştur. 20 Haziran 1919. Üçüncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemal."²⁵⁶

Refik Halit, Mustafa Kemal Paşa'nın asıl hedefinin umum müdürlük değil hukûmet olduğunu, kızım sana söylüyorum gelinim sen anla özdeyişince darbeyi posta idaresine vurduğunu belirtmektedir.²⁵⁷ Bu durumda Refik Halit, İstanbul ile Anadolu arasında sıkışıp kalmıştı. Belki isitfa ederek Millî Mücadele'yi desteklemese bile en azından tarafsız kalma yolunu seçebilirdi. Ancak o tercihini çoktan yapmış ve İstanbul Hukûmeti'ni seçmişti. Keza bu seçiminde yalnız değildi. Babasının da üye olduğu²⁵⁸ ve İngiliz parasıyla İngiliz politikasının savunuculuğunu üstlenen ve Türkler tarafından kurulan İngiliz Muhipleri Cemiyeti de Millî Mücadele'nin karşısında idi. Cemiyetin lideri konumunda olan Sait Molla, Anadolu'daki belediyelere gönderdiği telgraflarda İngiliz mandasını ve koruyuculuğunu biricik kurtuluş yolu olarak bildirmişti.

Bu gelişmelerin yaşandığı günlerde Sadrazam Damat Ferit Paşa, Paris'te Osmanlı Devleti'nin sulh ve selâmeti için ümitsiz bir mücadele verirken, İstanbul'daki kabinesinin vaziyeti karmakarışık bir hâl almıştı. İkinci Damat Ferit kabinesinin en kuvvetli nazırlarından birisi sayılan ve sadrazamın İstanbul'da bulunmadığı sıralarda ona vekâlet eden Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi ile bir kısım kabine azası Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya gönderilmesine esasen baştan beri şiddetle muhalif bulunuyorlardı. 23 Haziran günü toplanan Meclis-i Vükelâ, onun posta işlerine müdahalesi ve halkı hukûmete karşı tahrike teşebbüs ettiği gerekçesiyle azletti. Aynı gün Dahiliye Nazırı Ali Kemal gönderdiği bir tamim ile valiliklere şu emri verdi: "*Mustafa Kemal azl edildiğinden kendisiyle hiç bir muamele-i resmîyeye girişilmemesi ve umur-ı hukûmete müteallik hiç bir matlûbunun isaf edilmemesi katiyetle talep olunur.*" Ayrıca Refik Halit'e, onun artık azledilmiş olduğunu posta başmüdüriyetlerine bildirmesini söylemiştir. Ancak günler geçmekte fakat azil iradesi gazetelerde görülmemektedir. Çünkü Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa azil işlemini yürürlüğe koymamıştır. Böyle bir zamanda alınan bu azil kararı

²⁵⁶ U.Kocatürk, *Atatürk'ün Toplanmış Telgrafları*, s. 8; *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, s. 40-41; R.H.Karay, 1992, s. 160-161.

²⁵⁷ R.H.Karay, 1992, s. 161.

²⁵⁸ Fethi Tevetoğlu, *Millî Mücadele Yıllarında Kuruluşlar*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988, s. 78-135-138.

Harbiye Nâzın Şevket Turgut Paşa'yı son derece sinirlendirmişti. Bir ordu kumandanının Harbiye Nezâreti'nin muvaffakati hatta haberi olmadan sivil makamlar tarafından azline kalkışılmasını büyük bir izzet-i nefis meselesi yapmıştı. Mustafa Sabri Efendi'nin eli kolu bağlanmış bir şey yapamıyordu. Zira sadrazam vekili olarak istifa edip edemeyeceği, ederse ne olacağı belli değildi. Zaten Damat Ferit Paşa hiç bir surette istifa etmemesini istemişti ve padişah da aynı görüşteydi. Bu arada Mustafa Kemal Paşa fiiliyatta daha da ileri giderek, Erzurum Posta ve Telgraf Başmüdürünü İstanbul'dan gelen tamimlere itaat ettiğinden dolayı tevkif ve hapsetirmişti. Nihayet 26 Haziran günü vükela meclisinde Ali Kemal Bey ile Şevket Turgut Paşa arasında azil meselesinden dolayı şiddetli bir tartışma oldu. Bunun üzerine Şevket Turgut Paşa istifa etti. Fakat bu istifaya karşılık meclisteki diğer nazırlar, Ali Kemal'in de istifasını istediler. Sabri Efendi, Ali Kemal Bey ve Refik Halit arasında yapılan bir durum değerlendirmesi neticesinde Ali Kemal durmak imkânı yoktur diyerek, artık görüşmeden bıkmış bir hâlde istifasını vermek için saraya gitti. Böylece iki nazır da istifa etmiş oldular. O gün Harbiye Nezâreti'ne Sulh ve Selâmet-i Osmaniye Fırkası'ndan eski Harbiye Nazırı Ferit Paşa, Dahiliye Vekaleti'ne ise Adliye Nazırı Vasfi Efendi getirildiler.²⁵⁹ Fakat bu arada Refik Halit Bey güç bir durumda kalmıştı. Çünkü, Üçüncü Ordu Müfettişinin azline dair merkezlere bildirdiği telgrafi eski nazırdan şifahen verilen bir emir üzerine yazmıştı. Mustafa Kemal Paşa azledilmemiş ancak Nazır düşmüştü. Resmî muamelelerde usulsüz hareket etmekten çekindiğinden, nazır vekilinden yeni ve yazılı bir emir istedi. Dahiliye Nazırı Vekili tarafından kendisine verilen 29 Haziran tarihli ve Mustafa Kemal Paşa tarafından gönderilen telgrafların kabul edilmemesini isteyen genelgeyi teşkilata yeniden bildirdi.²⁶⁰

İstanbul'da bu olaylar olurken, Mustafa Kemal Anadolu'daki hareketin aksamadan devamı için teşebbüslerini sürdürüyordu. Mustafa Kemal'in telgraf teşkilatına gönderdiği 4 Temmuz 1919 tarihli yazı başmüdürlerin telaşını arttırmıştır. Zira hepsine azledilmediği hâlde Ali Kemal ile Refik Halit'in, kendisinin azledildiği yalanını yaydıklarını, bunun saltanat ve devlet haysiyetine saldırı olduğunu, padişaha ve diğer yerlere çektikleri telgraflara engel olmaya kalkışan Erzurum Başmüdürü ile

²⁵⁹ R.H.Karay, 1992, s. 170-175; Ali Kemal'in istifası üzerine Padişah Vahidettin kendisine şunları söylemiştir: “Beni büsbütün yalnız bırakmayacağınıza güveniyorum. Bağlılığınız bana büyük ümit ve teselliler vermiştir. Saray, her dakika size açıktır. Refik Bey'le işbirliğinden ayrılmayınız.” Bkz. Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, haz. Zeynep Korkmaz, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2003, s. 26.

Merkez Müdürünü üzerindeki devlet haysiyetini korumak üzere tutuklatıp divânı harbe verdiğini bildiriyordu. Bunun üzerine Posta ve Telgraf Genel Müdürü Refik Halit, 5 Temmuz tarihinde Şeyhülislâm ve Sadrazam Vekili Mustafa Sabri Efendi ile Harbiye Nazırı Ferit Paşa'ya makama değil, isme hitap ederek "... *posta memurlarını hapse cüret eden Mustafa Kemal'in hakkından gelinmesini vatanın selâmeti adına istirham ettiği*"ni bildirdi.²⁶¹

Mustafa Kemal ile saray ve Bâb-ı Âli arasında iki gün süren muhaberelerden bir netice çıkmadı. Sonuçta saray, Mustafa Kemal'in İstanbul'a dönmesini istedi. Fakat bir saat kadar süren konuşma sonunda paşa, İstanbul'a dönmeyi reddedince 7 Temmuz 1919'da saray tarafından resmî görevinin sona erdiği kendisine bildirildi.²⁶² Mustafa Kemal de Harbiye Nezareti'ne ve saraya istifasını bildirdi.²⁶³

Bu arada Büyük umutlarla 12 Haziran'da Paris'e giden Damat Ferit, 4 Temmuz'da büyük bir hayal kırıklığı içinde İstanbul'a döndü.²⁶⁴ Sadrazam Paris'te iken Türkiye'de böyle mühim hadiseler birbirini takip ediyordu. İstanbul'da karşılaştığı durum hiç iç açıcı değildi. Mustafa Kemal ile bağlar kopmuş, bu yüzden düşman istilasına uğramış bulunan Ege bölgesi ve istila tehdidi altındaki Doğu Anadolu ile merkez arasına soğukluk girmişti. Erzurum'da toplanmak üzere olan kongre bu soğukluğu da en azından bir kopukluğa dönüştürmek istidadı gösteriyordu. Damat Ferit, kendisi yokken işlerin karışmış olmasından 20 Temmuz'da kabineyi tasfiye edip, 21 Temmuz'da yeni bir hukûmet kurmuştur.²⁶⁵ Bu kabinenin kurulması üzerine Refik Halit kendi kendine; "*Hak oyu üçtür, Tevfik Paşa da böyle birbirinden*

²⁶⁰ N.Karaer, 1998, s. 74.

²⁶¹ R.H.Karay, 1992, s. 179-180.

²⁶² B.Arslandaş, 2003, s. 17.

²⁶³ M.K.Atatürk, 2003, s. 33-34; Sabahattin Selek, **Millî Mücadele I**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 2005, 143.

²⁶⁴ Damat Ferit'in başkanlığındaki bir heyet barış görüşmelerinde bulunmak üzere 12 Haziran 1919 tarihinde Paris'e geldi. Paris Barış Konferansı'na katıldı. 4 Temmuz 1919 tarihinde Meclis-i Ali Müttefikin kararıyla ve emriyle İstanbul'a avdet etmiştir. Damat Ferit'in konferans sırasındaki tutumu ve konferansa sunduğu muhtırayla ilgili olarak dış basında çıkan yazılar hiç olumlu değildi. Örneğin, 3 Temmuz tarihli *Le Temps* gazetesinde çıkan baş yazıda, Osmanlı Heyeti'nin Fransa'da kaldığı sürede, Doğu sorununun çözümüne doğru bir adım atılmadığı gibi daha da karışık bir biçime dönüştüğü belirtiliyor ve Damat Ferit'in başarısızlığının en büyük nedeni olarak da konferans karşısında izlediği tutum gösteriliyordu. Gerçekte kamuoyunu bu denli etkileyen ve çeşitli yorumlara yol açan Damat Ferit'in Paris Barış Konferansı'na sunduğu ve genel anlamda 4 maddede toplanabilecek istemlerde kesin olarak 1914 yılı öncesi sınırlar istenmekle kalmamış, daha önce savaşlar sonunda Osmanlı egemenliğinden çıkan topraklar da talep edilmiştir. Müttefikler adına düzenlenen ve Clemenceau'nun imzasını taşıyan 25 Haziran 1919 tarihli yanıt Türk basınında geniş yankılar yaptı. İstanbul gazetelerinin hukûmet yanlısı olanlarında kısa haberlerle ve ancak genel çizgileriyle verildi. Ayrıntılı bilgi için bkz. İzzet Öztoprak, **Türk ve Batı Kamuoyunda Millî Mücadele**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989, s. 22-23-24; Cemil Koçak, **Yakınçağ Türkiye Tarihi I (1908-1980)**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 77-78.

farklı kusurlu üç kabine yapmıştı.” diyerek, Hürriyet ve İtilaf Fırkası destekli Damat Ferit Paşa kabinelerini de dirayetsiz ve yetersiz olduğunu ifade etmektedir.²⁶⁶

Görüldüğü üzere Posta Telgraf Umum Müdürlüğü vazifesini üzerine alan Refik Halit, bir anda gelişen dönemin olağanüstü koşulları ve olayları nedeniyle kendini oldukça güç ve mücadele edilmesi zor bir pozisyonda bulmuştur. Mütareke devrinden artık Millî Mücadele dönemine geçildiği bir süreçte yazar kendini Anadolu’da gelişen Millî hareket ile İstanbul’da bağlı olduğu hukûmet arasında bulmuştur. Yazar Mustafa Kemal Paşa ile gelişen olaylardan önce onun hakkında çok fazla malumatı olmadığını ifade etmektedir: “... *Ben üçüncü ordu müfettişi Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’da ne yaptığından, Sivas’a niçin gittiğinden haberli olmadığım gibi, mıntıkası nereden nereye varır, salahiyeti ne derecededir, bu cihazları bilmezdim. Bildiğim şu idi: Hukûmete mensup olmayan bir ateşli genç, cesur kumandan Anadolu’daki askeri kuvvetlerin başına gönderilmişti. Hem de adeta, İstanbul’da bulunmasın diye gönderilmişti. Orada ne yaptığını bilmiyordum. Yalnız bir gün Ali Kemal Bey, Canik Mutasarrıflığına Hamit Bey’in tayinini Mustafa Kemal Paşa iltimas ediyor, ne dersin? Diye bana arkadaşça sormuştu. Hamit Bey’i severdim, vapur arkadaşımı, deli, dolu fakat gayretli, haksever bir adamdı. Çok muvaffak olur dedim; hemen birini göndertip nezarete çağırttım. Geldi, konuştular. Vaktiyle valilikte bulunmuş bir zatın mutasarrıflığa nasbı usulsüz olmakla birlikte Ali Kemal Bey kabul etti. Ben genç, dinç , ateşli zekaların –koyu İttihatçı olmamak şartıyla- hukûmete yardım etmelerine çok taraftardım. İşte Üçüncü Ordu Müfettişine, giyaben böyle bir yardımda bulunmuşum. Bütün bildiğim o güne kadar yalnız bu kadarıktı.*”²⁶⁷

Bu arada 23 Temmuz 7 Ağustos tarihleri arasında Erzurum Kongresi toplanıyor; Sivas Kongresi’nin temelleri atılıyordu. Temelleri atılan bu kongre hukûmet şeklini değiştirecek mahiyette görüldüğünden merkez telaş içinde, ne yapacağını bilmiyor, döne dolaşa en nihayet yine telgraf şebekesine başvuruyordu. Hukûmetin verdiği emir üzerine Refik Halit, 8 Ağustos 1919 tarihinde belli bazı posta müdüriyetlerine; “*Teşkilât-ı Millîye ve Kongre adlarıyla telgraf çekenlerin ve bunları kabul eden memurların cezalandırılacağını*”²⁶⁸ bildiren bir genelge yayımladı. Refik Halit, bu genelgenin her yerde etkili olduğunu, Erzurum’un artık

²⁶⁵ U.Kocatürk, 1973, s. 52.

²⁶⁶ R.H.Karay, 1992, s. 199.

²⁶⁷ R.H.Karay, 1992, s. 157.

ciddi bir kordon altına alındığını düşünüyordu. Fakat bu kordonun zayıf noktası Sivas olmuş ve bir süre sonra Refik Halit'in oradaki başmüdürü azledip, yerine yenisini atamaya kalkışması tesirsiz kalmış, eski başmüdür görevine devam etmiştir.²⁶⁹ Refik Halit'in başarılı bir engelleme diye nitelediği, telgraf kordonuna rağmen, komutanlar arasında şifreli haberleşmenin artması Millî Mücadele hareketine karşı yapılan engellememin bu yolla atlatıldığını gösteriyordu. Damat Ferit Paşa tarafından 15 Ağustos'ta Harbiye Nezaretine getirilen Süleyman Şefik Paşa ve Dahiliye Nazırı buna mani olmak için bir çare bulmuşlardı. Bir tamim hazırlamışlar ve Refik Halit tarafından 17 Ağustos'da, İzmir hariç, bütün merkezlere gönderilen bu tamimle; *"Askerî makamların birbirleriyle ve maiyetleriyle haberleşmede bulunamayacakları, şifreli haberleşme gerekiyorsa bunu ancak Harbiye Nezareti aracılığıyla yapabilecekleri"* bildirildi.²⁷⁰

Buna ordudan büyük tepki gösterildi. Kazım Karabekir Paşa bu genelgeye uyulmamasını, bunu uygulamaya kalkışacakların harp divanına verilmesini istedi. Ayrıca Süleyman Şefik Paşa'ya uzun ve pek ağır bir protesto telrafı çekti. Mustafa Kemal ise, haberleşmenin hayati bir mesele olduğunu, en etkili çareye başvurmak gerektiğini, bunun da telgraf merkezlerinin halk tarafından işgal edilmesi ve Posta Telgraf Genel Müdürü Refik Halit'in görevden alınıp, divanı harbe verilmesini gerektirdiğini bildirdi.²⁷¹ Fakat bu arada İstanbul hükûmeti gösterilen tepkiler üzerine ordunun haberleşmesiyle ilgili kararını dört gün sonra geri almak zorunda kaldı.

Bunu da 21 Ağustos tarihli tamimle yaptı. 4 Eylül'de ülkenin her tarafından gelen üyelerin katıldığı Sivas kongresi başladı. Mustafa Kemal başkan seçildi ve kongredeki görüşmeleri yönetti. 12 Eylül sabahı umumî kongre heyeti meşru bir hükûmet iş başına gelinceye kadar İstanbul ile bağlantısını kestiğini her tarafa duyurdu.

Ayrıca bu durumu yabancı devlet temsilcilerine de bildirdi. Damat Ferit Paşa, bütün bu gelişmeler sonunda güç bir durumda kaldı. Nitekim kendi adamlarına karşı olan güvenini kaybetmiş, onların da Damat Ferit'e karşı bir itimadı kalmamıştı. Bunu da Refik Halit'e söylediği; *"İşte bu mühür-i saadetdir, bunu basmadığım hiçbir*

²⁶⁸ B.Arslandaş, 2003, s. 20.

²⁶⁹ N.Karaer, 1998, s. 74.

²⁷⁰ R.H.Karay, 1992, s. 204–206.

²⁷¹ B.Arslandaş, 2003, s. 22–23.

*telgrafnâme*yi keşîde etmeyeceksiniz, etrafımdakilere emniyetim yok”²⁷² sözlerinden anlaşılmaktadır. Nihayet 30 Eylül 1919 tarihinde Damat Ferit Paşa üçüncü defa sadarettten istifa etti.²⁷³ Yerine, 2 Ekim’de Millî Mücadele’nin lehinde olmasa bile tavırlarıyla onlara karşı olmayan Ali Rıza Paşa geçti.²⁷⁴ Anadolu, Damat Ferit Paşa Hukûmeti’nde görev almış bazı kişilerin derhâl tevkif edilerek divanı harbe gönderilmelerini talep etmiştir.²⁷⁵ Refik Halit de birkaç gün sonra Posta-Telgraf Umum Müdürlüğü görevinden istifa etmiştir.²⁷⁶

Anadolu hareketini yönetenlerin yeni hukûmetten istedikleri Posta Umum Müdürü Refik Halit’in tutuklanması ve cezalandırılması keyfiyeti istifasından sonra yazarı rahatsız etmiştir. Keza gazeteler Kuva-yı Millîye’nin Kartal’a kadar geldiğini yazıyor, bu da Feneryolu’nda oturan Refik Halit’i korkutuyordu. Refik Halit geçici bir tedbir olarak büyük ağabeyinin Ayestefanos’daki (Yeşilköy) evine yerleşti. İstanbul’a nadiren iniyor, hukûmette olan biten hiç bir şeyle ilgilenmiyor, sakin bir hayat geçiriyordu.²⁷⁷ Böyle geçen iki aydan sonra *Âlemdar* ve *Peyam-ı Sabah* gazeteleri kendisinden yazı istediler. Refik Halit, *Âlemdar* gazetesinin sahibi yakın dostu olduğu için bu gazeteyi tercih etti. Nakşî Berâb serlevhası altında ve *Aydede* imzasıyla fıkralarını yayımlamaya başladı.²⁷⁸ Kendisi, bu gazetede çalışırken siyasi olaylarla ancak yazılarına konu olsun diye yazı yazacak kadar ilgilenmiş ve siyasi hayata girmek istememiştir.²⁷⁹ Refik Halit’in *Âlemdar*’daki Millî Mücadele karşıtı yazılarına baktığımız zaman, mizahi uslubu ile oldukça ağır eleştiriler yaptığını

²⁷² R.H.Karay, 1992, s. 218.

²⁷³ N.Karaer, 1998, s. 78.

²⁷⁴ U.Kocatürk, 1973, s. 77.

²⁷⁵ Refik Halit’in tevkif talebine ait 03.10.1919 tarihli telgrafta şu ifadeler yer alıyordu: “... *Kanun-u esasi ahkâmınca taarruzdan masum olan muhaberat-ı hususiye-i millete mani olan nüzzar-ı sabıkadan Ali Kemal Bey, Süleyman Şefik Paşa, Dâhiliye Nazırı Adil Bey’in Millet Meclisi’nin küşadında Divan-ı Aliye tevdi edilmek üzere hiçbir tarafa firarlarına meydan verilmemesini ve Telgraf Müdürü Umumisi Refik Halit Bey’in aynı esbaptan dolayı derhal tevkifi ile muhakeme-i iadesine tevdisini kanun masuniyet ve kutsiyeti namına talep ederiz. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi Namına Mustafa Kemal*” Bkz. R.H.Karay, 1992, s. 308–309.

²⁷⁶ S.S.Uysal, 2004, s. 48.

²⁷⁷ Sivas’taki heyet, telgrafla sürekli muhaberede bulunarak, hukûmetten ve Harbiye Nazırı Mersinli Cemâl Paşa’dan Refik Halit’in tutuklanıp cezalandırılması konusunda ısrar ediyordu. Hukûmet bu isteğin yerine getirilmesine yanaşmadı. Bkz. R.H.Karay, 1992, s. 221–222.

²⁷⁸ Atilla Özkırımlı, “*Refik Halit Karay*”, **Türk Edebiyatı Ansiklopedisi III**, c. 3, Cem Yayınevi, s. 730; Bkz. “*Refik Halit Karay*”, **İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi**, c. 4, İstanbul, Tercüman Gazetesi Kültür Yayını, 1985, s. 2028; Bkz. “*Refik Halit Karay*”, **Yeni Türk Ansiklopedisi**, c. 5, Ötüken Yayınları, 1985, s. 1716; H.Tuncer, 1994, s. 587; Yazarın *Âlemdar* gazetesinde yayımladığı ilk yazısı “*Ve Bay Müthiş; İttihatçılık mı?*”dır. Nu:327/2627, 07 Teşrinsani 1919 (7 Kasım 1919); son yazısı ise “*Hani Böyle Olmayacaktır*”, Nu:473/2773, 04 Nisan 1920.

²⁷⁹ O.N.Ekiz, 1984, s. 16.

görmekteyiz.²⁸⁰ Ayrıca yazar bu yazılarında *Aydede* ve *Kirpi* müstear isimlerini kullanmaya devam etmiştir.²⁸¹

3 Ocak 1920 tarihli *Âlemdar* gazetesinde Refik Halit, *Aydede* imzasıyla yayımladığı “*Lenin Yerine Grinin mi?*” başlıklı yazısında “*Gazetelerde okuduk. Moskova’daki yeni Sovyet Meclisi Lenin’in yerine Grinin’i başkan seçmiş!.. Lenin gitmiş, yerine Grinin gelmiş... Bizde de Cemal’in yerine Kemal geldi*” diyerek, Mustafa Kemal’i, İttihat ve Terakki liderlerine benzetiyordu ve İttihatçıların kaçmayarak yerli yerinde, başucumuzda yani Anadolu’da olduklarını ifade etmiştir. Yine aynı yazının alt başlığında “*Tedavinin Tesirleri*” başlıklı yazısında; “*Anadolu Kemaliler, Celaliler istemiyor...*” diyerek, Anadolu’daki hareketten şikayet eden *İleri* gazetesini kutluyordu. Refik Halit bu yazısında Anadolu Hareketi’ni bir çete ve eşkiya hareketi olarak görüyor ve milletin böyle grupları istemediğini, milletin asıl isteğinin muntazam bir hükûmete sahip olmak olduğunu vurguluyordu.²⁸²

16 Ocak’ta *Âlemdar*’da *Aydede* imzalı “*Kabahat Postada*” başlıklı yazısında *Mustafa Kemal’in kendisini İstanbul’a kongreye davet eden Piyer Loti Cemiyeti’ne verdiği cevabı alaya almıştır*: “*Millet Paşası, Ankara kahramanı, Piyer Loti Cemiyeti’ne verdiği cevapta daveti geç aldığından kongreye gelemeyeceğini bildirmiş. Vah vah kabahat postada! Demek üç gün önce alsaymış trene atlayıp gelecekmış. Yapacağı bir iş vardı, Mebuslar misâli cemiyeti oraya çağırmak...*” Yine aynı nüshadaki Refik Halit imzalı “*Bunlar Onlar Değil mi?*” başlıklı yazısında: “*... Artık size kimse ne Osmanlı tahtını, ne de Osmanlı ülkesinin geri kalan kısmını güvenebilir?*” diyerek ağır eleştirilerde bulunmuştur.²⁸³

22 Ocak tarihli “*Biz Hainler Biz Vatan Düşmanları*” başlıklı yazısında kendilerine ahlaksızlar, hainler, alçaklar, vatansızlar diyenlerin bu nitelikleri kendilerinin taşıdığını söylemiştir.²⁸⁴

30 Ocak tarihli yazısında, *Damat Ferit’e çatan İzmir’e Doğru ve Müdâfaa-i Millîye gazetelerine hücum etmiştir*. “*Bugünün Süngüleri*” başlıklı yazısında: “*... On senedir İttihat ve Terakki zihniyetinde hiç bir fark olmamış... Bir zamanlar Rumeli’de süngüler, toplar çıkaran İttihat ve Terakki şimdi de Anadolu’da İzmir’e Doğrular,*

²⁸⁰ R.H.Karay, 2005, s. 164.

²⁸¹ Ş.Aktaş, 2004, s. 47.

²⁸² *Alemdar*, “*Lenin Yerine Grinin mi?*”, Nu:383/2683, 03 Kanunsani 1920.

²⁸³ *Alemdar*, “*Kabahat Postada-Bunlar Onlar Değil Mi?*”, Nu:396/2696, 16 Kanunsani 1920.

²⁸⁴ *Alemdar*, “*Biz Hainler, Biz Vatan Hainleri*”, Nu:401/2701, 22 Kanunsani 1920.

*Müdâfaa-i Millîye'ler çıkarıyor. Küfür, iftira, meydan okuma, harp ve hile teranesi” şeklinde ifadeler kullanmıştır.*²⁸⁵

2 Şubat 1920 tarihli *Âlemdar* gazetesinde, *Aydede* imzasıyla yayımladığı “*Topuna Hoş Amedi*” başlıklı yazısında: “*Merhaba Sivas kuzuları, Ankara keçileri ağıla mı geldiniz? İttihat sürüsünden yeni çobanbaşı, millet paşası mı sizi seçip ayırdı. Tüylerinizi kabartıp, boyunlarınızı varaklayıp, sırtınızı kınalayıp bize sizi o mu hediye gönderdi? Boynunuzdaki tasmayı da o mu taktı? Kösemendiniz kimdir? Sivas'ın şu karakeçisi mi? Yoksa Karaman kuzusu mu? Niye koç Ankara'da kaldı? Adeti uzaktan mı toslamaktır? Yine bir vuruşta kabineyi düşürmek niyetinde mi? Rütbesiz, mesnetsiz kalmış. Dağdan dağa kaçar, rast geleni toslar. Ecelinize ayağınızla mı geldiniz?...*” ifadelerini kullanmıştır. Aynı gün aynı gazetede “*Yeni Bir Yavru Daha*” başlıklı yazısında Millî Mücadele hakkında şunları yazmaktadır: “*Bereketi bol olsun, başımıza bir millî daha çıktı, geceler bir millî daha doğurdu. Millet anamız yine varlığını gösterdi. Ortaya bir millî daha attı: Millî Misak... Aman Allahım!... Telaffuzu ne güç, ne çirkin, ne gayrı bir kelime...*” diyerek 12 Ocak 1920’de toplanan son Osmanlı Meclis-i Mebusanı’nı ve 28 Ocak’ta aldığı Misak-ı Millî kararlarını eleştirmiştir.²⁸⁶

3 Şubat 1920 tarihli *Âlemdar* gazetesindeki *Aydede* imzalı yazısında “*Hata Ettik Hata*” başlığı altında mebusların Anadolu halkı tarafından seçilmediğini ileri sürerek, Anadolu halkının seçimlere seve seve, isteye isteye tıpkı Harb-i Umumî’ye girdiği gibi girdi demektedir. Refik Halit, yine bu yazısında, seçilen bu kişilerin dağa adam kaldırdıklarını, sürgün davasında (Malta sürgünü) isimlerinin geçtiğini, harpte para kazandıklarını, halkı kandırdıklarını ve İttihat ve Terakki’nin devamı olduklarını yazmaktadır. Nasıl ki İttihat ve Terakki devleti yok edip, halkı hesapsız, kitapsız bir şekilde bırakmışsa, şimdi de bunların aynı şeyi yapacaklarını ifade etmiştir.²⁸⁷

5 Şubat 1920 tarihinde yine aynı gazete “*Meclis'teki Cereyanların Menbaî*” başlıklı yazısında, “*Harekat-ı Millîyeciler Harbiye Nezareti'ni ellerine almışlardır. Rauf Bey askerlik mesleğinden çekilerek çoktan atı almış, Üsküdar'ı aşmıştı. Diğeri ise devamlı bir çalışmayla Harbiye Nezareti'nin safiyetinden ve kabinenin zaafından istifade ederek en yüksek bir askeri görevi elde etmiş ve Anadolu'ya müfettiş olarak*

²⁸⁵ **Alemdar**, “*Bugünün Süngüleri*”, Nu:409/2709, 30 Kanunsani 1920.

²⁸⁶ **Alemdar**, “*Topuna Hoş Amedi*”, Nu:412/2712, 02 Şubat 1920.

²⁸⁷ **Alemdar**, “*Hata Ettik Hata*”, Nu:413/2713, 03 Şubat 1920.

resmen geçmiştir. Onlar bir taraftan, berikiler diğer taraftan çalışa çalışa nihayet esası kurmuşlar...” eleştirisinde bulunmuştur.²⁸⁸

2 Nisan tarihinde Refik Halit imzalı başyazıdaki “*Isırgan Otu*” başlıklı yazısında, Anadolu’daki hareket-ı millîyeyi ittihatçı faaliyetlere benzeterek, bunun kendisine ısırgan otunu hatırlattığını belirtmiştir. Ayrıca fırsattan istifade İttihat ve Terakki ısırganının yapraklarını koparmak değil, kökünü kazımak lazım geldiğini yazmaktadır.²⁸⁹ 5 Nisan 1920’de Damat Ferit Paşa Hukûmeti’ni kurup göreve başlamadan bir gün önce Refik Halit, *Aydede* imzalı “*Hani Böyle Olmayacaktı*” başlıklı yazısında: İttihatçılardan hesap sorulmasını kimsenin önleyemeyeceğini söyledikten sonra bundan sonra biz söyleyelim, bizi dinleyiniz demektedir.²⁹⁰

Yukarıda 3 Ocak-4 Nisan 1920 tarihleri arasında *Âlemdar*’da yayımladığı Refik Halit imzalı başmakalelerinde ve Nakşî Berâb köşesindeki *Aydede* imzalı mizahi yazılarından verilen bazı örneklerde, onun Anadolu’daki Millî Mücadele hareketine ve Mustafa Kemal’e karşı olan tavırlarının ciddi bir muhalefete dönüştüğünü görmekteyiz.²⁹¹ Bunun nedenini ise İttihat ve Terakki düşmanlığına ve Millî Mücadele hareketini de bir İttihatçı hareketi olarak görüp, başarılı olabileceğine inanmamasına bağlayabiliriz.²⁹² Anadolu’da başlamış olan Kuva-yı Millîye hareketinin lider kadrosunun İttihat ve Terakki içerisinde çıkması, hareketin tabanını taşradaki İttihat ve Terakki teşkilatlarıyla, kulüplerinin oluşturması Refik Halit’in Millî Mücadele’yi İttihatçı bir hareket olarak görmesine neden oldu. Ayrıca kendisi yeniden bir savaşa başlamak yerine bir an önce kalıcı bir barışın yapılmasından yanaydı.²⁹³

Karay, Millî Mücadele karşıtı tavır ve yazılarına devam ederken, 2 Ekim 1919’da kurulan Ali Rıza Paşa kabinesi 3 Mart 1920’de istifa etmiş; yeni kabineyi, 8 Mart 1920’de diğer İstanbul Hukûmetlerine nazaran Ankara Hukûmeti ile daha sıcak ilişkilere sahip olan Salih Paşa kurmuştur. Ancak bu kabine oldukça kısa ömürlü

²⁸⁸ **Alemdar**, “*Meclisteki Cereyanların Membaı*”, Nu:415/2715, 05 Şubat 1920.

²⁸⁹ **Alemdar**, “*Isırgan Otu*”, Nu:471/2771, 02 Nisan 1920.

²⁹⁰ **Alemdar**, “*Hani Böyle Olmayacaktı*”, Nu:473/2773, 04 Nisan 1920; Bu yazıların bazılarının transkripsiyonları için bkz. İhsan Ilgar, **Mütarekede Yerli ve Yabancı Basın**, İstanbul, Kervan Yayınları, 1973, s. 17–65.

²⁹¹ V.Vakkasoğlu, 1977, s. 116; Necdet Sevinç, **İstiklal Harbi’nde Etnik İhanet** adlı eserinde Millî Mücadele yıllarında Refik Halit, Refi Cevat, Sait Molla ve Ali Kemal gibi zevatın yaptığı faaliyetlerin vatan hainliği olduğunu belirtmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Necdet Sevinç, **İstiklal Harbi’nde Etnik İhanet**, İstanbul, Bilgeoğuz Yayınları, 2011, s. 397-409.

²⁹² N.Karaer, 1998, s. 79–82.

²⁹³ B.Arslantaş, 2003, s. 31.

olmuş, kabinenin Ankara ile olan ilişkileri işgalci devletleri rahatsız etmiş ve nitekim 5 Nisan 1920’de dördüncü Damat Ferit Paşa Hukûmeti kurulmuştur.²⁹⁴

Damat Ferit Paşa, Refik Halit’i eski bürokratlarından olması nedeniyle tekrar yeni bir görevde değerlendirmek istedi. Kendisine Matbuat Umum Müdürlüğü’nü önerdi. Ancak Karay, eski görevine göre daha alt düzeyde bir makam olarak gördüğü için bu öneriyi kabul etmedi. Bunun üzerine Refik Halit’in eski görevine iade edilmesi kararlaştırıldı. 17 Nisan 1920’de Refik Halit, ikinci kez Posta ve Telgraf Umum Müdürü oldu.²⁹⁵ İkinci Umum Müdürlüğü sırasında, görevi dışında siyasi olaylarla pek ilgilenmedi.²⁹⁶ Dahiliye Nazırı Reşit Bey, kendisinden dairesinde bir tasfiye yapmasını istemesi üzerine o da bir çırpıda yedi, sekiz müdür ve başmüdürün azlini yazdı. Postahanedeki yaptığı icraat ve değişiklikler, bu kadarla kaldı. Kendisi *“Bu defaki memuriyetimde artık tamamen tarafsız bulundum. Anadolu ahvâli ile meşgul olmuyordum. Kabinenin işlerine de merak sarmıyordum. Yalnız günlük muamelatı gözden geçirip rahatıma bakıyordum”* demektedir.²⁹⁷

Refik Halit’in *Âlemdar*’da çalıştığı sıralarda Yakup Kadri de *İkdam*’da çalışmaktaydı. Yakup Kadri ile Piyer Loti Cemiyeti’nin bir toplantısında tartışmışlardı. Refik Halit’in gençlik yıllarında en yakın arkadaşı olan, senelerce içtikleri su ayrı gitmeyen, günlerce başbaşa pek eğlenerek, okuyup yazdıkları, gezip tozdukları, beraberliklerinden zevk duydukları arkadaşıyla karşı karşıya gelmişti. Refik Halit, ikinci müdürlüğünde muhalif muharrirlerin endişeli vaziyetlerini görerek, Yakup Kadri’ye bir mektup yazıp konuşmak ve görüşmek istediğini bildirmiştir.²⁹⁸ Yakup Kadri bu mektuba verdiği cevapta, doğrudan doğruya şahsi onuruna dokunan bir söz yazmaktan çekinerek; *“Ben de aynı arzuyu duymaktayım. Fakat, seni gidip görmem için bir takım çamurlu yollardan geçmem lazım geliyor. Bunu da bir türlü göze alamıyorum.”* şeklinde bir üslub kullandığını ifade etmektedir.²⁹⁹ Yine Yakup Kadri’nin ifadesi ile Refik Halit bu mektubunda dargınlıklarının daha ne kadar devam edeceğini soruyor ve artık çocukluğu bırakarak barışmalarını, beraber hoşça vakit geçirip eğlenmelerini teklif ediyordu. Yakup Kadri hatıratında Refik Halit’in hiç bir zaman düşmanla işbirliği eden Hürriyet ve İtilaf

²⁹⁴ U.Kocatürk, 1973, s. 104–111.

²⁹⁵ *Takvim-i Vekayi*, 3829, c. 26, 17 Nisan 1920.

²⁹⁶ Ş.Aktaş, 2004, s. 47.

²⁹⁷ R.H.Karay, 1992, s. 232.

²⁹⁸ Yakup Kadri, Anadolu Harekâtını öven yazılarından dolayı Divan-ı Harbe verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İ.Öztoprak, 1989, s. XV.

²⁹⁹ Y.K.Karaosmanoğlu, 1990, s. 67.

elebaşlarıyla beraberliğinin olmadığını hatta bunlardan öğrenerek selamı sabahı kestiğini, sonra bazı alafranga ailelerin ahbablık etmekten şeref duydukları İtilaf Devletleri'nin subaylarından hiç biriyle tanışmak istemediğini ve tanışmadığını yazmaktadır. Refik Halit'in en yakın dostu Yakup Kadri ile olan temasları yazarın bu ikinci müdürlüğü sırasında politikayla fazlaca ilgilenmediğini göstermektedir.³⁰⁰

Karay'ın bu ikinci müdürlüğü döneminde bir ara Sakallı Nurettin Paşa, hukûmet adına Ankara ile bir telgraf görüşmesi yaparak uzlaşma ortamı aradıysa da başarılı olamadı. Çünkü Nurettin Paşa o sırada mevcut ve 23 Nisan 1920 tarihinde Osmanlı Meclis-i Mebusan'ın kapatılması sonucu açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni ve Millî Hukûmeti değil; doğrudan doğruya Mustafa Kemal Paşa'yı muhatap almıştı. Ayrıca İstanbul'dan hangi makam adına görüştüğünü de belirtmemişti.³⁰¹

Bu arada Miralay Sadık Bey'in Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı bir çiftlik gibi kullanmasından dolayı fırka içinden çıkan mualif bir grup 6 Temmuz 1920'de Mutedil Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı kurdu. Mustafa Sabri Efendi'nin Şeyhülislâmîliğe, Cemal Bey'in Ticaret Nezaretine, Şûra-yı Devlet'e de Rıza Tevfik Bey'in getirilmesi Mutedil Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı pek memnun etmişti.³⁰² Fakat bu memnuniyet pek uzun sürmeyecekti. Adliye Müsteşarı, Divân-ı Harp Reisi ve Merkez Kumandanı arasında cereyan eden bir yolsuzluk ve rüşvet iddiası bazı huzursuzluklara yol açmıştı. Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi'nin nezdinde Ali Kemal Bey, Cemal Bey ve Refik Halit Bey toplanarak kabinenin siyasetini tenkit etmişlerdi. Bunun neticesinde Sabri Efendi ile Cemal Bey istifaya karar verdiler. Refik Halit, Şûra-yı Devlet'e giderek Rıza Tevfik Bey'e de durumu bildirdi.³⁰³ Refik Halit ve birkaç arkadaşı bu işlerle uğraşırken, birinci Damat Ferit Hükûmeti'nde Dahiliye Nazırı olan Mehmet Ali Bey, bu defa herhangi bir göreve getirilmemekle beraber yeniden sadrazamın gözüne girmeyi başarmıştı. Olan bitenin farkına varan Mehmet Ali Bey, bu grubun peşine adamlar koymuş ve Damat Ferit Paşa'ya malumat arz etmişti. Neticede, istifalar kabul edildi. Bu iki zatın yerine başkaları tayin edildi. Refik Halit de aynı grup içerisinde yer aldığından, Damat Ferit Paşa ve etrafındakiler aleyhinde konuşmalar yapmasından dolayı Posta ve Telgraf Umum

³⁰⁰ R.H.Karay, 1992, s. 232.

³⁰¹ B.Arslandaş, 2003, s. 31.

³⁰² R.H.Karay, 1992, s. 253.

³⁰³ İbid, s. 243.

Müdürlüğü'nden 26 Eylül 1920 tarihinde azledildi.³⁰⁴ Bu azil kararı ile birlikte Refik Halit'in bürokratik ve memurluk yaşamı sona erdi. Bu olaydan sonra asıl mesleği olan gazeteciliğe döndü ki kısa bir süre sonra Damat Ferit Hükûmeti de 17 Ekim 1920'de³⁰⁵ düşmüştür.³⁰⁶

Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğü görevinden istifa ettikten sonra sanat ve edebiyat çevreleriyle ilgilenmek isteyen Refik Halit'in³⁰⁷ niyeti *Peyâm-ı Sabah* gazetesinde³⁰⁸ çalışmaktı. Refik Halit'in memuriyetten çekilmesine oldukça memnun olan Ali Kemal Bey derhal ona gazetede çalışmaya başlaması teklifinde bulundu. Hatta ertesi günü gazetede ilan edilmek üzere bir de varaka yazıp matbaya göndermişti. Fakat gazetenin sahibi Mihran Efendi, Damat Ferit Paşa'dan çekindiği için onu gazetesine almaya korkmuş ve yazıyı yayımlatmamıştı. Ancak 17 Ekim 1920 tarihinde Ferit Paşa Hükûmeti düştükten sonra adı geçen gazetede Nakş-ı Berab Serlevhası altında³⁰⁹ yazılarını yayımlamaya başlamıştır.³¹⁰

Karay'ın bu gazetede ilk yazısı, 3 Kasım 1920 tarihinde yayımlanmıştır.³¹¹ Yapmış olduğumuz araştırma sonucunda yazarın bu gazetede toplam 334 adet makale neşrettiğini tespit ettik. Yazarın bu gazetede yayımlanan en son yazısı 28 Aralık 1921 tarihlidir.³¹² Diğer bir ifadeyle Karay'ın buraya kadar olan dönemde, yazılarını yayımladığı gazete ve dergiler içinde en uzun soluklu çalışma ortamını bu gazetede yakalamış olduğunu görüyoruz. Bu gazetede zaman zaman kendi asıl imzasıyla da makaleler yazmakla birlikte çoğunlukla *Aydede* müstear ismini kullanmıştır. 1920 sonlarından 1921 yılı sonlarına kadar *Peyam-ı Sabah*'ta yazdığı bu dönemde aktif politikadan uzak durmuştur. Yakın arkadaş çevresinde Millî Mücadele taraftarı birçok aydınlar da olmakla birlikte, açıkça onlara katılmamıştır. Bu dönemdeki yaşantısını yazar şu şekilde nakletmektedir:³¹³ “*O aralık evimi Kadıköy'üne nakletmiştim. Hayatım para hususunda biraz dar olmakla beraber, iyi ahbab, kıymetli sohbet ve aile toplulukları cihetinde pek geniş, pek ferah geçiyordu.*

³⁰⁴ **Takvîm-i Vekâyi**, nu. 3965, 26 Eylül 1920. Azil kararı 23 Eylül'de imza edilmiştir.

³⁰⁵ U.Kocatürk, 1973, s. 147.

³⁰⁶ B.Arslantaş, 2003, s. 29.

³⁰⁷ Ş.Aktaş, 2004, s. 47.

³⁰⁸ *Peyam-ı Sabah* gazetesi, daha önce çıkan ve Ali Kemal ile Refik Halit'in gazeteden ayrılmasıyla bir daha belini doğrultamayan *Sabah* ve Ali Kemal'in *Peyam* gazetesinin birleşmesiyle oluşmuştur. Gazetenin sahibi Mihran Efendi'dir. Ayrıntılı bilgi için bkz. R.H.Karay, 1992, s. 122.

³⁰⁹ N.S.Banarlı, 1984, s. 1206.

³¹⁰ R.H.Karay, 1992, s. 245-246;256-257.

³¹¹ Bkz. **Peyam-ı Sabah**, “*Oradakilere Dair*”, Nu:11117, 03 Teşrinsani 1920.

³¹² Bkz. **Peyam-ı Sabah**, “*Bir İnsafsız*”, Nu:11531, 28 Kanunevvel 1921.

³¹³ B.Arslantaş, 2003, s. 60.

Kadıköy, İstanbul'un en hür, en şen mahallesiydi; hülasa idbardan müşteki değildim, zaten ortada eski ve hakiki sanatıma dönmekten başka bir mesele yoktu. Kendi arkadaşlarımla siyasetine o derece kayıtsız durduktan sonra yenilerinkine bittabi hiç karışmıyordum. Matbaaya iki üç günde bir uğrar, muharrirler, muhabirler hoş beş eder, Akşam gazetesine uğrar çene çalar ve dönerdim.³¹⁴ Kadıköy yalnız şair bölgesi değildir; tıbbın en meşhur simaları, tıp üstadları da orda toplanmışlar, her nevi mütehassıslar, kalp, ciğer ve alehusus doğum tabipleri Kadıköyü'nü, havasının letafeti için olsa gerek, her yere tercih etmişlerdir. Kadıköy siyaset âleminde de muteberdir. Devirlere göre İttihat ve Terakki olsun, Hürriyet ve İtilaf olsun Kadıköy kulüplerine, Kadıköy intihabatına büyük ehemmiyet verirler. Her vükela buhranında dikkat ediniz, Kadıköy iskelesinde yeni birkaç nazır peyda olur. Zaman olur ki heyeti vükelanın yarısından fazlası bu topraktan seçilir, hatta sadrazamlar bile... Ne zaman Kadıköyü'nün son vapuruna binerseniz bininiz, bir nazırla burun buruna gelmek muhakkaktır!...³¹⁵ Siyasi hayattan kopmuş bir vaziyette ağırlıklı olarak edebî yazılar kaleme alan Karay, daha önceden Zaman gazetesinde çalıştığı dönemde “İstanbul'un İç Yüzü” romanını tefrika etmişti.³¹⁶ Bu gazetede de yayımladığı çok sayıda makalesini daha sonradan “Ay Peşinde”, “Ago Paşanın Hatıratı”, “Tanıdıklarım”, “Guguklu Saat” gibi kitaplarında toplamıştır.³¹⁷

Refik Halit Peyam-ı Sabah'ta yazılarını yayımladığı dönemde siyasetin gürültüsünden uzaklaşmak, sanat ve edebiyat çevreleriyle ilgilenmek istemekteydi. Gerçekten bu dönemde de, Posta İdaresindeki memuriyeti döneminde de Refik Halit'in arkadaşları Millî Mücadele'nin en hararetli taraftarları olan kişilerdi. Bunlar Falih Rıfkı, Yakup Kadri, Ruşen Eşref, Necmettin Sadık gibi kişiler olmasına rağmen Refik Halit kendi siyasi görüşünü de muhafaza ediyordu.³¹⁸ İkinci defa Posta İdaresi'nin başına geçmeden önce, Alemdar'da yazdığı sıralarda Falih Rıfkı, Akşam gazetesinde yazdığı makalelerinde hemen hemen hergün Refik Halit'e karşı acımasız taşlamalarda bulunuyordu. Refik Halit bu vaziyet karşısında uzun müddet sessiz

³¹⁴ Yazar bu sıralarda “Darübedayi Meclisi” azalarından biriydi. Bu, kendisi için oldukça olumlu bir meşguliyet olarak göze çarpyordu. Keza orada Yakup Kadri, Reşat Nuri, Necmettin Sadak, İbrahim Nemci, İsmail Müştak, İzzet Melih gibi arkadaşlarıyla görüşme imkânı buluyordu. Bkz. R.H.Karay, 1992, s. 246; Halit Fahri Ozansoy, **Edebiyatçılar Geçiyor**, İstanbul, Kanaat Kitabevi, s. 110–111.

³¹⁵ Refik Halit Karay, **Ago Paşa'nın Hatıratı**, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1941, s. 107.

³¹⁶ Bu romanın adı daha sonradan “İstanbul'un Bir Yüzü” olarak değiştirilmiştir. Bkz. R.H.Karay, 1992, s. 36.

³¹⁷ H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 52.

³¹⁸ N.Karaer, 1998, s. 85.

kalmış fakat o sustukça Falih Rıfki, adeta *Aydede* imzasına hücumu kendisine iş edinmişti. Neticede, Refik Halit dayanamayarak karşılık verdi. Günlerce süren bu durum nihayet Necmettin Sadak'ın tavassutu ile durdu. Bir müddet sonra Refik Halit, Posta İdaresi'nin başına geçmiş bu arada Divanı Harb Reisi Mustafa Paşa, Falih Rıfki Bey'i tevkif ettirmişti. İdamı talep edilen Falih Rıfki, Refik Halit'in ciddi teşebbüsleri neticesinde bu cezadan kurtulmuştur.³¹⁹

Yazar, ikinci umum müdürlük görevinden sonra çalışmaya başladığı *Peyam-ı Sabah*'ta kaleme aldığı yazılarla ilgili olarak düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir: “*Altı aylık yeni bir fasıladan sonra daha kudretli şekilde çalışmaya başladım; fikrim cilalanmıştı. Birbirine taş çıkartan makale ve fıkralar yazıyordum. Şunu arzdeyim ki, mütareke devrinde millî harekete uymayan, yazılar kaleme almakla birlikte bunların hiçbiri galiz ve çirkin değildi. Ankara'da az çok kızılarak, lakin hoş bir tarafı bulunularak okunduğunu haber alıyordum.*”³²⁰

Refik Halit bu gazetede yazılarını kaleme aldığı dönemde bilindiği üzere Anadolu cephesinde teşkilatlama işleri büyük oranda bitirilmiş, önce düzenli ordu kurulmuş, 20 Ocak 1921 tarihinde ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanunu kabul edilmiş ve İzmir'in işgalinden sonra Batı Anadolu'nun büyük kısmını ilhak eden ve Türk milletinin uzun bir dönem zor zamanlar yaşamasına neden olan Yunanlılarla 6-10 Ocak 1921 tarihinde I. İnönü; 23-31 Mart 1921'de II. İnönü; 23 Ağustos-13 Eylül'de 1921 Sakarya Meydan Muharebesi yapılmış³²¹ ve Türk milleti bütün olanaksızlıklara³²² rağmen³²³ düşmana karşı büyük bir zafer kazanmıştı.

Karay, bu devrede herşeye rağmen Anadolu'dan gelen zaferin yakın olduğu şeklindeki haberlere inanmıyordu. O, nihai zaferi beklemenin daha doğru olacağını düşünüyordu. Savaşla ilgili olarak gerek Anadolu'da yapılan resmî tebliğlerin gerek Yunan makamlarından yapılan açıklamaların tek taraflı olduğu dolayısıyla gerçeği tam olarak yansıtmadığı inancındaydı.³²⁴ Bu arada, II. Meşrutiyet'in ilanından bu yana matbuat faaliyetlerinin içinde olan Karay, edindiği tecrübelerden *Peyam-ı*

³¹⁹ R.H.Karay, 1992, s. 223–239–240.

³²⁰ R.H.Karay, 1992, s. 257.

³²¹ Refik Halit Karay, **Yezidin Kızı**, 2. bs. İstanbul, İnkılap Yayınevi, 1992, s. 15-16; R.H.Karay, **Ay Peşinde**, s. 33–34.

³²² R.H.Karay, 1964, s. 16; Refik Halit Karay, **Memleket Hikayeleri**, 21. bs. İstanbul, İnkılap Yayınevi, s. 169.

³²³ Karay, **Ago Paşa'nın Hatıratı**, s. 21–29.

³²⁴ B.Arslantaş, 2003, s. 61.

Sabah'tan aldığı para ile geçinmekte zorluk çekmesinden ve makalelerinin gördüğü rağbetten de cesaret alarak kendi gazetesini çıkarmak istemiştir.³²⁵

Lakin o dönemde sansür idaresi yeni gazete çıkarılmasını yasakladığı için, izin almakta güçlük çekmiştir. İşgal altında bulunan İstanbul'da ecnebi sansür idaresi, yeniden gazete çıkarılmasını kati surette menetmişti. Ancak sansür müfettişi olan ve 1943 yılında Atina sefirliği yapmış Enis Bey, *Aydede* mecmuasının çıkarılması için elinden geleni yapacağını söylemiş; ayrıca Galatasaray Sultanisi'nden ayrılmasına neden olan ve bu dönemde Fransız Sefarethanesinde bulunan Müdür Muavini Mösyö Feuillet'in yardımıyla gereken izni almış ve 2 Ocak 1922 tarihinde *Aydede*'nin ilk sayısını çıkarmıştır. Ne varki *Peyam-ı Sabah* gazetesi baş yazarı Ali Kemal de mecmuanın yayımlanmasından oldukça rahatsız olmuş, Karay'ın *Peyam-ı Sabah*'ta yayımlarına devam etmesini istemiştir. Ancak Karay, mecmuanın yayımlanmasında kararlıydı ve bu amacına ulaşmıştı.³²⁶ 2 Ocak 1922'den 9 Kasım 1922'ye kadar toplam 90 sayı çıkan³²⁷ mecmuaya padişah Vahidettin de iki yüz lira ödeyerek abone olmuştur.³²⁸

Yazar *Aydede* mecmuasını yayımlamaya karar vermesiyle ilgili olarak şu bilgileri vermektedir: "*Peyam-ı Sabah*'ın verdiği para ayda sekiz makale ve haftada dört nakş-ı berab için yüz yirmi lira idi. Geçinmeme kafi gelmiyordu. Hâlbuki yazılarım rağbet buluyordu, pek sıkışmış, pek daralmıştım. Bir çıkar yol bulmak lazımdı. Bir akşam üzeri Kadıköyü'ndeki bahçede düşünüp geziyordum. Zihnimde bir şimşek çaktı: Niçin ben tek başıma bir gazete çıkarmıyordum? Ne kadar yürümese, sürülme gene bana bu yüz yirmi kağıdı bırakırdı. Bir sigara yaktım, ucunu yere attığım zaman kararımı vermiştim. *Aydede* isminde haftada iki kere çıkmak üzere bir mizahi gazete neşredecektim."³²⁹ Karay bu dergi sayesinde kuvvetli bir mizah edebiyatı yaratmayı başarmıştır. Artık halk ve aydın kesiminde birçok hayran

³²⁵ Refik Halit'in yayımlamaya başladığı "*Aydede*" dergisi gerek Anadolu, gerek İttihatçılar tarafından merakla takip edildiği gibi Hürriyet ve İtilaf Fırkası ileri gelenleri de dergiyi ve Refik Halit'in yazılarını dikkatle takip etmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Rıza Tefrik Bölükbaşı, **Biraz Da Ben Konuşayım**, Yay. Haz. Abdullah Uçman, İstanbul, İletişim Yayınevi, 1993, s. 41.

³²⁶ H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 53.

³²⁷ Yazarın bu dergide yayımlanan ilk ve son yazısı şunlardır: "*İstikbale Dair*"; "*Meslek Bahsi*", Nu:1, 02 Kanunsani 1922 (2 Ocak 1922); "*Zamane Fıkraları*", Nu:90, 09 Teşrinsani 1922 (9 Kasım 1922).

³²⁸ Padişah VI. Mehmed Vahidettin de Refik Halit'in okuyucuları arasındadır. *Aydede* dergisi çıkarken kendisine abone bedeli olarak iki yüz lira göndermiştir. Refik Halit de İstanbul'u terk ederken vapur biletini bu para ile tedarik etmiştir. Bkz. N.Karaer, 1998, s. 86.

³²⁹ R.H.Karay, 1992, s. 257-258.

edinmiş, zamanın en çok aranan ve okunan yazarı hâline gelmiştir.³³⁰ Derginin yazar ve şair kadrosunda birbirinden önemli bir çok kişi bulunmaktadır; yazar bu dergide yazıları yayımlanan yazarların isimlerini 1948 yılında *Aydede*'yi ikinci defa çıkarmaya başladığında derginin ilk sayısında yazmıştır.³³¹ Buna göre dergide şu yazarların imzaları görünmektedir: Orhan Seyfi, Halil Nihat, Fazıl Ahmet, Mahmut Sadık, Yakup Kadri, Ruşen Eşref, Necmettin Sadak, Süleyamn Nazif, Abdülbaki Fevzi, Yusuf Ziya, Selami İzzet,ERCÜMENT EKREM, Rıza Tefvik, Reşat Nuri, Ali Haydar, Mehmet Sıtkı, Güzide Sabri, Fahrünisa Fahrettin, Kemalettin, Osman Cemal, Enis Behiç, İdris Sabih, Cem, Rıfkı, Münif Fehmi, Mehmet İzzettin, Ramiz, Zeki Cemal, Selahattin, Hakkı, Muhittin Haydar, Şevket, Kazım, İsmail, Ratip Tahir, Mazhar Hüsamettin, Anber, Kanber, Kumru, Rasim, Fikret (Müstear isimler dahil).³³²

Aydede'nin çıktığı yaklaşık onbir ay süre içerisinde Refik Halit, siyasi şahsiyetlerle pek az görüşüyor, zamanını daha ziyade muharrirlerle geçiriyordu. Anadolu'da Millî Mücadele hareketi başladığında, Refik Halit bunun İstanbul muhitinde hoş karşılanmadığını hatta İttihat ve Terakki taraftarlarının da homurdanmaya başladığını görmüştür. Zaten İttihat ve Terakki uzaktan beri Mustafa Kemal'den memnun değildi. Çünkü parti onu hiçbir zaman benimsememiştir. Ancak çok daha sonradan yazar, Mustafa Kemal'in de zaten İttihat ve Terakki ile bağdaşamamış olduğunun farkına varmıştır.³³³ *Aydede* dergisinin yayımlanmaya başladığı 1922 yılı başlarında artık Millî Mücadele'nin sonucu belliy olmaya başlamıştı. Yunanlılar taarruz güçlerini kaybetmişler, savunmaya çekilmişlerdi. Türk ordusu ise düşmana kesin darbeyi vurmak için taarruz hazırlıkları yapıyordu. Refik Halit, herşeye rağmen dergide Millî Mücadele'yi iğneleyici yazı ve karikatürlere yer vermekle birlikte *Alemdar* gazetesinde yazdığı dönemdeki gibi ağır ifadeler kullanmıyordu. Bu dönemle ilgili olarak bazı itiraflarda bulunduğu anılarında şu ilginç satırlara yer vermiştir:³³⁴ "*Aydede tutmuştum, ben başında oldukça yaşayacak ve sahibini de yaşatacaktı. Ama biliyordum ki saatlerim sayılı, gazetemin ömrü de mahduttu. Siyaseti derinden takip etmemekle beraber İstanbul'daki Hükûmetin can çekiştiğini, Anadolu'dakilerin ise canlandığını görüyordum. Bittabi ölü gömülecek,*

³³⁰ O.N.Ekiz, 1984, s. 16.

³³¹ Ş.Aktaş, 2004, s. 48.

³³² R.H.Karay, *Aydede*, 08 Mayıs 1948, 91/1; M.N.Yardım, 2002, s. 17.

³³³ N.Karaer, 1998, s. 86.

diri yerine geçecek, bana da gurbet yolu görünecekti. Bu mukadder idi. Binaenaleyh fırtınaya intizaren mütevekkil, huzurlu duran tabiat gibi ben de mukadderata nefsimi bırakmış, sakin ve çarpıntısız bekliyordum. Gazetemın cidden tarafsız bir davranışı vardı. Bunu Ankara lehine çevirmek elimde olmakla beraber, ne faydası olacaktı ve çirkin de duracaktı, lüzum görmüyordum. Önümde bir çile devresi daha açılacaktı, gözlerimi kırpmadan bu tehlikeye uzaktan bakıyor ve dudaklarımı sıkmadan o azaba tahammülü göze alıyordum. Nihayet bildiğimiz işler oldu. Hazırlıklı duruyordum. Talih bir gün bavulları bağlamak emrini verdi.”³³⁵

Refik Halit bu önemli derginin ilk sayısında, siyasal olaylar karşısında izleyeceği yayın politikasını itilafçılık, ittihatçılık ve millîcilikten uzak durmak temelinde kurmayı hedeflediğini bildirmektedir. *Aydede*'nin ilk sayısında “*Meslek Bahsi*” adlı yazısında şu değerlendirmelerde bulunmuştur:³³⁶ “*Deveye sormuşlar? Yokuşu mu seversin, inişi mi? Bu ikisinin ortası yok mu, yahut düz başınıza mı yıkıldı.? Demiş... Bu fikra malumdur. Fakat daha akıllı bir deveye aynı sualı: Yokuşu mu seversin, yoksa inişi mi? Diye sordukları zaman daha hoş bir cevap vermiş: Allah üçünün de belasını versin. Canım demişler biz sana iki soru sorduk, sen üçüne cevap veriyorsun, üçüncüsü de nedir? Düzü unuttunuz mu, demiş, günlerce çöl ortasında bitip tükenmeden düz gitmek de sanki hoş birşey mi? Onun gibi bana da İttihatçılığı mı seversin İtilafçılığı mı? Deseler o akıllı deve gibi: Allah üçünün de hakkından gelsin diyeceğim. Malum a, üçüncüsü de Millîcilik... Ankara ovalarında bitip tükenmeyen seferlerle yeknesak yaşamak da sanki hoş şey mi? İttihatçılık yokuş, İtilafçılık iniş ise Millîcilik de çöl, düzlük ovardır. İşte bu hikmete mebnidir ki yürüyüşten de bezgin, zikzaklı bir yol, bir edebî ve mizahi, yani nezih ve eğlenceli bir yol takip edecek, ne onu, ne bunu, ne ötekini benimsemeyecek, her yolun kabahatini yüzüne vuracak, hülâsa hiçbir şahsın, hiçbir deveci ile hiçbir kervanın yükünü sırtında taşımayacak, gönlünü ferah ve neşeli tutacak...”³³⁷ Yazar *Aydede* dergisinin genel yayın felsefesini bu şekilde çizmekle birlikte Sakarya Savaşı'ndan sonra bile Millî Mücadele ve önderlerini iğneleyici yazılar kaleme almaktan geri durmamıştır. Ancak 26 Ağustos 1922 tarihinde Türk ordusunun başlattığı Büyük Taarruz, 30 Ağustos'ta Başkomutanlık Meydan Savaşı'yla zafere ulaşmıştı. Yunanlılar geri*

³³⁴ İbrahim Alaattin Gövsa, “*Refik Halit Karay*”, **Türk Meşhurları Ansiklopedisi**, İstanbul, Yedigün Neşriyatı, 1945, s. 209; B.Arslantaş, 2003, s. 72.

³³⁵ R.H.Karay, 1992, s. 260–261.

³³⁶ B.Arslantaş, 2003, s. 72–73.

³³⁷ R.H.Karay, **Aydede**, 2 Ocak 1922, s. 1.

çekilmeye başladılar. Türk ordusu ileri hareketına devam ederek 9 Eylül’de yurdun düşman işgalinden kurtarılmasının adeta sembolü hâline gelen İzmir’e girdi, oldukça kısa sürede elde edilen bu büyük zafer başta Türk milleti olmak üzere dünyanın tüm mazlum milletlerin için büyük bir sevinç kaynağı hâline geldi. Batı Anadolu işgal kuvvetlerinden temizlendi. 3-11 Ekim 1922’de Mudanya Mütarekesi’nden sonra İstanbul da Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin egemenliğine geçti. Böylece Millî Mücadele karşıtlarının en önemli sığınağı olan İstanbul, Ankara’ya bağlandı. Bu gelişmelerden sonra içinde Refik Halit’in de bulunduğu Millî Mücadele karşıtları için yeni bir dönem başlıyordu. Çünkü Millî Mücadele’nin en zor ve sıkıntılı günlerinde kalemlerini ve siyasi nüfuzlarını zararlı bir şekilde kullanmışlardı.³³⁸ Artık gerek Anadolu’da gerek İstanbul’da yeni bir dönem başlıyordu. Başından beri Millî Mücadele’nin karşısında yer alan İstanbul Hükümetleri ve aydınları büyük bir şaşkınlık içerisinde bulunuyorlardı. Keza Mudanya Mütarekesi’nin bir maddesine göre İstanbul ve Boğazlar Türk mülki idaresine teslim olunacak ancak İstanbul ve Boğazlar’da bulunan İtilaf kuvvetleri, miktarları arttırılmamak şartıyla barış aktine kadar İstanbul’da kalacaklardı. Nitekim Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti adına Millî Mücadele’de Garp Cephesi’nin en önemli komutanlarından Refet Paşa ve kurmayları Trakya başta olmak üzere İstanbul ve çevresini Ankara’ya bağlamak ve teşkilatlanma işlerini yürütmek üzere 19 Ekim 1922 tarihinde İstanbul’a gelmişlerdi. Refet Paşa’nın, gelişi İstanbul halkını coşkuya boğmuş, Refik Halit’in tabiriyle kıyamet kopmuştu. 1918 yılından bu yana işgal kuvvetleri askerlerinin kontrolünde bulunan şehir tekrar Türk askerinin kontrolüne geçmeyi büyük bir heyecanla karşılamıştır. Öyle ki *Peyam-ı Sabah* gazetesinin camları yerle bir edilmiş ve gazete baş yazarı Ali Kemal’e, gazete sahibi Mihran Efendi tarafından yol verilmiştir. Ancak bütün bu hareketlilik, yürüyüş, kutlama ve zaman zaman ortaya çıkan sevinç taşkınlıkları Karay’ın çalışmasını ve *Aydede*’nin satışını etkilemediği gibi *Peyam-ı Sabah*’la aynı binada bulunan dergiye halk herhangi bir zarar açmamıştır.³³⁹

Bu arada Mudanya Mütarekesi’nden sonra imzalanacak Lozan Barış Antlaşması’nın hazırlık çalışmaları sürdürülürken İtilaf Devletleri’nin müzakerelerde iki başlılık yaratmak ve Türk tarafını güç duruma düşürmek istemesi amacıyla İstanbul Hükümeti’ni de Lozan’a çağırması üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 1 Kasım 1922 tarihinde Saltanat kaldırılmıştır. Nitekim 4 Kasım 1922

³³⁸ B.Arslandaş, 2003, s. 79.

tarihinde Osmanlı Devleti'nin son kabinesini kuran Tevfik Paşa Hukûmeti istifa etmiş ve Osmanlı Devleti genel anlamda tarih sahnesinden çekilmiştir.³⁴⁰ Bu durumda, Anadolu hareketine karşı muhalif olanlar telaşa kapılarak, ne yapacaklarına dair tartışmalara başlamışlardı. Muhalefetin elebaşlarından olan Ali Kemal Bey, ileri gelen muhaliflerle birlikte 5 Kasım günü Tünel Caddesi'nde oturduğu apartmanda bir toplantı yapmıştı. Toplantıya katılanlardan bir kısmı İstanbul'da kalmak istemişler diğerleri ise yabancı ülkelere gitmeyi benimsemişlerdi. Ali Kemal Bey İstanbul'da kalma taraftarıydı. Kendisine kaçmayı tavsiye edenlere karşı İstanbul'daki İngiltere kuvvetinden bahsediyordu. Neticede İstanbul'dan ayrılmak istemedi. Toplantıdan sonra Serkl Doryan'a (Cercle d'Orient) giden Ali Kemal Bey o civardaki berberinde traş olurken kaçırıldı ve o gece Ankara'da yargılanmak üzere bir motora bindirilerek İzmit'e götürüldü. İzmit'te, bulunan Garp Cephesi Birinci Ordu Komutanı Sakallı (Nemrut) Nurettin Paşa'nın karşısına çıkarıldı. Nurettin Paşa tarafından iyice azarlanıp hakaret edildikten sonra halka teslim edilerek 6 Kasım 1922 tarihinde linç ettirildi.³⁴¹ Ali Kemal Bey'in hazin akıbetini haber alan Refik Halit ve diğer muhalifler, büyük bir endişe ve korkuya kapıldılar. Durumdan birbirlerini haberdar ederek ne yapacaklarını kararlaştırırken üçer beşer kişilik gruplar hâlinde İngiltere Büyükelçiliğine sığındılar. İngiltere Büyükelçiliği, bunlardan önemli şahsiyetleri ayırarak o gün hareket eden bir vapurla Mısır'a, diğerlerini de o tarihte İngiliz askerlerinin işgali altında bulunan Taşkışla'ya gönderdi.³⁴² Bunlar on gün kadar burada kaldıktan sonra üç gruba ayrılarak bir kısmı Romanya'ya gitmiş diğer iki kısmı da İngilizler tarafından temin edilen bir vapurla 17 Kasım 1922 günü³⁴³ İstanbul'dan hareket etmişlerdi. Bunları götüren vapur bir kısmını kendi istekleri üzerine Pire limanına çıkarmış diğerlerini de doğru İskenderiye limanına götürerek orada bırakmıştır.³⁴⁴ Ancak Refik Halit ve birkaç arkadaşı bir daha İngilizlere sığınmamak koşuluyla Taşkışla'dan ayrılmışlar İstanbul'da her an tutuklanma ve İstiklal Mahkemelerine sevk edilme tehlikesini

³³⁹ R.H.Karay, 1992, s. 263.

³⁴⁰ U.Kocatürk, 1973, s. 236.

³⁴¹ N.Karaer, 1998, s. 88. Ali Kemal'in katledilmesi diğer muhalifler üzerinde dehşet etkisi yaratmıştır. Refik Halit'in büyük oğlu Ender Karay eğer Ali Kemal vakası olmasaydı babam yurt dışına çıkmazdı sanıyorum açıklamasını yapmıştır. Bkz. Ş.Aktaş, 2004, s. 51.

³⁴² H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 57.

³⁴³ Vahidettin ve maiyetindekiler de aynı tarihte bir İngiliz gemisiyle Malta'ya kaçmışlardı. Bkz. Refik Halit Karay, **Nilgün**, 4. bs. İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1986, s. 110.

³⁴⁴ *Nurşen Mazıcı, Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet (1919-1926), İstanbul, Dilmen Yayınevi, 1984, s. 139.*

Taşkışla'nın ağır şartlarına tercih etmişlerdir. Yazar bu sıkıntılı günleri şu şekilde mütalaa etmektedir: “İngiliz sefarethanesi avlusuna girdiğimiz zaman bir iki memur karşımıza çıktı ve bizi binanın arkasında, bahçe içinde genişçe bir barakaya soktu, gece olmuştu. İçerisi iğne atsan yere düşmeyecek kadar kalabalık, dolu, taşkındı. Beni bir korku istila etti. Yedi sene evvel Sinop’a sürüldüğümüz geceyi, vapurdaki hâli düşündüm. Zaten etrafımdakilerin çoğu menfa arkadaşımıdı; yüreğime bir sıkıntıdır yapıştı, iç odaya girdim. Sabri, Zeynelabidin Efendilerle, Rıza Tevfik Bey, Sadık Bey, Kara Sait Paşa hep orada idiler... Meydanda oturacak ne iskemle, ne şilte, ne halı, hiçbirşey yoktu. Hava soğuk, daire karanlık, arkadaşlarım meyus, hülasa hâlimiz perişandı. Yüreğime ateş gibi yakıcı ve boğucu bir kasvettir doldu. Kendimi pencereden atacak kadar içim daralmış, gözlerim kararmış, asabım gerilmişti. Ben durmam, duramam buradan çıkacağım dedim.”³⁴⁵

Bu arada Türkiye Büyük Millet Meclisi 1922 yılı Ekim ayı sonlarındaki toplantılarında, İstanbul Hukûmeti mensuplarına ve Millî Mücadele’ye aleyhtar olanlara şiddetli ihtarlar da bulundu. Tunalı Hilmi Bey, hukûmetçe hazırlanacak ve delilleriyle Meclis-i Âli’ye verilecek listelerde isimleri yazılı olanların gıyaben dahi muhakeme edilmek üzere Meclisce İstiklâl Mahkemelerine tevdiini istedi. Ayrıca Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey’den izahat talep edildi. Yusuf Kemal Bey, Mecliste açıklamalar yaparak milletlerarası mahiyeti olan antlaşmalarda bir genel affın yer almasının tabii olduğunu ve bazı istisnalarının da daima bulunduğunu söyledi. Böylece hukûmet ilk defa af protokolünde istisnalar olduğunu resmen ifade ediyordu.³⁴⁶

Görünen gerçek o ki artık ne Refik Halit’in ne de diğer muhaliflerin İstanbul’da artık can güvenliği kalmamıştır. Nitekim Taşkışla’dan ayrıldıktan sonra akrabası Karpuz Arif Bey’in evinde bir gece misafir kalan Karay, cebinde çok daha önceden bütün muameleleri hazır bir vaziyette bekleyen bir pasaport ve paltosunun her iki cebinde silahıyla dolaşırken tekrar İngiliz sefarethanesine gitmiş ve kendisini “Piyerloti” vapuruna³⁴⁷ salimen göndermelerini talep etmiş ve Fransız sefarethanenin ayrıca yardımını görerek³⁴⁸ 9 Kasım 1922 Perşembe günü³⁴⁹ eşi

³⁴⁵ R.H.Karay, 1992, s. 271–275.

³⁴⁶ Cemal Kutay, *Yüzellikler Faciası*, c. 1, İstanbul, 1955, s. 71.

³⁴⁷ M.N.Yardım, 2002, s. 17.

³⁴⁸ H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 57.

³⁴⁹ N.Karaer, 1998, s. 87; H.H.Engin, 1997, s. 42.

Nazıma Hanım ve büyük oğlu Ender’le birlikte İstanbul’dan ayrılmış,³⁵⁰ bu arada vapur İzmir limanına uğramış ve bu limanda aranarak çeşitli kontrollerden geçirilmiş ve nitekim Beyrut’a ulaşmıştır.³⁵¹ Böylece Karay’ın 1938’e kadar sürecek olan ikinci ve en uzun sürgün dönemi de başlamıştır.³⁵² İstanbul’dan ayrıldığında³⁵³ cüzdanında yalnızca iki yüz Türk lirası vardır.³⁵⁴ Onun yurtdışına gitmesi ve daha sonra yüzellikler listesine dahil edilmesi, birinci defa Posta Telgraf Umum Müdürü iken Anadolu Harekat-ı Millîyesi karşısında yer alması sebebiyledir.³⁵⁵ Ancak yazar hiçbir zaman düşmanla işbirliği içerisinde değildir. Hürriyet ve İtilaf Fırkası elebaşlarıyla çok samimi ülfeti olmamıştır. Hatta bunların bir çoğundan iğrenmekte ve iletişimini en alt düzeye çekmekteydi. Bu tepkiler onda millî bir gururun varolduğunu göstermektedir. Ancak onun kanaatine göre Millî Mücadele savaşı gerçek bir kurtuluş savaşı değildi. Memleketi kan gölüne çeviren İttihatçıların³⁵⁶ tekrar iktidara gelmek için yaptıkları bir kardeş kavgası bir kardeş boğazlaşması idi. Refik Halit bu görüşünün doğruluğunu da şöyle bir belgeyle ispat ettiğini düşünüyordu: Galip devletler isteseler bu çılgınca hareketi birkaç gün içerisinde durdurabilirlerdi fakat istemiyorlardı, Türk milletinin kendi kendini yiyip bitirmesini işlerine daha uygun buluyorlardı.³⁵⁷ Yazar bu düşüncelerinin ürünü olarak mütareke ve Millî Mücadele döneminde, daha önce üzerinde ayrıntılı izahatta bulunduğumuz gazete ve dergilerde kaleme aldığı yazılarda Birinci Dünya Savaşı’nda büyük acılar yaşayan Türk milletinin daha fazla felaketle karşı karşıya kalmaması için savaş yerine derhal barış yapılmasını istiyordu. Refik Halit asla hain olarak damgalanamaz keza vatanseverliği ve milliyetçiliği asla tartışılmayacak olan yazarın gayesi ülkenin çok daha kötü bir duruma düşmemesiydi.³⁵⁸ Ona göre en kısa sürede barış yapılarak elde kalan toprakların korunması gerekliydi.³⁵⁹

³⁵⁰ Adile Ayda, **Böyle İdiler Yaşarken**, Ankara, 1984, s. 114.

³⁵¹ Bkz. “*Refik Halit Karay*”, **Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi** c. 1, s. 3150; Karay (1992), 263–282.

³⁵² İhsan Işık, “*Refik Halit Karay*” **Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi**, 2. bs. Ankara, 2002, s. 562; B.Arslantaş, 2003, s. 87.

³⁵³ Ü.Yaşar, **Yelpaze**, 23 Ocak 1963.

³⁵⁴ Ş.Aktaş, 2004, s. 51.

³⁵⁵ Yılmaz (1977), 61–62.

³⁵⁶ Daha önce de değindiğimiz üzere yazar, İttihatçılar ve Millî Mücadele önderlerinin aynı fikrin, aynı davanın adamı olduklarını düşünüyordu. Bkz. R.H.Karay, 1992, s. 140.

³⁵⁷ Y.K.Karaosmanoğlu, 1990, s. 68–69.

³⁵⁸ M.N.Yardım, 2002, s. 17.

1.6. Türkiye Dışına Sürgün Edilişi ve II. Sürgün Yılları

Refik Halit, Beyrut'a³⁶⁰ geldiği zaman cüzdanında yalnızca VI. Mehmet Vahidettin'in, *Aydede*'ye abone bedeli olarak gönderdiği iki yüz Türk lirası vardır. Bu nedenle ilk zamanlar büyük bir maddî sıkıntı çekmiştir. Fakat bu durumunu belli etmemeye çalışmıştır.³⁶¹ Gelişini, Beyrut gazeteleri önemli bir haber olarak büyük ve meşhur Türk muharriri diye bildirdiler.³⁶² Fakat o varlıksız ve gelirsiz bir sürgündü.³⁶³ Bu arada bazı hafiye ve politikacılar Refik Halit, Beyrut'a adını atar atmaz, Vahidettin namına propaganda yapmak amacıyla elli bin İngiliz lirasıyla geldiği yalanını yaymaktan geri kalmadılar.³⁶⁴

O akşam Beyrut'un mühim bir şahsiyeti kendisini otelde ziyarete geldi. Bu kişi, kısa bir müddet sonra iç harp ve ihtilal ile karmakarışık bir hâlde bulunan Suriye'ye Devlet Başkanı olan Sultan Abdülhamit Han'ın sabık damadı Ahmet Nami Bey'di. Adı geçen kişi, devlet başkanı olduktan sonra eski okul arkadaşı Refik Halit'i Suriye'ye davet etti. Beyrut'ta bir müddet pahalı otellerde kalan Refik Halit buna para yetiştiremeyeceğinden ve ucuz bir pansiyonda barınmayı da haysiyetine yediremediğinden, bu şehrin yakınında denize nazır güzel bir köy olan Cünye'de münzevi ve yarı harap bir ev kiralayarak orada ailesiyle birlikte yaşamaya başladı ve 1927 yılına kadar da burada kaldı.³⁶⁵ Ancak bu ikinci sürgün ve gurbet Karay'ı oldukça zorlamış ve kedere boğmuştur. "*İlk Adım*" adlı eserinde Beyrut'a gittiğinde hissettiği duygularını şu şekilde ifade etmektedir: "*Çocukken gezip, dolaştığım, tesiri altında kaldığım yerlere bir daha ayak basamayacağımdan dolayı memleket dışında ne kadar üzül müştüm... Yaş ne olursa olsun gurbet insana çocuk hisliliği ve içliliği verir.*"³⁶⁶ Yine "*Gurbet Hikâyeleri*" adlı kitabında sürgüne gidişini, bunun kendi üzerinde yarattığı teessürü ve kısmen kabahatli olduğunu hikâye kahramanı üzerinde şu şekilde açıklamıştır: "*Hasan sordu! Sen niye buradasın? Bir kabahat işledik de kaçtık!... Hasan yüreği burkularak sordu gidiyor musun? Gidiyorum ya, işimi tükettim. O zaman gördü ki, küçük çocuk memleketlisi mini yavru ağlıyor... Sessizce, titreye titreye ağlıyor. Yanaklarından gözyaşları birbiri arkasına, temiz vagon*

³⁵⁹ O.N.Ekiz, 1984, s. 16.

³⁶⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. R.H.Karay, **Sürgün**, 7. bs. İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1998, s. 11–12.

³⁶¹ R.H.Karay, 1992, s. 9.

³⁶² N.Karaer, 1998, s. 98.

³⁶³ R.H.Karay, 1996, s. 48–49.

³⁶⁴ R.H.Karay, 1994, s. 84.

³⁶⁵ N.Karaer, 1998, s. 98; M.N.Yardım, 2002, s. 18.

³⁶⁶ R.H.Karay, 1999, s. 22.

pencerelerindeki yağmur damlaları; dışarının rengini geçiren manzaraları içine alarak nasıl acele acele, sarsıla çarpışa dökülürse öyle, bağrının sarsıntılarıyla yerlerinden oynayarak, vuruşarak içlerinde güneşli mavi gök pırıl pırıl akıyor. Ağlama be! Ağlama be! Eskici başka söz bulamamıştı. Bunu işiten çocuk hıçkırma hıçkırma, katıla katıla ağlamaktadır; bir daha Türkçe konuşacak adam bulunmayacağına ağlamaktadır. Ağlama diyorum sana ağlama! Bunları derken onun da katı, nasırlaşmış yüreği yumuşamış, şişmişti. Önüne geçmeye çalıştı ama yapamadı, kendisini tutamadı; gözlerinin dolduğunu ve sakallarından kayan yaşların Arabistan sıcağıyla yanan kızgın göğsüne bir pınar sızıntısı kadar serin, ürpertici döküldüğünü duydu.”³⁶⁷

Refik Halit’in yurt dışına çıktığında Ankara Hukûmeti, Lozan Barış Konferansı’na hazırlanıyordu. Nitekim konferansın 21 Kasım 1922’den 4 Şubat 1923’e kadar devam eden birinci safhasında, Türk murahhas heyeti bir kısım tebaasının genel aftan istisna edileceğini, ancak bu şekilde ve genel bir ifade ile bildirmişti. Bunlar kimdi, suçları neydi, kaç kişi idiler, suçlarının başlangıç tarihî nedir? Bunu kendileri de bilmemekte idiler.³⁶⁸ Böylece af konusu Lozan’da milletlerarası bir mesele hâline gelmiştir.³⁶⁹ Aftan kaç kişinin yararlanacağı sorusunun cevabı, İsmet Paşa’nın Lozan’dan dönmesinden sonra 21 Şubat 1923’te yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında da karara bağlanamadı. Aradan iki ay kadar geçtikten sonra delegasyon konferansın ikinci safhası için Lozan’a gittiğinde, elinde yine kesin bir liste yoktu.

Yeni Türk Devleti, 24 Temmuz 1923’te Lozan’da imzaladığı barış antlaşmasında ülkesinde 150 kişi³⁷⁰ istisna kalmak şartıyla genel bir af çıkarmayı kabul etmiştir.³⁷¹ Ancak bu antlaşma yapılırken, af dışı kalacak olan bu yüz elli kişiyi ne Bakanlar Kurulu bilmektedir ne de antlaşmayı imzalayan delegasyon. Daha sonra Lozan Antlaşması’nda kabul edilen bildiri gereğince T.B.M.M. 16 Nisan 1924 tarihinde 487 sayılı Genel Af Kanunu’nu kabul etti. Bu kanunun 150’liklerle ilgili 3. ve 6. maddeleri şöyledir:³⁷² “*Madde 3- Lozan Muahedenamesine marbut aff-ı umumî*

³⁶⁷ Refik Halit Karay, **Gurbet Hikâyeleri**, 15. bs. İstanbul, İnkılâp Yayınevi. s. 13–14.

³⁶⁸ Andrew Mango, **Atatürk**, çev. Füsün Doruker, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2004, s. 394.

³⁶⁹ N.Karaer, 1998, s. 88–95; C.Kutay, 1955, s. 78.

³⁷⁰ A.Kabaklı, 2002, s. 777.

³⁷¹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Bakanlar Kurulu Kararlar Kataloğu, 30.18.1.1/9.27.1.

³⁷² Umûmî Af Kanunu hakkında bkz. **Düstür**, Üçüncü Tertip, c.5, İstanbul 1931. Kanunun verilmiş tarihi 9 Nisan 1924. Kabul edilmiş tarihi ise 16 Nisan 1924’tür.

*Beyanname Protokolü'nde istihdaf edilen yüz elli şahıs işbu aftan müstesnadır. Madde 6- İşbu icrâ-yı ahkâma Adliye ve Müdâfaa-i Millîye Vekilleri memurdur.*³⁷³

Üçüncü maddeye göre bu yüz elli kişinin kimler olduğu hala tespit edilememiştir. Bu listenin bir türlü düzenlenememesi, Bakanlar Kurulu'nda olduğu kadar Meclis'te de huzursuzluklara neden olmuştur. Düzenlenememesinin nedeni de düzenlemeyi kimin, hangi yetkiyle, neleri ölçü olarak yapacağını belli olmamasıdır.

Adalet ve Savunma Bakanlarının da yardımıyla İçişleri Bakanlığı, Millet Meclisi'nde yapılan iki gizli oturumda uzun görüşmelerden sonra 150 kişilik listeyi 23 Nisan 1924'te onaylanmak üzere Bakanlar Kurulu'na sunmuştur. Şöyle ki bu 150 kişilik listeyi hazırlama görevi daha sonradan Dâhiliye Vekili Ahmet Ferit Bey'e verilmişti. Buna göre hazırlanan taslak Meclis kürsüsünde okunuyor, hararetli tartışmalar yapılıyor ve üzerinde mutabık olunan kesin isimler listeye³⁷⁴ geçiriliyordu.³⁷⁵

1 Haziran 1924 tarihinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in başkanlığında yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında bu liste bir kararname hâline getirilmiştir.³⁷⁶ Toplantıda listede bir kişinin eksik olduğu fark edilince, listenin Lozan Barış Antlaşması protokolünde olduğu gibi sayısının 150'ye tamamlanması için Millî Mücadele sırasında muhalif yayınlar yapan *Köylü* gazetesinin sahibi Refet de listeye dahil edilerek, sayı 150'ye tamamlandı. Alınan 544 numaralı karar aynı gün resmî gazetede yayımlandı. Barış Antlaşmasının imzalanmasından on ay altı gün sonra yayımlanan Yüzellilikler listesinde yer alanların büyük çoğunluğu, zaten o tarihte Türkiye'yi çoktan terketmişlerdi.³⁷⁷ Bu listenin düzenlenmesinde hissî yaklaşımlar da etkili olmuştur.³⁷⁸ Çünkü bu sayı kimi zaman altı yüz kişiye kadar çıkmıştır.³⁷⁹ 28 Mayıs 1927 tarihinde, aradan üç yıl geçtikten sonra T.B.M.M.'nce kabul edilen 1064

³⁷³ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)**, I. Cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989, s. 189.

³⁷⁴ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Bakanlar Kurulu Kararlar Kataloğu, 30.18.1.1/1.2.9.

³⁷⁵ İlhami Soysal, **150'likler**, 3. bs. İstanbul, Gür Yayınları, 1988, s. 40-69; Sedat Bingöl, **150'likler Meselesi Bir İhanetin Anatomisi**, İstanbul, Bengi Yayınları, 2010, s. 82-84; Emin Karaca, **150'likler**, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 2004, s. 81-95.

³⁷⁶ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Bakanlar Kurulu Kararlar Kataloğu, 30.16.1.1/15.54.10; 30.18.1.1/11.43.16.

³⁷⁷ V. Vakkasoğlu, 1977, s. 116.

³⁷⁸ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Bakanlar Kurulu Kararlar Kataloğu, 30.10/106.695.10.

³⁷⁹ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, c.4, s. 435.

sayılı kanunla 150'likler Türk vatandaşlığından da çıkarılmışlardır.³⁸⁰ Böylece bütün vatandaşlık haklarını da kaybetmişlerdir.³⁸¹

Aradan yıllar geçtikten sonra, yine T.B.M.M.'nde 16 Temmuz 1938 tarihinde kabul edilen kanunla 150'likler affedildiler. Fakat devletin bunlarla ilgili endişeleri ve şüpheleri hâlâ mevcuttur. Bu kanunun ikinci maddesi aynen şöyledir:³⁸² “*Madde 2- Lozan'da akdolunan 24.7.1923 tarihli umumî af beyannâme ve protokolünde mevzubahis yüzelli kişilik listede isimleri yazılı şahıslar affolunmuşlardır. Şu kadar ki, bu şahıslara, mesbuk memuriyetlerinden dolayı tekaüt maaşı tahsis edilemez ve bu şahıslar kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren sekiz sene müddetle Türk Ceza Kanunu'nun 20. maddesi ile diğer kanunlara göre amme hizmetlerinden sayılan işlerde kullanılmazlar ve bulunamazlar. Bu kanunun yürürlüğünden evvel 1064 sayılı kanunun hükümlerinden doğan bütün hukukî netice ve muameleler mahfuzdur.*” demek suretiyle affın kapsamı (devlet memurluğuna kabullerinin engellenmesi gibi...) daraltıldı. Ayrıca siyasi partiler, af kanununa rağmen yüzelliklerin siyasi faaliyette bulunmalarını önlemek için nizamnamelerine kayıtlar koyarken, basın kanununun 12. maddesi de gazetecilik yapacak yani bilfiil siyasetle uğraşacak vatandaşı, vatan, Millî Mücadele, Cumhuriyet ve inkılâp aleyhinde bulunmaktan herhangi bir mahkeme veya yetkili bir kurul tarafından mahkum edilmemiş olmak şartına bağladı.³⁸³ “*Madde 5- Birinci ve ikinci maddelerde yazılı af ve reji hükümlerinden müstefit olan şahıslar lüzum görülürse İcra Vekilleri Heyeti kararı ile vatandaşlıktan iskat edilebilirler.*” Bu madde ile de Bakanlar Kurulu kendisine bir hareket sahası ayırıyor ve bununla da, memleketin o anki durumunda problem yaratacak kişilerin engellenmesi amaçlanıyordu. Yine 4. madde ile askerî cezalar af kapsamı dışında tutuluyor, bu suretle bunların tekrar ordu içine alınmaları engellenmiş oluyordu.³⁸⁴

Refik Halit Karay, II. Sürgününün nedenini “*Bir Ömür Boyunca*” adlı eserinde şu şekilde değerlendirmektedir: “... Zaten ikinci sürgünlüğümün nedeni de o parti (İttihat ve Terakki Fırkası) değil midir? Anadolu Kurtuluş Hareketinin esas ve gaye bakımlarından taraftarı olmakla beraber, komitecilerden birçoğunun o harekete katılmasına bakarak tekrar hortlayacakları ve günün birinde yeni hukûmeti de ele

³⁸⁰ N.S.Banarlı, 1984, s. 1206.

³⁸¹ Resmî Ceride, Nu. 608, 15 Haziran 1927.

³⁸² Düstür, Üçüncü Tertip, c.19, Ankara 1956, s. 779.

³⁸³ Ağâh Bartu, **Siyasi, Mühim Bir Dava, Demokrat Parti ve Yüzellikler**, İzmir, Doğanlar Basımevi, 1947, s. 29.

geçirerek yine vatani parçalamaları ihtimalinden korkmuş, eski kinimi bir türlü yenememiş, o tesir altından atıp tutmuştum. Meğerse haksız değilmişim! Zira ben kaçıp vatanıma en yakın, kapıkomşusu bir bölgeye –o bölgenin bir kısmı tekrar vatan sınırları içine katılmış ve katılması propagandasında az çok emeğim geçmiştir- yerleştikten sonra Millî Hukûmet, mahut komitecileri, hem de Büyük Kurtarıcı'yı öldürmeye kalkıştıkları için temizlemek zorunda kalmıştı. Ben de bu tarihten ve temizliğe iyice inandıktan sonra, hukûmet aleyhindeki yazılarımı kesmiş (1926'dan sonra) –zira gurbette de gazetecilik ediyordum- fasallığı, kötölemeciliği bırakmış, uysal bir sürgün vatandaşı olmuştum. Keşke bahsi geçen komitecilere Millî Hukûmet, başlangıçta yüz vermeden çalışmaya başlayabilseydi başıma ikinci sürgünlük gelmezdi. Daha mühimi, Atatürk, kurtardığı İzmir'de de ele güne karşı –bir zaman sığınacak delik arayan suçluları kayırıp barındırmasına karşı- onların ihanetine uğramazdı. Nitekim Ankara Hukûmeti, sadece Sarıkamış'ta tecrübeli kumandanların nasihatlarını hiçe sayarak bir orduyu karlara gömüp savaş yerinden kaçmasından dolayı vazifesinden alınıp Yüksek Harp Divanı'na verilmesi lazım gelen ve hiçbir şey olmadığı hâlde bir –ne oldum delisi- olan Enver'i huduttan içeriye sokmamak ve Cemal Paşa gibi daha az suçlu, fakat kendini fazla beğenmiş hırslı bir kodamana da iltifat göstermemek yolunu tutmuş, isabet etmişti. Bunların şakası yoktu zaten... Asıl tuhaftı şudur ki, Saltanatı kaldırmak gayesi güden Millî Hareket baş kumandanının aksine, Birinci Dünya Harbi'nde Osmanlı Orduları Başkumandanı Vekilliği eden ve asili bulunan lapa ve pelte padişahı kılıcının tersiyle ürküten Enver'in geleceği hesaplayarak Hanedandan bir Sultancıkla evlenmeye can atmasının sebebi, kanatimce harp kazanıldığı takdirde Bab-ı Ali taklidi bir darbe ile Osmanlı tahtına geçmek, şu acayip Enveriye kabalağı gibi başımıza bir de devlet bakımından o derece acayip bir Enveriye Saltanatı ve Hanedanı getirmektir...³⁸⁵

Karay Cünye'de yaşantısına devam ederken,³⁸⁶ yüzellilikler arasında sürgün edilen Gaziantep'li Celal Kadri,³⁸⁷ Halep'te *Doğruyol* adında bir Türkçe gazete

³⁸⁴ N.Karaer, 1998, s. 90-93.

³⁸⁵ R.H.Karay, 1996, s. 12-13.

³⁸⁶ Karay'ın II. Sürgünden dönüşte kaleme aldığı hemen hemen bütün eserlerinde 16 yıl sürgün hayatı yaşadığı Lübnan ve Suriye'de oldukça kasvetli ve gamlı bir yaşam dönemi geçirdiği ve ülkesini aşırı şekilde özlediği anlaşılmaktadır. Yazar bunu belli etmek istemez ancak eserlerinin çoğuna adeta sinmiş parçaları birçok satırından okumak mümkündür. Örneğin ayrıntılı bilgi için bkz. Refik Halit Karay, **Tarıya Şikâyet**, İstanbul, Semih Lütfi Yayınevi, 1944, s. 150-155 ve **İki Cisimli Kadın**, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1972, s. 162; Öyle ki yazarın Lübnan ve Suriye'de çekmediği kalmamıştı. Kırılan gururu bir yandan, geçim sıkıntıları ve vatan hasreti öbür yandan onu hem maddi hem manevi ıstıraplarla kasıp kavurmuştu. Bkz. Y.K.Karaosmanoğlu, 1990, s. 69.

çıkarmak istediğini bildirerek Refik Halit'ten yardım³⁸⁸ istedi.³⁸⁹ Refik Halit bunun üzerine gazeteye iki yazı gönderdi. Fakat çıkan yazının tertip ve baskısını beğenmediğini söyleyince, Celal Kadri Beyrut'a gelmiş Refik Halit'le konuşarak İstanbul'dan harf getirmeye karar vermişlerdir.³⁹⁰ Yazarın bu gazetede yayımladığı ilkyazılar Türkiye'deki yeni rejim aleyhindeydi. Bu arada *Minelbâb İlelmihrâb* adındaki siyasi hatıralarını da yazmaya devam etmişti.³⁹¹ Yazar Cünye'de iken gazete için *Doğru Yol* da yazılarını yayımladığı için sık sık Halep'e gitmiştir. Bu gidiş gelişler esnasında Halep'teki Türklerle tanıştı. Bu günlerde malî durumu iyice bozulmuştu. Sadece İstanbul'da bulunan ağabeyleri Hakkı ve Niyazi Bey'in imkân buldukça yaptıkları yardımlara muhtaç kalan Refik Halit, Hakkı Bey'in hastalanması ve Niyazi Bey'in de emekliye ayrılmasıyla bu yardımlardan da mahrum kaldı. Sürgün hayatına dayanamayarak maneviyatı bozulan eşi Nazıma Hanım'ı eline bir boşanma kâğıdı vererek oğlu Ender ile birlikte İstanbul'a gönderdi. Nazıma Hanım ikinci sürgün döneminde memleket kapılarının kendilerine ebediyen kapandığına hükmederek, bazı ilaçlarla maneviyatı büsbütün kırılmıştı. Bu suretle izdivaç fes edilmiş oluyordu. Nazıma Hanım İstanbul'a döndükten³⁹² sonra bir başkası ile evlenmiş nihayet 1938 senesinde Refik Halit'in yurda dönmesinden bir yıl önce 1937 yılında vefat etmiştir.³⁹³ Böylece yalnız kalan yazar, ailesi İstanbul'a gittikten sonra yine Cünye'de siyasi mülteci olarak bulunan arkadaşı Sabih Şevket'le oturmaya başladı.³⁹⁴ 1923 yılında *Minelbab İlelmihrab*'ı yazmaya başlayan Karay'ın hatıratı, *Akşam* gazetesinde 1924 yılında yayımlanmaya başlamıştı. Ancak bu gazetede yazarın hatıratının yayımlanacağı ilan edilir edilmez basında münakaşalar başlamış, Dâhiliye Vekili Ahmet Ferit'in verdiği bir emirle de neşir men edilmişti.³⁹⁵ Ancak Türk matbuatında bu konu hakkında tartışmalar başlamış, İsmail Müştak ve Falih Rıfkı başta olmak üzere Refik Halit'e arka çıkan ve hatıratın yayımlanmasını isteyen yazarlar da tartışmaya katılmışlardı. Ancak bu tartışmaların sonunda hatıratın yayımlanması mümkün olamadı. Refik Halit de ailesini İstanbul'a gönderdikten

³⁸⁷ N.Karaer, 1998, s. 99; H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 58.

³⁸⁸ O.N.Ekiz, 1984, s. 17.

³⁸⁹ M.N.Yardı, 2002, s. 18.

³⁹⁰ H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 58.

³⁹¹ Şükran Kurdakul, **Çağdaş Türk Edebiyatı II, Meşrutiyet Dönemi**, 4. bs. Ankara, Bilgi Yayınları, 1994, s. 55; R.H.Karay, 1992, s. 7.

³⁹² O.N.Ekiz, 1984, s. 17.

³⁹³ H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 58.

³⁹⁴ Ş.Aktaş, 2004, s. 51–52.

³⁹⁵ H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 59.

sonra Halep’te *Doğru Yol* gazetesini³⁹⁶ çıkaran Celal Kadri ve Hasan Sadık’ın talebi doğrultusunda bu şehre gidip yerleşti. Yazar bu gazetede muntazam yazılar kaleme aldı. Hatta İstanbul’da *Vakit* gazetesi “*Ayşegül*” adlı yazısını iktibas etti. Sonradan İstanbul gazeteleri yazılarını adeta kapışmaya başladılar.³⁹⁷

“*Bir İçim Su*” adlı yazısı hep bir ağızdan Türkçenin şaheseri ve mucizesi olarak addedildi.³⁹⁸ Çok zaman geçmeden İstanbul’dan hatıratın tekrar neşredileceği bu nedenle acele yeni bölümlerin gönderilmesini istemişler ve hatırat yeniden yayımlanmaya başlanmışır. Mustafa Kemal Paşa’nın da bu hatıratı merakla takip ettiği Refik Halit’e bir arkadaşı tarafından haber verilmişti. Fakat bu sefer de 15 Şubat 1925 tarihinde Şeyh Sait isyanının çıkması ve 4 Mart 1925 tarihinde³⁹⁹ yürürlüğe konan Takrir-i Sükun Kanunu gereğince ülke genelinde çok ciddi yasaklamalar getirilmişti. Hatıratın yayımlanmasına şiddetle karşı çıkan yazarlar: “*Refik Halit, Filozof Rıza Tevfik ve bazı hainler asilerle beraber beyannameler hazırlayarak neşriyatta bulunarak aleyhimize propaganda yapmaktadırlar.*” gibi çok ağır ifadelerle yazara ve yakın arkadaşlarına saldırmışlar ve neticede hatırat tamamlanamamıştır. Bu hadise ile ilgili olarak Refik Halit hatıratında şunları nakletmektedir: “*Hatıratın çıkmamasını isteyenlerle, gazeteciler hiç bir esasa istinat etmediğini bildikleri hâlde beni Şeyh Sait isyanıyla alakalı göstermek takdiğini tuttular.*” Hâlbuki Refik Halit o sırada neticenin hükümet lehine gelişmesini beklemekteydi. İrtica hareketinin şiddetle karşısındaydı.⁴⁰⁰

Refik Halit, 1926 senesine kadar yayın felsefesini beğenmemekle beraber geçimini temin için *Doğru Yol* gazetesine yazılar yazmıştır. Fakat bu yazılar daha çok edebî konuları ihtiva etmektedir.⁴⁰¹ İşte bu zamanlarda *Cumhuriyet* gazetesinde Adana’dan gönderilmiş bir telgraf çıkmıştı. Telgrafta Refik Halit’in son günlerde muzip bir hastalığa tutulduğunu, Suriye’den gelen yolcuların söylediğini bildiriyordu. Sıhhati yerinde olan Refik Halit bu haberi duyunca bir muziplik yapmayı düşündü. Halep’ten aynı gazeteye “*Remzi*” imzasıyla, kendisi bir telgraf

³⁹⁶ H.H.Engin, 1997, s. 42.

³⁹⁷ N.Karaer, 1998, s. 99; M.N.Yardım, 2002, s. 18.

³⁹⁸ O.N.Ekiz, 1984, s. 17.

³⁹⁹ U.Kocatürk, 1973, s. 280-281.

⁴⁰⁰ R.H.Karay, 1992, s. 7-33.

⁴⁰¹ H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 59; Yazarın bu gazetede yayımladığı “*Bir İçim Su*”, “*Ayşegül*”, “*Türk Mezari*”, “*Caber Kalesi*”, “*Amuk Ovası*”, “*Kır Kahvesi*” adlı yazıları Türk Edebiyatının en nadide eserleri arasına giren ve Türkçenin zirveye ulaştığı “*Bir İçim Su*” adlı kitabında toplanmıştır. Bkz. Refik Halit Karay, **Bir İçim Su**, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 2005.

çektii. Telgraf'ta "Refik Halit iltihabı sehayadan vefat etti."⁴⁰² Bunun üzerine başta *Servet-i Fünûn* mecmuası olmak üzere *Cumhuriyet*, *İkdam*, *Vatan*, *Yeni Adana*, *Son Telgraf*, *Tasvir-i Efkar* ve diğeri gazeteler⁴⁰³ üzüntülü ifadelerle manşet attılar.⁴⁰⁴ Bu derece genişleyen bir hadisenin fecaatini sezen yazar, yine muzipce bir şekil seçerek yine yüzellilikler arasında bulunan bir doktorun imzası ile yeni bir telgraf çekmişti ve ölmediğini bildirmişti.⁴⁰⁵ Bu telgraf üzerine vakanın bir Refik Halit, muzipliği olduğu kısa sürede anlaşılmıştır. Ancak ölüm haberini yayımlayan gazeteler binlerce fazla nüsha satmışlar ve durumu sansasyonel bir duruma dönüştürmüşlerdir. Bu tablo da bize gerek basın dünyasında gerek halk arasında Refik Halit'in hâla çok sevildiğini göstermektedir.⁴⁰⁶ Bunların dışında yazar ölümüyle ilgili olarak üç defa daha çeşitli vesilelerle İstanbul basınını harekete geçirmiştir. Bunların birincisi 1923 yılına diğeri ikisi ise 1936 yılına tesadüf etmektedir.⁴⁰⁷

Refik Halit, Beyrut'ta yalnız kaldığı bu dönemde 1927 yılında ikinci defa⁴⁰⁸ evlenmiştir.⁴⁰⁹ İkinci eşi Nihal Hanım, aslen Ankaralı olan ve Abdülhamit döneminde Harp okulundan alınarak Trablusgarp'a sürülen Mahir Sait'in kızıdır.⁴¹⁰ Nihal Hanım ile evlenen Refik Halit, o zamana kadar sık sık Halep'e gidip gelmek şartıyla Cünye'de ikamet ediyordu. Artık, Halep'e gitmekten vazgeçmiş, yeni eşi ile birlikte Cünye'de oturmaya başlamıştı. Lakin bu inziva hayatı uzun sürmeyecek, Halep'ten gelen bir mektupla sona erecekti. Mektubu yazan Nuri Genç,⁴¹¹ Halep'te bütün sermayesini kendisinin koyacağı tam manasıyla milliyetçi bir gazete çıkaracağını ve bu gazetenin de Refik Halit tarafından idare edilmesini istemekteydi. Karay bu isteğe sıcak baktı. 18 Mayıs 1928 tarihinde yayımlanmaya başlayan bu gazeteye *Vahdet* adını verdiler. Edebî müdürlüğünü Refik Halit'in⁴¹² yaptığı gazete tarafsız olduğundan, alınan müsade ile Anadolu'ya da girmektedir. Daha sonra lehte yazılan yazılar neticesinde Ankara'dan da önemli sayılabilecek bir yardım gördü. Bu

⁴⁰² M.N.Yardım, 2002, s. 19.

⁴⁰³ O.N.Ekiz, 1984, s. 18.

⁴⁰⁴ H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 60-61; N.Karaer, 1998, s. 106-107.

⁴⁰⁵ Telgraf 25 Kasım 1924 tarihli dir.

⁴⁰⁶ M.N.Yardım, 2002, s. 20.

⁴⁰⁷ Refik Halit'in sahte ölümleri ve İstanbul matbuatında çıkan tepkiler Hikmet Münür Ebcioğlu'nun, yazarın sağlığında 1943 yılında yayımladığı "*Kendi Yazıları ile Refik Halit*" isimli eserinde ayrıntılı olarak anlatılmıştır. İstanbul basınının önde gelen gazetelerinin yazarın, sahte ölümüyle ilgili yaptıkları yayınlar ve ayrıntılı bilgi için bkz. H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 60-65.

⁴⁰⁸ O.N.Ekiz, 1984, s. 17; N.Karaer, 1998, s. 99-100.

⁴⁰⁹ M.N.Yardım, 2002, s. 18.

⁴¹⁰ Y.K.Karaosmanoğlu, 1990, s. 70.

⁴¹¹ Ş.Aktaş, 2004, s. 52.

⁴¹² B.Arslantaş, 2003, s. 88.

suretle Refik Halit'in, yalnız gazetesinin değil belki de kendisinin, Türkiye'ye girmesi imkânlarının başlangıcının hazırlanmış olduğuna hükmedebilir.⁴¹³

Refik Halit artık eşi Nihal Hanımın da tesiriyle yeni rejime açıktan açığa taraftar yazılar yazmaya başlamıştır. Görünen oku ki, 1928 yılından itibaren yazarın yeni rejime ve liderlerine bakışında çok keskin bir değişme olmuş ve artık Cumhuriyet rejimini benimsemiştir.⁴¹⁴ Hatta 1 Kasım 1928 tarihinde gerçekleşen harf inkılabını, Türkçeye ve Türk edebiyatına büyük yenilik getireceğini düşünerek yürekten desteklemiştir.⁴¹⁵ *Vahdet*'teki müsbet yazıları dolayısıyla Refik Halit, yine yüzelliliklerden olan eski Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey'in hücumlarına maruz kalmıştır. Mehmet Ali Bey Paris'te Fransızca olarak çıkardığı La République Enchaînée (Zincirlenmiş Cumhuriyet) adlı gazetesindeki neşriyatıyla aralarında bir münakaşa başlattı. 26 Mart 1931 tarihli *Akşam* gazetesinde yayımlanan bir yazısı bu münakaşanın niçin ve nasıl cereyan ettiğini, kafi derecede göstermektedir: Mehmet Ali Bey yıllardır Halep'te oturan ve Türkçe bir gazete neşreden Refik Halit Bey'in kendi neşriyatına iştirak etmediğini, bilakis Türk inkılabını iyi karşıladığını görünce rahatsız olmuştur. Refik Halit'i kalemini Ankara'ya satmakla itham etmiştir. Refik Halit, bu neşriyata çok kızmıştır ve Mehmet Ali aleyhinde silsile hâlinde neşriyat yapmaya başlamıştır.⁴¹⁶

Refik Halit Halep'te otururken, o zaman buranın bir sayfiyesi durumunda olan Antakya'ya⁴¹⁷ sık sık gidip geliyordu. Orada görüştüğü Antakya gençlerinden bir grup da, memleketlerinin Türklüğü davasını gütmekte, düşüncelerini yaymak için de önce *Yeni Mecmua* sonra onun yerine *Yeni Gün* adlı gazeteyi çıkarmaktaydılar. Refik Halit, Türkiye ile irtibatı olan bu Kemalist gençlerle, samimi münasebetlerde⁴¹⁸ bulunmakta ve dava hakkında, onların heveslerini artırıcı bir yol izlemekteydi.⁴¹⁹ Bu gençler de Refik Halit'in samimiyetini cevapsız bırakmıyorlar, hatta onun 150'lik listeye dahil olduğunu unutmuş gibi hareket ediyorlardı.⁴²⁰ Vatan hasretiyle ikide bir Türkiye sınırına yaklaşıp, hatta bazen sınırı beş on adım içeriye geçerek, sınır karakolları üstünde dalgalanan Türk bayrağına yaşlı gözlerle bakan Refik Halit,⁴²¹

⁴¹³ H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 67–68.

⁴¹⁴ a.g.e, s. 68.

⁴¹⁵ R.H.Karay, **Deli**, s. 38-39.

⁴¹⁶ H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 78.

⁴¹⁷ O.N.Ekiz, 1984, s. 17.

⁴¹⁸ Ş.Aktaş, 2004, s. 53.

⁴¹⁹ N.Karaer, 1998, s. 101–103.

⁴²⁰ H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 75.

⁴²¹ Y.K.Karaosmanoğlu, 1990, s. 70; H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 82.

Hatay davasını çok önceden uyandırmağa yarayan yazılarını Fransızları kuşkulandırmayacak bir şekilde *Vahdet* gazetesinde yayımlıyordu.⁴²² Bu yazılarından biri de diğer pek çoğu gibi “*Bir içim Su*” adlı kitabına aldığı “*Antakya*” adlı yazısıdır. Ayrıca onun vatan hasretine tercüman olan “*Türk Mezarı*”⁴²³ adlı yazısı da millî his yönünden çok önemlidir.⁴²⁴

İstanbul ve Anadolu gazetelerinin henüz oraları yanlış bir fikirle yâd iller saydıkları bu dönemde Refik Halit, Fransa’nın, mandatörlüğünde olan bu bölgelerden nasıl olsa bir gün çekilmeye mecbur kalacağını görüyordu. Çünkü ona göre Fransa, bölgede çıkan isyanları bir türlü bastıramıyor, Hatay’ın Suriye yerine başında Atatürk bulunan birleşmiş ve mazi sahibi bir devlete iadesini tercih ediyor gibi görünüyordu. Artık Türkiye’deki yeni rejim lehinde yazılar yazan 150’lik Refik Halit, Antakya gençliği ile gizli gizli toplanıyor ve onlara bu bölgenin Türk olduğunu, Türkiye’ye bağlanması gerektiğini empoze ediyordu.⁴²⁵ Antakya’nın idealist ve Türk milliyetçisi gençleri de sürgün Refik Halit’e bu gayretli faaliyetlerinden dolayı üzerinde Antakya gençliğinden üstad Refik Halit’e 1930 yazan bir altın dolmakelem hediye etmişlerdi. Refik Halit o günler için hatıratında: “*O tarihte bir Hatay davası olduğundan ve gerçekleşeceğinden çoğu kimsenin; hem de afur tafur edenlerin, beni hâlâ suçlandırmaya yeltenen düşüncesiz kişilerin haberi yoktu.*” demektedir. Türklüğünü muhafaza edip, Araplığı kabul etmeyen, Fransız mandası altındaki Hatay gençliği 150’lilik listeye dahil diğer şahıslar aleyhinde neşriyat yapıyor, onlarla şiddetli bir mücadelede bulunuyordu.⁴²⁶ Görünen gerçek o ki, Refik Halit sürgünlüğü dolayısıyla içinde yaşamak imkanını bulamadığı vatanına en yakın yerlerde, adeta sınır boylarında çilesini doldurmuştur. Bu durum ise onun vatanına ne derece kuvvetli hislerle bağlı olduğunun göstermektedir.⁴²⁷

Yazar *Vahdet* gazetesinde makalelerine devam ederken burada edindiği tecrübelerden ve gazete yazarlığının yanında edebî şahsiyetini birleştirerek birçoğu

⁴²² Yazarın bu gazetede Antakya ile ilgili olarak kaleme aldığı yazıların bir kısmı daha sonradan bazı eserlerine de eklenmiştir. Örneğin “*Hatay’ı Hulasa*”, “*Hatay’ın Dört Kapısı*”, “*Fransız Edebiyatında Antakya*”, “*Tarihe Gömülü Antakya*”, “*Hatay Yaylalarında*” adlı yazılar **Sakin Aldanma İnanma Kanma** isimli eseri oluşturan en önemli kalem tecrübelerindendir.

⁴²³ Refik Halit, 626 senesinde Halep yakınlarında Fırat nehri sularında boğularak, o civarda gömülen Süleyman Şah’ın mezarının harap vaziyetinden bahseden bir yazı yazmıştır. Büyük bir üzüntü ile yazdığı yazının *Vahdet*’te yayımlanması üzerine, Ankara Hükümeti Halep konsolosluğuna tahsisat göndererek, derhal burayı tamir ettirmiştir. Bkz. Karay, **Bir içim Su**, s. 46-50; *Vahdet*, 18 Mart 1929.

⁴²⁴ N.Karaer, 1998, s. 102.

⁴²⁵ M.N.Yardım, 2002, s. 18.

⁴²⁶ H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 76.

⁴²⁷ O.N.Ekiz, 1984, s. 17-18.

sürgünden dönüşte yayımlanmak üzere *Yezidin Kızı*, *Bir Avuç Saçma*, *Gurbet Hikâyeleri*, *Minelbab İlelmihrab*,⁴²⁸ *Bir İçim Su*, *Deli* gibi eserler neşretmiş ve buradaki hayatından kesitleri aksettiren yine birçok eser vücuda getirmiştir. Bu eserlerden *Deli* 1929 yılında *Vahdet* gazetesinde yayımladığı zaman Refik Halit Karay, tarafından yeni rejimin aleyhinde telakki edileceğini sandığından oldukça çekinmiştir. Ancak mütareke devrinden başlamak üzere yurt dışında bile yazarın içli makalelerini okuyan Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün, bir vesile ile *Deli* piyesi eline geçmiştir. Bir akşam aralarında Yakup Kadri ve Falih Rıfkı gibi yazarların da bulunduğu bir ortamda bir ziyafet-i edebîye çekme amacıyla eseri bizzat baştan sona gülmekten gözlerinden yaş gelircesine okumuş ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya dönerek: “*Ne yaparsak yapalım onun bir an önce memlekete dönmek için çaresine bakalım*” şeklinde bir talimat vermiş⁴²⁹ ve bu eser “*İnkılâbımızı hicvetmiyor, tebarüz ettiriyor*”⁴³⁰ değerlendirmesinde bulunmuştur.⁴³¹ Bu amaç doğrultusunda, Cumhuriyet'in onuncu yıldönümünde (1933) birkaç kişi ile birlikte affedilmesi kararlaştırıldı. Ancak Lozan Antlaşması hükümlerince bu gerçekleştirilememiştir.⁴³² Refik Halit'i affetmede kararlı olan Atatürk, bunun gerçekleşebilmesi için çareler aradı. Nitekim dönemin Türkiye Halep Konsolosu Celal Bey vasıtasıyla, Refik Halit'in derhal Kilis tarafından hududu geçerek, ilk jandarma karakoluna teslim olmasını ve daha sonra da Ankara'ya naklinin sağlanacağını bildirdi. Ancak Refik Halit bu davete çok sevinmekle beraber birtakım düşüncelerin tesiri altında kararsız kalmıştır. Aynı şahısla, Atatürk'ün bu lütuflarına karşı duyduğu minnettarlığı ifade ederek, affin resmî bir şekilde çıkartılıncaya kadar orada, kalacağını söyleyerek mazur görülmesini istemiştir. Bu cevap karşısında Atatürk, Salih Bozok'un

⁴²⁸ Bu eserin tamamının neşri ancak 1948 yılında *Aydede* dergisinin ikinci defa yayımlanmasıyla mümkün olabilmıştır. Ayrıca bu hatıraların devamı 1964 yılında *Yeni Tanin* gazetesi ile 1985 yılında *Tarih ve Toplum* dergisinde yayımlandı ve daha sonra **Bir Ömür Boyunca** isimli eserde toplandı.

⁴²⁹ Bkz. “*Refik Halit Karay*,” **Başlangıcından Günümüze Büyük Türk Klasikleri Ansiklopedisi**, c. 12, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1992, s. 75; Y.K.Karaosmanoğlu, 1990, s. 71-72.

⁴³⁰ Mustafa Baydar, **Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar**, İstanbul, Ahmet Halit Yaşaroğlu Yayınları, 1960, s. 112.

⁴³¹ V.Vakkasoğlu, 1977, s. 116.

⁴³² Refik Halit, hatıratında; “*Cumhuriyet'in onuncu yılında vatana dönmemiz hemen hemen kararlaştırılmışken, hükümet reisi bulunan İsmet Paşa'nın buna, Lozan muahedesinin bir protokolüdür, devletlere sormadan yahut haber vermeden yapamayız, diye mani olduğunu işittik.*” demektedir. Bkz. R.H.Karay, 1996, s. 230; Nitekim Cumhuriyet'in on beşinci yılına tesadüf eden 1938 yılında gerçekleşen umumî af, İnönü'nün hükümette bulunduğu bir zamana değil, Celal Bayar'ın başbakanlık dönemine tesadüf etmiştir. Refik Halit'in oğlu Ender Karay da bu görüşü doğrulamakta ve bu dönemde Refik Halit'e karşı kamuoyunda bir muhalefet olmamasına rağmen İsmet Paşa'nın af kanununu çıkartmadığını söylemektedir. Ender Karay'dan nakledilmiştir. Bkz. N.Karaer, 1998, s. 103.

söylediğine göre Refik Halit'i haklı bulmuştur.⁴³³ Bu davet meselesinden önce Atatürk, Refik Halit'in *Vahdet* gazetesinde yayımladığı yazıları ve Hatay'ın Anavatan'a katılması için gösterdiği gayretleri yakından takip ediyordu. Halep Konsolosluğuna, çıkan bütün yazıların Ankara'ya gönderilmesi için emir verilmişti.⁴³⁴ Refik Halit, yazılarının Atatürk tarafından sevilerek, beğenilerek okunduğunu, hatta Türkiye Suriye hududundaki bir sınır karakoluna çekilmiş bayrağımızın Refik Halit'de uyandırdığı vatan muhabbet ve hasretine dair *Bir içim Su* adlı kitabındaki yazısını okurken gözlerinin yaşardığını, o sırada yanında bulunan Kılıç Ali Bey ile Fazıl Ahmet Aykaç'ın kendisine uzun uzun anlattıklarını söylemektedir.⁴³⁵ Yine Atatürk, Kemal Salih Sel Bey'in ifadesine göre, Millî Mücadele'nin ilk yıllarında Adapazarı civarında dolaşırken İstanbul'dan gelen gazeteler içerisinde *Peyam-ı Sabah*'da Refik Halit'in bir fıkrasını okutarak; "Aleyhimize yazıyor, ama güzel yazıyor." demiştir. Refik Halit de bundan pişmanlık duyarak, "Keşke güzel yazsaydım, ama aleyhinde değil" demektedir. Refik Halit hatıratında, Mütareke Döneminde Atatürk'ün kendisini Şişli'deki evine davet ettiğini, fakat tramvay grevi yüzünden gidemediğini yazmaktadır.⁴³⁶

Refik Halit, Halep'te iken bir aralık *Doğru Yol* gazetesine yazdığı yazıların Ankara Hukûmet erkanını rahatsız edici mahiyetinden dolayı sınır dışı edilmek istenmiş, fakat bu talep Fransız Yüksek Komiserliğince geçiştirilmiştir.⁴³⁷ Bir süre sonra ikinci ve kat'i bir talepte dahi bulunulmuş, bunu yerli bir komiser gazete idarehanesine gelerek kendisine bildirmiş, birkaç saat içinde Suriye tabiyetinden olduğunu bildiren bir belgeyi yüksek komiserliğin, Halep mümessilliğine göndermediği takdirde derhal sınır dışı edileceğini söylemiştir. İsteddiği takdirde muamelelerin çabuklaştıracağını da ilave etmiştir. Bunun üzerine Refik Halit hiç istemediği hâlde Suriye vatandaşlığına geçmiştir. Hâlbuki Lozan muahedesi gereğince mülteciler Suriye ve Lübnan vatandaşlıklarına geçiyor, hatta oralarda memuriyete bile girebiliyorlardı.⁴³⁸

Ancak 1933 yılında affedilmesi mümkün olamayan Refik Halit ve diğer sürgünlerin cezaları, II. Dünya Savaşı belirtilerinin ortaya çıkması ve bu nedenle Boğazların tahkim edilmesinin zorunlu hale gelmesi nedeniyle yeniden gündeme

⁴³³ R.H.Karay, 1996, s. 232–233.

⁴³⁴ H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 77.

⁴³⁵ R.H.Karay, 1996, s. 205; Y.K.Karaosmanoğlu, 1990, s. 72.

⁴³⁶ a.g.e, s. 205–209; a.g.e, s. 72.

⁴³⁷ N.Karaer, 1998, s. 105.

geldi. Çünkü Boğazların, Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından güçlendirilmesi Lozan Barış Antlaşması'nda bazı değişikliklerin yapılmasına bağlıydı. Lozan Barışı, 20 Temmuz 1936 tarihli Möntrö Boğazlar sözleşmesi ile değişikliğe uğrayınca gerek Atatürk gerekse o zamanki hükûmetin düşündüğü af meselesi tekrar gündeme gelmiş ve Lozan Barış Antlaşması'nda Boğazlar meselesinin yeniden düzenlenmesinin yanı sıra yüzelliliklerin affedilmesi için de teşebbüste bulunulması düşünülmüştür. Ayrıca yüzellilikler listesindelerden pek çoğu kendiliklerinden tasviyeye uğramış olduklarından, yeniden af teşebbüsüne geçilmişti. Af kanununun çıkacağı günlerde İstanbul ve Anadolu'da yayımlanan gazetelerde Refik Halit'in lehinde ve aleyhinde bazı yazılar yayımlandı. Fakat Refik Halit, Halep'te Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin vereceği kararı sabırsızlıkla bekliyordu. Zira Suriye Hükûmeti'nin başında bulunan Vatanî Partisi, Hatay'ın Suriye'den ayrılma temayülü karşısında ve Türkiye'nin de bu siyaseti takip etmesi üzerine, hudutları dahilindeki Türkçüleri tevkif etmişti. Halep'in kuzeyinde bulunan Elbeyli ve Türkmen aşiretlerinin ileri gelenlerini de tutuklamıştı. Aynı endişe ile hazırladıkları listede Refik Halit'in ismi de bulunmaktaydı. Yani Refik Halit, Suriye'den de sürgün edilmek üzereydi. Bu günlerde *Vahdet* gazetesi sahibi Nuri Genç İskenderun'un sayfiyelerinden biri olan Beylan'dan Refik Halit'e radyodan dinlediği haber üzerine, Af Kanununu belirten şu telgrafı göndermiştir: “*Af Kanunu bu sabah Meclisimizce kabul edilmiştir. Kutlar gözlerinden öperim.*” Bu haberden kısa bir müddet sonra Refik Halit, Hatay'daki Fransız kumandanının izniyle Halep'ten Hatay'a geçti.⁴³⁹ Kendisi Hatay'da büyük bir sevgi ve muhabbetle karşılandı ve kanunun tatbik edilmesini orada bekledi.⁴⁴⁰ 16 Temmuz 1938 tarihinde Af Kanunu'nun resmî gazetede⁴⁴¹ yayımlanarak, yürürlüğe girmesiyle bir nevi Refik Halit ve onun gurbette neşrettiği yazılar ile Antakya davasında ortaya koyduğu üstün gayretler sayesinde⁴⁴² Millî Mücadele'ye karşı çıkmış ve yurt dışında bulunan sürgünlerin geri dönebilmesi mümkün olmuştur.⁴⁴³ Karay, Türkiye Cumhuriyet'i vatandaşlığına girmesini sağlayan pasaportunu alarak İskenderun'dan kalkan Anafartalar vapuruna ailesi ile birlikte binerek, iki saat sonra

⁴³⁸ R.H.Karay, 1996, s. 209–212.

⁴³⁹ M.N.Yardım, 2002, s. 22.

⁴⁴⁰ H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 79; N.Karaer, 1998, s. 105–106.

⁴⁴¹ Resmî Gazete, 16.07.1938 ve 3961 sayı; Türkiye Büyük Millet Meclisi, **Kavanin Mecmuası**, Devre:V, İçtima:3 Cilt:18, Ankara, 1 Kasım 1938, s. 1151-1152; **Düstur**, 29 Haziran 1938, Üçüncü Tertip, c. 19, Kanun No: 3527; “*Refik Halit Karay*”, **Anabritannica Genel Kültür Ansiklopedisi**, c. 18, 15. bs. İstanbul; Ana Yayıncılık, 1994, s. 161.

⁴⁴² A.Oktay, 1993, s. 964.

⁴⁴³ B.Arslantaş, 2003, s. 88; Y.K.Karaosmanoğlu, 1990, s. 72; D.Yılmaz, 1977, s. 62–63.

ilk iskele olan Payas'a vardı. Orada tam bir hürriyetle vatanına ayak bastı. Oradan Dört Yol'a geçen Refik Halit'i (2 Eylül 1938) Hatay Devlet Başkanı olan Tayfur Sökmen karşıladı ve bir gece misafir ederek onuruna ziyafet verdi.⁴⁴⁴ Dört Yol'dan Adana'ya, oradan da önce Ankara'ya sonra da İstanbul'a geçen⁴⁴⁵ Refik Halit, seyahatler hariç 1965 yılında ölünceye kadar bu şehirde yaşadı.⁴⁴⁶

1.7. Sürgünden Döndükten Sonraki Yaşamı ve Vefatı

II. Sürgününde on altı yıl vatanından uzak kalan Refik Halit, yakın çevresine sezdirmemeye çalışsa da I. Sürgün dönemine nazaran çok daha fazla yıpranmış ve büyük acılar çekmiştir. Keza yazar I. Sürgünden döndüğünde 29; II. Sürgünden döndüğünde 49 yaşındaydı. Karay'ın, edebî çevrelerde en yakın dostlarından biri olan Yakup Kadri, onun yurt dışından dönüşünü ve tekrar başlayan münasebetlerini ayrıntılı olarak şu şekilde aktarmaktadır: “*Refik Halit, nihayet yıllarca gözündeki tüten İstanbul'a kavuşunca neler duymuş, ne kadar sevinmişti, bilmiyorum. Çünkü ben o sıralarda Çekoslovakya'da idim ve onunla ancak beş altı ay sonra buluşabilmişim. Gerçi görünüşte eski Refik Halit'ten pek farkı yoktu, ama öyle görünmek için kendi üzerinde baskı yaptığı da belli idi. Bana geçmişe ait hatıralarından hiç bahsetmiyordu. Oysa bu ilk buluşmamızda oturup konuştuğumuz yer nice hoş zamanlar geçirdiğimiz Erenköy'deki köşkün bahçesiydi. Her köşesinde bizde bir hatıra uyandırması lazım gelirdi. Gerçi asıl köşk, o geniş verandasıyla yanıp gitmişti. Bunun karşısındaki eski ve ahşap ev ise yıkılmak üzereydi. Orada yanılmıyorsa büyük kardeşlerinden biri otururdu. Yabancı otların sarmaya başladığı bahçe de hayli viranlaşmıştı. Benim dilim varmıyordu. Buralara ne olmuştu? Kardeşin nerede? Baban sağ mı, öldü mü? diye sormaya... Aramızda sanki bütün bağlar çözülmüş, yeniden bir türlü bağlanamıyordu. Buna sebep belki de Refik Halit'in İstanbul'da henüz yerleşmemiş bir durumda bulunuşu, benim de memlekete hep geçici olarak gelip gidişimdi. Nitekim Refik Halit, yine yazıları aranılan ve Yezidin Kızı gibi romanları büyük rağbet kazanan ünlü yazar yerini yeniden aldıktan ve rahat bir aile yuvası kurduktan sonra eski neşesini bulmakta gecikmeyecekti. Yalnız eski neşesini mi? Eski huyları, eski keyfi de yerine gelecekti. Ben 1955'te temelli olarak memlekete döndüğüm ve İstanbul'da yerleştiğim vakit onu, işte, bu*

⁴⁴⁴ N.Karaer, 1998, s. 106.

⁴⁴⁵ S.S.Uysal, 2004, s. 48.

hâlde bulmuştum ve aramızdaki çözüntüler hemen dikilivermişti. Tekrar, o bensiz, ben onsuz yapamaz olmuştuk. Lakin bu sefer pek tabidir ki, dostluk münasebetlerimiz gençlik avareliklerinden fersahlarca uzakta, ailevi bir çevrenin düzeni içine girmişti. Belki bu yüzden, Refik Halit'in ölüm haberini alınca bir meslektaşımı, bir arkadaşımı değil; öz kardeşimi kaybetmiş gibi olmuştum."⁴⁴⁷ 1938'de çıkartılan umumî afla yurda dönen Refik Halit, yazı faaliyetlerine kaldığı yerden devam etmiş ve *Tan* gazetesinde⁴⁴⁸ Hafta Muhasebesi Serlevhası altında makalelerine başlamıştır.⁴⁴⁹ Dönüşünde edebiyat alanındaki ilk önemli faaliyeti ise yine *Tan* gazetesinde *Yezidin Kızı* adlı romanını tefrika etmiş olmasıdır. 7 Ağustos 1938'den itibaren ilki 173 numaradan başlamak üzere olmak üzere *Yezidin Kızı*, *Tan* gazetesinde yayımlanmaya başlamıştır. Diğer eserlerinde olduğu gibi yazarın bu sürgün yıllarındaki gözlemlerine ve tecrübelerine dayanarak hazırladığı roman tekrar eski günlerine dönmesine vesile olmuştur.⁴⁵⁰ Bu çalışmaların yanında *Akşam* gazetesinde de altı bölüm hâlinde, Karacaoğlan'a olan ilgisi dolayısıyla bir çalışması neşredilmiştir.⁴⁵¹ Artık hiçbir surette siyaset ve politikayla ilgilenmeyen Karay, fıkra, hatıra, tefrika ve ağırlıklı olarak roman türünde eser vermeye başlamıştır. Bazıları ölümünden sonra yayımlanmakla birlikte *2000 Yılın Sevgilisi*, *Anahtar*, *Ay Peşinde*, *Ayın Ondördü*, *Bir Avuç Saçma*, *Bir İçim Su*, *Bir Ömür Boyunca*, *Bu Bizim Hayatımız*, *Bugünün Saraylısı*, *Çete*, *Deli*, *Dişi Örümcek*, *Dört Yapraklı Gonca*, *Ekmek Elden Su Gölden*, *Guguklu Saat*, *Yeraltında Dünya Var*, *İki Cisimli Kadın*, *İlk Adım*, *Kadınlar Tekkesi*, *Karlı Dağdaki Ateş*, *Makyajlı Kadın*, *Minelbab İlelmihrab*, *Nilgün*, *Sakın Aldanma*, *İnanma*, *Kanma*, *Sonuncu Kadeh*, *Sürgün*, *Tanıdıklarım*, *Tanrıya Şikâyet*, *Üç Nesil Üç Hayat*, *Yerini Seven Fidan*, *Yezidin Kızı* gibi eserlerle birlikte sürgün hayatına ait ve *Memleket Hikâyeleri*'ni tamamlayan manada 1940 yılında *Gurbet Hikâyeleri*'ni yayımladı.⁴⁵² 1948–1949 yıllarında *Aydede* dergisini ikinci defa yayımlamaya başladı⁴⁵³ ve 125 sayı⁴⁵⁴ yayımlamakla birlikte pek uzun sürmeyen bir zamanda

⁴⁴⁶ Ş.Aktaş, 2004, s. 55; A.Kabaklı, 2002, s. 777; Ü.Yaşar, *Yelpaze*, 23 Ocak 1963; N.S.Banarlı, 1984, s. 1206; O.Okay, 2001, s. 481.

⁴⁴⁷ Y.K.Karaosmanoğlu, 1990, s. 73-74.

⁴⁴⁸ Yazarın bu gazetede ilk yazısı "Akrep" 08 Ocak 1939 tarihli; son yazısı ise "Profesör Piscardla Uzaktan Hasbihal", 31 Mart 1940 tarihlidir.

⁴⁴⁹ N.Karaer, 1998, s. 106.

⁴⁵⁰ Ş.Aktaş, 2004, s. 55.

⁴⁵¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. *Akşam*, 18 Mart–24 Mart 1939; Yazarın bu gazetede bir de "Pek İyi Hatırlarım", 16.09.1945 adlı bir yazısı yayımlanmıştır.

⁴⁵² O.N.Ekiz, 1984, s. 18.

⁴⁵³ M.N.Yardım, 2002, s. 22.

⁴⁵⁴ B.Arslantaş, 2003, s. 88.

yayın hayatına son verip, yeniden çeşitli gazetelerde romanlarını tefrika ederek ve edindiği engin tecrübelerin neticesi olan hatıralarını neşrederek yazın hayatına devam etti.

Artık siyasete iltifat etmeyen⁴⁵⁵ Refik Halit, yalnızca kalemiyle geçinen bir yazardı.⁴⁵⁶ Seksen gazeteciye ev temin etme gayesiyle kurulan bir kooperatife kredi sağlamak için Ankara'ya ikinci defa gitmiş,⁴⁵⁷ Başbakan Adnan Menderes ile birkaç saat görüşmüş, bu arada siyasi görev alması teklif edilmiştir. Yazar, bunu istememiş, gerekli krediyi temin edip, İstanbul'a dönmüştür. Bu sayede Esentepe'de (Mecidiyeköy) bir basın mahallesi kurulmuştur. Yazarın bu semtte bir evi vardır.⁴⁵⁸

İstanbul'da yaşadığı yıllarda 1963'ün sonlarına kadar gazetelerdeki makale yazarlığını sürdüren Refik Halit Karay, son dönemlerini dinlenmekle geçirip mütevazı hayatını aile yakınlarıyla paylaşmaktaydı. Uzun sürgün yıllarında bilhassa Halep ve Beyrut'ta hayli zor günler geçiren ünlü yazarın direnci, yaşlılığın da etkisiyle hayli azalmış hâldeydi. O kadar yıl acıyla ıstırapla kavrulup vatan hasretiyle yanan kalbi, uğradığı büyük haksızlıkların hüznünü daima hoşgörüyü karşılamıştı. Ama yine de içine attığı kırgınlıkları, hassas bedeninde derin tahribatlar yaratmaktaydı. Bu hüznü daha fazla dayanamayan, Ömer Seyfettin'le birlikte Türk hikâyeciliğinin öncüsü olan Refik Halit Karay ölümle neticelenecek ameliyattan bir gün önce Boğaz'a gidip büyük oğlu Ender Bey'le birlikte eğlenerek içkili bir lokantada yemek yemiştir. Ertesi gün elini kolunu sallayarak gittiği Şişli Sıhhat Yurdu'nda bağırsak kanseri ameliyatı nedeniyle⁴⁵⁹ sıcak bir yaz günü 18 Temmuz 1965 yılında yetmiş altı yaşında edebiyat dünyasını kederlere boğarak hayata veda etti. Zincirlikuyu Askeri mezarlığına defnedildi.⁴⁶⁰ Karay, ölmeden önce 15 Mayıs 1965 tarihinde⁴⁶¹ Pen Kulübü başkanlığına seçilmişti.⁴⁶² Refik Halit'in üç çocuğu dünyaya gelmiştir. İlk eşi Nazıma Hanım'dan on aylıkken ölen Elhan⁴⁶³ ve Ender, Nihal Hanım'dan 1933 tarihinde Ömer Uğur dünyaya gelmiştir.⁴⁶⁴ Refik Halit'in ölümü en yakın arkadaşları başta olmak üzere edebiyat ve basın çevrelerinde

⁴⁵⁵ R.H.Karay, 1996, s. 211.

⁴⁵⁶ Refik Halit Karay, "Yeni Yılda Neler Olacak", **Cumhuriyet**, İstanbul, 1 Ocak 1956.

⁴⁵⁷ R.H.Karay, **Deli**, s. 63.

⁴⁵⁸ Ş.Aktaş, 2004, s. 55.

⁴⁵⁹ **Yeni Gazete**, "Refik Halit Karay Düin Vefat Etti", İstanbul, 19 Temmuz 1965.

⁴⁶⁰ O.Okay, 2001, s. 481.

⁴⁶¹ **Akşam**, "Refik Halit Karay Pen Kulübe Başkan Seçildi", İstanbul, 15 Mayıs 1965.

⁴⁶² **Yeni Gazete**, "Refik Halit Karay Düin Vefat Etti", İstanbul, 19 Temmuz 1965.

⁴⁶³ R.H.Karay, 1992, s. 43.

⁴⁶⁴ M.N.Yardım, 2002, s. 23.

çok büyük yankılar uyandırdı. Birçok gazete ve edebiyatçı bu durumu teessürle karşıladılar ve Karay'ın Türk basını ve edebiyatı için ne kadar önemli bir zat olduğunu bildiren onlarca yazı kaleme aldılar. Kaleme alınan bu yazılarda Karay'ın özellikle II. Meşrutiyet devrinden bu yana süre gelen basın yayın faaliyetleri, yaşadığı büyük acıların temel sebebi olan sürgünler, İstanbul Türkçesinin adeta şaheseri olan roman, hikaye, kronik ve hatıra türünde vücuda getirdiği yapıtları ile sanat anlayışı inceden inceye tetkik edilmiştir.⁴⁶⁵ Yazarın ölümü üzerine kaleme alınan yazılardan bazıları şunlardır:

“REFİK HALİT KARAY DÜN VEFAT ETTİ”⁴⁶⁶

Türk Edebiyatının tanınmış ve sevilen simalarından Refik Halit Karay, dün saat 11.00'de tedavi edilmekte olduğu Şişli-Sıhhat Yurdu'nda vefat etmiştir. Barsak kanserinden muzdarip olan Karay, geçen Pazar günü Sıhhat Yurdu'na yatırılmış, ertesi gün başarılı bir ameliyat geçirmiştir. Önceki gece bir kalp krizi geçiren Karay'ın durumu, dün sabah aniden ağırlaşmış ve bir süre sonra hayata gözlerini yummuştur. Karay hayata veda ederken baş ucunda oğlu ve eşi bulunmaktaydı. Vefatı edebiyat ve sanat çevrelerinde büyük üzüntü yaratan ünlü romancı Refik Halit Karay'ın cenazesi, yarın öğle namazını müteakip Şişli Camii'nden kaldırılacaktır.

REFİK HALİT KARAY VEFAT ETTİ⁴⁶⁷

Ünlü yazar ve romancı Refik Halit Karay, dün sabah saat 10.00'da tedavi edilmekte olduğu Şişli-Sağlık Yurdu'nda vefat etmiştir. Karay 1908 yılında Maliye

⁴⁶⁵ Abbas Parmaksızoğlu, “*Refik Halit'in Ardından*”, **Hergün**, İstanbul, 21 Temmuz 1965; Refi Cevat Ulunay, “*En Büyük Kaybım*”, **Milliyet**, İstanbul, 20 Temmuz 1965; **Yeni Gazete**, “*Refik Halit Karay Dün Vefat Etti*”, İstanbul, 19 Temmuz 1965; Selahattin Karayavuz, “*Refik Halit*”, **Son Saat**, İstanbul, 4 Ağustos 1965; Münevver Ayaşlı, “*Refik Halit Beye Dair*”, **Yeni İstanbul**, İstanbul, 30 Temmuz 1967; Kemal Karadeniz, “*Refik Halit'in Ardından*”, **Ekspres**, İstanbul, 2 Eylül 1965; Sabri Siyavuşgil, “*Bir Refik Halit Var*”, **Varlık**, İstanbul, 15 Ağustos 1965; Sabri Siyavuşgil, “*Refik Halit'in Ölüm Yıldönümünde*”, **Haber**, İstanbul, 18 Temmuz 1966; Sami N. Özerdim, “*Şeyhli, Ağalı Türkiye*” **Varlık**, İstanbul, 9 Şubat 1967; Hilmi Yücebaş, “*Refik Halit'ten Hatıralar*”, **Yeni İstanbul**, İstanbul, 23 Temmuz 1967; Oğuz Ahmet Barkın, “*Karlı Dağdaki Ateş Söndü*”, **Meydan**, İstanbul, 27 Temmuz 1965; **Hayat**, “*İlk Defa Ölen Romancı*”, İstanbul, 29 Temmuz 1965; Ahmet Kabaklı, “*Kirpinin Ölümü*”, **Tercüman**, İstanbul, 23 Temmuz 1965; **Yeni Tanin**, “*Refik Halit Toprağa Verildi*”, Ankara, 21 Temmuz 1965; Agâh Sırrı Levent, “*Ölümünün İlk Yılında Refik Halit Karay*”, **Ulus**, Ankara, 19 Temmuz 1966; Haldun Taner, “*Ölümünün Onuncu Yıldönümünde Refik Halit Karay*”, **Milliyet**, İstanbul, 10.08.1975; Halit Fahri Ozansoy, “*Refik Halit Karay'ın Ardından*”, **Tercüman**, İstanbul, 27 Temmuz 1965; Burhan Felek, “*Refik Halit Bey*”, **Cumhuriyet**, 23 Temmuz, İstanbul, 1965; M. Ali Yalçın, “*Refik Halit Karay da...*”, **Haber**, İstanbul, 20 Temmuz 1965; **Adalet**, “*Değerli Edip Refik Halit Karay Vefat Etti*”, Ankara, 19 Temmuz 1965; **Dünya**, “*Refik Halit Vefat Etti*”, İstanbul, 19 Temmuz 1965; Çetin Altan, “*Refik Halit*”, **Akşam**, İstanbul, 21 Temmuz 1965; **Son Havadis**, “*Refik Halit Karay'ı Kaybettik*”, İstanbul, 19 Temmuz 1965; **Hürriyet**, “*Romancı Refik Halit Karay Vefat Etti*”, İstanbul, 19 Temmuz 1965.

⁴⁶⁶ **Akşam**, 19 Temmuz 1965.

⁴⁶⁷ **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1965.

Nezareti'nde kâtiplikle hayata atılmış, daha sonra da PTT Genel Müdürlüğü yapmıştır. 1919 yılında yayımladığı Memleket Hikâyeleri adlı kitabıyla ilk defa köye ve köylüye eğilerek, Anadolu'nun sesini duyurmuştur. Aynı zamanda Türkiye Pen Kulübü başkanı olan Karay'ın roman, hikâye, gezi ve hatıra konularında 50'den fazla yayımlanmış eseri bulunmaktadır. Karay'ın cenazesi Salı günü öğle namazından sonra Şişli Camii'nden kaldırılacaktır.

REFİK HALİT KARAY DÜN VEFAT ETTİ⁴⁶⁸

Türk edebiyatının tanınmış simalarından Refik Halit Karay dün saat 10.00'da tedavi edilmekte olduğu Şişli-Sihhat Yurdu'nda hayata gözlerini yummuştur. Ölümü edebiyatımız için büyük bir kayıp olan merhum Refik Halit Karay'ın cenazesi yarın Şişli Camii'nden kaldırılacaktır.

REFİK HALİT KARAY DÜN VEFAT ETTİ⁴⁶⁹

Türk edebiyatının tanınmış simalarından Refik Halit Karay dün tedavi edilmekte olduğu Şişli-Sihhat Yurdu'nda hayata gözlerini yummuştur. İstanbul'da doğan Karay, yarım yüzyıl önce Türk Edebiyatına kazandırdığı, Memleket Hikâyeleri eseriyle ilk defa Anadolu'yu ve insanlarını dile getirmiştir. Türkçe'yi bugün dahil aşlamayan bir incelikle kullanmıştır. Son olarak Türkiye Pen Kulübü Başkanı bulunan Karay'ın roman, hikâye ve kronik konularında 50'ye yakın yayımlanmış eseri vardır. Merhumun cenazesi yarın Şişli Camii'nden kaldırılacaktır.

REFİK HALİT VEFAT ETTİ⁴⁷⁰

İstanbul'da doğan ve biri 45, diğeri 32 yaşındaki iki erkek çocuğu babası olan Refik Halit 50 sene önce Türk Edebiyatına kazandırdığı Memleket Hikâyeleri eseriyle ilk defa Anadolu insanlarını dile getirmiş bir muharrirdi. Son olarak Türkiye Pen Kulübü Başkanı olan Refik Halit Karay, barsak kanserinden muzdaripti. Başarılı bir ameliyat geçirmiş, fakat kalp yetersizliğinden dün hakkın rahmetine kavuşmuştur. Gazetemizde birçok roman ve yazıları yayımlanan merhumun cenazesi yarın Şişli Camii'nden kaldırılacaktır. Yeni İstanbul merhuma Allah'tan mağfiret, ailesine başsağlığı diler.

REFİK HALİT KARAY DÜN VEFAT ETTİ⁴⁷¹

Tanınmış romancılardan Refik Halit Karay, dün saat 11'00'de, tedavi edilmekte olduğu Şişli Sihhat Yurdu'nda ölmüştür. Karay'ın hastalığının, bağırsak

⁴⁶⁸ **Milliyet**, 19 Temmuz 1965.

⁴⁶⁹ **Tercüman**, 19 Temmuz 1965.

⁴⁷⁰ **Yeni İstanbul**, 19 Temmuz 1965.

kanseri olduğu bildirilmektedir. İstanbul doğumlu olan Refik Halit Karay, Galatasaray Lisesi'ni bitirmiş, Hukuk Fakültesine devam etmişti. Fransızca ve İngilizce bilirdi. Cenzasesi, yarın öğle namazından sonra Şişli Camii'nden kaldırılarak, Zincirlikuyu'daki aile mezarlığına defnedilecek olan Refik Halit Karay, evli ve iki erkek çocuk babasıydı.”

⁴⁷¹ **Yeni Gazete**, 19 Temmuz 1965.

II. BÖLÜM

ESERLERİ VE MATBUAT FAALİYETLERİ

İncelememizin I. Bölümünde ayrıntılı olarak Refik Halit Karay'ın doğumundan vefatına kadar olan dönem incelenmişti. Bu bölümde yazarın doğumu, tahsili, yazın hayatına girişi, *Fecr-i Âtî* edebî topluluğu çalışmaları, Anadolu'ya sürgün edilmesi, sürgün dönüsünde *Yeni Mecmua*'daki faaliyetleri, Millî Mücadele dönemi resmî görevleri ve matbuat faaliyetleri, ülke dışına çıkması, dönüsü, vefatına kadarki edebî çalışmaları ile mizacı ve karakterine dair bazı hususlarda değerlendirmelerde bulunulmuştu.

Çalışmamızın II. Bölümünde ise yazarın eserleri ve matbuat faaliyetleri yine I. Bölümde olduğu gibi oldukça geniş bir kaynak silsilesi taranarak irdelenmeye çalışılacaktır. Bu kapsamda; öncelikle yazarın hikâye türünde verdiği eserler incelenecek, akabinde yazarın gerek sağlığında gerek vefatından sonra yayımlanan roman, mizah-hiciv, kronik, hatırat ve tiyatro eserleri hakkında bilgi verilecek ve verilen bu bilgilere binaen de bazı değerlendirmelerde bulunulacaktır. Daha sonra II. Meşrutiyet devirlerinden başlamak üzere yazarın çok çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanan makale, fıkra, hatırat yazıları birçok araştırma kaynağından toplanarak kronolojik olarak değerlendirilmeye tabi tutulacaktır.

2.1. Refik Halit Karay'ın Mizacı, Kişiliği ve Edebiyat Hayatına Girişi

Türk Edebiyatında siyasi mizah, hikâye ve roman yazarı olarak tanınan Refik Halit,⁴⁷² *Deli* adlı eserinde kendisi için: “*Ben çok içli bir çocuktum. Sonra da içli bir adam olarak kaldım. Fakat hüznümü neşe yıldızına sarmayı bir haysiyet meselesi bilmiş, bunu da yapabilmişimdir. İçliliğimi bir sakal gibi yüzümde uzatmayı sevmem. Bu işte de neşe jiletine müracaat bir terbiye kaidesidir*” demektedir.⁴⁷³

Yazar, yakınları ve arkadaşları tarafından da neşe yıldızına sarılmış bir insan olarak tanınmaktadır. Zira Refik Halit, rahat yaşamayı ve dünyadaki her türlü nimetten zevk almayı prensip edinmiştir. Hayatının hiçbir döneminde kötümser

⁴⁷² Bkz. “*Refik Halit Karay*”, *Başlangıcından Günümüze Büyük Türk Klasikleri Ansiklopedisi*, c. 12, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1992, s. 75.

⁴⁷³ R.H.Karay, *Deli*, 58-59; N.Karaer, 1998, s. 27.

olmamış, hangi şartlar altında olursa olsun yaşamayı sevmiştir.⁴⁷⁴ Bunu bir yazısında şu şekilde ifade etmektedir: “Çiçekler içinde ölüm ne güzel şey!... diyen romantik ruhlu insanlar var mıdır, bilmem. Benim realistçe bildiğim, çiçekler içinde ölümden dikenler içinde yaşayış daha hoştur.”⁴⁷⁵ Yaşamayı her türlü zorluğa rağmen seven Karay, diğer taraftan intizama oldukça düşkün bir kişiliktir: “Bayram münasebeti ile gittiğimiz evlerde çarpık asılmış bir çerçeve, eğri konmuş bir masa, fena istif edilmiş bir şeker tabağı gördüğümüz zaman acaba sizde de bir ıslah ve tasnif merakı, daha Türkçesi, bu bozuk şeyleri düzeltmek arzusu hâsıl olur mu? Bende olur... Hem bu merak ve arzu hayli kuvvetlidir de”⁴⁷⁶

Çocukluk hatıralarını anlatırken, inatçı, daha doğrusu lüzumsuzca nefesine düşkün olduğunu söylemektedir. Hatta oğlu Ender Karay babasının ailenin en küçüğü olması hasebiyle şımartıldığını, şımarmanın ilk reaksiyonunun da, her türlü otoriteye karşı çıkmak olarak görüldüğünü ifade etmektedir. Nitekim Galatasaray Lisesi’nden ayrılış hadisesi bunu doğrulamaktadır. Bilhassa rahat yaşamayı ve dünyadaki her türlü nimetten zevk almayı prensip edinmiştir.⁴⁷⁷ Özellikle gençliğinde salon adamı olmaya özenmiş, şık giyinmiş ve Beyoğlu’nun eğlence yerlerinde hoşça vakit geçirmiştir. Gazeteci Ruşen Eşref o günleri: “... her gün elbise ve potin değiştiren, akşamları ya Lebon’da ya İskeletin Palas’da bir dubane şarabı içtikten sonra Tokatlıyan’da birasıyla ve bifteğiyle yemek yiyen Refik Halit’in, beyzade olarak yaşamaya hevesli olduğu, parasız edebiyat ve sanat heveskârlarından ziyade, şık Tokatlıyan adamlarını tercih ettiğini...” ifade etmektedir.⁴⁷⁸ Yakup Kadri ise onun yüksek memur burjuvazisinden bir babanın oğlu olduğunu söyleyerek, uzaktan uzağa *Aşk-ı Memnu*’daki hoppa ve züppe Behlül’ü andırır hâlleri olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte, onunla birlikte olmaktan zevk duyduğunu, buna sebep olarak da Karay’ın hayatı bütün güzellikleri ve çirkinlikleriyle sevmesinden ileri geldiğini söylemektedir. Yine Refik Halit’in doğuştan iyimser ve iyimser tabiatlı insanlar gibi realist bir hayat adamı olduğunu da belirtmektedir.⁴⁷⁹

Yahya Kemal de 1912 yılı içerisinde Paris’ten İstanbul’a dönmüş ve Refik Halit onun ilk tanıdığı genç olmuştur. Refik Halit’in onu Kozyatağı’ndaki köşklarine

⁴⁷⁴ Ş.Aktaş, 2004, s. 56.

⁴⁷⁵ R.H.Karay, 1999, s. 146.

⁴⁷⁶ R.H.Karay, *Ay Peşinde*, s. 116.

⁴⁷⁷ Ş.Aktaş, 2004, s. 56; N.Karaer, 1998, s. 27.

⁴⁷⁸ R.E.Ünaydın, 1972, s. 227–228; N.Karaer, 1998, s. 27.

davet etmesiyle iki gün beraber vakit geçirmişlerdir. Bunun neticesinde Yahya Kemal, onun gösteriş meraklısı biri olduğunu ve Fener’de arabayla gösterişe bayıldığını söyleyerek, mizacının bu yönünü vurgulamaktadır.⁴⁸⁰ “*Olmuştan soğumak, olana sevinmek ve olacağı rıza göstermek... İşte rahatlık felsefesi benim felsefem!*” diyen Refik Halit, hayatının hiçbir döneminde kötümser olmamış, hangi şartlar altında olursa olsun hayata bağlılığını ve yaşama sevincini yitirmemiştir.⁴⁸¹

Refik Halit, aşkı bir macera saymıştır. Yazılarını ustaca yapılan lezzetli yemek, güzel kadın ve aşk tasvirleriyle doldurmuştur⁴⁸² ve Türkçeye temiz, kıvrak, sade ama ışıklı bir üslup kazandırmıştır.⁴⁸³ Bu mizaçta olan kimsenin tehlikeli ve çetin bir siyasi muhalefete kalkışması, sürgünleri ve ölümü göze alması tuhaf bir çelişki gibi görünmektedir. Fakat karakterinin bir yanı da onuruna düşkün ve muhalif ruhlu olmasıdır. Kendisi otoriteye karşı ve isyankâr olduğunu ifade etmektedir.⁴⁸⁴ Bedbin yaratılışlı değilim diyen yazar, düzensiz ortamlardan ve işlerden hoşlanmazdı. Bozuk işleri düzeltmek arzusu, Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğü sırasında onu hayli rahatsız etmiştir. Müdürlüğü sırasında bu durumu: “*Postadaki işler, maalesef böyle salon ve kalem gezmekten ibaret değildi. Benim gibi içi tez ve intizama düşkün bir adamı çılına döndürecek aşırı münasebetsizlikler, birden önüme yığılıveriyordu. Benden öncekiler gibi keşke kayıtsız, makamıma geçip rahatıma baksa idim...*” sözleriyle dile getirmiştir.⁴⁸⁵

Refik Halit Karay, çabuk sinirlenen, çabuk üzülen ve heyecanlı bir adam olmasına rağmen, münakaşa, kavga, gürültü ve patırtıdan hoşlanmaz, hayatın kötü tarafını görmemeye çalışırdı. Etrafındaki insanların daima nikbin olmasını isterdi.⁴⁸⁶ Eşi Nihal Hanım’a gazeteci Sermet Sami Uysal’ın, Refik Halit için “*ne gibi şeylerden zevk alır, ne gibi şeylere kızar*” sorusuna verdiği cevap: “*Suriye’den döndükten sonra gürültülü hayatı sevmez olduğundan balolara falan gitmekten vazgeçti... Midesine düşkün olduğundan evvelce güzel yemeklerden zevk alır. Sonra içinde kadın bulunan meclislerde bulunmaktan hoşlanır. Muhataplarının zeki ve entelektüel olması şarttır. Kadın bulunmayan meclisler kendisini çok sıkır... Ama*

⁴⁷⁹ Y.K.Karaosmanoğlu, 1990, s. 50; N.Karaer, 1998, s. 28.

⁴⁸⁰ Yahya Kemal Beyatlı, **Siyasi ve Edebi Portreler**, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti, 1976, s. 44–45.

⁴⁸¹ N.Karaer, 1998, s. 28.

⁴⁸² A.Kabaklı, 2002, s. 777–784.

⁴⁸³ B.Ercilasun, 1995, s. 43.

⁴⁸⁴ N.Karaer, 1998, s. 28.

⁴⁸⁵ R.H.Karay, 1992, s. 131; N.Karaer, 1998, s. 29.

⁴⁸⁶ Ş.Aktaş, 2004, s. 57.

daima kadınlığını empoze eden kadınlardan da nefret eder. Kadın natürel olacak...” şeklinde olup, ilgi çekicidir.⁴⁸⁷

Adile Ayda Hanım da edebî hatıralarında Refik Halit’in yukarıda anlatılan özelliklerini doğrulamaktadır. İşte bütün bu özellikleriyle Refik Halit’in dışı dönük bir mizaçta, hayat dolu, zevkine göre yaşayan, mutlu olmaktan başka bir şey düşünmeyen bir insan olduğunu söyleyebiliriz.⁴⁸⁸ Yazar, *Sakın Aldanma, İnanma, Kanma* adlı eserinde ilk yazı yazma isteğinin kendisinde henüz on bir, on iki yaşlarındayken baş gösterdiğini anlatmaktadır. Kaleminin ucuna gelen ilk ilhamlar şiire dönüşmüştür. Yazın hayatına girişini şu şekilde anlatmaktadır: “*İlk manzumem hiç unutmam, çiçek, kelebek, böcek, ipek hatta inek kafiyeli bir bahar tasviriydi. Bilmeyerek, rastgele vezinli düşmediyse yeni şiirler gibiydi. Ne aruz, ne parmak hesabı ile alakası vardı. Bu sıkıntılı şairlik devrem bereket uzun sürmedi hemen nesre atıldım ve rahat bir nefes aldım.*”⁴⁸⁹

Şiirden düz yazıya geçen Refik Halit, kendini bu alanda çok daha rahat hissetmiştir. Sarı kâğıtlı okul defterlerine sürekli yazılar yazdığını belirtmekle birlikte bu denemeleri paylaştığı ilk insanın annesi olduğunu söylemektedir.⁴⁹⁰ Daha sonra annesi yazarın, bazı hikâyelerini tanıdık bir edebiyatçıya göstermiş ve yazar kendini giderek bu alanda geliştirmeye başlamıştır. Okul yıllarında Galatasaray Lisesi’nde iken Ahmet Haşim, Emin Bülent, İzzet Melih, Müfit Ratıp ve Abdülhak Şinasi ile tanışarak iyiden iyiye edebiyata merak sarmıştır. Aile dostları ve *Servet-i Fünûn* dergisinin sahibi Ahmet İhsan’la tanışmaları ile tamamen yazın hayatına girmiştir. “R.H.” rumuzuyla çıkan ilk yazılarından sonra makaleleri mecmuadan mecmuaya; gazeteden diğer bir gazeteye geçmeye başladı ve çok geçmeden büyük bir taazzuv göstererek *Kirpi* ve *Aydede* ismiyle iki ayrı başak verdi.⁴⁹¹ Bu başaklar daha sonrada *Servet-i Fünûn*, *Tercüman-ı Hakikat*, *Kalem*, *Son Havadis*, *Vakit*, *Zaman*, *Sabah*, *Peyam*, *Peyam-ı Sabah*, *Aydede*, *Vahdet*, *Doğru Yol*, *Akşam*, *Tan*, *Yeni Tanin* gibi birçok gazetede ürün verdi. 1913 yılında Anadolu’ya sürüldükten sonra kaleme aldığı *Memleket Hikâyeleri*⁴⁹² dönemin en gözde yazarları arasında

⁴⁸⁷ S.S.Uysal, 2004, s. 54.

⁴⁸⁸ Seyit Kemal Karaalioglu, **Resimli Motifli Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, 1980, s. 392–398; N.Karaer, 1998, s. 29.

⁴⁸⁹ R.H.Karay, **Sakın Aldanma, İnanma, Kanma**, s. 146.

⁴⁹⁰ M.N.Yardım, 2002, s. 23–24.

⁴⁹¹ R.H.Karay, **Sakın Aldanma, İnanma, Kanma**, s. 147–149.

⁴⁹² H.Tuncer, 1994, s. 589.

girmesini sağladı ve daha sonra bu dönemi etkisi altına alan Millî edebiyat akımına katıldı.⁴⁹³ Sosyal meseleleri daha geniş ve şartları değişik çevreler içinde ele aldı.⁴⁹⁴

İlk romanını 1918 yılında “*İstanbul’un İçyüzü*” adıyla yayımladı. *Aydede* dergisi ve II. Sürgün dönüşünde vatan hasreti ve gurbet acılarının ürünü olarak sathi mensurelerine nispetle daha olgun⁴⁹⁵ hikâyeleri ve romanlarıyla⁴⁹⁶ adeta sanatının zirvesine ulaştı.⁴⁹⁷ Aynı zamanda dil konusuna çok önem veren yazar, “*Refik Halit Türkçesi*”⁴⁹⁸ diye anılan bir çığır açmayı başarmış nadir bir şahsiyet hâline gelmiştir.⁴⁹⁹ Nitekim Prens Sabahattin: “*Meşrutiyetin bize getirdiği yegâne Avrupaî yenilik Refik Halit*”tir ve Ziya Gökalp’ın “*Refik Halit Türkçeyi en iyi yazan muharrirdir.*” teşhisleri bu görüşü doğrulamaktadır.⁵⁰⁰ Refik Halit’in kullandığı mükemmel dilin yanı sıra onu önemli kılan diğer bir özelliği de birkaç sınıf halka aynı anda kendisini anlatabilmesi kabiliyetidir. Ayrıca sahip olduğu, lisan güzelliğinin⁵⁰¹ yanı sıra öz bir orijinalite, zengin bir hayal kaynağı, kesin bir teşbih kuvveti, muzip, oynak, yarı ciddi bir zekâ onu önemli kılmaktadır. Keza Karay, Türk okuyucusunun temayüllerini keşfetmiş bir sanatkârdır. O sebeple, muasırlarından önce ve kolay takdir edilmiştir.⁵⁰² Yazar bunu başarırken de –üstadım- dediği ünlü Fransız yazar Maupassant’tan azami ölçüde faydalanmıştır.⁵⁰³

Refik Halit, sade ve renkli diliyle⁵⁰⁴ gözleme dayanan, tasvir ve benzetmelerle beslenen, güçlü tekniğiyle⁵⁰⁵ yazdığı romanları, hikâyeleri kadar mizahi yazılarıyla da kendine büyük bir ün sağlamıştır. İstanbul Türkçesini en güzel kullanan birkaç yazardan biri olduğu gibi Millî edebiyatın gelişmesine de en büyük katkısı olan

⁴⁹³ N.S.Banarlı, 1984, s. 1206.

⁴⁹⁴ Kenan Akyüz, **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri**, s. 175; A.H.Tanpınar, **Edebiyat Üzerine Makaleler**, s. 121.

⁴⁹⁵ İsmail Habib Sevük, **Tanzimat’tan Beri Edebiyat Tarihi I**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1942, s. 376-377.

⁴⁹⁶ O.Okay, 2001, s. 481.

⁴⁹⁷ M.N.Yardım, 2002, s. 25.

⁴⁹⁸ N.S.Banarlı, 1984, s. 1206.

⁴⁹⁹ O.N.Ekiz, 1984, s. 18.

⁵⁰⁰ A.Kabaklı, **Tercüman**, 23 Temmuz 1965.

⁵⁰¹ O.N.Ekiz, 1984, s. 21.

⁵⁰² H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 82–83.

⁵⁰³ Bkz. “*Refik Halit Karay*”, **Başlangıcından Günümüze Büyük Türk Klasikleri Ansiklopedisi**, c. 12, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1992, s. 75.

⁵⁰⁴ Ünlü edebiyatçılardan Halit Fahri Ozansoy onun dil ve edebiyat konularındaki başarılarıyla ilgili olarak şu yorumlarda bulunmuştur: “*Diyebilirim ki İstanbul şivesi, Refik Halit’in kaleminde en cana yakın kelimelerin birbirlerine eklenişindeki incelikle harikalar yaratmıştır. Hele Ömer Seyfettin’in bile boş bıraktığı yazı ile resim çizmek yolunda hiçbir yazar Refik Halit ile yarışamaz.*”, Halit Fahri Ozansoy, “*Refik Halit Karay’ın Ardından*”, **Tercüman**, İstanbul, 27 Temmuz 1965.

⁵⁰⁵ N.Tüzüner, 1993, s. 121.

edebiyatçılardan biridir.⁵⁰⁶ Bu konuda devrin kudretli şairi Yahya Kemal Beyatlı da şu mütalaalarda bulunmaktadır: “*Refik Halit, meşrutiyetten sonra ortaya atılan edebî nesil içinde muhakkak olarak en fazla tebarüz eden çehredir. Yazıda muayyen bir nevin mümessili olmuş, büyük mikyasta kari kazanmış, bir düzine iyi ve itinalı eserler vücuda getirmiş, her yazdığını behemehâl merakla okutmuş, Türkçeye yeni bir çeşni vermiş, hemen hemen daima neşeli ve canlı; görüşte hususiyet ve yazışta hüner göstermiş bir muharrirdir.*”⁵⁰⁷ Edebiyatın halka karşı yükümlülükleri olduğu görüşünde olan Karay bu konu hakkında da şu mütalaalarda bulunmaktadır:⁵⁰⁸ “*Biz dili bulduk. Şimdi halkı öğreneceğiz ve adileşmeden kendimizi halkla meşgul edeceğiz. Bize bir Rus edebiyatı lazım. Yani halkın acılarına iştirak eden, ihtiyaçlarını duyan, emellerine şekil veren bir edebiyat*”⁵⁰⁹

2.2. Hikâyelerinin Kronolojik Olarak Değerlendirilmesi

Refik Halit Karay, hikâye yazmaya garp edebiyatında Maupassant’ın, Türk edebiyatında ise Halit Ziya ve Hüseyin Cahit’in mahalli karakter arz eden eserlerinin tesiriyle *Fecr-i Âtî* edebî topluluğu içerisinde başlamıştır.⁵¹⁰ İlk hikâyesi, 1909 yılında *Musavver Muhit* mecmuasında neşredilen “*Ayşe’nin Talii*”dir.⁵¹¹ Bu eserden sonra kaleme aldığı hikâyelerle Millî edebiyatın ve sade lisan hareketinin oluşmasında önemli rol oynamıştır.⁵¹²

Yazar 1913 yılında Anadolu’ya gönderilinceye kadar “*Ayşe’nin Talii*”, “*Hakk-ı Sükût*”, “*Kuvvete Karşı*”, “*Cer Hocası*”, “*Senede Bir*”, “*Komşu Namusu*” adlı hikâyeleri yazmıştır. Bunlardan “*Ayşe’nin Talii*”nde⁵¹³ İstanbul’un kenar semtlerinden hayatın bir yüzünü ortaya koyan hikâyeci, “*Komşu Namusu*”⁵¹⁴ ile 1910’da İstanbul’da vazife gören memurların daire ve aile hayatını, “*Kuvvete Karşı*”da,⁵¹⁵ yabancı askerlerin terbiyesizliği karşısında susan Türk insanının iç

⁵⁰⁶ S.S.Uysal, 2004, s. 48.

⁵⁰⁷ Y.K.Beyatlı, 1976, s. 47.

⁵⁰⁸ Ş.Kurdakul, 1994, s. 55.

⁵⁰⁹ R.E.Ünaydın, 1972, s. 237.

⁵¹⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar, “*Türk Edebiyatında Cereyanlar*”, **Yeni Türkiye**, İstanbul, Nebioğlu Yayınevi, 1959, s. 367.

⁵¹¹ **Musavver Muhit**, “*Ayşe’nin Talii*”, Nisan 1325 (1909), Nu: 4–26, s. 123–125.

⁵¹² Bkz. “*Refik Halid Karay*”, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c. 5, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1982, s. 193.

⁵¹³ Refik Halit Karay, **Memleket Hikayeleri**, 21. bs. İstanbul, İnkılap Yayınevi, s. 171-176.

⁵¹⁴ a.g.e, s. 111-120.

⁵¹⁵ **Servet-i Fünûn**, “*Kuvvete Karşı*”, 18 Şubat 1909/1325; R.H.Karay, **Memleket Hikayeleri**, s. 140-147.

dramını, “*Senede Bir*”de⁵¹⁶ cinsel bunalımı, “*Hakk-ı Sükût*”ta⁵¹⁷ iş hayatının iç yüzünü,⁵¹⁸ “*Cer Hocası*”nda⁵¹⁹ ise devamlı değişen siyasi havanın neticesi olarak memurluktan kovulan aydınların, şehirleşmeye başlayan köylü hemşerilerince ve köyde yaşayan insanlarca nasıl karşılandığını Maupassant tekniği ile işlemiştir.⁵²⁰ Elbette ki böyle bir sınıflandırmanın kesin bir çerçevesi bulunmamaktadır. Keza ana temelde bu hikâyelerde sözü edilen konular işlenmekle birlikte zaman zaman birçok farklı konuya değinilmektedir.⁵²¹

Fecr-i Âtî’nin ilk toplantılarına esersiz katılan Refik Halit, “*Zend-Avesta*” başlığı altında yayımladığı nesir serisi ile tanınmaya başlamıştır. Gayet sade bir dille “*Ayşe’nin Talii*”nin neşredilmesi yazarın hikâyeye geçişinin başlangıcıdır. 1909 yılında “*Ayşe’nin Talii*”nden başka “*Kuvvete Karşı*”, “*Cer Hocası*”, “*Senede Bir*”, “*Komşu Namusu*” 1910 yılında yayımlanmıştır ki bunlar yazarın ilk hikâyeleridir. 1909–1910 yıllarında toplam altı hikâye yazan yazar, 1911, 1912, 1913, 1914 yıllarında bu edebî türden uzaklaşarak daha çok İttihat ve Terakki Hukûmeti’ni tenkit eden mizah ve hiciv yazılarına yönelmiştir.⁵²²

5 yıl aradan sonra 1915 yılında tekrar hikâye yazmaya başlayan yazar, 1915 yılında Sinop’ta “*Şaka*”yı,⁵²³ 1916 yılında Çorum’da “*Sarı Bal*”⁵²⁴ ve “*Küs Ömer*”i⁵²⁵ Ankara’da “*Yatır*”ı,⁵²⁶ 1918’de Bilecik’te “*Vehbi Efendinin Şüphesi*”⁵²⁷ ve “*Boz Eşek*”i⁵²⁸; sürgünden İstanbul’a döndükten sonra 1918 yılında “*Koca Öküz*”ü,⁵²⁹ 1919 yılında “*Yatık Emine*”,⁵³⁰ “*Şeftali Bahçeleri*”,⁵³¹ “*Garip Bir*

⁵¹⁶ a.g.d, “*Senede Bir*”, 24 Haziran 1910/1326; R.H.Karay, **Memleket Hikayeleri**, s. 121-128.

⁵¹⁷ a.g.d, “*Hakk-ı Sükût*”, 22 Temmuz 1910/1326; R.H.Karay, **Memleket Hikayeleri**, s. 129-139.

⁵¹⁸ Nihat Karaer, **Tam Bir Muhalif Refik Halit Karay**, İstanbul, Temel Yayınları, 1998, s. 115.

⁵¹⁹ R.H.Karay, **Memleket Hikayeleri**, s. 148-160.

⁵²⁰ Orhan Okay, *Refik Halit Karay, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 24, İstanbul, Türk Diyanet Vakfı, 2001, s. 481; Ahmet Hamdi Tanpınar, “*Türk Edebiyatında Cereyanlar*”, **Yeni Türkiye**, İstanbul, Nebioğlu Yayınevi, 1959, s. 367; Ahmet Hamdi Tanpınar, **Edebiyat Üzerine Makaleler**, haz. Zeynep Kerman, İstanbul, Dergâh Yayınları, s. 121.

⁵²¹ Şerif Aktaş, **Refik Halit Karay**, Ankara, Akçağ Yayınevi, 2004, s. 61–62.

⁵²² a.g.e, s. 65.

⁵²³ **Yeni Mecmua**, “*Şaka*”, Nu:30, c. 2, 31 Kanunsani 1918; R.H.Karay, **Memleket Hikayeleri**, s. 76-84.

⁵²⁴ a.g.d, “*Sarı Bal*”, Nu:32, c. 2, 14 Şubat 1918; R.H.Karay, **Memleket Hikayeleri**, s. 66-75.

⁵²⁵ **Türk Yurdu**, “*Küs Ömer*”, c:14, Nu: 1 (151), 1 Kanun-u Sani 1334, s. 1402-1408; R.H.Karay, **Memleket Hikayeleri**, s. 85-94.

⁵²⁶ **Yeni Mecmua**, “*Yatır I-II*”, Nu:33, c. 2, 21-28 Şubat 1918; R.H.Karay, **Memleket Hikayeleri**, s. 102-110.

⁵²⁷ a.g.d, “*Vehbi Efendinin Şüphesi*”, Nu:35, c. 2, 14 Mart 1918; R.H.Karay, **Memleket Hikayeleri**, s. 57-65.

⁵²⁸ **Türk Yurdu**, “*Boz Eşek*”, c:14, Nu: 2 (152), Kanun-u Sani 1334, s. 4035-4040; R.H.Karay, **Memleket Hikayeleri**, s. 95-101.

⁵²⁹ **Yeni Mecmua**, “*Koca Öküz*”, Nu:38, c. 2, 04 Nisan 1918; R.H.Karay, **Memleket Hikayeleri**, s. 49-56.

*Hediye*⁵³² ve “*Bir Taarruz*”u⁵³³ kaleme almıştır. Bu tarihten 1922 yılına kadar yazarı, gazetecilik ve buna bağlı siyasi faaliyetler meşgul olmuştur. 1922 yılında II. Sürgün dönemine başlayan yazar, Lübnan’da, 1930 yılında “*Çıban*”ı,⁵³⁴ 1935’te Halep’te “*Hülle*”⁵³⁵ ve “*Zincir*”i,⁵³⁶ 1936 yılında yine aynı şehirde “*İstanbul*”,⁵³⁷ “*Akrep*”,⁵³⁸ “*Lavrens*”⁵³⁹ ve “*Keklik*”i⁵⁴⁰; aynı yılda Lübnan’da “*Güneş*”i⁵⁴¹; 1938’de sürgün dönüşü Şişli’de “*Dişçi*”,⁵⁴² “*Kaçak*”,⁵⁴³ “*Eskici*”⁵⁴⁴ ve “*Yara*”yı,⁵⁴⁵ 1939’da aynı yerde “*Antikacı*”,⁵⁴⁶ “*Testi*”,⁵⁴⁷ “*Fener*”,⁵⁴⁸ “*Gözyaşı*”⁵⁴⁹ ve “*Köpek*”i,⁵⁵⁰ 1947 yılında da “*Garaz*”ı⁵⁵¹ yazmıştır. Hikâyelerinin yıllara göre bu şekilde dağılışı, onun hikâye ile devamlı meşgul olmadığını, başlangıçta mizahi politik, gazetecilik son zamanlarda da romancılık ve gazetecilikten artan zamanlarında hikâye yazdığını göstermektedir. 1938’de yurda döndükten sonra bu türü terk etmesinin en önemli sebebi geçinecek parayı sağlamakta güçlük çekmesidir.

1919’da yazdığı hikâyeler de dâhil olmak üzere, o yıla kadar yazdığı on yedi hikâye ile 1947’de kaleme aldığı “*Garaz*”ı “*Memleket Hikâyeleri*”,⁵⁵² geri kalan hikâyeleri ise “*Gurbet Hikâyeleri*”⁵⁵³ adlı kitabında toplamıştır.⁵⁵⁴ 1910 yılına kadar yazdığı hikâyelerden sonra bu alanda beş yıllık bir sükût devresi geçirmiş Sinop’ta,

⁵³⁰ a.g.d, “*Yatık Emine I-II-III*”, Nu:56-57-58, c.3, 08-10-22 Ağustos 1918; R.H.Karay, **Memleket Hikâyeleri**, s. 11-38.

⁵³¹ R.H.Karay, **Memleket Hikâyeleri**, s. 39-48.

⁵³² **Peyam-ı Sabah**, “*Garip Bir Hediye*”, Nu:11200, 25 Kanunsani 1921; R.H.Karay, **Memleket Hikâyeleri**, s. 161-165.

⁵³³ a.g.g, “*Bir Taarruz*”, Nu:11193, 18 Kanunsani 1921; R.H.Karay, **Memleket Hikâyeleri**, s. 166-170.

⁵³⁴ **Tan**, “*Çıban*”, 22 Ocak 1939; Refik Halit Karay, **Gurbet Hikâyeleri**, 15. bs. İstanbul, İnkılâp Yayınevi, s. 56-60.

⁵³⁵ a.g.g, “*Hülle*”, 16 Nisan 1939; R.H.Karay, **Gurbet Hikâyeleri**, s. 72-78.

⁵³⁶ R.H.Karay, **Gurbet Hikâyeleri**, s. 30-33.

⁵³⁷ a.g.e, s. 79-83.

⁵³⁸ **Tan**, “*Akrep*”, 08 Ocak 1939; R.H.Karay, **Gurbet Hikâyeleri**, s. 43-46.

⁵³⁹ a.g.g, “*Lavrens*”, 12 Şubat 1939; R.H.Karay, **Gurbet Hikâyeleri**, s. 52-55.

⁵⁴⁰ a.g.g, “*Keklik*”, 19 Mart 1939; R.H.Karay, **Gurbet Hikâyeleri**, s. 39-42.

⁵⁴¹ R.H.Karay, **Gurbet Hikâyeleri**, s. 66-71.

⁵⁴² a.g.e, s. 84-88.

⁵⁴³ a.g.e, s. 61-65.

⁵⁴⁴ a.g.e, s. 10-14.

⁵⁴⁵ a.g.e, s. 5-9.

⁵⁴⁶ **Tan**, “*Antikacı*”, 23 Nisan 1939; R.H.Karay, **Gurbet Hikâyeleri**, s. 15-20.

⁵⁴⁷ R.H.Karay, **Gurbet Hikâyeleri**, s. 21-24.

⁵⁴⁸ a.g.e, s. 25-29.

⁵⁴⁹ **Tan**, “*Gözyaşı*”, 05 Mart 1939; R.H.Karay, **Gurbet Hikâyeleri**, s. 34-38.

⁵⁵⁰ a.g.g, “*Köpek*”, 15 Ocak 1939; R.H.Karay, **Gurbet Hikâyeleri**, s. 47-51.

⁵⁵¹ R.H.Karay, **Memleket Hikâyeleri**, s. 177-183.

⁵⁵² Perihan Özcan, “*Refik Halit Karay*”, **K Dergisi**, İstanbul, Promat Yayınları, sayı 44, 3.08.2007, s. 5; Osman Nuri Ekiz, **Refik Halit Karay (Hayatı ve Eserleri)**, İstanbul, Gökşin Yayınları, 1984, s. 37-38; Refik Halit Karay, **Memleket Hikâyeleri**, 21. bs. İstanbul, İnkılâp Yayınevi.

⁵⁵³ Refik Halit Karay, **Gurbet Hikâyeleri**, 15. bs. İstanbul, İnkılâp Yayınevi; O.N.Ekiz, 1984, s. 39-40; P.Özcan, 03.08.2007, s. 5.

“*Şaka*”yı kaleme alan yazar daha sonradan Türk edebiyatının en nadide eserlerinden biri hâline gelecek “*Memleket Hikâyeleri*”nin de ilk nüvesini oluşturmuştur. Yazar “*Şaka*”da taşrada vazifeli memurların, işleri dışında genel olarak meşguliyetlerini ve faaliyetlerini ortaya koymuştur. Hikâyede günün çeşitli saatlerinde sahil şehrinin pazarları, çarşıları, ara mahalleleri, deniz kenarı, mesire yerleri ve memurların burada nasıl hoş vakit geçirdiklerini anlatılmaktadır.

“*Sarı Bal*”da Anadolu kasaba ve kırsal hayatında kadınlı erkekli eğlence hayatı hikâyeye edilmiştir. Hikâyede mütegalibe ile arkadaşları ve memur taifesinin Sarı Bal adlı kadının cazibesi etrafında duydukları iştah ve bu duruma toplumun vereceği tepkiden çekinmeleri Karay’ın psikolojik tahlil yeteneği ile birlikte aktarılmıştır.⁵⁵⁵

“*Küs Ömer*”de taşralı Zehra ile kasabalı genç kız; Küs Ömer’le genç erkek hayatını, çalışma tarzını, eğlenceleri ve hissi yönleri ile taşrada cemiyetin ihtiras, evlilik ve sosyal endişelerini işlemiştir. “*Boş Eşek*” ve “*Yatır*”da Anadolu insanının dini ve sosyal inançları ve bunun devlet müessesesi ile ilintili olarak topluma yansımaları ironik olarak incelenmiştir. Bu hikâyelerde din ve devlet adamlarının toplum üzerindeki önemleri, Anadolu insanının kanunlardan çok daha fazla riayet ettiği inançlar bu hikâyelerin ana temasını oluşturmuştur. Din ve devlet adamlarının bozulmuş ve çürümeye yüz tutmuş çalışmaları, sahtekârlıkları ve toplumun bunlara nasıl inandıkları anlatılmıştır.

“*Vehbi Efendinin Şüphesi*”nde Türk aile yapısı ve erkelerin kadınlara bakışı ve onlarla olan sosyal ilişkileri irdelenmiştir. Türk erkeğinin cinsel açıdan büyük bir açıklık yaşamasını ve sosyal manada bunun çok daha vahim bir durumda bulunmasını konu edinen bu hikâyede, oldukça saf bir kişiliğe sahip olan Vehbi Efendinin, kadın düşkünü erkekler tarafından kullanılmış bir kadının, bir oyuna getirilerek kendisine yama yapılmasını kabullenmek zorunda kalmıştır. Bu olay etrafında yazar toplumun genelinin bu konulara bakışını sorgulamıştır.

“*Koca Öküz*”de, Osmanlı köy hayatı ile idari yapının karakteri ve rüşvet problemi ile din ve devlet adamlarının yanı sıra ağaların ve zenginlerin toplum üzerindeki hâkimiyetleri üzerinde durulmuştur.

“*Şeftali Bahçeleri*”nde Anadolu’da yapılan eğlencelerin genel özellikleri, kimler tarafından ve nasıl yapıldığı anlatılmaktadır. Akdeniz sırtlarındaki bir

⁵⁵⁴ Ş.Aktaş, 2004, s. 66–67.

⁵⁵⁵ Bkz. “*Refik Halit Karay*”, **Başlangıcından Günümüze Büyük Türk Klasikleri Ansiklopedisi**, c. 12, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1992, s. 76.

kasabada geçen olayda memurların bütün devlet organları gibi derin bir uyuşukluğa boğulduğu ve eğlence ile içki arasında geçen hayatları işlendiği gibi ideal bir memur tipi olarak göze çarpan ve kasabaya yeni atanan bir memurun ortama nasıl uyduğu, uymaya mecbur edildiği anlatılarak⁵⁵⁶ hem bu sınıfın nasıl teşekkül ettiği hem de devlet için elinden geleni yapmaya hazır insanların bu sistem içinde nasıl eridikleri ifade edilmiştir.⁵⁵⁷

“*Yatık Emine*”, yazarın hikâyeleri arasında en uzun, en kuvvetli vaka üzerine kurulmuş olanıdır. Bu hikâyenin kahramanı uygunsuz bir harekette bulunması ve vilayet merkezinde bazı olumsuz hadiselerle neden olmasından dolayı kaza merkezine sürülmüş Yatık Emine isimli bir kadındır. Hikâyede Yatık Emine merkezli olmak üzere hapishane, hastane, memurların vazife dışında kalan zamanlarında toplanıp konuştukları ticarethaneler, orta sınıf halkın oturduğu mahalleler, evler, kenar semtler, fırıncı, bakkal gibi küçük esnafa ait işyerleri, mevsimden mevsime değişen özellikler, sabit vasıflar ile her sınıfa mensup kasaba halkının Yatık Emine gibi bir hayat kadınına karşı duyacağı hislerin ifadesine önem verilerek,⁵⁵⁸ sosyolojik olarak Türk toplumunu incelenmiştir.⁵⁵⁹

“*Garip Bir Hediye*” ve “*Bir Taarruz*”da I. Dünya Savaşına iştirak ederek fakir, yoksul ve güçsüz düşen Türk insanı ile harp esnasında ticaretle uğraşıp işini yoluna koyarak oldukça zengin olan iki sınıfın durumu anlatılmaktadır. Her iki hikâyenin kahramanı da aynı devirde yaşayan, ikisi de aç, ümitsiz, ikisi de harbe iştirak etmiş, ikisi de harpten önce zengin ve asil insanlardır. Biri ümidini elinde taşıdığı garip bir hediyeye, bir fırçaya bağladığından isyana hazır bir ruh içinde, tereddütle dolanan; diğeri bir parça ekmek ve zeytin parası için tabanca ile yol kesip hırsızlık eden iki tiptir. Hikâyede diğeri sınıfı oluşturan Yahudi tacir harp yıllarında hiçbir şey kaybetmediği gibi oldukça da zengin, müreffeh bir hâle gelmiştir. Kısaca iki ayrı sınıfın genel harp yılları içerisindeki durumu mükemmel tasvirlerle okuyucuya aktarılmıştır.

⁵⁵⁶ Mehmet Kaplan, **Hikâye Tahlilleri**, İstanbul Dergâh Yayınları, 1987, s. 91–96.

⁵⁵⁷ Süleyman Şevket, 1929 yılında hazırladığı **Güzel Yazılar** isimli kitabına Refik Halit’in “*Şeftali Bahçeleri*” isimli hikâyesini de almış ancak yazarın ismini altına koyamamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Çetin Altan, “*Şeftali Bahçeleri*”, **Milliyet**, 04.06.2009; Bkz. “*Refik Halid Karay*”, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c. 5, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1982, s. 194; Bkz. “*Refik Halit Karay*”, **Başlangıcından Günümüze Büyük Türk Klasikleri Ansiklopedisi**, s. 76.

⁵⁵⁸ P. Özcan, 03.08.2007, s. 5; H. Hüseyin Engin, **Refik Halit Karay**, İstanbul, Engin Yayıncılık, 1997, s. 54–59.

⁵⁵⁹ Refika Taner-Asım Bezirci, **Edebiyatımızda Seçme Hikâyeler**, 2. bs. İstanbul, Yeni Dünya Yayınları, 1980, s. 34–35.

“*Garaz*”da harp esnasında oldukça zengin olup, ailesini İstanbul’a götüren bir harp zengininin 5 yıl boyunca burada har vurup harman savurması sonucu iflas ederek tekrar köyüne dönmesi ile kızının köy hayatından, alıştığı İstanbul hayatına duyduğu özlemle eriyip, tükenmesi ve babasına büyük bir garaz beslemesi temelinde İstanbul ve Anadolu hayatının birbirinden farklı iki dünya olduğu edebî bir dille anlatılmıştır.⁵⁶⁰

Refik Halit Karay, 1919 yılından sonra 1930 yılına kadar hikâyeye türünde eser vücuda getirmemiştir. 1922 yılında yurt dışına çıkması nedeniyle yazın hayatında uzun sürmeyecek olsa da bir inkıta devri yaşamıştır. Yazar, “*Memleket Hikâyeleri*”ni örnek alarak 1930 yılında tekrar hikâyeye yazmaya başlamıştır.⁵⁶¹ 1930 yılında Lübnan’da kaleme alınan “*Çıban*” Osmanlı Afrikası topraklarında, bir imparatorluk subayının hatırası şeklinde anlatılan bir hikâyedir. Bu hatıra, Hadramut’a ait habis çıbanın nasıl oluştuğu, çıktığı yerde nasıl bir iz bıraktığı, çıbanı tedavi eden cadı kadının tedavi şekli ve bölgenin çıbanla ilgili âdetlerini anlatmaktadır.

“*Çıban*”dan sonra bir beş yıl daha hikâyeye alanında eser vermeyen yazar, 1935’te Halep’te “*Hülle*” ve “*Zincir*”i yazmıştır. “*Zincir*”, “*İşsiz, güçsüz kaldığım gurbet ellerinde köşe pencerem, kendimce Abdülhak Hamit’in Kürsi-i İstiğrak’ı yerine geçerdî*”⁵⁶² cümlesiyle başlamaktadır. Bu yazı hikâyeden çok hatıra, hatıradan da daha çok fıkraya benzemektedir. Keza bu yazıda Karay, konu olarak kendini seçmiş ve gurbette yapayalnız kaldığı anlarda çektiği ıstırap ve kederler içinde adeta kendi kendisiyle dertleşmiş, psikolojik tahlillerini betimleme ve tasvir yeteneğiyle birleştirerek hâlet-i ruhîyesini dışa vurmuştur.

“*Hülle*”de hülle müessesesinin nasıl çalıştığını, bir kızgınlık sonucu, namuslu kadınların yataklarına tanımadıkları, yabancı erkekleri nasıl ve neden kabul ettiklerini anlatarak sosyal hicve varmaktadır. Yazar, 1936 yılında yine aynı şehirde “*İstanbul*”, “*Akrep*”, “*Lavrens*” ve “*Keklik*”i; aynı yılda Lübnan’da “*Güneş*”i kaleme almıştır. “*Keklik*” insan ve hayvanların ortak yönlerinden biri olan cinsel içgüdü ile bağlantılı olarak intikam duygusu üzerine kurulmuş bir hikâyedir. “*Akrep*” gurbet duygusu ve vatan hasreti üzerine kurulu bir hikâyedir.⁵⁶³

⁵⁶⁰ Ş.Aktaş, 2004, s. 67–83.

⁵⁶¹ Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 2. bs. İstanbul, 1970, s. 847; Mehmet Nuri Yardım, *Refik Halit Karay (Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Eserlerinden Seçmeler)*, İstanbul, Hikmet Neşriyat, 2002, s. 50–51.

⁵⁶² R.H.Karay, *Gurbet Hikâyeleri*, s. 30.

⁵⁶³ Bkz. “*Refik Halit Karay*”, *Başlangıcından Günümüze Büyük Türk Klasikleri Ansiklopedisi*, s. 77.

Gurbet duygusu ve vatan hasreti incelikle işlenen bir diğer hikâyeye “*İstanbul*”dur. Ömründe iki defa sürgün olma acısını yaşayan yazar bu hikâyede vatan hasreti hatıralarını aksettirmektedir. “*Güneş*” adlı hikâyede ise yazar başka bir konuyu irdelemiştir. Hikâyede imparatorluğun yıkılmaya nasıl hazırlandığı, merkezden gönderilen paraların nereye gittiği ve kimler tarafından harcandığının bile bilinmediğine değinilerek devletin çöküşü anlatılmıştır. “*Lavrens*”de ise Osmanlı idarecilerinin tam tersine İngiliz ajan Lavrens’in bölgeyi ve Arapları tanımak için sarf ettiği çabalar, bu ülkeleri ele geçirmek için harcadığı paralar incelenmiştir. Yazar 1938’de sürgün dönüşü Şişli’de “*Dişçi*”, “*Kaçak*”, “*Eskici*” ve “*Yara*”yı, 1939’da “*Antikacı*”, “*Testi*”, “*Fener*”, “*Gözyaşı*” ve “*Köpek*”i ve 1947 yılında “*Garaz*”ı yazmıştır.⁵⁶⁴

Bu hikâyelerden “*Yara*”da bedevi erkeğinin dayanıklılığı üzerinde durulmuştur. “*Dişçi*”de genel harbe katılmış bir başçavuşun harp sonu hatırası nakledilerek, Osmanlı Devleti’ni teşkil eden gruplardan biri olan bedevilerin 1918 yılında yenilmiş bir vaziyette geri çekilen Türk askerlerine yaptıkları zulüm ve işkenceler ile bu başçavuşun bedevilerden aldığı intikam hikâyeye edilmiştir. “*Kaçak*” adlı hikâyede de Muş’ta Rusların eline düşen bir Osmanlı zabitanın Sibirya’ya nasıl gönderildiği ve oradan nasıl kaçtığı anlatılmıştır. “*Gözyaşı*”nda Balkan Savaşları sırasında yurdunu işgal etmek üzere olan düşmanın önünden kaçan üç çocuklu bir kadının trajik durumu ve ölüm kalım savaşı tasvir edilmiştir. “*Köpek*” adlı hikâyede herkes tarafından hor görülüp azarlanan bir köpek ile gurbet ellere sürgün gitmiş Osman isimli birinin, aşağılanma, hor görülme ve haksızlığa uğrama temelinde birbirleriyle olan dostlukları acıklı bir şekilde işlenmiştir. “*Eskici*”de kimsesiz bir çocuğun uzak akrabaları tarafından İstanbul’dan Arabistan’a gönderilmesi anlatılmış, yurt dışında yaşamaya mecbur kalan bir insanın, yabancılar arasındaki ruhsal durumu ortaya konulmuş; böyle bir vaziyette kalan kişinin hemşerilerini garip bir tarzda hemen tanıdığı belirtilmiştir.⁵⁶⁵

“*Antikacı*”da Fransız ve İngiliz subayların casus faaliyetlerle Ortadoğu memleketlerinde oynadıkları oyunlar anlatılmıştır. “*Testi*”de gırtlığının içi bir eşek arısı tarafından sokulan bir gencin ölümü ile Lübnan’daki bazı adetler ve gelenekler tasvir edilmiştir. “*Fener*”de ise Beni Hamra aşiretinden Ebu Ali’nin kırk yedi

⁵⁶⁴ M.N.Yardım, 2002, s. 50-51.

⁵⁶⁵ Doğan Hızlan, **En Güzel Türk Hikâyeleri**, İstanbul, Altın kitaplar, 1972, 72-76.

yaşında ilk defa bir kasabaya gelişi, burada duyduğu merak ve başından geçen bazı olaylar hikâyeye edilmiştir.⁵⁶⁶

Türk edebiyatında asıl şöhretini hikâyeleri ile bulan Refik Halit, bu türde en önde gelen muharrirlerden biridir. Günümüzde dahi, teknik ve Türk insanına bakış tarzındaki derinlik ve azameti hiçbir yazar tarafından aşılabilmiş değildir. Canlı, renkli üslubu, ilginç olayları derin bir dikkatle ele alma yeteneği bir tablodan farksız çevre tasvirleri ile bu sahada otorite olduğunu şüpheye yer bırakmayacak bir şekilde ispatlamıştır.⁵⁶⁷ Bu nedenledir ki Türk edebiyatının önde gelen kadın yazarlarından Halide Edip Adıvar onun için: “*Yalnızca Türk edebiyatının değil, Rus ve Amerikan edebiyatlarından sonra, hikâyecilikte cihan ölçüsünde ön planda yer işgal edebilecek bir hikâyecimizdir*” iltifatında bulunmuştur.⁵⁶⁸

Gerek “*Memleket Hikâyeleri*”, gerek “*Gurbet Hikâyeleri*” Türk edebiyatı ve sanatının ilk hakiki hikâyeleridir.⁵⁶⁹ Refik Halit Karay’ın hikâyeye alanında Türk edebiyatına kazandırdığı en önemli iki eseridir.⁵⁷⁰ Bu hikâyelerle Anadolu ve Türkiye’den ayrıldıktan sonra Suriye, Lübnan, Irak gibi coğrafyaların⁵⁷¹ durumu ve iç dünyası en güzel Türkçeyle aktarılmıştır.⁵⁷² Bu eserler, Arap ülkelerindeki Türkler ve Araplar ile Anadolu insanının sosyal hayatı üzerine yazılmış ve yazılacak en azametli psikoloji ve sosyoloji eserlerinden daha etraflı, daha derin, daha dolu ve daha gerçektir.⁵⁷³ Bu hikâyeleri okumadan Anadolu insanını anlamının imkânı yoktur. Bu nadide eserler sayesinde ilk defa düzenli, sürekli ve bilinçli olarak Anadolu insanı Türk edebiyatına girmiştir.⁵⁷⁴

Sosyal bilimlerin hemen her alanına kaynaklık edebilecek düzeydeki bu çalışmalar yakın dönem Türkiye tarihinin tam anlamıyla kavranabilmesi için de vazgeçilmez bir özellik taşımaktadır.⁵⁷⁵ Bu hikâyelerle yazar ilk defa vakaların

⁵⁶⁶ Ş.Aktaş, 2004, s. 67–83.

⁵⁶⁷ O.N.Ekiz, 1984, s. 30.

⁵⁶⁸ Bkz. “*Refik Halid Karay*”, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c. 5, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1982, s. 193.

⁵⁶⁹ Şükran Kurdakul, **Çağdaş Türk Edebiyatı II, Meşrutiyet Dönemi**, 4. bs. Ankara, Bilgi Yayınları, 1994, s. 55–56.

⁵⁷⁰ M.Nuri.Yardım, 2002, s. 49.

⁵⁷¹ Hikmet Münür Ebcioğlu, **Kendi Yazıları ile Refik Halit**, İstanbul, Semih Lütfi Kitabevi, 1943, s. 90.

⁵⁷² Nihat Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, 2. c. Ankara, Millî Eğitim Bakanlığı, 1984, s. 1206.

⁵⁷³ Ahmet Kabaklı, **Türk Edebiyatı III**, 11. bs. İstanbul, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2002, s. 779–780.

⁵⁷⁴ H.H.Engin, 1997, s. 43.

⁵⁷⁵ Hüseyin Tuncer, **Meşrutiyet Devri Türk Edebiyatı**, İzmir, Akademi Kitabevi, 1994, s. 589.

geçtiği yerleri İstanbul dışına çıkararak sosyal meseleleri daha geniş ve şartları değişik bir çerçeve içinde ele almaya çalışmıştır.⁵⁷⁶

2.3. Romanlarının Kronolojik Olarak Değerlendirilmesi

Yazın hayatına gazetecilikle giren, mizah yazarlığı ile şöhret bulan, hikâyeleri ile Anadolu'yu İstanbul'a ilk defa ve en etkili bir şekilde tanıtan Refik Halit Karay, hikâyeci olarak tanınmakla birlikte, yazın hayatının önemli bir bölümünü roman edebî türünde verdiği eserlerle sürdürmüştür. 1938 yılında yurda döndükten sonra çeşitli tarihlerde 1965 yılına kadar bu türde on beş eser vücuda getirmiştir. Ölümünden sonra da sağlığında yazdığı 4 romanı daha yayımlanmıştır. 1918 yılında *İstanbul'un Bir Yüzü* isimli ilk romanını yazarak tefrika etmeye başlayan yazar özellikle II. Sürgünden döndükten enerjisini gazeteler için fıkra yazarlığı ve romanlarını hazırlamak için harcamıştır. Bu eserlerinde de hikâyelerinde olduğu gibi I. Bölümde anlatılan hayatında geçen yaşam safhası, gittiği coğrafyalar, hayat tecrübeleri, kimi zaman politika, Türkiye'nin yaşadığı devirler ve birçok konuyu özellikle tarihle ilişkili olarak anlatmıştır.⁵⁷⁷ Karay'ın gerek sağlığında gerek vefatından sonra yayımlanan romanları şunlardır: *İstanbul'un Bir Yüzü*, *Yezidin Kızı*, *Çete*, *Sürgün*, *Anahtar*, *Bu Bizim Hayatımız*, *Nilgün*, *Yer Altında Dünya Var*, *Dişi Örümcek*, *Bugünün Saraylısı*, *Ayın Ondördü*, *İki Cisimli Kadın*, *2000 Yılın Sevgilisi*, *Ekmek Elden Su Gölden*, *Karlı Dağdaki Ateş*, *Dört Yapraklı Yonca*, *Sonuncu Kadeh*, *Yerini Seven Fidan*, *Kadınlar Tekkesi*, *Yüzen Bahçe*.⁵⁷⁸ Refik Halit yurt dışına sürgün edilmeden önce bir roman yazmış, sürgünden döndükten sonra daha çok bu alanda eser vermiştir. Ancak sürgüne gitmeden önce yazdığı hikâye ve roman türündeki eserlerle sürgün dönüşü yazdığı romanlar arasında büyük ayrılıklar vardır. Sürgünden önce gözlemlere dayanarak yurt gerçeklerine yönelen yazar, sürgünden dönünce konuları türlü ülkelerde ve zamanlarda geçen çoğunlukla düzmece olaylarla örülü, biraz Pierre Loti, biraz da Pierre Benoisvarî birtakım egzotik, hayali macera romanları yazmıştır. Bu son romanlarındaki dili ve anlatımı öncekileriyle karşılaştırıldığında eski lezzeti, canlılığı, ritmi ve kıvraklığını kısmen yitirmiştir. Bunun da en önemli sebebi yazarın herhangi bir resmî göreve gelememesi ve bütün

⁵⁷⁶ Kenan Akyüz, **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri (1860-1923)**, 3. bs. I. c. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, s. 175; Ahmet Oktay, **Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı (1923-1950)**, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1993, s. 968-971;

⁵⁷⁷ Durali Yılmaz, **Romanımız ve İnsanımız**, İstanbul, Nakışlar Yayınevi, 1977, s. 63-65.

geçimini kaleminden kazanmasına bağlayabiliriz.⁵⁷⁹ Bu bölümde yazarın eserleri genel özellikleri itibariyle tetkik edilmeye çalışılacaktır.

2.3.1. İstanbul'un Bir Yüzü⁵⁸⁰

İstanbul'un Bir Yüzü 1920 yılında yayımlanmış olup, yazarın ilk romanıdır.⁵⁸¹ Yazar bu romanda o zamana kadarki Türk edebiyatında alışılmış ve benimsenmiş olan roman tekniğini bir yana bırakarak yepyeni bir denemeye girişmiştir. Eserde herhangi bir ana vaka yoktur, birbirleriyle ilgisiz gibi görünen birçok olay ve kişi ayrı ayrı bölümler hâlinde verilmiş böylece İstanbul'un siyasi ve sosyal havası eski ile mukayese imkânı hazırlanarak anlatılmıştır. Romanın birinci derecedeki kahramanı İsmet, İttihat ve Terakki mensupları ile 1908'den sonraki siyasi karışıklıktan faydalanarak zengin olan insanların Millî Mücadele yıllarında yaptıklarını, duyduğu ve gördüğü gibi anlatmaktadır. Bu adamların yeni girdikleri sosyal muhit içinde tavır ve hareketlerini çok defa eski ile mukayese eden İsmet de bir bakıma harp zengini'dir. İsmet, Fikri Paşa konağında zengin hayatına terbiye içinde büyüdüğünden maddi durumlarıyla fikri yapıları bağdaşmayan şahısların kusurlu hareketlerini iyi görmektedir. Refik Halit eserini böyle bir tip etrafında geliştirerek değişmekte olan Türk toplumunun o anını ve yeni hâlini gözler önüne sermektedir. Çünkü İsmet geçmişi hatırlamakta, hâli de yaşamaktadır. *İstanbul'un Bir Yüzü*'nde II. Abdülhamit devri ile Meşrutiyet sonrası İstanbul'u idari kadro, aile hayatı, eğlence anlayışı ve insanlar arasındaki çeşitli münasebetleriyle gelenek ve görenek açısından mukayese edilmektedir. Eser bütün olarak düşünüldüğünde II. Meşrutiyet sonrası idari kadronun yerildiği anlaşılır. Bunun için *İstanbul'un Bir Yüzü* siyasi mizah romanıdır da denilebilir. Yazar gazeteci olarak cemiyetin her türlü probleminin içindedir. Siyasi ve sosyal bünyeye tesir eden olayları yakından görmektedir. Harp zenginleri Birinci Dünya Harbi'nde herkes tarafından tanınan

⁵⁷⁸ Abbas Parmaksızoğlu, "Refik Halit'in Ardından", **Hergün**, İstanbul, 21 Temmuz 1965; S.Banarlı, 1984, s. 1206–1209.

⁵⁷⁹ H.H.Engin, 1997, s. 60.

⁵⁸⁰ 1336 (1920) yılında ilk defa Kütüphane-i Hilmi tarafından "*İstanbul'un İç Yüzü*" ismiyle basılan kitap, 1926 yılında aynı isimle ikinci defa basılmış, 1939 yılında *İstanbul'un Bir Yüzü* adıyla yayımlanmıştır. İlk baskıdaki eserin birinci sayfasında "*Arkadaşım Abdülhak Şinasi*"ye ithaf cümlesi vardır. Kitap olarak basılmadan önce *Zaman* gazetesinde 175. sayıdan 270. sayıya kadar "*İstanbul'un İç Yüzü*" adıyla tefrika edilmiştir. Bzk. **Zaman**, "*İstanbul'un İç Yüzü*", 175–270, 1 Teşrinvevvel 1918–4 Kanunsani 1919; Seyit Kemal Karaalioğlu, **Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü**, 3. bs. İstanbul, İnkilap ve Aka Yayınevi, 1983, s. 399; V.M.Kocatürk, 1970, s. 847.

⁵⁸¹ Sermet Sami Uysal, **Eşlerine Göre Edipler**, İstanbul, L&M Yayınları, 2004, s. 48.

bilinen insanlardır.⁵⁸² Eser, altı bölümden ibarettir. Her bölüme ayrı bir başlık konulmuştur. Bu başlıklar bir tablo ismi mahiyetindedir. Eser II. Abdülhamit ve Meşrutiyet devrinin sosyal yapısını aksettiren altı ayrı tablodan meydana gelmiştir. Bölümlerin tablolarının İsmet'in hatırası olarak anlatılması eserde bağlayıcı unsurdur.⁵⁸³

2.3.2. Yezidin Kızı⁵⁸⁴

Yezidin Kızı romanı sırasıyla, Denizde, Çölde, Dağda başlıklarını taşıyan üç kısımdan oluşmaktadır. Bu isimler olayın geçtiği coğrafyayı da ifade eder. Her kısım 5–10 sayfa süren bölümlerden ibarettir. Bölümler birbirinden hem rakam hem de başlıkla ayrılır. Başlıklar genellikle bölümlerin can alıcı noktalarını ifade eder. Birinci bölümün birinci kısmı Kürtçe Konuşan Kız başlığını taşır. Eserde aşk maceraları anlatılan Zeliha ve Hikmet Ali'nin tanışmasına sebep, görünüşüyle İspanyol olduğu zannedilen genç ve güzel bir kızın konuşmasıdır. Bu bölümde iki asli kahramanın nerede nasıl tanıştıkları hikâye edilir. İkinci kısmın birinci bölümü ise Seraplar Arasında Zeliha'ya Doğru başlığını taşır. Burada da erkek kahramanın çölde Zeliha'yı görmesi ve onunla ilgili düşündükleri anlatılmıştır. Bütün bunlar, 1918–1939 yılları arasında yazarın tekniğinde bir değişiklik olduğunu ifade eder. *İstanbul'un Bir Yüzünde* eser altı bölüme ayrılmıştı.⁵⁸⁵ Eser, Marsilya'da Orta Doğu'ya sefer yapan Mariette-Pacha vapurunda Zeliha ile Hikmet Ali'nin tanışmasıyla başlar. Suriye ve Irak'ta devam eder. İlk romanında gördüğümüz İstanbul'un yüksek sosyete muhitinden çeşitli milletlere ait insanlarla karşılaşma imkânı hazırlayan deniz yolculuğuna geçiş, *Yezidin Kızı* ile de olmuştur. Ayrıca yazarın ikinci sürgün yıllarında yazdığı *Çete, Yer Altında Dünya Var, 2000 Yılın Sevgilisi, Nilgün, Sürgün, Dişi Örumcek* gibi romanlarında yakından tanıdığı ve çeşitli hayat sahnelerini –özellikle Türk unsuruna ait- aksettireceği güney memleketlerinin⁵⁸⁶ tabii durumunu tasvire, eğlence hayatı ve sosyolojik yapısı hakkında malumata *Gurbet Hikâyeleri* dışında ilk olarak bu eserde rastlanmaktadır.

⁵⁸² Ş.Aktaş, 2004, s. 134–136.

⁵⁸³ Refik Halit Karay, *İstanbul'un Bir Yüzü*, 5. baskı, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 2005.

⁵⁸⁴ 7 Ağustos 1938'den itibaren ilki 173 numaralı olmak üzere “*Yezidin Kızı*”, **Tan** gazetesinde tefrika edilmiştir. İlk defa kitap olarak 1937 yılında Halep'te; ikinci defa 1939 yılında İstanbul'da basılmıştır.

⁵⁸⁵ Olcay Önertoy, **Türk Roman ve Öyküsü**, Ankara, Tisa Yayınevi, 1984, s. 22; Ş.Aktaş, 2004, s. 136–139.

⁵⁸⁶ Arap coğrafyası kastedilmektedir.

Yezidin Kızı'nda Orta Doğu'da yaşayan azınlıklardan ve aynı bölgenin 1930–1940 yılları arası siyasi yapısından dolayı olarak söz edilmektedir. Tarihî harabeler, Yezidilere ait mabetler hakkında bilgi veren yazar, müteakip eserlerde de bu mevzu üzerinde duracaktır. Refik Halit'in birinci sürgünü onun İstanbul'un sosyetik muhitinden ayrılıp Anadolu'yu tanınmasını sağlamıştı. II. Sürgünü ise mevcut olan tarihî zevkini tahrik ederek harabeler üzerinde düşünmeye sevk etmiştir. Bu durumu yazarın tarihe sığınması şeklinde izah etmek mümkündür.⁵⁸⁷ Refik Halit, hayatını bazen endirekt anlatmıştır. Kendi hayatında gerçekleşen olayları edebî ve akıcı bir dille romanlarına monte etmeyi başarabilmiştir.⁵⁸⁸ *Yezidin Kızı*, Suriye çöllerinde seyahatleri neticesi kaleme alınmıştır. Seyahatlerin yalnız görüp geçmek ve böylece zaman öldürmek maksadıyla yapılmadığı eserde yer yer rastlanan tarihî malumatlardan anlaşılmaktadır. Eser başlangıçta bir polisiye roman, ikinci kısımdan itibaren de güneyde yaşayan azınlıkların hayatını anlatan sosyolojik bir roman karakterindedir.⁵⁸⁹ Türk edebiyatının en mükemmel egzotik roman örneklerinden biridir. Yazar, başka iklimler, başka ortamların havasını o kadar iyi vermeyi başarmıştır ki, dünkü ve bugünkü okuyucu roman kahramanı ile birlikte oraların kokusunu koklar, tadını tadar ve şiirine dalar.⁵⁹⁰ Eserde engin bir tabiat güzelliği, bir renk, bilgi, fikir, lisan ve zevk şâşası vardır. Sanatkârın bu eserde Türk dili için ileri sürdüğü fikirler; onun Türk dilinin güzelleşmesi yolunda bilgi ve ülkü ile çalıştığının kuvvetli delillerindedir.⁵⁹¹

2.3.3. Çete

Refik Halit'in üçüncü romanı *Çete*'dir. Halep'te yazılmaya başlanmış 1939⁵⁹² yılında yurda dönüşünde İstanbul'da yayımlanmıştır. Eser, üç kısımdan ibarettir. Ancak bu üç kısma netice kabilinden beş sayfalık Son ve Tek Kısım başlığı altında bir bölüm eklenmiştir. *Yezidin Kızı*'nda, kısım başlıkları olayın geçtiği coğrafya parçasını ifade ediyordu. Bu eserde ise iki asıl kahramanın birlikte veya ayrı oluşlarına göre isim almıştır. Kısım başlıkları şunlardır: Buluşmadan Önce, Buluşuyorlar, Buluşmadan Sonra. Eser bütünüyle yazarın ikinci sürgün yıllarında gurbet acısının tesiriyle salon hayatından ayrılıp millî meseleler üzerinde düşünmeye

⁵⁸⁷ Behcet Necatigil, **Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü**, 9. bs. İstanbul, Varlık Yayınları, 2005, s. 402; Ş.Aktaş, 2004, s. 136–139.

⁵⁸⁸ H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 86.

⁵⁸⁹ Refik Halit Karay, **Yezidin Kızı**, 2. baskı, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1992.

⁵⁹⁰ Adile Ayda, **Böyle İdiler Yaşarken**, Ankara, 1984, s. 116.

⁵⁹¹ N.S.Banarlı, 1984, s. 1207.

başladığını gösterir. Hatay'ın anavatana ilhaki konusunda yurt dışında kalemiyle hizmet etme faziletini gösteren Karay, *Çete* romanı ile bu bölgenin neden Türklere ait olduğunu açıklamaya çalışmıştır.⁵⁹³ Eser bu yönüyle ideolojiktir. Refik Halit, 1920–1921 yıllarında fedakâr vatan evlatlarının yurtlarını savunmak arzusu ile Amazon dağlarında düşman orduları ile mücadele için nasıl faaliyet gösterdiklerini hikâyeye etmiştir. Eserde Antakya civarındaki köy ve yer isimleri bölgedeki tarihî eserlerin karakteri göz önüne alınarak bu coğrafyanın Türkiye'den ayrı düşünülmemeyeceği iddia edilmektedir.⁵⁹⁴ Anadolu'nun dört bir yandan emperyalistler tarafından işgal edilmesini ve Türklerin bunlara karşı verdikleri mücadeleyi işleyen roman, Millî Mücadele'de büyük başarılar elde eden ve yabancılara kan kusturan çetelerden birisinin başı olan vatansever, milliyetçi şahsiyet Kıran Bey ile onun çetesi etrafında gelişmiştir. Düşmanlara ağır kayıplar verdiren Kıran Bey, bir çatışmada adamlarını kaybedince iki arkadaşı, Yoksul ve Öksüz'ü yanına alarak yeniden kuvvet kazanmak ve düşmanı vatandan atmak amacıyla Amanos dağlarına çekilir. Bu sırada Bolşeviklere karşı savaşan Çar taraftarı ve Beyaz Rus taraftarı ve Rus teşkilatının faal üyesi bulunan, Anadolu'daki Fransız işgal kuvvetleri komutanı Yüzbaşı Ernest'in karısı Nina Anadolu'ya gitmek üzere hareket eder. Ancak bir saldırıya uğrar ve Kıran Bey'in adamlarınca kurtarılır. Daha sonra gelişen olaylar Kıran Bey'in çetesinin bir diğer ifadeyle Türklerin başarısı ile Kıran Bey ile Nina'nın aşkı etrafında örülüdür.⁵⁹⁵ Yazar, çete reisi Demir Beye, Antakya çevresinin coğrafi yapısını hiçbir hayali unsura yer vermeden anlattığına göre bu bölgeyi jeolojik yapısı ve tabii durumuyla iyice biliyor demektir. Refik Halit yurt dışındayken bu çevreyi gezmiştir. Söz konusu bölgede köylerin ve semtlerin Türkçe kelimelerle adlandırıldığı yine Demir Bey ile Kıran Bey arasında geçen konuşmadan anlaşılmaktadır.⁵⁹⁶

2.3.4. Sürgün

Sürgün, 4–6 sayfalık 37 bölümden ibaret bir romandır. İlk defa 1941⁵⁹⁷ yılında yayımlanmıştır.

⁵⁹² S.K.Karaalioglu, 1983, s. 399.

⁵⁹³ H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 87.

⁵⁹⁴ Refik Halit Karay, *Çete*, 3. baskı, İstanbul, İnkılâp Yayınevi; O.Önertoy, 1984, s. 23.

⁵⁹⁵ O.N.Ekiz, 1984, s. 91-94; M.N.Yardımlı, 2002, s. 51-52.

⁵⁹⁶ Ş.Aktaş, 2004, s. 139–142.

⁵⁹⁷ S.K.Karaalioglu, 1983, s. 399.

Yazarın ikinci sürgün yıllarına ait hatırlarını aksettiren eserlerindedir. Roman “*Sabaha karşı Beyrut göründü*” cümlesi ile başlar, sonra aynı bölümde İstanbul-Beyrut yolculuğu, roman kahramanı Hilmi Efendinin hüviyeti, vapurdaki insanlarla münasebeti değişen tabii manzaraya önem verilerek anlatılır.

Hilmi Efendinin sürgüne gönderilmesine sebep olarak gösterilen Sivas’taki komiser, Refik Halit’i ilk sürgününde Sinop ve Çorum’da takip eden, yazarın postaya verdiği mektupları gizlice okuyan komiseri düşündürmektedir. Roman kahramanının Ermenilerden memnun olması, onlarla kader birliği yapması, yeni Türkiye Devleti ve ordu aleyhinde söylenenlere tahammül edememesi yazarın yurt dışındaki hayatını hatırlatmaktadır.⁵⁹⁸ Kahraman ile yazar arasındaki bu benzerlikler, Refik Halit’in bu eserde kendi hayatının bazı yönlerini aksettiren parçalar kullandığını göstermektedir.⁵⁹⁹ *Sürgün*’de yurt dışına gönderilen Osmanlı hanedanı mensuplarının neler yaptıkları, nasıl perişan oldukları anlatılır; saltanat koltuğundan ayrılan Osmanlı prenseslerinin yetiştirilme tarzı tenkit edilir.⁶⁰⁰ Ayrıca kalbi bağlılıkları kopmayan Müslüman memleketlerinde iyi niyetin nasıl istismar edildiği de hikâye edilmiştir.

Refik Halit, söz konusu romanda bir bakıma 1922 yılında yurt dışına gönderilen “*Yüzellilikler*”in hayat hikâyesini konu almıştır.⁶⁰¹ Olayın geçtiği yer Beyrut, Halep, Şam ve çevresi kahraman ise alaydan yetişme Yüzbaşı Hilmi Efendidir. Hilmi Efendi haksız yere memleketinden kovulması neticesi yuvası dağılan, kızı ne olduğu belli olmayan tiyatrocü bir erkeğin peşine takılıp anasından ayrılan ve gittiği her yerde mutlak başarısızlığı uğrayan bir karakterdir.⁶⁰²

2.3.5. Anahtar

Yazar, yurt dışındaki hayatından akisler taşıyan üç romandan sonra, 1947⁶⁰³ yılında *Anahtar*’ı neşretmiştir. Romancı, *İstanbul’un Bir Yüzü*’nde Abdülhamit devri ile II. Meşrutiyet sonrası hayatını bazı yönleriyle hikâyeleştirmişti. *Anahtar*’da ise

⁵⁹⁸ Refika Taner-Asım Bezirci, **Seçme Romanlar**, 2. bs. İstanbul, Yeni Dünya Yayınları, 1980, s. 66-67; Seyit Kemal Karaalioğlu, **Özetli Örnekli Türk Romanları**, 2. bs. İstanbul, İnkilap Yayınevi, 1989, s. 217.

⁵⁹⁹ Refik Halit Karay, **Sürgün**, 7.baskı, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1998; B.Necatigil, 2005, s. 344.

⁶⁰⁰ O.N.Ekiz, 1984, s. 86-90.

⁶⁰¹ Ş.Kurdakul, 1994, s. 57-58; H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 88-90.

⁶⁰² Şemsettin Kutlu, **Başlangıçtan Günümüze Türk Romanları**, 2. bs. İstanbul, Toker Yayınları, 1976, s. 179-182; O.Önertoy, 1984, s. 23; Ş.Aktaş, 2004, s. 142-145.

⁶⁰³ S.K.Karaalioğlu, 1983, s. 399.

Cumhuriyet devri İstanbul'u, mevki sahibi memurları, sanatkârları, yüksek sosyete hayatını tahlil etmiştir.⁶⁰⁴

Eser kendi içinde 3–7 sayfalık bölümlere ayrılan iki kısımdan ibarettir. *Sürgün*'de olduğu gibi bu eserde de bölüm ve kısım başlıkları yoktur. Roman Cumhuriyet sonrası sosyal durumun ortaya çıkardığı mevki sahibi bir memurun çok şiddetli sinir krizi geçirmesine sebep olan vakanın nasıl ortaya çıktığı anlatılarak başlanmıştır. Sonra kahramanların geçmişleri, ruhi durumları, birbirleriyle o güne kadar olan münasebetleri, yaşadıkları hayat tarzı eserin çeşitli bölümlerinde vakanın hazırladığı imkân nispetinde verilmiştir. *Anahtar*, eserin erkek kahramanının hayatından alınan bir kesit ile başlar. Sonra vakanın oluş sebebi ve tarzını açıklamak üzere çevre ve kahramanlar hakkında bilgi verilir. Kenan Bey, evinin anahtarını kaybettiği için hanımının çantasından gizlice bir anahtar alır; sobacıya aynısını yaptırır. Fakat bu anahtar evinin kapısını açmaz. Bunun üzerine karısının, kendi evinden başka bir kapıyı açıp içeri girdiği düşüncesine kapılır. Cumhuriyet sonrası İstanbul'una ait hayat sahneleri ve çeşitli tipler bu şüphenin etrafında tanıtılır. Çevre, İkinci Dünya Savaşı yıllarında İstanbul'un yüksek sosyete muhitidir.⁶⁰⁵ Eser, Cumhuriyet sonrasında İstanbul'da yaşayan ve dış görünüşü garplı olmasına rağmen zihni yapısı doğulu olan Türk toplumunun yaşadığı ikilemlerden doğan dramını ortaya koymaktadır. İşlediği bu konu düşünülerek *Anahtar*'a sosyal roman demek mümkündür. Kenan Bey'in, sinir krizlerinin asıl sebebi, toplum yapısındaki düalizmdir. Çünkü anahtar etrafında doğan şüphe de aynı kaynağa bağlanır.

Bu neticeden hareketle diyebiliriz ki doğuştan yazar olduğunu söyleyen Refik Halit, en küçük meseleleri konu alarak sosyal problemleri eserlerinde işlemektedir.⁶⁰⁶

2.3.6. Bu Bizim Hayatımız

Bu Bizim Hayatımız'da 1950⁶⁰⁷ yılında yayımlanan ve 1947–1948 yıllarında, imparatorluk zamanından kalma ailelerin dramını Mısır Kapı Kethüdası şair Hayret Efendi'nin torunu Mazlum Sami Bey çevresinde anlatan bir romandır. Roman, yalnız bir sınıf ve zümreyi değil, belirtilen yıllarda İstanbul'un bütün hayatını konu almıştır.

Fakat yine de ağırlık noktası yüksek sosyete muhitidir. Salon adamı yaradılışlı yazar, bu çevreden ayrılamaz. Eser, vurguncu Ali Dingil, İlk Göz Ağrısı başlıkları da

⁶⁰⁴ N.S.Banarlı, 1984, s. 1207.

⁶⁰⁵ Refik Halit Karay, *Anahtar*, 2. baskı, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1994; B.Necatigil, 2005, s. 28.

⁶⁰⁶ Ş.Aktaş, 2004, s. 145–147.

bulunan üç kısımdan ibarettir. Birinci ve üçüncü kısımlar on üç, ikinci kısım ise on iki bölüme ayrılmıştır. Romanın bölümlerinin yalnız romen rakamı ile ayrılması bakımından *Sürgün* ve *Anahtar*'a benzediğini, üç kısma ayrılması ve her kısmın mahiyetini anlatacak bir başlık taşıması gibi özellikleri ile de *Yezidin Kızı* ve *Çete*'yi hatırlattıklarını söyleyebiliriz.

Eserdeki tiplerin ekserisi ya değişen şartlara intibak edemeyen eski devir yüksek zümre hayatını dış görünüşteki değişikliğe rağmen devam ettirenler ya da yeni sosyal şartların ortaya çıkardığı davranış ve hareketleri ile kültürsüz olduğu anlaşılan vurguncu zenginlerdir.⁶⁰⁸

1947–1948 yıllarında, Osmanlı İmparatorluğu devrinde devlet ricalinden olan zatlardan çocuk ve torunlarının elinde konak ve yalıların nasıl dejenere edildiğini hikâye etmiştir.⁶⁰⁹ Yazarın İstanbul'dan bahseden bütün eserlerinde bozulan yalı ve konak hayatı, vurguncu zenginlerin yaşadığı apartmanlarla mukayese imkânı hazırlanarak anlatılmıştır. Refik Halit eserlerinde, şikâyetçi olduğu bu durumdan, XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başlarında, Türk toplumunun geçirdiği sosyal değişikliklere intibak edemeyen eski rical çocuklarını sorumlu tutar; onların etraflarında dönen siyasi ve sosyal olaylara aldırmayan mirasyediler olduğunu ısrarla ifade eder.

Ayrıca, kendi millî benliklerinden uzak, dış görünüşü ile Avrupaî olan hayat tarzlarını kınar. Bu durumun siyasi sorumlusu olarak da İttihat ve Terakki'yi göstermektedir. Yazarın bu eseri ve hayatı bir arada düşünüldüğünde Refik Halit'in kendisinin, yakınlarının ve benzerlerinin hatıralarını eserlerinde işlediği anlaşılır.

Örneğin romanlarında erkeklerin kadınlardan 15–20 yaş büyük olması da romancının hayatıyla ilgilidir.⁶¹⁰

2.3.7. Nilgün

Hayatını yazılarından kazandığı parayla sürdürmüş olan Refik Halit, 1950⁶¹¹ yılında yazdığı *Türk Prensesi Nilgün* ile yurt dışında geçirdiği günlere ait hatıralarını ikinci defa hikâyeleştirmeye başlamıştır. *Nilgün*, Karay'ın arkadaşından dinlediği bir

⁶⁰⁷ S.K.Karaalioglu, 1983, s. 399.

⁶⁰⁸ O.N.Ekiz, 1984, s. 110.

⁶⁰⁹ Refik Halit Karay, **Bu Bizim Hayatımız**, 2. baskı, İstanbul, İnkılâp ve Aka Yayınevi, 1964.

⁶¹⁰ Ş.Aktaş, 2004, s. 147–151; B.Necatigil, 2005, s. 83.

⁶¹¹ N. Ziya Bakırcıoğlu, **Başlangıcından Günümüze Türk Romanı**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1983, s. 251.

vakanın Ortadoğu'yu bilen yazar muhayyilesinde roman tekniğine uygun olarak geliştirilmesi sonucu ortaya çıkan bir romandır.⁶¹²

Bir cilt olarak yazılan *Türk Prensesi Nilgün*'e okuyucudan gelen istek üzerine *Mapa Melikesi Nilgün ve Nilgün'ün Sonu* eklenmiştir.⁶¹³

Eserin ilk baskısı yukarıda belirtildiği gibi üç ayrı kitap hâlinde yapıldığı hâlde, 1960 yılında yazar hayatta iken *Nilgün* müşterek adı altında bir cilt olarak ikinci defa basılmıştır.⁶¹⁴

Ancak bu baskıda eser, diğer romanlardan farklı olarak, I. II. III. Kitap müşterek adı altında bir cilt olarak ikinci defa basılmıştır.

Ancak bu baskıda eser diğer romanlardan farklı olarak, I. II. III. Kitap diye üst bölümlere ayrılmıştır.

Şimdiye kadar incelediğimiz romanlarda ise kısımlar ve bölümler vardı. İzahımızdan da anlaşılacağı gibi, *Nilgün*'de kitap, kısım ve bölüm olmak üzere üçlü bir ayırım söz konusudur. Ancak bu eserde bölümleri, başlık ve numara ile birbirinden ayırmak yerine tertipte aralık bırakma yolu denenmiştir.⁶¹⁵

Eser, İtalyanların Habeşistan'a sevkıyat yaptıkları 1936 senesinde şarka sefer yapan Conte Verdi adındaki bir yolcu vapurunda seyahat eden erkek kahramanın yolculukla ilgili hatıralarını anlatması ile başlar.

Nilgün'de de erkek kahramanın vapurda yolcu olduğu belirtildikten sonra fizyolojik yapısı ve karakterinden söz edilmemiş eserde olayın akışını hazırlayacak kadının vücut yapısı çeşitli durumlarda takındığı değişik tavır ve hareketler anlatılarak tanıtılmıştır.⁶¹⁶

İki kahramanın birbirine hissi olarak bağlanmaları, karşılıklı münasebetleri anlatılarak belirtilmiştir.

Refik Halit'in buraya kadar incelediğimiz eserlerinde, bu hissi bağlılık vakanın devamını sağlayan asli unsur, tabii çevreye şeklini veren renk, ayrı tabloları birbirine bağlayan kopmaz bağıdır.

⁶¹² Adile Ayda, **Böyle İdiler Yaşarken** adlı eserinde Refik Halit'le yaptığı bir söyleşide *Nilgün*'de tasvir ettiği memleketleri gezip gezmediğini sormuş; yazar ise hiçbirini görmediğini söylemiştir. Bu da yazarın eserlerinde büyük oranda tahayyüleden ve yaptığı ön araştırmalardan istifade ettiğini göstermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. A.Ayda, 1984, s. 116–117.

⁶¹³ Yazarın bu eseri en çok satılan romanlarından biridir. Bu ilgi nedeniyle roman iki defa filme çevrilmiş ve büyük beğeni kazanmıştır. **Dünya**, “*Refik Halit Karay'ın Romanı Tekrar Çevrildi – Nilgün-*”, 22.02.1968.

⁶¹⁴ S.K.Karaalioğlu, 1983, s. 399.

⁶¹⁵ Refik Halit Karay, **Nilgün**, 4. baskı, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1986; O.Önertoy, 1984, s. 23.

⁶¹⁶ O.Okay, 2001, s. 481–482.

İşte bu bağıllık etrafında, iki enteresan tipin sükûn içinde birleşmeden önce birbiriyle olan münasebetleri yaşadıkları çevrenin coğrafi özellikleri derin siyasi ve sosyal yapısı ile olan alakalarına da önem verilerek anlatılır.

Bütün bunlar tiplere uygun olarak icat edilen olaylar etrafında ele alınmıştır. Eserde birinci derecede iki kahraman arasındaki aşka dayalı hissi ilgi etrafında Uzak Şark hayatı daha çok o bölgede yaşamak mecburiyetinde kalan Türklerin yaşayış tarzına ve birbiriyle olan münasebetlerine önem verilerek anlatılır.

Refik Halit'in birçok eserinde işlediği siyasi meselelerden biri de, yurt dışına çıkmaya mecbur edilen Osmanlı hanedanı mensuplarının akıbetleri ve bu ailenin ismiyle, Müslüman memleketlerinde çevrilen oyundur. *Sürgün* ve *Nilgün*'de işlenen konulardan biri de budur.

Osmanlı sultan ve şehzadelerinin gurbette neden ve nasıl eridikleri eserin sağladığı imkân nispetinde sezdirilirken birtakım karakersiz ve ne olduğu belirsiz insanların sultan veya şehzade hüviyetine bürünerek çevirdikleri oyunlar da ayrıca hikâye edilir. Her iki eserinde de yazar, 1922'den sonra memleket hudutları haricinde yaşamaya mecbur edilen insanların birbirleriyle olan münasebetlerini ve hayatlarını devam ettirmek için başvurdukları çareleri olayın hazırladığı imkânlardan faydalanarak hikâye eder. Hatta denilebilir ki, bu meselelerden bahsetmek için ana vaka ile pek az ilgili olan yeni olaylar icat eder. Refik Halit'in yurt dışındaki coğrafi bölgelerde geçen olayları hikâye eden romanlarında, zaman zaman İstanbul'a özellikle çocukluk yıllarına ait hatıralara sığındığını da ifade edebiliriz.⁶¹⁷

2.3.8. Yer Altında Dünya Var

Uzak Şark memleketlerindeki hayat hakkındaki duyduklarını, okuduklarını Artist Ömer'in tahrikiyle *Nilgün*'de hikâyeleştiren yazar, 1953⁶¹⁸ yılında kaleme aldığı *Yer Altında Dünya Var* adlı romanıyla tekrar ikinci sürgün yıllarında yakından tanıdığı Orta Doğu'ya dönmüştür. Refik Halit'in yurt dışında geçirdiği senelerin izlerini taşıyan meseleler, en iyi şekilde *Yer Altında Dünya Var* adlı romanda işlenir.⁶¹⁹ Bu meseleler genel anlamda Suriye'de arazisi olan Türklerin durumu ve Birinci Dünya Savaşı'nda, İngilizlerin Araplara para vererek onları Türkler aleyhine

⁶¹⁷ Ş.Aktaş, 2004, s. 151–155; O.Önertoy, 1984, s. 23.

⁶¹⁸ S.K.Karaaliğlu, 1983, s. 399.

⁶¹⁹ O.N.Ekiz, 1984, s. 108–109.

çevirmelerini önlemek amacıyla Cemal Paşa tarafından gönderilen Osmanlı altınlarının nasıl kaybolduğudur.⁶²⁰

Eser, başlangıç ve netice bölümlerinin haricinde beş kısımdan ibarettir. Birinci ve üçüncü kısım bölümlere ayrılmamıştır. İkinci ve dördüncü kısım ise üç bölümdür. Kısımların ayrıca bir başlık ismi yoktur, bölümler arasına da yalnız yıldız konmuştur. Romanın sonunda başlangıç ve netice bölümlerinin haricinde kalan beş kısmın hayal mahsulü olduğu ifade edilir. *Yer Altında Dünya Var*'ın başlangıç ve netice haricinde kalan kısımları, çiftlik sahibi Nebil Bey'in yazdığı romandır. Bunun için, Refik Halit Karay üzerinde durduğumuz eserde yeni bir hikâye etme tekniği denemiştir.⁶²¹

2.3.9. Dişi Örümcek

1953⁶²² yılında kaleme alınan bu roman dört kısımdan ibarettir. İlk üç kısmı sıra sayı sıfatları ile birbirinden ayrıldığı hâlde dördüncü kısma Son Kısım adı verilmiştir. Refik Halit'in buraya kadar incelediğimiz romanlarının ekseriyetinde eserlerini üç kısma ayırdığını belirtmiştik.

Çete'de olduğu gibi burada da konunun zorlaması ile dördüncü kısmı da kaleme almıştır. Ancak özellikle son kısım olduğunu da belirtme ihtiyacı duymuştur. Bunları göz önüne alarak Refik Halit'in eserini üç kısım olmak üzere planladığını, mecbur kaldığında Son Kısım başlığı altında bir kısım daha ilave ettiğini söyleyebiliriz.⁶²³

Dişi Örümcek Suriye'de geçen bir aşk romanıdır. Kahramanların ekserisi Türk ve Ermenidir. Yerli insanların sayısı pek azdır. Refik Halit'in Türkiye'nin güney komşularının topraklarında cereyan eden olayları konu alan romanlarındaki kahramanların ekserisinin Türkiye ve Türkiye'de uzun müddet yaşamış insanlar olduğunu belirtmek gerekir. Bu kahramanlar, Türkiye hudutları haricine ya sürgün olarak ya da arazi meselesi için çıkıyorlardı. *Dişi Örümcek*'te yazar bu iki sebebe bir üçüncüsünü ekliyor; söz konusu asli kahramanlar yurt dışında resmen görevli Türk memurları; çevre de Türk konsolosluğu ve burada çalışan memurların çevresidir.⁶²⁴

Üzerinde durduğumuz romanda ikinci derecede kahramanlar Türkiye'den sürüldükten sonra Arap ülkelerinde zengin olan Ermenilerdir. Güney ülkelerindeki

⁶²⁰ Refik Halit Karay, *Yer Altında Dünya Var*, 5. bs. İstanbul, İnkılâp Yayınevi.

⁶²¹ Ş.Aktaş, 2004, s. 155–157.

⁶²² S.K.Karaaliğlu, 1983, s. 399.

⁶²³ Refik Halit Karay, *Dişi Örümcek*, İstanbul, İnkılâp ve Aka Yayınevi, 1974.

⁶²⁴ O.N.Ekiz, 1984, s. 110.

Türk konsolosluğu mutihinde dönen aşk maceralarından sonra yazar bir daha bu bölgeye dönmek üzere dikkatini Türkiye üzerine çevirmiştir.⁶²⁵

2.3.10. Bugünün Saraylısı

Yazarın 1954⁶²⁶ yılında kaleme aldığı *Bugünün Saraylısı*, dört kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım Düzce'den Gelen Kız, ikinci kısım Pavyona Giden Kız, Modern Hayat Saraylısı, son kısım Beklenen Kadın adını taşır. Her kısım da kendi içinde bölümlere ayrılmıştır. Kısım başlıkları, eserin kahramanı olan Ayşen'in küçük şehir hayatından yüksek sosyete hayatına geçerken yaşadığı olaylara göre kurgulanmıştır. Düzce'den Gelen Kız kendi içersinde sekiz bölüme ayrılmıştır.⁶²⁷

Eser İkinci Dünya Harbi yıllarında Gedikpaşa'da hayatlarını güçlkle devam ettiren Ata Efendisi ailesi tanıtılarak başlanmıştır. *Memleket Hikâyeleri* yazarının ilk hikâyesi olan *Ayşen'in Talii*'nde de vaka İstanbul'un kenar semtlerinden birinde geçmişti. Aradan 43 yıl geçtikten sonra romancı bu eserinde tekrar Gedikpaşa'da kendi hâlinde yaşayan bir aileyi tanıtır. Romanın ilk bölümlerinde İkinci Dünya Harbi yıllarında Gedikpaşa'da maddi imkânsızlıklar içinde yaşamak zorunda kalan bir aile, ev reisi Ata Efendinin geçmişine ve akrabaları Yaşar Efendi ile alakalarına dikkat edilerek anlatılır.

Önce Yaşar'ın Ata Efendi'ye gönderdiği mektubun sonra da Ayşen ile ilk karşılaşmanın aile fertleri üzerinde bıraktığı tesir nakledilerek söz konusu ailenin maddi ve manevi yapısı ortaya konmuştur.⁶²⁸ Ata, Meşrutiyetten önce bir paşa konağında aşçıbaşı olan bir babanın oğludur. Eserde Yaşar harp yıllarının getirdiği düzensizlikten faydalanarak zengin olur. Yaşar'a nispetle daha karakterli, kültürlü, hayat tecrübesi olan Ata Efendi ise güç bela geçinir. Yaşar'ın kızına gönderdiği para sayesinde maddi durumunu birazcık düzeltir. Refik Halit Karay, yazı hayatının birinci devresinden itibaren siyasi ve sosyal karışıklıklardan faydalanarak haksız servet sahibi olan insanların hayatını çok defa mizahı bir dil ile eserlerinde işlemiştir.

Bu romanda da İkinci Dünya Harbi yıllarında kaçakçılık sayesinde çok zengin olan Yaşar'ı, kızı ile münasebetlerinin hazırladığı imkân nispetinde anlatır. Zira romanın esas kahramanı Yaşar'ın kızı Ayşen'dir. Ayşen üvey annesinin ölmesi neticesi yalnız kalmıştır. Yaşar işi icabı devamlı olarak memleketi Bolu'nun

⁶²⁵ Ş.Aktaş, 2004, s. 157–160.

⁶²⁶ S.K.Karaalioğlu, 1983, s. 399.

⁶²⁷ Refik Halit Karay, **Bugünün Saraylısı**, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 2002.

dışındadır. Kızı ile ilgilensinler diye Ayşen'i İstanbul'da oturan akrabası Ata Efendinin yanına gönderir.

Refik Halit bu eserde II. Dünya Harbi yıllarında İstanbul'un kenar semtlerinde hayatlarını sürdüren insanların yaşayışlarını, komşuluk münasebetlerini, aile anlayışlarını, para karşısındaki tutumlarını, Ayşen ile Ata Efendi ile diğer aile fertlerinin karşılıklı münasebetleri çevresinde anlatır. Ata Efendi belirtildiği gibi çocukluk ve gençlik yıllarında Osmanlı konak hayatının içinde yaşamıştır. İhtiyarlığında ise uzaktan akrabası olan Ayşen'in sözde hamisi olma görevi ile modern hayatın içine girer. İki ayrı devrin müşahidi durumundadır. Meşrutiyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası her iki devri nefsinde mukayese eder. Onun bu durumu Türk toplumundaki değişmeyi ve iki devrin benzer taraflarını daha objektif olarak ortaya koymaya yarar.

Refik Halit, İstanbul'dan bahseden diğer romanlarında olduğu gibi *Bugünün Saraylısı*'nda da II. Meşrutiyet öncesi İstanbul'u ile yaşadığı devri çeşitli yönleriyle mukayese eder, genellikle de eski devri üstün çıkarır. Romancı Cumhuriyet devrinde iş ve ticaret hayatında sözü geçen insanların geçmişini Ata Efendi gibi yaşlı tiplerin hatıralarından faydalanarak ortaya koymaya çalışmıştır.⁶²⁹

2.3.11. 2000 Yılın Sevgilisi

Bugünün Saraylısı ile aynı yılda 1954'te⁶³⁰ kaleme alınan *2000 Yılın Sevgilisi* yazarın eserleri arasında değişik bir karakter arz eder.

Şimdiye kadar incelediğimiz eserlerde, hatıraların romanlaştırıldığı, sosyal yapının bazı olaylar etrafında verildiğini, gezilip görülen bölgelerin seyahat zevkinden faydalanılarak anlatıldığını gördük.

Eserlerin bazıları duygusal tarafları ağır bastığı için aşk romanı karakterindeydi. Fakat *2000 Yılın Sevgilisi* tarihî roman olduğu için diğer eserlerinden ayrılır. Eser dört kısımdan ibarettir. Her kısımda erkek ve kadın kahramanların adları başlık olarak yazılmıştır. İlk kısmında Güldal ile Fahir'in karşılaşmaları anlatılır. *Yezidin Kızı* ve *Nilgün*'deki gibi *2000 Yılın Sevgilisi*'nde de ilk tanışma yolculuğa başlarken olmuştur. Kahramanların birbirlerini ilk nazarda beğenmeleri de diğer eserlerde görülmüştü. Burada da Güldal, Fahir'i uzaktan

⁶²⁸ O.N.Ekiz, 1984, s. 109.

⁶²⁹ Ş.Aktaş, 2004, s. 160–164.

⁶³⁰ N.Z.Bakırcıoğlu, 1983, s. 251.

görünce beğenir ve ilgi bekler.⁶³¹ İskenderun garında bu şekilde tanışma yolculuk esnasında gelişir. Zira her ikisi de yataklı vagona seyahat ettikleri gibi kompartımanları da birbirine bitişiktir. Doktor Fahir Bey, Güldal'ı çok eskiden doğumundan önce tanıdığını söyleyerek genç kızı merak içinde bırakır. Ayrıca yataklı vagon memuru Haydar Bey'in kahve falına bakarak Güldal'a söyledikleri de genç kızın merakını tahrik eder. Sonra Doktor Fahir Bey, Güldal'a kendisini 2000 yılından beri tanıdığını önce isminin Tamara sonra Zerrintaç son zamanda da Güldal olduğunu her devirde sevgilisinin kendisi olduğunu söyler. Bütün bunlar kızı şaşkınlık içinde bırakır. Konuşma arasında Fahir, Güldal'ın tarih boyunca üç defa yeniden yaşadığını eski devirdeki isimlerinin Tamara, Zerrintaç olduğunu ifade eder. Şüphe ve tereddütlerine rağmen genç kız, Doktor Fahir'den 2000 Yıllık macerasını dinlemek ister.⁶³² Refik Halit Karay, bu eseri yazmak için psikolojiye ve tarihe ait bir hayli eserlerle meşgul olmuştur. Eserin ikinci kısmı Parmis ile Tamara bölümünde Fahir, 2000 yıl öncesini nasıl ve nereden hatırladığını, Güldal ile –o zamanki ismiyle Tamara- ortak macerasının nasıl başlayıp nasıl bittiğini anlatır. Ali Pars-Zerrintaç hikâyesini anlatmaya başlarken de “*Daha evvel okudum mesela Evliya Çelebi Seyahatnamesi ile İbn-i Bibi ve Yazcızade'nin Selçuknamelerinde bazı malumata da rastlamıştım*” der. Bu ifade şu gerçeği ortaya çıkarır: Refik Halit Karay, *2000 Yılın Sevgilisi* romanını yazmadan önce çeşitli eserler karıştırarak bir ön hazırlık yapmıştır. Anlatılan her iki tarihî hikâyenin geçtiği yer, birbirine çok yakındır. Söz konusu hikâyelerde de bu bölgeye geçmişte hâkim olan ve toprak parçası üzerinde silinmez izler bırakan iki ayrı medeniyetten bahsedilir. Biri eskidir ona ait her eser toprak altındadır. Bu Roma medeniyetidir. Diğeri ise Selçuklu medeniyetidir ki eserleri ve o dönemde konulan isimleri hâla yaşamaktadır. Eserin dördüncü kısmında (1950–3950), Güldal ve Fahir'in İskenderun-İstanbul arasında yaptıkları yolculuk neticesi, birbirini nasıl sevdikleri, delikanlının genç kızı nerede tanıdığı hikâye edilir.⁶³³

2.3.12. İki Cisimli Kadın

Refik Halit, *2000 Yılın Sevgilisi*'nden sonra 1955⁶³⁴ yılında *İki Cisimli Kadın* romanını kaleme almıştır. Eser dört kısımdan ibarettir. *2000 Yılın Sevgilisi*'nde bir

⁶³¹ Refik Halit Karay, **2000 Yılın Sevgilisi**, İstanbul, İnkılâp ve Aka Yayınevi, 1972; O.Önertoy, 1984, s. 24.

⁶³² O.N.Ekiz, 1984, s. 109.

⁶³³ Ş.Aktaş, 2004, s. 165–173.

⁶³⁴ N.Z.Bakırcıoğlu, 1983, s. 251.

ruhun üç ayrı tarihî devirde, yeryüzünde yeniden yaşamasından söz edilmişti. *İki Cisimli Kadın*'da ise ruhun aynı zaman diliminde, biri Güney Afrika'da Hint Okyanusu kıyısında Natal Eyaletinin Duhran şehrinde; diğeri Türkiye'nin Abant gölü civarında olmak üzere, iki ayrı ruhu taşıdığı hikâye edilir.

Söz konusu iki romanın birincisinin 1954, ikincisinin 1955'te yazılması, yazarın bu yıllarda spurtualizm ve pskioloji ile meşgul olduğunu düşündürmektedir.⁶³⁵

İki Cisimli Kadın'da, XX. yüzyılın başlarında Türkiye'nin geçirdiği siyasi kargaşalıklar neticesi, Güney, Amerika, Afrika ve Kanada gibi uzak memleketlerden birinde, macera hayatına sürüklenmiş bir Türkün hayat hikâyesi, yabancı ve uzak memleketlerde karşılaştığı vatandaşlarla münasebeti; Abant gölü çevresinde tesadüf ettiği bir kadının benzerlik yüzünden bozuk zihni durumunu tamamen altüst etmesini hikâye eder.⁶³⁶

Yazarın *Yezidin Kızı*, *Sürgün*, *Anahtar*, *Nilgün*, *Yer Altında Dünya Var*, *Dişi Örimcek*, *Bugünün Saraylısı* adlı romanlarında olduğu gibi bu eserde de ruhi buhran geçiren tipler vardır. Bunlar Pervin, Reha ve Elvin'dir. *İki Cisimli Kadın*'da, ayrıca yüzellilikler listesine dâhil edilip yurt dışına gönderilen Bandırma köylerinden Hoca Mustafa Efendi ailesinin ve iki kızının akıbeti de anlatılır.⁶³⁷

2.3.13. Kadınlar Tekkesi

Yazar *İki Cisimli Kadın*'dan sonra, 1956⁶³⁸ yılında *Kadınlar Tekkesi*'ni kaleme almıştır. Romancı esere başlamadan önce, anlatılan vakanın İkinci Dünya Harbi'nin devam ettiği yıllarda İstanbul'da yaşandığını ifade eden Başlangıç ismi altında kısa bir yazı yazmıştır.

Buradan vakayı, 1941 yılında haftalık yazısını vermek üzere gittiği idarehanesinde duyduğunu ve bununla ilgili röportaj hazırlığını okuduğunu anlatır. Yüksek sosyete ruhi bunalım neticesi sahte bir şeyhin okuduğu tasavvufi şiirler ve yine aynı mahiyetteki sözlerle, insanlarla şeyhin münasebetlerini hikâye eden bu eser, dörder kısma ayrılan iki ciltten ibarettir. *Kadınlar Tekkesi*'nde olay sahte Şeyh Baki'nin etrafında dönmektedir.⁶³⁹

⁶³⁵ Refik Halit Karay, *İki Cisimli Kadın*, İstanbul, İnkılâp ve Aka Yayınevi, 1972.

⁶³⁶ O.N.Ekiz, 1984, s. 110.

⁶³⁷ Ş.Aktaş, 2004, s. 173–176.

⁶³⁸ S.K.Karaalioğlu, 1983, s. 399.

⁶³⁹ O.N.Ekiz, 1984, s. 109.

Burada sosyete çevresindeki zengin hanımları neden ve nasıl etrafında toplayıp halayık gibi kullandığını izah etmek için Şeyh Baki tanıtılmıştır. Baki Anadolu kazaskerlerinden Malkaralızade Ahmet Münip Efendinin oğludur.

Babasının vefatından sonra nakit ve mülk ne kaldıysa az zamanda mirasyedi zevki ile yiyip bitirmiştir. Bir aile dostunun sayesinde tahrirat kâtibi olarak taşraya gider. Yabancı lisan bildiği, düzgün ve doğru yazı yazdığı ve yakışıklı olduğu için Vali ve Kumandan Müşir Kevkep Paşa'nın dikkatini çeker. Vali onu önce vilayet merkezine aldırır. Sonra da mektup kalemi mümeyyizliği ile hususi kâtipline tayin ettirir.

O zaman Müşir Kevkep Paşa'nın kızı Bersad Hanımla gizli aşk hayatı yaşar. Bu gizli macera evlenme ile neticeleneceği anda, Baki Efendi, Saraçlar Şeyhi Feyzi Efendiye rastlar; her şeyi bırakıp kaçır, kaybolur. Gençliğinden itibaren belirli bir düzen içinde gelişen bir şahsiyete sahip değildir. Ruhi bunalımlar geçiren Kazaskeroğlu, Kevkep Paşa'nın delaleti ile yeniden uzak bir vilayete mektupçu olarak tayin edilir. Orada amiri olan valinin kızı Ferhunde Hanımla evlenir. Az sonra da vazifeden ayrılır. İstanbul'da Kızıtaşı civarında kiraladığı konağa yerleşir ve şeyhliğe başlar.

Cumhuriyet'ten sonra teşekkül eden yüksek sosyete muhitinde –özellikle kadınlar arasında- şuur bozukluğundan başka özelliği olmayan şeyhanî şeyhin itibar bulmasına sebep, okuduğu tasavvufî şiirler ve rastgele söylediği aynı mahiyetteki sözlerden başka, 40 yıl önceki sevgilisi Kevkep Paşa'nın kızı Bersad ile hazırladıkları tuzaktır.

Bersad, elinde birçok maddi imkân olduğu için yeni sosyetenin sayılı simalarındandır. Roman bu kurgu üzerine bir sahte şeyhin sosyete muhitinde din ve tasavvufu kullanarak yaptığı dalaverelerinin anlatıldığı çok önemli bir eserdir.⁶⁴⁰

Kadınlar Tekkesi, tekke ve zaviyeler kapatıldıktan sonra sahte bir şeyhin yüksek sosyete muhitinde nasıl tutunduğu ve şeyhanî arzularını tatmin etmek için bu müesseseyi nasıl istismar ettiği tezini açıklamak için yazılmış bir eserdir.⁶⁴¹

Şeyh Baki'nin karışına Fikri Can tipini çıkarmakla yazar, cidden ilmi ve tasavvufî bilgisi olan insanların, Cumhuriyet'ten sonra, kendi hâllerinde mütevazı ve temiz bir hayat sürdüklerini ortaya koymuştur. Romanda anlatılan sahte şeyhlik

⁶⁴⁰ Gülşen Ağzıkara, **Refik Halit Karay'ın Kadınlar Tekkesi Romanında Dini-Tasavvufi Muhteva**, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Lisans Tezi, Kütüphane Yer Numarası:4-B 0071078.

⁶⁴¹ Ş.Aktaş, 2004, s. 176–181.

müessesesinin kurucusu Baki ve Bersad, Osmanlı İmparatorluğu yıkılmadan önce mevkii sahibi olmuş, isim yapmış insanların çocuklarıdır. Meseleye bu açıdan bakıldığında Osmanlı Devleti'ni idare edenlerin, son zamanlarda kendi çocuklarına sağlam bir terbiye veremedikleri ortaya çıkar.⁶⁴²

2.3.14. Karlı Dağdaki Ateş

Kadınlar Tekkesi'nden sonra Refik Halit Karay, yine 1956'da⁶⁴³ *Karlı Dağdaki Ateş* adlı romanı kaleme almıştır. Eser birincisi yedi ikincisi beş bölüme ayrılmış iki kısımdan ibarettir. *Karlı Dağdaki Ateş*, Refik Halit'in romanları arasında konusunu yalnız Anadolu'dan alan tek eseridir.⁶⁴⁴ Yazar romanlarında İstanbul yüksek sosyetesine ait hayat olaylarını hikâyeleştirmişti. Bu eserde Bursa'nın yüksek sosyetesini teşkil eden insanlardan, onların birbiriyle olan münasebetlerinden ve müşterek eğlencelerinden söz edilmektedir.⁶⁴⁵

Karlı Dağdaki Ateş'in asıl kahramanı genç ve güzel bir kız olan Binnur'dur. Roman bu kızın hayatından alınan bir kesitle başlar, eserin devamında söz konusu kimsenin başlangıçta anlatılan duruma nasıl geldiği hikâye edilir. Burada önce Binnur'un trajedisi ortaya konur⁶⁴⁶ sonra bunun etrafında genç kızın fiziki ve psikolojik yapısı, sosyal seviyesi, bilgisi, anlatılan olayla ilgili olarak münasebette bulunduğu kişiler vakanın akışı içinde anlatılır. Yazarın bu eseri bir aşk romanı mahiyetindedir.⁶⁴⁷

2.3.15. Dört Yapraklı Yonca

1957 yılında⁶⁴⁸ kaleme alınan bu romanın 20 sayfa süren başlangıç bölümünde Acıbadem Yatılı Kız Lisesi'nde okuyan dört genç kızın Dört Yapraklı Yonca adında bir cemiyet kurmaları ve cemiyet için hazırladıkları nizamnameye göre hayatları boyunca birbirlerine yardım edeceklerine dair namusları üzerine yemin etmeleri anlatılmaktadır.⁶⁴⁹

⁶⁴² Refik Halit Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 2. bs. İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1999.

⁶⁴³ S.K.Karaaliğlu, 1983, s. 399.

⁶⁴⁴ Bkz. "Refik Halit Karay", *Başlangıcından Günümüze Büyük Türk Klasikleri Ansiklopedisi*, s. 78.

⁶⁴⁵ Refik Halit Karay, *Karlı Dağdaki Ateş*, İstanbul, Arif Bolat Yayınevi.

⁶⁴⁶ O.N.Ekiz, 1984, s. 109.

⁶⁴⁷ Ş.Aktaş, 2004, s. 182-184.

⁶⁴⁸ Emin Karaca, *150'likler*, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 2004, s. 95.

⁶⁴⁹ O.N.Ekiz, 1984, s. 109.

Romanlarında genç kız ve kadınlara çok yer veren yazar, bu eserinde daha çok tiplerin hayata intibakı meselesi üzerinde durmakta, kızların yetişme tarzı hakkında bilgi verirken aile yapılarını da tanıtmaktadır.

Cemiyet üyesi kızların üçünün ailesi İstanbul'da, birinin ise İskenderun'da oturmakta, dördü de aynı okulda yatılı okumaktadır. İskenderunlu genç kız Yonca'nın, mektep tatil olduktan sonra İstanbul'dan memleketine gidinceye kadar kompartımanda Dört Yapraklı Yonca cemiyeti ve arkadaşları ile ilgili düşüncelerini roman tekniği içinde anlatması neticesi bu eser ortaya çıkmıştır.⁶⁵⁰

Fiziki ve ruhi bakımdan sağlam yaradılışlı Aslıhan, Kırım hanları sülalesine hürmetkâr bir dayının yanında serbest bir şekilde yetişir.

Yazar, Aslıhan'ı Türk toplumu içinde bulamadığını çeşitli vesilelerle ifade ettiği ve arzuladığı genç kız ve kadın tipi olarak karşımıza çıkarır.

Bir genç kızın Kırım Hanı soyundan gelmesi yazarın arzusudur. Romancının anneanesi Kırım Hanı giraylarından. Genel anlamda bakıldığında eserde önceden tespit edilen bu dört ayrı genç kız tipinin, olgun kadın durumuna gelinceye kadar geçirecekleri maceralar anlatılmaktadır.⁶⁵¹

2.3.16. Sonuncu Kadeh

Yazarın kitap hâlinde sağlığında 1965⁶⁵² yılında yayımlanan son romanı *Sonuncu Kadeh*'tir. Eser dört bölümden oluşmaktadır.

Yazarın romanlarında genellikle genç insanların gönül maceraları anlatıldığı hâlde bu romanda birbirine zıt hayat süren iki yaşlı insan üzerinde durulmuştur.⁶⁵³

Bunlardan biri Murat Naci'dir. Murat Naci çevik adımlarla ürüyen uzun boylu, yakışıklı, iyi giyinen, varlıklı bir adamdır.

Büyük bir kereste şirketinin yarı hissesine sahiptir. Diğer her şeyi ile Murat Naci'nin zıddı olan Cemşit'tir. Roman bu iki erkek şahsın arasında geçen ve geçmişe dayanan aşk ve his maceraları üzerine kurulmuştur.⁶⁵⁴

Her ikisinin de gençlik yıllarında yaşadıkları aşklar, yaşadıkları manevi ıstıraplar, yaptıkları avarelikler romanın asıl konusunu oluşturmaktadır. Eserin herhangi bir tezi yoktur.⁶⁵⁵

⁶⁵⁰ Refik Halit Karay, **Dört Yapraklı Gonca**, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 2005.

⁶⁵¹ Ş.Aktaş, 2004, s. 184–186.

⁶⁵² A.Kabaklı, 2002, s. 781; S.K.Karaalioglu, 1983, s. 399.

⁶⁵³ Refik Halit Karay, **Sonuncu Kadeh**, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1991.

⁶⁵⁴ Ş.Aktaş, 2004, s. 187.

2.3.17. Yerini Seven Fidan

Refik Halit Karay'ın bu romanında II. Dünya Savaşı yıllarında Anadolu'dan İstanbul'a okuyarak zengin ve ünlü olmak amacıyla gelen Erbil'in macerası anlatılmaktadır. Yazarın pek çok romanında olduğu gibi bu romanda da mevzu aşk düşüncesi üzerine kurulmuştur.⁶⁵⁶ Roman yazarın vefatından 12 yıl sonra 1977 yılında yayımlanmıştır.⁶⁵⁷ *Yerini Seven Fidan*, *Ayın Ondördü*, *Yüzen Bahçe* ve *Ekmek Elden Su Gölden* isimli romanlar yazarın ömrünün son dönemlerinde hazırladığı ancak kitap olarak yayımlayamadığı eserleridir.

Roman her biri kendi aralarında birçok kısma ayrılmış üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüme bir ad verilmemiştir. Bir konfeksiyoncunun yanında tezgâhtar olarak çalışan Erbil'in üniversitede okumak için kasabadan ayrılmasının hikâye edildiği bu kısımda küçük kasaba eşrafı, kadınları, zihniyetleri ile tanıtılmıştır. Erbil kendisinden önce İstanbul'a gidip zengin ve meşhur olan insanları aklından geçirip hayaller kurarak kasabadan ayrılır. Romanın girişinden anlaşıldığı göre Erbil'in en önemli özelliği kadınlar tarafından çok beğenilmesidir. İkinci bölüm Fidan Kök Salmaya Başlıyor adını taşır. İstanbul'da yaşlı dayısının evine yerleşen Erbil bu evde hiç ummadığı kadar güzel ve esrarengiz bulduğu yengesiyle karşılaşır. Adı Nevbahar olan kadın aslında yaşlı dayısının ikinci karısıdır. Erbil okuyup Avrupa'ya gitmek ve sonunda milletvekili olarak kasabasında saygın bir yere kavuşmak ister. Bu yüzden bir taraftan da Almanca öğrenmeye başlar. Sık sık sinir krizleri geçiren ve sonradan gerçek kişiliğini öğrendiği Nevbahar'la aralarında cinsel bir ilişki başlar. Nevbahar'dan başka Erbil diğer kadınlar tarafından da beğenilir. Etrafındaki kadınlar sayesinde siyasetle ilgilenmeye, muhitini geliştirmeye başlar. Nevbahar'a olan aşkı yüzünden ideallerini unutmuş gözükür. Etrafındaki insanlar da yine aynı nedenle ondan uzaklaşırlar. Üçüncü bölüm Fidan Ağaçlanıyor adını taşır. Erbil Nevbahar'a olan cinsel tutkusu yüzünden amaçlarını gerçekleştiremeyeceğini anlar. Rahatından fedakârlık etme pahasına onu terk eder. Etrafındaki diğer kadınlardan da uzaklaşır. Kendisine küçük bir ev tutup çalışmaya başlar. Böylece ideallerin gerçekleştirip zengin ünlü bir insan olmak için tek başına gayret göstermesi gerektiğini anlar. Refik Halit'in romanlarında sık sık karşılaştığımız Anadolu insanın

⁶⁵⁵ O.N.Ekiz, 1984, s. 100-103.

⁶⁵⁶ Ş.Aktaş, 2004, s. 188-189.

büyük şehirde özellikle sosyete arasında tutunamamasının anlatıldığı bir romandır. Erbil bütün çabalarına rağmen şehirdeki insanlarla uyuşamaz. Romanda yükselme hırısı cinsel tutkuyla birleştirilerek işlenmiştir.⁶⁵⁸

2.3.18. Ayın Ondördü

Yazarın ölümünden 15 yıl sonra 1980⁶⁵⁹ yılında yayımlanan bu romanı dört bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler de kendi içlerinde rakamlarla bazı kısımlara ayrılmıştır. Yazarın romanlarında genellikle insanların gönül maceraları ve aşkları anlatıldığı hâlde, bu romanda bir cinayet olayı ve onun etrafında gelişen diğer hadiseler üzerinde durulmuştur. Roman bu yönüyle polisiye bir roman karakteri taşımaktadır. Romanın başkahramanı heykeltıraş, eşi Rayiha Hanım ise ressamdır. Çift, Durmuş Efendi isminde birinin İstanbul'da Anadolu yakasında boğaza bakan bir evinde kiracıdırlar. Arabî aylarının 21 Temmuzuna tesadüf eden gecenin saat birinde bir kadının cinayete kurban gitmesi ve sanatçılıklarının yanı sıra dedektifliği ve araştırmayı seven bu çiftin uzun tahkikatlar sonucu cinayeti işleyen kişiye ulaşmaları romanın ana temasıdır. Bu romanıyla Refik Halit'in diğer romanlarından farklı bir tarzda eser yaratmaya çalıştığı ve farklı bir kompozisyona yöneldiği anlaşılmaktadır.⁶⁶⁰

2.3.19. Yüzen Bahçe

Yazarın ölümünden 16 yıl sonra 1981⁶⁶¹ yılında yayımlanan bu romanı, üç bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler de yine kendi içlerinde rakamlarla kısımlara ayrılmıştır. Roman *Nilgün*'de olduğu gibi bir vapur gezisiyle başlamaktadır. 1954 yılında bir gezi acentesinin tertiplelediği kuzey gezisine çıkan roman kahramanı Rıdvan'ın Fransa, İtalya, Portekiz, İngiltere, Danimarka, İskandinavya'ya kadar uzanan seyahati ve gezi sırasında tanıştığı ve cismani özelliklerini sevdiği kadın Lalegül'e nazaran daha cazip olan Gülrevan ile yaşadığı maceralar romanın ana temasıdır. Daha önce nişanlısından ayrılan ve 35 yaşında olan Rıdvan, bu iki kadın

⁶⁵⁷ H.Tuncer, 1994, s. 593; Bkz. "Refik Halid Karay", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c. 5, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1982, s. 194.

⁶⁵⁸ Refik Halit Karay, **Yerini Seven Fidan**, İstanbul, İnkılâp ve Aka Yayınevi, 1977.

⁶⁵⁹ H.Tuncer, 1994, s. 593; Bkz. "Refik Halid Karay", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c. 5, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1982, s. 194.

⁶⁶⁰ Refik Halit Karay, **Ayın Ondördü**, İstanbul, İnkılâp ve Aka Yayınevi, 1980.

⁶⁶¹ Bkz. "Refik Halid Karay", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c. 5, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1982, s. 193; H.Tuncer, 1994, s. 593.

arasında gelgitler yaşayarak, kendi kendine psikolojik tahlillerde bulunmaktadır. Sonunda kendisi gibi temiz ve sakin bir ailenin yavrusu olan Lalegül'ü tercih etmektedir. Yazarın bu romanında dikkati çeken en önemli unsur, diğer pek çok eserinde de olduğu gibi kendisinin bizzat gezip görmediği, tanımadığı coğrafyalar hakkında adeta kusursuz bir araştırma yapmasıdır. Yazar özellikle aşk ve macera romanları yazmadan önce tarih ve coğrafya üzerine inceleme yaparak olay örgüsünü ve kahramanlarını bu şekilde yönlendirmektedir.⁶⁶²

2.3.20. Ekmek Elden Su Gölden

Yazarın ölümünden 20 yıl sonra 1985⁶⁶³ yılında kitap hâlinde yayımlanan bu romanı, Güneydoğu Anadolu'dan İstanbul'a gelen ve Duranbeyliler adıyla tanınan pamuk tüccarlarının sosyeteye girme maceraları etrafında gelişen olayların anlatıldığı ve üç bölümden oluşan bir eserdir.⁶⁶⁴

Birinci bölüm Duranbeyliler Kadınlar Kolu adını taşır. Kendi arasında on kısma ayrılan bu bölümde Duranbeyliler denilen pamuk tüccarlarının kadınları tanıtılır. İkinci bölümü Duranbeylilerin Erkekler Kolu başlığını taşımaktadır. Bu erkekler yılda bir ay güneydeki çiftliklerine gidip para alan küçük miktardaki paralar için tartışma çıkarmalarına rağmen paralarını üçüncü sınıf otellerde, pavyonlarda rahatça harcayabilen kişilerdir. Kadınlara nispetle daha görgüsüzdürler. Duranbeyliler topluca bir apartmanda otururlar ve bu apartmanı birbirleriyle hiç ilgisi olmayan pahalı ama zevksiz eşyalarla ağzına kadar doldururlar. Roman Duranbeylilerin çiftliklerine geri dönmeleriyle sona erer. Refik Halit Karay'ın çeşitli vesilelerle çok para kazanma imkânı bulan türedi zenginlerin hayatını, sınıf atlama çabalarını anlattığı romanlarından biridir. Bu insanlar ne kadar gayret etseler de sosyeteye uyum sağlayamazlar.⁶⁶⁵

Refik Halit, romanlarında kendine Ahmet Mithat ve Hüseyin Rahmi'yi örnek almıştır. Hüseyin Cahit, Halit Ziya ve Mehmet Rauf da beğendiği ve faydalandığı yazarlardandır.⁶⁶⁶ Romancılığı hakkında şu değerlendirmelerde bulunmuştur: *“Romancılığım mevzubahis ise onu adileştirmemek ve çok yükseltmemek... Bunlar arasında orta bir kariye hitap etmek. Yaptığım fedakârlık bu tezimden ileri geliyor.*

⁶⁶² Refik Halit Karay, **Yüzen Bahçe**, İstanbul, İnkılâp ve Aka Yayınevi, 1981.

⁶⁶³ Bkz. “*Refik Halid Karay*”, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c. 5, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1982, s. 194.

⁶⁶⁴ Ş.Aktaş, 2004, s. 189–190.

⁶⁶⁵ Refik Halit Karay, **Ekmek Elden Su Gölden**, İstanbul, İnkılâp ve Aka Yayınevi, 1985.

Bu tarz hareket aynı zamanda eserin rağbet derecesini arttırıyor, daha fazla maddi fayda sağlıyor. Bu yüzden romanlarım gazeteler ve kitapçılar tarafından daha çok aranıyor. Zaten hiçbir zaman büyük edebiyat yapmak, dünya çapında bir eser yazmak, Nobel mükâfatı almak, küçük bir zümrenin takdiri ile yetinmek istemedim. Sonra benim için ne diyecekler? Bugün ne diyorlar? Bunlara hiç aldırış ettiğim yok.”⁶⁶⁷

Bu değerlendirmesinde de açıkça belirttiği gibi yazar orta bir okuyucu kitlesine seslenmiştir. Büyük edebiyat yapmak, dünya çapında bir eser yazmak iddiasında değildir. Geniş çapta okunmak için, orta düzeydeki bir okuyucu kitlesine seslenmek ister. Sanat hayatının son kalkanını oluşturan 1938–1965 yılları arasında on dokuz roman yazan sanatçı gerçeklikten romantizme, yerel çevreden egzotik çevreye doğru açılım göstermiştir. 1950’den sonra halkçı bir anlayışla edebiyata yaklaşım sağlamıştır.⁶⁶⁸ 1938’den sonra arka arkaya verdiği romanlar tezi ve derinliği bulunan ürünler olmaktan çok geniş yığınlara hitap eden eğlendirici, sürükleyici macera eserleridir.⁶⁶⁹

Romanlarında ağırlığı olaylara veren yazar, çok sayıda kişiye yer vermekle birlikte bunlar üzerinde derinlemesine durmak gereğini duymamıştır. Ağırlıklı olarak Türk toplumunun geçirdiği sosyal değişimler, bunların kişilere yansımaları, savaş gibi olağanüstü hâllerden faydalanan vurguncular ve ezilen orta sınıf insanını ele almıştır. Yazar bu gibi meselelerde genellikle muhafazakâr tutumludur. Bunların dışında popülizme kaçmamak şartıyla hemen bütün romanlarının konusunu aşk, egzotik ülkelerde sürükleyici maceralar, seyahatler, hatta polisiye hikâyeler teşkil eder.⁶⁷⁰ Bir dönemin paşaları, yeni zenginler, bir mevki elde edebilmek için çırpınanlar, çıkarıcılar, harp zenginleri, saraylılar, macera arayanlar, sürgünler, yabancılar, sosyete yaşantısı sürenler, çeteler, sultanlar, prensesler gibi değişik çevrelerden seçilmiş insanlar onun romanlarının kahramanlarını oluştururlar. Sürgünde bulunmanın verdiği üzüntü ve vatan özlemi duyarak yazdığı romanlarının kahramanları daha bir derinlik taşırlar. Romanlarında en çok dikkati çeken hususlardan biri de kadınlar ve tarih merakıdır. Özellikle aşk ve macera romanlarında

⁶⁶⁶ A.Kabaklı, 2002, s. 781.

⁶⁶⁷ Mustafa Baydar, “Refik Halit Anlatıyor”, **Varlık**, 15.01.1959.

⁶⁶⁸ H.Tuncer, 1994, s. 592.

⁶⁶⁹ Ş.Kutlu, 1976, s. 179.

⁶⁷⁰ O.Okay, 2001, s. 481.

çevresindekileri peşinden sürükleyen kadınlar dikkati çeker.⁶⁷¹ Eserlerinin hemen hemen tamamında tarihe müracaat etmiş, roman kahramanları üzerinde bazı tarih gerçekleri ve tarihî kişilikleri kullanmıştır.⁶⁷²

2.4. Mizah ve Hiciv Eserlerinin Kronolojik Olarak Değerlendirilmesi

Çalışmamızın bu kısmında da Refik Halit Karay'ın mizah ve hiciv alanında verdiği eserlerini ana hatlarıyla incelemeye gayret edeceğiz. Daha önceki iki kısımda yazarın hikâye ve romanları hakkında genel bilgi verdikten sonra bu eserlerle ilgili bazı mütalaalarda bulunmuştuk. Bu kısımda yazarın edebiyat ve gazetecilik hayatına atıldığı ve I. Bölümde teferruatlı olarak anlatılan hayatında çok önemli gelişmelere sebep olan yazıları tahkik edilmeye çalışılacaktır. Keza Refik Halit'in edebiyat hayatına atılması ve ilk şöhretini kazanması mizah ve hiciv yazıları sayesinde gerçekleşmiştir.⁶⁷³

2.4.1. Sakın Aldanma, İnanma, Kanma!

Sakın Aldanma, İnanma, Kanma yazarın başta İttihat ve Terakki siyaseti olmak üzere değişik konulardaki eleştirilerini içine alan ve birinci baskısı 1919'da;⁶⁷⁴ ikinci baskısı ise 1940 yılında gerçekleştirilen önemli bir hiciv kitabıdır.⁶⁷⁵ Eserde yer alan yazıların bir bölümü Mütareke Dönemi başlarında *Zaman* gazetesinde 1918 yılında yayımlanmış yazılardır.⁶⁷⁶ Bunların dışında eserde bulunan diğer yazılar şunlardır: “İğrenmeye, Yutkunmaya Dair”, “Üşümeye, Ürpermeye Dair”, “Kılığa, Kıyafete Dair”, “Alışverişe Dair”, “Kağıt Paraya, Altın Akçeye Dair”, “Reçelsiz Ramazana, Şekersiz Bayrama Dair”, “İspanyolnezlesine Dair”, “Tembelliğe, Uyuşukluğa Dair”, “Talihe, Kadere Dair”, “Ucuzluğa, Pahalılığa Dair”, “Gidiş Gelişe Dair.” Bu yazılardan özellikle “Ortada Kabahatli Yok”, “Sakın Aldanma İnanma Kanma”, “Artık Dönünüz Gözlerimiz Yollarda Kaldı”, “Doğrusunu Benden Dinleyin”, “Efendiler Nereye...”

⁶⁷¹ O.Önertoy, 1984, s. 24.

⁶⁷² A.Oktay, 1993, s. 971-976.

⁶⁷³ Halit Fahri Ozansoy, “Refik Halit Karay'ın Ardından”, **Tercüman**, İstanbul, 27 Temmuz 1965.

⁶⁷⁴ O.Okay, 2001, s. 482; Bkz. “Refik Halit Karay”, **Yeni Türk Ansiklopedisi**, c. 5, Ötüken Yayınları, 1985, s. 1716.

⁶⁷⁵ Mustafa Baydar, “Refik Halit Anlatıyor”, **Varlık**, 15.01.1959.

⁶⁷⁶ *Zaman* gazetesinde yayımlanmış yazılar ve tarihleri için bkz. **Zaman**, “Ortada Kabahatli Yok”, Nu:195, 21 Teşrinievvel 1918; “Sakın Aldanma İnanma Kanma”, Nu:200, 26 Teşrinievvel 1918; “Artık Dönünüz Gözlerimiz Yollarda Kaldı” Nu:253, 18 Kanunievvel 1918; “Doğrusunu Benden

Bu yazılar yazarın, I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmış Osmanlı Devleti'nin genel ahvalini anlatan ve yurt dışına kaçmış İttihat ve Terakki liderlerine mizah süzgecinden geçirilmiş eleştirilerinin yer aldığı çok önemli fıkralardır. Karay, kendine has ve kuvvetli üslubuyla bir imparatorluğun mahvına yol açan olaylar dizisi ve bu olaylara neden olan kişileri bütün gerçekliği ile ortaya koymaktadır.⁶⁷⁷

2.4.2. Kirpinin Dedikleri

Kirpinin Dedikleri, Refik Halit Karay'ın Meşrutiyet sonrası parti mücadeleleri çerçevesinde yazdığı mizah yazılarını içeren⁶⁷⁸ mizah ve hiciv alanında en ünlü eseridir. Yazarın II. Meşrutiyet devrinde yazın hayatına başlaması ile kısa bir sürede kendini bulduğu mizah alanında yaptığı çalışmaların bir ürünü olan bu yapıt başta *Kalem*, *Cem*, *Şehrah* olmak üzere çeşitli gazete ve dergilerde yayımladığı yazıların bir araya getirilmesi ile oluşmuştur.⁶⁷⁹ Eser Türk edebiyatının özellikle de hiciv edebiyatının en önemli örneklerinden biridir. I. Bölümde ayrıntılı olarak incelediğimiz üzere bu eser Refik Halit Karay'ın I. Sürgüne gönderilmesinin en büyük sebebini oluşturmaktadır.⁶⁸⁰

Eserde yazar özellikle II. Meşrutiyet devrinden başlamak üzere ülkeye hürriyeti getirme sevdasıyla çok sert ve kanlı politikalar güden İttihat ve Terakki Fırkası'nı edebî kişiliği, psikolojik tahlil yeteneği ile betimleme ve tasvirlerden yararlanarak oldukça sevimli, akıcı ve iğneleyici bir üslupla eleştirmektedir. İkinci baskıda da bir yandan bu eleştirileri devam ederken diğer taraftan Millî Mücadele'yi taşıyan yazıları eserde yer almıştır.

Kitabın eski yazıyla iki baskısı vardır. İlk baskısının hangi tarihte yapıldığı tespit edilememektedir. *Okları Kırılmış Kirpi Refik Halit* kitabının muharriri N. Ahmet Özalp konuyla ilgili olarak şu değerlendirmelerde bulunmaktadır: “*Hikmet Münür Ebcî kitabın ilk basım tarihî olarak 1911 yılını; Şerif Aktaş ise 1336 (1916) yılını vermiştir. Ancak Rumi 1336 tarihî 1916 yılına değil 1920 yılına tekabül etmektedir. Aktaş kitabın ikinci baskısını da 1940 olarak vermiştir ki bu da üçüncü baskının tam tarihidir. İlk baskı ciddi bir şekilde incelendiğinde kitapta 1326 (1910)*

Dinleyin”, Nu:221, 16 Teşrinsani 1918; “*Tetkik-i Seyahat*”, Nu:265, 30 Kanunevvel 1918; “*Efendiler Nereye...*”, Nu:211, 6 Teşrinsani 1918.

⁶⁷⁷ Refik Halit Karay, **Sakın Aldanma, İnanma, Kanma**, 2. bs. İstanbul, Semih Lütfi Kitabevi, 1940.

⁶⁷⁸ Kurtuluş Kayalı, **Keşke Herkes Papağan Olsa**, Ankara, Ay Yıldız Yayınları, 1994, s. 49.

⁶⁷⁹ H.Tuncer, 1994, s. 587.

⁶⁸⁰ Meral Çelen, “*Refik Halit Karay'la Bir Konuşma*”, **Zübük**, İstanbul, 16 Nisan 1962; M.N.Yardım, 2002, s. 54.

ve 1327 (1911) yıllarına ait otuz bir yazı yer aldığı görülüyor. İkinci baskıda yer alan 1327 (1911) tarihli dört yazı ile 1328 (1912) tarihli yazıları bu baskıda görülüyor. Kitabın ikinci baskısı 1336 (1920) yılında (Hilal Matbaası, İstanbul) yapılmıştır. Yazılar, en yakın yıldan başlamak üzere –sene 1335 gibi- yayımlandıkları yıllara göre bölümlere ayrılmıştır. Eserde 1910–1911–1912–1913–1919 yıllarına ait toplam kırk dört yazı yer almıştır. Kitabın üçüncü ve yeni harflerle ilk baskısı, Semih Lütfi Kitabevi tarafından –külliyyatın- 11. kitabı olarak 1940 yılında yapılmıştır. Yazar bu baskıya –Üçüncü Basılış Münasebetiyle-⁶⁸¹ başlıklı kısa bir açıklama eklemiş ve bölümler ile tarihleri kaldırarak toplam otuz üç yazıya yer vermiştir ki bu baskı daha sonraki basımlara da kaynaklık etmiştir.”⁶⁸² Kitabın ikinci ve üçüncü basımları arasındaki farklar üzerinde durulmaya ve mütalaalarda bulunmayı gerektiren bir önem arz etmektedir. Keza bu kitap yüzünden sürgün gören ve 1938’den sonra yurda döndükten sonra kimi yerlerde –politika ve mizahı artık kesin ve net olarak bıraktım- diyen yazarın aslında gözünün korktuğu ve hicivlerinden dolayı yaşının da artık iyice ilerlemesinden yeni sıkıntılara girmek istememesi ile tek parti iktidarının korkutucu görüntüsünden çekinmesinden olacak ki üçüncü baskıda ikinci baskıda yer alan on bir yazıyı çıkarmıştır. Bu konuyu derinlemesine süzen Ahmet Özalp konuyla ilgili yaptığı titiz araştırmasında üçüncü baskıda sadece bazı yazıların çıkarılmadığı; yazarın büyük çoğunluğu İttihat ve Terakki Fırkası ile az miktarda Millî Mücadele’yi eleştiren yazılarının içinden kimi zaman bir kelime, kimi zaman bir sözcük öbeği ve bazen de bazı cümlelerin tamamen çıkarıldığını bu durumun diğer mizah ve hiciv eserlerinin Cumhuriyet dönemi baskılarında da aynen yapıldığını tespit etmiştir.⁶⁸³ *Keşke Herkes Papağan Olsa*, kitabının muharriri ve Türk düşünce tarihî alanında yaptığı kıymetli çalışmalarıyla tanınan Kurtuluş Kayalı da bu konuyla ilgili olarak şu

⁶⁸¹ Refik Halit bu açıklamada şu değerlendirmelerde bulunmuştur: “Bundan otuz şu kadar yıl evvel, meşrutiyetin ilanından sonra, parti mücadeleleri çok hararetli safhalar geçirmiş ve hükümetçilerle muhalifleri arasındaki uyumsuzluklar yüzünden memleket hayli zorluk çekmişti. O sırada iki tarafa mensup muharrirler, çalakalem birbirlerine atıp tutarlar, amansız hücumlar yaparlardı. Bütün o yenişme devrinde yazılanlardan –zahir hiciv ve mizah vadisindeki orijinalitesinden ve üslubundan dolayı- kala kala elde ve halkın zihninde bu Kirpinin Dedikleri kaldı. Şimdi onun üçüncü ve sonuncu tabını verirken muharrir, ne bir zaman çarpıştıklarına, ne de taraftar olduklarına karşı ufak bir alaka duyuyor. Hatta kendisine bu yazıların hangi devirde olsa göz gezdirilebilecek vesika mahiyetinde bulunduğu ileri sürülerek külliyyatı arasında ihmalde bırakılmaması okuyucularınca ihtar edilmeseydi altıncı bini tükenmiş olmakla beraber tekrar basılmasına muvafakat göstermeyecekti. Kirpinin Dedikleri eskiyi bilenlere gülümsetici bir hatırlatış ve eskiye merak edenlere ise tarihten bir yaprağa eğlenceli bir bakış vesilesi olabilirse ne ala!” Refik Halit Karay, **Kirpinin Dedikleri**, İstanbul, Semih Lütfi Kitabevi, 1940, s. 6.

⁶⁸² N. Ahmet Özalp, **Okları Kırılmış Kirpi Refik Halit**, İstanbul, Kapı Yayınları, 2011, s. 4–6.

değerlendirmelerde bulunmuştur: “Yazarın kitabın üçüncü baskısının başında geçmişe en ufak bir alaka bile duymamasını belirtmesi yaşanan zaman konusundaki tutumundan kaynaklanıyor. İttihat ve Terakki’nin 1940’lı yıllardaki uzantıları ve Bir Ömür Boyunca’da belirttiği Hürriyet ve İtilaf ile İttihat ve Terakki’nin 1965 yılındaki etkileri söz konusu edildiğinde, Refik Halit’in Kirpinin Dedikleri’nde yazdıklarının geçip gitmiş şeyler olmayıp, hâla sadece 1940’lı yıllarda değil, 1965’te de yaşanan gerçeklikler olduğu apaçık ortadadır.”⁶⁸⁴ Bu durum da yukarıda izah etmeye çalıştığımız gibi Refik Halit’in tek parti rejiminden oldukça çekindiğini ve herhangi bir sıkıntıyla karşılaşmamak için çaba sarf ettiğini açıkça göstermektedir.⁶⁸⁵

2.4.3. Ago Paşanın Hatıratı

Ago Paşanın Hatıratı, yazarın değişik konulardaki hicivlerini içine alan ve birinci baskısında yirmi bir, ikinci baskısında yirmi dokuz parça yazıdan meydana gelen ve *Kirpinin Dedikleri*’nden sonra en önemli mizah-hiciv eseridir. 1922 yılında yayımlanan kitapta,⁶⁸⁶ Refik Halit millî meseleler karşısındaki hassasiyeti ile unutulmuş örf ve âdetlere dikkat çekmek istemiştir.⁶⁸⁷ Kitabın birinci ve ikinci baskıları ile mahiyeti hakkında Ahmet Özalp şu çok önemli değerlendirmelerde bulunmaktadır. “*Ago Paşanın Hatıratı*’nın ilk baskısı 1922 yılında yapılır. (Sabah Matbaası, İstanbul 1338) Bu baskıda 1920–1921–1922 yıllarında yayımlanan toplam yirmi bir yazı yer alır. Tümünün altında yayımlandıkları tarihlerin verildiği bu yazıların başlıkları şunlardır: *Ago Paşanın Hatıratı; Hülya Bu Ya; Meyvelere Dair; Yemeklere Dair; İşrete, İkbale Dair; Asmaya Çardağa Dair; Parasızlığa Dair; Suyu, Sabuna Dair; Dargınlığa Barışıklığa Dair; Korkuya Dair; Misafirlige, Misafirlere Dair; Tesadüfe Dair; Konfora Dair; Yine Konfor; Neler Olmak İstiyorum; Hiç Patlıcan Meselesi; İş Başındakiler; Kadıköyünü Takdir; Bir Muhalifin İntiharı. Kitabın ikinci baskısı, yazarın yurda dönüşünden bir yıl sonra*

⁶⁸³ N.A.Özalp, 2011, s. 6–20.

⁶⁸⁴ K.Kayalı, 1994, s. 51.

⁶⁸⁵ Refik Halit Karay, **Kipinin Dedikleri**, İstanbul, Semih Lütfi Kitabevi, 1940; “*Refik Halit’in önünde fazla bir seçenek yoktur. Ya siyasal iktidarın yanında yer alacak ya da kimlik ve kişiliğinden ödün vermeyecektir. Kimi temel konularda uygulamalarını benimsememesine, hatta daha sürgün günlerinde bu uygulamaları desteklemesine karşın, siyasal iktidarın totaliter yapısını onaylaması olanaksızdır. Düşündüklerini yazmayan, gördüğü yanlışları, aksaklıkları istediği gibi eleştiremeyen Refik Halit, artık eski Refik Halit değildir!*” Ayrıntılı bilgi için bkz. N.A.Özalp, 2011, s. 24.

⁶⁸⁶ K.Kayalı, 1994, s. 58; O.Okay, 2001, s. 482; Bkz. “*Refik Halit Karay*”, **Yeni Türk Ansiklopedisi**, s. 1716.

⁶⁸⁷ M.N.Yardım, 2002, s. 53.

1939'da yapılır.⁶⁸⁸ Bu baskıda kitaba çoğu öncekilerle aynı dönemde yayımlanmış on iki yazı eklenir. Bunların da bir bölümünün altında yayımlanış tarihleri belirtilir. Eklenen yazılar şunlardır: *Hanımlar ile Gezintiler*; *Gözyaşı Ticareti*; *Küçük Hanımefendi ile Sohbetler*; *Acı Bir Bahar Hatırası*; *Âşıkane Bir Macera*; *Bir Yaz Günü Hülyası*; *Bir Eski Türkü İçin*; *Yeni Bir Abide*; *Sivrisinekler Kulağımıza Ne Der*; *Gıpta Ettiğim Biri*; *Ekmek Hatıraları*; *Deniz ve Kadın*. İkinci baskıda, ilk baskıdaki iki yazı *Asmaya ve Çardağa Dair ile Bir Muhalifin İntiharı* yazıları çıkarılır. *Konfora Dair İki Yazı* da birleştirilerek tek yazı hâline getirilir. Böylece ikinci baskıda otuz iki yerine yirmi dokuz yazı yer alır. İlk baskıda yer alan diğer yazıları karşılaştırmalı olarak okuduğumuzda, tıpkı *Kirpinin Dedikleri*'nde olduğu gibi ince bir elemenden geçirilerek ayıklandığını görüyoruz. Bu yapıtta da uygulanan yöntem aynıdır: Kimi paragraflar, cümleler tümünden çıkarılır, kimi cümlelerden sakıncalı sözcükler atılır ya da beğenilmeyen sözcüklerin yerine yenileri konulur.⁶⁸⁹

Kitaba adını veren Ago Paşa, II. Abdülhamit, Meşrutiyet ve Mütareke Dönemlerini yaşamış bir papağandır. Zaman zaman gaflar yapsa da, siyasal yaşamı belirleyen her gelişmeye “Yaşasın” diyerek sahibine para ve saygınlık kazandırmıştır. 1920'lere geldiğinde, artık iyice yaşlanmış, şevki kırılmıştır.⁶⁹⁰ Papağan üç devri de mizahi açıdan ele alarak gerçeklik temelinde siyasi gelişmelerin eksik ve gülünç yanlarını anlatmaktadır.⁶⁹¹ Bu eser de çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanmış yazılarının bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur.⁶⁹² Yazarın zekâsının keskinliği, millî meseleler karşısındaki dikkati, özellikle unutulmuş örf ve âdetler hakkındaki düşünceleri son derece ilginçtir. Bu noktadan hareketle Refik Halit'in gelenekçi bir yazar olduğu söylenebilir. Kitapta siyasi kargaşalıklar, halkın yaşadığı ikilemler, millî değerlere karşı ilgisizlik ve şuursuz batı hayranlığı gibi konular da ele alınmakta eski ve yeni toplum hayatı geniş bir mukayese çerçevesi içinde gözler önüne serilmektedir.⁶⁹³

2.4.4. Ay Peşinde

Ay Peşinde, yazarın değişik konulardaki hiciv ve düşüncelerini konu alan birinci baskısında (Sabah Matbaası, İstanbul 1338/1922) yirmi dört; ikinci baskısında

⁶⁸⁸ Refik Halit Karay, *Ago Paşanın Hatıratı*, İstanbul, Semih Lütfi Kitabevi, 1939.

⁶⁸⁹ N.A.Özalp, 2011, s. 25–26.

⁶⁹⁰ a.g.e, s. 34–35.

⁶⁹¹ K.Kayalı, 1994, s. 56–57.

⁶⁹² Refik Halit Karay, *Ago Paşanın Hatıratı*, İstanbul, Semih Lütfi Kitabevi, 1939.

(Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul, 1939) otuz üç parça yazıdan oluşan bir kitaptır.⁶⁹⁴ Bu eserdeki yazılar da diğerleri gibi tarihsel bir belge niteliği taşımaktadırlar. Eseri oluşturan yazıların önemlilerinin büyük bir bölümü yazarın *Peyam-ı Sabah* ve *Aydede* dergisinde yazdığı fıkralardan oluşmaktadır.⁶⁹⁵

Yazar bu eserinde de öncelikle İttihat ve Terakki Fırkası olmak üzere, kimi zaman da Millî Mücadele önderlerini koca bir imparatorluğun mahvına neden olmak, ülkeyi büyük bir bilinmezliğe itmek ve gereksiz yere savaşıma devam etmek gibi nedenlerle eleştirmektedir. Bu nedenledir ki yazarın diğer mizah-hiciv türündeki eserleri gibi 1939 yılında yayımlanan ikinci baskısında birçok cümle ve paragraf sakıncalı bulunularak yazılardan çıkarılmıştır.⁶⁹⁶ Eser, Refik Halit Karay tarafından Türk edebiyatına kazandırılan önemli bir hiciv yapıtıdır.⁶⁹⁷

2.4.5. Guguklu Saat

Eserin ilk baskısı (Sabah Matbaası, İstanbul, 1341/1925) yirmi bir yazıdan oluşmuştur.⁶⁹⁸ Ancak *Guguklu Saat* ve *Tanıdıklarım* isimli kitapların ilk baskı tarihlerinde bazı sıkıntılar göze çarpmaktadır. Çünkü yurt dışına çıkmış ve yüzellilikler listesine alınmış bir yazarın bu yapıtlarının 1925'te yayımlanması mümkün değildir. Kitabın içindeki yazılar dikkatlice incelendiğinde büyük bir bölümünün 1921 yılında *Peyam-ı Sabah* gazetesinde ilk defa, fıkra olarak yazıldıkları görülmektedir.⁶⁹⁹ Bu da kitabın 1922'de yayımlandığı izlenimini vermektedir.⁷⁰⁰ Eserin ikinci baskısı 1940 yılında yapılmıştır.

⁶⁹³ O.N.Ekiz, 1984, s. 166.

⁶⁹⁴ Bkz. “Refik Halit Karay”, **İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi**, c. 4, İstanbul, Tercüman Gazetesi Kültür Yayını, 1985, s. 2028; Bkz. “Refik Halit Karay”, **Yeni Türk Ansiklopedisi**, s. 1716; N.A.Özalp, 2011, s. 41.

⁶⁹⁵ Örneğin bkz. **Peyam-ı Sabah**, “Ay Peşinde”, Nu:11273, 08 Nisan 1921; **Aydede**, “Velinimetim, Sebeb-i Hayatım Bağış-ı Ömrüm Cemiyet”, Nu:52, 29 Haziran 1922.

⁶⁹⁶ N.A.Özalp, 2011, s. 42–46.

⁶⁹⁷ Refik Halit Karay, **Ay Peşinde**, İstanbul, Semih Lütfi Kitabevi, 1939.

⁶⁹⁸ N.A.Özalp, 2011, s. 46.

⁶⁹⁹ Örneğin bkz. **Peyam-ı Sabah**, “Bir İstanbul’un Yirmi Dört Saati I”, Nu:11464, 21 Teşrinvevvel 1921; “Bir İstanbul’un Yirmi Dört Saati II”, Nu:11468, 25 Teşrinvevvel 1921; “Bir İstanbul’un Yirmi Dört Saati III”, Nu:11479, 05 Teşrinsani 1921; “Bir İstanbul’un Yirmi Dört Saati IV”, Nu:11512, 09 Kanunvevvel 1921; “Bir İstanbul’un Yirmi Dört Saati V”, Nu:11523, 20 Kanunvevvel 1921; “Eski Ramazanları Yâd”, Nu:11305, 10 Mayıs 1921; “Bir Kır Gezintisi”, Nu:11291, 26 Nisan 1921; “Yaz Hakkında”, Nu:11333, 07 Haziran 1921; “Devenin Derdi”, Nu:11259, 25 Mart 1921; “Doğrusu Hangisi”, Nu:11256, 22 Mart 1921.

⁷⁰⁰ Atilla Özkırımlı, **Türk Edebiyatı Ansiklopedisi III**, c. 3, Cem Yayınevi, s. 730; Bkz. “Refik Halit Karay”, **Yeni Türk Ansiklopedisi**, s. 1716; Nurdan Tüzüner, **Türk ve Dünya Edebiyatında Şairler-Yazarlar**, 3. bs. İstanbul, Nurdan Yayınları, 1993, s. 121.

Bu yazılardan bazıları şunlardır: “*Bir Guguklu Saatin Azizliği, Eski Ramazanları Yâd, Yaz Hakkında, Yeni Şairlere Dair, Çocukluğumun Ramazanları, Ölümüne Dair, İstanbul Sokaklarında, Sinema Derdi.*”⁷⁰¹ Yazarın bu eserinde ilk baskısında bulunan üç yazı ikinci baskısında çıkarıldığı gibi kelime ve cümle değişikliklerine de gidilmiştir.⁷⁰² Bu eserde de Karay, çeşitli konulardaki görüş ve tespitlerini okuyucusuyla paylaşmıştır. Değişen ve başkalaşan Türkiye’deki gelenek-görenekler ile bazı siyasi değişiklikler nedeniyle değişen Türk toplumunun geçirdiği toplumsal evrim bu konuların başında gelmektedir.⁷⁰³

2.4.6. Tanıdıklarım

Gazete ve dergilerde yazılmış yazılardan toplamış bir eserdir. Bu eserde yazar başlıca, tanıdığı kişiler hakkında malumat vermiştir. Ayrıca dil, kadın, moda, Boğaziçi, yangınlarla kaybolan eski İstanbul medeniyeti, çocuk oyuncuğu, çocukluk hatıraları gibi farklı konuları işlemiştir.⁷⁰⁴

Eserin ilk baskısı (Sabah Matbaası, İstanbul, 1341/1925) yirmi bir yazıdan oluşmuştur. İkinci baskısı 1940 yılında yapılmıştır.⁷⁰⁵ İlk baskı tarihinin 1925 yılı olması mümkün değildir. Kitabın içindeki yazılar incelendiğinde “*Guguklu Saat*”te olduğu gibi büyük bir bölümünün 1921 yılında *Peyam-ı Sabah* gazetesinde ilk defa, fıkra olarak yazıldıkları görülmektedir.⁷⁰⁶ Bu da aynı şekilde kitabın 1922’de yayımlandığı izlenimini vermektedir.⁷⁰⁷ Refik Halit Karay’ın bu yapıtı “*Kirpinin Dedikleri*”, “*Ago Paşanın Hatıratı*” ve “*Ay Peşinde*”ye nazaran “*Guguklu Saat*”te olduğu gibi siyasi konular yerine daha çok toplumsal değişme ile eski ve yeni geleneklerin anlatıldığı bir eserdir.⁷⁰⁸

Refik Halit Karay, en usta mizah yazarıdır.⁷⁰⁹ Bu çeşit eserlerinde bilhassa Meşrutiyetin ilanını, devrin kabinelerini, nazırlarını, hükümet erkânını ve bilgisizliği hicvetmiş; iç siyaset, içtimai hayat, örf ve âdetler, aile, sefalet, harp zenginleri,

⁷⁰¹ M.N.Yardım, 2002, s. 54.

⁷⁰² N.A.Özalp, 2011, s. 47–49.

⁷⁰³ Refik Halit Karay, **Guguklu Saat**, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1940.

⁷⁰⁴ M.N.Yardım, 2002, s. 54.

⁷⁰⁵ N.A.Özalp, 2011, s. 49.

⁷⁰⁶ Örneğin bkz. **Peyam-ı Sabah**, “*İki Dave*”, Nu:11450, 07 Teşrinvevvel 1921; “*Tanıdıklarım I*”, Nu:11277, 12 Nisan 1921; “*Tanıdıklarım II*”, Nu:11270, 05 Nisan 1921; “*Çocukluğuma Dair Üç Hatıra*”, Nu:11203, 28 Kanunsani 1921; “*Aşka Dair*”, Nu:11186, 11 Kanunsani 1921.

⁷⁰⁷ Bkz. “*Refik Halit Karay*”, **Türk Ansiklopedisi**, c. 21, Ankara, Millî Eğitim Bakanlığı, 1974, s. 317; Bkz. “*Refik Halit Karay*”, **İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi**, s. 2028

⁷⁰⁸ Refik Halit Karay, **Tanıdıklarım**, İstanbul, Semih Lütfi Kitabevi, 1940.

⁷⁰⁹ A.Kabaklı, 2002, s. 784.

asayiş, yangın, edebiyat, Kuva-yı Millîye, yollar, nakil vasıtaları, vergi gibi meseleler üzerinde durmuştur.⁷¹⁰

İnce zekâ ve güzel Türkçe ile yukarıda belirtilen hususlarda Türk edebiyatına altı adet çok önemli eser kazandırmıştır. Özel hayatında hoş sohbet ve nüktedan olan Refik Halit, karşılaştığı insanların kusurlarını gören ve onları alaylı bir ifade ile sergilemesini bilen bir yazardır. Yazar bu hususiyetinin doğuştan geldiğine inanmaktadır. Bu türde eser vermek isteyen insanların, bu kabiliyetten mahrum olmamaları icap ettiğini aksi takdirde yazdıklarının okunmayacağını beyan etmektedir.⁷¹¹ Refik Halit Karay'ın mizah alanında yaptığı çalışmaları ana hatlarıyla yukarıda analiz edilmeye çalışılan altı kitapta toplamak mümkündür ancak yazarın hikâye, roman, kronik, hatıra, anı ve tiyatro eserleri ile gazete fıkralarında da hiciv ve mizah unsuru taşıyan pek çok konuya ulaşmak mümkündür. Keza yazar bu yeteneğini bütün çalışmalarında edebî yönüyle birleştirerek değerlendirmiştir.

2.5. Kronik Eserlerinin Kronolojik Olarak Değerlendirilmesi

Refik Halit Karay, *Bir İçim Su*, *Bir Avuç Saçma*, *İlk Adım*, *Makyajlı Kadın*, *Üç Nesil Üç Hayat ve Tanrıya Şikâyet* isiminde toplam altı adet kronik eser vermiştir. Diğer eserlerinde olduğu gibi özellikle *Bir İçim Su*'da, Refik Halit Karay İstanbul Türkçesini adeta zirvelere ulaştırmıştır. Bu nedendir Mustafa Kemal Atatürk de bu eseri beğenerek ve lezzetine vararak okumuştur. Türk toplumunun geçtiğimiz yüzyılın ilk çeyreğinde değişen ve gelişen yapısı ile eski âdet ve alışkanlıkların farklılaşmasını en güzel anlatan bu yapıtlar bütün sosyal bilimler dalında inceleme yapan araştırmacılar için de büyük bir hazine niteliği taşımaktadır. Tetkikimizin bu bölümün de genel hatlarıyla yazarın kronik sahasında gösterdiği faaliyetlerden bahsedeceğiz.

2.5.1. Bir İçim Su

İlk olarak kırk yazıdan oluşmak üzere Halep'te 1931⁷¹² yılında basılmıştır.⁷¹³ Bu kitap, mizahi yazılarından dolayı yurt dışına gönderilen muharririn, üzerinde durduğu ve düşündüğü meseleleri ortaya koyduğu için önemlidir. Refik Halit

⁷¹⁰ Bkz. "Refik Halid Karay", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c. 5, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1982, s. 193.

⁷¹¹ Ş.Aktaş, 2004, s. 383.

⁷¹² Bkz. "Makale, Fıkra, Deneme, Anı, Gezi Yazısı, Mülakat", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 407.

Karay'ın bazı romanlarında tarihî harabelerden bahsedilmektedir. Ayrıca, *Çete*, *Yezidin Kızı* gibi konusunu Ortadoğu ve Doğu Akdeniz memleketlerinden alan romanlarda yazarın bu bölgede gezdiği; Türk tarihî üzerinde durduğu; Antakya civarında Türkiye hasretiyle dolaştığı görülmektedir.

Beyoğlu'nda ilk yıllarını, salon adamı olma sevdasıyla geçiren Refik Halit'i gurbet, Süleyman Şah'ın mezarı başında Türk tarihini düşünecek kadar milletinin geçmişine, yer ve insan isimlerinden teselli bulacak kadar da mensup olduğu insan topluluğuna yaklaşıyor. Bu kitapta bir araya getirilmiş yazılar, *Çete* ve *Yezidin Kızı* adlı romanlarda işlenecek konuların çekirdeğini teşkil eder. Ayrıca bunlar Refik Halit'in Antakya gençliği ile ilgilendiğini de ortaya koymaktadır.⁷¹⁴

Hiciv ve mizah ağırlıklı eserlerinin birinci ve ikinci baskılarında büyük farklılıklar görülen yazarın, bu eserinde aynı durumla karşılaşmamaktayız. Çünkü yazarın bu eserindeki konular tümüyle politika dışı, tarihsel mekânlar ve gündelik yaşamla ilgili gözlem ve izlenimler üzerine kuruludur.⁷¹⁵ Bu eser Refik Halit Türkçesinin güzellik yolunda son mertebesine ulaştığı, en zevkli yazılarından oluşmaktadır.

Yazarın bu eserde adeta ışıldayan, ekseriya içli ve yaşlı çehresi, onun belki de dışarıya vurmak cesaretini bulamadığı hakiki ve hassas cephesidir.⁷¹⁶ Eser nefis Türkçesi ve mükemmel tasvir unsurları ve adeta kaynağından fıskıran su sesi nedeniyle okuyucuya edebî lezzet veren bir numune mahiyetindedir.⁷¹⁷

2.5.2. Bir Avuç Saçma

İlk baskısı Halep'te yapılan eser Semih Lütfi Kitabevi tarafından 1939 yılında⁷¹⁸ yeniden neşredilmiştir.⁷¹⁹ Eserin Halep baskısında şu cümle ile

⁷¹³ N.A.Özalp, 2011, s. 51.

⁷¹⁴ Ş.Aktaş, 2004, s. 376.

⁷¹⁵ N.A.Özalp, 2011, s. 51.

⁷¹⁶ N.S.Banarlı, 1984, s. 1207.

⁷¹⁷ Refik Halit Karay, **Bir İçim Su**, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 2005; İsmail Habib Sevük, **Tanzimat'tan Beri Edebiyat Tarihi I**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1942, s. 376-377.

⁷¹⁸ Bkz. "*Makale, Fıkra, Deneme, Anı, Gezi Yazısı, Mülakat*", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 407; Bkz. "*Refik Halit Karay*", **Yeni Türk Ansiklopedisi**, s. 1716.

⁷¹⁹ M.N.Yardımlı, 2002, s. 55.

karşılaşmaktadır: “*Bir Avuç Saçma, tenkidi makaleler, mektuplar yakında neşredilecek*”⁷²⁰

Eserde ele alınan konuların müşterek bir özelliğe sahip olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Bunların bir kısmında Refik Halit, çocukluğuna ait çeşitli olayları, cereyan ettikleri sahnelerle birlikte anlatmakta;⁷²¹ bazılarında İstanbul’un çeşitli semtlerinin hasreti sezilmekte; bazılarında da Türk inkılâpları hakkındaki görüşleri, kadın ve cemiyet hakkındaki düşünceleri sohbet türünde samimi bir ifade tarzı ile ortaya konmaktadır.⁷²²

2.5.3. İlk Adım

İlk defa 1941 yılında⁷²³ yayımlanan eser, Refik Halit’in ilk gençlik yıllarına ait çeşitli hayat olaylarını, Beyoğlu çevresinde geçirdiği günleri düşündüren kalem tecrübelerinin bir araya getirildiği bir kitaptır.⁷²⁴ Eserde yazarın çocukluğuna dair önemli hatıralar, İstanbul’un çeşitli yerlerindeki önemli yapılar ile bu yapıların II. Abdülhamit, Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerinde değişen özellikleri, başkalaşan Türk toplumu ve hayat felsefesi gibi unsurlar yer almaktadır. Muharrir eserini kendi kendine tartışma havasında kaleme aldığı yazılardan oluşturmaktadır.

Eski ve yeniye karşılaştırmalı olarak değerlendirdiği bu yapıtında, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Türk toplumunun yaşadığı sarsıntı ve bunun sonucu olarak eski gelenek ve âdetlerinin kısa sürede yok olmasından ve bu duruma hiç kimsenin aldırış etmemesinden son derece rahatsızdır.⁷²⁵

2.5.4. Makyajlı Kadın

Refik Halit’in kadın, aşk ve İstanbul’a ait çeşitli hayat sahneleri, içki, I. ve II. Dünya Savaşları’na ait düşünce ve fikirleri ile yaşadığı hayat, çocukluk yıllarına ait çeşitli duygu ve düşünceleri, eski Türk gelenekleri ve maneviyatının anlatıldığı yazılarının bir araya getirildiği bir kitaptır.⁷²⁶

⁷²⁰ Refik Halit’in yurt dışında yakın arkadaşı olan, halen İskenderun’da yaşayan Nuri Genç Bey, “*Bir İçim Su*” ve “*Bir Avuç Saçma*”nın yazarın Vahdet gazetesinde neşrettiği makalelerden derlendiğini Prof. Dr. Şerif Aktaş’a aktarmıştır.

⁷²¹ Ş.Aktaş, 2004, s. 376–377.

⁷²² Refik Halit Karay, **Bir Avuç Saçma**, 3. bs. İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1999.

⁷²³ Bkz. “*Refik Halit Karay*”, **Yeni Türk Ansiklopedisi**, s. 1716; R.Taner-A.Bezirci, 1980, s. 34; E.Karaca, 2004, s. 95.

⁷²⁴ Ş.Aktaş, 2004, s. 377.

⁷²⁵ Refik Halit Karay, **İlk Adım**, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1999.

⁷²⁶ M.N.Yardı, 2002, s. 53.

İstanbul'un çeşitli semtleri ve buralarda geçen olaylar eserde asıl unsurdur.⁷²⁷ Ele aldığı konularda orijinal değerlendirmeler yapan yazarın zekâsındaki keskinlik bütün açıklığıyla satırlara sinmiştir. Dilindeki sadelik, geniş meseleleri birkaç çizgi ile gözler önüne sermekteki mahareti bu eserde de kendini göstermiştir.⁷²⁸ Türk örf ve âdetlerine bağlılığını her fırsatta dile getiren yazarın bu yönü, eserde kesin bir açıklık kazanmıştır.⁷²⁹ Yapıt 1943 yılında yayımlanmıştır.⁷³⁰

2.5.5. Tanrıya Şikâyet

Yazarın 1944 yılında kaleme aldığı ve çeşitli gazete ve dergilerde neşrettiği yazıların bir araya getirilmesiyle oluşan bu eserde⁷³¹ İkinci Dünya Harbi'nin yazara düşündürdüğü ve hatırlattığı meseleler işlenmiştir.

Refik Halit, bu eserde insan topluluklarını harbe sürükleyen beşeri duygulardan, harbin zararlarından söz etmektedir. Yazara göre insanlık çok eski devirlerden beri bu duyguların tesiri altında birbiriyle mücadele etmiştir.⁷³² Bu mücadelelerden de sürekli zarar görmüş ve büyük acılar çekmiştir.⁷³³

II. Dünya Savaşı yıllarında meydana gelen gelişmeler ise tarihin tekrar edilmesidir. Ancak altının çizilmesi gereken bir husus vardır ki o da bu yeni savaşımın daha önce bir benzeri bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu harp insanlığı daha önce hiç olmadığı kadar karanlığa sürükleyecektir. Ancak görünen gerçek o ki beşeriyet bu kısır döngüyü ezelden ebede taşıyacaktır.

2.5.6. Üç Nesil-Üç Hayat

Abzülaziz, II. Abdülhamit ve Cumhuriyet devirlerine ait yüksek zümreye mensup Türk insanının hayat tarzı, örf, âdet, gelenek vb. hayat olaylarını konu alan yazılardan oluşan bir kitaptır.⁷³⁴ Refik Halit, romanlarında da sık sık kahramanlarına eski devir İstanbul'unda sürdürülen hayat tarzını, çeşitli yönleriyle

⁷²⁷ Ş.Aktaş, 2004, s. 377.

⁷²⁸ O.N.Ekiz, 1984, s. 170.

⁷²⁹ Refik Halit Karay, **Makyajlı Kadın**, İstanbul, Semih Lütfi Kitabevi, 1943.

⁷³⁰ Bkz. "Refik Halit Karay", **İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi**, s. 2028; Bkz. "Refik Halit Karay", **Yeni Türk Ansiklopedisi**, s. 1716.

⁷³¹ Bkz. "Refik Halit Karay", **İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi**, s. 2028; M.N.Yardımlı, 2002, s. 55.

⁷³² Ş.Aktaş, 2004, s. 377.

⁷³³ Refik Halit Karay, **Tanrıya Şikâyet**, İstanbul, Semih Lütfi Kitabevi, 1944.

⁷³⁴ Türkan İlem, **Üç Mumlu Şamdan**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1981, s. 5.

hatırlatmaktaydı.⁷³⁵ Bu eserde bütün yazılar bir hatıralar zinciri ile birbirine bağlı bulunmaktadır. Doğum, çocukluk, okul, kalem, memuriyet, aşk, düğün, hamam, yemek sofrası, tedavi, yüz tuvaleti, giyim-kuşam, gezintiler, gece ve sokak, yolculuk, şiirler ve şairler, gazete ve gazeteciler gibi mevzular mukayeseli bir şekilde her devre göre değişen hususiyetleriyle anlatılmaktadır.⁷³⁶ Ayrıca eski ramazanlar ve eski Türk yemeklerinden bahseden parçalardan sonra yazar⁷³⁷ görüp tanıdığı meşhurlar hakkında mütalaalarda bulunmuştur.⁷³⁸

Refik Halit Karay'ın kronik türünde vücuda getirdiği eserlerin sosyolojik ve tarihî çok büyük bir önemi bulunmaktadır. 19. yüzyılın ikinci yarısından başlamak üzere 1950'lere kadar olan dönemde Türk toplumunun genel yapısı ve onun ayrılmaz parçası örf, âdet, gelenek-görenekler ile toplumsal değişmelerin incelenebilmesi için ilk müracaat edilmesi gereken yazınsal membalar bu eserlerdir. Bugün, 21. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan değişimleri, eski ve yeni nesiller arasındaki farklılıkları canlı, akıcı ve mükemmel bir Türkçe ile Refik Halit raddesinde anlatan başka bir yazar hemen hemen yok gibidir. Bu mühim noktada geçtiğimiz yüzyıl adına altı nefis eserle büyük bir boşluk dolduran yazar Türk edebiyatına küçümsenemeyecek bir katkı sağlamıştır. Yazarın bu çeşit eserlerinin diğer bir önemi ise daha sonra yazacağı romanları için bir hazırlık değeri taşımasıdır. Bu yazılarda ortaya konulan düşünceler vaka ve tipler çevresinde değerlendirilerek, bir ön hazırlık olarak romanlarına vücut vermiştir.

2.6. Hatırat Eserlerinin Kronolojik Olarak Değerlendirilmesi

Refik Halit Karay'ın hatırat şeklinde neşredilen iki mühim eseri mevcuttur. Bunlar *Minelbab İlelmihrab*; diğeri ise birincisinin devamı niteliğinde olan *Bir Ömür Boyunca* adlı eseridir. Kendisini müdafaa gibi bir ihtiyaç duymaksızın kaleme aldığı hatıraları bu devrin en kıymetli bilgi kaynakları arasında yer almaktadır. Bilhassa sıcağı sıcağına ve taze bir hafıza ile yazdığı *Minelbab İlelmihrab* başlıklı hatıralarının Mütareke devri için rakipsiz bir metin olduğunu belirtmek gerekir. Refik Halit bu iki eseriyle Türkiye tarihinin yakın döneminin birçok hatırasını kurtarmıştır.

⁷³⁵ Ş.Aktaş, 2004, s. 377-378.

⁷³⁶ M.N.Yardım, 2002, s. 53-54.

⁷³⁷ V.M.Kocatürk, 1970, s. 848.

⁷³⁸ Refik Halit Karay, **Üç Nesil Üç Hayat**, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 2002.

Bu yönüyle her iki çalışma da tarih araştırmaları için elzem kaynaklardır.⁷³⁹ Bu kısımda da ana hatlarıyla bu çalışmalar üzerinde durulacaktır.

2.6.1. Minelbab İlelmihrab

Yazar *Minelbab İlelmihrab*'ın başlangıç bölümünde bu eseri nasıl bir ruh hâlinde niçin ve nerede kaleme aldığını şöyle anlatmaktadır: “*Yıllardan 1923 ve aylardan galiba Nisan... 35 yaşına yeni basmışım. Lübnan'da, Beyrut'a yakın Cünye kasabasında denize yakın bir kır evindeyim... Birlikte oturduğum arkadaşım Sabih Şevket henüz kalkmamış, kalkmış olsa da tiryakinin birisidir. Kendi kendime hatıralarımı yazsam sabahları oyalanır, eğlenirim. Benim hatıratım nedir ki? Ne olabilir? Eski Başvekil miyim? Hepsini bir araya getirsem bir incir çekirdeğini doldurmaz... Ama öyle değil. Bu hatıralar, ne tarihî aydınlatmak, ne de bir fikri müdafaa etmek, ne de ortaya bir iddia atmak için çok ciddi şekilde ve tamamıyla siyasi mahiyette yazılmaz da sohbeti andırırsa, hafif tutulursa bir şey olur. Öyle olunca da her zaman okunur, azıcık da geçmişi canlandırmaya ve zamanla unutacaklarımı tespit eder. Hele bir deneyeyim! Bahçeden içeriye girdim. Bir çırpıda beş altı sahifeyi doldurmuştuğum.*”⁷⁴⁰

Karay, o yıllar maddi bakımdan sıkıntı içinde bulunması nedeniyle hatıratını elime beş on kuruş geçer diyerek neşretmek istediğini *Akşam* gazetesi sahibi ve eski dostu Necmettin Sadak'a bildirmiş ve oradan da olumlu cevap almıştır. Bunun üzerine eserin ilk kısmını teşkil eden sahifeleri İstanbul'a göndermiştir.⁷⁴¹ Ancak bu gazetede yazarın hatıratının yayımlanacağı ilan edilir edilmez basında münakaşalar başlamış, büyük gürültüler kopmuş o dönemki Türk matbuatı adeta sallanmıştır.⁷⁴² Dâhiliye Vekili Ahmet Ferit'in verdiği bir emirle de neşir men edilmiştir.⁷⁴³ Ancak Türk matbuatında bu konu hakkında tartışmalar başlamış, İsmail Müştak ve Falih Rıfkı başta olmak üzere Refik Halit'e arka çıkan ve hatıratın yayımlanmasını isteyen yazarlar da tartışmaya katılmışlardı. Neticede bu tartışmaların sonunda hatıratın yayımlanması mümkün olmadı. Aradan bir müddet geçtikten sonra *Akşam* gazetesi hatıratı tefrikaya başlamışsa da; Şeyh Sait isyanıyla sebebiyle Takrir-i Sükûn Kanunu tatbikata konulduğundan adı geçen gazete, *Minelbab İlelmihrab*'ın neşirini

⁷³⁹ Ali Birinci, **Refik Halit Kara-Ankara**, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 2009, s. 54.

⁷⁴⁰ Refik Halit Karay, **Minelbab İlelmihrab**, 2. bs. İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1992, s. 7–8.

⁷⁴¹ Karay, 1992, s. 9.

⁷⁴² M.N.Yardı, 2002, s. 53.

⁷⁴³ H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 59.

tamamlayamamıştır. Bu eser 1948 yılında Refik Halit'in ikinci defa neşrettiği *Aydede* mecmuasında tefrika edilerek bitirilmiştir.⁷⁴⁴ Kitap olarak yayımlanması ise ancak 1964 yılında mümkün olabilmiştir.⁷⁴⁵ *Minelbab İlelmihrab*'ta, Refik Halit Mütareke devrinden İstanbul'un düşman istilasından kurtulmasına kadar, devleti idare eden kabinelerde görev alan insanlar ve siyasi teşekküller çevresinde meydana gelen siyasi ve sosyal olayları bildiklerine, gördüklerine ve duyduklarına sadık kalarak anlatmaktadır.⁷⁴⁶ Bu bakımdan eser Millî Mücadele döneminin hususi bir tarihçesi olduğu gibi Millî Mücadele'ye muhalif kişi ve grupların bu harekete bakış açılarını tebarüz ettirmesi açısından mühim bir vazife görmektedir.⁷⁴⁷

2.6.2. Bir Ömür Boyunca

Refik Halit'in, *Minelbab İlelmihrab* adlı eserinin devamı niteliğinde olan bu çalışması sağlığında kitap olarak yayımlanmamış çalışmalarındandır. Bu yazıların Türk kültür tarihî bakımından önemli birer kalem tecrübeleri olduğunu Refik Halit'in büyük oğlu Ender Karay Bey, Şerif Aktaş'a ifade etmiştir.⁷⁴⁸ Eserin ilk nüvesini oluşturan yazılar *Minelbab İlelmihrab*'ın 1949 yılında neşrinin tamamlanmasından üç yıl sonra *Resimli Yirminci Asır* dergisinde yayımlanmıştır. Yazarın bu dergide anı-hatırat niteliğinde toplam elli bir yazısı bulunmaktadır.⁷⁴⁹ Ayrıca 1938 tarihli *Modern Türkiye*, 1953 tarihli *Yeni İnci* ve 1954–1955 tarihli *Aydabir* dergilerinde bulunan fıkraları ile 30 Mayıs 1964 tarihinden başlamak üzere *Yeni Tanin*'de, *Bir Ömür Boyunca* adıyla yayımlanmış yazılarının devamı *Tarih ve Toplum* dergisinde⁷⁵⁰ 1985 yılında tamamlanarak, Türk matbuatı üzerinde bir arkeolog gibi çalışarak mühim eserler vücuda getiren Ali Birinci'nin azim ve gayretiyle 1990 ilk defa kitap olarak neşredilmiştir.⁷⁵¹ Yapıtta kronolojik bir sıra takip edilmemiştir. Bazen çocukluk günlerine 1918 öncesine dönülür bazen de Mütareke sonrası döneme ait hatıralara yer verilir. Bununla birlikte 1922–1938 arası sürgün yılları ve Millî Mücadele'yle ilgili yazıların ağırlıkta olduğu görülür. Eserde *Minelbab İlelmihrab*'da daha önce

⁷⁴⁴ *Aydede* dergisinde adı geçen hatıralar 91–7 numaradan ve 29 Mayıs 1948 tarihinden başlamak üzere 91–70 numara ve 5 Ocak 1949 tarihli sayıya kadar yayımlanarak bitirilmiştir.

⁷⁴⁵ A.Birinci, 2009, s. 46–47.

⁷⁴⁶ O.N.Ekiz, 1984, s. 174.

⁷⁴⁷ Ş.Aktaş, 2004, s. 380–381.

⁷⁴⁸ a.g.e, s. 381–382.

⁷⁴⁹ Yazarın bu dergide yayımlanan ilk ve son yazısı şunlardır: **Resimli Yirminci Asır**, “*Suya Akisler*”, Numara:1, 16 Ağustos 1952; “*Kurşun Yağmuru Altında Nikâh Şahitliğim*”, Numara:141, 28 Nisan 1955.

⁷⁵⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. **Tarih ve Toplum**, Sayı: 13–24, Ocak-Aralık 1985.

anlatılan olayların ayrıntılar ilave edilerek tekrarlandığı görülür. Eserin son başlığını taşıyan yazıda yazar kitabın ikinci bölümüne ilave olarak üçüncü ve dördüncü kısımları da yazacağını söylemişse de buna ömrü vefa etmemiştir.⁷⁵²

2.7. Tiyatro Eserlerinin Kronolojik Olarak Değerlendirilmesi

Yazarın yazın hayatı boyunca vücuda getirdiği iki küçük tiyatro eseri çalışması vardır. Bunlar *Tiryaki Hasan Paşa ve Kaniye Müdafaası* ile *Deli* isimli eserlerdir. Bu çalışmalardan *Tiryaki Hasan Paşa ve Kaniye Müdafaası* sadece sahnelenmiş olup, kitap hâlinde yayımlanmamıştır. *Deli* isimli eser ise yayımlanmasından kısa bir süre sonra Mustafa Kemal Atatürk'ün de katkılarıyla meşhur olmuş ve daha sonra bütün yüzelliklerin affedilmesinde çok önemli bir işlev görmüştür.

2.7.1. Tiryaki Hasan Paşa ve Kaniye Müdafaası

Refik Halit Karay'ın tiyatro eserlerinden ilki *Tiryaki Hasan Paşa ve Kaniye Müdafaası* adını taşımaktadır.⁷⁵³ Bu eseri nasıl bir ruh hâli içinde kaleme aldığını şu cümlelerle ifade etmektedir: “*Meşrutiyet ilan edilip de fırsattan istifade Avusturya İmparatorluğu zaten elinde bulunan Bosna-Hersek eyaletini resmen benimseyince millet kısa bir müddet heyecana gelmişti; Avusturya malı fesleri atmış; yerine yine bilmeden Avusturya malı kumaşlardan kalpaklar giymiştik; bereket harp yerine de boykot ilan etmiştik; hülasa oldukça çocukça işlere siyaset sahnesinde bir nevi çocuk tiyatroculuğuna başvurmuştuk. O sırada ben de kendimde vatanperverane coşkunluk duydum. Avusturya, yani eski ismiyle Nemçe üzerine yaptığımız, kiminde yenilip kiminde kazandığımız eski harp seferlerinde bir zaferlisini seçerek, piyese dökerek hem kendime, hem başkalarına teselli noktası çıkarmak istedim... Nihayet hakikaten bir önderlik, askerlik, dirayet şaheseri olan Kaniye Müdafaası şiddetle zevkimi okşadı; Tiryaki Hasan Paşa tipine tutuldum ve piyesi tasarladım.*”⁷⁵⁴ Millî heyecanın tahriki için tarihî tetkikler kanalından 1909'da⁷⁵⁵ hazırladığı “*Kaniye Müdafaası ve Tiryaki Hasan Paşa*” isimli bu eser, Manukyan Tiyatrosu tarafından sahneye konulunca büyük bir ilgiyle karşılanmıştır.⁷⁵⁶ Yazar bu eseri Müfit Ratıp ile birlikte

⁷⁵¹ Refik Halit Karay, **Bir Ömür Boyunca**, 2. bs. İstanbul, İletişim Yayınları, 1996.

⁷⁵² Ş.Aktaş, 2004, s. 381–382.

⁷⁵³ N.S.Banarlı, 1984, s. 1208.

⁷⁵⁴ Ş.Aktaş, 2004, s. 378.

⁷⁵⁵ N.Tüzüner, 1993, s. 121.

⁷⁵⁶ Bilge Ercilasun, **İkinci Meşrutiyet Devrinde Tenkit I**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1995, s. 46; M.N.Yardım, 2002, s. 12.

yazmıştır.⁷⁵⁷ *Tiryaki Hasan Paşa ve Kanije Müdafası* seyirciler tarafından beğenilmiştir. Bu eser, yazar sürgünde iken millî anma günlerinde çeşitli teşekküller adına oynatılmış, mektep sahnelerine girmiştir.⁷⁵⁸

2.7.2. Deli

Refik Halit yurt dışında iken *Deli* adlı bir tiyatro eseri daha kaleme almıştır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Refik Halit'in yurda dönmesine sebep teşkil eden bu komediyi Atatürk'ün bizzat okuduğunu şu cümlelerle anlatmaktadır:⁷⁵⁹ “*Atatürk hiçbirimizin görmediği, bilmediği bu eserciği nereden bulmuştu veya bu eseri ona kim göndermişti? Hatırladığım şudur: Bir akşam Atatürk sofraya oturduğumuzda çocuklar size bu akşam tadına doyum olmaz bir ziyafet-i edebîye çekeceğim ve elinde tuttuğu cep dergisi kütasında bir kitabı göstererek bu diye ilave etmişti. Refik Halit'in yirmi yıllık bir akıl hastasının şuuru yerine gelip kendini baştanbaşa değişmiş bir Türkiye içinde bulunca tekrar delirişini gösteren bir tiyatro piyesidir. Ve gözlüğünü takarak bizzat kendisi sonuna kadar okumaya başlamıştı. Bitirdiğinde İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya dönerek ne yapacaksak yapalım onun bir an evvel memlekete dönmesinin çaresine bakalım.*” şeklinde bir talimat vermiş⁷⁶⁰ ve bu eser “*İnkılâbımızı hicvetmiyor, tebarüz ettiriyor*”⁷⁶¹ değerlendirmesinde bulunmuştur.⁷⁶² Aslında Deli 1929 yılında⁷⁶³ *Vahdet* gazetesinde yayımladığı⁷⁶⁴ zaman Refik Halit Karay yeni rejimin aleyhinde telakki edileceğini sandığından oldukça çekinmiştir. Yapıt, II. Meşrutiyet devrinde deli olan bir insanın 20 yıl sonra sıhate kavuştuğu zaman, çevresinde meydana gelmiş her türlü hadiseden habersiz olduğu için şaşırıldığını, bu şaşkınlıkla tekrar akli dengesinin kaybolduğunu esas alan bir komedidir. Yazar zihninde yarattığı böyle muhayyel bir tipin çevresinde Türk sosyal hayatında 20 yıl zarfında meydana gelen değişiklikleri ortaya koymaya çalışmıştır.⁷⁶⁵

⁷⁵⁷ Bkz. “*Refik Halit Karay*”, **Başlangıcından Günümüze Büyük Türk Klasikleri Ansiklopedisi**, s. 78.

⁷⁵⁸ Ş.Aktaş, 2004, s. 378–379.

⁷⁵⁹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Gençlik ve Edebiyat Hatıraları**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1990, s. 70.

⁷⁶⁰ Bkz. “*Refik Halit Karay*”, **Başlangıcından Günümüze Büyük Türk Klasikleri Ansiklopedisi**, s. 75; Y.K.Karaosmanoğlu, 1990, s. 71-72.

⁷⁶¹ Mustafa Baydar, **Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar**, İstanbul, Ahmet Halit Yaşaroğlu Yayınları, 1960, s. 112.

⁷⁶² V.Vakkasoğlu, 1977, s. 116.

⁷⁶³ H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 76.

⁷⁶⁴ Bkz. “*Refik Halit Karay*”, **Başlangıcından Günümüze Büyük Türk Klasikleri Ansiklopedisi**, s. 75.

⁷⁶⁵ Refik Halit Karay, **Deli**, 4. bs. İstanbul, İnkılap Yayınevi; Ş.Aktaş, 2004, s. 379–380.

2.8. Dergi ve Gazetecilik Yazılarının Değerlendirilmesi

Meşrutiyet devrinde yazın hayatına gazetecilikle başlayan Refik Halit Karay, ilk olarak ailece tanıdıkları *Servet-i Fünûn* dergisi sahibi Ahmet İhsan Bey'e müracaat ederek kendi imzasıyla makalelerini neşretmek istediğini bildirmiştir.⁷⁶⁶ Böylece Ağustos 1908 sonlarında, gazeteciliğe mütercim ve muhabir olarak günlük yayımlanan *Servet-i Fünûn*'da başlayan yazar⁷⁶⁷ *Servet-i Fünûn*'a para almadan girmiş, burada gazeteciliği öğrenmiştir. Bu dergide mütercimlik, musahhihlik, muhabirlik ve hatta biraz da mürettiblik gibi muhtelif vazifeleri şevk ve hevesle ifa etmişti. *Servet-i Fünûn* dışında diğer akşam gazetelerinde de ilk satırları yayımlanmaya başlamıştı.⁷⁶⁸ Yazın hayatına bu şekilde başlayan yazar yukarıda incelenen kısımlarda da belirtildiği üzere 2 hikâye, 20 roman, 6 mizah-hiciv, 6 kronik, 2 hatırat, 2 tiyatro eseri kaleme almıştır. Gazetecilik mesleğiyle girdiği edebiyat âlemine kazandırdığı 38 eserin yanında bu mesleğine vefatına kadar devam etmiştir. Verdiği ürünler bağlamında oldukça verimli bir yaşam süren Karay'ın, Meşrutiyet devrinden 1960'lara kadar olan dönemde çeşitli gazete ve dergilerde 1000'i aşkın fıkra ve makalesi yayımlanmıştır. Bu yazılar kimi yerlerde bir araya gelerek mizah-hiciv, kronik, hatırat gibi türlerde verdiği eserleri oluşturduğu gibi kitap şeklinde yayımlanan yine birçok eserinin temelini oluşturmuştur. Fıkra ve makalelerinde siyaset, politik figürler, değişen toplumsal yapı, İstanbul, Halep, Beyrut, Anadolu, Türk insanı, Türk tarihî, dil, edebiyat, sanat, kadın, mevsimler, örf âdet, gelenek-görenek gibi birbirlerinden farklı onlarca konuyu işlemiştir. Yazar, bu alanda tespit edebildiğimiz kadarıyla 1160'dan fazla makale ve fıkra vücuda getirmiştir. Yazılarını kaleme aldığı başlıca gazete ve dergiler şunlardır: *Resimli Kitap*, *Servet-i Fünûn*,⁷⁶⁹ *Tercüman-ı Hakikat Gazetesi*, *Son Havadis*, *Kalem Dergisi*,⁷⁷⁰ *Cem Dergisi*,⁷⁷¹ *Musavver Muhit*,⁷⁷² *Yeni Mecmua*,⁷⁷³ *Zaman Gazetesi*,

⁷⁶⁶ Nevsal-i Millî, "Refik Halit Bey", Dersaadet, R. 1330 (Miladi 1914), s. 109.

⁷⁶⁷ R.H.Karay, 1996, s. 117; Orhan Taşan, "Bu Şehrin İnsanları, Bu da Bizim Babîali'nin En Yaşlısı: Refik Halit Karay", *Tercüman*, İstanbul, 18 Kasım 1961.

⁷⁶⁸ Nevsal-i Millî, 1914, s. 109.

⁷⁶⁹ *Servet-i Fünûn* hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Server İskit, **Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, Ankara, Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınlarından, 1943, s. 142–143.

⁷⁷⁰ **Kalem** dergisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Orhan Koloğlu, **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992, s. 58.

⁷⁷¹ O.Koloğlu, 1992, s. 58.

⁷⁷² **Musavver Muhit** hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Fuat Süreyya Oral, **Türk Basın Tarihi (1728–1922)**, c. 1, İstanbul, Yeni Adım Matbaası, s. 159.

⁷⁷³ **Yeni Mecmua** hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Enver Behnan Şapolyo, **Türk Gazeteciliği Tarihi**, Ankara, Güven Matbaası, 1971, s. 182.

*Sabah Gazetesi, Alemdar Gazetesi, Peyam-ı Sabah Gazetesi, Olay, Aile, Çiçek, Divan, Panorama, Her Kalem, Herşey, Mizah, Aydede,*⁷⁷⁴ *Modern Türkiye, Tan Gazetesi, Yenigün Mecmuası, Akşam Gazetesi, Hafta, Kalem Cep Gazetesi, Resimli Yirminci Asır, Yeni Tanin, Aydabir, Yeni İnci, Vakit,*⁷⁷⁵ *Tasvir-i Efkâr,*⁷⁷⁶ *İştirak, İstanbul Postası, Şiir ve Tefekkür, Rübab, Şehrah,*⁷⁷⁷ *Sada-yı Millet, Doğru Yol, Vahdet. Refik Halit Karay'ın Eserlerine Yansıyan Düşünce Dünyası* adlı çalışmamız, en başta biri kitap olarak basılmamakla birlikte toplam 38 kitaptan oluşan eserleri ve çalışmamızı yoğunlaştırdığımız 1908–1965 yıllarında meydana gelen olayları konu alan makale ve fıkralarından⁷⁷⁸ oluşmaktadır. 1908 yılından 1965 yılına kadar gerek Türkiye’de gerek sürgünde herhangi bir resmî görevi olmaması ve geçimini sadece kaleminden temin edebilmesi nedeniyle sürekli yazan, muharrir matbuat alanında devasa çapta bir külliyyat oluşturmuştur.⁷⁷⁹ Bu kadar verimli bir çalışma sonunda siyasi, edebî ve tarihî önemli bir kişiliğe sahip olmayı başaran ve Türk edebiyatının en önde gelen şahsiyetlerinden biri hâline gelen yazarın gazete makale ve fıkralarının, hazırladığımız bu çalışmada tamamen ve kesin olarak gün yüzüne çıkarılması mümkün değildir. Özellikle matbuat faaliyetlerinin gün yüzüne çıkarılabilmesi için hususi ve ayrı bir çalışma zarureti ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte dört yıllık bir zaman zarfında yaptığımız araştırmayla birlikte yazarın bu alandaki yazılarının da çok büyük bir kısmını tespit etmiş bulunmaktayız. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türk Tarih Kurumu, Millî Kütüphane, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi başta olmak üzere çeşitli kurum kütüphanelerinde yaptığımız araştırma sonucu yazarın çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanan ve tespit edebildiğimiz yazılarının tamamı incelememizin ekler bölümünde⁷⁸⁰ verilmiştir. Genel olarak değerlendirdiğimizde büyük bir edebiyatçı olarak Refik Halit Karay, yeni lisan akımının tutunmasında önemli payı bulunan, konuşma dilini yazılarında büyük bir ustalıkla uygulayan bir yazardır. Hikâyeleriyle romanlarında renkli bir görgü ve gözlem zenginliği göze çarpar. Gazetecilikten de malzeme almış bu sayede kendini

⁷⁷⁴ a.g.e. s. 8.

⁷⁷⁵ a.g.e. s. 4.

⁷⁷⁶ **Tasvir-i Efkâr** hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abbas Parmaksızoğlu, **Türk Gazetecilik ve Basın Tarihi**, İstanbul, Dünya Haberler Ajansı Neşriyatı, 1959, s. 17.

⁷⁷⁷ O.Koloğlu, 1992, s. 59.

⁷⁷⁸ **Fıkra**: Bazı günlük olayları, herhangi bir konuyu ya da memleket meselelerini belli bir görüş açısından ele alarak işleyen, yorumlayan, daha çok gazete sütunları için yazılan kısa ve özlü yazı türünün adıdır. Bkz. “*Fıkra*”, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c. 3, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1979, s. 220.

⁷⁷⁹ Abbas Parmaksızoğlu, “*Refik Halit'in Ardından*”, **Hergün**, İstanbul, 21 Temmuz 1965.

hayatın içinde daha çok bulmuştur.⁷⁸¹ Olaylarda törelerin güldüren, şaşırtan yanlarını ele almıştır. Dış gözlemlerde çok kuvvetli bir ressam-yazardır. Sürükleyici olayları ilgi çekici tiplerle geniş bir coğrafya içerisinde, renkli, kokulu, bin bir benzetme ve zekâ oyunları ile verir. Sıcak, çekici, oynak, ışıklı, zevkli, bir dili vardır. İstanbul halkının Türkçesini en iyi kullanan en usta muharrirdir.⁷⁸² Anadolu insanı ilk kez düzenli, sürekli ve bilinçli olarak onunla Türk edebiyatına girmiştir. Eserlerinde şive taklidine yer vermez. Kişilerini kendi anlatımıyla karşımıza çıkarır. Yarattığı figürlerin hayatını yaşar.⁷⁸³ Türk edebiyatının en büyük üslupçularındandır.⁷⁸⁴ Vücuda getirdiği 38 eser ve 1200'e yakın gazete yazısıyla Türk edebiyatı ve tarihinin en verimli sanatkarlarından bir olan yazar, köklerini 19. yüzyıldan alan ve 1960'lara kadar uzanan sosyolojik, edebî ve tarihî gelişim süreci içinde Türk toplumu ve Türkiye coğrafyasını en iyi analiz eden ve bu analizden mükemmelere varan yorumlar çıkaran sayılı entelektüellerdendir. Birçok yazısında çok büyük bir sanat oluşturmak istemediğini belirtse de eserleri Türk edebiyatının şaheserleri arasına çoktan girmiştir. *Memleket ve Gurbet Hikâyeleri* isimli yapıtları bugün dahi Türk edebiyatının ve Türk dilinin omurgasını oluşturmaktadır. Çeşitli gazetelerde ve röportajlarında Ahmet Mithat ve Hüseyin Rahmi için bu "... *Bu memleketi yaşatmış olan dev şahsiyetlerdir. Ama lisanları bozukmuş o ayrı şey, biz öze bakalım. Ahmet Mithat'taki o ne imajinasyondur. Hasan Fellah, Hüseyin Mellah yazılır şey midir? Onlar sayesinde 50-70 sene evvelki hayatımızı okuyoruz. Bugün (1959) Aksaray yıkıldı. Fakat eski Aksaray Hüseyin Rahmi'nin eserlerinde bütün canlılığı ile duruyor. Onu yıkmak kimin haddine*"⁷⁸⁵ diyen yazar sayesinde aslında biz de bugün 1908-1965 yılları arasında gelişen tarihî, siyasi ve sosyal olayları öğrenebiliyoruz. Hem de bozuk lisanla değil; Türk edebiyatının bütün devirlerinde Türkçeyi en iyi yazan muharrirlerinden biri sayesinde.⁷⁸⁶

⁷⁸⁰ Yazarın topladığımız gazete yazılarının tamamı kronolojik olarak *Ekler* bölümünde bulunmaktadır.

⁷⁸¹ Mustafa Baydar, "Refik Halit Anlatıyor", **Varlık**, 15.01.1959.

⁷⁸² S.K.Karaalioğlu, 1989, s. 216.

⁷⁸³ H.Tuncer, 1994, s. 592.

⁷⁸⁴ A.Kabaklı, 2002, s. 783.

⁷⁸⁵ Mustafa Baydar, "Refik Halit Anlatıyor", **Varlık**, 15.01.1959.

⁷⁸⁶ M.N.Yardımlı, 2002, s. 56-58; Selim İleri, Refik Halit Karay'ın sanatı hakkında şu değerlendirmelerde bulunmaktadır: "*Türkçe'nin en büyük betimleme ustalarından Refik Halit, politik nedenler dolayısıyla sürgünde yaşadığı yurt dışından dönüşünde, yazarlığına handiyse yepyeni bir yön vermek zorundaydı. Siyaset sahnesinin girdiçiktisinden ağzı hayli yanmış olan bu ünlü romancı düşsel, fantastik yanı ağır basan eserlerle yetiniyordu. Hoş, anlatım açısından bu romanlar da günümüzdekilerle oranlanamayacak ölçüde yetkin verimlerdir. Nilgün, 2000 Yılı Sevgilisi, Bu Bizim Hayatımız gibisinden bir dizi romanında, yazar gündelik hayatın kuruluşuna, yavanlıklarına meydan okumak istercesine bazan olağanüstüydü, bazen rüyayı öne çıkardı. Edebiyat tarihçilerimiz,*

III. BÖLÜM

ESERLERİNE YANSIYAN TARİHİ, SİYASİ, EDEBİ VE SOSYAL FİKİRLERİ

Tez çalışmamızın bu bölümünde de yazarın hayatı ve mesleki faaliyetleri göz önüne alınarak, birçok konuda eserlerine yansıyan düşünceleri ve fikirleri incelenecektir. Yazarın kitap hâlinde basılan 37 eseri bu aşamada tetkikimiz için en temel kaynaklar olduğu gibi gerekli başlıklar altında gazete makale ve fıkralarına da müracaat edilecektir. Ayrıca üzerinde durulan konularla bağlantılı ve dönemin fikri hayatını aksettiren nitelikte birçok kaynak eserden, daha önceki kısımlarda olduğu gibi bu bölümde de istifade edilecektir. 20. yüzyıl Türkiye coğrafyasının yetiştirdiği en renkli simalardan, önemli bir tarihî ve edebî kişilik olan Refik Halit Karay'ın düşüncelerinden yola çıkarak Türk düşünce dünyası başta olmak üzere 19. yüzyıldan 20. yüzyıl ortalarına kadar olan dönemde Türkiye'nin yaşadığı sosyal, siyasi ve kültürel değişim ile ekonomik ve kültürel etkileşim, eski ve yeni gelenekler, sanat ve dil alanında yaşanan gelişmeler, Türk matbuatı, Türk kadını, dini ve sosyal inançlar, Türkiye'den ayrıldıktan sonra Arap yarımadası ve Arap toplumları gibi birçok konu üzerinde değerlendirmelerde bulunulacaktır.

3.1. Türk Fikir Hayatında Refik Halit Karay

*“Türkiye'nin düşünsel topografyası çıkarılmadan geçmişin kültür mirası nesnel bir biçimde düşünülmeyp hamaset üslubuyla benimsenir ya da inkılâpçı bir zihniyetle reddedilirse hiçbir yere varılamaz. Türk toplumunda başarısız bir muhafazakârlıkla aykırı bir toplumculuğun sonuç alamayacağı bugün iyice gün yüzüne çıkmıştır.”*⁷⁸⁷ Kendini batılı düşünce evrimi içinde bir yerlere konumlandırmaya çalışan Türk düşünce dünyası kendi ufkunu bir türlü batının şafağından başka bir noktaya taşıyamamıştır. Taşıyamadığı içindir ki, ne kendini ne

eleştirmenlerimiz onun bir sözüne ikide birde değinmek ihtiyacını duymuşlardır. Romancı, -ben para kazanmak istiyorum, eserlerimin başka hiçbir iddiası yoktur- tarzı bir söz söylemiş, bu sözü de her nedense belleklerde egemenlik kurmuş. Ne var ki, Refik Halit, şakacı, zaman zaman iğneleyici bir yazarmış. Ben oldum, bittim, bu sözde -istihza- payını kuvvetle hissedirim.” Bkz. Selim İleri, **Seni Çok Özledim**, İstanbul, Özgür Yayın-dağıtım, 1986, s. 165.

⁷⁸⁷ Kurtuluş Kayalı, **Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri**, 4. bs. İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s. 28.

de siyasal yaşamı dönüştürme imkânını elde edememiştir.⁷⁸⁸ Kurtuluş Kayalı, Türk siyasal düşüncesinin temelde siyasal gelişmelere bağlı olduğu tespitini yapmıştır. Bu tespit Türk düşünce dünyasının temel sorunlarına işaret etmektedir. Düşünce ve siyasal gelişmeler arasındaki ilişki bir yanıyla tarihsel bir yanıyla da günceldir. Türkiye’de ağırlıklı olan durum ve konum daha çok güncel gelişmeler içinde belli teorilerin üretilmesi ve bunların bir tarihselliğe ve geleneğe bağlanmasıdır.⁷⁸⁹ Örneğin Osmanlı aydınları 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra, devletin dağılmasını önlemek amacıyla Batıcılık,⁷⁹⁰ Osmanlıcılık,⁷⁹¹ Türkçülük⁷⁹² ve İslamcılık⁷⁹³ gibi fikirleri tartışmış ve bu fikirler devletin kurtuluş yolu olarak dönemin gazeteci ve aydınları arasında önemli destekçiler bulmuştur.⁷⁹⁴

Cumhuriyet’in kurulmasıyla da düşünsel hareketin seyri siyasal gelişmelerden bağımsızlaşmamıştır. Sonraki dönemde çok partili yaşam, askeri darbeler tartışılmıştır. Osmanlı üretim tarzı ve Türk toplumsal yapısının niteliği birçok tartışmaya konu edinilmiş, güncel siyasal gelişmelere bağlı olsa da tarihsel bir niteliğin hâsıl olduğu görülmüştür.

Bu kısa tarihsel özet Türkiye’de düşünce dünyasının kendisini güncel ve siyasal olandan bir türlü bağımsızlaştıramadığını ve her zaman bu siyasal gelişmelerin yorumcusu pozisyonundan kurtulamadığını ortaya koymaktadır. Türk siyasal düşüncesinin bu topraklardaki düşünsel ve siyasal gelişmeleri tarihsel bir kuram çerçevesinde çözümlediği rastlanır bir olgu ve durum değildir. Yaklaşık 200 yıldır içinden çıkılamayan modernleşme tartışmaları bu kısır düşünsel gelişimin hem bir nedeni hem de bir sonucudur. Kurtuluş Kayalı, Türkiye’de düşünce alanında derin farklılaşma olmamasına paralel bir şekilde siyaset konusunda da benzer bir

⁷⁸⁸ Ali Haydar Fırat, “*Siyasal Gelişmeler Bağlamında Türk Düşünce Dünyası*”, **Radikal**, 13.09.2009.

⁷⁸⁹ K.Kayalı, 2011, s. 13–25.

⁷⁹⁰ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, İstanbul, Yedigün Matbaası, 1960, s. 78–86.

⁷⁹¹ Osmanlıcılık, Türkçülük ve İslamcılık akımları hakkında ayrıntılı tahlil için bkz. Yusuf Akçura, **Üç Tarz-ı Siyaset**, 3. bs. Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991, s. 18.

⁷⁹² Niyazi Berkes, **Türk Düşününde Batı Sorunu**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1975, s. 64–65; Refik Halit Karay, Turancılık-Türkçülük düşüncesinin kesin bir muhalifi, bir karşıtıydı. Bu düşüncenin Osmanlı İmparatorluğu’nun 20. yüzyıl başlarında çökmesine neden olacağını biliyor ve bu yüzden İttihat ve Terakki politikalarına çok sert eleştiriler yazıyordu. **Guguklu Saat**, adlı eserinde Turancılık düşüncesi ile ilgili olarak şu ifadelerde bulunmuştur: “*Osmanlı Devleti’nin son zamanlarında, memleketi kasıp kavuran püsküllü bela Turancılık akımı...*” bkz. Refik Halit Karay, **Guguklu Saat**, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 2005, s. 139; Refik Halit Karay, **Sakin Aldanma, İnanma, Kanma**, 2. bs. İstanbul, Semih Lütüfî Kitabevi, 1940, s. 9.

⁷⁹³ Y.Akçura, 1991, s. 18.

⁷⁹⁴ Niyazi Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, haz. Ahmet Kuyaş, 7. bs. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2004, s. 350–364.

durumun söz konusu olduğunu ifade etmektedir. Hâla Türk düşünce dünyası, kendini önemli bir noktaya taşıyamamıştır. Taşıyamadığı içindir ki ne kendini ne de siyasal yaşamı kendi doğal mecrasına dönüştürme imkânını elde edememiştir.⁷⁹⁵ Tabii burada dile getirilen görüş körü körüne bir batı karşıtlığı temelinde kendi fikriyatını kurma çabası değildir. Kendi gelişimini ve düşünsel kaynaklarını doğru bir biçimde teşhis ve tespit etme çabasıdır. Bir toplumun bütün düşünsel evrimi sadece modernleşme bağlamında tartışılmaz. Başka teoriler ve kavramlarla yeni bir mecranın yaratılması gerekmektedir. Bu yaratım işi de güncel politik tasavvurların dışında cereyan etmelidir.⁷⁹⁶

Türk düşünce serüveninin bir gelenek çerçevesinde değerlendirilmesi oldukça zor ve meşakkatli bir iştir. Bu biraz da düşüncenin kendisini bulması ve tanınması ile ilgili bir durumdur. Ancak sürecin gelip dayandığı yer somuttan çok soyut, gündelik olandan çok kuramsal, toplumsal olmaktan çok sınıfsal, politik olmaktan çok ekonomik bir niteliğin olmamasıdır. Soyut, kuramsal, sınıfsal ve ekonomik detayları güçlü bir bileşimin yaratılması gerekmektedir. Düşünce dünyasında bir felsefi izleğin yaratılması, oldukça kurak olan bu alanda yeni ve farklı akımların çıkmasına neden olacaktır. Felsefeyle zenginleşmeyen, sosyolojiden beslenmeyen, politik ekonominin öncüllerine bulaşmayan, tarihsel bir geleneği olmaksızın sadece güncel siyasal gelişmelerin ekseninde dönen bir düşünce ortamı, içinden çıktığı topluma ne verimli olabilir ne de dönüştürücü.⁷⁹⁷ Bizatihi dönüştürücü olma iddiasındaki düşüncelerin bu niteliği bile tartışma konusuyken böyle bir niteliği olmayan düşünceleri tartışmak makul bir hareket tarzı olamaz.

Türkiye’de fikirsel tartışmalar 1860’ta *Tecüman-ı Ahvâl*’den başlayarak gazete köşelerinden ileri gitmemiştir. Burada gazetenin işlevi küçümsenmemektedir. Fakat yüz elli yıldır aynı mecrada ve aynı şeyleri tartışmak sağlıklı bir durum olmasa gerek. Sorun gazeteler dışında ciddi bir tartışma alanının yaratılmaması ve buna bağlı olarak Türk düşünce hayatının batılı ülkelerde olduğu gibi gelişmiş ve çağdaş bir seviyeye ulaşamamasıdır.⁷⁹⁸

“Türk düşüncesi son iki yüzyılda batı kültürü ile temasların çoğalması sonunda yeni bir devreye girmiş ve bu devrede olması gereken seviyede bulunmamasına rağmen yine de belirli bir gelişme kaydetmiştir. Böylece İslam medeniyeti çevresinde

⁷⁹⁵ K.Kayalı, 2011, s. 24.

⁷⁹⁶ Ali Haydar Fırat, “*Siyasal Gelişmeler Bağlamında Türk Düşünce Dünyası*”, **Radikal**, 13.09.2009.

⁷⁹⁷ K.Kayalı, 2011, s. 24.

inanç ve düşüncelerin yerine nasıl bir düşünce tarzı doğmuşsa, bu son temaslar çoğaldıkça yeni bir düşünce tarzını benimseme imkânları da meydana çıkmıştır. İslam'dan önceki düşünce kalıntıları o kadar azdır ki onunla İslami devrin veya ümmet devrinin görüşü arasında tam bir karşılaştırma yapmak mümkün olamamaktadır. Hâlbuki batı kültürü ile temas ilk kaynaklarına inilecek olursa hayli eski ise de yenedünya görüşünün meydana çıkması birdenbire olmamıştır. Bu yüzden iki düşünce tarzı uzunca bir süre birbirine tesirsiz yan yana veya birbiriyle uzlaşmaya çalışarak fakat çoğunda hiçbir gerçek kaynaşmaya ulaşmadan yaşamıştır. Türklerin Müslümanlığa girerken gösterdikleri kesin kararı, batılılaşmayı⁷⁹⁹ kabul ederken göstermemiş olmaları şaşılacak bir şey değildir.”⁸⁰⁰

“Batı kültürü önce ekonomik ve siyasi alanda sonra değerler alanında dünya görüşü olacak kadar genişlediği zaman 16. yüzyıldan sonra onun gelişme hızına ayak uyduramayan başka kültürler için tek yol kalıyordu: Modernleşmek. Çünkü bu artık, batı veya doğunun karşılaşması, kapalı eski kültür çevrelerinin alışverişi değil; dünya ölçüsünde karakteri olan yeni kültürel katılmadan başka bir şey olmayacaktı. İki şıkkı olmayan bir durumda dahi eski kültür çevrelerinin birbirine oldukça farklı davranışları oldu. İslam ve Hristiyan dünyalarının yüzyıllarca süren gerginliği, ikincisinden gelen her tesirin olumsuz karşılanmasına sebep oldu. İslam dünyası kendi yenilgisini açığa vurmaya zorunda olduğu zaman dahi bu olumsuz karşılamaya devam etti.”⁸⁰¹

“Türklerin batı ile ilk temasları ise Akdeniz havzasına yerleşmeleri ile başlamıştır. Bu olay bir step kavminin denize çıkması, çobanlıktan şehir hayatına, gemiciliğe ve ticarete geçmesi şeklinde çok geniş ve uzun süreli bir değişmeyi doğurmuştur. Batı Türklerini doğu Türklerinden ayıran bu olay kısa zamanda olmamış ve her yerde aynı başarılı sonuçlara ulaşmamıştır. Çünkü Cermenlerin Akdeniz'e yerleşmesine benzemeyen bu uzun değişme süreci ardından sık sık yeni göçler gelmiş ve şehirleşme hareketi tamamlanmadan hemen arkasından gelen yeni bir göçebe dalgası yerleşmeyi sarsmıştır. Büyük Selçuklulardan sonra Moğol akını ve onun getirdiği yeni Türkmen göçü, ondan sonra üçüncü bir göçebe dalgası

⁷⁹⁸ Ali Haydar Fırat, “Siyasal Gelişmeler Bağlamında Türk Düşünce Dünyası”, **Radikal**, 13.09.2009.

⁷⁹⁹ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, c. 4, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996, s. 565.

⁸⁰⁰ Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, 8. bs. İstanbul, Ülken Yayınları, 2005, s. 19.

⁸⁰¹ a.g.e, s. 20.

(Akkoyunlular, Karakoyunlular vb.) ile sarsılmış, bu göçün dalgaları hemen hemen 16. yüzyıla kadar sürdüğü için tam yerleşme ancak o asırda başlayabilmiştir.”⁸⁰²

İslam dünyasının batıya yenilişinin ilk keskin işareti olan Karlofça Antlaşması’ndan (1699) sonra batı kültürünün hiç değilse, askerlik ve teknik bakımdan üstünlüğü fark edilmeye başlandı. Siyasi iktidar orduyu ve askeri tekniği yenileştirme ihtiyacını duyuyordu.⁸⁰³ Fakat öğretim ve eğitim sisteminin kuruluşu böyle bir yenileşme yapacak güçten o kadar uzak, batıyla boy ölçüşebilecek yetenekten o kadar mahrum kalmıştı ki idareciler işe nereden başlayacaklarını bile tam anlamıyla kestiremediler.⁸⁰⁴

Ordu, donanma ve bütün askeri düzenin batı düzeyine çıkartılması sayesinde her şeyin yerli yerine oturacağı ve eski yüzyıllarda olduğu gibi başarıların devamının sağlanacağını düşünen bu idareciler özellikle reform-rönesans, coğrafi keşifler, bilim ve iktisat alanlarının yanı sıra sosyal ve bürokratik alanlarda da Osmanlı Devleti’nin oldukça ilerisine gitmiş olan batıyla yaşanan uçurumun giderek büyüyeceğini ve sadece ordunun ıslahı ile genel bir başarı sağlayamayacaklarını anlayamadılar.⁸⁰⁵

Batıyı yakalama adına 18. yüzyılda özellikle Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ve İbrahim Müteferrika gibi idarecilerin gayretleriyle Avrupa’dan askeri uzman getirme, matbaanın kullanılarak basım faaliyetlerine başlama, Frenk dillerinden kitap tercüme etme, Avrupa’ya elçi gönderme başta olmak üzere yoğun bir çalışma içine girilmiş, batı örneğinde askeri okullar açılarak modern fizik, matematik, geometri başta olmak üzere pek çok çağdaş bilim ve teknik orduya kazandırılmaya çalışılmıştır.⁸⁰⁶

18. yüzyılın sonlarına doğru yukarıda belirtilen uçurumun kapanması yerine iyice açıldığını bildiren ve bir sonraki yüzyılda Osmanlı Devleti’nin çok daha büyük sorunlarla boğuşacağını gösteren bir gelişme öncelikle İngiltere’de ortaya çıkan ve daha sonra Amerika başta olmak üzere bütün Avrupa’ya yayılan endüstri devrimidir. Artık sanayide insan gücü yerine ondan çok kuvvetli ve hızlı olan makinelerin kullanılmaya başlamasıyla Avrupa devletleri yaklaşık elli yıllık bir süreç içinde denizleri ve karaları aşarak bütün dünyayı gölgesi altına alacaktır.⁸⁰⁷ Bu gölgenin altından kalan, oldukça hassas ve önemli bir coğrafyada bulunan Osmanlı Devleti 19.

⁸⁰² a.g.e, s. 23–24; N.Berkes, 2004, s. 381–386.

⁸⁰³ N.Berkes, 2004, s. 41.

⁸⁰⁴ H.Z. Ülken, 2005, s. 25.

⁸⁰⁵ N.Berkes, 2004, s. 42.

⁸⁰⁶ a.g.e, s. 45–66.

⁸⁰⁷ Ejder Okumuş, **Osmanlı Devleti’nde Din Devlet İlişkisi**, Ankara, Lotus Yayınevi, 2005, s. 162–163.

yüzyıl boyunca inanılmaz bir gerileme dönemi yaşayacak ve 20. yüzyıl başlarında yıkılacaktır.⁸⁰⁸

18. yüzyılın sonunda daha önce izah etmeye çalıştığımız üzere bilim, iktisat, ticaret, askerlik ve özellikle 19. yüzyıl başlarından itibaren sanayi gibi pek çok alanda batının oldukça gerisine düşen Osmanlı devleti III. Selim döneminden başlamak üzere büyük bir reform sürecine girmiştir. Padişah kendinden önce gelen birçok padişah ve devlet adamı gibi bir reform sürecine girmiş, Nizam-ı Cedit hareketiyle⁸⁰⁹ devletin bütün kurumlarını Avrupa ölçüsüne getirerek batıyı her alanda yakalamaya çalışmıştır.⁸¹⁰ Ancak bu amacına tam anlamıyla ulaşamamıştır. III. Selim'in bu çalışmaları, halefi II. Mahmut tarafından genişletilerek devam ettirilmiş ve çok köklü reform hareketlerine girişilmiştir.⁸¹¹ Fakat bu reformlar 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başlarında imparatorluğu çöküşten kurtaramamıştır. Ancak devleti bu vahim durumdan kurtarabilmek amacıyla yapılan yenileşme çabaları II. Mahmut'un vefatını müteakip de sürdürülmeye çalışılmıştır.⁸¹²

Abdülmecit döneminde, Mustafa Reşit Paşa tarafından, 3 Kasım 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı⁸¹³ ve daha sonradan yürürlüğe konan Islahat Fermanı (1856), I. Meşrutiyet (1876) gibi uygulamalar ise teknik, bilim ve iktisat hususlarının yanı sıra 1789 tarihli Fransız İhtilali'nin getirdiği milliyetçilik akımının da etkisiyle devletin sosyal ve kültürel anlamda da artık çok büyük sorunlar yaşadığını göstermektedir.⁸¹⁴

Fakat bütün bu olumsuz gelişmelere rağmen 18. yüzyıldan başlamak üzere özellikle III. Selim ve II. Mahmut devrinde gerçekleştirilen bazı reform hareketleri Türkiye'nin modernleşmesi ve Türk düşünce dünyasının istenilen seviyede olmasa bile önemli aşamalar kaydetmesine çok mühim katkıları olmuştur. Böyle olmakla birlikte bu devrin cüretli teşebbüsleri henüz fanatizmin ve eski sosyal kurumların gizli ve açık direnmeleriyle karşılaşmaktan geri kalmıyordu. Hükümdar ve birkaç aydın vezirin iyi niyetleri daima başarılı ve tam sonuçlar alamıyordu. “*Reformcular batılı âlimler getirterek batı ilmini araştırma metotlarıyla birlikte memlekete*

⁸⁰⁸ N.Berkes, 2004, s. 389.

⁸⁰⁹ a.g.e, s. 91–126.

⁸¹⁰ N.Berkes, 2004, s. 91–101; H.Z.Ülken, 2005, s. 35–37.

⁸¹¹ N.Berkes, 2004, s. 169–207.

⁸¹² H.Z.Ülken, 2005, s. 38.

⁸¹³ Türk tarihinde çok önemli bir yere sahip olan “*Tanzimat Fermanı*” hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Enver Ziya Karal, “*Gülhane Hatt-ı Hümayununda Batının Etkisi*”, **Bellekten**, c. XXVIII, sayı 112, Ekim 1964.

⁸¹⁴ N.Berkes, 2004, s. 213–248.

yerleştirmeyi düşünürlerken önlerine hep şu iki engel çıkmaktaydı: 1) Modern araştırmayı hatta öğretimi, din için tehlikeli sayan fanatik-skolâstik zihniyet; 2) Modern araştırmanın derin köklerine kadar inmesine sabredemeyen ve her şeyden önce bilim ve tekniğin gücünün ve hâkimiyetinin ihtiyacına cevap vermesini isteyen bürokratik zihniyet. Birincisiyle savaş kolay olmamıştır. Fakat o nispeten yenilip gerilemiştir. Hatta modern zihniyet 19. yüzyılın son yıllarından beri eski medresenin içerisine bile kısmen sokulmuştur. Fakat ikincisiyle savaş çok daha güçlü oldu. Bu görüş gerçek ilim zihniyetinin Türkiye’de yerleşmesine büyük bir engel teşkil etmiştir.”⁸¹⁵

Nitekim modern Türk düşüncesi Tanzimat’tan beri bu iki safhadan geçmiştir. Evvela medrese ve tekke ile karşılaşmış, onunla mücadele etmiş, uzlaşmaya çalışmış nihayet ona galebe çalarak başlı başına varlık olmaya başlamıştır.⁸¹⁶

19. yüzyılın ortalarına doğru devletin artık tamamen çöküş evresine girdiği ve kendi egemenlik haklarını dahi büyük devletlerin kendi aralarındaki çekişmeleri sayesinde sağladığı görüldüğünde, Tanzimat⁸¹⁷ ve I. Meşrutiyetle⁸¹⁸ beraber gelen fikir ve düşünce akımları, kök aldıkları bu iki büyük siyasi gelişmeye tesir etmeye ve devleti çöküşten kurtarmanın çarelerini aramaya başladı.⁸¹⁹ Öyle ki Tanzimat’ın ilanı ile batı kültürü Osmanlı Devleti’ne, sadece askeri ve siyasi alanda değil; edebî, sosyal ve kültürel alanlarda da girmişti.⁸²⁰ Bu dönemde Avrupa kültürüyle sıcak temas kuran Osmanlı aydınları 19. yüzyıldaki kötü gidişin nedenlerini araştırıp,⁸²¹ siyasetle giderek daha fazla ilgilenmişler ve devlet adamları gibi çöküşün önüne nasıl geçileceğini araştırmışlardır. *Takvim-i Vekayi*,⁸²² *Ceride-yi Havadis*, *Tercüman-ı Ahval*, *Tasvir-i Efkâr*, *Basiret*, *Muhbir*, *Bedir*, *Hürriyet*, *İbret* gibi gazeteler yayımlayarak⁸²³ ilk defa basın yayın faaliyetlerine girişmişler edebî alanda roman,

⁸¹⁵ H.Z.Ülken, 2005, s. 35.

⁸¹⁶ Hilmi Ziya Ülken, **Türk Tefekkürü Tarihi**, 3. bs. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2007, s. 18.

⁸¹⁷ Osmanlı Devleti’nde Tanzimat dönemi siyasi ve sosyal olaylar için bkz. Fahri Belen, **XX. Yüzyılda Osmanlı Devleti**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1973, 21–59.

⁸¹⁸ I. Meşrutiyet’in ilanı ve gelişim süreci hakkında bkz. E.Z.Karal, 1996, s. 515–510.

⁸¹⁹ H.Z.Ülken, 2005, s. 41.

⁸²⁰ Yusuf Akçura, **Yeni Türk Devletinin Öncüleri (1928 Yılı Yazıları)**, haz. Nejat Sefercioğlu, 2. bs. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001, s. 9.

⁸²¹ N.Berkes, 2004, s. 260–268.

⁸²² *Takvim-i Vekayi* hakkında bkz. Enver Ziya Karal, “*Gülhane Hatt-ı Hümayununda Batının Etkisi*”, **Bellekten**, c. XXVIII, sayı 112, Ekim 1964.

⁸²³ Ramazan Korkmaz, “*Yenileşmenin Tarihi, Sosyo-Kültürel ve Estetik Temelleri*”, **Türk Edebiyatı Tarihi III**, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2006, s. 29–30.

hikâye⁸²⁴ gibi türlerde eserler vermeye başlamışlardır.⁸²⁵ “Buradan hareketle düşüncenin Türkiye’de toplumsal ve siyasal sorunlara çare ararken bulunduğu söylemek yanlış olmaz.”⁸²⁶

Devletin içinde bulunduğu durum nedeniyle bir anda “Vatan”, “Meşrutiyet”, “Meclis” gibi kelimeler kullanmaya başlayan Osmanlı aydınları⁸²⁷ önceki yüzyıl aydınlarından bu manada zengin bir miras alamamışlardı. Eski idareciler sadece batının tekniğinin alınması ve ordunun o dönemin çağdaş seviyesine çıkarılması amacıyla büyük bir gayret içersine girmişlerdi. İsmi zikredilebilecek birkaç âlim dışında da 19. yüzyılın sözü edilen genç ve dinamik kuşaklarıyla karşılaştırılabilecek ölçüde büyük isimler yetiştirememişti. Bu nedenle 19. yüzyılın yetiştirdiği aydınlar, savundukları fikirlerin yeni olması ve ülke içinde beslenebilecekleri zengin kaynaklar olmaması nedeniyle doğrultularını batıya yöneltmişlerdi.⁸²⁸ Böylelikle 1860’lardan sonra ülke içerisinde rahat hareket edememeleri ve baskı görmeleri nedeniyle⁸²⁹ Paris ve Londra’da ilk Yeni Osmanlılar⁸³⁰ görünmeye başlamıştı.⁸³¹

Örneğin bu Yeni Osmanlılardan Prens Sabahattin Bey, Paris’e geldikten sonra bütün çabasını bir “Jön Türk Kongresi” akdine hasretmiş⁸³² ve bu konuda bin bir çareye başvurmuşur.⁸³³ Prens Sabahattin ve Lütfullah Bey’in bir bildiriyle yapılan çağrı üzerine, Türk düşünce tarihinde de çok önemli bir yer edinen I. Jön Türk Kongresi⁸³⁴ 4–9 Şubat 1902 tarihinde toplanmıştır.⁸³⁵ Kongre ayan üyelerinden, Türk muhibbi ve hürriyet dostu Mösyö Lafevvre Contalis’in özel ikametgâhında toplanmıştı.⁸³⁶ Kongreye iştirak eden ve Meşrutiyet hareketlerine karışmış başlıca şahsiyetler şunlardır: Prens Sabahattin, Ahmet Rıza, İsmail Kemal, İsmail Hakkı Paşa,

⁸²⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1942, s. 201–211.

⁸²⁵ H.Z.Ülken, 2007, s. 17–19.

⁸²⁶ H.Z.Ülken, 2005, s. 7.

⁸²⁷ N.Berkes, 2004, s. 275–282.

⁸²⁸ Jacob M. Landau, “*Cultural and Political Pan-Turkism*”, **The Great Ottoman-Turkish Civilisation**, c. 3, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2000, s. 192–195.

⁸²⁹ Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1774–1912)**, çev. Nilüfer Epçeli, c. 5, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2009, s. 516–517.

⁸³⁰ H.Z.Ülken, 2005, s. 57.

⁸³¹ Jacob M. Landau, “*Cultural and Political Pan-Turkism*”, **The Great Ottoman-Turkish Civilisation III**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2000, s. 192–195.

⁸³² E.Z.Karal, 1996, s. 520–521.

⁸³³ Ahmet Bedevi Kuran, **İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler**, 2. bs. Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000, s. 189.

⁸³⁴ I. Jön Türk Kongresi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Sina Akşin, **100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1980, s. 39–42.

⁸³⁵ H.Z.Ülken, 2005, s. 133.

Hoca Kadri, Halil Ganem, Mahir Sait, Yusuf Akçura, Ahmet Ferit, Ali Haydar, Hüseyin Siret, İbrahim Temo, Doktor Nazım, Doktor Refik Nevzat ayrıca Ermeni ve Rumların ileri gelenleri.⁸³⁷ Mezkûr kongrede, Osmanlı unsurlarını oluşturan hemen hemen bütün milletler temsil edilmişti. 60–70 kişiye varan bu kongreciler “*Jön Türk*” âleminin ve Padişah II. Abdülhamit muhaliflerinin en tanınmış simaları arasından seçilmişti.⁸³⁸

Kongre Prens Sabahattin Bey’in bir konuşmasıyla açıldı ve müzakere esnasında şu iki nokta üzerinde duruldu: a) Yalnız propaganda ve neşriyat ile inkılâp yapılmaz. Buna mebni askerî kuvvetlerin de ihtilal harekâtına iştiraklerini temine çalışmalı, b) Ecnebi hükûmetlerin müdahalesini davet suretiyle memlekette ıslahat icrasına tevessül edilmeli. Birinci noktayı İsmail Kemal Bey ortaya atmıştı. İddiasına göre kendisi mühim bir askerî kuvveti temsilen kongreye iştirak etmişti. Bu meselenin umumî celsede müzakeresi makul olamayacağından, eğer heyet-i umumîye tasvip ederse intihapla gelmiş bir komiteye bu hususta izahat verebileceğini söylüyordu. İkinci teklif Ermenilerden gelmişti. Onlar, II. Abdülhamit’in vaat ettiği ıslahatın şimdiye kadar yapılmadığını, bundan böyle de yapılmayacağını, memlekette hakiki inkılâbın ecnebi müdahalesiyle kabil olabileceğini iddia ediyorlardı. Hatta Berlin Muahedesi’nin 61. maddesinin ve 11 Mayıs 1895 tarihli muhtıranın tatbikini istiyorlardı. Bu vadede söz uzadığından kongre azaları arasında anlaşma sağlanamadı. Bu arada Prens Sabahattin Bey’in müdahalesi, meseleyi, tarafların, memnuniyetini mucip bir duruma sokmuştur.⁸³⁹ Prens Sabahattin Bey, ecnebi müdahalesinin memlekete daima zarar verdiğini ve bu defa da zarar vermesi melhuz bulunduğunu ve böyle bir talepte bulunmanın aklîselim kârı olmadığını söyledikten sonra ancak ecnebi müdahalesine de ihtiyaç bulunduğunu ve bunu memleket lehine çevirmek lazım geldiğini anlatmış ve düşüncesini şu suretle hülâsa etmiştir: “*Biz memleketimizde bir ihtilal yapmak maksadıyla toplanmış bulunuyoruz. Lakin dâhilde ihtilal çıkarmağa muvaffak olduğu takdirde bu hareketin hüsn-i suretle neticeleneyeceği muhakkak değildir. Kargaşalık esnasında herhangi ecnebi bir hükûmetin iç işlerimize müdahale etmesi kendi menfaati namına, muhtemeldir. İşte biz bu müdahaleyi önlemek için menfaati*

⁸³⁶ Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1987, s. 43; A.B.Kuran, 2000, s. 189.

⁸³⁷ E.Z.Karal, 1996, s. 531.

⁸³⁸ A.B.Kuran, 2000, s. 189.

⁸³⁹ S.Akşin, 1987, s. 43–44.

menfaatimize uygun bir hükûmetle daha evvelden anlaşmış olmalıyız. Yani dâhilde bir hareket vücuda getirdiğimiz vakit bundan istifade etmek emeline düşecek hükûmetlerin müdahalesini bertaraf edecek hür ve demokrat hükûmetlerle şimdiden uyuşmalıyız ve bundan sonra ihtilal hareketine geçmeliyiz.”⁸⁴⁰ Müzakere salonu bir müddet bu münakaşalarla çalkalandıktan sonra şu yolda yeni bir nokta-ı nazar hasıl olmuştu:⁸⁴¹ “Müdahaleci Olmayan” ve o zamanın diliyle “Âdem-i Müdahale” Prens Sabahattin Bey’in⁸⁴² izah ettiği şekilde müdahaleye taraftar olanlar ekseriyeti teşkil ediyordu.⁸⁴³ Bu hizbi İsmail Kemal Bey temsil ediyordu.⁸⁴⁴ Diğer taraftan bu görüşe şiddetle itiraz eden başka bir görüş hâsıl olmuştu. Bu grubun başını Ahmet Ferit Bey çekiyordu. Ahmet Ferit Bey, Prens Sabahattin’in⁸⁴⁵ ileri sürdüğü teklife itiraz etti. O ecnebinin müdahalesinin işgal ve felaket getireceğini, ancak ecnebilere menfaat temin edeceğini bu sebepten, ecnebi müdahalesini istemenin vatana ihanet olacağını savundu. Ahmet Ferit’in bu sözleri üzerine *Meşveret* gazetesi naşiri ve müstakbel Ayan Reisi Ahmet Rıza Bey ve Boşnak Hoca Kadri Efendi de onu desteklediler. Türklerin bu tutumu üzerine Ermeniler iş birliğinden vazgeçtiklerini ifade ettiler ve kongre dağıldı. Böylece Ahmet Ferit, Ahmet Rıza Bey’in de dâhil olduğu bir ekalliyet teşkiline sebep olmuş ve sonra o ekalliyet ile beraber “*Şura-ı Ümmet*” gazetesini tesis etmişlerdir.⁸⁴⁶ Açıkça görüldüğü üzere Osmanlı aydınları artık devletin kendi başına içine düştüğü müşkül durumdan kurtulmasından umudu kesmiş ve eyleme dökecekleri faaliyetler ile sonuç alacaklarını düşünmeye başlamışlardır.⁸⁴⁷

Yine gerek ülke içinde gerek dışında yaptıkları kültürel faaliyetlerle topluma katkı sağlamak ve çöküşün önüne geçebilmek amacıyla Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal⁸⁴⁸ ve Ali Suavi gibi kişilerin yanı sıra Ahmet Vefik Paşa, Şemsettin Sami, Mizancı Murat, Ahmet Mithat, İsmail Gaspıralı, Mirza Fetih Ali Ahunzade, M. Satı, Emrullah Efendi ve Hoca Tahsin gibi düşünür ve yazarlar da kültürel anlamda büyük çalışmalara imza atarak halkı aydınlatmaya çalıştılar ki 1865’te resmî olarak faaliyet

⁸⁴⁰ H.Z.Ülken, 2005, s. 133.

⁸⁴¹ S.Akşin, 1987, s. 44–46.

⁸⁴² T.Z.Tunaya, 1960, s. 69.

⁸⁴³ Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895–1908)*, 2. bs. İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 206.

⁸⁴⁴ Ahmet Bedevi Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri*, İstanbul, Baha Yayınları, 1956, s. 321–322.

⁸⁴⁵ S.Akşin, 1987, s. 47–48.

⁸⁴⁶ Ş.Mardin, 1983, s. 184–209.

⁸⁴⁷ N.Berkes, 2004, s. 399–401.

gösteren⁸⁴⁹ ve Yeni Osmanlılar⁸⁵⁰ olarak adlandırılan bu aydınları, yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında faaliyet gösteren Jön Türkler⁸⁵¹ kendilerine örnek aldılar.⁸⁵² Jön Türkler⁸⁵³ de Yeni Osmanlılar⁸⁵⁴ gibi Osmanlı Devleti'nin kötü gidişinin nedenlerini araştırıp birçok siyasi faaliyete girişmişlerdi.⁸⁵⁵ Onlar devletin Meşrutî yönetimle idare edilmesi hâlinde bulunduğu vahim durumdan kurtulabileceğine inanıyorlardı⁸⁵⁶ ve bu nedenle başlangıçta umut bağladıkları padişahla giderek sürtüşmeye başladılar.⁸⁵⁷ Bu sürtüşme 20. yüzyılın ilk çeyreğinde devletin yıkılışına kadar devam etmiştir. Yeni Osmanlılar çağdaşlaşma ve dünyaya bakış bakımından Tanzimatçılara nispetle daha ileri batıcı idiler.⁸⁵⁸

Türk edebiyatına oldukça büyük katkıları olan yukarıdaki edebiyatçıların giriştikleri faaliyetler göz önüne alındığında Türk edebiyatının Türk düşünce yaşamından daha özgün ve bağımsız olduğunu söylemek mümkün değildir.⁸⁵⁹ Bundan dolayı 1894 tarihinde yayımlanmaya başlanan, Türk edebiyatı ve düşünce hayatında çok önemli bir yere sahip olan *Servet-i Fünûn*⁸⁶⁰ dergisinin⁸⁶¹ yayın hayatına başlamasından sonra büyük bir ivme kazanan Türk edebiyatının da 19. ve 20. yüzyılda gelişen, değişen siyasal ve düşünsel yapıdan bağımsız bir hareket yapısına sahip olduğu söylenemez.

Bir edebî ve tarihî kişilik olarak Refik Halit Karay'ın yukarıda yorumlanmaya çalışılan tarihî ve düşünsel gelişim süreci içerisinde Türk düşünce ve fikir

⁸⁴⁸ Namık Kemal'in siyasi ve matbuat faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Massamı Arai, **Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği**, çev. Tansel Demirel, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994, s. 15–18.

⁸⁴⁹ Şerif Mardin, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, çev. Mümtazer Türköne, Fahri Unan, İrfan Erdoğan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 17–20.

⁸⁵⁰ N.Berkes, 2004, s. 282–301.

⁸⁵¹ Refik Halit Karay, Jön Türkler hakkındaki en kesin görüşünü şu şekilde ifade etmektedir. “*Meşrutiyet ilan edilince iş başına geçen Avrupa görmüş, Avrupa'ya kulaktan gönül vermiş sivri akıllı gençler.*” Ayrıntılı bilgi için bkz. Refik Halit Karay, **Deli**, 4. bs. İstanbul, İnkılap Yayınevi, s. 109.

⁸⁵² H.Z.Ülken, 2005, s. 97–112.

⁸⁵³ E.Z.Karal, 1996, s. 510–513.

⁸⁵⁴ Yeni Osmanlı ve Jön Türk hareketinin ortaya çıkışı ve gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. S.Akşin, 1980, s. 14–15.

⁸⁵⁵ Stanford J. Shaw, Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, 1982, c. 2, E Yayınları, s. 310–311.

⁸⁵⁶ T.Z.Tunaya, 1960, s. 64–65.

⁸⁵⁷ Stefanos Yerasimos, **Az gelişmişlik sürecinde Türkiye**, 3. bs. İstanbul, E Yayınları, 1980, s. 567.

⁸⁵⁸ T.Z.Tunaya, 1960, s. 67.

⁸⁵⁹ H.Z.Ülken, 2005, s. 8.

⁸⁶⁰ 1891 yılında haftalık dergi olarak yayımlanmaya başlanmıştır, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra günlük olarak yayını sürdürmüştür. *Edebiyat-ı Cedide* veya *Servet-i Fünûn* edebiyatı denilen edebî akımın yayın organı olarak faaliyetlerini sürdürmüş, Cumhuriyet'ten sonra 1944'e kadar “*Uyanış*” adıyla yayınına devam etmiştir.

⁸⁶¹ H.Z.Ülken, 2005, s. 139–140.

dünyasında nasıl bir yeri ve önemi vardır? Türk tefekkürünün gelişmesinde nasıl bir konuma sahiptir?

Bu sorulara yaptığımız araştırmalar sonucunda hem olumlu hem de olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşılabilir. İlk bakışta nikbin yaradılıştta bir kişiliğe sahip olan, zevk, güzellik, kadın ve içki düşkünü bir muharririn, Türk düşünce dünyasında ne gibi bir yeri olabilir? Kaldı ki hiçbir zaman büyük edebiyat yapmak ve Nobel ödülü kazanmak gibi bir derdi olmadığını bildiren,⁸⁶² yazın hayatını sürgünler nedeniyle herhangi bir resmî görev alamaması⁸⁶³ diğer bir ifadeyle memur olamaması nedeniyle para kazanmak zorunda olduğu için yaptığını söyleyen yazarın⁸⁶⁴ Türk düşünce tarihî iklimi içinde de bulunmak gibi bir derdi olmadığı görülür.⁸⁶⁵

Diğer taraftan İstanbul Türkçesi⁸⁶⁶ ile sade, yalın ve halkın konuştuğu dili hikâyelerinde birleştirip ustaca kullanan yazar⁸⁶⁷ 1912 yılında dilde sadeleşme parolasıyla ortaya çıkan *Genç Kalemler* hareketinden birkaç yıl önce zaten sade ve öz Türkçeyi okuyucuya müjdelemiştir.⁸⁶⁸ Aynı hikâyelerde kullanılan güzel Türkçenin yanında hemen hemen ilk defa Anadolu insanın edebiyata girmesini ve Türk köylüsünün Türk edebiyatında yer almaya başlamasını ilk defa o başarmıştır.⁸⁶⁹

Bunların da ötesinde 19. yüzyıldan 20. yüzyıla miras kalan ve daha önce değindiğimiz Yeni Osmanlı ve Jön Türk düşünce ve fikirlerinin 20. yüzyılda eyleme dönüştüğünde, ulaşmak istediği amacın tam tersi bir yönde bir etki yaratıp yüzyılların mirası büyük bir imparatorluğun yok olmasına nasıl neden olduğunu anlatan; bununla da kalmayıp 1908'den 1960'lara kadar olan dönemin siyasal, toplumsal ve kültürel yapısı ile bu dönemde Türkiye'de yaşanan köklü ve hızlı değişimin, başkalaşan kültür dünyasının yansıtıldığı en önemli kronik, mizah-hiciv, roman ve gazete fıkralarını kaleme alan yazarlardan biri yine odur.⁸⁷⁰

⁸⁶² R.H.Karay, 1996, s. 206.

⁸⁶³ Mustafa Baydar, **Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar**, İstanbul, Ahmet Halit Yaşaroğlu Yayınları, 1960, s. 108.

⁸⁶⁴ Alaattin Karaca, “*Refik Halit Hala Aramızda*”, **Kitap Zamanı**, 2 Kasım 2009.

⁸⁶⁵ M.Baydar, 1960, s. 108–112.

⁸⁶⁶ Mehmet Nuri Yardım, **Refik Halit Karay (Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Eserlerinden Seçmeler)**, İstanbul, Hikmet Neşriyat, 2002, s. 28–29.

⁸⁶⁷ Ümit Yaşar, “*Sevilen Sanatçılarla Konuşmalar: Refik Halit Karay*”, **Yelpaze**, İstanbul, 23 Ocak 1963.

⁸⁶⁸ Ahmet Kabaklı, “*Kirpinin Ölümü*”, **Tercüman**, İstanbul, 23 Temmuz 1965.

⁸⁶⁹ Şükran Kurdakul, **Çağdaş Türk Edebiyatı II, Meşrutiyet Dönemi**, 4. bs. Ankara, Bilgi Yayınları, 1994, s. 55-57.

⁸⁷⁰ Yazar bu konuyla ilgili olarak şu değerlendirmelerde bulunmuştur: “*Bizim nesil hayal meyal Ermeni patirtüsü denilen küstahlığı bile hatırlar: 31 Mart'ı yaşamışlar. Sıra harpleri de... 1889–1954 yılları arasında doğum yaşamış olanlar kadar çok şey görmüş, çok iyi ve çok fena günler yaşamış, kafası bin bir hatıra ile dolu, hem eskiyi, hem yeniye, hem de keşif ve icatların çeşitlisini*

Bu açıdan bakıldığında Refik Halit Karay'ın Türkiye'de gelişen düşünce dünyasında⁸⁷¹ büyük bir yeri olması gerekir.⁸⁷² Çünkü yazarın yukarıda yorumlanmaya çalışılan faaliyetlerinin bu dönem Türk düşünce dünyasına birebir olmasa bile dolaylı yoldan etkileri söz konusudur. Türk dilinin yüzyıllardan bu yana halktan kopuk ve soğuk havasının kırılmaya başlanması ve yüzyıllar öncesinde yaşamış Karacaoğlan, Koroğlu, Dadaloğlu, Pir Sultan Abdal ve Yunus Emre gibi dev simaların sade diline tekrar koşmaya başlaması, Türk edebiyatı ile Türk insanının tekrar kucaklaşması, 1908'den 1960'lara kadar olan dönemin siyasal, toplumsal ve kültürel yapısının Refik Halit tarafından ustaca işlenmesi, onu Türk düşünce tarihi açısından da oldukça önemli kılmaktadır.

Siyasal yapının, edebiyat, tarih, ekonomi, kültür ve hatta gündelik yaşamla iç içe girdiği 1913 ve 1922 yılları arasında birçok edebî şahıs tarafından dönemin en ateşli ve kudretli muharriri olarak kabul edilen Refik Halit Karay'ın, Jön Türk düşüncesinin,⁸⁷³ Türk milliyetçiliğine, imparatorluğun devlete, ümmetin ulusa, sınırların üç kıtadan Anadolu'ya, Meşrutî yönetimin⁸⁷⁴ Cumhuriyet'e, siyasal gücün İstanbul'dan Ankara'ya geçtiği, köklerini 19. yüzyıldan alan Türkçülük,⁸⁷⁵ İslamcılık,⁸⁷⁶ Batıcılık düşüncelerinin etkisi altında ve Ziya Gökalp'in⁸⁷⁷ "*Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*"⁸⁷⁸ düsturunun Türk düşünce, tarih, edebiyat ve siyasal yaşamına yön verdiği bir devrede⁸⁷⁹ yazdığı fıkralarıyla bu dönüşümü en iyi sorgulayan ve eleştiren edebî simadır.⁸⁸⁰ Bunun yanında 1938 yılında II. Sürgünden döndükten sonra peş peşe kaleme aldığı kronik eserleri ve

idrak etmiş insana tarihin hiçbir devrinde rastlanmaz" Bkz. Refik Halit Karay, "*Çok Şey Gören Bizim Nesil*", **Yeni Tanın**, 28 Haziran 1964; **Bir Ömür Boyunca**, 2. bs. İstanbul, İletişim Yayınları, 1996, s. 201.

⁸⁷¹ K.Kayalı, 2011, s. 57.

⁸⁷² Günay Kut, "*Türk Edebiyatı*", **İslam Kültürü-İslam'da Kültür ve Bilgi**, c. 5, ed. Ekmelettin İhsanoğlu, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2008, s. 320-321.

⁸⁷³ S.Yerasimos, 1980, s. 567-571.

⁸⁷⁴ Erik J. Zürcher, **Turkey (A Modern History)**, London, I.B.Tauris & Co Ltd, 2004, s. 93-95.

⁸⁷⁵ Türkçülük ideolojisinin Türkiye'de doğup, büyüyüp, gelişmesinde rol oynayan en önemli kaynak eser, Ziya Gökalp tarafından kaleme alınmıştır. Türkçülük ideolojisinin temelleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, 2. bs. İstanbul, Kum Saati Yayınları, 2003 ve **Kızıl Elma**, İstanbul, Toker Yayınları, 2004.

⁸⁷⁶ S.J.Shaw-E.K.Shaw, 1982, s. 314-316.

⁸⁷⁷ Uriel Heyd, **Ziya Gökalp (Türk Milliyetçiliğinin Temelleri)**, tercüme: Cemil Meriç, İstanbul, Sebil Yayınevi, 1980, s. 75-94; Refik Halit Karay, **Üç Nesil Üç Hayat**, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 2002.

⁸⁷⁸ Ziya Gökalp, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, 2. bs. İstanbul, Kum Saati Yayınları, 2004.

⁸⁷⁹ N.Berkes, 2004, s. 422-438.

⁸⁸⁰ Osman Nuri Ekiz, **Refik Halit Karay (Hayatı ve Eserleri)**, İstanbul, Gökşin Yayınları, 1984, s. 46.

romanlarında da aile ve aşk temelinde 19. yüzyıldan 20. yüzyıla Türk toplumunun yaşadığı evrim, değişen veya kaybolan değerler ile Türk edebiyatının yaşadığı değişimi okuyucuya en güzel anlatan yazarlardan biri olan Karay'ın birçok bakımdan düşünce ve fikir adamı yetiştirme kuraklığı yaşayan Türkiye'de büyük bir boşluğu doldurması gerekmektedir.⁸⁸¹

Vücuda getirdiği eserlerde Anadolu ve Türkiye'den ayrıldıktan sonra Suriye, Lübnan, Irak gibi coğrafyaların⁸⁸² durumunu ve iç dünyasını, gerçeklikten romantizme, yerel çevreden egzotik çevreye doğru açılım gösteren,⁸⁸³ Türk toplumunun geçirdiği sosyal değişimleri, bunların kişilere yansımalarını, savaş gibi olağanüstü hâllerden faydalanan vurguncuları ve ezilen orta sınıf insanını, bir mevki elde edebilmek için çırpınanları, çıkarıcıları, harp zenginlerini, sürgün kavramını, sosyete yaşantısı sürenleri, çeteleri, sultanları, prensesleri, bazı tarih gerçekleri,⁸⁸⁴ iç siyaseti, içtimai hayatı, örf ve âdetleri, aileyi, sefaleti, asayişsizliği, şehirleri viraneye çeviren yangınları, kuva-yı millîyeyi, yolları ve nakil vasıtalarını, vergi sistemlerini, siyaseti, politik figürleri, değişen toplumsal yapıyı, İstanbul'u, Halep'i, Beyrut'u, Türk insanını, Türk tarihini, dilini, edebiyatını, sanatını, kadın kavramı gibi birbirlerinden farklı onlarca konuyu işleyen yazar sahip olduğu mükemmel tasvir yeteneği ile bu konularda hazine olarak da addedilebilecek bir külliyyat oluşturmuştur.

Refik Halit Karay'ın yapıtlarının fikirsel, sosyolojik ve tarihî çok büyük bir önemi bulunmaktadır. 19. yüzyılın ikinci yarısından başlamak üzere 1950'lere kadar olan dönemde, Türk toplumunun genel yapısı ve onun ayrılmaz parçası örf, âdet, gelenek görenekler ile toplumsal değişmelerin incelenebilmesi için ilk müracaat edilmesi gereken yazınsal membalar bu eserlerdir. Bu cümleden olmak üzere Refik Halit Karay'ı tarihî bir şahsiyet ve çok önemli bir edebiyatçı olarak yaşadığı ve yazdığı devirde meydana gelen olayları sonraki nesillere ustaca aktarmasından dolayı Türk düşünce tarihî içinde değerlendirebilmek mümkündür. Bu nedenle bugüne kadar yapılan araştırma ve incelemelerde yazara bu yönüyle bakılmamış olması Türk fikir dünyası için büyük bir kayıptır.⁸⁸⁵

⁸⁸¹ Alaattin Karaca, “*Refik Halit Hala Aramızda*”, **Kitap Zamanı**, 2 Kasım 2009.

⁸⁸² Hikmet Münür Ebcioğlu, **Kendi Yazıları ile Refik Halit**, İstanbul, Semih Lütfi Kitabevi, 1943, s. 90.

⁸⁸³ Hüseyin Tuncer, **Meşrutiyet Devri Türk Edebiyatı**, İzmir, Akademi Kitabevi, 1994, s. 592.

⁸⁸⁴ Ahmet Oktay, **Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı (1923–1950)**, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1993, s. 971–976.

⁸⁸⁵ Prof. Dr. Kurtuluş Kayalı, “*Keşke Herkes Papağan Olsa*” isimli yapıtında Refik Halit Karay'ın kendinden sonra gelen nesiller için ne kadar önemli bir yazar olduğunu şu şekilde değerlendirmiştir. “*Kemalist değerlerin ve bir tür ilımlı sosyalizmin temsilcisi olarak*

Niyazi Berkes ve Hilmi Ziya Ülken gibi yazarlar bile *Türkiye’de Çağdaşlaşma* ve *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi* isimli Türk düşünce ve fikir dünyasını aydınlatan hemen hemen en önemli eserlerinde II. Meşrutiyet dönemi fikir dünyası ile kültürel ve toplumsal gelişmeleri anlattıkları bölümlerde Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Yusuf Akçura,⁸⁸⁶ Abdullah Cevdet,⁸⁸⁷ Ahmet Emin Yalman, Ahmet Ferit, Aka Gündüz, Bahattin Şakir, Faik Sabri, Mehmet Rauf, Cenap Şahabettin, Rıza Tevfik, Ahmet Ağaoğlu, Yahya Kemal, Ruşen Eşref, Yakup Kadri, Orhan Seyfi, Cevdet Kudret, Halide Edip, Şevket Süreyya Aydemir, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Necip Asım gibi birçok edebiyatçı ve gazetecinin öneminden bahsederken, bu dönemde yaşanan oluşum ve değişimler içinde Refik Halit Karay’ın yeri ve önemi adına herhangi bir şey söylememişlerdir.⁸⁸⁸

Hakikaten Refik Halit’in yukarıda sayılan isimler arasında yer alması gerekmekte midir? Bu soruya hiç tereddüt etmeden evet cevabını verebiliriz. Çünkü 1912 yılında ortaya çıkan ve Ziya Gökalp’in⁸⁸⁹ tesiri altında Türkçeyi Arapça ve Farsçanın istilasından kurtarmak için faaliyet gösteren *Genç Kalemler* hareketinden; dönemin siyasi şartlarının doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan ve 1912’lerden 1922’lere kadar oldukça aktif bir dönem yaşayan Millî edebiyat hareketi içinde bulunan ve bazılarının isimleri yukarıda zikredilen yazar ve şairlerden çok daha önce 1909’lardan itibaren kaleme aldığı hikâye ve gazete fıkralarında Türkçeyi durağan bir hâlden canlı, akıcı bir hâle getiren, *Genç Kalemler* hareketinin tam anlamıyla başaramadığı dilde sadeleşme hareketini *Memleket Hikâyeleri* adlı yapıtıyla başaran,

nitelenebilecek Yurt ve Dünya dergisinin Millî Mücadele’ye yatkın, Millî Mücadele’yi destekleyen mizahçılar ve mizah dergileri dururken, Aydede’den ve Refik Halit Karay’dan, daha doğrusu, ism-i müstearıyla Kirpi’den bahsetmesinin bir anlamı olmalıdır. Böylesi bir derginin durgunluk nedeniyle Aydede’ye yönelmesi ve mizahın tarihinden bahsedenerin için siyasal boyutunu göremeyip, siyasal içerikli mizahı daha sonraki dönemde keşfetmeleri kelimenin tam anlamıyla çelişiktir. Yurt ve Dünya’nın aykırı perspektifindeki yaklaşım gibi, eğer siyasal mizaha vakıf olmak, günümüzde mizahın siyasal boyutu çözümlenmek amaçlanıyorsa, Kirpinin Dedikleri’ne kulak vermek gerekmektedir.” Ayrıntılı bilgi için bkz. Kurtuluş Kayalı, **Keşke Herkes Papağan Olsa**, Ankara, Ay Yıldız Yayınları, 1994, s. 47; Hâce Münevver Ayaşlı Cumhuriyet dönemi dergiciliğinde önemli durak noktalarından bir olan *Akbaba* dergisinin de *Aydede*’nin bir taklidi ve devamı olduğunu belirtmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Münevver Ayaşlı, “*Refik Halit Beye Dair*”, **Yeni İstanbul**, İstanbul, 30 Temmuz 1967.

⁸⁸⁶ Bu dönem için çok önemli bir aydın olan Yusuf Akçura’nın bazı fikirleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. T.Z.Tunaya, 1960, s. 67.

⁸⁸⁷ Abdullah Cevdet’in siyasi ve mesleki faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ş.Mardin, 1983, s. 163–173.

⁸⁸⁸ Her iki eserde İttihat ve Terakki dönemi mizah-hiciv yazıları da dâhil hemen hemen hiçbir noktada Refik Halit Karay ile ilgili bir bahis geçmemektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Niyazi Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, haz. Ahmet Kuyaş, 7. bs. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2004; Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, 8. bs. İstanbul, Ülken Yayınları, 2005.

⁸⁸⁹ K.Kayalı, 2011, s. 59.

20. yüzyılın ilk çeyreğinde Türkiye’de meydana gelen siyasi, kültürel ve sosyal değişimleri analiz eden ve eserlerinde bu konuları işleyen en önemli yazarlardan biri Refik Halit’tir.

Bu nedenledir ki Türk fikriyatı üzerine inceleme yapan araştırmacıların *Kirpinin Dedikleri*, *Ago Paşa’nın Hatıratı*, *Ay Peşinde*, *Sakın Aldanma*, *İnanma*, *Kanma*, *Üç Nesil Üç Hayat*, *Minelbab İlelmihrab*, *Bir Ömür Boyunca* başta olmak üzere yazarın diğer bütün eserlerini tetkik etmeksizin bu alanda vücuda getirecekleri eserlerde büyük eksiklikler olacaktır.⁸⁹⁰

Öyle ki Refik Halit’in, bütün eserlerinde yazdıkları geçip gitmiş şeyler olmayıp hâla sadece 1940’lı, 1960’lı yıllarda değil günümüzde de yaşanan gerçekler olduğu apaçık ortadır.⁸⁹¹

Nitekim Türk siyasi düşüncesinin Adalet ve Kalkınma Partisi ile Cumhuriyet Halk Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi üçgenine hapsedilmesi; İttihat ve Terakki⁸⁹² ile Hürriyet ve İtilaf Fırkaları arasında yaşanan muhafazakârlık ve radikallik kavgasının⁸⁹³ bu üç parti arasında da devam etmesi aslında 20. yüzyılın başlarından günümüze değin Türkiye’de oturmuş bir siyasi düşünce dünyasının bulunmadığını, sürekli eskinin yinelenildiğini⁸⁹⁴ gözler önüne sermektedir.⁸⁹⁵

3.2. Karay’ın Tarihî ve Siyasi Fikirleri

Refik Halit Karay, gerek tarih gerek siyasetle yazarlığı boyunca içli dışlı olmuş bir muharrirdir. Yazarlığa bizzat siyaset konusunu malzeme yaparak başladığını bile söylemek doğru olur. Yazarlığının başında birkaç edebî yazı yazdıktan sonra siyasetle ilgilenmeye başlayan ve 1938 yılında II. Sürgünden döndükten sonra özellikle roman alanına yönelmesine kadar olan dönemde kaleme aldığı gazete fıkralarında ve diğer eserlerinde tarihî ve siyasi fikirlerle meşgul olmuştur.⁸⁹⁶ Tarihî “Çok defa iyi niyetle başlayıp sonunu pek fena getirenlerin hikâyesi”⁸⁹⁷ ve

⁸⁹⁰ K.Kayalı, 1994, s. 15–51.

⁸⁹¹ K.Kayalı, 2011, s. 85.

⁸⁹² Refik Halit Karay, *Kirpinin Dedikleri*, İstanbul, Semih Lütfi Kitabevi, 1940, s. 91–94.

⁸⁹³ Refik Halit Karay, “İttihatçı, İtilafçı Meselesi”, *Yeni Tanin*, 9 Temmuz 1964.

⁸⁹⁴ R.H.Karay, *Kirpinin Dedikleri*, 129.

⁸⁹⁵ “Ancak Türkiye’nin özellikle Cumhuriyetle yaşıt ya da Cumhuriyetten küçük entelektüelleri, yaşanan zamanı, geçmişin bir sonucu olarak görmekten ziyade geleceğin bir başlangıcı şeklinde nitelermelerinden dolayı, Cumhuriyet döneminin hemen her on yılının bambaşka özellikler taşıdığını sanmışlardır. Bununla bağlantılı bir biçimde 1960 sonrasında Türkiye’de eşi benzeri görülmemiş düşünsel bir patlama olarak değerlendirmişlerdir.” Ayrıntılı bilgi için bkz. K.Kayalı, 1994, s. 44.

⁸⁹⁶ O.N.Ekiz, 1984, s. 47.

⁸⁹⁷ R.H.Karay, 1996, s. 245.

“*Hataların tekerrüründen ibaret bir mevhum*”⁸⁹⁸ olarak tanımlamaktadır. Bir edebî kişilik olarak Refik Halit’in çok büyük bir tarih ve coğrafya tutkusu olduğunu da özellikle vurgulamak gerekir.⁸⁹⁹ “...*Ne yazık ki bizler ehemmiyetli hadiseleri bir yere kaydedip istikbale bırakmak gibi batlıların daima yaptıkları faydalı bir işe hiç riayet göstermemeye devam etmekteyiz... Müelliflerimiz, müverrihlerimiz de vurdumduymaz! Bunlar yazılmadıkça, belirtilmedikçe hürriyetin kıymetini nasıl anlayabiliriz? Hatta hürriyet nasıl teessüs eder? Allah yeni tarihimizi bu gibi hatırat yazılarından mahrum kılsa ne ala*”⁹⁰⁰ gibi ifadeler yazarın bu özelliğini gösteren en güzel örneklerdir. Gazete makale ve fıkralarıyla, vücuda getirdiği 38 eserin hemen hemen tamamında yazarın bu merakını açıkça görmek mümkündür. Yaptığımız araştırma sonucunda yazarın tarihî alıntılar yaptığını, tarihî malumat verdiğini, tarihî yorumlamalarda bulunduğunu, tarihî kişilerden kurgu yaptığını ya da bu kişilerden faydalandığını görmekteyiz.⁹⁰¹

Refik Halit, birçok çağdaşı gibi gençliğe “*Türk milletindenim, İslâm ümmetindenim, Garb medeniyetindenim*” telkinatı yapan ve Türk halkının böyle bir mefkureye bağlanmasını isteyen Ziya Gökalp’in etkisinde bir düşünceye sahip değildi. Elbetteki bütün çağdaşları gibi o da büyük fikir adamı Ziya Gökalp’in bir dönem fikri tesiri altına girmişti ancak hiçbir zaman Türkçülük⁹⁰² ve Turancılık⁹⁰³

⁸⁹⁸ R.H.Karay, 1944, s. 137.

⁸⁹⁹ M.Baydar, 1960, s. 109.

⁹⁰⁰ R.H.Karay, 1996, s. 82–161.

⁹⁰¹ Refik Halit Karay’ın eserlerinde değindiği tarihi konular için bkz. **Bir Ömür Boyunca**, 2. bs. İstanbul, İletişim Yayınevi, 1996, s. 36, 37, 38, 39, 82, 83, 161, 212, 213, 214, 215, 216, 245, 324; **Bir Avuç Saçma**, 3. bs. İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1999, s. 4; **Dört Yapraklı Gonca**, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 2005, s. 8, 9, 10, 11, 20, 21; **Bir İçim Su**, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 2005, s. 14, 46, 47, 48, 49, 50, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 87, 88, 89, 90, 91; **Deli**, 4. bs. İstanbul, İnkılâp Yayınevi, s. 77, 78; **Sakın Aldanma, İnanma, Kanma**, 2. bs. İstanbul, Semih Lütfi Kitabevi, 1940, s. 88, 89, 95, 96, 97, 98; **Ay Peşinde**, İstanbul, Semih Lütfi Kitabevi, 1939, s. 7, 8, 9, 10, 57, 58, 59, 60, 61, 62; **Çete**, 3. baskı, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, s. 5, 6, 7, 8, 10, 11, 25, 30, 31, 32, 41, 42, 53, 58, 102, 103, 159; **Yezidin Kızı**, 2. baskı, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1992, s. 45, 46; **Bugünün Saraylısı**, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 2002, s. 225, 226; **İstanbul’un Bir Yüzü**, 5. baskı, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 2005, s. 26, 115; **Gurbet Hikâyeleri**, 15. bs. İstanbul, İnkılâp Yayınevi, s. 5, 18, 19, 20, 43, 52, 53, 54, 55; **Yer Altında Dünya Var**, 5. bs. İstanbul, İnkılâp Yayınevi, s. 155, 156, 210, 211; **2000 Yılın Sevgilisi**, İstanbul, İnkılâp ve Aka Yayınevi, 1972, s. 8, 16, 20, 21, 46, 47, 64, 67, 79, 98, 159, 161, 179, 187, 188, 189, 190, 196, 205, 214, 231, 241, 242, 244; **Dişi Örümcek**, İstanbul, İnkılâp ve Aka Yayınevi, 1974, s. 21, 25; **Yüzen Bahçe**, İstanbul, İnkılâp ve Aka Yayınevi, 1981, s. 53, 63, 64, 192; **Sonuncu Kadeh**, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1991, s. 8, 9, 25, 72; **Kadınlar Tekkesi**, 2. bs. İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1999, s. 25; **Bu Bizim Hayatımız**, 2. baskı, İstanbul, İnkılâp ve Aka Yayınevi, 1964, s. 43; **Nilgün**, 4. baskı, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1986, s. 25, 65, 254, 522; **İki Cisimli Kadın**, İstanbul, İnkılâp ve Aka Yayınevi, 1972, s. 53; **Makyajlı Kadın**, İstanbul, Semih Lütfi Kitabevi, 1943, s. 10, 11, 12, 42; **Tanrıya Şikâyet**, İstanbul, Semih Lütfi Kitabevi, 1944, s. 9, 14, 15, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 137, 166.

⁹⁰² E.Z.Karal, 1996, s. 550–564.

⁹⁰³ Türkçülük ve Turancılık fikir akımları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Y.Akçura, 1991, s. 8-10.

düşüncesine benimsememişti. Bilakis bu fikri düşüncenin karşısında olan birçok makale yayımlamıştı. Bu makalelerinde Jön Türk fikriyatının en güçlü siyasi teşekkülü olan İttihat ve Terakki'yi adeta yerden yere vurmıştır. O, çok daha önceden devletin çökeceğini müşahade etmiş ve I. Dünya Şavaşı'ndan önce yüzyıllardır batının pençesinde can çekişen Türk milletinin tamamen yok olmasına neden olacak her türlü düşünce ve eylemin önüne geçilebilmesi için kendince çabalamıştır. Bu yönüyle o dönemin sözde milliyetçilerinden ve vatanseverlerinden çok daha milliyetçi ve Türk milletini seven bir aydındır.⁹⁰⁴

Refik Halit Karay, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Türkiye'yi kasıp kavuran Türkçülük ideolojisine muhalif olmakla birlikte kendilerini milliyetçi ve vatansever gören kişilerin ve siyasi organların başaramadığı birçok işi başarmaya çalışmıştır. Millî Mücadele'yi eleştirdiği yazılarında bile mevcut siyasi durumun çok daha kötüye gitmesi ve ülkenin tamamen mahvolmasından korktuğunu belirtmiştir.

II. Sürgünlüğü sırasında vatanseverlik onda daha da derinleşmişti. O vakitler Türkiye'den ayrı olan Hatay ilinin Anadolu'nun bir parçası ve Türklüğün öz yurdu olduğu tezini savunmak ve güçlendirmek amacıyla yazdığı *Çete* romanı⁹⁰⁵ ve *Türk Mezarı* adlı hikâyesinde bunu açıkça görmekteyiz. Kendisi bunları yazarken pek çok inceleme yaptığını da söylemektedir. *Çete* romanı bir propaganda kitabı sanılacak ölçüde taşkın bir millî iman ve heyecan lisanıyla yazılmıştır.⁹⁰⁶ Eser bu yönüyle ideolojiktir. Çünkü bölgenin neden Türklere ait olduğu ifade edilmeye çalışılmıştır.⁹⁰⁷

Okuduğu Fransızca kitapların da etkisiyle başlangıçta, Türk milleti için en iyi yönetim şeklinin Meşrutiyet olduğuna inanmıştır. Fakat II. Meşrutiyet hareketini müteakıben devlet idaresinde söz sahibi olan idarecilerin, Meşrutiyet adına gücünü kaba kuvvetten alan bir sistemle bu milleti yönetmeye çalıştıklarını düşünmüştür. Halbuki, Refik Halit hürriyetin ilânı ile çok şey olacağını ummakta idi. Çünkü, Fransız ihtilâlindeki düşüncelerle kafasını süslemiş, gençliğin heyecanı ile bir

⁹⁰⁴ R.H.Karay, 1996, 239.

⁹⁰⁵ Refik Halit Karay, bu romanının 5, 6, 7, 8, 10, 11, 25, 30, 31, 32, 41, 42, 53, 58, 102, 103 ve 159. sayfalarında "*Vrangel ordusu, Beyazıt, Kilikya bölgesinde yaşanan savaşım, Romalılar devrinde Kilikya, Çarlık Rusyası, Rusya Müslümanları, Tatarlar, Yavuz Sultan Selim, Haçlı Seferleri, Antik dönemde Hatay*" gibi kavramları derinlemesine analiz etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Refik Halit Karay, *Çete*, 3. baskı, İstanbul, İnkılâp Yayınevi.

⁹⁰⁶ Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, 2. c. Ankara, Millî Eğitim Bakanlığı, 1984, s. 1207.

⁹⁰⁷ Şerif Aktaş, *Refik Halit Karay*, Ankara, Akçağ Yayınevi, 2004, s. 140.

şeylerin deđiŖeceđini beklerken, İttihat ve Terakki'nin yıkıcı otoritesi ve bir imparatorluğun yok oluŖ⁹⁰⁸ manzarasıyla karŖılaŖmıŖtır.⁹⁰⁹

Refik Halit'e göre bir devlet adamı çekilmenin zamanını bilmeli, yerinde kalmak için bahaneler icadına alıŖmamalıdır. Öyle yapmadıkları zaman siyaset, derhâl yerini bir baŖkasına terki icabettirir. Ona göre siyasetler, dŖmeden inmenin yanına yanaŖmazlar. Nasrettin Hoca gibi ancak dŖtkleri zaman “*Zaten inecektik!*” düsturuna sığınırlar. Damat Ferit PaŖa kabineleri de hep böyle olmuŖlardı diyerek, bu hukmetlerin, baŖaramayacakları bir iŖin baŖında, gaupten bir kudretle durabileceklerini zannettiklerini belirtmiŖtir.⁹¹⁰

MeŖrutiyet ve Cumhuriyet parlamentolarından kafalarda yaŖayan, tarihte yaŖayacak olan pek kimsenin kalmadığını ifade ederek bunun nedenini hukûmet ve politika adamı yetiŖtirme sanatındaki acemiliğe, yahut benliği n plnda bırakma sevdası ile vazifeye sırt çevrilmesine bağlamaktadır. Ona göre yüksek mevkiye ulaŖanlar, adam yetiŖtirmeye alıŖmadıktan baŖka, yetiŖmesine engel olmak için de ellerinden geleni yapmaktadırlar. Politikacı, önce kafasını tarihî malmatla doldurmalı ve bundan da yeri gelince faydalanmasını bilmelidir.⁹¹¹

Refik Halit, muvazenesiz bir idare dediği II. MeŖrutiyet devrini sevmemiŖtir. Hele Birinci Dünya Harbi'ne giriŖi bir facia olarak nitelemektedir.⁹¹² MeŖrutiyet'in ilanından sonra kurulan hukmetlerden ve bu hukûmetin bakanlarından Ŗikayetidir. Ona göre bu dönem kabinelerinin hiçbiri memleketin meselelerini zebilecek kapasitede değildir. Kabineye giren insanlar memlekete hizmetten çok Ŗahs menfaat teminini dŖndkleri için oradadırlar.⁹¹³ Kendisi bu konuyla ilgili olarak Ŗu değerlendirmelerde bulunmuŖtur: “*Bir imparatorluğun okertilmesinden ziyade –zira o imparatorluk hiçbir idare tarzı ile kurtulamazdı- z Türk vatani olan yerlerin Rus, Ermeni azınlıklarına taksimine yol aılıŖından dolayı kan ağlayarak, içi yana yana harbe girme siyasetlerini tenkit ve hicvettiğimiz İttihat ve Terakki ele baŖları neden böyle bir akıbete srklenmiŖlerdi? Biliriz ki asırlar süren bir padiŖahlık ve esirlik devrinden kısa zamanda hürriyete eriŖilemez. En seri kanunlar bile insan tabiatını ve sosyal nizamı yıkmaya, yerine hemen bir yenisini kurmaya yetmez. Tarihte böyle bir*

⁹⁰⁸ S.AkŖın, 1987, s. 276–282.

⁹⁰⁹ Refik Halit'in oğlu Ender Bey'den Nihat Karaer'e nakledilmiŖtir. Nihat Karaer, **Tam Bir Muhalif Refik Halit Karay**, İstanbul, Temel Yayınları, 1998, s. 109.

⁹¹⁰ Refik Halit Karay, **Minelbab İlelmihrab**, 2. bs. İstanbul, İnkılap Yayınevi, 1992, s. 172.

⁹¹¹ N.Karaer, 1998, s. 109.

⁹¹² R.H.Karay, 1996, s. 253-255.

⁹¹³ N.Karaer, 1998, s. 110.

iş başaran olmamıştır. İlk sebep budur, biz de başaramadık, kimse başaramazdı. 31 Mart tarihî ve sosyal bakımdan pek tabii, adeta olmaması imkansız bir hadise idi. Elbette bir değil, birbiri arkasında birçok karşı ihtilaller beklenmeli idi; dünyanın her yerinde olduğu gibi! Zira Meşrutiyet idaresi çoğunluğun rahatını kaçırmış, onu alıştırdığından etmiş, bağlı bulunduğu hayat tarzını değiştirmiş, büyük gördüklerini küçültmüş, küçük sandıklarını büyütmeye kalkışmıştır. İşte bu bir sürü değişikliği hangi millet çarçabuk sindirebilmişti ki biz sindirelim? Haksızlığın en büyük sebebi de iktisadi idi. Geçim korkusu, işinden olma korkusu. Önce ihtilalleri sonra karşı ihtilalleri daima iktisadi sebeplere bağlamak lazımdır. İttihat ve Terakki'nin o sırada ve daha sonra başında bulunanlardan hiçbiri büyük değildi. O kadar ki, hürriyetçiler hürriyetin yerleştirilmesi işini, uzun müddet Sait Paşa, Kâmil Paşa, Hakkı Paşa, Hüseyin Hilmi Paşa, Mahmut Şevket Paşa gibi padişahçı terbiye ile yetişmiş idealden mahrum, esasta bu idealin faydasından ziyade mahzurlarına inanmış adamlara bırakmak zorunda kalmışlardı; cesaretsizce geride duruyorlardı. İttihatçılar kendilerini küçük görme psikozu içinde idiler. Bu durumdan kendilerini kurtaramadıkları için de tam kadro ile ortaya atılamıyorlardı. Neden tam kadroyla ortaya atılamıyorlar? Zira kendilerini küçük görme psikopozu içinde idiler bundan da kendilerini sıyırıyorlardı. Bu bir perde arkasından idare idi ki, gerçek hürriyetçinin, gerçek ihtilalcinin tenezzül edeceği işlerden olamazdı. Onların uğraştıkları küçük işlerdi ve küçük işlerle büyük bir ideal kurulamazdı. Nitekim bir siyasi partinin başına gelen en elemli akabete uğradılar. İdeal olan hürriyet idaresini kuramadıkları gibi devleti de çökerttiler.”⁹¹⁴

Refik Halit Karay, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde meydana gelmiş olayları II. Meşrutiyet,⁹¹⁵ İttihat ve Terakki, Hürriyet ve İtilaf Fırkaları, Millî Mücadele başta

⁹¹⁴ R.H.Karay, 1996, s. 253–255.

⁹¹⁵ Refik Halit hakkında vücuda getirdiğimiz bu tez çalışması kapsamında, yapmış olduğumuz 4 yıllık araştırma sonucunda, yazarın romanları dâhil bütün eserlerinde siyasi ve düşünsel alanlarda birçok konuyu değerlendirdiği ve görüşlerini aktardığı birçok bölüm tespit ettik. Örneğin II. Meşrutiyet, kavramıyla ilgili görüşlerini aktardığı eserleri ve sayfa numaralarını şu şekilde sıralamak mümkündür: [ÖNEMLİ NOT: **BURADA İSİMLERİ GEÇEN ESERLERİN, ÇALIŞMAMIZIN BİRÇOK YERİNDE DAHA ÖNCE KÜNYELERİ TAM OLARAK VERİLDİĞİ İÇİN SADECE İSİMLERİ BELİRTİLMİŞTİR.**] Refik Halit Karay, **Ago Paşa'nın Hatıratı**, s. 10, 11, 12, 13, 14, 15, 112; **Kirpinin Dedikleri**, s. 7, 12, 13, 14, 15, 24, 25, 26, 27, 32, 34, 35, 36, 37, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 62, 63, 65, 97, 98, 99, 100, 124, 125; **Bir Ömür Boyunca**, s. 42, 43, 44, 45, 167, 253, 254, 255, 256, 257; **Deli**, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30; **Sakın Aldanma İnanma Kanma**, s. 115, 116, 117, 118, 119, 120; **Ay Peşinde**, s. 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 100, 101; **Bugünün Saraylısı**, s. 11, 18, 60, 64, 65; **İstanbul'un Bir Yüzü**, s. 82, 106, 107, 115; **Memleket Hikâyeleri**, s. 41, 98, 99, 100, 101, 142, 143, 146, 148, 149, 150, 153, 154, 155, 156, 157; **Anahtar**, s. 23; **Sonuncu Kadeh**, s. 24; **Minelbab İlelmihrab** s. 244.

olmak üzere birçok konuyu eserlerinde işlemiş oldukça üretken bir yazardır: 31 Mart Hareketi,⁹¹⁶ 1907 salnamesinde yer alan devlet adamları ve Türk diplomatlar, II. Meşrutiyet devrinde Alman ve Arapların kolaylıkla paşalık alabilmeleri, Babıali Baskını,⁹¹⁷ Balkan Harbi ve Ayastafanos,⁹¹⁸ doğulu ve batılı mütefekkirler, Ermeni tehciri,⁹¹⁹ I. Dünya Savaşı, I. Dünya Savaşı'ndan önce ve sonra memleketin hâli,⁹²⁰ Jön Türkler,⁹²¹ Türkiye'de öldürülen gazeciler, politika kavramı ve Türkiye'de yetersizliği,⁹²² tarihî açıdan mimari yapıların karşılaştırılması, toprak sahibi çiftçiler ve vergiler, Trablusgarp harbi,⁹²³ Turancılık-Türkçülük fikri,⁹²⁴ Türk ocakları, Avrupa siyasi tarihî, Türkler ve İslam dinine bakışları, yolsuzluk, harp zenginleri,⁹²⁵ II. Meşrutiyet devri politikaları ve sadrazamları, II. Dünya Savaşı ve sonrası dönemde Türkiye,⁹²⁶ Abzülaziz ve II. Abdülhamit devirleri,⁹²⁷ düyun-u umumîye idaresi,⁹²⁸ Anadolu beylikleri ve derebeyler, Süleyman Şah ve Suriye'deki Türk

⁹¹⁶ Refik Halit Karay, **Bir Ömür Boyunca**, s. 118, 119, 120, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173; **Bugünün Saraylısı**, s. 52; **İstanbul'un Bir Yüzü**, s. 115.

⁹¹⁷ Refik Halit Karay, **Bir Ömür Boyunca**, s. 144, 145; **İstanbul'un Bir Yüzü**, s. 115.

⁹¹⁸ Refik Halit Karay, **Bir Ömür Boyunca**, s. 77, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 85; **Sakın Aldanma İnanma Kanma**, s. 107, 108; **Bugünün Saraylısı**, s. 64, 65; **İstanbul'un Bir Yüzü**, s. 115; **Gurbet Hikâyeleri**, s. 34, 35, 36, 37, 38; **Sonuncu Kadeh**, s. 191, 200, 201; **Bu Bizim Hayatımız**, s. 26, 128.

⁹¹⁹ Refik Halit Karay'ın, Ermeni konusu ve tehcir konusuna değindiği yazıları için bkz. **Bir Ömür Boyunca**, s. 219; **Dört Yapraklı Yonca**, s. 5; **Çete**, s. 17; **Sürgün**, s. 42, 43, 44, 55, 59; **Bugünün Saraylısı**, s. 149; **İstanbul'un Bir Yüzü**, s. 26, 88, 141; **Yer Altında Dünya Var**, s. 108, 109, 226, 227, 233, 234, 238; **Memleket Hikâyeleri**, s. 141; **Dişi Örümcek**, s. 9; **Yerini Seven Fidan**, s. 8, 16.

⁹²⁰ Refik Halit Karay, **Ay Peşinde**, s. 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29; **Sakın Aldanma İnanma Kanma**, s. 72, 73, 74, 75, 76.

⁹²¹ Jön Türklerin fikir ve siyasi faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. T.Z.Tunaya, 1960, s. 64-75.

⁹²² Refik Halit Karay, **Ago Paşa'nın Hatıratı**, s. 53; **Bir Avuç Saçma**, s. 55, 56, 57; **Minelbab İlelmihrab**, s. 125; **Tanrıya Şikâyet**, s. 24; **Tanıdıklarım**, s. 66, 67, 68, 69, 70.

⁹²³ Refik Halit Karay, **Kirpinin Dedikleri**, s. 103, 104, 126, 145; **Sakın Aldanma İnanma Kanma**, s. 107, 108; **Bugünün Saraylısı**, s. 64, 65; **Sonuncu Kadeh**, s. 191.

⁹²⁴ Refik Halit Karay, **Guguklu Saat**, s. 138, 139; **Sakın Aldanma İnanma Kanma**, s. 9; **Minelbab İlelmihrab**, s. 18.

⁹²⁵ Refik Halit Karay'ın eserlerinde en çok işlediği konulardan biri de harp zenginleridir. I. Dünya Savaşı ve Mütareke Dönemlerinde savaş ortamının ortaya çıkardığı olağanüstü koşullardan faydalanan muhtekirlerin üzerine acımasızca giden yazarın, I. Sürgüne gönderilmesinin en önemli sebeplerinden birisi de yine bu konudur. Yazarın bu konuyla ilgili değerlendirmeleri için bkz. **Ago Paşa'nın Hatıratı**, s. 19, 20; **Bir Ömür Boyunca**, s. 125, 126; **Guguklu Saat**, s. 6, 7, 32, 33, 34, 35, 36, 37; **Sakın Aldanma İnanma Kanma**, s. 14, 15, 16, 17, 18, 19, 32, 40, 44, 45, 54, 55; **Bugünün Saraylısı**, s. 38; **İstanbul'un Bir Yüzü**, s. 8, 12, 20, 88, 89, 90; **Memleket Hikâyeleri**, s. 162, 163, 180, 181, 182, 183; **2000 Yılın Sevgilisi**, s. 54; **Kadınlar Tekkesi**, s. 32; **Nilgün**, s. 540; **Minelbab İlelmihrab**, s. 40.

⁹²⁶ Refik Halit Karay, "Taş Olsa Dayanmaz Yürek", **Aydede**, Nu:91-57, 20 Kasım 1948; "Allah Bu Sefer Meclisi Korusun", **Aydede**, Nu:91-60, 1 Aralık 1948.

⁹²⁷ Refik Halit Karay, "II. Abdülhamit ve Meşrutiyet Tarihi", **Her Kalem**, Nu:6-7, 1-7 Mart-Nisan 1951.

⁹²⁸ N.Berkes, 1975, s. 50-59.

mezarı,⁹²⁹ Emeviler, İspanya'nın müslümanlarca fethi,⁹³⁰ Harun Reşit ve İstanbul kuşatması, Caber Kalesi, Antikçağdan arta kalan harabeler ve ören yerleri, Vizigotlar, Bizans, Eski Mısır, İran gelenekleri, I. Dünya Savaşı'nda İngilizler, 27 Mayıs 1960 İhtilali, 150'likler,⁹³¹ Atatürk'ten sonraki hükûmetler, çok partili hayat⁹³² ve Cumhuriyet Halk Partisi,⁹³³ İstiklal mahkemeleri, İsmet İnönü dönemi⁹³⁴ ve 1940'lı yılların siyasi vaziyeti,⁹³⁵ İstanbul ve Mütareke Dönemi,⁹³⁶ Rusya, Suriye, Irak, Lübnan'nın siyasi tarihî, Asurlular, Çerkezler, Dürziler, Aleviler, Bektaşiler, Yezidiler, Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı şirketler, Osmanlı hanedanı, Osmanlı tarihî,⁹³⁷ Türkiye'den ayrıldıktan sonra Arap dünyasının genel durumu⁹³⁸ ve Hatay'ın siyasi ahvali;⁹³⁹ Ahmet Ferit,⁹⁴⁰ Ahmet Rıza, Ali Kemal, Ziya Gökalp,⁹⁴¹ Namık Kemal,⁹⁴² Ömer Seyfettin, Reşat Nuri, Ahmet Samim, Enver Paşa, Cemal Paşa, Talat Paşa, Ahmet Samim, Hakkı Behiç, Mustafa Kemal Atatürk, Maliyeci Cavit Bey, Celalettin Arif, Hasan Saka,⁹⁴³ Rıza Nur, Rıza Tevfik, Damat Ferit, Fevzi Çakmak, Halide Edip, Yakup Kadri, Karcaoğlan,⁹⁴⁴ Hüseyin Cahit, Yahya Kemal, Yusuf

⁹²⁹ Refik Halit'in bu yazısında Âşık Paşa tarihini titizlikle incelediğini görmekteyiz. Ayrıntılı bilgi için bkz. Refik Halit Karay, **Bir İçim Su**, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 2005, s. 46–50.

⁹³⁰ Refik Halit'in tarih merakı onu, ana kaynak niteliğindeki "*Fütuhu'l-Buldan*" adlı eseri bile tahkik etmeye zorlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Refik Halit Karay, **Yüzen Bahçe**, İstanbul, İnkılâp ve Aka Yayınevi, 1981, s. 53.

⁹³¹ Refik Halit Karay, **Bir Ömür Boyunca**, s. 206, 230, 231, 280, 281, 282, 283; **Sürgün**, s. 27, 28, 33; **Nilgün**, s. 143, 144, 453; **Minelbab İlelmihrab**, s. 29, 30, 31, 122, 168.

⁹³² Refik Halit Karay, **Ekmek Elden Su Gölden**, s. 108; **2000 Yılın Sevgilisi**, s. 71, 73; **Yerini Seven Fidan**, s. 56, 97, 103, 104; **İki Cisimli Kadın**, s. 49.

⁹³³ Refik Halit Karay, "*İktisadi Tehlike Önünde*", **Aydede**, Nu:91–55, 13 Kasım 1948.

⁹³⁴ Refik Halit Karay, "*Gelemiyor, Olamıyor İşte!*", **Aydede**, Nu:91–45, 9 Ekim 1948; "*Çok Pahalı ve Gürültülü Hürriyet*", **Aydede**, Nu:91–46, 13 Ekim 1948; "*Böyle Olduk, Biz Artık!*", **Aydede**, Nu:91–49, 23 Ekim 1948; "*İyi Hükümet İstememizin Sebebi*", **Aydede**, Nu:91–50, 27 Ekim 1948; "*Harbe Girmemek Demokrasiye Girmek*", **Aydede**, Nu:91–51, 30 Ekim 1948.

⁹³⁵ Refik Halit Karay, "*Dış Manzara-İç Manzara*", **Aydede**, Nu:91–42, 29 Eylül 1948.

⁹³⁶ Refik Halit Karay, **Yezidin Kızı**, s. 68, 69; **Sürgün**, s. 50; **Bir Ömür Boyunca**, s. 74, 202, 203, 204; **Bugünün Saraylısı**, s. 126; **İstanbul'un Bir Yüzü**, s. 32; **Memleket Hikâyeleri**, 80, 168, 169, 170; **Minelbab İlelmihrab**, s. 46, 47, 139, 140, 141, 164, 165, 201, 204, 205, 206, 227.

⁹³⁷ Refik Halit Karay, **Bir İçim Su**, s. 46, 47, 48, 49, 50; **Bugünün Saraylısı**, s. 158; **İstanbul'un Bir Yüzü**, s. 172; **Bu Bizim Hayatımız**, s. 36, 37, 128.

⁹³⁸ Refik Halit Karay, **Dört Yapraklı Yonca**, s. 127, 149; **Sürgün**, s. 150, 151, 152, 202; **Bugünün Saraylısı**, s. 188, 189; **Gurbet Hikâyeleri**, s. 5, 13, 14, 29, 68; **Yer Altında Dünya Var**, s. 107; **Dişi Örümcek**, s. 21, 43.

⁹³⁹ Refik Halit Karay, "*Hatay'ı Hülasa*", **Yeni Gün**, Nu:14, 10 Haziran 1939; "*Fransız Edebiyatında Antakya*", Nu:17, 1 Temmuz 1939; "*Tarihe Gömülü Antakya*", Nu:20, 22 Temmuz 1939.

⁹⁴⁰ Refik Halit Karay, **Bir Ömür Boyunca**, s. 125; **Minelbab İlelmihrab**, s. 12, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 43, 52, 122, 149, 167, 168, 171, 173, 185, 186, 227.

⁹⁴¹ Refik Halit Karay, **Üç Nesil Üç Hayat**, s. 182, 183; **Bir Ömür Boyunca**, s. 26, 27, 28, 29, 30, 32, 31, 125, 193; **Minelbab İlelmihrab**, s. 35, 149, 150.

⁹⁴² Refik Halit Karay, "*Suya Nakışlar*", **Her Kalem**, Nu:5, 8 Şubat 1951.

⁹⁴³ Refik Halit Karay, "*Şekere Zam, Verem Mücadelesine Hız*", **Aydede**, Nu:91–61, 4 Aralık 1948.

⁹⁴⁴ Refik Halit Karay, "*Karaca Oğlan I*", Nu:7333, 18 Mart 1939; "*Karaca Oğlan II*", Nu:7334, 19 Mart 1939; "*Karaca Oğlan III*", Nu:7335, 20 Mart 1939; "*Karaca Oğlan IV*", Nu:7337, 22 Mart

Kemal, Ahmet Refik, sabık Maarif Nazırı Emrullah Bey, Mahmut Şevket Paşa, Refet Paşa, Ruşen Eşref, Salih Paşa, Refi Cevat, V. Mehmet Reşat, VI. Mehmet Vahdettin gibi birbirinden farklı konular, önemli siyasi ve edebî kişilikler onun siyasi ve tarihî düşüncelerinin yoğunlaştırdığı konulardır. Bu başlıklar altında eserlerinde düşünce ve fikirlerini uzun uzadıya değerlendiren Refik Halit'in gerek tarihî gerek politik meselelere ciddi manada ilgi duyan, edebiyatçılığının dışında bir düşünce adamı sıfatını kazanacak çapta bir aydın olduğu vurgusunu yapmak gerekir.⁹⁴⁵

Bu izahatlardan sonra Refik Halit'in klasik bir edebiyatçı olmadığını, çevresinde meydana gelen siyasi ve düşünsel hareketleri çok iyi analiz ettiğini, 19. yüzyıldan miras kalan memleket sorunlarının, Türk insanına çok büyük zararlar vermeden atlatılması için çeşitli düşünceler geliştirmeye çalıştığını söyleyebiliriz.

Yazar kendi neslinin birçok önemli siması gibi düşünsel evrenini, değişen, başkalaşan ve çöken bir toplumun yaşadığı trajedi ve bu trajedinin uygulanmasından sorumlu tuttuğu politikacıların yanlış siyasetleri üzerine kurmuştur. Eskinin inkar edilmeden⁹⁴⁶ ülkenin en iyi şekilde içinde bulunduğu müşkül durumdan kurtarılması düşüncesi eserlerinde en çok işlediği ve kullandığı malzemelerdir.⁹⁴⁷ Bütün bunlar da onun klasik tarih düşkünü bir edebiyatçı olmadığını; aksine zevkle bu konuların üzerinde çalışan aynı zamanda ciddi bir araştırmacı olduğunu göstermektedir. Bir edebiyatçının bu düzeyde tarihî bilgiyi malzeme yapması ayrıca dikkat edilmesi gereken bir husustur.

3.2.1. II. Meşrutiyet Devrine Kadar Olan Tarihî Dönemle İlgili Düşünceleri

Refik Halit yukarıda da özetle değinildiği gibi tarihin ilk dönemlerinden başlamak üzere içinde yaşadığı dönem de dahil dünyanın çeşitli bölgelerinde meydana gelmiş birçok tarihî olayla yakından ilgilenmiştir. Başta romanları olmak üzere hemen hemen bütün eserlerinde tarihî ve coğrafi bilgiden istifade eden yazar, eserlerini meydana getirmeden önce büyük bir merakla önemli tarihî olaylarla ilgili çok ciddi ve titiz araştırmalar yapmış ve bu araştırmaların sonuncunda ortaya çıkan bilgileri edebî kudretiyle birleştirerek eserlerinde kullanmıştır.

1939; “*Karaca Oğlan V*”, Nu:7338, 23 Mart 1939; “*Karaca Oğlan VI*”, Nu:7339, 24 Mart 1939, **Akşam**.

⁹⁴⁵ K.Kayalı, 1994, s. 43–44.

⁹⁴⁶ O.N.Ekiz, 1984, s. 46.

⁹⁴⁷ K.Kayalı, 1994, s. 49–61.

Yazarın tarihin ilk dönemleriyle ilgili olarak eserlerinde kullandığı öğelerin başında, insanlık alemini yakından ilgilendiren dini gelişmeler ve özellikle Anadolu coğrafyası merkez olmak kaydıyla eskiçağlarda yaşanan olaylar ve efsaneler gelmektedir. Örneğin Mısır, Firavunlar, Brahmanizm, Budizm konularındaki görüşlerini iki ayrı yazısında şu şekilde değerlendirmiştir: “...Mesela Mısırdaki ise Yusuf’un muarızı kesilmiş: Firavunlar tahtında bu çöllerden gelmiş esirin ne hakkı var? Diye bar bar bağırması ve muhalefeti yüzünden ya sürülmek ya da zindana atılmak sureti ile beladan belaya düşmüştür. Güldaniler arasında yaşadığı ise muhakkak Nemrud’un da muarızı ve muhalifi idi... Yok Babilde yaşamayıp da Beni İsrail arasında, Filistin’de hayat sürdü ise, hiç şüphesiz, en şevketli ve en heybetli ricalin muarızı olarak kahırdan kahra sürüklenmişti. Hâlbuki böyle yapacağına nüfuzlu zevatin suyuna gitse ve dilini zem hususunda sıkı tutup methe hasretse idi mermer sütunlu, havuzlar ve fiskiyelerle süslü, altın ve ipeklere müstağrak koca saraylara: -İç bade güzel sev, var ise aklı şuurun- mısraını kendisine düstur ittihaz eder...”⁹⁴⁸ “...Size Brahmanizm, Budizm ve Firavunlar Mısırının metapsikoz nazariyelerinden, Pitagor ve Platon’un bu husustaki fikirlerinden bahsetmeyeceğim. Onları eski bulursunuz. Fakat ruhun ölmediğini, şekilden şekile geçerek sonsuza kadar yaşadığını iddia eden yeni bilginler vardır. Fourier, Pierre Leroux, Jean Reynaud gibi... Eşsiz şair ve filozof Maurice Maeterlinck de artık ruhun kaybolmaz varlığına inanlardandır.”⁹⁴⁹ Eskiçağlarda Anadolunun coğrafi yapısı ve yapıda ortaya çıkan bölgeler, şehirler, efsaneler ve mitolojiler hakkında da şu bilgileri vermiştir: “...Sibel-Tamara Fransızca yazılışı Cybele olacak; eski Anadolu’da bir ilahe adı. Kucağında ya da iki tarafında aslanlar duran heykellerle temsil edilen ilahlar anası ilahe! Galiba, Etrüsklerin tartışmasıydı, bahçeleri ve meyveleri temsil ederdi; Floransa’da heykelini görmüştüm; kucağında meyve dolu idi; enfes şeydi! Hakkında bir fikrim yok ama ikisi de hoş! Zerrin sarı birşey olmalı, çiçek ya da altın. Belki de altın taç manasındadır.”⁹⁵⁰ “...Bir Misiya, Lidya, Likya, Pisidiya, Pamfilya, Kilikya, Frigya yolculuğu... Biliyorsunuz bunlar batı, güney batı ve İç Anadolu’nun eski isimlerinden bazılarıdır. Hele Pamfilya yani Alanya-Antalya havalisini hemen görmeliyiz. Bilhassa Side, Termessus, Perge, Aspendos harabelerini.”⁹⁵¹ “Arap kitapları Herekle’yi Ha’nın kesriyle kaydediyorlar. Frenklerin hâla Herakli dedikleri

⁹⁴⁸ R.H.Karay, **Ay Peşinde**, s. 59.

⁹⁴⁹ R.H.Karay, **Yezidin Kızı**, s. 45.

⁹⁵⁰ R.H.Karay, **2000 Yılın Sevgilisi**, s. 16-17.

ve Türklerin Ereğli'ye çevirdikleri o ad hiç şüphesiz Herkül'den gelir. Zaten Yunan tarihinde Herkül'e bağlanmış daha bazı şehirler ve hatta hükümet sürmüş soylar vardı. Efsanelerinde bir güç ve kuvvet tanrısı olmayan hangi millet vardır. Oğuz Han da Türk mitolojisinde bir Herkül'dür."⁹⁵² "...Vakti ile Anadolu'da hüküm süren padişahlardan birinin dünya güzeli bir kızı doğmuş... İpek saçları topuklarına kadar uzun imiş ve kestikçe uzar, tellerinden atlaslar dokunur, dibâlar örülür, azalıp eksilmezmiş. Güldükçe yanaklarından güller bitermiş, imbiklere dokunur, itriyatı çıkar, kopardıkça ürermiş. Ağzı bir tatlı, bal meyva imiş, insanın yedikçe canına can katar ve elini sürdüğü dal asma ve dudağı dokunduğu su şarap olur, gözünü çevirdiği topraktan feyiz, bereket fışkırır ve başının üstünden güneş çekilmezmiş..."⁹⁵³

Tarihî olayları ve tarihî kişilikleri, zaman, mekân ve kahraman kurgulamalarında kullanan yazar yukarıdaki pasajlar incelendiğinde eskiçağ dünyasında Türkiye'nin coğrafi bölgelerini, şehir isimlerini, Anadolu tanrıçalarını ve bazı efsaneleri bildiği gözlemlenmektedir. Bu açıdan bakıldığında *2000 Yılın Sevgilisi* bu alanda en başarılı yapıtıdır.

Tarihin ilkçağlardan kurtulup ortaçağlara girdiği dönemde dünyanın en büyük gücü konumunda olan Büyük Roma İmparatorluğu ve onun doğu kolu olan Bizans İmparatorluğu ile de ilgilenen yazar Taranca (Fas) ve Antakya şehirlerini ana tema olarak bu devletler ile hristiyanlık ve müslümanlık mücadeleler tarihini eserlerinde şu şekilde irdelemiştir: "*Fas arazisinden koparılan şehrin iki denize hakim önemli bir sevkulceyş noktası olduğunu ve Belçika, İspanya, Amerika, İngiltere, Fransa konsolosları meclisi tarafından idare edildiğini bilmezler. Tanca Arapların istilası sırasında Visigotlar'ın elindeydi. Daha evvel Roma ve Bizans sömürgesi olduğu bilinmektedir. Musa Bin Nasır orada on dokuz bin kişilik bir garnizon bırakarak gitti. Şehri müslümanlardan alan Portekizlilerdir. İspanyollar sanılmasın. İngilizler buraya da göz koydular, şehre girdiler, fakat barınma zorluğu yüzünden Tanca'yı Fas hakimiyetine terk ettiler...*"⁹⁵⁴ "...Fakat tarihteki Antakya bağrında milyonlarca nüfusu barındıran, bir sanat, saltanat, safa, sevda ve eski tabirle sefkidima memleketiydi. Yunanlık, Romacılık, hristiyanlık ve müslümanlık, her yeni mefkure ve kudret orada haşır neşir olmuştu. Eski Antakya'nın ilk temel taşı 19. Olempiadin

⁹⁵¹ a.g.e, s. 64.

⁹⁵² R.H.Karay, **Bir İçim Su**, s. 54.

⁹⁵³ R.H.Karay, **Ay Peşinde**, s. 7.

dördüncü senesinde ve mayıs ayının yirmi ikisinde atılmıştır. Bundan bahseden mühim bir eser şehrin ilk ahâlisi arasında Kürt göçebelerinin de bulunduğunu kaydediyor ki bahsettiği bu milletin asıl Türk Hataylılar olması pek muhtemeldir... Hatay tarihinde efsaneye benzeyen bir kahramanlık destanı yaratan Yağı Sıyan adlı Türk Beyi Haçlıların 800 bin kişilik haçlı ordusuna karşı yalnız 17 bin askerle kaleyi yedi ay müdafaa etti; düşmana tam 600 bin telefât verdirdi. Öyle hırpaladı, ezdi, bitirdi ki kaledekiler değil, muhasara edenler maddi manasıyla birbirini yedi, insan ve kardeş etinden tadacak derecede kıtlığa düştü. Yazık ki firar başladığı sırada Firuz adında birinin ihanetiyle şehir elimizden gitti. Bu vaka 1079'da geçmişti. Bana öyle gelir ki Yağı Sıyan'ın da ruhu sekiz yüz seneden⁹⁵⁵ beri, bizimle beraber ayrılık azabı, işkencesi içindeydi. 1939'da Godefroy de Bouillanların hafitleriyle en şanlı şekilde ve diplomatik mucizesi olarak uyuşan ve memleketi tekrar anavatana kavuşturan ebedi ve millî iki Türk şefine bizimle beraber ve bizden fazla minnet ve şükran hissi duymaktadır. Ruhların bakasına inanmasak bile tarihe mal olan kahramanların gönülden gönüle yaşadıklarına imanımız vardır.”⁹⁵⁶ “...Karasu, yani eski isimiyle Melas ovası Doğu Roma İmparatorluğu'nun en zengin ve verimli parçası idi. Antakya'dan Nicopolis, yani İslahiye'ye ve Germanicia, yani Maraş'a yol buradan geçerd. Bir yol da halkın İç Akdeniz dediği Amik gölünü çevirerek Halep'e, sonra Gindiris köyünden de bir başka Roma şosesi Meydan-ı Ekbez'e varırdı. Bütün bu ulaşma hatları hep askerlik bakımından çizilmiş, imparatorluğun geleceği için kurulmuştu. İşte Yagra... Yagra Suriye'ye hükmeden Roma saltanatının en görkemli kalesi idi.”⁹⁵⁷

Refik Halit'in eserlerinde müracaat ettiği en önemli tarihî dönemlerden biri de ortaçağ tarihidir. Özellikle II. Sürgün yıllarında memleket özlemiyle adeta kavrulan yazarın sık sık Türkiye sınırına ve Antakya'ya gittiği, Türkiye tarihiyle ilgili araştırma ve inceleme yaptığı; konusunu Ortadoğu ve Doğu Akdeniz, memleketlerinden alan yazılarında yazarın bu bölgede gezdiği; Türk tarihî üzerinde durduğu; Antakya civarında Türkiye hasretiyle dolaştığı, gurbette, Süleyman Şah'ın mezarı başında Türk tarihini düşünecek kadar milletin geçmişine; Türkçe yer ve insan isimlerinden teselli bulacak kadar da mensup olduğu insan topluluğuna sıkıca

⁹⁵⁴ R.H.Karay, **Yüzen Bahçe**, s. 63–64.

⁹⁵⁵ Yazar, 1079 ve 1939 tarihleri arasında geçen zamanı **Sakin Aldanma, İnanma, Kanma** adlı eserinde “On sekiz seneden beri, bizimle beraber ayrılık azabı” şeklinde belirtmekle birlikte aradan geçen sekiz yüz seneyi ifade etmeye çalışmıştır.

⁹⁵⁶ R.H.Karay, **Sakin Aldanma, İnanma, Kanma**, s. 88–89.

bağlandığı görülmektedir. Yazarın bu memleket acısı içinde kendi sınırlarını aşıp, *Aşık Paşa Tarihi*, *Evliya Çelebi Seyhatnamesi*, *İbn-i Bibi ve Yazıcızade'nin Selçuknameleri* ile *Fûtuhu'l-Buldan* gibi birinci el kaynaklara müracaat etmiştir. Yazar bu dönemle ilgili olarak, Endülüs ve Emevi tarihi,⁹⁵⁸ Haçlı Seferleri, Büyük Selçuklu ve Türkiye Selçuklu Devletleri, Cengiz Han⁹⁵⁹ ve Rus tarihini⁹⁶⁰ ana tema almıştır. Arapların İspanya'ya çıkışını “...*İbniziyad kayaya 30 Nisan 711 mali yılında ayak basmıştır. Fûtuhu'l-Buldan o koca olaydan pek kısa bahseder, kendisiyle askerlerinin gemilerle Endülüs tarafına geçebilmeleri şartıyla Afrika'daki İspanyol valisine aman verdiğini ve böylece karşı sahile ayak bastığını söyler. Hicri tarih 92. Kayanın eski adı Calpe idi...*”⁹⁶¹ şeklinde özetleyen yazar, Haçlı seferleri sırasında stratejik bir öneme sahip olan Sarıseki ve Alara kalelerinin önemini bir tarihçi üslubuyla iki farklı yazısında şöyle değerlendirmiştir: “...*Kulenin birkaç yüz metre kadar kuzeyinde, bir tepe üstünde Sarıseki kalesi vardı. Bu kale, Gaston şatosu adıyla Haçlı Seferleri tarihinde sık sık anılır. Özellikle Ermenilerle Renaud ve Chatillon arasında çarpışmalar olmuş... Bizanslılar ve sonradan Selçuklular da o yerlerde kanlarını dökmüşlerdi.*”⁹⁶² “...*Daha evvel okuduğum eserlerde, mesela Evliya Çelebi Seyhatnamesi ile İbn-i Bibi ve Yazıcızade'nin Selçuknamelerinde bazı malumata da rastlamıştım. Gerek Bibi, gerekse Çelebi, Alara kalesinin heybetini tasvir için ne söyleyeceklerini bilememişlerdi. İranlı vakanüvis Fitrî, mübalağacılığa kapılarak diyordu ki: Bu kale sert kayalar arasında bir inci gibi idi. Yanında mavi renkli, Nil akışlı ve ahenkli bir ırmak geçiyordu. Göğe yakınlığından bekçilerin beli bükülmüş, yüksekliğinin yanında Kaf Dağı küçük bir tepe gibi kalmıştı.*”⁹⁶³

⁹⁵⁷ R.H.Karay, **Çete**, s. 25.

⁹⁵⁸ Yazarın, “*Hele şu ibriğe bakınız, Emeviler çağına ait ne değerli bir eser!*” cümlesi onun bu dönem eserleri hakkında değerlendirme yapacak ölçüde bilgiye sahip olduğunu göstermektedir. Bkz. R.H.Karay, **Gurbet Hikâyeleri**, s. 19.

⁹⁵⁹ Yazar Cengiz Han ve ülkesi hakkında şu yorumlarda bulunmuştur: “...*Bak biz Cengiz soyundanız: Hanlık, sultanlık etmişiz. Sonra? Sönüp gitmişiz. Taht ve taç sahibi dedelerimizin torunları İstanbul'un içine dağılmış, kıyıda köşede güç halle barınmış. Akrabalarımızdan belli başlıları şu harap Üsküdar'ın en izbe sokaklarında kulübemsi evlere sığınmış, yarı aç, yarı tok bir ömür sürüyor...*” Bkz. R.H.Karay, **Dört Yapraklı Yonca**, s. 20–21.

⁹⁶⁰ Yazar Rus tarihi hakkında şu değerlendirmelerde bulunmuştur “...*Daniloviç'e gelince, Moskova tarihi bu isimle başlar. Romanof'lardan iki yüzyıl önce Rusya'ya hâkim olan Daniloviçler ilk Moskof grandükleridir. Çar Boris Godounof'un II. Fedor'un ve bütün Godounofların atası bir Altınordu emiridir. Rus tarihinde Torca-Tatarların izini hiç bir yüzyılda ve hiç bir soyda silinmiş göremeyiz.*” Bkz. R.H.Karay, **Çete**, s. 28.

⁹⁶¹ R.H.Karay, **Yüzen Bahçe**, s. 53.

⁹⁶² R.H.Karay, **Çete**, s. 58.

⁹⁶³ R.H.Karay, **2000 Yılım Sevgilisi**, s. 179.

Yazar, Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşu, gelişimi, fethettiği topraklar, daha sonradan ayrıldığı kollar ve Türklerin egemenlik kavramı hakkında şu mütalaalarda bulunmuştur: “...Selçuk denilen milletin iki yüz sene kadar önce Horasan'a yerleştikleri söylenir. Padişahlarının adı Tuğrul imiş. Sonradan birçok kollara ayrılmışlar ve çeşitli bölgelerde hüküm sürmüşler. Şimdi İkoniom'u merkez yapan Türkler de aynı soydandır. Başlarında bulunan Alaattin Keykubad devleti büyüttükçe büyültmüştür.”⁹⁶⁴ “...Fakat Türk'ün en öncesiz ve sonsuz huyu olan egemenlik ve hüküm sürme tutkusu bunlarda da gelişmişti. Selçuk Türkleri harekete gelince Tuğrul Bey birdenbire, şahane bir hukûmet kuruyordu. Selçuklulardan ilk defa hukûmet kuran bu becerikli serdar, en büyük Türk hükümdarlarından da biridir. Sultan Mesut Gazneli'yi yenmiş, Kafkasya ve Anadolu'yu almıştı. Doğu Kayzeri'nin ordusunu esir etmiş, Bağdat'ta Albüye elinden hukûmeti ve Mekke'de halifenin elinden de kızı Seyyide Hatun'u almıştı. Emeviler devrinde Konstantiniye'de yaptırılıp kapalı olan Arap Camii'ni açtırtıp Allah adına ezan ve kendi ismine hutbe okutan da Tuğrul Beydir.”⁹⁶⁵

Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluşunu, gelişimini, Süleyman Şah'ın verdiği siyasi mücadeleleri ve vefatını, Aşık Paşa tarihine dayandıran yazar bu konulara da eserlerinde şu şekilde bir bakış açısı sergilemiştir: “Aşık Paşa tarihî şöyle anlatıyor: ...Geldikleri yola gitmediler, Vilayet-i Halep'e geldiler, Caber kalesinin önüne vardılar. Ve ol arada Fırat ırmağı önlerine geldi, geçmek istediler. Süleyman Şah Gaziye ettiler. -Sultanım, biz bu suyu nice geçelim?- dediler. Süleyman Şah dahi atını suya depte, önü yarmış at sürçtü. Süleyman Şah suya düştü. Ecel mukaddermiş Allah'ın rahmetine kavuştu. Sudan çıkardılar, Caber kalesinin önüne defnettiler. Şimdiki hinde ana Mezar Türk derler... Murat Bey tarihinde diyor ki: ...Nihayet Moğol galesi bir dereceye kadar kesb-i sükunet ederek ortalığa emniyet gelince Süleyman Şah dahi elli bin kişiye baliğ olan kavim ve kabilesini alıp Irak'ta iskan edilecek bir mahal aramak niyetiyle cenuba doğru hareket etmiş, fakat Rakka civarında kain Caber kalesi önünden Fırat nehrini mürur ederken kazaen gark olmuştur. Süleyman Şah'ın cenazesi sudan ihraç olunarak hemen orada defnedilmiştir ki makarrı hâla Türk Mezarı namıyla maruftur.”⁹⁶⁶ “... Süleyman Şah sandukasından usulcacık çıkar, Fırat kenarına iner ve kendisini boğan, fakat soyunu

⁹⁶⁴ a.g.e, s. 190.

⁹⁶⁵ R.H.Karay, **Bir İçim Su**, s. 60.

⁹⁶⁶ a.g.e, s. 46-47.

kuran nehirle dertleşir. Ona belki de derki: -Bana yol vermedin, fakat boyum senden daha büyük sular üzerinden aştı, Tuna'ya atladı, Nil'den geçti. Onun Akdeniz'e hükmettiği, Karadeniz'i kucakladığı devirler bile oldu... Bütün o haşmetli günler artık tarihtir, biraz serap, biraz hayaldir. Bunlarla övünmüyorum, avunuyorum ve sana hiç küskün değilim aksine minnet doluyum zira, ey sevgili Murat çayı sen bugün benim küçülmüş fakat kuvvetleşmiş vatanımdan fişkırarak ve bana soyumun selamlarını, saygılarını getiren bir kutsal ulaksın; bırak ırkımın özlemiyle susamış yanık bağrıma suların, serinlik ve avuntu versin. Ve... Süleyman Şah'ın heybetli gölgesini, ay ışığı altında Fırat'a eğilip bir avuç su alarak özlemle içerken görüyorum.”⁹⁶⁷

Türkiye tarihinin hemen hemen en önemli dönemlerinden biri olan Osmanlı İmparatorluğu devri Refik Halit'in üzerinde ısrarla durduğu ve birçok değerlendirme ve çok önemli saptamalarda bulunduğu bir dönemdir. Çünkü yazarın bizzat kendisi de bu dönemde doğmuş, büyümüş ve yazarlığa başlamış yine bu dönemde bir büyük imparatorluğun yok oluşunu gözlemleyerek bu gözlemlerini özellikle hiciv ve mizah eserlerinde okuyucusuyla paylaşmıştır. İmparatorluğunun ilk dönemleriyle ilgili olarak Türk kültüründe çadır mevhumunu, tarihî eserlere verilmeyen önemi, 16. yüzyıl ve coğrafi keşif hareketlerinden sonra ülkeye gelen yeni mamüllerin toplumsal etkilerini irdelemiştir: “...Çadır! Dedelerimin değerli yurdu çadır, bendeki bu sevgi ırkımın mirasıdır; sen bana bir ata yadigarısın; geçmişin tarihini saklayan kutsal bir tomarsın! Kanatlarının her bükümünde Afrika'ya, Amerika'ya dayanmış olan Türklerden başlayarak St. Gotar'a varmış olan Osmanlı akıncılarını bilirim. Ortada saplı duran direğin bir anıt kadar gözüme çalımlı görünüyor. Toprağa çakılı her kazığında tarihe yer etmiş bir olayın izini buluyorum; gergin iplerinin sazında ise; Doğu'dan Batı'ya kadar ulaşmış bir zafer bestesi dinliyorum...”⁹⁶⁸ “Azapkapısında, Sokullu Mehmet Paşa Camii arkasındaki çeşmenin hâlini gördünüz mü? Felaket! Felaket! On senedir başvurmadığım makam kalmadı, bir türlü tamir ettiremiyorum. Düşününüz efendim, bu bir XVI. asır şaheseridir. II. Mustafa'nın zevcesi Saliha Sultan yaptırmıştır. Filhakika malum olmayan bir devirde restore edilmişse de bir daha el sürülmemiştir. Yanlarının birinde üç cephele bir sebil de vardır. Kitabesinin son mısraını teşkil eden tarih ebced hesabıyla 1145'şi gösteriyor, yani 1732”⁹⁶⁹

⁹⁶⁷ a.g.e, s. 50.

⁹⁶⁸ a.g.e, s. 14.

⁹⁶⁹ R.H.Karay, **Bu Bizim Hayatımız**, s. 43.

“Zihnim tarihe takıldı. Hotin seferine... Artık Hotin seferi için yapacak birşey yok... Bir zamanlar edipler bir münakaşaya tutuşmulardı. Mesele-i Mebhus-i Anbe mi demek lazımdır, yoksa Mebhus-i Anha mı...”⁹⁷⁰ “Köküne kibrit suyu! Kahve yüzünden bu memlekette başka hiçbir yerde görülmemiş vahşetler yapılmıştır. Osmanlı tarihinde kahvenin izi kanlıdır. IV. Murat’ın kahve içenleri hemen cellada verdiğini işitmedin mi? Kahve yalnız türlü cinayet kötülük vesilesi olmamıştır, manen de halkı yıkmıştır. Tembelleğe uyukşukluğa, kahvehanelerde pineklemeye alıştırmıştır. Her diyarda uyarıcı bir nesne olan kahve bizleri uyutur...”⁹⁷¹ “...Doğduğum Mostar kasabasında da öyle Türk biçimi ince minareleriyle epeyce cami vardı. Mostar, bilmezsin belki, Hersek’in merkezidir, Hersek ismi de bir soylu ünvanıdır. Grandük gibi bir şey. Eskiden bir derebeyi o ünvanla buralara hakim olmuş, hükümdarlık da etmiş. Memleketimin tarihini çok iyi bilirim.”⁹⁷²

Yazar, Abdülaziz dönemini annesinden ve babasından dinleyerek öğrenmiştir. Sultan Abdülaziz dönemine, büyüklerinden öğrendiği bilgiler ve yaptığı incelemeler sonucunda olumlu bir bakış sergilememiştir. Çeşitli eserlerinde kullandığı: “Abdülaziz denilen şimdi hiç rastlamadığımız katı, lezzetsiz bir nesne”⁹⁷³ “Abdülhamit’in kendisi yemek meraklısı değildi. Sultan Aziz gibi bir oturuşta bir kuzuyu değil, bir piliç budunu bitiremezdi.”⁹⁷⁴ “Aziz devrinde çocuklarda hem din, hem efsane hakimdir; Hamit’inkinde efsane kuvvetinden kaybetmiş, din kudretle hüküm sürmektedir.”⁹⁷⁵ gibi ifadeler onun Abdülaziz’in saltanatı ve idaresi ile kişiliğine olumsuz bir bakış sergilediğini göstermektedir.

Refik Halit, ailesinin velinimetini durumunda olan II. Abdülhamit’i başlangıçta hiç sevmemiş, onu memleketi otuz üç sene istibdâd altında titretmekle itham etmiştir. Bu onun otoriteye karşı oluşunun bir göstergesidir. Abdülhamit’in memlekette mutedil bir hürriyet ve islahat politikası takip etmesinin tek çıkar yol olacağını düşünen muharrir, aksine II. Abdülhamit’in medeniyete sırt çevirdiğini, milleti yolsuz, şansız bıraktığını, tahttan indirilmesine vesile olur korkusuyla donanmayı Haliç’te çürüttüğünü, böyle yapmakla hem kendisine, hem de devlete büyük bir

⁹⁷⁰ R.H.Karay, **Yüzen Bahçe**, s. 192.

⁹⁷¹ R.H.Karay, **Sonuncu Kadeh**, s. 72.

⁹⁷² R.H.Karay, **Yer Altında Dünya Var**, s. 155.

⁹⁷³ R.H.Karay, **Üç Nesil Üç Hayat**, s. 14.

⁹⁷⁴ R.H.Karay, **Bugünün Saraylısı**, s. 65.

⁹⁷⁵ R.H.Karay, **Üç Nesil Üç Hayat**, s. 17.

kötülük yaptığını düşünmüştür.⁹⁷⁶ Bu konuyla ilgili olarak bir eserinde şu değerlendirmelerde bulunmuştur: “...Millet bahçesine gidelim! Diye lüzumlu lüzumsuz haykırırdım. Bilmem ne oldu ki bir gün dükkana iki polis girdi, beni göstererek sahibime hiddetli, şiddetli emirler verdiler. Zavallı dükkancı: Kuştur akli ermez, ne söylerlerse onu tekrar eder! Diye itirazlar etti ve onlar gider gitmez yanıma koştu. Allah belanı versin diye haykırdı, beni sürdüreceksin misin? Bir daha millet kelimesini ağzına alırsan dilini koparırım anladın mı? Bundan sonra başka bir şekilde haykırmam öğretildi: Padişahım çok yaşa! Tam otuz üç yıl aynı cümlemi tekrarlamak sureti ile müreffeh ve bahtiyar bir hayat sürdüm.”⁹⁷⁷

*Ancak II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki siyasetiyle mücadeleye girişen ve bu yüzden iki önemli sürgün dönemi yaşayarak hayatında büyük zorluklar yaşayan Refik Halit bu dönemde, II. Abdülhamit dönemi siyasetini acımasızca eleştirdiğini düşünerek, onun döneminde uygulanan politikaların bile İttihat ve Terakki siyasi faaliyetlerinden ülke çıkarları göz önüne alındığında çok daha olumlu olduğunu düşünmüştür.*⁹⁷⁸ Örneğin bir yazısında II. Abdülhamit’in saltanatı ile İttihat ve Terakki idaresinin mukayesesini yaparak şu mütalaalarda bulunmuştur: “...Otuz üç yıl süren saltanatında Abdülhamit sadece, o da başlangıçta âdi katil suçundan biri kadın, öbürü zenci iki kişi astırmıştır, normal mahkemelerin verdiği hükümle... Arkasından idam kararlarını müebbetle çevirmiştir; kendisine bomba atanlarinkine bile! Öyle olduğu hâlde yine de İttihat ve Terakki idaresinden çok fazla müddet yerinde kalmamış mıdır?”⁹⁷⁹ “...Abdülhamit o hususta yani veliahtın⁹⁸⁰ şeameti bahsinde sonradan haklı çıkmamış mıydı? Rumeli’ye sefer etmiş, Balkan Harbi’nde bu ülkeler elden gitmişti; yine ziyaret ettiği Bursa bile mütareke sırası Yunan işgaline uğramıştı. Ya payitaht ne olmuştu? Yıllarca düşman askerlerinin ayakları altında ezilmişti. Nihayet hüküm sürdüğü devlet de Sevr Muahedesiyle ortadan kalkmış, ilk kuruluşu gibi hemen hemen bir aşiretlik yerden ibaret kalmıştı. Daha ne olabilirdi?”⁹⁸¹

Yazar siyasi ve tarihî konuların yanında kimi zaman kavramlar üzerinde de saptamalarda bulunmuştur. Örneğin paşalık kavramının devletin çöküş döneminde

⁹⁷⁶ N.Karaer, 1998, s. 117–118.

⁹⁷⁷ R.H.Karay, **Ago Paşanın Hatıratı**, s. 8–10.

⁹⁷⁸ E.Z.Karal, 1996, s. 537–539.

⁹⁷⁹ R.H.Karay, **Bir Ömür Boyunca**, s. 131.

⁹⁸⁰ Padişah V. Mehmet Reşat kastedilmektedir.

⁹⁸¹ R.H.Karay, **Bir Ömür Boyunca**, s. 150.

nasıl bir önem arzettiğini şu şekilde anlatmıştır. “...Bala rütbesine kadar çıkmış bir saygın kişiydi. Bu rütbe Korgeneral karşıtıdır, yani ünvanlı bir paşalıktır. Bilirsin elbette eski devirde sivil paşalar da vardı, rütbesi teşrifat bakımından binbaşılığa karşılık olurdu. Onlara mir-i ümera paşaları denilirdi... Eskiden Türkiye böyle şimdiki gibi avuç içi kadar yerden ibaret değildi; koskoca imparatorluktu. İçinde çeşit çeşit ırk ve cinsten geri kafalı insanlar yaşardı. İşte o gibi yerlerde sivil idarenin başındaki kişinin, yani kaymakam ve mutasarrıfın da paşa ünvanı taşıması gerekirdi. Paşa sihirli bir kelime idi. Paşa değilseniz Trablus, Yemen, Suriye, Irak çöllerindeki urban ile aşiret şeyhleri gözünde henüz kemale ermemiş padişaha yaranamamış küçük bir memur sayılırdınız. Paşalığa uygun görülmemiş bir adam kaç para ederki? İşte sivil vali, mutasarrıf ve kaymakamların daha etkili olmaları bir de asayiş koruyan yerli zorbarların hükûmete daha bağlı kalmaları için o üç derece sivil paşalık kurulması kesinlikle gerekliydi.”⁹⁸²

Refik Halit, Osmanlı hanedanlığının son dönemlerindeki vaziyetine olumlu bir bakış sergilememiş, onları bozulmuş bir aile olarak telakki etmiştir. Cumhuriyet’in ilanı ve hanedan mensuplarının yurt dışına çıktıklarında düştükleri müşkül durumla ilgili olarak ise geleneklere ve tarihe bağlı bir yazar olarak üzüntü duymuştur: “...Vah vah! Osmanlı hanedanından biri, bir Sultan şu vapurun içinde bir tür hapis... İsteddiği tarafa gidemiyor. Yalnızca parası olmadığı için, paralı birtakım adamların yanına sokulabilmek hakkından yoksun durumda... Kötü yapıldı bu iş. Çoluk çocuğa ilişmemeliydiler; yahut bütün hanedan servetine el koyarak gelirini barem içinde her ay kendilerine göndermeliydiler. Çoğu yoksul, perişan oldu... Evet diye söyleniyorum perişan oldular, çil yavrusu gibi etrafa dağıldılar, yerlere serildiler, ayaklar altında çiğnenenler var. Kaç tanesini ne düşkün hâlde gördüm, ne berbat, ne üzücü durumda...”⁹⁸³

Osmanlı Devleti’nin çöküşünün resmedildiği en önemli olayla yani I. Dünya Savaşı’nın başlangıcı ile ilgili olarak yapmış olduğu şu saptama da yazarın çok daha önceden harbin başlayacağını bildiğini, dolayısıyla dünya konjektürünü dikkatle takip ettiğini göstermektedir. Savaşın başlamasıyla ilgili olarak bir yazısında şu ilginç mütalaada bulunmuştur: “...Birinci dünya harbine başlangıç teşkil eden Saraybosna cinayetini, hadiseden bir gece evvel, masasının üstünde bulup okuduğu bir cenaze davetnamesinden haber almamış mıydı? O hayali davetnamede Arşidük

⁹⁸² R.H.Karay, **Bir İçim Su**, s. 158.

Ferdinand: -Ben ve zevcem siyasi bir suiskaste kurban olduk. Dualarınıza güveniyoruz- diye yazılıydı ve tarih de konmuştu: 28 Haziran 1914...’’⁹⁸⁴

3.2.2. II. Meşrutiyet, İttihat ve Terakki, Hürriyet ve İtilaf Fırkası

Dönemleri ve Siyasi Olaylarına Bakışı

Refik Halit Karay, II. Meşrutiyet,⁹⁸⁵ İttihat ve Terakki,⁹⁸⁶ Hürriyet ve İtilaf Fırkası⁹⁸⁷ dönemlerini yaşamış bir edebiyatçı olarak bu konularla en fazla meşgul olmuş ve yine bu konular üzerine en çok yazı kaleme almış muharrirlerden biridir. Yazın hayatına girdiği II. Meşrutiyet döneminde kendini kısa bir süre içerisinde siyasetin içinde bulan Karay, bir İttihat ve Terakki muhalifi olarak bu partiye kalemiyle büyük sıkıntılar yaşatmış, fırkayı Cemal Paşa'nın tabiriyle oldukça hırpalamıştır. Bu nedenledir ki Sinop'a sürgüne gönderilmiştir. Zaten yazar ikinci sürgünlüğünün sebebi⁹⁸⁸ olarak da bu fırkayı görmektedir. I. Sürgünden döndükten sonra da Hürriyet ve İtilaf Fırkası içinde azılı bir İttihatçı düşmanı olarak aktif siyaset yapan Karay, hayatının şekillenmesinde çok önemli devre olan 1908–1922 yılları arasında meydana gelen olaylar hakkında birçok yazı kaleme almıştır. Bu nedenledir ki gerek hatıralarında, gerek diğer eserlerinde İttihat ve Terakki⁹⁸⁹ ve Hürriyet ve İtilaf Fırkaları⁹⁹⁰ ile ilgili yaptığı değerlendirmeleri bu dönem tarihî için büyük bir önem arz etmektedir. Yazarın *Kirpinin Dedikleri* müstear ismiyle çeşitli gazete ve dergilerde yazdığı ve daha sonradan da kitap hâline gelen bu eseri bu dönemin anlaşılabilmesi için incelenmesi gereken mühim bir tarihî membadır.

⁹⁸³ R.H.Karay, *Nilgün*, s. 9.

⁹⁸⁴ R.H.Karay, *İki Cisimli Kadın*, s. 53.

⁹⁸⁵ S.Yerasimos, 1980, s. 571–576.

⁹⁸⁶ M. Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasi Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889–1902)*, c.1, İstanbul, İletişim yayınları, s. 604–613.

⁹⁸⁷ Bu fırka hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası (II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar)*, İstanbul, Dergâh yayınları, 1990.

⁹⁸⁸ R.H.Karay, *Bir Ömür Boyunca*, s. 12.

⁹⁸⁹ Refik Halit Karay'ın eserlerinde değindiği İttihat ve Terakki ile ilgili mevzular için bkz. *Ago Paşa'nın Hatıratı*, s. 17, 18, 44, 54, 65; *Kirpinin Dedikleri*, s. 8, 9, 10, 16, 17, 18, 34, 35, 36, 37, 92, 93, 94, 109, 117, 118, 127, 140, 142, 145, 146, 148, 149; *Bir Ömür Boyunca*, s. 14, 15, 22, 23, 24, 25, 66, 132, 138, 144, 149, 150, 151, 153, 154, 155, 158, 159, 160, 161, 178, 179, 211, 217, 218, 219, 221, 222, 224, 225, 226, 227, 242, 243, 244, 245, 254, 255, 256, 257, 277, 291, 292; *Deli*, s. 64; *Guguklu Saat*, s. 81, 99, 138, 139; *Sakın Aldanma İnanma Kanma*, s. 52, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 73, 74, 75, 76, 79, 80, 81; *Ay Peşinde*, s. 26, 27, 28, 29, 48, 49, 50, 51, 99, 105, 106, 107, 108, 109, 156, 157; *Sürgün*, s. 22, 33, 98, 99; *İstanbul'un Bir Yüzü*, s. 115; *Dişi Örümcek*, s. 62, 63, 69; *Kadınlar Tekkesi*, s. 354; *Bu Bizim Hayatımız*, s. 19, 20; *Minelbab İlelmihrab*, s. 34, 39, 41, 46, 47, 66, 93, 99; *Tanıdıklarım*, s. 17, 18, 19, 20, 21.

⁹⁹⁰ Refik Halit Karay'ın eserlerinde değindiği Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile ilgili mevzular için bkz. *Ago Paşa'nın Hatıratı*, s. 17; *Bir Ömür Boyunca*, s. 14, 15, 217, 218, 219; *Nilgün*, s. 228;

Refik Halit, II. Meşrutiyet'in ilan edildiği⁹⁹¹ ilk zamanlarda büyük bir coşkuyla bu yeni yönetim dönemini karşılayan “*Ya hürriyet ya ölüm; ya Girit ya harp*”⁹⁹² gibi bayraklarla sokakları bayram yerine çeviren halk gibi başlangıçta büyük bir sevinç ve umut içinde bulunmuştur. O da çağdaşları gibi yeni idarenin çökmekte olan ve büyük sıkıntılar yaşayan ülkenin geleceğini, yeni idarenin, iyi bir yöne sevk edeceğini düşünmüştür. Ancak bu düşüncesi gelişen siyasi ve tarihî olaylar neticesinde kısa bir sürede tersine dönmüştür. Yeni idarenin Abdülhamit dönemini bile aratan politik faaliyetleri, halka zulme varan icraatları onun bu idare altında faaliyet gösteren politikacılara azılı bir muhalif olmasına neden olmuştur. II. Meşrutiyet devrinde büyük bir hürriyet ve her alanda özgürlük ortamı yakalayacağını düşünen halkın birden bire yirmi, otuz çeşit yeni vergiyle tanışması, partilere bölünerek kutuplaşması ve daha önce hiç olmadığı kadar silahlanmaya başlaması yazarın üzerinde durduğu en önemli hususlardandır.⁹⁹³

Bu devirde politikanın hayatın her alanına girmesi, günlük yaşamın artık politikasız idame edilemez hâle gelmesi, yazarı mizah ve hiciv yazılarıyla bu olayları eleştirmeye itmiştir: “*Neredeyse çocuklar analarının kucaklarında Meme! Meme! diye ağlayacaklarına Fırka! Fırka! diye feryat edecekler; akşam babalarını görünce kabine düştü mü diye soracaklar; oyun, eğlence yerine donanma ianesi toplayacaklar.*”⁹⁹⁴ II. Meşrutiyet idaresinin memlekette büyük bir beklenti yarattığını düşünen yazar yeni idarenin büyük bir umut içinde her şeyin yerli yerine oturmasını bekleyen ülkede tam bir hayal kırıklığı yaratmasını şu şekilde ifade etmiştir: “*İcraat namına Anadolu’da bir kazma işlemedi, bir kürek toprak atılmadı; yeni yapılan köprülerin adedi nihayet beşe varıyor, yıkılanların ise beş yüze...*”⁹⁹⁵

Bu dönemle birlikte Osmanlı İmparatorluğu’nun tasfiye sürecinin başlamasını ve meşrutiyet idaresinin bu süreci hızlandırmasını çağdaşlarından daha önce anlamıştır: “*Yeni devir bir imparatorluğun yavaş yavaş tasfiye başlangıcı olmuştu. Trablus ve Balkan Savaşları Rumeli’yi, Akdeniz adalarını götürdü. I. Dünya Savaşı’nda kıtlık baş gösterdi.*”⁹⁹⁶ Bu dönemde donanımlı ve iş bilen devlet

Minelbab İlelmihrab, s. 46, 70, 71, 72, 92, 93, 99, 109, 116, 118, 296; **Tanıdıklarım**, s. 17, 18, 19, 20, 21.

⁹⁹¹ Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakki**, çev. Nuran Yavuz, Ankara, Kaynak Yayınları, 1984, s. 22-36.

⁹⁹² R.H.Karay, **Kirpinin Dedikleri**, s. 15.

⁹⁹³ a.g.e, s. 24-37.

⁹⁹⁴ a.g.e, s. 51.

⁹⁹⁵ a.g.e, s. 62.

⁹⁹⁶ R.H.Karay, **Bugünün Saraylısı**, s. 64-65.

adamlarının bulunmadığını ileri süren yazar dağınık ve perişan topluluklardan oluşan hükümetlerin devlet yönetiminde bulunmalarını ve devrin politikacılarının birbirini asmak ve vurdurmak için vahşice birbirlerine saldırmalarını çöküşünü en önemli ayağı olarak görmüştür: “*Ne büyük harpten önce ne de sonra muhalif zümreden tek adam çıkmadı; hatta bir Mahmut Şevket Paşa bile!*”⁹⁹⁷ Yazarın II. Meşrutiyet idaresiyle ilgili eleştirilerini yoğunlaştırdığı diğer önemli konular ise 31 Mart Olayı, Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları,⁹⁹⁸ Mahmut Şevket Paşa’nın katli, Babıâli Baskını, I. Dünya Savaşı’nın⁹⁹⁹ ortaya çıkardığı sosyal hayat, aile mevhumu, halkın ekonomik ve kültürel yaşamını zora sokan savaşlar ve iç kargaşalıklardır.¹⁰⁰⁰

Yazar bir yazısında bu yıllardan yaşanan dehşet verici bir olaydan yola çıkarak, yaşanan iktisadi ve sosyal bunalımları şu şekilde irdelemiştir: “*...Mamañh I. Dünya Harbi’nde Anadolu’nun ücra köşesinde bir kasap eline geçirdiği çocukları kesmiş, etlerini müşterilerine satmış, vaka meydana çıkınca herif ve yardımcısı olanlar hepsi asılmıştı; bunu gazetelerde o zaman okumuştuk, koleksiyonlar karıştırılırsa bulunur. Ne korkunç şeyler olmuştu harpte.*”¹⁰⁰¹ Bu olayların toplumu nasıl olumsuz yönde etkilediğini, milletin bu yeni idareyle nasıl bir boşluğa düştüğünü, ailelerin nasıl parçalandığını, toplumun büyük bir sevinçle karşıladığı hürriyet ortamının devletin ve toplumun müesseselerini bir bir nasıl çürüttüğünü, gerek şehir gerek kırsal kesim hayatında halkın içine düştüğü kültürel ve siyasi boşluğu gören Refik Halit bu konuların üzerinde ısrarla durmuştur: “*Meşrutiyetten sonra yuvaları dağıldı, sefalet, nisyan içinde birer birer ölüp gittiler.*”¹⁰⁰²

I. Dünya Savaşı’nda birbirinden milyonlarca kilometre uzaklıkta ve zorluk derecesi hayli üst seviyede muharebelere girişilmesi, Arap yarımadasının, Arapların

⁹⁹⁷ R.H.Karay, **Bir Ömür Boyunca**, s. 14–25.

⁹⁹⁸ Balkan Savaşlarının temelinde yatan Balkan milliyetçiliğinin 19. yüzyılın ikinci yarısında gelişimi hususunda ayrıntılı bilgi için bkz. Ş.Mardin, 2002, s. 24–25.

⁹⁹⁹ Refik Halit Karay’ın eserlerinde, I. Dünya Savaşı ile ilgili değindiği mevzular için bkz. **Ago Paşa’nın Hatıratı**, s. 56, 76, 146, 147; **Bir Ömür Boyunca**, s. 32, 33, 124, 175, 176, 237, 285, 286, 287, 288, 289, 290; **Dört Yapraklı Yonca**, s. 224; **Deli**, s. 53, 54, 55, 64, 65; **Sakin Aldanma İnanma Kanma**, s. 19, 20, 39, 62, 63, 64, 65; **Ay Peşinde**, s. 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29; **Sürgün**, s. 36, 37; **Bugünün Saraylısı**, s. 60; **İstanbul’un Bir Yüzü**, s. 174, 175, 176; **Gurbet Hikâyeleri**, s. 52, 53, 54, 55, 68, 85, 86, 87, 88; **Yer Altında Dünya Var**, s. 107, 108, 210, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 226, 227; **Memleket Hikâyeleri**, s. 103, 162, 163, 168, 169, 170, 178; **Sonuncu Kadeh**, s. 191, 200, 223, 224; **Nilgün**, s. 570; **Minelbab İlelmihrab**, s. 36, 37; **İki Cisimli Kadın**, s. 53; **Tanrıya Şikâyet**, s. 146, 147, 148, 149, 166; **Tanıdıklarım**, s. 37.

¹⁰⁰⁰ R.H.Karay, **Sakin Aldanma, İnanma, Kanma**, s. 20.

¹⁰⁰¹ R.H.Karay, **Bir Ömür Boyunca**, s. 237.

¹⁰⁰² R.H.Karay, **İstanbul’un Bir Yüzü**, s. 106; **Memleket Hikâyeleri**, s. 41, 98, 99, 100, 101, 142, 143, 146, 148, 149, 150, 153, 154, 155, 156, 157.

hıyanetiyle birlikte elden çıkması, Rusların Sivas'a kadar gelmesi, Galiçya, Makedonya cephelerinde boş yere Türk kanı akıtılması, Kafkasya'da askerlerin donarak can vermesi ve neticesinde nice kahramanlıklara rağmen mağlubiyetin yavaş yavaş ayak seslerini dinletmesi yazarı dehşete düşüren ve kalemiyle fırkayı yıpratmaya yönelmesine neden olan büyük hadiselerdi.¹⁰⁰³

Bu devirde ortaya çıkarak bir gelenek hâline gelen Cumhuriyet rejiminde bile varlığını belli bir süre devam ettiren eşkıyalık, haydutluk faaliyetlerinin hız kazanması, rahatlıkla adam öldürülmesi, katillerin el üstünde tutulması, çetelerin ortaya çıkması; özellikle savaş yıllarında ortaya çıkan kıtlık ve ekonomik zorluklar nedeniyle milletin çektiği çileler Karay'ın, meşrutiyet idaresini beğenmemesinde ve onu eleştirmesinde önemli rol oynayan diğer etkenlerdendir.¹⁰⁰⁴ Yazar, “*Hürmet Görenler*” adlı yazısında meşrutiyet idaresinde bir katilin siyaset adına rahatlıkla insan öldürmesini şu şekilde anlatmaktadır: “*Katil Kenan Beyi ben de tanırdım: Yirmi yaşında iken bir genç mektepli, fena bir maksat uğrunda ikiye bölmüş... Fakat mahkemece kanaat hâsıl olmayarak beraat etmiş! Yirmi dördünde iken bir arkadaşını vurmuş... Fakat mesele, müdafaaıyı nefis şekline dökülerek âdemi mesuliyetini intaç etmiş; otuzunda karısını öldürmüş... İntihar addolunarak yine kurtulmuş, tevkifhaneden çıktığının ertesi günü, aleyhinde şahadet eden bir ihtiyarın yüreğine hançer saplamış... Müebbet hapse mahkûm olmuş, fakat meşrutiyetteki umumî afla kurtulmuş... 31 Mart'ta yine adam vurmuş, lakin vurdukları yine mürteci ve asi oldukları cihetle yakasını yine kurtarmış... Yani altı cana kıymış, topu topu beş altı baş yemiş!*”¹⁰⁰⁵

II. Meşrutiyet idaresinin, Türk milletinin sırtına yüklediği ve özellikle I. Dünya Savaşı'nda ortaya çıkarak ekonomik anlamda büyük bir gelişme kaydeden harp zengini¹⁰⁰⁶ bir sınıfın doğması ve bu sınıfın halkın kanını emmesi yazarın üzerinde ısrarla durduğu önemli mevzulardan biridir: “*Daha birkaç sene evvel potinsizlikten yaya yürümekte bile zorluk çeken adamlar bugün harp zengini olmuş arabayı*

¹⁰⁰³ R.H.Karay, **Tanrıya Şikâyet**, s. 144–149.

¹⁰⁰⁴ R.H.Karay, **Sakın Aldanma, İnanma, Kanma**, s. 20–24.

¹⁰⁰⁵ R.H.Karay, “*Hürmet Görenler*”, **Peyam-ı Sabah Gazetesi**, Nu:11457, 14 Teşrinvevvel 1921.

¹⁰⁰⁶ Refik Halit Karay'ın eserlerinde, harp zenginleri ile ilgili değindiği mevzular için bkz. **Ago Paşa'nın Hatıratı**, s. 19, 20; **Bir Ömür Boyunca**, s. 125, 126; **Guguklu Saat**, s. 6, 7, 32, 33, 34, 35, 36, 37; **Sakın Aldanma İnanma Kanma**, s. 14, 15, 16, 17, 18, 19, 32, 40, 44, 45, 54, 55; **Bugünün Saraylısı**, s. 38; **İstanbul'un Bir Yüzü**, s. 8, 12, 20, 88, 89, 90; **Memleket Hikâyeleri**, s. 162, 163, 180, 181, 182, 183; **2000 Yılın Sevgilisi**, s. 54; **Kadınlar Tekkesi**, s. 32; **Nilgün**, s. 540; **Minelbab İlelmihrab**, s. 40.

beğenmiyorlar.”¹⁰⁰⁷ Yazar bu konu üstünde o kadar durmuştur ki *Yeni Mecmua*’da Hafta Muhasebesi Serlevhası altında yazdığı yazıların birinde zamanın harp zengilerinden en büyüğü olan Bayramzade’yi kasederek mizahi ve eleştiri dolu bir yazı yazmıştır.¹⁰⁰⁸ Bu yazıya çok sinirlenen harp zengini Bayramzade, konuyu Talat Paşa’ya intikal ettirmiş ve bunun üzerine de Talat Paşa, Karay’ın tekrar Bilecik’e gönderilmesini emretmişti. Ancak bu sefer de Ziya Gökalp’in araya girmesi sonucu tekrar sürgüne gitmekten kurtulmuştur.¹⁰⁰⁹ Refik Halit “*Harp Zengini*” başlıklı yazısında özetle, o günkü durumla ilgili gözlemlerini şu şekilde deşinmektedir: “*Bizi daima iğrendiren, üzen, ürküten, bazen de öldüren iki mesele; harp zengini, tifüslü bit... Harp zenginlerinin gün geçtikçe kabaran keselerine ne kadar kâr girerse bizim de her ay biraz daha sararıp solan kanımızdan o kadar kırmızı küreyvât (yuvarlak) eksiliyor...*”¹⁰¹⁰

II. Meşrutiyet döneminde faaliyet göstermiş en önemli siyasi organizasyon olan İttihat ve Terakki’ye karşı Refik Halit Karay, Meşrutiyet devrinden başlamak üzere hayatının sonuna kadar amansız bir muhalefet sergilemiştir.¹⁰¹¹ O, fırkanın ülkede korkutucu ve kan dökücü siyasetinin yanı sıra gelişen dünya şartları içerisinde imparatorluğu uçurumun kenarına getirmelerine ve Türk halkına tarif edilemez acılar yaşatmalarına karşı çıkmıştır. Bu nedenle parti ileri gelenleri Enver,¹⁰¹² Cemal,¹⁰¹³ Talat¹⁰¹⁴ Beyler ile Hareket ordusu onun şiddetli hücumlarına maruz kalmıştır.¹⁰¹⁵ “*Yaşasın Niyazi’yle Enverler/Yaşasın hamiyetli askerler*”¹⁰¹⁶ düsturunu gülünç ve tuhaf bulan yazar, her ikisini de kahraman olarak görmek yerine; ülkeyi mahveden

¹⁰⁰⁷ R.H.Karay, “*Sakın Aldanma İnanma Kanma*”, **Zaman Gazetesi**, Nu:200, 26 Teşrinevvel 1918.

¹⁰⁰⁸ R.H.Karay, “*Harp Zengini*”, **Yeni Mecmua**, Nu:42, c.2, 02 Mayıs 1918.

¹⁰⁰⁹ M.N.Yardı, 2002, s. 15.

¹⁰¹⁰ R.H.Karay, “*Harp Zengini*”, **Yeni Mecmua**, Nu:42, c.2, 02 Mayıs 1918.

¹⁰¹¹ Bayram Arslantaş, **Refik Halit ve Millî Mücadele**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2003, s. 47-54.

¹⁰¹² Refik Halit Karay’ın eserlerinde deşindiğı Enver Paşa ile ilgili mevzular için bkz. **Üç Nesil Üç Hayat**, s. 8, 9, 178, 179; **Bir Ömür Boyunca**, s. 44, 185, 193, 256, 257; **Bir Avuç Saçma**, s. 26, 44, 58, 59, 60; **Deli**, s. 44, **Sakın Aldanma İnanma Kanma**, s. 63, 70, 71, 72; **Sürgün**, s. 18; **Sonuncu Kadeh**, s. 200; **Minelbab İlelmihrab**, s. 87, 88, 227; **Tanrıya Şikâyet**, s. 148, 149, 170.

¹⁰¹³ Refik Halit Karay’ın eserlerinde Cemal Paşa ile ilgili mevzular için bkz. **Üç Nesil Üç Hayat**, s. 181, 182; **Bir Ömür Boyunca**, s. 156, 157, 193, 256, 257; **Bir Avuç Saçma**, s. 26, 58, 59, 60; **Deli**, s. 56, 57, 58, 59; **Sakın Aldanma İnanma Kanma**, s. 70, 71, 72; **Çete**, s. 76; **Sürgün**, s. 134, 135; **Dişi Örumcek**, s. 21, 22; **Sonuncu Kadeh**, s. 200; **Minelbab İlelmihrab**, s. 42, 49, 50, 51, 52, 53, 56, 57; **Tanrıya Şikâyet**, s. 147.

¹⁰¹⁴ Refik Halit Karay’ın eserlerinde deşindiğı Cemal Paşa ile ilgili mevzular için bkz. **Ago Paşa’nın Hatıratı** s. 101; **Bir Ömür Boyunca**, s. 124, 125, 126, 193, 225, 226, 256, 257; **Bir Avuç Saçma**, s. 26, 58, 59, 60; **Sakın Aldanma İnanma Kanma**, s. 70, 71, 72; **Sonuncu Kadeh**, s. 200; **Minelbab İlelmihrab**, s. 42, 44, 130; **Tanrıya Şikâyet**, s. 149; **Tanıdıklarım**, s. 48.

¹⁰¹⁵ R.H.Karay, **Ago Paşanın Hatıratı**, s. 10-15.

¹⁰¹⁶ R.H.Karay, **Bir Ömür Boyunca**, s. 12.

hainler olarak telakki etmiştir. Bu nedenle de İttihat ve Terakki'nin sıkı sıkıya sarıldığı Türkçülük-Turancılık¹⁰¹⁷ düşüncelerinin de karşısındadır. Bu fikir akımlarının ülkeyi bataklığa götürdüğünü düşünmüştür.¹⁰¹⁸

20. yüzyılda, Osmanlı Devleti'nin yönetiminde tartışmasız bir hakimiyeti olan bu fırka ilk olarak 3 Haziran 1889 tarihinde “*İttihat-ı Osmanî*” adıyla İstanbul’da, Demirkapı’da Askerî Tıbbiye Mektebinde bir cemiyet olarak kuruldu.¹⁰¹⁹ Aynı yıl Paris’teki Jön Türklerin lideri Ahmet Rıza Bey’le¹⁰²⁰ ilişki kuruldu ve cemiyet “*Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti*” adını aldı.¹⁰²¹ Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane’deki kurucuların tümü de Osmanlı’nın çöküşünü ve II. Abdülhamit istibdadını durdurmak isteyen gençlerdi.¹⁰²² Ohrili İbrahim Temo, Diyarbakırlı Abdullah Cevdet, Arapkirli İshak Sükuti, Kafkasyalı Mehmet Reşit, Bakülü Hüseyinzade Ali.¹⁰²³ Osmanlı Devleti’nin en büyük fırkası hâline gelmiş olan bu siyasi teşekkül, daha sonra memleketin mukadderatını tayin etti.¹⁰²⁴ Cemiyet, Yeni Osmanlı hareketinin bir devamı niteliğindedir. 19. yüzyılın sonlarına doğru devletin, hemen hemen her alanda çok büyük bir kriz içine girmesi nedeniyle tıbbiye öğrencileri arasında başlayan bu cemiyet kurma fikri baytariye, mülkiye, bahriye, topçu ve mühendishane öğrencileri arasında da süratle yayıldı.¹⁰²⁵ Devlet sınırları içinde resmî faaliyet gösterememeleri nedeniyle Fransa ve Mısır başta olmak üzere Avrupa’nın çeşitli merkezlerinde faaliyet gösterdiler.¹⁰²⁶ Nitekim 20. yüzyıl başlarında padişahı 1876 Anayasası’nı geri getirmek zorunda bırakan, cemiyetten büyük bir fırka hâline gelen bu siyasi teşekkül, Jön Türk hareketinde oynadığı rol nedeniyle, Osmanlı Devleti’nin siyasi hayatında hâkim bir grup olarak ön plana çıktı.¹⁰²⁷ 1908 yılında II. Meşrutiyet’in ilanı, 31 Mart Vakası, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı 20. yüzyılın başlarında İttihat ve Terakki Fırkası’nın, gelişmesine sebebiyet verdiği

¹⁰¹⁷ S.J.Shaw-E.K.Shaw, 1982, s. 316–324.

¹⁰¹⁸ R.H.Karay, **Sakın Aldanma, İnanma, Kanma**, s. 9.

¹⁰¹⁹ İlhami Soysal, “*Türk Siyasal Yaşamında Yer Almış Başlıca Siyasal Dernekler, Partiler ve Kurucuları*”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c. 8, İstanbul İletişim Yayınları, 1983, s. 2010.

¹⁰²⁰ S.J.Shaw-E.K.Shaw, 1982, s. 311–312.

¹⁰²¹ S.Akşin, 1980, s. 16–17.

¹⁰²² S.Yerasimos, 1980, s. 567–568.

¹⁰²³ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908–1918**, 2. bs. c. 1, İstanbul, Hürriyet Yayınları, 1988, s. 19.

¹⁰²⁴ Kazım Karabekir, **İttihat ve Terakki Cemiyeti (Neden Kuruldu-Nasıl Kuruldu-Nasıl İdare Olundu)**, İstanbul, 1945, s. 131.

¹⁰²⁵ Tevfik Çavdar, **İttihat ve Terakki**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991, s. 15–22.

¹⁰²⁶ E.Z.Karal, 1996, s. 531–523.

¹⁰²⁷ F.Ahmad, 1984, s. 11.

büyük siyasi gelişmelerdi. Örgüt Osmanlı Devleti'ni içinde bulunduğu zor durumdan kurtarmak isterken devletin daha hızlı bir şekilde parçalanmasına neden olmuştu.¹⁰²⁸

Kirpinin Dedikleri'nin yazarı, aynı adı taşıyan kitabında topladığı yazılardan dolayı hem de hiç bir partiye girmediği, aktif politika yapmadığı hâlde İttihat ve Terakki Komitesi'nin zulmüne uğramıştır. Refik Halit'e göre bu parti: “*Yurtta, ittihat sağlamak şöyle dursun, bütün imparatorluk ahâlisini birbiriyle kanlı bıçaklı etmiş, terakki yerine taş üstünde taş, omuz üstünde baş bırakmadıktan başka, memleketi dünya haritasından silinmiş hâle sokarak tarihimizin en büyük felâketine uğratmıştır*”¹⁰²⁹ Onların daima Almanya'nın emrine boyun eğip, çöllerden Karpatlara kadar su gibi kan akıttıklarını ifade ile İttihat ve Terakki idaresini kısaca “*...Milletin kanını akıtma ve kanını kurutma idaresi*”¹⁰³⁰ olarak tanımlamaktadır. Fırkanın memlekete yaşattığı bunalımlar ve 1918 yılından sonra devletin korkunç bir karanlığa sürüklenmesini fırkanın yanlış politikalarına bağlayan Karay, şu değerlendirmelerde bulunmuştur: “*Hürriyete eremedikten başka üç haddini bilmezsin başına geçtiği bir komite yüzünden üstelik imparatorluk elden gitmiş. Anayurdumuz bile sadece İngiliz, Fransız, İtalyan değil, Ermeniler ve Rumlar arasında taksime uğramıştı; böyle utanıdırıcı bir akıbet de yenilen, devletlerden hiçbirinin başına gelmemişti. Her hâlt ettikçe bunu düzeltecek bir Atatürk çıkmaz. Nerede o bolluk!*”¹⁰³¹ İttihat ve Terakki Fırkası, meşhur fedaileri aracılığı ile cemiyetin ve başında bulunduğu hukûmetin icraatını ve tutumunu tenkit eden yazarları ve aydınları tehdit etmiş ve hatta bazılarını öldürmüştür. Refik Halit Karay'a göre İttihat ve Terakki merkezinde bulunan yöneticiler, devletin geleceği ve meşrutiyetin müdafaası adına etrafa dehşet saçarak şahsî menfaatlerini temin için çabalamışlardır. Bunu da şu şekilde ifade etmiştir: “*Kaç vatansever gence ne çileler çektirdiler! Zindanlara soktular, mahkemeler kaşısına çıkarıp idam kararı vereceğiz diye korkuttular; sonra kalebent cezasına çarptırarak diyar diyar ortaçağ kalelerinde süründürdüler. Gıyabî idam hükümleri alan hürriyet aşıkları da kaçabildiklerinden I. Dünya Harbi devrini, yâd ellerde ıstırap ve para kaygısı çekerek geçirdiler.*”¹⁰³²

İttihat ve Terakki Fırkası'nın 1913 yılında Mahmut Şevket Paşa'nın katlini muhalefeti ezme için cana nimet bir vesile olarak kullanarak, bir taraftan suçlu

¹⁰²⁸ a.g.e, 17–18.

¹⁰²⁹ R.H.Karay, **Bir Ömür Boyunca**, s. 12.

¹⁰³⁰ a.g.e, s. 154.

¹⁰³¹ a.g.e, s. 138.

¹⁰³² a.g.e, s. 132.

bulduklarını asmak üzere Divan-ı Harp kurması, öte yandan İstanbul'u arayıp tarayarak yakaladığı muhalifleri Bekirağa Bölüğü'ne yani askeri tevkifhaneye doldurarak Bahr-i Cedit vapuruyla sürgüne göndermesi onun, partiye karşı muhalefetini, kinini ve nefretini had safhaya taşımıştır.¹⁰³³ “...Zannediyorum ki ruhum beni seçmeden, bende yerleşmeden evvel Âlemdar Paşa ile beraber bir yeniçeri düşmanıydı. Ya III. Selim'in şahadeti yahut da Âlemdar'ın vefatı hengâmında üzerine kılıç üşüştürülüp cisminden ayrıldı ve bu defa da benim başıma bela oldu, beni İttihat ve Terakki'ye muhalif etti! Bu yüzden azil, hapis, nefy çekmediğim kalmadı...”¹⁰³⁴ Daha önce de ayrıntılı olarak incelediğimiz üzere bu muhalefeti onun ömrünün azımsanamayacak bir bölümünü sürgünde geçirmesine neden olmuştur. Bu fırkaya çok ağır ve yerinde yaptığı eleştirilerde o dönemde slogan olarak söylenen sözlerden de faydalanan yazar partinin yaptığı bütün yanlışlık ve eksiklikleri tespit etmiştir: “Masa üstünde sandık/Bütün milletçe yandık/Meğerse postal imiş/Biz onu adam sandık!”¹⁰³⁵

İttihat ve Terakki Fırkası'nın¹⁰³⁶ yönetimi ele geçirdiği ve otoritesini iyice belli ettiği dönemde kendisine muhalif matbuat âleminden üç önemli gazeteci olan Hasan Fehmi, Ahmet Samim ve Zeki Bey'in vahşice öldürülmelerini şiddetle tenkit eden yazar, Ahmet Samim'in öldürülmesi üzerine fırkaya hiçbir tepkinin gösterilmemesi üzerine bizzat kendisi Sosyalist Hilmi Bey'in gazetesi *İştirak*'ta olayın vahametini ve firkanın diktatörlüğünü tenkit edici bir yazı yazmış ve bu nüsha o dönemde satış rekorları kırmıştır. Bu olaydan kısa bir süre sonra da Hilmi Bey tutuklanarak cezaevine konulmuştur.¹⁰³⁷ Yine bu dönemde Abdülhamit devri ricalinin Fransa ve İsviçre başta olmak üzere çeşitli Avrupa'ya, firkadan korkmalarından dolayı kaçarak bütün servetlerini bu ülkelerde tüketmeleri, vatana herhangi bir katkı sağlayamamaları yazarın üzerinde durduğu ve rahatsız olduğu bir diğer konudur.¹⁰³⁸ Savaş sonunda, 1918 yılında yazar fırkaya olan eleştirilerinde haklı çıktığını düşünerek tenkitlerini iyice arttırmıştır. İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin yurt dışına kaçmasını müteakip, *Zaman* gazetesinde birbiri ardına bir nevi, İttihat ve Terakki Partisi'yle hesaplaşma niteliğinde olan “*Sakin Aldanma, İnanma,*

¹⁰³³ a.g.e, s. 66.

¹⁰³⁴ R.H.Karay, **Ay Peşinde**, s. 62.

¹⁰³⁵ R.H.Karay, **Sürgün**, s. 72.

¹⁰³⁶ İttihat ve Terakki Fırkası'nın ortaya çıkışı, gelişimi ve Türkiye tarihindeki önemi için bkz. S.Akşin, 1987, s. 21–54.

¹⁰³⁷ R.H.Karay, **Bir Ömür Boyunca**, s. 58–61.

¹⁰³⁸ R.H.Karay, **Bu Bizim Hayatımız**, s. 20.

Kanma”,¹⁰³⁹ “*Ortada Kabahatli Yok*”¹⁰⁴⁰ ve “*Efendiler Nereye*”¹⁰⁴¹ başlıklı üç makale yayımlamıştır.¹⁰⁴² Yazar bu yazılarında İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin ülkeyi adeta batırıp, ateşe attıktan sonra yurt dışına kaçmalarını mizahi bir şekilde eleştirmiştir.¹⁰⁴³ Konuya İttihatçılar açısından da bakıldığında, firka ileri gelenleri Karay’ın kendilerine şiddetle saldırmasını, yaptıkları hemen hemen bütün icraatları insafsızca tenkit etmesini onun -ailesinin eski devirde pek müreffeh, pek mesut olması, meşrutiyetle o eski debdebeyi hasretle yâd etmesine- sebep göstermişlerdir.¹⁰⁴⁴ Ancak yazar bu eleştiriyi kesinlikle kabul etmemektedir. O bir aydın olarak münekkit zekâsı ile İttihat ve Terakki Fırkası’nın tecrübesizlikten doğan hatalarını gördüğünü, cesaret ve samimiyet ile onu açıkça tenkit ettiğini bildirmektedir.

Refik Halit, İttihat ve Terakki Cemiyeti aleyhine çalاکalem sütunlar doldururken, birçok hatalar işlemiş, münasebetsizlikler yapmış, memlekette hiç de iyi bir isim bırakmamış, kendisinin de mensubu olduğu¹⁰⁴⁵ Hürriyet ve İtilaf Fırkası ve bu fırkaya mensup olanların acayıpliklerini *Minelbâb İlelmihrab* adlı eserinde epeyce tenkit etmiştir.¹⁰⁴⁶

4 Mart 1919 tarihinde ilk Damat Ferit Paşa kabinesinin teşkil edilmesinden sonra Refik Halit de Hürriyet ve İtilaf Fırkası umumî merkezine aza olarak girmişti. Yeni hukûmette Maarif Nazırlığını uhdesine alan *Sabah* gazetesi başyazarı Ali Kemal’den boşalan başmuharrirlik görevi Refik Halit’e verilmişti.¹⁰⁴⁷ Karay bu olayla ilgili olarak şu bilgileri nakletmiştir: “*Ben o zaman bazı fikirler koydum. Gazeteyi yarı resmî bir hâle sokmak emelinde idim. Öyle kavgalı makaleler, şahsi hücumlar yapmayacaktım... Sabah ciddi bir hukûmet gazetesi olacaktı.*”¹⁰⁴⁸ Refik Halit bu gazetede kabinede bulunan arkadaşlarını ve genel olarak hukûmetin yaptığı faaliyetleri açıkça desteklemek amacıyla edebî kudretinin dışında kuru bir üslupla kısa ve kasten heyecansız yazılar kaleme almıştır.¹⁰⁴⁹ Çünkü bu gazetede görevi, gerçekleri aksettirmekten çok, Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nı ve Damat Ferit Paşa

¹⁰³⁹ R.H.Karay, “*Sakın Aldanma İnanma Kanma*”, *Zaman*, Nu:200, 26 Teşrinevvel 1918.

¹⁰⁴⁰ R.H.Karay, “*Ortada Kabahatli Yok*”, *Zaman*, Nu:195, 21 Teşrinevvel 1918.

¹⁰⁴¹ R.H.Karay, “*Efendiler Nereye*”, *Zaman*, Nu:211, 6 Teşrinsani 1918.

¹⁰⁴² Ş.Aktaş, 2004, s. 43–44.

¹⁰⁴³ Karay, *Sakın Aldanma, İnanma, Kanma*, s. 56–66.

¹⁰⁴⁴ R.H.Karay, *Minelbab İlelmihrab*, s. 39.

¹⁰⁴⁵ R.H.Karay, *Ago Paşanın Hatıratı*, s. 17.

¹⁰⁴⁶ R.H.Karay, *Minelbab İlelmihrab*, s. 70–74.

¹⁰⁴⁷ H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 52.

¹⁰⁴⁸ R.H.Karay, *Minelbab İlelmihrab*, s. 94.

Hukûmeti'ni savunmaktır.¹⁰⁵⁰ Ancak daha sonradan kendisinin de dahil hiçbir Hürriyet ve İtilaf Fırkası politikacısının başarılı olamadığını belirtmiştir.¹⁰⁵¹

Ona göre üyeleri hayatları müddetince cefa çekmiş, çoğu sürgünlerde ve sehpalarda ölmüş olan bu parti idarecileri iktidarı elde etmeyi bir türlü beceremediklerinden tam kudret ve selâhiyetle iş başına gelememişlerdir. Halaskar vakasından sonra büyük kabinenin ağırlığı altında ezilmişler, borularını öttürmek fırsatını bulamamışlar, Kâmil Paşa'ya da söz dinletemeyerek, daima itilip kakılmışlardır.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası Mütareke Döneminde ise Damat Ferit'in izansız hareketlerine boyun eğmekten başka birşey yapamamış, onun arzusuna göre hareket etmiştir.¹⁰⁵² Hiçbir devirde kısa bir müddet bile olsa bir Hürriyet ve İtilaf iktidarı olmamıştır.¹⁰⁵³ Refik Halit bunun nedenini de başsız olmalarına ve sadece İttihat ve Terakki'ye muhalif, her biri bir telden çalan bir topluluk olmalarına bağlamaktadır.¹⁰⁵⁴ Bunu da; "...*Ne parti idi, ne komite, içindeki münevver veya zeki insanlar da birbirleri ile geçinemezler; çekişip dururlardı, hem de kıyasıya...*" diye ifade etmektedir.¹⁰⁵⁵

Yine ona göre, Hürriyet ve İtilaf Fırkası hiç bir zaman temeli olmayan derme çatma bir teşkilattı. Gelip geçici bir rüzgardı. İki defa denenmiş başarılı olamamıştı. Refik Halit'in, Hürriyet ve İtilaf'a taraftarlığı onun dindar veya tutucu olmasından değil; İttihat ve Terakki'ye muhalefetinden dolayıdır.¹⁰⁵⁶ Fakat bu partiden hiç memnun değildir.¹⁰⁵⁷ Yazarın bu partiyle ilgili en büyük şikayetlerinden biri hukûmete gelmiş, geçmiş eşhasın beceriksiz, perişan, zavallı, bazen de ne hiçten adamlar olmasıdır. Onları daima gülünç ve beceriksiz adamlar olarak görmüştür.¹⁰⁵⁸

¹⁰⁴⁹ a.g.e, s. 102–116.

¹⁰⁵⁰ Ş.Aktaş, 2004, s. 46.

¹⁰⁵¹ R.H.Karay, **Minelbab İlelmihrab**, s. 94.

¹⁰⁵² B.Arslantaş, 2003, s. 54–58.

¹⁰⁵³ R.H.Karay, **Minelbab İlelmihrab**, s. 99.

¹⁰⁵⁴ R.H.Karay, **Bir Ömür Boyunca**, s. 217–218.

¹⁰⁵⁵ Refik Halit, hatıratında, İttihat ve Terakki'nin medenî bir şekilde radikallik yapamadığını, işi ceberrutluğa vurduğunu, Hürriyet ve İtilafın da muhafazakarlığı beceremeyerek, gerici ve yobaz kaldığını ifade etmiştir. Ölümünden önceki dönemin siyasi gidişatında hâlâ bu iki partinin de izlerinin görüldüğünü belirtmiştir: "*Zamanla yine ikisinin de keskin kaba, dikenli taraflarını törpüleyip temizleyerek garpli görüş ve düşünüşe katılmalarını ve asıl o zaman -İşçi Partisi de düzene sokularak- siyasi partilerin kurulmasını bekleyebiliriz.*" Bkz. R.H.Karay, **Bir Ömür Boyunca**, s. 217-218.

¹⁰⁵⁶ R.H.Karay, **Tanıdıklarım**, s. 17–21.

¹⁰⁵⁷ Refik Halit'in oğlu Ender Bey'den nakledilmiştir. Bkz. N.Karaer, 1998, s. 112.

¹⁰⁵⁸ R.H.Karay, **Bir Ömür Boyunca**, s. 14–15.

3.2.3. Mütareke, Millî Mücadele ve Cumhuriyet Dönemi Olaylarına Bakışı

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, çözülmüş ve ayrılmış bir yapının yeniden kuruluşunu simgeleyen siyasi bir modeldir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra hukûmet merkezinin galipler tarafından askeri işgal altına alınması üzerine hukûmetin fiilen bağımsızlığını ve egemenliğini kaybetmesi siyasi ve sosyal alanda yaşanan çözümlüşün sonuçlandığını göstermektedir. Anadolu'da başlatılan siyasi eylem hukûmet merkezini değiştirip, fiili bir hukûmet kurma girişimiyle hem yeni bir söylemle hem de yeni semboller ve mitlerle siyaset düşüncesini şekillendirmeye yönelmiştir. Bu yönelişin en büyük amacı; millî devleti kurmaktır. Millî devleti kurma amacı ve kararlığı uzun bir tecrübenin sonucu olarak ortaya çıkmıştır.¹⁰⁵⁹

Bu gerçeği Tarık Zafer Tunaya şöyle anlatmaktadır: “*İnkılâp ve aksiyon adamları ideallerine ve zihniyetlerine, geleceğe ait projelerine temel olacak fikri malzemesini inkılâp hadisesine mukaddem dönemden, bir fikir ve iştihak hazinesi olan yakın tarihin fikri bekleyiş ve davranışından alırlar. Bu devredeki muharrik fikirler inkılâp hareketinin infilak anlarını, şiddetini, ilerideki yönelme ve başarısını tayin bakımından birinci planda bir kuvvettirler.*”¹⁰⁶⁰

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöktüğü ve millî devlete geçiş sürecinin yaşandığı 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan olayların içinde olan Refik Halit Karay'ın, 30 Ekim 1918 tarihli Mondros ateşkes antlaşmasından sonra Türkiye tarihî için çok önemli bir süreç olan Mütareke Dönemi ile Millî Mücadele dönemi sırasında yaptığı siyasi ve tarihî faaliyetlerini incelememizin I. Bölümünde “*Mütareke Dönemi Siyasi ve Matbuat Faaliyetleri*” alt başlığı ile birçok kaynaktan istifade ederek ayrıntılı olarak değerlendirmiştik. Bu dönem olaylarının, içinde bizzat bulunarak politika yapan Karay'ın hayatında çok önemli gelişmelere neden olan süreç hakkında özellikle “*Minelbab İlelmihrab*” adlı hatıratının çok büyük bir ehemmiyeti vardır. Keza yazar bu eserinde hiçbir politik kaygı gütmeyen olabildiğince objektif davranarak, çok önemli bilgiler vermeye çalıştığını belirtmektedir.

Millî Mücadele önderlerini, İstanbul'dan Anadolu'ya geçmiş eski İttihatçı kalıntıları olarak gören Karay, Posta Telgraf Umum Müdürlüğü sırasında geçmişe dönük İttihat ve Terakki düşmanlığının da verdiği etkiyle Anadolu hareketinin

¹⁰⁵⁹ Nadim Macit, **İmparatorluk Politikalarında Teo-Stratejiler ve Türkiye**, 3. bs. Ankara, Fark Yayınları, 2008, s. 221.

¹⁰⁶⁰ Tarık Zafer Tunaya, “*Türkiye'nin Siyasi Gelişme Seyri İçinde İkinci Jön-Türk Hareketinin Fikri Esasları*”, **Tahir Taner Armağanı**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1956, s. 167.

gelişmesini istememiştir. Ancak resmî görevi gereği de Mustafa Kemal Paşa ile eninde sonunda karşı karşıya geleceğini sezmiştir. Anadolu ve İstanbul arasında haberleşme konusu yüzünden çıkan tartışmaya görevi gereği katılmak zorunda kalan yazar, Anadolu ile arasında ortaya çıkan ilk sertleşmeyi şu şekilde belirtmiştir: “*Posta memurlarını koruma merakına düşmüştüm ve işte o merak yüzündendir ki, sonradan Anadolu millî hareketi ile aramda zıddiyet ilk önce bundan peyda olmuştu.*”¹⁰⁶¹

İlk başlarda Millî Mücadele’ye inanmayan yazar *Sabah, Âlemdar, Peyam-ı Sabah, Aydede* gibi gazete ve dergide birçok muhalif yazı kaleme almıştır. Bu yazılardan birinde “...*Biri yanımda gazete okurken göz gezdirdim. Mustafa Kemal Paşa –Gazi- olmuş. Layıktır, onun öyle olacağı belliydi, şehit olacak değildi ya!*”¹⁰⁶² ifadesi kullanarak dolaylı yönden hareketin önderlerini hicvetmiştir. Zaten onun II. Sürgüne gitmesi ve daha sonra yüzellilikler¹⁰⁶³ listesine dahil edilmesi, birinci defa Posta Telgraf Umum Müdürü iken Anadolu Harekat-i Millîyesi karşısında yer alması sebebindendir.¹⁰⁶⁴

Ancak yazar hiçbir zaman düşmanla işbirliği içerisinde bulunmamıştır. Hürriyet ve İtilaf Fırkası elebaşlarıyla¹⁰⁶⁵ çok samimi ülfeti de olmamıştır. Hatta bunların birçoğundan iğrenmekte ve iletişimini en alt düzeye çekmekteydi. Bu tepkiler onda millî gururun varlığının ispatıdır. Ancak onun kanaatine göre Millî Mücadele savaşı gerçek bir kurtuluş savaşı değildi. Memleketi kan gölüne çeviren İttihatçıların tekrar iktidara gelmek için yaptıkları bir kardeş kavgası bir kardeş boğazlaşması idi. O, I. Birinci Dünya Savaşı’nda büyük acılar yaşayan Türk milletinin daha fazla felaketle karşı karşıya kalmaması için savaş yerine derhâl barış yapılmasını istiyordu.

Yazarın gayesi ülkenin çok daha kötü bir duruma düşmemesini istemesiydi. Refik Halit bu iyi niyetlerine rağmen Mütareke Döneminde Millî Mücadele’ye muhalif hareket etmesinden ve bu amaç doğrultusunda basın yayın faaliyetlerinde bulunmasından daha sonra büyük bir pişmanlık duymuş ve bunu samimi bir şekilde

¹⁰⁶¹ R.H.Karay, **Minelbab İlelmihrab**, s. 130.

¹⁰⁶² R.H.Karay, **Guguklu Saat**, s. 13.

¹⁰⁶³ Yüzellilikler hakkında ilginç bir değerlendirme için bkz. Çetin Altan, “*Çekmek, Çektirmek, Çekişmek Üstüne...*” **Milliyet**, 23.08.2007.

¹⁰⁶⁴ Vehbi Vakkasoğlu, **Bazen Hazin, Bazen Rezil, Bu Vatanı Terk Edenler**, İstanbul, Divan Matbaası, 1977, s. 116.

¹⁰⁶⁵ İlhami Soysal, “*Türk Siyasal Yaşamında Yer Almış Başlıca Siyasal Dernekler, Partiler ve Kurucuları*”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c. 8, İstanbul İletişim Yayınları, 1983, s. 2011.

itiraf etmiştir: “...*Bana kalırsa, Millî Mücadele’de, bir aralık, seciyesiz addolunarak Anadolu’dan kapı dışarı edilmesine rağmen yabana atılamaz ve herhâlde bir listeye sokulup da millî hudut dışına haricine çıkarılacak hainlerden sayılamaz. Fikrimce yapılacak şey sadece onu devlet hizmetinde kullanmamaktır ve zannedirim ki şimdi yapılan da budur. Ona bu ceza, bize şu mükâfat yetiştir!*”¹⁰⁶⁶

Daha sonradan yayımlanan eserlerinde de, bu dönemde kazanılan başarılarından övgüyle bahseden yazar millî bir gurur ve hisle şu değerlendirmelerde bulunmuştur: “...*İnşallah azgın Sakarya’nın korkunç kenarlarında Yunan taarruzu da kırılır ve hasret ile bağrımızın yandığı bir sulh, büyük nehirler ve büyük dağlarla şereflenmiş olan vatanımızın bakiyesini de istila ve tahriplerden artık büsbütün kurtarır!*”¹⁰⁶⁷ “*Lozan barışı, dışarıda kalanları (Yüzellilikler listesiyle yurt dışına sürülenleri kastediyor.) bile dik adımlarla yürümesini sağladı. Böyle olduğu içindir ki çekinmeden Musavva’ya indik. Haşmetine rağmen İtalya’yı hiçe sayıyoruz!*”¹⁰⁶⁸ Sürgün yıllarında da Atatürk’ün kendinden “*Refik Halit orada daima Türk kültürüne hizmet etti.*”¹⁰⁶⁹ şeklindeki mütalaasından ayrıca memnuniyet duymuştur.

Refik Halit’e göre, yeni nesiller gerçekten ve canı yürekten Kemalist olacaklardır. Bunun için Mustafa Kemal’i en lüzumlu zamanında öldürmeye kalkışan o tayfayı, (İttihatçıları kastetmektedir.) tarihin hükmü hilâfına safsatılara kapılıp vatanperver, kahraman ve hüsnü niyet erbabı diye kabule katıyen yanaşmayacaklardır. Onların hüsnü niyet dedikleri mefhum, bunca hata, cinayet ve hezimetlerle kıtallerden ve hele kimseyi dinlemeyip koca vatani bir değirmi toprak boyuna getirip defolup gittikten sonra, artık müdafaalarında kullanılacak tabiyelerden değildir. Ona göre Kemalizm’in bir büyük faydası da kafalardaki İttihatçılığı kazımasıdır. Kafaları kazılamayanlar ise ya öldürülerek ya asılarak veyahut da ömürlerini bitirerek hayat sahasından çekilmişlerdir:¹⁰⁷⁰ “...*Daima iddia ederim ki memleketi batıran İttihat ve Terakki ruhu, memleketi kurtaran Atatürk’le hiçbir zaman bağdaşamamıştır. Hele o cemiyetin bir zamanlar mevki ve servet sahibi ettiği, buna karşılık yazı, söz ve propaganda yoluyla davulunu çaldırıtığı şahıslardan o haslet beklenemezdi. Ve o şahıslar Atatürk’ü şiddetle kıskandılar, yerini*

¹⁰⁶⁶ R.H.Karay, **Deli**, s. 164.

¹⁰⁶⁷ R.H.Karay, **Ay Peşinde**, s. 33–34.

¹⁰⁶⁸ R.H.Karay, **Nilgün**, s. 65.

¹⁰⁶⁹ R.H.Karay, **Minelbab İlelmihrab**, s. 33.

¹⁰⁷⁰ N.Karaer, 1998, s. 120.

alamadıklarına üzülererek öldüler.”¹⁰⁷¹ “Kara Kemal Bey ile onun bankacılık ve iaşecilik grubuna sokulan kardeşi Abdi Rıza devir değişince birçoğu gibi Cumhuriyet rejimine yamandı. Bu zümreden bazıları yeni idareyi büsbütün ellerine almak ihtirasını yenemediler. Darağaçlarında can verdiler.”¹⁰⁷²

Yine bir başka değerlendirmesinde bir zamanlar aleyhine yazılar yazarak baltalamaya çalıştığı ve başarıya ulaşmasından sonra memleketi terk etmek zorunda kaldığı, Atatürk ve Millî Mücadele hareketi için hatıratında şunları yazmaktadır: “Acaba bir Mustafa Kemal zuhur edip de millî şuur ve şerefimizi tazelemese idi, bugün bu satırları yazarken görüldüğüm kadar işi mühimsemez, yarı alaycı bir lisan kullanabilir miydim? Atatürk ömrümüz boyunca bizleri kan ağlamaktan kurtarmıştır. Kısacası bu! De Gaulle de sonradan Fransa’da ona az çok benzer bir başarıya erişmiştir, ama tek başına değil; başka milletlerin ordusuna katılarak. Biz ise sadece kendi eserimiz, kendi gücümüzle... Asıl Türk malı odur, Millî Mücadele!”¹⁰⁷³

Yazar II. sürgün yıllarında Türkiye’de meydana gelen iç meseleleri de dikkatle takip etmiştir. Örneğin İngilizlerin, Musul meselesinde Türkiye’nin elinin zayıflaması için kullandıkları Şeyh Sait ve avenesinin başlattığı isyan ve II. Dünya Savaşı’nın kendini yavaş yavaş belli ettiği dönemde emperyalist bir siyasetle Türkiye topraklarında hak iddia eden İtalya’nın faşist siyasetini yazı ve makalelerine malzeme yapmıştır: “...Bu rolün memleketimle ilişkili olması kuşkusıyla birden kan başıma çıktı. İngiliz yüzbaşısı Mod-Fold’un, yedi sene evvel Bağdat’ta Kürt ve Ermenilerden bazılarını toplayarak Hoybun isminde bir cemiyet kurduğunu, bu komitenin Şeyh Sait ve Ağrı Dağı isyanlarıyla bizi yorduğunu hâla da emniyet teşkilatımızı meşgul ettiğini öğrenmişim.”¹⁰⁷⁴ “...İtalyan kaptan yeni Türk rejiminin memlekette çıkardığı hanedana saygı göstermek suretiyle Atatürk’ten hıncını almak niyetinde!”¹⁰⁷⁵

Türkiye’de ihdas edilen yeni rejime daha önce ihtiyatlı yaklaşarak daha sonradan Mustafa Kemal ve Cumhuriyet rejimi için oldukça olumlu değerlendirmelerde bulunan yazarın “Ben hayatta her şeye muhalifim” düsturundan hareketle bu dönemde meydana gelen eksiklikleri ve hataları da eleştirmekten geri kalmamıştır. Bir mizah ve hiciv yazarı olan Karay’ın bu tenkitlerinin vefatına kadar

¹⁰⁷¹ R.H.Karay, **Bir Ömür Boyunca**, s. 291–292.

¹⁰⁷² R.H.Karay, **Kadınlar Tekkesi**, s. 354.

¹⁰⁷³ R.H.Karay, **Bir Ömür Boyunca**, s. 241–242.

¹⁰⁷⁴ R.H.Karay, **Yezidin Kızı**, s. 12.

¹⁰⁷⁵ R.H.Karay, **Nilgün**, s. 25.

da devam ettiği daha önce belirtilmişti. Örneğin bir eleştirisinde şu ifadelere yer vermiştir: “Doğrusunu isterseniz sonradan ben Atatürk’ü tuttum da, yine hükümetlerini ve arkadan gelenleri tam randımanla bir türlü tutamadım.”¹⁰⁷⁶

Cumhuriyet döneminde askerlerin, edebiyatçıların ve politikacıların konsolos, büyükelçi ve bürokrat olarak atanması yazarın ilgisini çekmiştir. Hatta bu durumu kendi hayat serüveni ile karşılaştırmıştır: “...Ankara Hükümeti ilk kuruluşu sıralarında istihbarat ve millî emniyet bakımlarından mühim gördüğü yerlere bu gibi işlerde bulunmuş askerleri yollamak usulünü tutmuş olduğundan onu da konsolos yapmıştı.”¹⁰⁷⁷ “Peki ben ne oldum? Dokuz köyden kovuldum, yani çeşitli maceralar geçirip epeyce hurpalandığım hâlde, nasılsa –dört diyemezsek de- üç buçuk ayağımın üstüne düşebildim. Şu satırları yazdığım 1964 yılı başlarında; başımızı soktuğumuz bir evimiz, misafirlerimize açık, tadı tuzu yerinde yemekler çıkaran bir soframız, kıymetli dostlarımız, baskıları tekrarlanan kitaplarımla, hatırat ve romanlarımla sağladığı, şöyle böyle bizi kimseye minnet ettirmeyen bir geçim kaynağımız yok mu? Bu kadarcığı belki çok kimseye yetmez, ama yaşadığım vartalardan sonra bana yeter de artar bile!”¹⁰⁷⁸ Yazar Millî Mücadele’de görev almış bazı kimselerin daha sonradan hak etmedikleri görevlere gelmelerini ve servet sahibi olmalarını “...Ben ki inkılap elebaşlarına serveti yaraştıramıyordum?...”¹⁰⁷⁹ şeklinde eleştirdiği gibi yine askerlerin devlet kademesinde, günümüze değin de süren birçok mevkileri kolayca elde etmesini ve bu mevkileri çıkarları doğrultusunda kullanmalarını olumlu karşılamamıştır: “Politikayı ordunun ve askerinin yaptığı henüz iptidai devletlerde, hiçbir grup başına kuvvetli bir askeri şahsiyet almaksızın hükümette duramaz.”¹⁰⁸⁰

Refik Halit Karay, Mustafa Kemal Paşa’yı hariç tutarak Cumhuriyet Halk Partisi ve ileri gelenlerine pozitif bir yaklaşım sergilememiştir. Tek parti iktidarının ülkeyi müreffeh bir seviyeye taşıyamadığını düşünen yazar, bu partinin ülkede gerektiği gibi yatırım faaliyetlerine ağırlık vermediğini belirtmiştir: “...Eski vilayetlerinizin küçültülerek artan sayılarını mı vereyim? Altmış üç! Cumhuriyet Halk Partisi’nin bayrağındaki altı okun neye işaret ettiklerini mi anlatayım? Cumhuriyetçiyiz, milliyetçiyiz, halkçiyiz, laikiz, devletçiyiz, inkılapçiyiz. Yoksa

¹⁰⁷⁶ R.H.Karay, **Bir Ömür Boyunca**, s. 285.

¹⁰⁷⁷ R.H.Karay, **Dişi Örümcek**, s. 6.

¹⁰⁷⁸ R.H.Karay, **Bir Ömür Boyunca**, s. 328.

¹⁰⁷⁹ R.H.Karay, **Yezidin Kızı**, s. 139.

¹⁰⁸⁰ R.H.Karay, **Minelbab İlelmihrab**, s. 203.

Sümerlere, Etilere dayanan yeni ırk nazariyenizi mi izah edeyim?”¹⁰⁸¹ “Şimdiye kadar (Atatürk’ten sonraki dönem kastediliyor) şu koca şehirde Amerika’nın küçük kasaba otellerinden birini bile kuramadık. Kıt kanaat geçinen bir ulusuz. Bizi kendi yağıyla kavrulmak prensibinden kurtarıp içeriye yabancı sermayeyi iyi şartlarla sokacak, hükümetin ekonomik siyasetini cesaretle yürütecek, bütün sosyal hayatın gidişini değiştirecek bir devlet adamı lazım...”¹⁰⁸²

Özellikle İsmet İnönü’nün yönetiminden ve tek parti iktidarından memnun olmayan yazar, “Gerçekten ne idi o bir zamanlar, tek parti zamanları, hele tek parti bakanları?”¹⁰⁸³ diye başlayan yazısında tek partide milletvekilliği, amirlik, memurluk yapanların hatta tek partiye mensup olanların nasıl hesapsız, kitapsız davrandıklarını hicvetmektedir. Ona göre, tek parti bakanları korku bilmez, korkuturlardı. Gazeteciler fazla soru sorduklarında surat asar, hepsini başlarından savarlardı. Hükümet icraatı aleyhinde yazı yazan gazete derhâl kapatılırdı. “Bunu kimseler yapmamıştı ki? İsmet Paşa kabinesi, Paşanın seçtiği başbakanları, arkasından gelenler, Saydam’ından Saraç’ına, Saka’sından Serçe’sine kadar hepsi. Ah ne hoştu böyle başbakanlığa, bakanlığa erişmek!”¹⁰⁸⁴ diye devam eden aynı yazısında, bir tek kişinin çıkıp da nedir bu yapılan diye sormadığını, öylelerinin derhâl mimmendiğini, alkışlanmaktan başka bir tek sözün dahi işitilmediğini ifade etmektedir. Ona göre tek partili dönemde mecliste ittifakla karar alındığından, sağı solu kollamak lüzumsuz sayılıyor, demokrasi, sosyal adalet, kalkınma veya reform kelimeleri siyasi lehçede yer almıyordu: “Tek parti ile Cumhuriyet bayramları kutlar; kurulur, kurumlanırdık; rahat eder, böyle gider sanırdık... Böylece harpler geçer, sulhler gelir, dünya değişir, biz bağlandığımız yerde otlar, geliştireceğimize gerilerdik.”¹⁰⁸⁵ diyerek tek parti ile ilgili düşüncelerini özetle; “İşte bu gün duyduğumuz o günlerin acısı, çektiğimiz o günlerde yediğimiz hurmaların sancısıdır” şeklinde ifade etmektedir.¹⁰⁸⁶

Refik Halit, çok partili hayatı ise fevkalade iyi karşılamıştır. Ona göre, devlet işlerinin gizli kapaklı görülmesine, saman altından su yürütülmesine devam edilseydi, şimdi açığa vurulan aksaklıklarla, uygunsuzluklar, kısa süre zarfında birkaç misli artmış, hiç düzelemez, temizlenemez hâle gelmiş olacaktı. Zira yine

¹⁰⁸¹ R.H.Karay, **Yezidin Kızı**, s. 11.

¹⁰⁸² R.H.Karay, **Yerini Seven Fidan**, s. 140.

¹⁰⁸³ R.H.Karay, **Bir Ömür Boyunca**, s. 293.

¹⁰⁸⁴ a.g.e., s. 294.

¹⁰⁸⁵ a.g.e., s. 295.

ekseriyet partisine dayanan idare kuvveti bir zamanki ne istersem, nasıl istersem, hangisi hoşuma giderse öyle yapar, onu yaparım başıbozukluğundan çok partili hayata geçilmekle uzaklaşmıştır. Çünkü iktidar partisi “Ne derler? Ne tesir hâsıl eder? Fena mı karşılanır?” diye düşünme mecburiyetine sokulmuştur. Böylelikle umumî efkâr hesaba katılmağa, kendi partisinden gayrı ikinci bir otorite kabul edilmeye başlanmıştır. Ona göre, çok partili sistemle demokrasiye doğru gidişin bir faydası da şu olmuştur, yıllardan beri devam eden ve kötü mübâyaaalar, kötü ithâl ve ihraçlar, kötü hatır saymalarla çığ gibi büyüyüp ezici bir mahiyet alan iktisadî, aynı zamanda ahlâkî bir buhranın meydana çıkmasına, daha doğrusu açıklanmasına imkân vermesidir.¹⁰⁸⁷

Refik Halit, demokrasinin daha doğrusu hürriyetin topluma yaptığı en büyük iyiliğin, laçka ve yalama olmuş bir makinanın sesini işitme imkânını vermemesi olduğunu düşünmüştür. Ona göre tek parti sistemi bu sesi boğar duyurmazdı. Fakat ne yazık ki yine o demokrasi vidaları sıkıştırıp civataları değiştirecek bütün lüzumlu aksamı yağlıyacak makina ustalarını bulamadı, iş başına getiremedi. Türkiye’de iyi siyasetçi ve devlet adamı yetişmediğini düşünen yazar, bunlara ilâve olarak: “Şef ve tek parti sistemi zayıfladıktan, bu sistem eski otoritesinden fedâkârlık ettikten sonra artık herşeyi, iyiliği ve fenalığı esasta biricik kuvvet olan Büyük Millet Meclisi’nden bekliyoruz. Ayrıca behemehâl ıslâhı icab eden iktisadî gidişimizi en doğru yola sokmak o Meclisten beklenen başlıca iştir, bir iş ki her düşünce ve endişenin üstündedir.”¹⁰⁸⁸ değerlendirmesinde bulunmuştur.

14 Mayıs 1950 seçimlerini büyük bir memnuniyetle karşılan yazar, Türkiye’de artık bir iktidar değişikliği ile Cumhuriyet Halk Partisi’nin kasvetli ve çözümsüzlük üzerine kurulu politikalarının sona ermesi, bürokrasi başta olmak üzere birçok alanda değişikliklerin yapılması gerektiğini düşünmüştür. Uzaktan uzağa Demokrat Parti’yi destekleyen yazar, tek partiye yeniden eski tek parti rahatlığının verilmemesi ve ülkenin tam anlamıyla demokrasiye geçebilmesi için 14 Mayıs 1950 seçimlerinin önemini vurgulamıştır: “14 Mayıs’ta yapılan seçimlerin neticesi bir partinin gidip, yerini rakibine bırakmasaydı. Bu vaka ancak bir haftalık; politikacı tiplerinin çoğu

¹⁰⁸⁶ a.g.e, s. 295.

¹⁰⁸⁷ N.Karaer, 1998, s. 113–114.

¹⁰⁸⁸ Refik Halit Karay, “İktisadi Tehlike Önünde”, *Aydede*, Nu: 91–55, 13 Kasım 1948.

*rüzgâr vurmuş fenersiz mumlar gibi sönuvermişlerdi; yüksek memurların da birer ayağı çukura girmişti.”*¹⁰⁸⁹

Hayatında iki defa büyük sürgün görmüş, 1927’lerden itibaren politikadan tamamen uzaklaşmış olan yazar 27 Mayıs 1960 darbesinde kendisinin siyaseti daha önce bırakması,¹⁰⁹⁰ sadece edebî yazılarıyla meşgul olması nedeniyle hiçbir zarar görmediğini belirtmiştir. Bununla birlikte bu darbeye olumsuz bir bakış açısı çizdiğini belirtmekten de geri kalmamıştır: “...27 Mayıs curnatasında (*Bıldırcın akını*) Allah’a şükür, beni arayan soran olmadığı gibi makam-ı âliyye yazılmış naz-ü niyaz namelerim de çıkmadı. Yoktu ki çıksın, bir şeye karışmamıştım ki –Gel buraya- denilsin. Hele son zamanlarda nam-u nişanımı bile kaybettirmiştim, memleketin ab-u havası bana yetiyordu. Hukûmete değil, hürriyete bile ihtiyacım yoktu! Mevcut hürriyetle yetinebiliyordum. Fi tarihinde fazlasını istemiştik de evdeki bulgurdan da olmamış mıydık?”¹⁰⁹¹

3.2.4. Dünya Tarihî, Türkiye’den Ayrıldıktan Sonra Arap Yarımadasına ve Arap Topluluklarına Bakışı

Refik Halit Karay, eserlerinde Türkiye dışında meydana gelen tarihî ve siyasi konulara ilgi duyan ve bu konular üzerinde değerlendirmelerde bulunan yazarlardan biridir. Hemen hemen bütün eserlerinde daha önceden yapmış olduğu tarihî araştırmalardan ve yaşadığı dönemle ilgili gözlemlerden istifade etmiştir. Yazarın dünya tarihî ile ilgili olarak üzerinde durduğu konuları genel itibariyle Amerika tarihî, Güney Amerika tarihî, Avrupa tarihî, Asur, Çerkez, Dürzî¹⁰⁹² ve Yezidi tarihî, doğulu ve batılı mütefekkirler, I. ve II. Dünya Savaşları,¹⁰⁹³ tarihî açıdan mimari yapılar gibi başlıklar altında toplamak mümkündür.

Özellikle II. Sürgün yıllarında yaşamını sürdürdüğü Lübnan ve Suriye’de yaptığı gözlemlerde Arap yarımadasından Arjantin’e yapılan göçler, Osmanlı

¹⁰⁸⁹ R.H.Karay, **2000 Yılım Sevgilisi**, s. 71.

¹⁰⁹⁰ R.H.Karay, **Bir Ömür Boyunca**, s. 211.

¹⁰⁹¹ a.g.e, s. 138.

¹⁰⁹² Refik Halit Karay’ın eserlerinde Dürzîler ile ilgili değindiği mevzular için bkz. **Çete**, s. 76; **Yezidin Kızı**, s. 9; **Yer Altında Dünya Var**, s. 163.

¹⁰⁹³ Refik Halit Karay’ın eserlerinde II. Dünya Savaşı ile ilgili değindiği mevzular için bkz. **Bir Ömür Boyunca**, s. 293, 294; **İlk Adım**, s. 173, 174; **Bugünün Saraylısı**, s. 16, 34, 51, 52, 57, 58, 203; **Anahtar**, s. 54; **Dişi Örümcek**, s. 99; **Aydın Ondördü**, s. 32; **Yerini Seven Fidan**, s. 24, 51, 52, 177, 261; **Nilgün**, s. 48, 270, 271, 341, 463, 470, 540; **Tanrıya Şikâyet**, s. 28, 29, 30, 31, 32, 33, 36, 42, 48, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 146, 152, 153, 154, 155, 168, 169.

Devlet'inden ayrıldıktan sonra Arap Devletleri ve bu devletlerin Türkiye'ye bakışları¹⁰⁹⁴ ile ilgili olarak birçok saptamada bulunmuştur.

Yazarın, tarihin çeşitli dönemlerinde, dünyanın farklı coğrafyalarında meydana gelen önemli vakaları eserlerinde ustaca kullandığını daha önce belirtmiştik. Bir değerlendirmesinde: “...Değil bir hüsun ilahesinin Nemrut veya Haccac'ın bile ismi her gazetede onunki kadar yer tutsa, duvar ilanlarına geçse aylarca süren atışma ve duruşma vesilesi olsaydı uyumunda pek tabidir ki, efsane ve tarihin bu sevimsiz ve zalim simaları ile de karşılaşabilirdim. İyi ki müstehcen davasına Afrodit sebep oldu. Yoksa hayalime güzellik perisinin zambak ve limon çiçeği neşreden rayihâli vücudu yerine Nemrut'un av eti ve fena tabaklanmış deri, Haccac'ın hacıyağı ve deve kılı kokan vücutları girecek, fikrime ve yatağıma kümes ve ahır havası sinecekti...”¹⁰⁹⁵ ifadelerini kullanan yazarın, tarihin önemli simalarından Nemrut, Haccac, Afrodit gibi kişilikleri oldukça iyi tanıdığı ve bunların üzerine değerlendirme yapabildiğini görmekteyiz.

Coğrafi keşif hareketlerinde oldukça mühim bir yere sahip Amerika Kıtası'nın keşfi, Avrupalıların bu kıtaya yerleşmesi, yerlilerle aralarında yaşanan çatışmalar ve bu kıtadan dünyaya yayılan bitki ve meyveleri de eserlerinde malzeme yapan Karay, bu konularla ilgili olarak şu açıklamalarda bulunmuştur: “...Zavallı talihsiz Kristof Kolomb, keşfettiği yenedünyaya kendi adının verilmesi saadetinden mahrum kalmıştı. Hâlbuki senin kültürleştirip istifaya mazhar kıldığın tatlı, tombul, lezzetli fasulyenin ismini taşıyor, onu da, adını da ebediyete eriştirdin. Bilhassa ot ve zerzevat yemenin sıhhat kaideleri sırasına girdiği bu asırda bu ne talihtir.”¹⁰⁹⁶ Zira Kolomb'un keşfettiği yer de Asya'nın devamından başka nedir? Halk, sosyal durumu gerilemiş olmasından dolayı gelenlere karşı koyamadı. 1700 senesinde bütün Arjantin'de altı yüz bin kişi vardı ve bunun yalnız yetmiş bini Avrupalıydı. Bugün on üç milyon arasında ancak yirmi bin yerli kalmıştır.”¹⁰⁹⁷

Slav, Frank, Anglo-Sakson ve Asur tarihî gibi pek çok edebiyatçının ilgisini çekmeyecek konularda da mütalaalarda bulunan yazar, bu milletlerin tarihî serüveni ve Türklerle olan ilişkilerini bir tarihçi üslubuyla okuyucusuna aktarmıştır: “Slavlar

¹⁰⁹⁴ Refik Halit Karay'ın eserlerinde Türkiye'den ayrıldıktan sonra Arap Devletleri ve bu devletlerin Türklere bakışı ile ilgili değindiği mevzular için bkz. **Dört Yapraklı Yonca**, s. 127, 149; **Sürgün**, s. 150, 151, 152, 202; **Bugünün Saraylısı**, s. 188, 189; **Gurbet Hikâyeleri**, s. 5, 13, 14, 29, 68; **Yer Altında Dünya Var**, s. 107, 111; **Dişi Örümcek**, s. 21, 43.

¹⁰⁹⁵ R.H.Karay, **Makyajlı Kadın**, s. 10.

¹⁰⁹⁶ a.g.e, s. 42.

¹⁰⁹⁷ R.H.Karay, **Yezidin Kızı**, s. 21.

daha kendi varlığını bulalı kaç yüzyıl oldu. Anglo-Saksonlar ve Franklar dünkü vahşilerdir. Dünya uygarlığına çok sonradan kavuşmuşlardır.”¹⁰⁹⁸ “İngiltere'nin büyük savaşta (I. Dünya Savaşı) üzerimize saldırttığı Asurlular ne oldu? Irak bu azınlığın idari bağımsızlığını bile tanımadı. Bir süre Mezopotamya'da başka azınlıklara karşı silah sallattıktan sonra kapı dışarı etti. Bence bu küçük varlıklar yaşadıkları ve barındıkları topraklarda, daha büyük felaketlere uğramamak için, çoğunluğa uymak yolunu tutmalıdırlar.”¹⁰⁹⁹

Yazarın üstünde ısrarla durduğu önemli konulardan biri de I. ve II. Dünya Savaşları'dır. *Gurbet Hikâyeleri*'nde I. Dünya Savaşı sırasında yaşanan önemli tarihî olaylar üzerine hikâyeye kurgulamalarını yapan yazar, *Tanrıya Şikâyet* adlı eserinde ise II. Dünya Savaşı konusuyla uzun uzadıya meşgul olmuştur. Yazar bu yılları yaşayan bir edebiyatçı olarak diğer eserlerinde çok az rastlanır biçimde karamsar bir tablo çizmiştir. II. Dünya Savaşına dair yazdığı, “*Dönün Kuşlar, Dönün Geldiğiniz Yere*”,¹¹⁰⁰ “*Harp İlahi ile Su Perisi*”, “*Eski Zaman Masalı*”,¹¹⁰¹ “*Tehlikeli Bir Mesele*”, isimli yazılarında eleştirel ve karamsar bir gözlemlerle, dünyada meydana gelen ve vahşet olarak yorumladığı vakalar hakkındaki düşüncelerini aktarmıştır.

I. Dünya Savaşı yıllarında Arap topraklarında yaptığı misyoner faaliyetleri ile tanınan ve Arapların Türk hâkimiyetinden çıkarak, bağımsızlıklarını elde etmeleri gerektiği yalanıyla, bu ülkeleri İngiltere'nin boyunduruğu altına almak için her türlü tezgâhı düzenleyen Lavrens üzerine başlı başına bir hikâyeye yazan yazar, bu ajanla ilgili olarak şu bilgileri vermektedir: “...*Lavrens de bu kahveden severdi. Genel Savaştan önce Karkamış'a bir İngiliz Kurulu gelmişti, harabeleri kazmak, antika aramak için... Ben o kurulun kılavuzu, el ulağı, kâhyası idim. İşte Lavrens de kurulun içinde idi, arkadaşı Vood'la beraber... Daha o zaman Lavrens, Londra yöresinde bir çocuğu ezmek için motosikletini ağaca çarpıp kafatası yarılarak ölmemişti. Dediğim 1929 yılı...*”¹¹⁰²

II. Dünya Savaşı'nın bütün dehşetiyle patlak vermesi, bir anda dünyanın tamamını etkisi altına alması, büyük güçlerin dışında, savaşla hiçbir alakası olmayan milletlerin de bütün güçleriyle sırf büyük devletlere yaranabilmek için savaşa girmeleri konularını da inceleyen yazar, bu hususlarla ilgili olarak da şu

¹⁰⁹⁸ R.H.Karay, *Çete*, s. 107.

¹⁰⁹⁹ R.H.Karay, *Yezidin Kızı*, s. 22.

¹¹⁰⁰ Bkz. “*Dönün Kuşlar Dönün Geldiğiniz Yere*”, *Tan*, 17 Mart 1940.

¹¹⁰¹ Bkz. “*Eski Zaman Masalı*”, *Tan*, 03 Aralık 1939.

¹¹⁰² R.H.Karay, *Gurbet Hikâyeleri*, s. 52–53.

saptamalarda bulunmuştur: “Büyük devletler, küçük milletleri politikalarına bir alet olarak kullanırlar, aldatarak harekete getirirler ve bu aldatma işi için de milyonlar sarf ederek becerikli ajanlar kullanırlar.”¹¹⁰³ “...Tarih zannederim, hiçbir asırda beş kıtayı, birden kaplamış böyle bir felaket serisi kaydetmiyor. Yalnız bir tanesi, bir tek insan ömrünün tamamına kâfi ve vafî gelebilirdi. Onun sillesi içine düştüm diye böbürlenmek yalnız insan denilen manasızca, mantıksızca, mecnunca mağrur bir münasebetsiz mahlûkun kârı olabilir... Milyonlarca insan iki taraf olup birbirinin boğazına sarılacak. Mihver devletleri arzın mihverine doğru bir bomba sokuyorlar, fitilini ateşlemek üzeredirler. Demokrat devletler de tul ve arz daireleri boyunca ateşten çemberler getirdiler, alevden tekerlekler etrafa yürümeye hazır. Öyle bildiğin Atilla, Cengiz, Hülagü, Şarlman, Şarlken, Napolyon ve umumî harp muharebeleri bu yenisinin yanında şenlik gecesini gibi kalacak... İçinde bulunduğumuz dünya harbi şüphesiz ki eskisinden yakıcı, yıkıcı, altüst edici, kanlı ve korkunçtur. Fakat olacağı sanılandan çok daha hafif, daha az zararlı geçmektedir. Zira fen ve teknik Tanrıya bin şükür ilim adamlarının kafalarında hayalini kurdukları dereceye henüz ulaşamamıştır. Ulaşamaz olsun!..”¹¹⁰⁴

Refik Halit Karay, 1939 yılından 1945 yılına kadar bütün insanlığı meşgul eden ve tarihin o döneme kadar kaydettiği en büyük savaş olan II. Dünya Savaşı'nın hiçbir ülkeye yarar sağlamayacağını, hiç kimsenin çok büyük kazanımlar elde edemeyeceğini ve bu vahşetin insanlığın mahvına neden olacağını düşünmüş ve eserlerine yansıyan düşüncelerinden anlaşıldığı kadarıyla büyük bir endişeye kapılmıştır: “...Biz insanları el ele, kol kola, çiftede sandık, kırmızı fındık gibi tatlı, eğlenceli dost ve masum oyunlarla sarmaş dolaş vakit geçirirken görmek isteriz: alt alta, üst üste boğuşurken ve dalaşırken değil... Harp zaten, Nasrettin Hoca'nın at üstünde kavut denilen şekerli unu yemesi gibi bir şeydir, ağzına atmadan çoğunu yel alır, götürür. Hocayı bu hâlde görenler sormuşlar: Ne yiyorsun? Bu gidişle hiç demiş. Hangi Fatih'in elinde istila ettiği ülkeler tapulu kaldı? Hangi cihangirin imparatorluğu ayaküstünde durabildi. Hangi zafer tam ve edebî oldu? Buna rağmen hâla içinizde bütün eski ve yeni tarihin hatalarını tekrarlamak isteyenler, kan dökmeye can atanlar var. Bunlardan birine demelisiniz ki: Eski Roma İmparatorluğu'nu kurmak istiyormuşsun; haritası hazırmış; âla fakat kurulmuş olanlardan elinde artakalan biçimsiz parçanın haritasına bak. Yolunmuş koçandan

¹¹⁰³ R.H.Karay, **Yezidin Kızı**, s. 22.

farkı yok... Bunu ibret gözü ile gör de aynı akıbeta uğrayacak olan yenisini kurmak zahmetine bari katlanma!...”¹¹⁰⁵

Refik Halit Karay’ın eserlerinde dikkati çeken bir diğer önemli husus da Türkiye’de ayrıldıktan sonra Arap ülkeleri ve Arap halklarının vaziyetidir. II. Sürgün hayatının tamamını Lübnan ve Suriye’nin çeşitli şehirlerinde geçiren yazar, bu ülkelerin durumlarıyla ilgili birçok tespitte bulunmuştur. Çocuklarının ifadelerine göre, Araplardan hiç bir zaman hazzetmeyen Karay, 16 yıl sürgünde Araplarla birlikte kaldığı hâlde Arapçayı derinlemesine öğrenmek istememiş, bu dili konuşmamış ve yazmamıştır. Üstelik oğullarının Arapça öğrenmelerini de istememiştir.¹¹⁰⁶

Arap topraklarında yaşadığı dönemde elde ettiği bilgi ve gözlemlerden yola çıkarak, örneğin bu coğrafyada varlığını sürdüren ve uğradıkları baskıdan dolayı Güney Amerika’ya göç eden Yezidiler ile İslam ve Hristiyanlık dışı bir inanışa sahip Dürzi halkları üzerine şu değerlendirmelerde bulunmuştur: “...Lübnan ve Suriye’den binlerce göçmen Güney Amerika’ya, özellikle Arjantin’e yerleşmişler, zengin olmuşlardı; Arapça gazeteler ve kitaplar çıkarıyorlardı.”¹¹⁰⁷ “Dürziler hakkında bilgimiz, o kadar zaman idaremiz altında yaşadıkları ve bize çoğa mal oldukları hâlde, ne kadar yetersizdir. Onlara Müslümanlara, hatır için Müslüman imişler gibi davranırlar ama aslında Müslüman sayılmazlar. Hristiyanlar da çok az benimsemişlerdir. Kendileri ise her iki tarafa da görünüşte uysal davranarak gizli dinlerinden kimseye sır vermezler.”¹¹⁰⁸

Osmanlı bürokrasinde yetişmiş ve I. Dünya Savaşı’ndan sonra mensubu buldukları ülkelere giderek buralarda çok önemli siyasi görevler üstlenen devlet adamlarının yaptığı faaliyetleri de inceleyen muharrir, bu hususlarda şu çok önemli bilgileri vermiştir: “Böyle söyleyen zat Irak ayan azasından ve sabık vezirlerinden Faiz Taib Bey’dir; Osmanlı ayanından, evvelce Kassam-ı askeri Hoca Erbilli Abdüllatif Taib Efendi’nin torunu.”¹¹⁰⁹ “Ebu Ali henüz çıkmıştı ki odaya Zahir Bey Elabuci girdi. Memleketin esrafından, vaktiyle Birinci Osmanlı Mebusan meclisinde

¹¹⁰⁴ R.H.Karay, **Tanrıya Şikâyet**, s. 9–154–166.

¹¹⁰⁵ a.g.e, s. 14–15.

¹¹⁰⁶ Refik Halit’in oğullarından nakledilmiştir. Bkz. N.Karaer, 1998, s. 119.

¹¹⁰⁷ R.H.Karay, **Yezidin Kızı**, s. 8.

¹¹⁰⁸ R.H.Karay, **Yeraltında Dünya Var**, s. 163.

¹¹⁰⁹ R.H.Karay, **Dört Yapraklı Yonca**, s. 127.

bulunmuş, oğullarını mülkiye mektebinde okutarak vilayet maiyet memurluklarına tayin ettirmiş bir zatın torunu idi.”¹¹¹⁰

Refik Halit’e göre Arapların Türklere bakışının kimi zaman eskiye dönük geleneklerin de verdiği tesirle bir hayranlık halini almış; ancak çoğu zaman yaşanan çeşitli siyasi olaylar nedeniyle düşmanlık ve kıskançlık raddesine varmıştır. Özellikle Hatay meselesi sebebiyle Suriyeliler’in Türkiye’ye büyük bir husumet beslediğini bildiren yazar, İngiliz politikaları sonucu Osmanlı Devleti’ne büyük bir ihanet girişimi içinde yer alan Arap liderlerinin, savaştan sonra da Türkiye ve Türkler’in ilerde kurulacak olası bir Arap Birliği’ne en büyük düşman olacağını düşünmüşlerdir. Yazar Arapların Türk hayranlığı ve düşmanlığı konularında şu iki farklı değerlendirmede bulunmuştur: *“Paşa dediği benim... Daha o zaman teğmendim. Fakat bedevinin gözünde bir Türk subayı her zaman paşadır!”¹¹¹¹* *“Suriye’de gene bilmiyorum ki, yeni Türk rejimine muhalif ve onun devrilmesini isteyen şekil şekil gruplar vardı. Bunlardan bir kısmı yabancıydı. Kilikya’dan çekilmelerini unutamayan bir kısım subaylar ve onların elemanları... Sonra kuvvetli bir Türkiye’yi Arap birliği için tehlikeli gören nasyonalistler... Daha sonra, ancak Cumhuriyet’in yıkılmasıyla vatanlarına dönebileceklerini sanan Osmanlı hanedanı üyeleri ve yüzellilikler... Ermeni ve Kürd bağımsızlığını tasarlayan komiteleri de bunlara eklersek Suriye, her türlü düşmanlık hareketine uygun bir geniş meydana.”¹¹¹²*

3.3. Sosyal ve Ekonomik Konulardaki Düşünceleri

Refik Halit Karay’ın üzerinde durduğu siyasi ve tarihî konuları daha önceki kısımlarda belirtmiştik. Karay, bu konuları eserlerinde incelerken siyasi ve tarihî büyük gelişmelerin temelinde yatan ekonomik, sosyal, geleneksel, dini, coğrafi, kültürel birçok etkeni de eserlerinde incelemiştir. Yazarın sosyal, ekonomik, dini ve kültürel alanlarda üzerinde durduğu konuları en genel hatlarıyla şu başlıklar altında toplamak mümkündür: Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde sosyal hayat,¹¹¹³

¹¹¹⁰ R.H.Karay, **Dişi Örümcek**, s. 43.

¹¹¹¹ R.H.Karay, **Gurbet Hikâyeleri**, s. 9.

¹¹¹² R.H.Karay, **Yezidin Kızı**, s. 13–14.

¹¹¹³ Refik Halit Karay’ın eserlerinde bu konularla ilgili değindiği mevzular için bkz. **Guguklu Saat**, s. 92; **Sürgün**, s. 24, 25, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 195, 196; **Bugünün Saraylısı**, s. 5, 6, 66, 155, 156, 157, 158, 188, 208, 209, 224, 225, 229, 230; **İstanbul’un Bir Yüzü**, s. 8, 12, 13, 14, 36, 37, 99, 100, 101, 102, 107, 116, 147, 148, 169, 170, 172; **Memleket Hikâyeleri**, s. 15, 16, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 63, 64, 65, 66, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 85, 94,

halkevleri, köy hayatı ve köyden kente göç, toprak sahibi çiftçiler ve vergi, yolsuzluk, Türk kadını ve yüksek kademe erkek tipi,¹¹¹⁴ evlilik, Türkiye’de hizmetçi geleneğinin ortdan kalması, Avrupa modasının Türkiye’ye girişi, demiryollarının kuruluşu, eski bayramlar, dinler, inaçlar, gelenekler, âdetler, dil, edebiyat, mizah, hiciv, gazetecilik ve Türk matbuatı, şehirler, tarihî önemi olan nehirler, mevsimler,¹¹¹⁵ bitkiler, iklimler, rüzgarlar, müzik, icatlar ve sinema. Üzerinde tarihî ve siyasi mevzular kadar uzun uzadıya durmamakla birlikte Refik Halit sosyal ve ekonomik konularda da önemli tespitlerde bulunmuştur. Yaptığımız tetkik sonucunda yazarın bu hususlarda da bizzat alıntı yaptığı, çok çeşitli bilgiler verdiği, sosyo-ekonomik tarihî yorumlamalarda bulunduğu ve önemli kişilerden faydalanarak verdiği bilgilere gerçeklik unsuru kattığı görülmektedir. Refik Halit, Türk toplumunun sosyal açıdan 20. yüzyılında başlarında büyük bir tembellek ve uyuşukluk devresi içinde olduğunu belirtmektedir. O, Türk halkının günlük yaşantı içerisinde hiçbir gelecek kaygısı duymadan, mevcut sistemi olduğu gibi benimseyip otorite karşısında bir varlık gösterememesinden şikayetçidir. Yazar bu tembelliğin köyden, şehre; bürokrasiden, askeriye devletine her kademesinde yaşandığını bildirmektedir: “*Memleketi kaplayan tembelliği, durgunluğu kafası almıyordu. Bu uyuşukluk bu kayıtsızlık ne? diye kendi kendine soruyor, cevabını bulamıyordu.*”¹¹¹⁶

Refik Halit’in sosyal meseleler adına üzerinde en çok durduğu konulardan biri savaşların getirdiği hayat pahalılığı, göç ve ailelerin parçalanması hususudur. Savaşların getirdiği olağanüstü hayat şartları içerisinde ekonominin tepe taklak olması, kara borsanın ortaya çıkması, bu durumdan faydalanarak zenginliklerini iyice arttıran harp zenginlerinin halkı sömürmesi ve siyasilerin de bu durumu düzeltecek

96, 97, 98, 99, 100, 101, 119, 120, 135, 136, 168, 169, 170, 173, 174, 175, 176, 178, 179, 180, 181, 182, 183; **2000 Yılım Sevgilisi**, s. 311; **Anahtar**, s. 30, 31, 32, 51, 52, 53, 85, 86, 90; **İki Cisimli Kadın**, s. 7; **Ekmek Elden Su Gölden**, s. 181; **Dört Yapraklı Yonca**, s. 92.

¹¹¹⁴ Refik Halit Karay’ın eserlerinde değindiği Türk kadını ve yüksek kademe erkek tipi ile ilgili mevzular için bkz. **Dört Yapraklı Yonca**, s. 96, 97, 126, 149; **Ekmek Elden Su Gölden**, s. 116; **Bugünün Saraylısı**, s. 5, 6, 66, 208, 209, 229, 258, 259; **Memleket Hikâyeleri**, s. 15, 16, 34, 35, 36, 37, 38, 127, 128; **Anahtar**, s. 90; **Yerini Seven Fidan**, s. 7; **Yer Altında Dünya Var**, s. 309; **Dişi Örumcek**, s. 14; **Kadınlar Tekkesi**, s. 37; **Bu Bizim Hayatımız**, s. 91; **Minelbab İelmihrab**, s. 168; **Tandıklarım**, s. 147, 148, 149.

¹¹¹⁵ Refik Halit Karay’ın eserlerinde bu konularla ilgili değindiği mevzular için bkz. **Bir Avuç Saçma**, s. 132, 133, 134, 135, 147, 148, 149, 150, 151; **Bir İçim Su**, s. 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 150, 151, 166, 167, 168; **Guguklu Saat**, s. 71, 72, 73, 74, 75, 99; **Ay Peşinde**, s. 11, 12, 13, 14, 15; **Makyajlı Kadın**, s. 129, 130, 131, 132, 133, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 152, 153, 154, 155, 156; **Tanrıya Şikâyet**, s. 71, 72, 73, 74, 75, 76, 151; **Tandıklarım**, s. 112, 113, 114, 124, 125, 126, 127; **İlk Adım**, s. 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139.

¹¹¹⁶ R.H.Karay, **Memleket Hikâyeleri**, s. 41.

en ufak bir teşebbüste bulunmaması yazarı endişelendirerek bu hususlarda görüş bildirmeye iten önemli etkenlerdendir. Harpler, beraberinde getirdiği iktisadi zorluklar ve bu zorlukları görmezden gelerek halkın parasına göz dikerek yolsuzluk yapan kişiler hakkında şu değerlendirmelerde bulunmuştur: “*Harpten bahsedilince gözümün önüne gelen o kanlı, korkunç siper ve süngü süngüye boğuşma manzaraları kadar arka sıradaki faciaları da düşünmekteyim. Cephenin bir hızı, bir sirayet edici, unutturucu, hatta dimağı büsbütün yok edip insanı makine hâline sokan bir tesiri vardır.*”¹¹¹⁷ “*Umumî Harp ilan edilince işler değişti. Pahalılık, kıtlık baş gösterdi, şeker, on, yirmi, yüz derken üç yüzü geçti.*”¹¹¹⁸ “*Bizi hamallar kadar yoran, harp meydanlarındaki kadar tehlikelere maruz bulunduran, hayattan usandıran, bedbaht ve illetli eden nedir bilir misiniz? Yolsuzluk; evet yolsuzluk... Bu muhakkak! Fazla koşuyoruz, fazla kuvvet sarf ediyoruz ve bütün bunlara mukabil az eğleniyoruz, az kazanıyoruz, buna sebep yolsuzluk, evet yolsuzluk... Her cins insandan, hatta mercan renkli Amerika vahşisinden, fil derili Polonezyalı’dan, boyunları tasmalı Hotantolardan daha sefil, daha esir, daha yorgun... Yine yolsuzluk daima yolsuzluk...*”¹¹¹⁹ Yine özellikle I. Dünya Savaşı münasebetiyle evinden ayrılan ve bir daha geri dönmeyen yüz binlerce askerin cephelerde eriyip gitmeleri, geride bıraktıkları ailelerinin içine düştükleri zor durumlar ve bu ailelerin ayakta kalabilmek amacıyla verdiği mücadeleler yazarın eserlerinde işlediği konulardandır. Ona göre savaşlar nedeniyle ekonomik alanda olduğu gibi sosyal alanlarda da felaketler yaşanmış, Türk aile yapısı büyük ölçüde zedelenmiş, ahlaksızlık ortamı doğmuş, göçler yaşanmış, şehirler yaşanamaz hâle gelmiştir: “*Meğerse o genç kız, kızı değil; gelini imiş... Samsun’daki oğlunda misafirken harp patlamış, delikanlı işini bırakıp askere gitmiş ve kaybolmuş... Bir buçuk senedir haber almıyorlarmış? Nihayet Samsun’u, bu yabancı memleketi terk edip İstanbul’a dönmeye karar vermişler, parası da yokmuş, arabanın yarı ücretini belediye tesviye etmiş...*”¹¹²⁰ “*Mütareke yıllarında bulunuyorlardı; cepheden veya esaretten sıskası çıkmış dönen, hastaneden tedavisi bitmeden sakat ve illetli olarak kapı dışarı edilen nice yedek subaylar vardı ki, ne maaş alabiliyorlar, ne iş bulabiliyorlardı. Yıllarca özlemini çekerek, yaşadıkları hudutlardan, evlerine dönünce açlıktan ve yoksulluktan bir tutam mutluluk ve rahata kavuşamamışlardı. Bu öyle bir devir idi ki, yalnız askeri bir*

¹¹¹⁷ R.H.Karay, **Tanıdıklarım**, s. 148.

¹¹¹⁸ R.H.Karay, **İstanbul’un Bir Yüzü**, s. 116.

¹¹¹⁹ R.H.Karay, **Kirpinin Dedikleri**, s. 56.

*felakete bağı kalmıyordu; sosyal bakımdan da dünyanın en korkunç, usandırıcı ve kemirici bir devresi idi; koca bir insan soyu, dermansız babalar, ezgin analar, gıdasız çocuklarla, özellikle bozulan bir ahlak ile kavruk, yatkın çürük kalmıştı.”*¹¹²¹

İttihat ve Terakki Fırkası'na muhalefetinden dolayı sürgüne gönderilen yazar savaş yıllarında Anadolu şehir, kasaba ve köylerinde yaşanan büyük sıkıntıları, halkın var olan sosyal yaşamının traji-komik taraflarını, din ve örfün arkasına sığınmış bireylerin gerçek kişiliklerini ve sahtekârlıklarını mükemmel bir tasvir yeteneğiyle *Memleket Hikâyeleri* isimli eserinde irdemiştir. Örneğin küçük bir Anadolu kasabasına düşen bir hayat kadınına Türk toplumunun, kendisiyle çelişen iki farklı açıdan yaklaşımı *Yatık Emine* adlı hikâyede işlenmiştir.¹¹²² Kasabaya kötülük ve ahlaksızlık getireceğini düşündükleri *Yatık Emine* adlı bayanının beldelerine gelmemesi için bazı teşebbüslerde bulunan köylüler, kadın kasabaya geldikten sonra da onu her bakımdan dışlayarak adeta yok etmeye çalışmışlardır. Nitekim *Yatık Emine* soğuk bir kış günü açlıktan dolayı derme çatma ve sobasız bir evde hayata gözlerini yummuştur. Ancak ahlak ve şeref teranesiyle o dönem bürokrasisine diklenen yöre halkının erkekleri, gizliden gizliye *Yatık Emine*'ye cinsel bir arzu, şevk ve istek duymuştur. Nitekim bir gece içlerinde besledikleri arzunun bir ıstıraba dönüşmesi ve isteklerinin önünde daha fazla duramayacaklarını anladıklarında evine gitmişler fakat kadının cansız vücudu ile karşılaşmışlardır. Yazarın 1910'larda yaptığı bu tespit aslında Türk toplumunun, bugün de devam eden birçok sıkıntılarını aksettirmektedir. Geleneklerin arkasına sığınarak başkalarını ahlaksızlıkla damgalamak ancak ilk fırsatta yapılan eleştiriye kulak asmayarak aynı şeyi büyük bir istek ve dayanılması güç bir arzu ile yapmak. Yazarın eleştirdiği en can alıcı noktalardan birisidir. Bu köylerde halkın din adamlarına ve dini sembollere aşırı bir saygı duyduklarını ve aynı zamanda onlardan korktukları tespitinde de bulunan yazar, halkı istediği gibi kandıran sahtekâr din adamlarının, kendi çıkarları doğrultusunda bu insanları nasıl sömürdüklerini hicvetmiştir.¹¹²³

Refik Halit Karay, Osmanlı devrinden itibaren Türk toplumunda sosyal mevki değiştirmenin mümkün olduğunu, Avrupa'da olduğu gibi sınıfların birbirinden keskin çizgilerle ayrılmadığını işaret etmiştir. Türk toplumunda sosyal değişiklikler sonucu ayrı sınıflara mensup insanların evlenmek yolu ile rahatlıkla kaynaştığını bu

¹¹²⁰ R.H.Karay, **Ay Peşinde**, s. 25.

¹¹²¹ R.H.Karay, **Memleket Hikâyeleri**, s. 169–170.

¹¹²² a.g.e, s. 11–38.

yüzden de bazı insanların istedikleri bütün sınıflara kolaylıkla geçtiklerini ifade etmiştir.

Karay'ın bütün eserlerinde üzerinde sıkça durduğu en önemli sosyal meselelerden biri de kadınlar ve sosyal yaşam içindeki rolleridir. Tarihî süreç içerisinde Türk kadınının yaşadığı gelişim ve topluma intibakı konuları üzerinde çok çeşitli görüşler bildiren yazar, kadının anlam ve önemini şu şekilde değerlendirmiştir: “*Kadında sevinç ve yas, varlık ve yokluk, yeni evlilik ve dulluk, beşik ve tabut, bütün dünya mukadderatı daha fazla yakıştığı, onun girdiği tablo daha tesirli ve manalı olduğu içindir ki, korkunç harp levhalarına, matem abidelerine, kahramanlık heykellerine çoğu defa bir kadın ekleriz. Kadın timsal olmak noktasından en fazla sezdiriş kudretini sonsuz ve hudutsuz bir düşündürücülük hassasını haizdir. Bir tabloda ne tavır alırsa alsın, ne şekilde bulunursa bulunsun, ne ile meşgul olursa olsun, serviye yaslansın veya pınara eğilsin, kucağında kedi veya omuzda şal, bir sedire veya çayırlar üstünde tuvaletli ve çıplak verilmek istenen manayı ve uyandırılmak istenen heyecanı büyük bir kolaylık ve belagatle ifade vasıtasıdır; ifade vasıtalarının en zarafetlisi, en çabuk anlaşılanıdır. Kadın hem çok dekoratif ve plastiktir, hem de o nispette fikir işletici ve ruha işleyicidir. Resimde ve heykelde mevsimleri ve iklimleri, manzaraları ve dekorları bir kadın ilavesi ile daha canlı ve süslü gösterebiliriz; erkek yalnız başına aynı tesiri yapamaz; bedii zevkten anlayış kabiliyetimizden mühim bir hissemizi eksiltir. Bir odanın mahrem ruhunu daha ziyade, mesela pencere önünde yününü ören veya kanepesine uzanıp kitabını okuyan bir kadın silueti ile ifade mümkündür. Mesela, İstanbul'un bir ücra, harap, loş, çökmüş sokağını çizerken bir kenarına saçı örgülü, ayağı takunyalı bir küçük kız şekli ilave ettiğimiz zaman garipliğini daha kolaylıkla duyabiliriz; hayatın o köşesindeki mealini daha yakından anlarız.*”¹¹²⁴

Üç Nesil Üç Hayat adlı eserinde Abdülaziz, II. Abdülhamit ve Cumhuriyet dönemlerinde Türk kadınının geçirdiği evrime dikkat çeken muharrir, eskiden yeniye doğru kadının toplum içerisindeki konumunun giderek arttığını ve gelişen özgürlük ortamı içerisinde kendisini daha iyi ifade ettiğini belirtmektedir: “*Aziz devrinde ikindi ezanı kadının ve akşam ezanı erkeğin evine döneceği saatin son haddidir. Aman çocuklar ikindiler okunuyor, geç kaldık, acele yürüyelim, bizi sokakta görenler sonra ne der? Vallahi, efendi duyarsa kıyametler koparır. Terlikçi Ahmet, karısını*

¹¹²³ a.g.e, s. 95–110.

ikinci vakti hâla sokaklarda sürtüyor diye boşamamış mıydı? Üstelik kadının adı da çıktı, bir daha koca bulamadı.”¹¹²⁵ “Aziz devrinde kadın hakkında sokakta bulunmak haddi ikinci ezanı iken Hamit devri iptidasında yayanlara akşam ve arabadakilere yatsı ezanına kadar mesai verilmeye başlanmıştı. Diğer taraftan erkekler için de şehrin gece hudutları genişlemiş, dönüş saatleri uzamıştır. Artık Beyoğlu’na geçenler, yalnız Aziz devrindeki gibi alafrangalığa özenen beyzadeler ve eğlence peşinde koşan mirasyediler değil, orta tabakaya mensup olanlar da...”¹¹²⁶ “Gece yarısına doğru, Taksim meydanı, yani elli sene evvel ecinnilerin karanlıkta top oynadıkları ıssız bir yer ve korkunç bir saat... Cumhuriyet devrinde sinemalarla tiyatrolardan boşanan halk keskin bir ışık altında, tramvaylara, otomobillere koşuyor. Bir kısmı pastacı, mahallebeci dükkânlarına, bir kısmı da heveslerini alamadıkları veya yeni heveslere kapıldıkları için gazinolara...”¹¹²⁷

Karay, Türkiye’de yaklaşık elli yıllık bir süreç içerisinde yaşanan sosyal değişmelere, eskiyi tamamen ret noktasına bazı tenkitler yöneltmekle birlikte özellikle kadının toplumsal gelişimini ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde oldukça büyük acılar yaşanmasına neden olan savaşlar ve bu savaşların getirdiği sosyal yıkıma nazaran Cumhuriyet döneminde bir sükûnet ve huzur ortamının oluşmasına olumlu bir bakış açısı sergilemiştir. Keza Osmanlı devrinde hemen hemen hiçbir toplumsal konumu olmayan, sosyal ve ekonomik hayattan soyutlanan, batılı ülkelerde olduğu gibi üretime ve kalkınmaya katkısı olmayan Türk kadınının, Cumhuriyet’le birlikte rolünün değiştiğini düşünen yazar bu dönemle birlikte erkekle eşit seviyeye gelemese bile kadının topluma uyum sağlamasını ve sosyal alanın her kademesinde yer almaya başlamasını bir kazanım olarak görmektedir. Yazar bu konuyla ilgili olarak şu görüşleri ileri sürmüştür: “O zaman bizim kadınıımız sokakta giderken başı bile örtülü bir nevi ipek kabuklu kaplumbağalardan başka ne idi ki? Biraz fazla baktın mı seyyar muhafazasının içine gömülür, büsbütün görünmez olurdu. Yaz münasebetiyle şehrin her bucağını dolaşırken rastladığım yerlere bakarak düşünüyorum: Artık onlar inanılmaz, akıl almaz, zihin kavramaz birer hatıradır; tuhaf, acı, çirkin, utandırıcı hatıralar ve ne kadar uzakta, tarihin adeta mezarında... Şimdi plajdayım, on kişilik kadınlı erkekli bir grubun arasındayım; hepimizi mayoluyuz, kumlara uzanmışız, ne hayrete, ne hayranlığa düşmeden havadan, sudan, dereden, tepeden

¹¹²⁴ R.H.Karay, **Tanıdıklarım**, s. 147.

¹¹²⁵ R.H.Karay, **Üç Nesil Üç Hayat**, s. 112.

¹¹²⁶ a.g.e, s. 115.

konusuyoruz. Ne kadar tabi hâldeyiz ve yeni vaziyetimizi nasıl da benimsemişiz. Hoşlanıyorum, gülümsüyorum ve taziyik, cebir, cendere, yasak hengâmesinde ömür tüketip de bu tabiata dönüş devrine kavuşmadan peçeli kadın karşısında ve kafesli ev içinde ahirete göçmüş olanları hatırlıyor, talihsizliklerine acıyorum. Keşke yaşasalardı diyorum, bizim gözleri doysaydı da arzuları içlerinde kalmasaydı! Ve zihnimden izbe sokaklar, sopalı bekçiler, yanı kılıçlı komiserler, müzevir mahalle imamları geçiyor; köpek havlamaları, korkutucu öksürükler, hatta silah sesleri işitiyorum; kendimi Bozdoğan kemerinden kaçarken açık bostan kuyusuna düşmüş, boğulur hâlde görüyor, sonra aklımı başıma toplayıp plajda olduğumu anlıyor ve şöyle mırıldanıyorum: Ne huzur, ne bolluk, ne tokluk bu...”¹¹²⁸

Genel manada Türk kadınına olumlu bir bakış açısı çizip, onun toplumsal gelişiminin daha üst noktalara ulaşmasını arzulayan yazar bununla birlikte Türk erkek tipine olumlu bir bakış sergilememiştir: “*Şu var ki kadınlarımız çokluk olarak güzel ve biçimli değiller ama hayret verecek derecede sevimlidirler. Hiçbir yabancı toplumunda sevimlilik, cana yakınlık, başkalarına derhâl geçici ruh kadınlarımız sayesinde buradaki kadar kuvvetli olamaz. Aksine erkeklerimizde ve gençlerde sevimlilik kıt... Nazik olamadıkları gibi ruhları da bir türlü nasıl diyeyim seyyal, uçucu, bulaşıcı bir hafiflik alamıyor... Çoğumuzun ruhu tortulu, telveli!*”¹¹²⁹

3.3.1. Dinler, İnançlar, Gelenekler ve Âdetler Hakkındaki Görüşleri

Refik Halit Karay, Türk toplumunun karakterini oluşturan en temel değerler olan inanç, gelenek, örf ve âdet konularının üzerinde durmuş ve bu hususları eserlerinde işlemiş yazarlardan biridir. Özellikle keskin ve acı gelişmelerin yaşandığı 20. yüzyılın ilk yarısında Türk toplumunun yaşadığı değişimleri, nesiller arası farklılaşmaları, eski ile yeninin karşılaştırmasını, savaşların getirdiği bunalımların halka etkilerini, ekonomik ve siyasi sıkıntıların sosyal yapıda oluşturduğu tahribatı, toplumun en temel birimi olan aile mevhumunda yaşanan çok önemli kırılmaların sosyal hayatı nasıl etkilediğini eserlerinde irdeleyen yazar, sosyal tarih adına önemli tespitlerde bulunmuştur. Karay’ın din ve inançlarla alakalı olarak ilgilendiği konular

¹¹²⁷ a.g.e, s. 118.

¹¹²⁸ R.H.Karay, *Üç Nesil Üç Hayat*, s. 194–195.

¹¹²⁹ R.H.Karay, *Anahtar*, s. 90.

arasında Bektaşilik,¹¹³⁰ Mevlevilik, Alevilik, Yezidilik, Dürzîlik, Hristiyanlık, Müslümanlık, eski bayramlar ve ramazanlar¹¹³¹ yer almaktadır.

Yazarın kaleme aldığı eserlerden özellikle *İstanbul'un Bir Yüzü*, *Nilgün*,¹¹³² *Bugünün Saraylısı*, *Kadınlar Tekkesi*, *Ekmek Elden Su Gölden*, *Guguklu Saat*, *Bir Avuç Saçma*, *İlk Adım*, *Makyajlı Kadın*, *Üç Nesil-Üç Hayat*, *Tanrıya Şikâyet*'te ele alınan konular arasında inançlar ve gelenekler mühim bir yer tutmaktadır. Yazarın bu hususlar üzerinde yaptığı değerlendirmelerindeki ana tema yakın dönemde Türkiye'de yaşanan siyasi ve askeri gelişmeler nedeniyle düzenli olarak birbirini takip edemeyen, üst üste gelen yeniliklerin eskiyi yok sayması; eski ile yeninin birbirini tamamlayamaması ve bu nedenle ortaya çıkan toplumsal sıkıntıların bireyleri olumsuz yönde etkilemesidir.

Refik Halit dışa açık, devrine göre zengin, geleneklerine bağlı olmakla birlikte modern sayılabilecek bir ailede büyümüştür. Dindar bir kişiliğe ve dini bir hayata sahip olmayan yazar, batı bilimini, teknolojisini, sanatını ve medeniyetini beğenmekle birlikte fîli manada olmasa bile manevi anlamda mensubu olduğu Türk milletinin dini itikatlarına ve inançlarına sıkı sıkıya bağlı bir muharrirdir. Yaşadığı hayat tecrübeleri ve Osmanlı Devleti'nin çöküş devrinde, dünyanın o dönem için en medeni ülkeleri sayılan Avrupalı güçlerin, Türkiye'de yaptıkları siyasi ve askeri faaliyetler nedeniyle bu ülkelere ve mensubu oldukları medeniyete bir kin duyan yazar, kendi kültürüne sıkı sıkıya bağlıdır. Karay, yaşadığı hayat dikkate alındığında modern ve çağdaş bir sanatkar olarak sıfatlandırılabilir. Ancak eserleri dikkatle incelendiğinde yazara kültürel bir muhafazakar denilebilir. Yazar dine bakışını şu şekilde mütalaa etmiştir: "Hatıralarımı yokladığım zaman şimdi daha berrak ve belirgin olarak görüyor, anlıyorum ki en küçük yaşımdan beri ilericaliği benimsediğim hâlde batılıya, ecnebiye ısınmamışım, ısınamayıp da çok soğuk, uzak, somurtkan mı durmuştum? Nefret etmiş, ırkçı kini mi gütmüşüm? Hayır! Kıymetli taraflarını beğenmişim; birçok noktalarda onlara benzemeye de

¹¹³⁰ Refik Halit Karay'ın eserlerinde bu konuyla ilgili değindiği mevzular için bkz. **Karlı Dağdaki Ateş**, s. 31; **Ago Paşanın Hatıratı**, s. 48; **Sürgün**, s. 37; **İstanbul'un Bir Yüzü**, s. 47; **Anahtar**, s. 23; **Kadınlar Tekkesi**, s. 14, 58, 61, 114; **Bu Bizim Hayatımız**, s. 42; **Tanıdıklarım**, s. 7.

¹¹³¹ Refik Halit Karay'ın eserlerinde bu konularla ilgili değindiği mevzular için bkz. **Bir Avuç Saçma**, s. 10, 11, 12, 13; **Dört Yapraklı Yonca**, s. 5; **Bugünün Saraylısı**, s. 218, 219; **Guguklu Saat**, s. 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 125, 126, 127, 131, 132, 133, 134, 135; **İstanbul'un Bir Yüzü**, s. 70.

¹¹³² Günümüz Türk edebiyatının en önemli temsilcilerinden biri olan Selim İleri, Refik Halit'in, **Nilgün** adlı eserinden ve bu eserde kullanılan dilden etkilenerek edebiyat hayatına başlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Alaattin Karaca, "*Refik Halit Hala Aramızda*", **Kitap Zamanı**, 2 Kasım 2009.

yeltenmişim; sanat metotlarına iyice uymuşum; içlerinden az çok hazzettiklerim de olmuş. Lakin yaşadığım muhitler ve gezip dolaştığım memleketler icabı, kendileriyle düşüp kalkmak vesileleri çıkmasına rağmen ekseriya yan çizmişim ve tanıdıklarımın hiçbiriyle de tam manasıyla kaynaşmamışım. Bu bakımdan ben dindar ve dilciyim. Sadece dostluk hislerim üzerinde değil, cinsi temayüllerim hususunda da din ve dil en müsait saha teşkil ediyor. Yabancıyı yadırgamaktan bir an, bir türlü ve hâla kurtulamadım; artık kurtulamam da...”¹¹³³ *Yazar, dine bakışını kısaca bu şekilde özetlemekle birlikte içki seven, yazılarından anlaşıldığına göre ramazanda oruç tutmayan bir kişidir. Yobazlığa muhaliftir. Bunu Memleket Hikâyeleri adlı eserinde, yobaz hocalarla alay etmesinde görmekteyiz. Bu tip hocaların, halkın inancını kendi şahsî çıkarları için nasıl istismar ettiklerini alaycı bir üslupla dile getirmektedir.¹¹³⁴ Dinin sömürülmesine ve çağdaşlaşmanın önünde engel olarak kullanılmasına karşıdır. *Dünyada ve ahirette rahat edebilmek için dini kullanan kişileri eleştirmektedir.* Tanrı’ya Şikâyet adlı eserinde bunu: “...Bilirim, bazı kulların seni fazla rahatsız ederler. Fazla rahatsız etmek için de camiler, kiliseler, havralar, tekkeler, türbeler kurmuşlar, akıllarınca isteklerini kulağına duyurmak için minareler ve çan kuleleri, kürsüler ve minberler dikmişlerdir. Bütün bunlar seni biteviye durup dinlenmeden taciz için tek başlarına o yerlere kapanmalar, ayağa kalkmalar, ilahi okuyup çalgı çalmalar, acayip kıyafetlere bürünmeler, yabancı dilden anlaşılmaz sözlerle mırıldanmalar, bin türlü şekiller, sesler, hepsi bir kapıya çıkar: Gözüne girip dünyayı yalancı cennete çevirmek, şayet ahirette de varsa ona ulaşmak; kısacası iki cihanda da aziz olmak... Ben seni şimdiye kadar hiç taciz etmemiş ender kullarımdanım”¹¹³⁵ şeklinde ifade etmiştir.*

Yine şeyhlik, dervişlik ve evlialık adı altında masum ve saf insanları maddi ve manevi çıkar amaçlı kullanılmasını da ağır bir şekilde tenkit etmektedir. Bu konudaki düşüncesini en iyi aksettiren Kadınlar Tekkesi isimli eserinde konuyu etraflı bir biçimde irdelemiştir: “Böyle şeyhlikten, evlialıktan, karmakarışık divanece lakırtılardan anlamıyorum; öyle şeylere inanmıyorum. Siz ne yaparsanız yapınız, sivri sakala kul köle olunuz, kapısının eşliğini aşındırınız, karışmam. Fakat ben evine ayak basmam.”¹¹³⁶

¹¹³³ R.H.Karay, **Bir Ömür Boyunca**, s. 85–86.

¹¹³⁴ Refik Halit, nüfuzlarını maddî çıkarları için kullanan hocaları da alaycı bir üslupla hicvetmektedir. Bkz. R.H.Karay, **Memleket Hikâyeleri**, s. 95–110.

¹¹³⁵ R.H.Karay, **Tanrıya Şikâyet**, s. 5–10.

¹¹³⁶ R.H.Karay, **Kadınlar Tekkesi**, s. 48.

Çocukluğundan vefatına kadar olan dönemde Türk toplumunun ananelerini, âdetlerini ve yaşadıkları evrimi dikkatli bir biçimde gözlemleyen yazar, dini bayramlar ve bu bayramların yaşadığı değişimler hakkında da şu değerlendirmelerde bulunmuştur: “Küçük yaşımdan beri kurban bayramı ile başım hoş değildi. Ben şeker bayramının tercih ederdim. Şeker bayramının ismi de, şekli de neşesi de bana daha tatlı, daha zarif gelirdi. Kan manzarası ile et kokusundan hazzetmezdim. Nerede elmastraşlı gümüş bir tepsiye konmuş latilokumlarla badem şekerleri, nerede bakır leğenlere doldurulmuş kanlı pıhtılı koyun butları... Bilhassa derilerle başlardan pek iğrenirdim. Gözlerinin feri kaçmış, dilleri dişlerine sıkışmış, gerdanları bıçak yerinin kızıl izleri, o korkunç kelleler bayram neşeme yas bular, yüreğimin mesut atışlarına felaket titremeleri katardı. İşte bu sebeplerden, çirkin manzara ve acıklı sahnelerden dolayı kurban bayramlarından hazzetmezdim. Hâlbuki şeker bayramlarına bayılırdım!.. Derken... Derken dünya değişti. Artık bayramda kurban az kesiliyor, kurban keseni parmakla gösteriyoruz. Onun yerine Allah saklasın insanlar kurbanlık koyun oldu. Evet artık dünya değişti ki değil koyun melemesi, adam feryadı bile şimdi taş kalbimize tesir etmemeye başladı. Sürü sürü kurban değil a, insanı boğazlasalar umurumuzda olmuyor. Beş kişi, beş yüz kişi, beş bin kişi, kesilmiş, batmış veya boğulmuş... Olur a, diyoruz ve sigaranızı tütürüp keyfimize ve işimize bakıyoruz.”¹¹³⁷

3.4. Dil ve Edebiyat Konularındaki Düşünceleri

Refik Halit Karay, tekniği, dilinin güzelliği, taşlamalarının inceliği ve tasvirlerinin mükemmelliği ile ün yapmış, modern Türk edebiyatının en temel taşlarından biridir.¹¹³⁸ Elli yılı aşkın bir dönemde matbuat ve edebiyat alanında birçok eser vücuda getirmiş olan yazar hikâyeciliği, mizahçılığı, romancılığı ve gazeteciliğiyle¹¹³⁹ Türk literatürüne çok büyük bir katkı sağlamıştır.¹¹⁴⁰ Özellikle hikâyeleri ve mizah eserlerinin bugün dahi öneminden hiçbir şey kaybetmemiş olması¹¹⁴¹ onun Türk edebiyatındaki konumunu tam anlamıyla belirtmektedir.¹¹⁴²

¹¹³⁷ R.H.Karay, **Bir Avuç Saçma**, s. 10–12.

¹¹³⁸ Ahmet Kabaklı, **Türk Edebiyatı III**, 11. bs. İstanbul, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2002, s. 783.

¹¹³⁹ Orhan Taşan, “*Bu Şehrin İnsanları, Bu da Bizim Babiâli'nin En Yaşlısı: Refik Halit Karay*”, **Tercüman**, İstanbul, 18 Kasım 1961.

¹¹⁴⁰ İsmail Habib Sevik, **Tanzimat'tan Beri Edebiyat Tarihi I**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1942, s. 376–377.

¹¹⁴¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, **Edebiyat Üzerine Makaleler**, haz. Zeynep Kerman, İstanbul, Dergâh Yayınları, s. 120.

Ömer Seyfettin gibi büyük bir edebiyatçının onunla ilgili olarak yaptığı “*Nesir yazarları içinde dilini en güzel bulduğum yazar Refik Halit’tir. İşte tam İstanbul Türkçesi... Yakup Kadri temiz, seçkin ve derin bir yazardır. Ama ben yine onu Refik Halit’ten üstün bulamam. Çünkü Refik Halit’ten daha kolay lezzet alırım, hayalim yorulmaz.*”¹¹⁴³ değerlendirmesi bile Karay’ın ne kadar önemli bir yazar olduğunu göstermeye yetmektedir. Bununla birlikte Prens Sabahattin’in, onun hakkında sarf ettiği “*Meşrutiyetin bize getirdiği yegâne Avrupaî yenilik Refik Halit’tir.*” sözü ve Ziya Gökalp’in “*Refik Halit Türkçeyi en iyi yazan muharrirdir.*” tespiti yazarın Türk edebiyatı için önemini belirtmektedir.¹¹⁴⁴

Eserlerinde önceki kısımlarda ayrıntılı olarak değinildiği üzere onlarca konuyu işleyen yazar edebiyat alanında da çok önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. Yazarın edebiyat hususunda değindiği konuları, Divan edebiyatı, Halk edebiyatı, Tanzimat edebiyatı, Servet-i Fünun edebiyatı, Fecr-i Âti edebiyatı, Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatı, Fransız edebiyatı, divan musikisi, Jack London, Karcaoğlan,¹¹⁴⁵ gibi genel başlıklar altında toplamak mümkündür.

Önemli bir edebiyatçı olan Refik Halit’in eserleri incelendiğinde betimleme ve tasvir¹¹⁴⁶ konusunda olağanüstü bir başarı sağladığı, psikolojik tahlil¹¹⁴⁷ yeteneği

¹¹⁴² Edebiyat hayatına girişi ve yazarlığı hakkında şu bilgileri vermiştir: “*Ben edebiyata 55 yıl önce nesirle başladım. Şiir yazmayı düşünmedim hiç. İlhamla inanıyorum ve ilhamla yazıyorum. Kendimi hiç sıkımsam, zorlamam. İlhamlı iken kolay ve rahat yazırım. Müsvedde yaptığımı hatırlamıyorum. Yazacaklarım en çok yürürken aklıma gelir. Bilhassa yaya yürüyüşlere bayılırım. Bu yaşımda bile (74) her gün yürümek en büyük zevklerimdenidir. İçkinin ilhama bir faydası olduğunu sanmıyorum.*” Bkz. Ümit Yaşar, “*Sevilen Sanatçılarla Konuşmalar: Refik Halit Karay*”, **Yelpaze**, İstanbul, 23 Ocak 1963.

¹¹⁴³ B.Ercilasun, 1995, s. 149.

¹¹⁴⁴ H.M.Ebcioğlu, 1943, s. 82–83.

¹¹⁴⁵ Refik Halit Karay’ın, Karacaoğlan’a olan ilgisi nedeniyle yaptığı önemli bir incelemesi ve eserlerinde bu konu üzerine yaptığı yorumlar için bkz. **Akşam**, 18 Mart–24 Mart 1939; **Deli**, s. 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144; **Çete**, s. 47; **Bugünün Saraylısı**, s. 42, 43, 250, 251; **Yüzen Bahçe**, s. 40.

¹¹⁴⁶ Refik Halit Karay’ın eserlerinde yaptığı ve edebiyat çevrelerince oldukça beğenilen bazı betimleme ve tasvir metinleri için bkz. **Dört Yapraklı Yonca**, s. 172, 173; **Çete**, s. 159, 160, 161, 162, 163, 164; **Bugünün Saraylısı**, s. 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 339, 340; **Gurbet Hikâyeleri**, s. 14; **Yer Altında Dünya Var**, s. 94, 95; **Memleket Hikâyeleri**, s. 17, 18, 22, 34, 39, 40, 105, 106, 107, 111, 126, 166, 167; **Anahtar**, s. 15, 99, 100, 125; **Dişi Örümcek**, s. 5; **Kadınlar Tekkesi**, s. 168, 169; **Yerini Seven Fidan**, s. 6; **Bu Bizim Hayatımız**, s. 24, 56; **İki Cisimli Kadın**, s. 48, 77; **Tarıya Şikâyet**, s. 5, 151.

¹¹⁴⁷ Refik Halit Karay’ın eserlerinde yaptığı bazı psikolojik tahlil metinleri için bkz. **Yer Altında Dünya Var**, s. 99, 100, 102, 103, 215, 216, 217, 218, 265, 266; **Memleket Hikâyeleri**, s. 18, 19, 23, 31, 32; 116, 117, 118, 119, 120, 122, 123, 138, 139, 159, 160, 173, 174, 175, 176; **2000 Yılın Sevgilisi**, s. 34, 51, 53, 175, 266, 280, 316; **Anahtar**, s. 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 41, 79, 102, 103, 124, 126, 132, 140, 141, 142, 147, 172, 185, 189, 190, 194, 195, 196; **Sonuncu Kadeh**, s. 224; **Kadınlar Tekkesi**, s. 496; **Yerini Seven Fidan**, s. 6, 7, 8, 190, 191; **Bu Bizim Hayatımız**, s. 56, 189; **Minelbab İlelmihrab**, s. 280.

olduğu, hemen hemen bütün eserlerinde deyimlere, beyitlere, özdeyişlere¹¹⁴⁸ yer verdiği ve oldukça sade bir lisan kullandığı görülmektedir. Refik Halit'in de edebiyata girdiği ve büyük başarılar kazandığı 1908–1922 yılları arasında Türk insanı, birçok hadise nedeniyle siyasi ve sosyal bunalım içerisindeydi. Bu sosyal hadise edebiyatta da kendini arama hareketi olarak görüldü. Bu devre kabul edilmiş adıyla Millî edebiyat¹¹⁴⁹ devri denilmektedir. Tanzimat'tan sonra tanıdığımız edebî türlerde sade lisan ile örnekler verilirken yeni şekil denemeleri de yapılmakta ve alışılmışın dışında daha çok yerli ve millî olmak kaydıyla yeni konular aranmaktaydı. Ömer Seyfettin'in *Efruz Beyi* ve Refik Halit'in *İstanbul'un Bir Yüzü* böyle bir düşüncenin eseridir. Bu yeni edebiyat akımı içerisinde ilk eserlerini vermeye başlayan Refik Halit'in yapıtlarının en kuvvetli taraflardan biri tasvirlerde ulaştığı mükemmeliyettir. Tasvirler kahramanların ruh hâllerini açıklayacak şekilde yapılmıştır. Refik Halit Karay, edebiyat hayatına “*Sanat için sanat*” ilkesine dayanan Fecri Âti edebî topluluğu içinde başladı. Mizahi yazıları, roman ve hikâyeleriyle Türk edebiyatında kendi yerini alan yazar Fecri Âti akımına katıldığı hâlde eserlerini sade dille yazmış¹¹⁵⁰ ve dilde sadeleşme ilkesini benimsemiştir.¹¹⁵¹

Nihat Sami Banarlı, Refik Halit'in Türkçesinin kaynağının halk hikâyeleri olduğunu söyleyerek, onun dili hakkında şu tespiti yapmıştır: “*Refik Halit, her şeyden önce, Türkiye Türkçesinin edebiyat dilimizde yerli, millî ve zevkli bir kıvam kazanması yolunda gerçek hizmeti dokunmuş bir nesir ve hikâye sanatkârıdır. Onun zeki ve usta kaleminden ışıklı bir hareket güzelliği ile raks eder gibi dökülen, duru ve şeffaf nesir dili yirminci asır Türkçesinin örnek dili olabilecek derecede güzel ve sağlam bir mimariye sahiptir.*”¹¹⁵²

¹¹⁴⁸ Refik Halit Karay'ın eserlerinde sık sık kullandığı deyim, beyit, dörtlük ve özdeyişler için bkz. **Bir Avuç Saçma**, s. 17, 50, 51, 52, 53, 54, 156, 157, 158; **Dört Yapraklı Yonca**, s. 118, 178; **Bugünün Saraylısı**, s. 113, 183, 187; **İstanbul'un Bir Yüzü**, s. 74; **Yer Altında Dünya Var**, s. 93; **Dişi Örümcek**, s. 28, 34, 92, 102, 112, 154, 196; **Ayn Ondördü**, s. 11, 145; **Yüzen Bahçe**, s. 31, 191, 193; **Sonuncu Kadeh**, s. 87, 127; **Kadınlar Tekkesi**, s. 26, 29, 35, 38, 40, 41, 49, 56, 89, 103, 104, 111, 113, 122, 146, 155, 158, 164, 165, 172, 178, 214, 217, 223, 226, 271, 272, 274, 275, 280, 284, 296, 297, 298, 312, 322, 331, 334, 338, 344, 373, 374, 375, 378, 381, 408, 414, 422, 484, 485; **Tandıklarım**, s. 71, 72, 73, 74, 75, 76; **Sakın Aldanma İnanma Kanma**, s. 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114.

¹¹⁴⁹ Her edebiyat kendisini vücuda getiren milletin ifadesi olmak itibarıyla millîdir. Bkz. Fuat Köprülü, **Bugünkü Edebiyat**, İstanbul, İktal Kütüphanesi, 1924, s. 8.

¹¹⁵⁰ A.Oktay, 1993, s. 966–967.

¹¹⁵¹ Kanat Rysbay, **Refik Halit Karay'ın Eserlerinde Mizah ve Hiciv**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2007, s. 68.

¹¹⁵² Nihat Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, 2. c. Ankara, Millî Eğitim Bakanlığı, 1984, s. 1206.

Yazar, dilde sadeleşme hareketini destekleyerek¹¹⁵³ çağdaşlarına örnek teşkil etmiştir.¹¹⁵⁴ Refik Halit, dilde güzeli çirkinden, uygunu uygunsuzdan, sağlamı çürükten ayırmak gerektiğini ileri sürmüştür.¹¹⁵⁵ Ne ağdalı eski kelimeler ve deyimlerin kullanılmasından yanadır, ne de dilin zorlanmasına taraftardır.¹¹⁵⁶

Yazar “*İlkokul Çocuklarına*” adlı yazısında öz Türkçe kelimelerin kullanılmasına taraftar olduğunu bildirmiştir.¹¹⁵⁷ “*Biz de öbür taraftan öz Türkçe kelimeleri bile Araplaştırırız, mesela, hiç olmazsa “ücrayı”, basına çifte gözlü bir – h- koyarak hücre yapardık. Ekmeğin adı “Nan-ı aziz”, etin “Lahm-ı ganem”, yağın “Rügan-i sade” idi. Ben birincisini adam ismi, ikincisini musiki faslı, üçüncüsünü de parlak kundura derisi sanırdım.*”¹¹⁵⁸ Ona göre kelimeler telaffuz edilirken gereksiz inceliklerden kaçınılmalıdır. Fazla incelik kelimelere zarafet vermeyeceği gibi kelimeleri çirkinleştirir. Türkiye Türkçesi lehçeleri arasında İstanbul lehçesinin en yüksek mertebeye vardığını, bunun sebebi halkın asırlardan beri eriştiği gelişme olduğunu düşünmektedir. Bu hususta fikrini şu şekilde açıklamıştır.¹¹⁵⁹ “*Anahtara*” “*İnehter*” demek... *Ne münasebetsizlik! Bu kelimedede bir sağlamlık hissi vardır ki ancak kalın hecelerle okununca duyurulur. “İnehter” denileni kilide sokunca, eskiden İstanbul’da gece yarısı satılan beş paralık simitler gibi, hemen kırılıverecek sanıyorum. “Pelamit” ise, dense dense dipdiri taze palamudun ancak kokmuşuna denilebilir. Fazla nezaket kabalıktan fazla çirkindir. “Galebelik”deki eziliş büzüleş, naziklik ne soğuk! Hâlbuki “Kalabalık” kelimesinde, çokluğu, gürültüyü de ifade eden bir telaffuz var.*”¹¹⁶⁰

Refik Halit, “*Lisana Hürmet*”¹¹⁶¹ adlı yazısında bazı yazarların dili kendi keyiflerine alet ettiklerini yazarak onları tenkit etmiştir. Onların dili kendi zevkleri doğrultusunda istedikleri gibi kullanmalarını, yeni ve anlamsız kurgulamalar yapmalarını sade, temiz, kolay bir dil hazırlamaya çalışan yeni nesle yapılan

¹¹⁵³ O.N.Ekiz, 1984, s. 51–54.

¹¹⁵⁴ Kenan Akyüz, **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri (1860-1923)**, 3. bs. I. c. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, s. 162.

¹¹⁵⁵ Ağâh Sırrı Levend, **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, 3. bs. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1972, s. 352.

¹¹⁵⁶ Yazar, dil hususunda şu görüşleri beyan etmiştir: “*Ben İstanbul Türkçesiyle ilk yazanlardan biriyim. 55 yıldır da bu yaşayan Türkçeyle yazıyorum. Dilin sıkıştırılmasına, zorlanmasına taraftar değilim. Dil bence kendi kendini tasfiye eder. Yeni kelimelerden kazancımız vardır, fakat bıraktıklarımızdan da çok şey kaybettik.*” Bkz. Ümit Yaşar, “*Sevilen Sanatçılarla Konuşmalar: Refik Halit Karay*”, **Yelpaze**, İstanbul, 23 Ocak 1963.

¹¹⁵⁷ K.Rysbay, 2007, s. 68.

¹¹⁵⁸ R.H.Karay, **İlk Adım**, s. 73.

¹¹⁵⁹ K.Rysbay, 2007, s. 69.

¹¹⁶⁰ R.H.Karay, **Bir Avuç Saçma**, s. 17–18.

haksızlık olarak görmüştür. Ona göre dil sadece belli bir tabakanın malı değildir, o bütün bir milletin malı olduğu için ve bir kültür meselesi arz ettiği için onu keyfe göre kullanmak yanlıştır.¹¹⁶² “Bugün bazı kalemler lisanı keyiflerine alet ediyorlar. Mesela -Kulağa küpe etmek- Türkçe bir tabirdir. Ne kadar kudemapereest olsanız bunu gene öyle, olduğu gibi kullanmağa mecbursunuz. Bu kaideye uyacaksınız. Niçin? Çünkü mal sizin değildir. Bir milletin, bir devrin, bir neslindir. Siz “Azane küpe” diyorsunuz. Bunu neden lüzum görüyorsunuz? Kulağa küpe, manayı ifade ediyor mu? Şeklen mi çirkin? “Azane küpe” daha munis geliyor? Bittabi hiçbirisi değil. Öyle, keyif bu ya, canımın istediği gibi... Karadağ yerine Cebel-i Esvet... Karadağ tercüme edilirse Cebel-i Esvet hâline geleceğini iptidai talebesi de bilir, fakat yapmaz... Derhâl yerine “Der’an” neden? Lisanımız bu gayri menus acem kelimeleri ile zenginleşmiş mi oluyor? Lisanın bir zabitaî mâniası yoktur; maalesef Türkçemizi tasarruf hususunda kanunen hürüz, lakin bu hürriyet lisanımıza alışılmamış lüzumsuz tabirler, soğuk terkipler, tatsız acemilikler sokmak için kullanılmalıdır.”¹¹⁶³

Refik Halit, Arap harflerine karşı bir muharrirdir. Bir yazısında Arap harflerine aleyhtarlığını da açıkça ifade etmiştir. Ona göre eski harf Türk çocuğunun zekâsına mani olarak okuma isteğini kaybettirmektedir. Eski harf yüzünden halkın bir kısmı okuma yazma yeteneğine sahip olamıyordu. Bu sebepten Türk halkı medeniyete yakın bir yerde her şeyden mahrum, her şeyin cahili kalıyordu.¹¹⁶⁴ “Bir “Mim”i düşünelim: Bu mübarek harf başta gelirse vücudundan ayrılmış bir kelle gibi ancak varlığının üçte birisidir... Gerdanından ötesini ara da bul! Ortada ise başsızdır, hem de ayaksız... Harf değil, durmadan kıyafet değiştiren bir melodram canisi! Ya “Aydın”a ne buyrulur? “Mim”, kelime sonunda ne kadar ince uzun ise bu, aksine hantaldır; sanki Arap harflerinin “Mim” Don Kişot’u , “Aydın” Sanço Paşası’dır.”¹¹⁶⁵

Yazar bu nedenle harf inkılâbını sevinçle karşılamıştır. Ona göre eski alfabeden kurtulan Türk genci medeniyet şifresini eline geçirmiştir. Artık medeniyet açılmaz bir kapı, aşılmaz bir uçurum değildir: “Bir inkılâp şimşeginin keskin ışığı altında Anadolu Türkü nihayet medeniyet şifresinin miftahını ele geçirdi; şimdiye

¹¹⁶¹ Bkz. “Lisana Hürmet”, **Yeni Mecmua**, Nu:38, c.2, 04 Nisan 1918.

¹¹⁶² K.Rysbay, 2007, s. 69.

¹¹⁶³ R.H.Karay, **Tanıdıklarım**, s. 100–104.

¹¹⁶⁴ K.Rysbay, 2007, s. 70.

¹¹⁶⁵ R.H.Karay, **Deli**, s. 36–37.

kadar bön bön uzaktan bakıp şaştığı, zihnine sığdıramadığı ve künhüne varamadığı irfan muamması artık bir tılsımlı anahtar sayesinde bütün çetinliğini kaybetmiştir. Medeniyet şimdi açılmaz bir kapı, aşılmaz bir uçurum, uçulmaz bir tepe, varılmaz bir ülke değildir. Eski elifbanın bukağularından kurtulan ayaklarına taktığı bu kanatlı esatir çarıklarıyla irfan âlemini, içinden ve üstünden seyretmek, bilip öğrenmek imkânını bulmuştur. Bir tılsımlı muskadır. Gençlik onu zihnine soktu. Artık hayat mücadelesine çıkan gencin elinde Gordiyon düğümünü ikiye biçen İskender'in kılıcı, insan ve hayvanlara aynı zamanda hükmeden Süleyman'ın mührü ve duvarların arkasını, dağların ardını gösteren Alaattin'in feneri vardır. Henüz manasını, kıymetini anlamayarak hayran hayran baktığı bu acayip cifir, ona istikbalde bir hazine vaat ediyor. Göklerin yıldızlarıyla denizlerin incileri arasında güzel ve kıymetli ne varsa hepsi bu hazinenin içinde ve anahtarı da artık gençliğin, milletin elindedir. Yeni Türk alfabesi, bu millet ile Avrupa milletleri arasında mevcut üç yüz senelik farkı bir nesillik hamlede ortadan kaldıracak mahiyettedir. Yeni harflerle başlayan yeni tarih, ilim ve irfan tarihî, Anadolu'nun en seçme menakabını edebiyata kaydedecektir. Zira ilk defa olarak oraya ilim yani medeniyet girecek, küçücük bir zümrenin inhisarına geçmiş olan bilgi, artık herkesin malı olacak, o topraktan beklenen zekâ bereketi ve irfan bolluğu medeniyete feyiz verecektir...¹¹⁶⁶

Refik Halit, divan edebiyatına olumlu bir bakış açısına sahip değildir.¹¹⁶⁷ Bazı yazılarında divan şiiri ve musikisine yaptığı eleştirilerinin yanı sıra yeni edebiyat¹¹⁶⁸ hakkında da mizahi yazılar yazarak bu dönem edebiyatının kusurlu yönlerini göstermek istemiştir.¹¹⁶⁹ Mesela “Bizim Edebiyatımızda Kar ve Kış” adlı yazısında divan edebiyatındaki kar ve kış tasvir etme tarzını tenkit etmiştir. Divan edebiyatında mısraların iğreti, teşbih dolu olduğunu, konunun ağırlığının hayat üzerindeki tesiriyle

¹¹⁶⁶ R.H.Karay, **Deli**, s. 38–39.

¹¹⁶⁷ Bir röportajında divan edebiyatı hakkında şu mütalalarda bulunmuştur: “Divan edebiyatını okumakla beraber değerli bulmam. 7/8 şiir okumak için koca Fuzuli divanını karıştırıcaksın. Şahsen divan edebiyatının liselerde okunmasına da taraftar değilim. Bu gençlere zulümdür bence.” Bkz. Ümit Yaşar, “Sevilen Sanatçılarla Konuşmalar: Refik Halit Karay”, **Yelpaze**, İstanbul, 23 Ocak 1963.

¹¹⁶⁸ Yazar, Türk edebiyatında en çok beğendiğiniz yazar ve şairler kimlerdir sorusuna şu şekilde bir yanıt vermiştir: “Kıymetini bilemediğimiz Abdülhak Hamit, romanda Halit Ziya, Ahmet Rasim, Hüseyin Rahmi, Ahmet Mithat, Mehmet Rauf, Hüseyin Cahit. Yenilerden şiirde Orhan Veli ile Ümit Yaşar Oğuzcan; romanda Yaşar Kemal ve Orhan Kemal. Yahya Kemal'in, **Eski Şiirin Rüzgârıyla** adlı eseri büyük hayatiyetleri olmamakla beraber divan tarzının ayıklanmış, temizlenmiş en iyi örnekleridir. Fakat Yahya Kemal'in bu tarz şiirleriyle yarına kalacağını sanmam.” Bkz. Ümit Yaşar, “Sevilen Sanatçılarla Konuşmalar: Refik Halit Karay”, **Yelpaze**, İstanbul, 23 Ocak 1963.

¹¹⁶⁹ Bilge Ercilasun, **İkinci Meşrutiyet Devrinde Tenkit** (I Türkçü Tenkit), Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1995, s. 144.

ilişkisiz olduğunu öne sürmüştür.¹¹⁷⁰ Örneğin Baki'nin kış tasvirini şu şekilde eleştirmektedir:¹¹⁷¹ “*Mesela Baki şöyle der: -Zeminde badi havadan çok akçe düştü yine/Pür etti dameni sahrayı doldu tipi cibâl- Buradaki marifet -eski edebiyatçılara göre- “Badihava” ile “Bedava”daki çifte manadır; kış ile rüzgârın, beyaz kar ile “Akçe” kelimesinin münasebetleridir. Bence beytin kıymeti oralardan değil, kış kadar soğuk oluşundadır!*”¹¹⁷²

Tanzimat edebiyatının önemli temsilcisi Ziya Paşa'nın kışı anlatırken eskilere rahmet okuttuğunu söyleyen yazar, şairin yere düşen kar parçalarını meleklerin kanadına benzetmesini; melek ve kanat kelimelerini fazla kullanmasını tenkit etmiştir:¹¹⁷³ “*Tazminat edebiyatında Ziya Paşa dahi kışı anlatırken soğuklukta eskilere rahmet okutturur: -Düşen sanma zemine berpare; fartı serdiden/Döker bal ü perin sınıfı melaik-i hakiden üzre- Mana murat edildikte yere düşenleri sakın kar parçaları sanma, soğuğun şiddetinden melekler toprak üzerine kanatlarını döküyorlar demektir. Melek ve kanat. Kar gördüler mi, şairlerin akıllarından bunlar otomatik olarak fırlayıveriyorlar! Amma kelimenin hep Arapça veya İrancası kullanılır: Per ve cenah olarak... Nedense, geçmiş günlerin şairleri Türkçe “Kanat”ı zevklerine göre uygun bulmazlarmış, kaba sayarlar yahut vezne sokamazlarmış. Bu kuş beyinli şairlerin kanatlı yaratılmış olmamaktan derin derin sızlandıkları hissedilir.*”¹¹⁷⁴

Yazar “*Gül ve Bülbül*” adlı diğer bir yazısında, yine divan edebiyatında gül ve bülbül bahsinin fazla yer tuttuğunu söylemiştir. Ona göre bunun sebebi gülün güzel kokusu, bülbülün hoş sesi değil o kelimelerin kafiyeye teşkil etmesidir. Fikrini şu şekilde açıklamıştır:¹¹⁷⁵ “*Fakat o derecede doludur ki, taze gül gibi kokmaz; gül yağı kokusu kadar bas ağrısı verir ve tatlı bülbül melodisini hatırlatmaz; darbuka dinliyor musunuz gibi şakaklarınızı zonkladır.*”¹¹⁷⁶ Divan edebiyatının yanında divan musikisine de aleyhtar olan Karay'a göre divan musikisinin kusuru beste ile söz arasında uyumun olmamasıdır. Bazen beste neşeliyken, söz ciddi ve ağır; beste ciddiye söz oynaktır ki bu bir kusurdur.

¹¹⁷⁰ Ruşen Eşref Üneydin, **Diyorlar Ki**, İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı, 1972, s. 229.

¹¹⁷¹ K.Rysbay, 2007, s. 70.

¹¹⁷² R.H.Karay, **Makyajlı Kadın**, s. 129.

¹¹⁷³ K.Rysbay, 2007, s. 71.

¹¹⁷⁴ R.H.Karay, **Makyajlı Kadın**, s. 131-132.

¹¹⁷⁵ K.Rysbay, 2007, s. 71.

¹¹⁷⁶ R.H.Karay, **Makyajlı Kadın**, s. 135.

Refik Halit, eski edebiyatı tenkit ettiği gibi yeni edebiyattaki şairleri de mizahi yazılarına konu etmiştir. Genç şairleri kötü kötü öksüren, boyun bağları lekeli, saçları uzun, giysileri kırışık, sigara kokan şair taslakları olarak tasvir etmiştir. Yazar onların eserlerinde yeni bir buluşun olmadığını, hususi bir ifade şekline rastlanmadığını söylemiştir. “*Yeni Şairlere Dair*”¹¹⁷⁷ adlı yazısında eski edebiyattaki bülbül konusunu tekrarlayan yeni şaire: “*Ben öldüğüm zaman unvanlı şiir de pek yeni, pek hususi fikirlerle doymuş: -Eşsiz kalan bülbüller ağlasın mezarımda!- diyor. A şair, bu fikir şimdiye kadar batıda ve doğuda, acaba kaç bininci defa söylenmiştir; sizin aklınıza hoş ve zarif hiçbir fikir gelmez, yanınızda hiçbir özellik görülmez mi? Bülbüllü mezardan artık gına geldi, hem böyle bir şey, başında bülbüller öten mezar hemen hemen hiç de görülmüş şey değildir. Mezarlarda kargalar öter, baykuşlar öter, daha başka mahlûkat öter, fakat bülbül ötmez, gülzarı bırakıp servistanda öten bülbülün türünden şüphe etmeli, baykuş ve karga kırması olsa gerek!*”¹¹⁷⁸

Yazar “*Çorap Söküğü Diken Kadın*” adlı yazısında yeni bir şairin aynı ad altında yazılan şiirini tenkit etmiştir. Bu tip şiirleri evlenmeye karşı yapılan propaganda olarak gören Karay’a göre böyle şiirler sadece evlenmeyi kötülemediği aynı anda genç kızları evlenmekten tiksindirmiş ve onları oynaklığa, sürtüklüğe heveslendirmiştir. “*-Sen şimdi kocanın evinde oturursun/Ve saçların artık eskisi gibi değil/Geceleri yemekten sonra/Çorap söküğü dikersin/Ve ihtimal ellerin de soğan kokar/Senin kocan bir suratu çirkin adam/Ağzı açık uyur/Ve senin vücudun bozulur, çocuk doğurdukça- Görülüyor ki, bu kızcağız evlenmekle gençliğine, güzelliğine, hürriyetine kıymış... Demek ki, kızlar, hele güzelleri evlenmemelidirler. O hâlde ne yapmalıdırlar? Şair bunu söylemiyor ama anlıyoruz; istediği şey budur: Dörder, beşer, salına sallana kırıla kırıtta, gülüşe şakalaşa sokaklarda biteviye dolaşmalıdırlar. Saçlar berber elinden çıkmış, bukle bukle olmalıdır; ne yemeğe, ne dikişe sürülmeyen manikürlü eller çiçek kokmalıdır. Bizim şair de gözüne kestirdiğini koluna takmalı, sinemaların loşluğunda el ve söz şakaları etmelidir.*”¹¹⁷⁹

“*Şiirler ve Şairler*” adlı yazısında ise yeni şairlerin kusurları bütün çıplaklığıyla sergilenmiştir. Yazar yeni şairlerin, kendilerinden önce bu alanda eser vermiş eski şairlerle bunaklar, cahiller diye alay etmelerini ve gazetelerdeki başköşelerin onların

¹¹⁷⁷ Bkz. “*Yeni Şairlere Dair*”, **Peyam-ı Sabah**, Nu:11249, 15 Mart 1921.

¹¹⁷⁸ R.H.Karay, **Guguklu Saat**, s. 112–117.

¹¹⁷⁹ R.H.Karay, **Makyajlı Kadın**, s. 17–18.

hakkı olduğunu savunmalarını komik bulmuştur.¹¹⁸⁰ Bu yeni şairlerin yazdıkları şiirlerin başı ve sonu olmadığını savunan Karay'a göre okuyucunun yeni şairlerin yazdıkları şiirleri okuyup bitirdikten sonra sanki bir şey okumamış gibi zihinlerinin boş kaldığını belirtmiştir. Yeni şairleri tenkit için adı geçen yazısında bir şaheser yazdığını zanneden şairle onu destekleyen ikinci bir yeni şairin diyaloguna yer vermiştir: "*Birincisi size, şimdiye kadar yapılanlarla kıyas etmeyecek derecede nefis, iki mısradada bütün yeni edebiyatı, vücuda getirdiğimiz sanat inkılâbının tam ruhunu meydana koyacak bir manzume okuyacağım. Bu, bir şaheserdir ve tabiidir ki benimdir: -Döner kebab! Artık dönmeyeceksin- İkincisi bunu tek başına mı yazdın? Tek imza ile mi neşredeceksin? Birincisi hayır, o şeref bana fazladır; zaten ilham eden de sensin. Çift imza ile ikimizin imzalarıyla basarız. İkincisi ne saadet! Sevencimden çıldıracağım.*"¹¹⁸¹

Refik Halit, netice itibariyle eski ve yeni edebiyat hakkında şu kanaate varmıştır: "*Eski edebiyatımız bir "Hamire" idi; "Paluze" gibi sekerli şerbetli, renkli ve cilalı, ahenk ve boydan ibaret, gösterişli bir şeydi; durduğu yerde tir tir titrerdi; ama vitamin ve kalori itibariyle bir zeytin tanesine değmezdi: Bugünkü edebiyatımız ise muhakkak ki "Hamire" değildir; ama tam "Hamur" da olmamıştır; henüz başlangıcındadır: "Ham" seklinde duruyor!*"¹¹⁸²

3.4.1. Türk Matbuatı Hakkındaki Fikirleri

Refik Halit Karay, eserlerinde Türk dili ve Türk edebiyatının yanı sıra Türk matbuatı hususunda da değerlendirmelerde bulunmuştur. 1908 yılında Meşrutiyet ilan edildiğinde hem hukuk mektebini hem de Maliyedeki işini bırakarak gazetecilik hayatına başlayan yazar,¹¹⁸³ 1909 yılında başmakale yazabilecek dereceye gelmiştir. Meşrutiyet devrinde yazın hayatına gazetecilikle başlayan Refik Halit Karay, kendi imzasıyla ilk makalelerini *Servet-i Fünun* dergisinde neşretmiştir.¹¹⁸⁴ Yazar bu dergide mütercimlik, musahhihlik, muhabirlik ve hatta biraz da mürettiblik gibi muhtelif vazifelerini ifa ederek gazeteciliği bütün yönleriyle öğrenme imkânı elde

¹¹⁸⁰ Bkz. Selma Yazoğlu, "*Ediplerimizle Konuşmalar: Refik Halit*", **20. Asır**, İstanbul, 10 Kasım 1955.

¹¹⁸¹ R.H.Karay, **Üç Nesil Üç Hayat**, s. 143.

¹¹⁸² R.H.Karay, **Tanıdıklarım**, s. 121.

¹¹⁸³ Mustafa Baydar, "*Refik Halit Anlatıyor*", **Varlık**, 15.01.1959.

¹¹⁸⁴ **Nevsal-i Millî**, "*Refik Halit Bey*", Dersaadet, R. 1330 (Miladi 1914), s. 109.

etmiş¹¹⁸⁵ ve 1960'lara kadar olan dönemde çeşitli gazete ve dergilerde 1160'dan fazla makale ve fıkra yayımlamıştır.

Özellikle Kirpi adıyla yazdığı mizahi yazıları ile kısa sürede kendini matbuat ve edebiyat dünyasına kabul ettiren,¹¹⁸⁶ iktidarı kızdıran, hatta bu yüzden sürgün edilen yazar o devirde pek çok meslektaşının yazın faaliyetinden memnun değildi. II. Meşrutiyet devrinde¹¹⁸⁷ iktidarda bulunan İttihat ve Terakki Fırkası ileri gelenleri, kendi kusurlarını yazmaktan çekinmeyen gazetecileri tehdit ediyor ve kimi zaman da öldürtüyordu. Nitekim o devirde Hasan Fehmi, Zeki Bey ve Ahmet Samim muhalifliklerinden dolayı katledilmişti. Bu hadiselerden sonra dönemin çoğu gazetecisi iktidar aleyhinde yazı yazmaktan çekinmeye başlamıştır. Refik Halit ise birçok defa çeşitli şekillerde tehdit edildiği hâlde tenkit yazılarından vazgeçmiyordu. Yakın arkadaşı Ahmet Samim'in vurulması üzerine yaptığı faaliyetler ve siyasi şartlar çerçevesinde bu dönemde matbuat âleminin genel ahvalini şu şekilde değerlendirmiştir: *“Meşrutiyet devrinde iktidarda bulunan hükûmetin –yahut bunu destekleyen komitenin- kararıyla vurdurulan üç gazeteciden birincisini yani köprü üzerinde katledilen Hasan Fehmi’yi şahsen tanımamıştım. İkincisi çok yakın dostumdu: Ahmet Samim. Üçüncüsünü de sonradan –Kirpi Diyor Ki- başlığıyla makalelerimin çıktığı Sada-yı Millet gazetesi idarehanesinde birkaç defa görmüştüm: Zeki Bey. Zeki Bey yazılarında Maliye Nazırı Cavit Bey’in siyasetini hırpalayan bir Düyun-u Umumîye memuru idi. Hasan Bey öldürüldüğü zaman biz gençler Fecr-i Âti Cemiyeti namına –onun muharriri bulunduğu Serbesti gazetesine, neşriyatını beğenmemekle beraber matbuat hürriyetini benimsediğimizden dolayı bir teessür mektubu göndermiştik. Azamız bu sırada iktidar partisine henüz tam manasıyla yamanmamış, müstakil fikirlere mütemayil, daha doğrusu kararsızdı. Sonraları – benden başka hemen hemen hepsi- birer hükûmetçi kesildi: öbür gazeteciler öldürüldüğü zaman topluluğumuz ses çıkarmaya yanaşmadı. Hem de Ahmet Samim azamızdan olduğu hâlde! Zaten bir tek gazete protestoda bulunmak cesaretini göstermişti: İştirak! Onu da ben doldurmuştum. Hikâyesini anlatayım: Ahmet Samim vurulunca kendisini muhalefete teşvik edenler –Sabah ola hayır ola- diyerek hepsi bir tarafa sindi. Arkadaşlarından dört tanesi bu haysiyetsizlik derecesindeki medeni*

¹¹⁸⁵ a.g.e, s. 109.

¹¹⁸⁶ Meral Çelen, “Refik Halit Karay’la Bir Konuşma”, **Zübük**, İstanbul, 16 Nisan 1962; Ümit Yaşar, **Yelpaze**, 23 Ocak 1963.

cesaretten iğrendiler, harekete geçtiler. Kıbrıslı Şevket ile Avukat Celal Sofu merhumlar, Halit Göksu ve ben. Bir şeyler yazacak, bilhassa Samim'in öldürülmeden önce komite tarafından nasıl tehdit edildiğini bildiren mektubunu neşredecek, failin hükümet olduğunu ispata çalışacaktık. İstanbul'da örfi idarenin, divanı harplerin, kısacası hem askeri, hem de sivil iki başlı bir Makedonya diktatörlüğünün hüküm sürdüğü sırada! Şu var ki, beyanname basmak bizi idama götürebilirdi; fakat neşriyatımızı gazete ile yapabilirsek nihayet müebbed kürekle kurtulabilirdik. Peki öyle bir gazete nerede? En aşağı bizler kadar deli birini bulmamız, bu delinin de bir gazetesi olması icap ediyordu. Bulduk: Türkiye'nin ilk sosyalisti Hilmi. Gazetesinin ismi *İştirak*. Başlığının altında iki yazı: -Biri yer biri bakar; kıyamet bundan kopar- -Sosyalizm efkârının müriüvvecidir- Yolda sahibine rastladım dedim ki: Hilmi dinle beni: Samim hakkında bir şeyler neşredeceğiz; bize bir defaya mahsus olmak üzere gazete lazım. Bu nüsha çok satılır, kapışılır, müthiş para getirir. Ne getirirse hepsi senin olsun. Tab' ücreti, bütün masraf da bizden. Ama ötesinde Bekirağa Bölüğü var. Gözün kesiyor mu? Kabul!. Gazeteyi ben doldurdum. Baş tarafa şehit dostumuzun fotoğrafı ile mektup şeklindeki vasiyetnamesini, Şevket'in beyanname mahiyetindeki mektubunu koydum; üst tarafını şiddetli ve acıklı yazılarla tamamladım. Katil karşısında susan mebuslara, Türkçe gazetelere atıp tutmuştum... Ertesi sabah en çok satılan, kapışılan, satış rekoru kıran bir gazete oldu. Hilmi paraları cebine atmıştı ki zindanı boyladı... Komite makalelerin tarafımdan yazıldığını tabiatıyla öğrenmiş ve bana bir mim daha koymuştu. Bu mimledir ki sonradan beş yıl menfalarda melul melul melettiler. Mahmut Şevket Paşa'nın katli vesile olmuştu da sürülmekle kurtulmuştum. Yoksa beynime bir kurşun sıkılarak vücuda da, kalemi de izale edilecek dördüncü gazeteci ben olacaktım.”¹¹⁸⁷ Açıkça görüldüğü üzere Karay, dönemin baskıcı havası içinde hür bir basın ortamının olmaması ve meslektaşlarının yaşanan olaylara seyirci kalmalarını eleştirmektedir. İttihat ve Terakki Fırkası'nın ülkede her alanda kurduğu hegemonyadan, ulu orta gazetecilerin sırf fikirlerinden dolayı katledilmelerinden, özgürlük vaadiyle iktidara gelen gücün, II. Abdülhamit dönemini aratır politikalar izlemesinden rahatsız olan yazar, köşeye sindirilen matbuat âleminin bu baskıya karşı gelmemesine tepkilidir.

¹¹⁸⁷ II. Meşrutiyet'in ortaya çıkışı hakkında bazı önemli tahliller için bkz. Ernest Edmondson Ramsaur, **Jön Türkler ve 1908 İhtilali**, çev. Nuran Ülken, İstanbul, Sander Yayınları, 1972, s. 19–29.

¹¹⁸⁸ R.H.Karay, **Bir Ömür Boyunca**, s. 58–60.

Bu dönemden sonra da uzun yıllar basın hayatının içerisinde bulunan yazar, Türk basınının geçirdiği aşamalar, kaydettiği yenilikler ve yaşadığı bazı gerilemeler hakkında da değerlendirmelerde bulunmuştur. Örneğin “*Kendime Dair*”¹¹⁸⁹ adlı yazısında gazetecilerin bilgisizliğinden şikâyet etmiştir. Ona göre gazeteciler basit sorulara bile cevap veremezken, kendilerini bilgi sahibi arz ederek türlü konularda makaleler yazmaktadırlar. Yazdıkları makale üzerinde araştırma da yapmayan ve hakiki bilgi veremeyen yeni gazeteciler hakkında şu mütalaalarda bulunmuştur:¹¹⁹⁰ “*Evet, böyle en iptidaî tahsilden mahrum ne güzide gençler tanırız ki kalemlerinden ilim ve fen oluktan yağmur boşanır gibi taşa taşa, köpüre kâğıtlara dökülür, yeni yeni fen ve ilim nazariyeleri bile vazederler, kürsülere geçer, üstat bile olurlar. Meksika idare usulü hakkında siyasi bir başmakale yazan muharrire birden: - Meksika'nın payitahtı nedir? Diyiversen şaşalar, kalırlar.*”¹¹⁹¹

Refik Halit, yeni çıkan dergilerden de memnun değildir. *Servet-i Fünun*, *Yeni Mecmua* gibi dergilere hasret çekmiştir. Çünkü o dergiler ustaların elinden çıkmış, kaliteli eserlerdir. Ona göre bu dergilerde yazı kalitesi birinci sıradaydı. Muharrirler yazılarına özen göstererek emek verirdi. Süs, boya eski dergilerde önem taşımazken yeni tarz dergilerde ise durum tam tersi hâle gelmiştir. Muharrirler artık yazıya değil süse önem vermiş, yazılarını ihmal etmişler, yazıları ikinci sıraya indirmişlerdir. Bu dergilerde kapak hepsinden önemlidir. Sinema sanatçısı veya güzel bir kızın resmî bulundu mu iş tamamdır. Yazılar ise ilmi değer taşımayan yazılardan ibarettir. Boş, önemsiz yazılar resimlerle zenginleştirilerek dergileri doldürmüştür. Yazar bu yazıları süslü kâğıda serilmiş şekerlere benzetmiştir: “*Eski tabirle “mazruf”tan fazla “zarf”a ehemmiyet veriyoruz: Bol resim, çok tezyinat, gösterişli başlık, boyalar, çerçeveler, neler de neler! Yemeğin esasını şimdi garnitür ve tabak teşkil etmektedir. Birer miktar yeşil zeytin, Rus hıyarı turşusu, kıvırcık salata, pancar haşlaması, löp yumurta parçaları ve arasında iki ince dilim, suyu çorbaya kullanılmış dana söğüşü... İşte neşriyat masamızın yemeği!*” Yazara göre dergilerin bu dereceye düşüşünün sebebi neşriyatın aldığı modern şekildir. Dergiler modaya uyarak bir ticaret kuralına dönüşmüştür.¹¹⁹²

Refik Halit, kendi devrinden önceki dönemlerde meydana gelen siyasi hadiseleri, basında yaşanan gelişmeleri anlatan ve sağlıklı haberleri ihtiva eden bilgi

¹¹⁸⁹ Bkz. “*Kendime Dair*”, **Peyam-ı Sabah**, Nu:11242, 08 Mart 1921.

¹¹⁹⁰ K.Rysbay, 2007, s. 75.

¹¹⁹¹ R.H.Karay, **Ay Peşinde**, s. 80.

membaları olmamasından şikâyetçi bir yazardır. Asıl ve ana mesleği olan gazetecilikle ilgili olarak yaptığı “*Bir matbuat ve matbaacılık tarihimiz yok ki, aslını öğrenelim.*”¹¹⁹³ değerlendirmesiyle bir serzenişte bulunan yazar, Türk basını ve matbaacılığının geçmişinin merak edilmemesini tenkit etmektedir.

Bunların yanı sıra gazeteciliğin oldukça zor ve meşakkatli bir meslek olduğunu belirten yazar, sıradan insanların gazeteciliği basit bir iş gibi algılamasına ve gazetecilik mesleğinin zorluğuna da değinmiştir: “*Gazetecilik sanatındaki müşkülât ve muhataraları bilmeyen bilumum karilere izahat vermek faydalı olacak. Acaba o sarf edilen himmet, dökülen göz nuru, çekilen eziyet, çürütülen dimağ mukabilinde alınan yüz para zahmetin kaçta birine tekabül ederdi? Bir gazete nasıl, ne zorlukla, ne fedakârlıklara mukabil, ne elim şerait ve tehlikeli kuyudat tahtında neşrolunurdu? Muharrirler, bu amale-i tahrir gazete denen her gün yapılıp her gün bozulan bu fikir binasını ne rençperce say içinde vücuda getirirlerdi? Bunu müşterilerimizden kaçta kaç bilebilirdi... Dediğim gibi gazete her gün başlanıp ikmal edilen ve ertesi günü yıkılıp dağıtılan bir fikir binasıdır. Bir günde vücut bulup, bir günceğiz yaşadıktan sonra aynı günde ikmalî hayat eden böcekler gibi gazeteler de sabahleyin doğar. Günün ilk şaşâ ve gündeliği içinde uçuşup ellerde dolaştıktan öğleye doğru tedricen azalır, akşama doğru da hayatlarını ikmal edip yerlerini ertesi gün başkalarına, yenilerine terk ederler. Bu kısacık müddete rağmen bir gazeteyi yüz el, yüz kafa arılar ve karıncalar gibi mütemadiyen uğraşarak ancak, vücuda daradar vücuda getirir. Evvela sermuharrir vardır; sermuharrir bize her gün bir siyasi makale yazmak mecburiyetinde olduğu için hayatı azap içinde geçer... Sabahleyin gözünü açınca –Bugün ne yazacağım? diye kendi kendisine sorar... Heyet-i tahririye müdürü yapılarıdaki ırgat başı gibidir; zihni mimar vazifesini gören sermuharririnki gibi fazla himmet sarf etmez ama amelenin ve işin intizamından o mesuldür... Muhabirler yapıya levazım-ı inşaiye, kireç, kiremit, çimento, çivi alan vekilharçlar gibidir... Musahhîh ise herkesin işi biterken işe başlar ve giden muharrirlerin, mütercimlerin, muhabirlerin arkasından hep hüznün ve melal ile bakar... Sahibi imtiyaza gelince her gün endişeli bir hâldedir. Satış çıkar, iner. Kağıt piyasası mütebeddildir. Diğer gazetelerle rekabet bir türlü tükenmez! Bakar ki en mühim havadisi atlamışlar; kan başına çıkar. Yahut en güvendiği bir muharririni celp etmişler; yüreğine bir sızı girer. İdare memurundan her sabah satış adedini sorarken eli ile kalbine bastırır:*

¹¹⁹² K.Rysbay, 2007, s. 75.

Bin kadar arttı dedi mi? Oh der! Fakat yarın, öbür gün ne olacağı nereden belli a imtiyaz sahibi bey? Bunlardan başka gazeteciler şu tehlikelere maruzdurlar: Zemmü kadih, tazminat davaları, hapse mahkûmiyet, siyasi sebeplerle her devir tebeddülünde Bekirağa Bölüğünü, menfayı veya vadii firarı boylamak! Sonra gazeteciliğin ne mazuliyet maaşı vardır, ne tekaüdiyesi, ne de terfii...”¹¹⁹⁴

Karay, Cumhuriyet döneminde özellikle İsmet İnönü iktidarında ve sonraki devirlerde matbuat üzerindeki baskının devam ettiğini, II. Dünya Savaşı yıllarında kabinelerin yapmış oldukları büyük hataların, halk tarafından öğrenilmemesi için gazete ve gazetecileri tehdit ettiklerini, bunun da hür bir basın ortamının doğmasını engellediğini düşünmüştür. Yazar, İsmet Paşa, Refik Saydam, Şükrü Saracoğlu, Hasan Saka gibi hükümetlerin, icraatları aleyhinde yazı yazan gazeteleri derhâl kapattırdıklarını¹¹⁹⁵ ve kimsenin de buna itiraz edemediğini belirtmiştir. Hatta bu durumu “*Benim yazı yazdığım dönemde basın hürriyeti daha genişti. Bunu incelemek gerekir.*”¹¹⁹⁶ şeklinde ifade etmiştir.

Genel anlamda değerlendirildiğinde ana mesleği gazetecilik olan ve yazın hayatına da matbuat âleminde başlayan yazar, gazeteciliğin hiçbir zaman edebiyatçılığının önünde bir engel oluşturmadığını tam aksine kendisine eserlerinde işlenmek üzere malzeme sağladığı belirtmiştir.¹¹⁹⁷ Bununla birlikte matbuat ve matbaanın önemi vurgulayan yazar Türk basınının sağlıklı bir geçmişi olmamasından ve hemen her devirde hükümetler tarafından baskı altına alınmasından dolayı bu önemli kültür sahasının Türkiye’de büyük bir gelişme içerisinde olmadığını kimi zaman da geriye gidişler yaşadığını düşünmüştür.

3.4.2. Coğrafya, Mevsim ve Şehirler Hakkındaki Görüşleri

Yaşadığı hayat tecrübeleri ile tarihî ve siyasi merakını edebî kudretiyle birleştirerek birçok hususta önemli değerlendirmelerde bulunan Refik Halit Karay, sürgünler nedeniyle gerek Anadolu’da gerek Arap coğrafyasında birçok şehir görmüştür. Gördüğünü, sezdiğini, duyduğunu ve okuduğunu okuyucusuna oldukça etkin bir tasvirle aktarmasını bilen yazar¹¹⁹⁸ yaşadığı, gezdiği ve inceleme fırsatı bulduğu beldelerin özelliklerini, geçmişini, iklimini, tabiatını, coğrafi özelliklerini,

¹¹⁹³ R.H.Karay, **Bir Ömür Boyunca**, s. 277.

¹¹⁹⁴ R.H.Karay, **Tanıdıklarım**, s. 86–90.

¹¹⁹⁵ R.H.Karay, **Bir Ömür Boyunca**, s. 294.

¹¹⁹⁶ Meral Çelen, “*Refik Halit Karay’la Bir Konuşma*”, **Zübük**, İstanbul, 16 Nisan 1962.

¹¹⁹⁷ M.Baydar, 1960, s. 110.

mevsimlerini; edebiyat, tarih, politika, kültür, sanat, gelenek gibi mevhumlar ışığında değerlendirmiştir.

Yazarın bu konu başlığı altında eserlerinde üzerinde durduğu hususları genel hatlarıyla şu şekilde sıralayabiliriz: Ankara ve Ankara yangını,¹¹⁹⁹ Hatay tarihî, iklimi ve edebiyatı,¹²⁰⁰ Beyrut,¹²⁰¹ Düzce, Eskişehir, Bursa, İstanbul,¹²⁰² Halep,¹²⁰³ Şam,¹²⁰⁴ Tarsus, Kızılırmak, Murat Çayı, Tuna, Ren, Sakarya, Menderes, Fırat,¹²⁰⁵ Dicle¹²⁰⁶ nehirleri, yaz, kış, ilkbahar, sonbahar mevsimi¹²⁰⁷ ve Türk kültüründe

¹¹⁹⁸ A.H.Tanpınar, **Edebiyat Üzerine Makaleler**, s. 121.

¹¹⁹⁹ Refik Halit Karay'ın eserlerinde Ankara ile ilgili değindiği mevzular için bkz. **Deli**, s. 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 64,65; **Yer Altında Dünya Var**, s. 319; **2000 Yılın Sevgilisi**, s. 69; **Anahtar**, s. 37, 38; **Minelbab İlelmihrab**, s. 85, 86.

¹²⁰⁰ Refik Halit Karay'ın eserlerinde Hatay'ın tarihi, iklimi ve edebiyatı ile ilgili değindiği mevzular için bkz. **Bir Ömür Boyunca**, s. 298; **Bir Avuç Saçma**, s. 87, 88; **Bir İçim Su**, s. 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 4, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45; **Deli**, s. 114; **Sakın Aldanma İnanma Kanma**, s. 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 142, 143, 144, 145, 142, 143, 144, 145; **Çete**, s. 24, 25, 26, 58, 156, 160, 161, 162, 163, 164; **2000 Yılın Sevgilisi**, s. 5, 6, 7, 44; **Minelbab İlelmihrab**, s. 33.

¹²⁰¹ Refik Halit Karay'ın eserlerinde Beyrut ile ilgili değindiği mevzular için bkz. **Bir Ömür Boyunca**, s. 91, 92, 107, 108, 109, 110, 249, 250, 251, 252, 253; **Bir İçim Su**, s. 85, 86; **Çete**, s. 5, 6, 7, 10, 11, 15, 65; **Beyrut**, s. 48, 49; **Bugünün Saraylısı**, s. 271; **Yer Altında Dünya Var**, s. 98, 99; **Minelbab İlelmihrab**, s. 7, 9.

¹²⁰² Refik Halit Karay'ın eserlerinde İstanbul ile ilgili değindiği konular için bkz. **Bir Avuç Saçma**, s. 7, 8, 28, 29, 30, 31, 101, 102, 103, 132, 133, 134, 135, 140, 141, 142, 147, 148, 149, 150; **Bir Ömür Boyunca**, s. 55, 56, 57, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 212, 213, 214, 215, 216; **Bir İçim Su**, s. 135, 136, 162, 163, 164, 165; **İlk Adım**, s. 6, 7, 8, 9, 10, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139; **Deli**, s. 44, 45, 97; **Guguklu Saat**, s. 5, 6, 7, 8, 9, 10, 24, 92, 165, 166, 167, 168, 169, 183, 184, 185; **Ay Peşinde**, s. 64, 75, 76, 77, 78, 112; **Sürgün**, s. 34, 35; **Bugünün Saraylısı**, s. 22, 47, 48, 49, 54, 55, 60, 100, 145, 146, 147, 157, 160, 181, 182, 183, 188, 210, 224, 225, 229, 230, 231, 232, 263; **İstanbul'un Bir Yüzü**, s. 3, 123, 124, 178, 183, 184; **Gurbet Hikâyeleri**, s. 80, 81, 82, 83; **Yer Altında Dünya Var**, s. 94, 95; **Memleket Hikâyeleri**, s. 77, 178; **2000 Yılın Sevgilisi**, s. 11, 37, 69, 216; **Anahtar**, s. 37, 38, 184, 190, 211; **Sonuncu Kadeh**, s. 145, 161, 163, 171; **Yerini Seven Fidan**, s. 22, 25, 38; **Nilgün**, s. 21, 22, 23, 53, 71; **Minelbab İlelmihrab**, s. 264, 265, 277, 278; **İki Cisimli Kadın**, s. 161; **Makyajlı Kadın**, s. 112, 113, 114, 115; **Tanıdıklarım**, s. 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 105, 106, 107, 108.

¹²⁰³ Refik Halit Karay'ın eserlerinde Halep ile ilgili değindiği konular için bkz. **Bir Ömür Boyunca**, s. 81, 100, 101, 102, 298; **Sürgün**, s. 115, 116, 117, 134, 135, 136, 137, 188; **İstanbul'un Bir Yüzü**, s. 15, 32, 88, 89, 90; **Minelbab İlelmihrab**, s. 28.

¹²⁰⁴ Refik Halit Karay'ın eserlerinde Şam ile ilgili değindiği konular için bkz. **Çete**, s. 40, 41; **Sürgün**, s. 94, 95; **Gurbet Hikâyeleri**, s. 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78; **Yer Altında Dünya Var**, s. 98, 99.

¹²⁰⁵ Refik Halit Karay'ın eserlerinde Fırat nehri ile ilgili değindiği konular için bkz. **Bir İçim Su**, s. 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71; **Yezidin Kızı**, s. 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76; **Tanrıya Şikâyet**, s. 101, 102, 103, 104, 105.

¹²⁰⁶ Refik Halit Karay'ın eserlerinde Dicle nehri ile ilgili değindiği konular için bkz. **Bir İçim Su**, s. 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71; **Tanrıya Şikâyet**, s. 101, 102, 103, 104, 105.

¹²⁰⁷ Refik Halit Karay'ın eserlerinde mevsimlerle ilgili değindiği mevzular için bkz. **Bir Avuç Saçma**, s. 132, 133, 134, 135, 147, 148, 149, 150, 151; **Bir İçim Su**, s. 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 150, 151, 166, 167, 168; **Guguklu Saat**, s. 71, 72, 73, 74, 75; **Ay Peşinde**, s. 11, 12, 13, 14, 15; **Makyajlı Kadın**, s. 129, 130, 131, 132, 133, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 152, 153, 154, 155, 156; **Tanrıya Şikâyet**, s. 71, 72, 73, 74, 75, 76, 151; **Tanıdıklarım**, s. 112,

önemli bir yer tutan bazı bitkiler.¹²⁰⁸ Birçok röportajında ve eserlerinde gezmeye, yeni yerler görmeye, tarihî ve estetik değeri bulunan şehirlere meraklı olduğunu söyleyen Karay, bu gezi ve gözlemlerinin sonucunda eserlerinde birçok saptamada bulunmuştur. Yazarın tarih ve gezi merakının en iyi anlatıldığı eseri *2000 Yılın Sevgilisi* hatıraların romanlaştırıldığı, sosyal yapının bazı olaylar etrafında işlendiği, gezilip görülen bölgelerin seyahat zevkinden faydalanılarak anlatıldığı tarihî bir romandır. Eserde bahsi geçen tarihî olaylar ve bilgiler yazar tarafından daha önce araştırılmış, gezi ve gözlem çalışmalarıyla birleştirilerek roman hâline getirilmiştir. Bu da Karay'ın eserlerini vücuda getirirken birçok etkeni göz önüne aldığını göstermektedir. Gerek hikâye ve romanlarında gerek diğer türlerdeki eserlerinde zaman, mekân, çevre ve karakter gibi unsurları çok iyi kaynaştıran Karay, bu kaynaşmayı sağlarken özellikle yaşanan mevsimlerden ve bu mevsimlerin sonucu ortaya çıkan kar, yağmur, bulut, rüzgâr sel gibi etmenlerden faydalanmıştır. Mevsimleri olayların döngüsü içerisinde oldukça ustaca kullanan yazar, mevsimleri şu şekilde anlamlandırmıştır: “*Sonbahar mevsiminde ilkbahardaki çiçeklerden daha kibar ve sanatkâr bir renk parıltısı başlar; yapraklar sararır ve kızarır. Baharda çiy bir mezarlık yahut düzgünlü bir pembelik sunan, sonra başlarından zevksiz bir yeşillik cübbesi geçirip karşımıza dizilen ağaçlar, şimdi tarihî renkler ve anlamlar almıştır. Kimisi defineler içinden çıkmış bakır sikkeler, kimisi yeraltında elde edilmiş tunç şamdanlar, kimisi rutubetli duvarlarda asılı kalmış levhalar gibi yarı yosun, yarı pas, yarı leke, yarı yas, göz yormaz ve rengi tayin edilmez bir güzelliكتedir. Bunlar eski türbe kandilleri, kilise çamları, fağfur kâseler ve mineli kutular gibi ışığı içinde gömülüp kalmış, renk midir, ışık mıdır, boya veya kan mıdır, anlaşılamayan birer sanat eseridir. Her yaprak sanki az bulunur madalyondur ve her dal bir antika vitrinidir. Sonbaharda denizler düz, ağaçlar dik, tenteler ve peçeler rahat, ipteki çamaşırlar hayata dönme heyecanına uzaktır. Suların dibi görünür, sessiz, kuytu ve güvenlidir. Göğün rengi yerine gelir; saydam ve durgundur. Tuzlu ve titrek bir gözlük ardından bakıyormuş gibi gördüğünüz manzara artık yıkanmış ve sedirine uzanmıştır... Yaz fazla hareket, şamata ve titizlik mevsimidir. Denizin üstü kavgacı beyaz kedi sırtları gibi daima sinirli ve kabarıktır. Dalgalar milyonlarca koyundan*

113, 114, 124, 125, 126, 127; **Guguklu Saat**, s. 99; **İlk Adım**, s. 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139.

¹²⁰⁸ Refik Halit Karay'ın eserlerinde bu hususla ilgili değindiği mevzular için bkz. **İlk Adım**, s. 88, 89, 90, 91, 92, 93, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146; **Sakin Aldanma İnanma Kanma**, s. 150,

oluşan bir sürünün, efsane âleminde, başı yerde, ensesi çıkık ve yelesi dağınık ufuklara hücumunu resimler; bu çılgin görünüşü ürkütücüdür... İlbahar giyinmesini bilmez taze, savurgan ve şımarık bir eğlence kızıdır; boya ve koku demeti, kahkaha ve fıkrı kadehi... Yazın o, bir isteri nöbeti geçirir, hırçın ve ateşlidir. Fakat sonbahar şekline girince hırsını tüketmiş ve zevki olgunluğa ermiş bir yaşlı sultan kibarlığı alır...¹²⁰⁹ Kış... Derin bir boşluk, sessizlik, uyusukluk, donukluk içinde ara sıra gülmeyen ve bronşite tutulmuş beygirlerinkini hatırlatan hırıltılı öksürükler mevsimidir!”¹²¹⁰

Farklı yerleri ziyaret etmekten zevk duyan Refik Halit’in eserlerinde üzerinde durduğu şehirlerin başında Sinop, Bilecik, Çorum, Düzce, Eskişehir, Bursa, Halep, Şam, Tarsus, Ankara, Antakya, İstanbul, Beyrut gibi sürgünler nedeniyle uğradığı ya da yaşamını uzun yıllarda sürdürdüğü kentler gelmektedir. Yazar, bu önemli şehirlerden biri olan Ankara’ya yine önemli bir gün olan Meşrutiyetin ilanının 8. yıl dönümünde 10 Temmuz 1916 tarihinde gelmiş ve 3 ay kalmıştır. I. Sürgünlüğü döneminde Sinop ve Çorum’dan sonra bu şehirde de kısa bir süre yaşayan Karay, Ankara ile ilgili olumlu intibalar edinmemiştir. Bir intibasını da şu şekilde dile getirmiştir: “Üç ay kaldığım Ankara, tanıdığım Anadolu kasabalarının en kurusu, en karası, en darı ve en durgunuydu.”¹²¹¹ Ankara’nın gerek coğrafyasını, gerek mimari özelliğini ve o dönem için Orta Anadolu’da ıssız bir kasaba oluşunu beğenmeyen yazar, bu şehre alışmamış ve cazip bulamamıştır. Bunda da en önemli faktörlerden biri 1916 yılında Ankara’da yaşanan ve şehri kül hâline getiren büyük yangındır.¹²¹² Millî Mücadele’nin ana merkezi olan Ankara ile daha sonraki yıllarda da barışamayan yazar, bu harekete muhalifliğinden dolayı Ankara adını makalelerine başlık olarak alarak bazı tenkit yazıları kaleme almıştır.¹²¹³ Yazar Ankara’ya ikinci defa 1938 yılı yazında gitmiştir.¹²¹⁴

Refik Halit’in eserlerinde, ısrarla üzerinde durduğu konulardan biri de Antakya şehridir. II. Sürgünlüğü sırasında memleket aşkıyla yanan yazar, on altı yıl süren

151, 152, 153, 154; **2000 Yılın Sevgilisi**, s. 20; **Makyajlı Kadın**, s. 104, 105, 106, 107; **Bir İçim Su**, s. 155, 156, 157, 158; **Ay Peşinde**, s. 43, 44, 45, 46.

¹²⁰⁹ R.H.Karay, **Bir İçim Su**, s. 139-140.

¹²¹⁰ R.H.Karay, **İlk Adım**, s. 134.

¹²¹¹ R.H.Karay, **Deli**, s. 32-43.

¹²¹² R.H.Karay, 1996, s. 32.

¹²¹³ Bkz. **Peyam-ı Sabah**, “Selanik Ankara”, Nu:11213, 07 Şubat 1921; “Ankara Murahhasları”, Nu:11218, 12 Şubat 1921; “Ankaracılar”, Nu:11219, 13 Şubat 1921; “Ankara Murahhasları”, Nu:11397, 12 Ağustos 1921; “Ankara Yangını”, Nu:11408, 26 Ağustos 1921; **Aydede**, “Ankara Nezlesi”, Nu:7, 23 Kanunsani 1922.

sürgünlüğü boyunca o dönem için Türkiye’den ayrı Hatay topraklarını sık sık ziyaret etmiş, bu toprakların yeniden Türkiye’ye bağlanması için gerek fiili gerek yazı çalışmalarıyla elinden gelen gayreti göstermiş ve Antakya gençliğinin bu amaç doğrultusunda örgütlenmesi maksadıyla çaba harcamıştır. Nitekim Kuzey Suriye ve Hatay’ın o dönemde Türkiye’ye bağlanmasıyla ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapmıştır: *“Atatürk ilk tasarladığı –Büyük Hatay da engel olanlar çıkmasaydı- belki hakikat olabilirdi. Zira Halep’in şimali Türklerle meskûndü ve Halep coğrafi ve iktisadi vaziyeti icabı Türkiye’ye bağlıydı. Halkın çoğunluğu bu şehirde gizlice Türk bayraklarını hazırlamış, hudutlardan Türk ordusunun girişini bekliyordu, hepsinin şahidiyim.”*¹²¹⁵ Uzun yıllar süren siyasi mücadeleler sonucu bu toprakların Türkiye’ye yeniden bağlanması sonucu yazar büyük bir sevinç yaşamıştır. Bu hususta da duygularını şöyle ifade etmiştir: *“1938 Temmuz ayının beşinci günü Türk askeri Hatay’a girdi; Amanos eteklerine çadırlarını kurdu. O yörede on altı yıl gezip dolaşmış bir yazar yolcu da bayrağının tekrar dikildiği yerlerden sevinçle gözü arkada kalmadan ayrılarak memleketine dönüyordu. Tren seyahatini kısa buldu; deniz yolundan gidiyordu, her vapur uğrağında iskeleye iniyor, kasabaları geziyor, eski eserleri seyrediyordu.”*¹²¹⁶

Yazar, oldukça eski bir geçmişe sahip olan Hatay’ın tarihî, iklimi, coğrafi özellikleri ve diğer güzelliklerini; vatanına hasret bir yazar olarak bütün samimiyetiyle şu şekilde mütalaa etmiştir: *“Gönlümü dinlendiren çınarlar beldesi, içinde kendi dilimin öttüğü yeşil yuva, gördüğüm dakikada kanımla kaynaşan canımla birleşen dostlar yurdu!.. Tarihin ne kadar haşmetli, gösterişli olursa olsun, bana onu düşündürmeye vakit bırakmadın. Biz zamanlar mücevherler bezenmiş bağrında milyonlarca insan kaynarmış... Somakiden saraylar, mozaikten tapınaklar yapar, tunçtan kaleler, fildişinden tahtlar kurarmışsın. Kandan dereler akıtmış, ateşten bulutlar uçurmuş, boğaz boğaza dövüşenlerin bağirtularından göğü titretmiş, sarmaş dolaş sevişenlerin sesleriyle yeri inletmiş! Bir vakit doğunun taht merkezi idin. Yollarından kâh mücevher yüklü kervanlar, kâh yalnkılıç ordular geçer; bahçelerinde kâh gümüş bedenli gönül eğlendiriciler şehvetle uzanır, kâh yaralarından zehirli köpükler fıkırdayan askerler özlemle serilir; sedirlerinde kâh üç tuğlu Müslüman vezirler bağdaş kurar, kâh çelik miğferli Hristiyan kumandanlar*

¹²¹⁴ R.H.Karay, **Deli**, s. 63.

¹²¹⁵ R.H.Karay, **Bir Ömür Boyunca**, s. 298.

¹²¹⁶ R.H.Karay, **Çete**, s. 156.

ayak uzatırdı. Sana varmak için batıdan yedi millet harekete gelir, seni almak için doğudan yetmiş kabile yola düzülür, ne onlara azgın denizler engel olabilir, ne bunlara engin sahralar set çekebilirdi... Benim gördüğüm ve sevdiğim Antakya budur: Yeşil bir ova kenarında, sırtını rahat bir dağa vermiş, ayaklarını coşkun bir nehre uzatmış, bacalarının dumanını tüttürerek çınar gölgesinde dinlenen, keyif süren, köşeye çekili, hoş bir belde!”¹²¹⁷

Edebiyat çevrelerince betimleme ve tasvir kabiliyeti açısından¹²¹⁸ Türk edebiyatının tüm zamanlarda en kudretli muharrirlerinden biri olarak kabul edilen Refik Halit’in¹²¹⁹ eserlerinin başarısında sahip olduğu bu yeteneğinin etkisinin büyük rol oynadığı söylenebilir. II. Sürgünlüğü sırasında Hatay’a yaptığı gezilerde edindiği gözlemlerden yola çıkarak oluşturduğu yazılarda, bu edebî kudreti hemen hemen en üst seviyeye çıkmıştır: “Çam ağaçlarının sesi nasıl tarif edilmelidir? Hem buna ses demek doğru mudur? Ne fısıltıya benzer; ne de bir din nağmesi, ne bir sevda sözleşmesidir. Çamların sesi değil, nefesi vardır. Bana, kendi sağlıklı rayihalarını koklayarak derin, uzun, devamlı olarak soluk alıp, veriyor gibi bir tesir yaparlar. Bakarsanız bir şey işitmezsiniz; o zaman sanırım havayı içlerine çekerler. Sonra hep birden nefes almaya başlarlar, çam korusunu fıstık, reçine, sakız ve ardıç kokan derin soluklanma kaplar.”¹²²⁰

Karay’ın, II. Sürgün için Türkiye’den ayrıldıktan sonra gittiği ve uzun yıllar yaşamını sürdürdüğü Beyrut şehriyle ilgili olarak da birçok eserinde değerlendirmelerde bulunmuştur. Beyrut ve özellikle bu şehrin bir kasabası konumunda olan Cünye beldesinin tarihî ve coğrafi güzelliklerini, bu şehirlerin kendi yaşamında sahip olduğu anlam ve öneme değinen yazar, örneğin Millî Mücadele tarihinde eskimeyen bir hatırat konumunda olan *Minelbab İlelmihrab* adlı eserini 1923 yılında Cünye kasabasında yazmaya başlamıştır. Uzun yıllar Türk idaresinde kalan bu topraklarla ilgili olarak bir eserinde şu betimlemelerde bulunmuştur: “Açıklara, deniz üstündeki yelkenlere güneş vurduğu hâlde şehir, hâla tepeleri belli belirsiz ışıklı, loş, yüksek dağların gölgesinde, alacakaranlıkta idi. Fakat bir aralık, yamaçların arasına, kuytu bir yere, sivri bir ışık oku saplandı; sonra dağın yosun

¹²¹⁷ R.H.Karay, **Bir İçim Su**, s. 21-22.

¹²¹⁸ Nurdan Tüzüner, **Türk ve Dünya Edebiyatında Şairler-Yazarlar**, 3. bs. İstanbul, Nurdan Yayınları, 1993, s. 121.

¹²¹⁹ Alaattin Karaca, “*Refik Halit Hala Aramızda*”, **Kitap Zamanı**, 2 Kasım 2009.

¹²²⁰ R.H.Karay, **Bir İçim Su**, s. 9.

bedenine som gümüştan açılan parlak yara içinde güneşin keskin sırtı, zağlı¹²²¹ bir bıçak gibi sessizce, kolayca yol açarak genişledi, ferahladı; bir nur pınarı, önce göğe doğru kaynadıktan sonra, kendisini tutamayarak, Beyrut'un tepesine bir cıva sağanağı gibi döküldü; her taraf bir anda ı ışık içinde kaldı; bir anda memleketin çıplak teni bu nurdan köpükle yıkandı, denizin yansısıyla cilalandı ve çamların parıltısı ile süslendi; bambaşka, taptaze bir görünüm aldı... Doğu tarafında bulunan bir bulut, nereden geldiği seçilemeyen bir aydınlıkla önce vapurdumanı rengini aldı ve bir duman gibi gittikçe genişleyerek inceldi, seyrekleşti, tül gibi, krep gibi nazik bir şey, sonunda bir ışıktan gölge oldu. Sanki gök aşağıya çevrilmiş ve Cünye'nin süt mavisinde, serin ve uslu körfezi, göğün denize benzeyen boşluğuna, nazlı bir yaz bulutu gibi yukarıdan gölge salmıştı. Gök deniz gibi yüzülecek ve deniz, gökyüzü gibi uçulacak bir yer olmuştu.”¹²²²

Eserlerinden anlaşıldığı üzere Refik Halit Karay, doğup büyüdüğü, uzun yıllar uzak kaldığı ve yine hayatının uzun bir kısmını yaşadığı İstanbul şehrine âşık bir yazardır. İstanbul sevgisi ve merakını bütün eserlerinde dile getiren yazarın, bu hususta birçok yorumda bulunduğunu, araştırma ve inceleme yaptığını görmekteyiz. İstanbul'la ilgili olarak kaleme aldığı yazılarda bu şehrin kültürel yapısını, mazisi olan mekânlarını ve mağazalarını, eskiden oynanan oyunlarını, iklim özelliklerini, şehre elektriğin ve tramvayların gelişini, tarihî yapı ve mimari örneklerini, eski geleneklerin yavaş yavaş ortadan kalkışını, Mütareke Dönemindeki siyasi ve sosyal hâlini ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Yazar, eski İstanbul olarak tanımladığı Meşrutiyet öncesi İstanbul'unda yaşanan hayatı ve gelenekleri dikkatli bir biçimde annesinden dinlemiş ve kendi döneminin İstanbul'uyla karşılaştırma imkânı bulmuştur. Eski İstanbul'un özellikle aile hayatı hakkında, çalışmalarında birçok saptamada bulunan yazar, eski aile gelenekleri ve bunların zaman içinde değişmeleri hususunda şu iki farklı mütalaada bulunmuştur: “Eski İstanbul'un dört başı mamur olan bahtiyar bağrında esrarengiz, acayip sanatlarla geçinen çeşit çeşit insanlar yaşardı. Tanınmış ailelere bu arada birçok kişiler gelir giderdi. Bizim evin de bir Hafız efendisi, bir İsa efendisi, bir Hoca hanımı, bir mevlutçu hanımı, bir kurşuncusu vardı.”¹²²³ “Şurada Enver Paşa'nın sarayı vardı diyor, burada Şeyhülislam'ın yalısı... Prens Sabahattin sarayını geçtik, Lido'nun yanındaki arsa üstünde idi

¹²²¹ Taş üzerinde bileyip özel bir yöntemle keskinleştirme işlemi.

¹²²² R.H.Karay, **Bir İçim Su**, s. 85-86.

¹²²³ R.H.Karay, **Bir Avuç Saçma**, s. 7.

galiba. Bizde ayakta kalan bina yoktur ki... Ne bina, ne de aile! Aileler de sanki aşıptan kurulmuştur...”¹²²⁴ Özellikle II. Sürgünlüğü sırasında İstanbul’a çok yoğun bir özlem duyan Karay, bu şehre olan hasretini ve samimi duygularını oldukça üstün bir tasvirle şöyle bildirmiştir: “Gurbette, yabancı diyarlarda kalmış gibiyim; yerime, evime, membaıma dönmek arzusunun bir açlık gibi içimi bayılttığını duyuyorum. Aynı İstanbul’un içinde İstanbul’u arayarak ve artık bulamayacağımı pek iyi anlayarak ve hıçkırık hıçkırık ağlamak istiyorum. Ben İstanbul’un, eski İstanbul’un o şahsiyetli ve güzel İstanbul’un içyüzünü afacancasına tanıyan bir evladıyım; onu ben ne iyi anlardım... Sanki o da bana ayrıca, herkese yaptığundan fazla yüreğini açardı. İşte ben, bu pek iyi tanıdığım ve pek çok sevdiğim vücudu kaybettim. Ona yanıyorum, onun hasretini çekiyorum!”¹²²⁵

Bir diğer yazısında ise İstanbul’un betimlemesini yapan yazar, şehrin sahip olduğu iklimin, gündelik yaşamla birleşimini de şu şekilde açıklamıştır: “Şu dakikada yağmurlu hiçbir yer istemiyorum. Bilirim, İstanbul yağmuru da uzun sürünce iç karartıcı olur. Islaklık iliklerine işler; damı akmaz bir ev içinde bile damlalar sırtımızın ortasına düşüyormuşçasına insana ürpertiler verir. Hele bu sırada kulağınıza sis ve pus tabakalarını ıslak tülbent gibi yırtarak gelen yakınlı uzaklı satıcı sesleri... Vapur, tren düdükları! İçinizi eriten bir üzüntü bestesidir, onlar! Başka bir derdiniz olmasa da yaşamaktan usanç duyurmaya yeter.”¹²²⁶

Gezgin bir yazar olan Refik Halit Karay, Kızılırmak, Murat Çayı, Tuna, Ren, Sakarya, Menderes, Fırat ve Dicle nehirlerine seyahatler düzenlemiştir. Bu nehirlerin geniş bir tarihçesini, sahip oldukları güzellikleri, geçmiş her dönemde oynadıkları rolleri, Anadolu ve Arap coğrafyasına kattıkları anlam ve önemi eserlerinde malzeme yapmıştır. Bu akarsuların hepsine büyük bir hayranlık duyan ve tabiat sever yazar elde ettiği gözlemleri bir taraftan eserlerine aktarırken diğer taraftan da Türk edebiyatının en güzel ve nadide nesirlerini okuyucusuna sunmuştur. Betimleme ve tasvir ağırlıklı kalem tecrübelerinin en üst seviyeye çıktığı bir yazısında yazar, Fırat ve Dicle nehirlerini şu şekilde betimlemiştir: “Fırat gerçekten bitmez tükenmez, ardi arası kesilmez, rengi durulaşıp çamuru eksilmez korkunç bir seldir. İnsana kaynaktan çıktığı hissini vermiyor; onda bir boşanıp taşmış ve önüne gelen kiri, pası toparlayıp delicesine, rasgele mesafeler aşmış gibi bir hâl var... Akışını seyrederken

¹²²⁴ R.H.Karay, **Sonuncu Kadeh**, s. 8.

¹²²⁵ R.H.Karay, **İstanbul’un Bir Yüzü**, s. 184.

¹²²⁶ R.H.Karay, **Yer Altında Dünya Var**, s. 95.

öyle sanıyorum ki, bu kaynaksız su, gitgide bir sel gibi; bütün çalımına rağmen tükenip kuruyacak! Bu sel Anadolu yaylalarının karlı damlarından, granitten yapılmış o dev saraylarının göçmez ve çürümez saçlarından geliyor. Önce genç bir yürekte çağlayanlara, boğazlara çarpıla çarpına, dövüle çalkana bir süre koştuktan sonra, isteksiz bir davranışla çöllerin kızgın bağına dökülüyor ve birdenbire hiddeti, hırsı düşüyor, binlerce kilometre, yayvan ve yatgın, neşesiz ve heyecansız sürüklenerek sonunda Dicle ile aynı dağlardan çıktığı hâlde, başka yoldan gelen bu hemşerisiyle el ele verip inci ve sedef körfezinde, buğuları tüten Ummanlara karışıyor. Çam ülkesinden hurma diyarına! Kar ikliminden ter beldesine!”¹²²⁷

Yine Fırat ve Dicle ile ilgili olarak kaleme aldığı diğer bir yazısında medeniyetin beşiği olarak gördüğü bu coğrafyada, tarihin en eski devirlerinden günümüze değin bu iki nehrin oynadığı rolü ve geçmişini etkili bir yazıyla açıklamaya çalışmıştır: “Miladın yirminci asrında, yani içinde yaşadığımız senelerin birinde bir seyyah Fırat ve Dicle arasında dolaşiyor, batmış şehirlerde iz, eski mamurelerden işaret arıyordu. Maziye eşmiye, tarihî deşmiye gelmişti. Yorgun ve mahzundu, elinde ki kitap ona diyordu ki: İlk medeniyetin temeli buralarda atılmıştı. Nehirlerin kıyısında haşmetli şehirler, sayısız kasabalar vardı; kalabalık, alım satım, yeşillik ve neşe göze çarpardı. Pazarlarında altın devşirilir, ipek arşınlanır, insan kaynar, hayat fişkırırdı. Hükümdarlar uğrağı, cihangirler geçidi, ihtiraslar mıknatısı, bereketler tılsımı orası idi, orada idi. Tepeleri bulutlara kavuşmuş asma Semiramis bahçeleri ile Bâbil kulelerinin, Nemrut saraylarının, Eti kervansaraylarının ve Sümer misafirhanelerinin debdebeli gölgeleri sulara vurur, çırağları sularına dökülürdü. Halk bolluk görmek, refah tatmak, servete konmak ve rahata erişmek için dünyanın dört bir tarafından buraya akın eder; inci ve mercan yüklü gemiler; ormanlar arası ve kanallar üzeri bu nehirlerde gelir gider, mal getirir, mal götürürdü. İlk buğday ovalarında yetişmiş, ilk kütüphane kenarında kurulmuştu; Allah’ın adı ilk defa orada anılmış, yerle göğün ilk haritası orada çizilmiş, ilk sanat eserleri, heykeller ve abideler orada vücut bulmuştu. Bugünkü Avrupa o zaman bu nehirlerin arasına sıkışmıştı; ilk Avrupa burada yaşamıştı.”¹²²⁸

Yazar Anadolu’nun en uzun nehri olan Kızılırmak’ı da eserlerinden anlaşıldığı kadarıyla üç defa ziyaret etmiş ve bu ırmağın haşmeti ve azameti karşısında adeta büyülenmiştir. Kızılırmak’a olan hayranlığını şu şekilde ifade etmiştir: “En büyük

¹²²⁷ R.H.Karay, **Bir İçim Su**, s. 51–52.

ırmak, Anadolu'nun şerefli, şöhreti, bayrağı olan Kızılırmak! Senin manzaran ise bana daima heybetli göründü. Ovalara inip yatağına sığamayan bir feyz ve hevesle etrafa yayıldığı zaman, yalçın kayalı dağlar arasına sıkışıp girdaplar yaparak köpürdüğü yerlerde de karşısında bir damla su gibi naçiz kaldığımı hissettim. Beni sana, İstanbul'un avare oğlunu Anadolu'nun bu şöhretli ırmağına bağlayan nedir? Damarlarımda gezen kanda kızıl sularından bir madde mi var? Ecdadıyla karşılaşmış gibi manzaran bana hüremetler, hayretler veriyor; anlıyorum ki büyük dedelerim cins atlar üstünde kim bilir kaç defa sularını ejder gibi yarararak geçmişler, sahillerinde kaç defa ateş yakıp geceleyerek kavuklu başlarının gölgeleriyle etrafa, senin gibi, korkular vermişlerdir... Ben mecalsiz atım, yorgun başımla kenarına her gelişte hayran kaldım.”¹²²⁹

I. Dünya Savaşı'ndan sonra, İttihatçılara¹²³⁰ karşı yaptığı muhalefette haklı çıktığını belirten yazar, kendine göre İttihatçılığın devamı olarak gördüğü Millî Mücadele hareketine muhalif tavırlar takınıp, memleketin çok daha kötü durumlara düşürülmesinin önüne geçilmesi amacıyla gerek siyasi gerek basın yayın faaliyetlerine giriştiğini daha önce belirtmiştik. Yaptığı bu faaliyetler nedeniyle on altı yıl sürgünde kalan ve büyük acılar yaşayan Karay'ın hakikaten Millî Mücadele yıllarında hainlik yapmış ve yüzellilikler listesine koyularak yurt dışına gönderilmiş olan kişilerden ayrı bir yere sahip olduğu aşikârdır. Yazarın Sakarya Savaşı'ndan hemen önce kaleme aldığı Sakarya nehriyle ilgili şu değerlendirmeler¹²³¹ onun da aslında mutlak kurtuluşu istediğini göstermektedir: “*İnşallah azgın Sakarya'nın korkunç kenarlarında Yunan taarruzu da kırılır ve hasreti ile bağrımızın yandığı bir sulh, büyük nehirler ve büyük dağlarla şereflenmiş olan vatanımızın bakiyesini de istila ve tahriplerinden artık büsbütün kurtarır.”*

¹²²⁸ R.H.Karay, **Tanrıya Şikâyet**, s. 101.

¹²²⁹ R.H.Karay, **Guguklu Saat**, s. 147–148.

¹²³⁰ İttihat ve Terakki Fırkası'nın kuruluşu, gelişimi ve faaliyetleri hakkında etraflı ve sistemli bilgi için bkz. T.Z.Tunaya, 1988, s. 19–37.

¹²³¹ R.H.Karay, **Ay Peşinde**, s. 33–34.

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu gerek iç gerekse dış etkenlerin tesiri sonucunda 18. yüzyıldan itibaren hızlı bir çöküntüye girmiştir. Kapitülasyonlar sebebiyle Avrupa devletlerinin açık pazarı haline gelen devlet, Avusturya ve Rusya'nın sürekli saldırıları sonucunda iyice zayıflarken birçok önemli toprağını da yitirmiştir. İmparatorluğun çöktüğünü gören padişahlar çöküşün önüne geçilebilmesi için ıslahat hareketlerine başlamışlardır. Ancak özellikle III. Selim ve II. Mahmut zamanlarında oldukça geniş kapsamlı bir hale gelen bu ıslahat hareketleri devletin çöküşünü önleyememiş; sadece çöküş sürecini uzatmıştır.

19. yüzyılda bu çöküntü büyük bir hızla sürerken Fransız devriminin ortaya koyduğu ulusal bağımsızlık ve egemenlik akımları, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'da yaşayan Hristiyan azınlıklarını da etkiledi ve bağımsızlık isteklerini kamçıladi. Sırp, Yunan ve hatta Mısır ayaklanmaları devletin iç bünyesini oldukça sarstı. Bu yüzyılda Rus tehlikesi karşısında İngiltere ve Fransa, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü koruma politikası izlediler. Kırım Savaşı'nda bu politika sonucu Rusya'ya savaş bile açtılar.

1838 ticaret antlaşmasıyla devlet, ekonomik bakımdan batının eline geçerken, 1854'ten sonra başlayan dış borçlanma ile 1881'de mali iflasa ve batının mali denetime girmiştir. II. Mahmut'un ıslahatları ve Tanzimat da imparatorluğun kurtuluşu için çözüm olamamıştır.

Yeni Osmanlılar'ın çalışmaları 1876'da Kanunuesasî'nin ilanını hazırladı. Ancak I. Meşrutiyet yaşama fırsatı bulamadan, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı nedeniyle sekteye uğradı. Bu tarihten sonra İngiltere de koruyucu politikasını terk etti. Ermeni konusu da ilk kez bu dönemde gündeme geldi. Osmanlı Devleti de bu tarihlerden itibaren Almanya'ya yaklaşmaya başladı. Almanya ile girilen siyasi ve askeri ilişkiler sonucunda kısa sürede Türk siyasetinde Alman etkisi ve nüfuzu görüldü.

20. yüzyıla girilirken Abdülhamit'e karşı başlayan Jön Türk hareketi gittikçe kuvvetlendi ve 1908'de II. Meşrutiyet'i getirdi. Fakat 1909 yılında 31 Mart Vakası nedeniyle önemli bir iç buhran yaşandı. Bu dönemde gelişme gösteren Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük akımlarının çatıştığı ortamda, iç buhranlar anarşi yaratırken, dışta da Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nda alınan büyük yenilgiler artık imparatorluğun ayakta duramayacağını gözler önüne serdi.

İktidarı ele geçiren ve bir Jön Türk hareketi olan İttihat ve Terakki Fırkası işi zorbalığa ve diktatörlüğe götürdü. İttihat ve Terakki'nin üç güçlü adamı Enver, Talat ve Cemal Paşalar 1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında girerken, devletin kaderini de çizmiş oldular.

Bu savaştan çok ağır kayıplarla çıkan Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi ile kayıtsız şartsız teslim oldu. Rusya, İngiltere, Fransa ve İtalya, Osmanlı Devleti'nin topraklarını daha önceden kendi aralarında paylaşmışlardı. Savaştan sonra da daha önce kurguladıkları anlaşmaları yürürlüğe koyarak fiiliyata geçirmeye çalışıyorlardı. Ancak kendi iç işleriyle uğraşmak zorunda kalan Rusya'nın savaştan çekilmesiyle planlarında kısmen değişiklikler meydana gelmişti.

Bu dönemde Türk ulusu hakkında karar verecek en önemli siyasi güç İngiltere idi. Dönemin siyasi konjektürü içinde İngiltere, Batı Anadolu'yu Yunanistan'a veriyor, Doğu Anadolu'da Kürdistan ve Ermenistan Devleti kurmak istiyor, Türk yurdunun geri kalan kısmını da Fransa ve İtalya ile paylaşıyordu.

Bu durumda ülkenin her yerinde kurtuluş çareleri aranmaya başladı. Ancak Türk tarihinin bu en önemli kırılma noktalarının birinde ortaya çıkan Mustafa Kemal Paşa, 1919 yılından 1922 yılına kadar verdiği siyasi ve askeri mücadeleler sonucu Türk milletini batan bir imparatorlukta kurtarıp, teşkilatlandırarak ulusal bir devlet haline getirmeyi başarmıştır. Emperyalizme karşı yapılan bağımsızlık savaşını kazanan Türkiye'nin bu başarısı bütün mazlum uluslara da örnek olmuştur.

1922 yılında siyasi ve askeri mücadeleler büyük oranda tamamlandıktan sonra da Türkiye'de çağdaşlaşma savaşı başlatılmıştır. Türk inkılabı olarak adlandırılan bu hareket, doğu ile batının en sert ve en şiddetli mücadele ettiği bir devrede, sarsıntılar ve buhranlar içinde doğmuştur. Bütün eleştiri ve güçlülere rağmen arzulanan seviyeye ulaşılamasa bile önemli aşamalar kaydedildiği ortadadır.

Türk tarihi ve Türk edebiyatı adına çok önemli bir devre olan 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın ilk yarısı yukarıda kısaca özetlenmeye çalışıldığı üzere hayati öneme sahip siyasi ve askeri olayların yaşandığı bir dönemdir. Bir büyük imparatorluğun çöküşü ve bu çöküşün doğurduğu sancılı süreçte siyasi, askeri, ekonomik, kültürel, sosyolojik ve düşünsel birçok alanda buhranlar ve çatışmalar yaşanmıştır. Bu dönemde yaşamış birçok eğitimci, edebiyatçı, gazeteci ve düşünür; devlet adamları gibi çöküşün önüne geçmek için olağanüstü gayret sarfetmiştir.

Siyasi sahada bu gibi vahim politik gelişmeler yaşanırken, Tanzimat ve Birinci Meşrutiyetle beraber gelen fikir akımları giderek önem kazandılar. Osmanlıcılık, Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük (Turancılık) gibi düşünce akımları geniş taraftar kitleleri kazanmaya başladı.

Bu düşünce akımları, oldukça sağlam fikri temeller üzerine kurulup, net bir felsefi temele sahip olamasa da Türkiye’de düşün hayatının belirli bir aşama kaydetmesinde önemli rol oynamış ve ülkenin o dönemde içinde bulunduğu zor durumdan çıkabilmesi için yol gösterici bir vazife üstlenmiştir.

Nitekim bu düşüncelerin bir ürünü ve bir küçük Jön Türk hareketi olarak ortaya çıkan İttihat ve Terakki Cemiyeti, daha sonradan büyük bir gelişme göstererek bir fırka haline gelmiş ve 20. yüzyılın başlarında imparatorluğun mukadderatını tayin etmiştir. Dolayısıyla Tanzimat ve Birinci Meşrutiyet devri özellikle daha sonraki olaylara öncelik etmesi ve yeni fikirleri olgunlaştırması bakımından büyük bir önem arz etmektedir.

İmparatorluğun çöküşünün belirmeye başladığı dönemlerden, Cumhuriyet’e uzanan süreçte birçok edebiyatçı, şair, yazar, eğitimci ve medrese hocaları düşünce adamı vazifesi de görmüştür. Şinasi, Ziya Paşa, Ali Suavi, Ahmet Vefik Paşa, Şemsettin Sami, Mizancı Murat, Ahmet Mithat, İsmail Gaspıralı, Mirza Feth Ali Ahunzade, M. Sâti (Sâti El-Husrî), Emrullah Efendi ve Hoca Tahsin gibi düşünür ve yazarlar da kültürel anlamda büyük çalışmalara imza atarak halkı aydınlatmaya çalışmışlar ve artık birçok konuyu sorgulamaya başlamışlardır.

Bir edebiyatçı ve yazar olarak daha sonradan önemli çalışmalara imza atacak olan Refik Halit Karay da bu düşün adamları gibi 19. yüzyıldan miras alınan tarihi, sosyolojik ve kültürel değerleri 20. yüzyıldaki gelişmelerle birleştirerek okuyucuya iletmiş önemli bir simadır.

Şöyle ki Refik Halit Karay, Türk edebiyatının yetiştirdiği en büyük edebî simalardan biridir. Hem kültür adamı hem de siyasetçi olarak bilhassa yazılarıyla etkili olmuş bir şahsiyettir. Türkçeyi büyük bir zevk ve ustalıkla kullanıp güzelleştirerek Türk edebiyatına özellikle nesir dilinde kendiyile anılmaya değer bir yazı ve sanat dili yaratmaya muvaffak olmuş, Türk tarihi ve kültürü için önem kazanmış bir yazardır.

Refik Halit’in tahsil hayatından sonra beş yılı sürgünde geçmek üzere Mütareke Dönemine kadar olan dönemde giriştiği basın yayın faaliyetlerine dikkatle

bakıldığında çökmekte olan bir imparatorluğun içinde meydana gelen siyasi, edebî, sosyal ve hatta ekonomik konularla iç içe bir yazar olduğunu müşahede etmekteyiz.

Öyle ki 20. yüzyılın başlarında imparatorluğun çöküşünü gören aydınlar bu gerçekleri sanatlarına da yansıtmaya başlamışlardır. Yüzyılın ilk çeyreğinde meydana gelen siyasi ve sosyal gelişmeler yazarların ilgisini yoğun bir şekilde çekmiştir. İmparatorluğun giderek küçülmesi ve Osmanlılar'ın kuruluş döneminde olduğu gibi bu yıkılış dönemlerinde de Türk halkına yönelmesi nedeniyle Anadolu yüzyıllar sonra tekrar önemli hâle gelmeye başlamıştır.

Türk tarihine uygun bir zenginlik ve renklilik arz eden Türk edebiyatı, işte bu siyasi ve tarihî olaylara paralel olarak, ulusal temeller üzerine oturmaya başlamıştır. Bu gelişme, hem dil ve üslupta hem de şekil ve muhtevada kendisini açıkça göstermiştir. Bu sebeple Türk edebiyatının imparatorluktan millî devlete geçişte büyük hizmetleri olmuştur. Milliyetçi bakış tarzı, Türk aydınının dikkatini ilk defa bu dönemde şuurlu bir şekilde Anadolu'ya yöneltmiştir ve Anadolu insanının meseleleri Türk edebiyatının en önemli konuları arasında yer almaya başlamıştır.

Bu dönemde Anadolu insanının meselelerine üstün bir sanat görüşüyle, gerçekçi bir şekilde yaklaşan ilk yazarlardan biri Refik Halit Karay'dır. Daha Millî Mücadele'den önce Anadolu'yu görerek tanıyarak, severek, halkının yaşantısını olduğu gibi değiştirmeden ve herhangi bir saplantıya düşmeden anlatmayı başaran Karay, bu yönüyle Cumhuriyet sonrası yazarlara öncülük etmiştir. Ayrıca o, bunu yaparken Türk halkının konuştuğu gerçek Türkçeye ve “*Dede Korkut Hikâyeleri*”ndeki sade mükemmelliğe bağlı kalarak hareket etmiş dolayısıyla millî dilin sanat dili olması yolunda önemli çabalar harcamıştır.

Karay, 1908 yılında “*Servet-i Fünûn*” mecmuasında yazı hayatına başlayarak kısa bir müddet zarfında daha çok mizahi yazılarıyla Türk okuyucusunun dikkatini üzerinde toplamaya muvaffak olmuştur.

Bu dergide mütercimlik, musahhihlik, muhabirlik ve müretteplik gibi muhtelif vazifeleri ifa ederek gazeteciliği öğrenmiştir. “*Servet-i Fünûn*” dışında diğer akşam gazetelerinde de ilk satırları yayımlanmaya başlanan yazarın, “*Kirpinin Dedikleri*” ismiyle elde ettiği şöhreti yayılırken ilk hikâyelerini de aynı yıllarda neşre başlamıştır.

Yazın hayatının daha başlangıcında bir taraftan mizahi eserler kaleme alarak devrin özelliklerini yansıtırken diğer taraftan da Maupassant benzeri hikâyeleriyle İstanbul'un kenar semtlerindeki insanların hayat tarzlarını anlatmıştır. Yazın hayatına

bu şekilde başlayan yazar 2 hikâye, 20 roman, 6 mizah-hiciv, 6 kronik, 2 hatırat, 2 tiyatro eseri kaleme almıştır.

Gazetecilik mesleğiyle girdiği edebiyat âlemine kazandırdığı 38 eserin yanında bu mesleğe vefatına kadar devam etmiştir. Verdiği ürünler bağlamında oldukça verimli bir yaşam süren Karay'ın, Meşrutiyet devrinden 1960'lara kadar olan dönemde çeşitli gazete ve dergilerde bini aşkın fıkra ve makalesi yayımlanmıştır. Bu yazılar kimi yerlerde bir araya gelerek mizah-hiciv, kronik ve hatırat gibi türlerde verdiği eserlerin temelini oluşturmuştur.

Fıkra ve makalelerinde siyaset, politik figürler, değişen toplumsal yapı, İstanbul, Halep, Beyrut, Anadolu, Türk insanı, Türk tarihî, dil, edebiyat, sanat, kadın, mevsimler, örf âdet, gelenek görenek gibi birbirinden farklı onlarca konuyu işlemiştir. Onun, “*Kalem*”, “*Cem*”, “*Aydede*” başta olmak üzere muhtelif gazete ve dergilerde neşrettiği mizahi yazılar, XX. yüzyılda kendi türünün yol açıcısı durumundadır.

Henüz Anadolu'ya sürgün gitmeden kaleme aldığı köy ve kasaba konulu hikâyelerin, Cumhuriyet devri Türk hikâyeciliğinin işleye işleye bitiremediği problemleri konu aldığı için, Türk edebiyatında ayrı bir ehemmiyeti vardır. Çünkü örneğin “*Hakk-ı Sükût*”ta iktisadi mesele, “*Kuvvete Karşı*”da yabancı baskısı, “*Cer Hocası*”nda din istismarı kaba realizme kaçmadan irdelenmiştir.

Bu hikâyeleri asrın başında İstanbul'un dışına çıkan Anadolu insanının meselelerini konu etmek istidadında olan Türk edebiyatının bu vadideki ilk mahsulleri olarak değerlendirmek mümkündür. Bunlar bir bakıma ferdî meseleleri konu alan “*Servet-i Fünûn*” edebiyatına aksülamel niteliğindedir.

Denilebilir ki Refik Halit, Yakup Kadri, Reşat Nuri edebî faaliyetleri ile Türk nesrine Anadolu'nun kapısını açmışlardır. Refik Halit'in kaleminden çıkan söz konusu yazıların dil bakımından külfetsiz oluşu bir sistem dâhilinde olmasa da Türk okuyucusuna Millî edebiyatın başladığını müjdelemiştir.

1913 yılında Anadolu'ya sürgün edilen yazar, bu coğrafyayı, Türk insanını ve burada sürdürülen hayat tarzını yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Türk edebiyatı sözünü ettiğimiz bu sürgün sayesinde, “*Memleket Hikâyeleri*”ni kazanmıştır. “*Memleket Hikâyeleri*” sayesinde Anadolu insanının yaşam mücadelesi, hayat tarzı ve taşra hayatının bütün yönleri Türk edebiyatına girmiştir. Yine bu eserden etkilenen yazar ve şairler edebî manada Anadolu'ya yönelmişlerdir. Bu bakımdan

eserin ayrı bir önemi bulunmaktadır. Çünkü bu kitabın içindeki hikâyelerin kaleme alındığı yıllara kadar yazılmış daha önceki eserler devamlılık arz etmez.

İstanbul’da doğup büyüyen Refik Halit, “*Memleket Hikâyeleri*”nde Anadolu insanının karakteristik özelliklerini iyi tespit etmiştir. “*Koca Öküz*”deki Hacı Mustafa Ağa, “*Sarı Bal*”ın kahramanları, “*Şeftali Bahçeleri*”ndeki Ağâh Bey, “*Yatır*”daki Abdi Hoca ve “*Yatık Emine*”nin kahramanı yalnızca birer kişi değil benzerlerine Anadolu’da bugün bile sık rastladığımız değişik tiplerin temsilcileridir.

Hikâyelerinde İstanbul’un kenar semtlerinde, Anadolu’daki küçük kasabalarda ve köylerde cereyan eden olayları konu alan Refik Halit, romanlarında genellikle yüksek sosyete çevresinde sürdürülen hayat tarzını aksettirir. Eserlerinde eski ile yeniyi çeşitli yönleriyle mukayese etmiştir. Belirtelim ki eski sözü ile Osmanlı dönemini yeni ile de Cumhuriyet dönemini kastediyoruz.

Refik Halit, eskinin yemeklerinden ve mutfağından başlayarak her şeyine ilgi duyan bir yazardır. Türk dilini en iyi kullanan yazarlar arasında olduğu edebiyat çevrelerince üzerinde mutabık olunan bir konudur. Ziya Gökalp, onu “*Türkçeyi en iyi kullanan muharrir*” olarak nitelediği ve başarılı bulduğu için İttihat ve Terakki’nin zulmünden korumuştur. “*Memleket Hikâyeleri*” yazarı, eserlerinde, doğup büyüdüğü şehirde tanıdığı insanlardan yola çıkarak son bir asırlık zaman zarfında Türk toplumunda meydana gelen değişmeyi iyi bir ifade tarzı ile ortaya koymuştur. Onun, yurt dışında uzun müddet yaşamak zorunda bırakılması, memleket dışında bulunan Türklerin hayat tarzlarını, ruhsal yapılarını edebî eserlere ait çerçeve içinde anlatmasına zemin hazırlamıştır.

Bu hikâyelerle Türkiye’den ayrıldıktan sonra Suriye, Lübnan, Irak gibi coğrafyaların durumunu ve iç dünyasını en güzel Türkçeyle aktarmıştır. Yazarın hikâye türünde verdiği eserler, Arap ülkelerindeki Türkler ve Araplarla Anadolu insanının sosyal hayatı üzerine yazılmış ve yazılacak en mütakamil psikoloji ve sosyoloji eserlerinden daha etraflı, daha derin, daha dolu ve daha gerçektir.

Bu hikâyeleri okumadan Anadolu insanını anlamanın imkânı yoktur. Bu nadide eserler sayesinde ilk defa düzenli, sürekli ve bilinçli olarak Anadolu insanı Türk edebiyatına girmiştir. Sosyal bilimlerin hemen her alanına kaynaklık edebilecek düzeydeki bu çalışmalar yakın dönem Türkiye tarihinin tam anlamıyla kavranabilmesi için de vazgeçilmez bir özellik taşımaktadır.

Romanlarında ağırlığı olaylara veren yazar, çok sayıda kişiye yer vermekle birlikte bunlar üzerinde derinlemesine durmamıştır. Romanlarında ağırlıklı olarak

Türk toplumunun geçirdiği sosyal değişimleri, bunların kişilere yansımaları, savaş gibi olağanüstü hâllerden faydalanan vurguncuları ve ezilen orta sınıf insanını ele almıştır.

Yazar bu gibi meselelerde genellikle muhafazakâr bir tavır takınmıştır. Bunların dışında popülizme kaçmamak şartıyla hemen hemen bütün romanlarının konusunu aşk, egzotik ülkelerde yaşanan sürükleyici maceralar, seyahatler, hatta polisiye hikâyeler teşkil etmiştir. Bir dönemin pašaları, yeni zenginler, bir mevki elde edebilmek için çırpınanlar, çıkarıcılar, harp zenginleri, saraylılar, macera arayanlar, sürgünler, yabancılar, sosyete yaşantısı sürenler, çeteler, sultanlar, prensesler gibi değişik çevrelerden seçilmiş insanlar onun romanlarının ana kahramanlarını oluştururlar.

Sürgünde bulunması dolayısıyla üzüntü ve vatan özlemi duyarak yazdığı romanlarının kahramanları daha bir derinlik taşımaktadır. Romanlarında en çok dikkati çeken hususların başında kadınlar ve tarih merakı gelir. Özellikle aşk ve macera romanlarında çevresindekileri peşinden sürükleyen kadınlar dikkati çekmektedir.

Eserlerinin hemen hemen tamamında tarihe müracaat etmiş, roman kahramanları üzerinde bazı tarihî gerçekleri ve tarihî kişilikleri kullanmıştır. Ayrıca Cumhuriyet'ten sonra da teşekkül eden yüksek sosyete muhitine ait çeşitli hayat sahneleri yazarın kaleminde gizlice hicvedilmiştir. Yazar eski terbiye ile yenisini birleştirmiş, giyinmesini, eğlenmesini, konuşmasını bilen kahramanlarına, çevresindeki insanları gıpta ettirmiştir. Bunları ortaya koyarken 1940–1960 yılları arasında yaşlı olarak vasıflandırılan II. Meşrutiyet devrinde gençliklerini idrak etmiş kahramanların hatıralarından faydalanmıştır.

Onda, hatıra önemli bir unsurdur. Refik Halit'in bu eserlerde üzerinde ısrarla durduğu sosyal problemlerden biri de II. Meşrutiyet yıllarından itibaren Türk toplumunda meydana gelen siyasi, sosyal değişiklik ve karışıklıklardan faydalanarak ortaya çıkan harp ve türedi zenginlerin hayat tarzı ve eğlence şekilleridir.

Refik Halit Karay, hikâye ve romanlarının yanı sıra Meşrutiyet devrinin siyasi ve sosyal hayatıyla ilgili yazdığı mizahi yazılarıyla Türk edebiyatında kendi yerini almıştır. Onun eserlerindeki mizahi yaklaşımları kavrayabilmek ve komikliğine erişebilmek için o devirdeki olayları ve şahısları bilmek gerekir. Türk dilinin bütün inceliklerinden azami ölçüde istifade eden yazar siyasi mizahta büyük bir varlık göstermiştir. Devrinin istikrarsız siyasetini, siyasi şahsiyetlerini bütün gülünç

tarafıyla sergilemiştir. Siyasi karmaşıklıklardan ileri gelen sosyal hayattaki kusurlar onun kalemi altında bir komedi görüntüsü almıştır.

Siyasi mizah yazılarıyla muhaliflerinin büyük tepkisiyle karşılaşmış ve bir siyaset kurbanı olarak hayatının yirmi bir yılını sürgünde geçirmiştir. Yurt dışında geçirdiği sürgün yılları onu derinden etkilemiş ve memlekete dönüşünde mizahi yazılarla ilgilenmemiştir. Ancak sürgün dönüşünde yazdığı romanlarında kendisinin de dediği gibi gizli mizahi anlatımlar vardır.

Özellikle Meşrutiyetin ilanını, devrin kabinelerini, nazırlarını, hükûmet erkânının bilgisizliğini mizahi şekilde anlatarak onları doğru yola sevk etmek istemiştir. Siyasi olaylara dokunmadan geçemediği gibi bir milletin hayatında önemli yeri olan sosyal meseleler üzerinde de büyük bir titizlikle durmuştur. Aile hayatı, sefalet, savaş zenginleri, yollar, toplu taşıma araçları, vergi, yangın, basın hayatı, edebiyat gibi önemli meseleleri yazmaktan çekinmemiştir.

Siyasetle ilgili yazılarında memleketin siyasi durumunu anlatmak için Nasrettin Hoca'nın fıkralarına başvurmuş, siyasi şahısları hicvetmek için de teşhis yolunu tutarak onları gülünç duruma düşürmüştür. Onun mizahi yazılarının bazıları çok yıkıcı, rakiplerini sersemletici, bazıları tatlı ve sevinçlidir. Eserleriyle okuyucularını güldürmek, güldürürken de düşündürmek istemiştir. İnce zekâ ve güzel Türkçeyle Türk edebiyatına bu alanda altı adet çok önemli eser kazandırmıştır. Ancak Refik Halit Karay'ın hikâye, roman, kronik, hatırat, anı ve tiyatro eserleri ile gazete makale ve fıkralarında da hiciv ve mizaha rastlamak mümkündür.

Refik Halit aynı zamanda Türk edebiyatının en büyük kronikçilerinden biridir. Türk toplumunun geçtiğimiz yüzyılın ilk çeyreğinde değişen ve gelişen yapısıyla eski adet ve alışkanlıklarının farklılaşmasını en güzel anlatan, bütün sosyal bilimlerde dalında inceleme yapan araştırmacılar için de büyük bir hazine niteliği taşıyan altı adet eser kaleme almıştır.

Kronik türünde vücuda getirdiği eserlerin sosyolojik ve tarihî açıdan çok büyük bir önemi bulunmaktadır. Çünkü 19. yüzyılın ikinci yarısından başlamak üzere 1950'lere kadar olan dönemde Türk toplumunun genel yapısı ve onun ayrılmaz parçası örf adet, gelenek görenekler ile toplumsal değişmelerin en iyi anlatıldığı yazınsal membalar bu eserlerdir.

Refik Halit Karay'ın hatırat şeklinde neşredilen iki mühim eseri de mevcuttur. Bunlardan ilki "*Minelbab İlelmihrab*", diğeri ise birincisinin devamı niteliğinde olan "*Bir Ömür Boyunca*" adlı eseridir. Kendisini müdafaa gibi bir ihtiyaç duymaksızın

kaleme aldığı hatıraları bu devrin en kıymetli bilgi kaynakları arasında yer almaktadır. Bilhassa sıcağı sıcağına ve taze bir hafızayla yazdığı “*Minelbab İelmihrab*” başlıklı hatıralarının Mütareke devri için rakipsiz bir metin olduğunu belirtmek gerekir.

Refik Halit bu iki eseriyle Türkiye tarihinin yakın döneminin birçok hatırasını kurtarmıştır. Bu yönüyle her iki çalışma da tarih araştırmaları için elzem kaynaklardır. II. Meşrutiyet’ten hemen sonra basın âleminde görülen Refik Halit, yazdığı siyasi karakterli mizahi yazılarıyla, fırka cereyanları dışında kalmakla beraber o zamanki İttihat ve Terakki Hükûmeti’nin kötü taraflarını tenkit etmek ve açığa vurmaktan geri kalmamıştır. Bu faaliyeti nedeniyle önce, imza yerine tabanca, mavzer kurşunu ve hançer resmî bulunan mektuplarla tehdit edilmiş, tenkitlerinden vazgeçmeyince de bizzat makama çağrılarak ikaz edilmiştir. Neticede 11 Haziran 1913’te Sadrazam Mahmut Şevket Paşa’nın katli bahanesiyle, muhaliflerden kurtulmak için hazırlanan sürgünler listesine dâhil edilmiştir. Böylece İttihat ve Terakki yetkilileri, aleyhlerinde yazan önemli bir şahsiyeti İstanbul’dan uzaklaştırmışlar, dolayısıyla susturmuşlardır.

Beş yıl süren (1913–1918) menfadan on günlük izinle İstanbul’a dönen Refik Halit, Ziya Gökalp’in tavassutuyla geri gönderilmekten kurtulmuştur. Mütarekeden sonra da İttihatçı düşmanlığından kaynaklanan bir siyaset izlemiştir. Nitekim bu dönemin tipik siyasi gruplarından birisi olan Wilson Prensipleri Cemiyeti’nin kurucu üyelerinden birisi olmuştur. Ayrıca diğer muhaliflerle birlikte Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın yeniden kurulmasına önemli katkılar sağlamıştır. Refik Halit’in, Wilson Prensipleri Cemiyeti’nin kurucu üyelerinden olması nedeniyle onun hakkında, mandacı bir düşünceye sahip olduğu sonucu çıkarılabilir. Ancak kendisi, bu cemiyetin kurucu üyelerinden olmasına rağmen cemiyetle ilgili ayrıntılı bir bilgisi olmadığını belirtmiştir.

İttihatçılarca mürteci, müstebit ilan edilen, ailesinin eski devirde müreffeh, mesut iken Meşrutiyet gelince o eski debdebeye hasretle muhalefete atıldığı ve babasıyla kardeşlerinin intikamını aldığı iddia edilen Refik Halit, bu eleştiriyi asla kabul etmediğini, muhalefetinin nedeninin ülkesinin çok daha kötü durumlara düşürülmemesi olduğunu belirtmiştir.

Damat Ferit Paşa kabineleri sırasında iki defa altışar ay müddetle bulunduğu Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğü görevinin ilkinde, Dâhiliye Nazırı Ali Kemal

Bey'den aldığı talimatla bütün posta merkezlerine Redd-i İlhak ve Müdafaa-yı Hukuk Cemiyetleri'nin verecekleri telgrafların çekilmemesini emretmesiyle Anadolu Harekât-i Millîyesi'ne ters düşmüştür.

Refik Halit'in vatan haini telakki edilmesine sebep, Posta ve Telgraf Umum Müdürü iken hükûmetin kendisine vermiş olduğu emri yerine getirmesidir. Onun için yapılacak iki şey vardır: Ya bu emri yerine getirecek veyahut da görevinden ayrılacaktır.

Burada onun niçin görevinden ayrılmadığı düşünülebilir. Çünkü I. Dünya Savaşı'ndan sonra İttihatçılara karşı yaptığı muhalefette haklı çıktığını belirten yazar kendine göre İttihatçılığın bir devamı olarak gördüğü Millî Mücadele Hareketi'ne muhalif tavırlar takınıp memleketin çok daha kötü durumlara düşürülmesinin önüne geçilmesini istemiş ve bu amaç doğrultusunda gerek siyasi gerek basın yayın faaliyetlerinde bulunmuştur. Dolayısıyla yazar görevini bırakıp kendince İttihatçı olarak gördüğü Anadolu Harekât-i Millîyesi karşısında mücadeleyi bırakmak istememiştir. Çünkü genç yaşta iken İttihat ve Terakki'den çok büyük haksızlıklar görmüştür.

Umum Müdürlük görevinin ikincisinden istifa ile ayrıldıktan sonra da Anadolu Hareketi'ne karşı "*Âlem*", "*Sabah*" ve "*Peyam-ı Sabah*" gazetelerinde yazdığı yazılarıyla muhalefetini mizahi bir üslup içerisinde sürdürmüştür.

Onun bu üslubu kendisinin Millî Mücadele'ye karşı olduğu izlenimini vermektedir. Ancak onu, bu tür bir davranışın içerisine iten neden Anadolu'da başlatılan Millî Mücadele Hareketi'ni büyük devletler tarafından istenilen ve devamına göz yumulan, kardeşi kardeşe kırdırma hareketi olarak görmesi olmuştur. Bu sebepten Refik Halit bir İttihatçı hareketi olarak algıladığı Millî Mücadele aleyhinde yazılar yazmıştır. Bu durum Refik Halit'e memlekette on altı yıl ayrı kalmak gibi hayatının en acı dönemini hazırlamıştır.

Millî Mücadele hareketi aleyhine kaleme aldığı yazılarda özellikle Mustafa Kemal Paşa'yı hedef alan muharrir, Paşa'yı despotluk suçlayarak onu, I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun mahvına neden olan İttihatçı önderlerine benzetmiştir.

Yazılarında "*Anadolu Kemaliler, Celaliler istemiyor...*" diyerek, Anadolu Hareketi'ni bir çete ve eşkiya hareketi olarak gören Karay, Türk milletinin artık savaşmaya takati kalmadığını bu nedenle bir an önce sulh yapılması gerektiğini

belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın yanında bulunan Millî Mücadele önderlerinin, İstanbul'dan, Anadolu'ya geçen İttihatçı kalıntıları olduğunu savunan yazar, bu kişiler yüzünden artık Anadolu'nun da kaybedilebileceğini bu nedenle bu çetecilerle mücadele edilmesi gerektiğini yazılarında bildirmiştir.

Yazar, İstanbul'da kendisi gibi faaliyet gösteren Millî Mücadele aleyhtarlarının hain ve vatan düşmanı ilan edilmesine de sert tepki göstererek, kendilerine ahlaksızlar, hainler, alçaklar, vatansızlar diyenlerin bu nitelikleri kendilerinin taşıdığını söylemiştir.

Anadolu hareketini yöneten lider kadrosunun, bir zamanlar Rumeli'de süngüler, toplar çıkararak İttihat ve Terakki ruhunu taşıyarak şimdi de Anadolu'da bir kanlı hesaplaşma içine girdiğini düşünen yazar, bu harekete destek veren “*İzmir'e Doğru*” ve “*Müdâfaa-i Millîye*” gibi gazetelere de hücum etmiştir.

Siyasal yapının, edebiyat, tarih, ekonomi, kültür ve hatta gündelik yaşamla iç içe girdiği 1913 ve 1922 yılları arasında, birçok edebî şahıs tarafından dönemin en ateşli ve kudretli muharriri olarak kabul edilen Refik Halit Karay, Jön Türk düşüncesinin Türk milliyetçiliğine, imparatorluğun devlete, ümmetin ulusa, sınırların üç kıtadan Anadolu'ya, Meşrutî yönetimin Cumhuriyet'e, siyasal gücün İstanbul'dan Ankara'ya geçtiği; köklerini 19. yüzyıldan alan Türkçülük, İslamcılık, Osmanlıcılık ve Batıcılık düşüncelerinin etkisi altında ve Ziya Gökalp'in “*Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*” düsturunun Türk düşünce, tarih, edebiyat ve siyasal yaşamına yön verdiği bir devrede yazdığı fıkralarıyla bu dönüşümü en iyi sorgulayan ve eleştiren edebî simalardan biridir.

Bunun yanında 1938 yılında II. Sürgünden döndükten sonra peş peşe kaleme aldığı kronik eserleri ve romanlarında aile ve aşk temelinde 19. yüzyıldan 20. yüzyıla Türk toplumunun yaşadığı evrim, değişen veya kaybolan değerlerle Türk edebiyatının yaşadığı değişimi okuyucuya en güzel anlatan yazarlardan biridir. Düşünce ve fikir adamı yetiştirme kuraklığı yaşanan Türkiye'de birçok bakımdan büyük bir boşluğu doldurduğu açıktır.

Refik Halit Karay, Türk geleneklerine ve adetlerine sıkı sıkıya bağlı bir yazardır. Ancak o klasik bir muhafazakâr da değildir. Modernleşme ve çağdaşlaşmaya kesinlikle karşı değildir. Nitekim Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde gerçekleştirilen birçok devrime eski bir muhalif olmasına rağmen karşı çıkmamış aksine bu inkılâpları destekleyici nitelikte makaleler kaleme almıştır.

Örneğin harf inkılâbı ile ilgili olarak Suriye’de bulunduğu dönemde oldukça önemli ve olumlu görüşler bildirmiştir.

Türk toplumunun medeni toplumlar seviyesine ulaşmasını yürekten isteyen yazar, bu amaç doğrultusunda atılacak bütün adımlara destek vermiştir. Ancak onun doğuştan getirdiği önemli bir özelliği vardır. Mükemmeliyetçi bir anlayışa sahip olan yazar, gördüğünü, duyduğunu kendi kültür süzgecinden geçirmek suretiyle eleştiriye tabi tutmaktadır. Bu nedenle muhalif bir kişilik olarak tanınmış ve kabul edilmiştir.

Modernleşme çabalarının en üst seviyeye ulaştığı Atatürk dönemi faaliyetlerini genel itibariyle desteklemekle birlikte muhalif özelliğinden dolayı bu dönem hükûmetleri ile özellikle İsmet İnönü dönemi hükûmetlerini kimi zaman yerden yere vurmıştır.

Özellikle İsmet İnönü’nün yönetiminden ve tek parti iktidarından memnun olmayan yazar, tek parti iktidarı döneminde *milletvekilliği, amirlik ve memurluk yapanların hatta tek partiye mensup olanların nasıl hesapsız, kitapsız davrandıklarını ve nasıl bir ne oldum delisi haline geldiklerini yazılarında hicvetmiştir.*

Atatürk döneminde girişilen inkılap hareketlerini genel manada destekleyen muharrir, İnönü döneminde ağır, kasvetli, hareketsiz bir hayatın topluma egemen olduğunu düşünmüş ve bu döneme olumsuz bir yaklaşım sergilemiştir. Ona göre tek parti bakanları ülkede korku salarak, matbuat alemini bile sindirmeye gayret ederlerdi. Kendilerine karşı muhalif tutum takınan kişileri derhal mimleyerek, onları susturmaya çalışırlardı. Ona göre tek parti iktidarlara döneminde sosyal adalet, kalkınma veya reform kelimeleri sahte ve süslüydü, manalarının karşılığı yoktu.

Ancak kültürel, ekonomik ve siyasal kalkınmayla birlikte Türk toplumunun Avrupalı devletler gibi oldukça gelişmiş bir ülke hâline gelebileceğini düşünen muharrir, bu amacın özellikle Atatürk’ün açtığı inkılâp kapısıyla gerçekleştirilebileceğini belirtmiştir ki özellikle 1928’lerden itibaren kendini Atatürkçü biri olarak hissettiğini açıkça beyan etmiştir.

II. Meşrutiyet devrinde muhalif yazıları ile şöhret kazanan Karay, Mütareke Döneminde de bu faaliyetlerine devam ederek Millî Mücadele’nin en önemli muhaliflerinden biri olmuştur. Türkiye’nin o dönemde içine düştüğü bataklıkta iyice yok olmasına neden olacağını düşündüğü Millî Mücadele hareketine bütün gücüyle saldıran muharrir, bu yüzden 1922 yılında yurt dışına kaçmak zorunda kalmıştır.

Gurbette de eleştirilerine devam eden yazar özellikle 1928'lerden sonra modernleşen Türkiye'nin büyük gelişmeler kaydederek dünyada saygı gören bir ülke hâline geldiğini gördükten sonra fikrini değiştirmiştir.

Bundan sonra ateşli bir Atatürkçü kesilen muharrir ölümüne kadar da bu fikrini değiştirmemiştir. Ancak yukarıda da değinildiği üzere gerek Atatürk gerek İnönü dönemleri hükûmetlerini açıktan açığa yine eleştirmekten geri durmamıştır. Özellikle İsmet İnönü'nün kendisi ve hükûmetlerini sevemeyen Karay, bu dönemde sertleşen tek parti iktidarının modernleşme çabalarına engel teşkil ettiğini ve İttihat ve Terakki dönemine benzer sert ve aşırı politikalar güttüğünü düşünmüştür.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin hegemonyasında Türkiye'nin zincirlere vurulmuş bir ülke hâline geldiğini düşünen yazar, 1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelişini yazılarında açıkça belirtmese bile bir hayli sevinçle karşılamıştır. 1940'lı yıllarda ülkede uygulanan sert ve katı politikalar nedeniyle memleketin bir buhran içinde olduğunu savunan yazar güya sosyal politikaları savunan Cumhuriyet Halk Partisi hükûmetlerinin kendi çıkarları doğrultusunda her kademeye ve her mevkiye kendi yandaşlarını atayarak, halktan kopuk ve soğuk bir yönetim sergilediğini belirtmiştir.

Demokrat Parti'nin, Türkiye adına bir şans olduğunu düşünen Refik Halit, Adnan Menderes ve hükûmetlerinin faaliyetlerinden de memnundur. Hatta bu dönemde politikaya girmesi konusunda teklif dahi alan Karay, daha önce başına gelen tarihî hadiseleri de düşünerek, bu teklifi kabul etmemiştir. Nitekim 1960 yılında meydana gelen darbeden sonra kendisini kimsenin arayıp sormamasından da oldukça memnun olmuştur ki hatıratında bu konuya değinmiştir.

1908'lerden itibaren bilinçli ve dikkatli bir şekilde Türk siyasal yapısını takip eden Refik Halit, II. Meşrutiyet dönemi çalkantıları, İttihat ve Terakki dönemi ile savaşlar silsilesi, Mütareke Dönemi, Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Adnan Menderes devri ile 27 Mayıs 1960 askeri darbesi gibi büyük olayları görmüş ve yaşamış bir simadır.

Aslına bakılırsa bir imparatorluğun çöküşü ve yeni bir ulus devletinin inşasının çalkantıları olan bu büyük hadiseler Karay'a göre sürekli eskinin yenilenmesidir. Ona göre Türkiye'de, örneğin İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu gibi sürekliliği olan kurumsal bir siyasal yapı oluşturulamamıştır.

Türkiye topraklarında hüküm süren egemen yapı, kendi içi kalkınmasını yine kendi içi dinamikleriyle yerinde ve zamanında tam anlamıyla gerçekleştirememiştir.

Bilim, teknoloji, askerlik ve özellikle bürokrasi alanında oldukça ileri gitmiş batılı güçlerle dengeyi yakalamak isteyen Türkiye, 19. yüzyıldan 20. yüzyıla değin kendi ayakları üzerinde durabilecek bir yapıya kavuşmak için uğraşmıştır.

20. yüzyılın ilk çeyreğinde meydana gelen siyasi ve askeri devasa gelişmeler ile 1960'lara kadar uzanan sosyal ve ekonomik gelişmeler Türkiye'nin sağlıklı bir kalkınma hamlesi yakalamasına engel teşkil etmiştir. Ancak ülkede hemen her alanda kuvvetli bir gelenek olmadığı için çoğu zaman geçmiş yinelenmiş, bu yinelenmelerin bedelini kaniyla Türk milleti ödemiştir.

Savaşlar, yolsuzluklar, harp zenginleri, yeteneksiz ve bilgisiz devlet adamları, hayat pahalılığı, eğitimsizlik, din istismarı, mali bozukluklar, ekonomik yapının ortaya çıkardığı ahlâksızlıklar elinde adeta yoğrulan Türk halkı, Karay'a göre tahammülsüz acılar çekmiştir. Fakat ona göre bu sıkıntı ve acılar bir defaya mahsus yaşanmamış, geçmişten ders alınmadığı için sürekli tekrarlanmıştır.

Refik Halit, Türk halkının ve devlet adamlarının bilgi ve kültürünü arttırarak, ülkenin her alanda daha ileriye götürülmesi için olağanüstü bir gayret sarf etmemesinden şikâyetçidir. Ülkenin üstünü kaplayan tembellik hastalığından bir an önce kurtulmak gerektiğini düşünmüştür. Şöyle ki o, Türk milletinin günlük yaşantı içerisinde hiçbir gelecek kaygısı duymadan, çabalamadan ve üretmeden yaşamını sürdürmesini kabullenmek istememiştir. Bu tembelliğin köyden, şehre; bükrasiden, askeriye devletinin her kademesinde yaşanması ona göre üzerinde durulması gereken vahim bir hadisedir.

Refik Halit'in sosyal ve kültürel meseleler adına üzerinde ısrarla ve sürekli durduğu konulardan bazıları da savaşların getirdiği hayat pahalılığı, göç, din istismarı ve özellikle Türk ailesinin parçalanması hususlarıdır.

Savaşların getirdiği olağanüstü hayat şartları içerisinde ekonominin adı dışında; manasını tamamen kaybetmesi ve bu durumdan faydalanarak zenginliklerini iyice arttıran harp zenginlerinin halkı sömürmesi ve siyasilerin de bu durumu düzeltecek en ufak bir teşebbüste bulunmaması yazarı ciddi manada düşündüren meselelerdendir. Çünkü yazar Anadolu'ya sürgüne gönderildiğinde şehir, kasaba ve köylerde yaşanan büyük sıkıntıları, yoksulluğu ve çekilen acıları birebir görmüştür.

Yazar, aynı şekilde din ve laiklik konuları üzerinde de durmuş ve bu hususları eserlerinde işlemiştir. Tutucu bir kişiliğe sahip olmamakla beraber; yazarın İslam dinine ve bu dinin geleneklerine büyük bir saygı duyduğu görülmektedir. Babası Mehmet Halit, Mevlevî tarikatının o dönemde tanınmış simalarından biridir. Başta

babası olmak üzere dindar ve geleneklerine oldukça bağlı bir ailede doğup büyüyen Karay, çocukluğunda gördüğü, duyduğu ve öğrendiği âdet ve gelenekleri eserlerinde uzun uzadıya irdelenmiştir.

Bununla birlikte aynı zamanda modernleşme ve çağdaşlaşma taraftarı olan Refik Halit Karay, dinin sömürülmesine ve çıkar amaçlı kullanılmasına şiddetle karşıdır. Bunun için “*Kadınlar Tekkesi*” adıyla bir eser yayımlayarak 1940’lı yıllarda halkı sömüren ve çıkarları doğrultusunda ustaca kullanan sahte bir dervişin yaptığı faaliyetleri romanlaştırarak halkı elinden geldiğince bilinçlendirmeye çalışmıştır. Dinin o dönemde, toplumun her kademesine egemen ve gelişmeye kapalı bir konumda olması yazarı rahatsız etmiştir.

Dini hayatın, bireyler tarafından arzu ediliyorsa yaşanabileceğini düşünen muharrir bununla birlikte tarikatlar, cemaatler ve siyasi baskıyla toplumun genelinin dini açıdan baskı altına alınmasına muhalif bir tavır takınmıştır. Bir toplum içinde hâkim dini yapının, sahip olduğu nüfuzun her ne olursa olsun kendi doğal sınırları içerisinde bulunması gerektiğini düşünen Karay, dinin Türkiye’de önceki yüzyılların mirası olan tutucu ve gelişmeye kapalı rolünün devam etmesine olumlu bir bakış açısı sergilememiştir. Bu nedenle Cumhuriyet döneminde, ülkede laiklik uygulamalarını desteklemiştir.

Dinin siyasal alandan arındırılıp, devletin medeni ülkelerde olduğu gibi çağdaş bir yapıya kavuşturulması için yapılan çabalara yazar özellikle 1928’li yıllardan sonra elinden geldiğince destek vermiştir. Çünkü 20. yüzyılda artık bilim, teknoloji ve bilgi çağını yakalayan toplumların ayakta kalabileceğini, Osmanlı İmparatorluğu gibi devletlerin devrinin kapandığını gören Karay, Mustafa Kemal Atatürk’ün, Türkiye’yi her alanda çağdaş uygarlıklar seviyesine ulaştırmaya çalıştığının farkına varmıştır. Bu yönüyle Refik Halit’in laiklik ilkesiyle bütünüyle uygulamaya konulan çağdaşlaşma hareketlerine tam destek verdiği rahatlıkla söylenebilir.

Refik Halit Karay, kültür, din, tarih ve edebiyat gibi konularda da birçok düşünce ortaya koymuş bir yazardır. Kitap okumak ve büyük bir kütüphaneye sahip olmak gibi bir derdi olmadığını ileri süren yazar, eserlerini vücuda getirirken özellikle tarihî kaynaklardan araştırma yaptığını belirtmiştir.

Tarihe ve coğrafyaya oldukça ilgi duyan Karay, iyi bir okuyucu olmasa bile oldukça iyi bir araştırmacı olduğunu sık sık vurgulamıştır. Birçok eserinde tarihî bilgilere müracaat eden yazarın, ürettiği anı, kronik ve hiciv-mizah eserleri gerek edebî gerek tarihî yönden çok mühim eserlerdir. Çünkü Refik Halit, yaşadığı

dönemle ilgili pek çok bilgi, olay ve belgenin yok olmaması için bunların kayda alınması gerektiğini düşünen bilinçli bir muharrirdir.

Gelenekçi bir yapıya sahip olan Karay, kendinden önce yaşamış Ahmet Mithat, Hüseyin Rahmi, Abdülhak Hamit, Halit Ziya, Ahmet Rasim, Mehmet Rauf ve Hüseyin Cahit gibi yazarların büyük işler başardığını ve onlara saygı duyulması gerektiğini belirtmiştir.

Bu yazarlardan etkilenerek yaşadığı dönemle ilgili de kendisi çok önemli yapıtlar ortaya koyan Refik Halit Karay sayesinde bugünün araştırmacıları 1908–1965 yılları arasında gelişen tarihî, siyasi ve sosyal olayları öğrenebilmektedir.

Genel manada bir değerlendirme yapılacak olursa, tarih boyunca düşünce ile politika daima çatışmıştır. Refik Halit'in de sürülmesi bu çatışmanın bir sonucudur. Yazı adamının amacı yazmış olduğu yazıyı zamana ve mekâna dayandırmaktır. Yazı, zamana ve mekâna dayanan bir çalışma biçimidir.

Bir anlamda yazı adamı yahut kalem sahibi zamana ve mekâna dayanan bir belge bırakırken o günün zamana dayanamayacak kurumlarını ister istemez eleştirir, hırpalar. İşte o zaman da siyasetçi ile yazı adamı arasında bir zıtlasma başlayacaktır. Bu durumda yazı adamına kimler sahip çıkabilir? Elbette ki kitleler! Şayet kitleler bunun farkında değilse o zaman, o yazı adamı hapisanelerde, sürgünlerde sürünür ve üstelik de çektiği çile yanına kâr kalır. İşte Refik Halit de böyle haksızlığa uğramış insanlardan birisidir.

Yaptığı bu faaliyetler nedeniyle toplam yirmi bir yıl sürgünde kalan ve büyük acılar yaşayan Karay'ın hakikaten Millî Mücadele yıllarında hainlik yapmış ve yüzellilikler listesine koyularak yurt dışına gönderilmiş olan kişilerden ayrı bir yere sahip olduğu aşikârdır.

Nitekim Millî Mücadele dönemi faaliyetlerinden dolayı pişmanlık duymuş ve bu faaliyetlerinin bedelini de çok ağır ödemiştir. Refik Halit sürgünden döndüğü 1938 yılından 1965 yılında ölümüne kadar yazılarına devam etmesine rağmen siyasetle hiç ilgilenmemiş, kendi ifadesiyle tarafsız sulara açılmış ve bu kararı almakla da huzura kavuşmuştur.

ÖZET

Yenal Ünal “**Refik Halit Karay’ın Eserlerine Yansıyan Düşünce Dünyası**”

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi,

Danışman: Kurtuluş KAYALI, Prof. Dr.

Kültür adamlığı ve politikacılığıyla bilinen Refik Halit Karay, bilhassa siyasi mizah yazılarıyla etkili olmuş ve 20. yüzyıl Türkiye’sinde yetişmiş şahsiyetlerden biridir. Çökmekte olan bir imparatorluğun kültürel manada yaşadığı ağır sancıları eserlerinde işleyen ve yine çöken bu imparatorluğun içinden çıkan yeni Türk Devleti’nin kuruluşu aşamasında yaptığı siyasi faaliyetleri ile dönemin aktörlerinden biri olan Refik Halit, II. Meşrutiyet dönemi ile Cumhuriyet devrinin başlarında yaşanan olayları eserlerinde incelikle yorumlayarak aktarmaktadır. Çevresinde yaşanan tarihî gelişmelere ilgili bir aydın olan ve Millî Mücadele’nin muhaliflerinden biri olarak tanınan yazarın kroniklerinde ve hatıralarında değindiği hususlara göre, XX. yüzyılda Türkiye’de yaşanan siyasi, sosyal ve köklü değişiklikler Türk toplumsal yapısını olumsuz yönde etkilemiş, bu köklü değişiklikler ve özellikle siyasi iradelerin toplumun her kesimine yaptığı baskıların sonucunda; nesiller arasında kopukluklar yaşanmış ve ülkede kültürel manada sağlıklı bir gelişim yaşanmamıştır.

Başlangıçta İttihat ve Terakki’nin kanlı faaliyetlerinden biri olarak gördüğü Millî Mücadele aleyhinde oldukça keskin ve ağır yazılar kaleme alan muharrir, daha sonradan yaptığı hatanın farkına varmış ve Atatürk’ün ideolojisini 1965 yılında ölümüne değin desteklemiştir. Keza o, önceleri Anadolu’da başlatılan Millî Mücadele Hareketi’ni büyük devletler tarafından istenilen ve devamına göz yumulan, kardeşi kardeşe kırdırma hareketi olarak görmüştür.

Refik Halit Karay’ın hayatı, siyasi faaliyetleri, eserleri ve eserlerine yansıyan düşünce dünyası üzerine yapılan bu çalışmada, II. Meşrutiyet döneminden 1960’lara kadar olan dönemde Karay’ın bu önemli tarihî sürece ilişkin en temel fikirleri ve düşünce parametreleri irdelenmeye çalışılmıştır. Doktora tez çalışmasının I. Bölümünde Refik Halit Karay’ın, hayatı, tahsili, siyasi faaliyetleri, edebiyat hayatına girişi, mizacı ve karakteri ele alınmıştır. II. Bölümde yazarın hikâye, roman, mizah-hiciv, kronik, anı-hatırat, tiyatro türlerinde verdiği eserleri ile gazete makale, fıkra ve tefrikaları incelenmiştir. III. Bölümde ise hayatı ve siyasi faaliyetleri ile eserlerine yansıyan düşüncelerinden yola çıkılarak Refik Halit Karay’ın, Türk düşünce dünyasındaki konumu belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bölümde Karay’ın II. Meşrutiyet, İttihat ve Terakki Fırkası, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Mütareke Dönemi, Millî Mücadele, dünya tarihî, Arap coğrafyası, Türkiye’nin sosyal ve ekonomik tarihî, dil ve edebiyat konularına ilişkin fikirleri incelenmiştir.

ABSTRACT

Yenal Ünal, “**The Ideology of Refik Halit Karay Reflected in His Works**”

Institute of Social Science of Ankara University, Ph.D thesis,

Supervisor: Kurtuluş KAYALI, Prof. Dr.

Searching on Refik Halit Karay’s life story, literary works, political activities and ideological reflections, this study tries to analyze essential ideas and intellectual accumulation concerning between the Period of Second Constitution and 1960’s which was a cornerstone in Turkish history. Being a prominent personality as a man of thought and culture, Karay was also significant historical figure as being personally lived in the political events of the early 20th century which was one of the most important periods of Turkish history. He was one of the most pioneering intellectuals who analyze the political, economic, historical, cultural and social development and transformations within the years between 1908 and 1965. That is why he is so much significant in Turkish history of ideas.

In the first chapter of this thesis, Refik Halit Karay’s life, education, political activities, access to literary life, personality and characteristic are scrutinized. In the second chapter, works of author like tales, novels, humor-diatribes, chronics, memories, play writings, essays and consecutive narratives are searched in detail.

In the third chapter, it is struggled to fix his vital role in Turkish history of ideas deducing from the story of his life, political activities, and point of view fade in his works. In this chapter, it is endeavored to study on the ideas of Karay on the Second Constitutional Era, Union and Progress Party, Freedom and Accord Party, Period of Armistice, National Struggle, history of world, Arabic geography, social and economic history of Turkey, literature and language matters. Turkey breeding drought experienced man of ideas and thoughts, therefore, the evaluations in this area in order to be a new historical and literary figures should benefit from the ideas.

BİBLİYOGRAFYA

Resmi Yayınlar ve Arşiv Kaynakları:

— Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Bakanlar Kurulu Kararlar Kataloğu (BKKK).

— Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti, 14 Mayıs 1919, Dosya No:51-I, Vesika No:57.

— Düstur, Tertib-i Sani, c. 2, 1335/1919, Kararname No: 115.

— Düstur, Tertib-i Salis, c. 19, 1956, s. 779.

— Düstur, Tertib-i Salis, c. 3, 8 Mart 1938–28 Şubat 1939.

— Nevsal-i Milli, Dersaadet, 1330/1914.

— Resmi Ceride, Nu:608, 15 Haziran 1927.

— Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları, TBMM Matbaası, c. 4, s. 435.

— Türkiye Büyük Millet Meclisi Kavanin Mecmuası, Af Kanunu, Devre V, İçtima III, c. 18, 1938, s. 1151–1152. (Resmi Gazete ilanı: 16 Temmuz 1938; Sayı 3961-Kabul Tarihi: 29.06.1938).

Taranan Gazete ve Dergiler:

— Akşam

— Aydıbir

— Cem

— Dünya

— Haber

— Hayat

— Her şey

— Interpress

— K (Dergisi)

— Kalem Cep Gazetesi

— Milliyet

— Musavver Muhit

— Radikal

— Alemdar

— Aydede

— Cumhuriyet

— Ekspres

— Hafta

— Hergün

— Hürriyet

— İştirak

— Kalem

— Meydan

— Modern Türkiye

— Peyâm-ı Sabah

— Resimli İstanbul

- Resimli Yirminci Asır
- Servet-i Fünûn
- Tan
- Tasvir-i Efkâr
- Tercüman
- Türk Yurdu
- Vakit
- Yeni İnci
- Yeni Gazete
- Yeni İstanbul
- Yirminci Asır
- Zübük
- Sabah
- Son Saat
- Takvim-i Vekayi
- Tercüman-ı Hakikat
- Türk Dili
- Ulus
- Varlık
- Yeni Mecmua
- Yenigün
- Yeni Tanin
- Zaman

Ansiklopediler:

- Anabritannica Genel Kültür Ansiklopedisi, Ana Yayıncılık, c. 18, 1994.
- Başlangıcından Günümüze Büyük Türk Klasikleri Ansiklopedisi, c. 12, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1992.
- Büyük Türk Klasikleri Ansiklopedisi, Ötüken-Söğüt, c. 12, İstanbul, 1992.
- İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, c. 4, Tercüman Gazetesi Kültür Yayını, 1985.
- Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, c. 2, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergâh Yayınları, c. 3–4–5, İstanbul, 1981–1982–1998.
- Türk Ansiklopedisi, Milli Eğitim Bakanlığı, c. 21, Ankara, 1974.
- Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, Cem Yayınevi, c. 1. (haz. Atilla Özkırımlı)
- Türk Meşhurları Ansiklopedisi, Yedigün Neşriyatı, İstanbul, 1960.
- Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi, c. 1,
- Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi, 2. bs, Ankara, 2002.
- Yeni Türk Ansiklopedisi, Ötüken Yayınları, c. 5, 1985.

Kitap ve Makaleler:

- Ağzıkara, Gülşen, **Refik Halit Karay'ın Kadınlar Tekkesi Romanında Dini-Tasavvufi Muhteva**, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Ahmad, Feroz, **İttihat ve Terakki**, çev. Nuran Yavuz, Ankara, Kaynak Yayınları, 1984.

_____, **The Making of Modern Turkey**, Newyork, Routledge Publish, 1993.

Akçura, Yusuf, **Yeni Türk Devletinin Öncüleri 1928 Yazıları**, 2. bs. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

_____, **Üç Tarz-ı Siyaset**, 3. bs. Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.

Akı, Niyazi, **Yakup Kadri Karaosmanoğlu**, İstanbul, 1960.

Akşin, Sina, **100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1980.

_____, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, İstanbul, Cem Yayınevi.

_____, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1987.

Aktaş, Şerif, **Refik Halit Karay**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2004.

_____, "*Milli Edebiyat Dönemi (1911–1923)*", **Türk Edebiyatı Tarihi III**, İstanbul, 2006.

Akyüz, Kenan, **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri (1860–1923)**, c. 1, 3. bs. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Alangu, Tahir, **Ömer Seyfettin Ülkücü Bir Yazarın Romanı**, İstanbul, 1968.

Altan, Çetin, "*Şeftali Bahçeleri*", **Milliyet**, 04.06.2009.

_____, "*Refik Halit*", **Akşam**, İstanbul, 21 Temmuz 1965.

_____, "*Çekmek, Çektirmek, Çekişmek Üstüne...*" **Milliyet**, 23.08.2007.

Altınkaynak, Hikmet, **Refik Halit Karay**, "100 Temel Eser", İstanbul, 2004.

Araı, Massamı, **Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği**, çev. Tansel Demirel, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.

Arslantaş, Bayram, **Refik Halit ve Milli Mücadele**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2003.

Atatürk, Mustafa Kemal, **Nutuk**, haz. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2003.

_____, **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, IV. Cilt, Ankara 1991.

- Atay, Falih Rifki, **Çankaya**, İstanbul, 1980.
- Ayaşlı, Hacı Münevver, “*Refik Halit Beye Dair*”, **Yeni İstanbul**, 30.07.1967.
- Ayda, Adile, **Böyle İdiler Yaşarken**, Ankara, 1984.
- Aytaç, Gürsel, **Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler**, Ankara, Gündoğan Basın Yayın Dağıtım, 1990.
- Babinger, Franz, **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, çev. Coşkun Üçok, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982.
- Bakırcıoğlu, N. Ziya, **Başlangıcından Günümüze Türk Romanı**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1983.
- Banarlı, Nihat Sami, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, 2. cilt, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara, 1984.
- Barkın, Oğuz Ahmet, “*Karlı Dağdaki Ateş Söndü*”, **Meydan**, İstanbul, 27 Temmuz 1965.
- Bartu, Ağâh, **Demokrat Parti ve Yüzellilikler**, Doğanlar Basımevi, İzmir, 1947.
- Baydar, Mustafa, **Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar**, Ahmet Halit Yaşaroğlu Yayınları, İstanbul, 1960.
- _____ , “*Sanatçılarla Konuşmalar Refik Halit Anlatıyor*”, **Varlık**, 15.01.1959.
- Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılâbı Tarihi**, c. I/IV, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.
- Belen, Fahri, **XX. Yüzyılda Osmanlı Devleti**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1973.
- Berkes, Niyazi, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, 7. bs. haz. Ahmet Kuyaş, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2004.
- _____ , **Türk Düşününde Batı Sorunu**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1975.
- Beyatlı, Yahya Kemal, **Siyasi ve Edebi Portreler**, 2. bs. İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti, 1976.
- Bıyıklıoğlu, Tevfik, **Atatürk Anadolu’da 1919–1921**, 2. bs. Kent Yayınları, Ankara, 1981.
- Bilsel, M. Cemil, **Lozan**, Sosyal Yayınları, c. 2, İstanbul, 1998.
- Bingöl, Sedat, **150’likler Meselesi (Bir İhanetin Anatomisi)**, İstanbul, Bengi Yayınları, 2010.
- Birinci, Ali, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1990.

- _____, “*Refik Halit’in Hayat Hikâyesi ve Hatıraları*”, **Müteferrika**, Kış 2007, Sayı 32, s. 43–77.
- _____, **Refik Halit Karay-Ankara**, haz. Ali Birinci, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 2009.
- Birinci, Nejat, “*Ara Neslin Teşekkülü*”, **Türk Edebiyatı Tarihi III**, İstanbul, 2006.
- Bleda, Mithat Şükrü, **İmparatorluğun Çöküşü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979.
- Bölükbaşı, Rıza Tevfik, **Biraz da Ben Konuşayım**, haz. Abdullah Uçman, İstanbul, İletişim Yayınları, 1993.
- Carr, Edward Hallet, **Tarih Nedir (What is History)**, çev. Misket Gizem Gürtürk, 9. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- Carr, Edward Hallet; J. Fontana, **Tarih Yazımında Nesnellik ve Yanlılık**, çev. Özer Çetinkaya, Ankara, İmge Kitabevi, 1992.
- Cevdet Kudret, **Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman (1910–1923)**, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1966.
- Çavdar, Tevfik, **İttihat ve Terakki**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.
- Çelen, Meral, “*Refik Halit Karay’la Bir Konuşma*”, **Zübük**, İstanbul, 16 Nisan 1962.
- Ebcioğlu, Hikmet Münür, **Kendi Yazılarıyla Refik Halit**, İstanbul, Semih Lütfi Kitabevi, 1943.
- Ekiz, Osman Nuri, **Refik Halit Karay (Hayatı ve Eserleri)**, İstanbul, Gökşin Yayınları, 1984.
- Engin, H. Hüseyin, **Refik Halid Karay**, İstanbul, Engin Yayıncılık, 1997.
- Ercilasun, Bilge, **II. Meşrutiyet Devrinde Tenkit (I Türkçü Tenkit)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1995.
- Evrimer, Rifat Necdet, **Mehmet Behcet ve Tahsin Nahit**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1961.
- Felek, Burhan, “*Refik Halit Bey*”, **Cumhuriyet**, 23 Temmuz, İstanbul, 1965.
- Fırat, Ali Haydar, “*Siyasal Gelişmeler Bağlamında Türk Düşünce Dünyası*”, **Radikal Gazetesi**, 13.09.2009.
- Gariper, Cafer, “*Fecr-i Ati Topluluğu*”, **Türk Edebiyatı Tarihi III**, İstanbul, 2006.
- Gökalp, Ziya, **Kızıl Elma**, 2. bs. Toker Yayınları, İstanbul, 2004.

_____, **Türkçülüğün Esasları**, 2. bs. Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2003.

_____, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, 2. bs. Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2004.

Gözübüyük, A. Şeref, Suna Kili, **Türk Anayasa Metinleri**, 2. bs. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1982.

Hanioğlu, M. Şükrü, **Bir Siyasi Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889–1902)**, c.1, İstanbul, İletişim Yayınları.

Heyd, Uriel, **Ziya Gökalp Türk Milliyetçiliğinin Temelleri**, Tercüme: Cemil Meriç, İstanbul, Sebil Yayınevi, 1980.

Hızlan, Doğan, **En Güzel Türk Hikâyeleri**, İstanbul, Altın Kitaplar, 1972.

İlgar, İhsan, **Mütarekede Yerli ve Yabancı Basın**, Kervan Yayınları, İstanbul, 1973.

İleri, Selim, **Seni Çok Özledim**, İstanbul, Özgür Yayın-dağıtım, 1986.

İskit, Server, **Türkiye’de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, Ankara, Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınlarından, 1943.

Jorga, Nicolae, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1774–1912)**, çev. Nilüfer Epçeli, c. 5, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2009.

Kabacalı, Alpay, **Türk Basınında Demokrasi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.

Kabaklı, Ahmet, **Türk Edebiyatı III**, 11. bs. Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002.

_____, “*Kirpinin Ölümü*”, **Tercüman**, İstanbul, 23 Temmuz 1965.

Kafesoğlu, İbrahim, “*Tarih İlmi ve Bizde Tarihçilik*”, **Tarih Dergisi**, c. 13, sayı 17-18’den ayrı basım, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1983.

Kandemir, Feridun, **Milli Mücadele Başlangıcında Mustafa Kemal Arkadaşları ve Karşısındakiler**, İstanbul, Yakın Tarihimiz Yayınları, 1964.

Kaplan, Mehmet, **Hikâye Tahlilleri**, İstanbul Dergâh Yayınları, 1987.

Karaalioğlu, Seyit Kemal, **Edebiyatımızda Şair ve Yazarlar**, 8. bs. İnkılâp ve Aka Yayınevleri, İstanbul, 1984.

_____, **Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü**, 3. bs. İstanbul, İnkılap Yayınevi, 1983.

_____, **Özetli Örnekli Türk Romanları**, 2. bs. İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1989.

_____, **Resimli Motifli Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, 1980.

Karabekir, Kazım, **İttihat ve Terakki Cemiyeti (Neden Kuruldu-Nasıl Kuruldu-Nasıl İdare Olundu)**, İstanbul, 1945.

Karaca, Alaattin, “*Refik Halit Hala Aramızda*”, **Kitap Zamanı**, 2 Kasım 2009.

Karaca, Emin, **150’likler**, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 2004.

Karadeniz, Kemal, “*Refik Halit’in Ardından*”, **Ekspres**, İstanbul, 2 Eylül 1965.

Karaer, Nihat, **Tam Bir Muhalif Refik Halit Karay**, İstanbul, Temel Yayınları, 1998.

Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, c. IV, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996.

_____, “*Gülhane Hatt-ı Hümayununda Batının Etkisi*”, **Bellekten**, c. XXVIII, sayı 112, Ekim 1964.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, **Gençlik ve Edebiyat Hatıraları**, haz. Atilla Özkırımlı, 2. bs. İletişim Yayınları, İstanbul, 1990.

Karayavuz, Selahattin, “*Refik Halit*”, **Son Saat**, İstanbul, 4 Ağustos 1965.

Karay, Refik Halit, **2000 Yılım Sevgilisi**, İstanbul, İnkılâp ve Aka Yayınevi, 1972.

_____, **Ago Paşanın Hatıratı**, 2. baskı, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1939.

_____, **Anahtar**, 2. baskı, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1994.

_____, **Ay Peşinde**, 2. baskı, İstanbul, Semih Lütüf Yayınevi 1939.

_____, **Ayın Ondördü**, İstanbul, İnkılâp ve Aka Yayınevi, 1980.

_____, **Bir Avuç Saçma**, 3. baskı, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1994.

_____, **Bir İçim Su**, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 2005.

_____, **Bir Ömür Boyunca**, 2. baskı, İstanbul, İletişim Yayınevi, 1996.

_____, **Bu Bizim Hayatımız**, 2. baskı, İstanbul, İnkılâp ve Aka Yayınevi, 1964.

_____, **Bugünün Saraylısı**, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 2002.

_____, **Çete**, 3. baskı, İstanbul, İnkılâp Yayınevi.

_____, **Deli**, 4. baskı, İstanbul, İnkılâp Yayınevi.

_____, **Dişi Örümcek**, İstanbul, İnkılâp ve Aka Yayınevi, 1974.

- _____, **Dört Yapraklı Gonca**, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 2005.
- _____, **Ekmek Elden Su Gölden**, İstanbul, İnkılâp ve Aka Yayınevi, 1985.
- _____, **Guguklu Saat**, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 2005.
- _____, **Gurbet Hikâyeleri ve Yeraltında Dünya Var**, 15. baskı, İstanbul, İnkılâp Yayınevi.
- _____, **İki Cisimli Kadın**, İstanbul, İnkılâp ve Aka Yayınevi, 1972.
- _____, **İlk Adım**, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1999.
- _____, **İstanbul'un Bir Yüzü**, 5. baskı, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 2005.
- _____, **Kadınlar Tekkesi**, 2. baskı, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1999.
- _____, **Karlı Dağdaki Ateş**, İstanbul, Arif Bolat Yayınevi.
- _____, **Kirpinin Dedikleri**, 3. baskı, İstanbul, Semih Lütfi Yayınevi, 1940.
- _____, **Makyajlı Kadın**, İstanbul, Semih Lütfi Yayınevi, 1943.
- _____, **Memleket Hikâyeleri**, 21. baskı, İstanbul, İnkılâp Yayınevi.
- _____, **Minelbab İlelmihrab (Mütareke Devri Anıları)**, 2. baskı, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1992.
- _____, **Nilgün**, 4. baskı, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1986.
- _____, **Sakın Aldanma, İnanma, Kanma**, 2. baskı, İstanbul, Semih Lütfi Yayınevi, 1940.
- _____, **Sonuncu Kadeh**, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1991.
- _____, **Sürgün**, 7. baskı, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1998.
- _____, **Tanıdıklarım**, 2. baskı, İstanbul, Semih Lütfi Yayınevi, 1940.
- _____, **Tanrıya Şikâyet**, İstanbul, Semih Lütfi Yayınevi, 1944.
- _____, **Üç Nesil Üç Hayat**, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 2002.
- _____, **Yer Altında Dünya Var**, 5. bs. İstanbul, İnkılâp Yayınevi.
- _____, **Yerini Seven Fidan**, İstanbul, İnkılâp ve Aka Yayınevi, 1977.
- _____, **Yezidin Kızı**, 2. baskı, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1992.
- _____, **Yüzen Bahçe**, İstanbul, İnkılâp ve Aka Yayınevi, 1981.
- Kayalı, Kurtuluş, **Keşke Herkes Papağan Olsa**, Ankara, Ay Yıldız Yayınları, 1994.
- _____, **Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri**, 4. bs. İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.

Kocatürk, Utkan, **Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi 1918–1938**, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1973.

_____, **Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları**, Edebiyat Yayınevi, Ankara.

Kocatürk, Vasfi Mahir, **Türk Edebiyatı Tarihi**, 2. bs. İstanbul, 1970.

Koçak, Cemil, **Yakınçağ Türkiye Tarihi I (1908-1980)**, İstanbul, Milliyet Yayınları.

Koloğlu, Orhan, **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992.

Korkmaz, Ramazan, “*Yenileşmenin Tarihi, Sosyo-Kültürel ve Estetik Temelleri*”, **Türk Edebiyatı Tarihi III**, İstanbul, 2006.

_____, “*Servet-i Fünun Topluluğu (1876–1901)*”, **Türk Edebiyatı Tarihi III**, İstanbul, 2006.

Köprülü, M. Fuat, **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 6. bs, Ankara, 1999.

_____, **Bugünkü Edebiyat**, İstanbul, İkbâl Kütüphanesi, 1924.

_____, “*Türk Edebiyatı Tarihinde Usul*”, **Edebiyat Araştırmaları I**, Akçağ Yayınları, 4. bs. Ankara, 2004.

Köprülü, Orhan, **Türk Klasikleri Yunus Emre'den Âşık Veysel'e**, Döşar Yayınları, İstanbul, 1984.

Kudret, Cevdet, **Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman (Meşrutiyetten Cumhuriyete Kadar 1910–1923)**, Varlık Yayınevi, İstanbul.

Kuran, Ahmet Bedevi, **İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler**, 2. bs. Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000.

_____, **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri**, Baha Yayınları, İstanbul, 1956.

Kurdakul, Şükran, **Çağdaş Türk Edebiyatı II**, 4. bs. Bilgi Yayınları, Ankara, 1994.

Kutay, Cemal, **Yüzellilikler Faciası**, c. 1, İstanbul, 1955.

Kutlu, Şemsettin, **Başlangıçtan Günümüze Türk Romanları**, 2. bs. İstanbul, Toker Yayınları, 1976.

Kut, Günay, “*Türk Edebiyatı*”, **İslam Kültürü-İslam'da Kültür ve Bilgi**, c. 5, ed. Ekmelettin İhsanoğlu, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2008.

Landau, Jacob M. “*Cultural and Political Pan-Turkism*”, **The Great Ottoman-Turkish Civilisation III**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2000.

Levent, Ağâh Sırrı, “*Ölümünün İlk Yılında Refik Halit Karay*”, **Ulus**, Ankara, 19 Temmuz 1966.

_____, **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, 3. bs. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1972, s. 352.

Lewis, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu (The Emergence of Modern Turkey)**, çev. Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

Macit, Nadim, **İmparatorluk Politikalarında Teo-Stratejiler ve Türkiye**, 3. bs. Ankara, Fark Yayınları, 2008.

Mango, Andrew, **Türkiye ve Türkler**, çev. Füsün Doruker, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004.

Mardin, Şerif, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895–1908**, 2. bs. İstanbul, İletişim Yayınları, 1983.

_____, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, çev. Mümtazer Türköne, Fahri Unan, İrfan Erdoğan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.

Mazıncı, Nurşen, **Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet (1919–1926)**, İstanbul, Dilmen Yayınevi, 1984.

Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu, çev. Mümtazer Türköne, Fahri Unan, İrfan Türkdoğan, haz. Ömer Laçiner, 3. bs. İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Nur, Rıza, **Hayat ve Hatıratım**, Altındağ Yayınevi, c. 3, İstanbul, 1968.

Necatigil, Behcet, **Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü**, Varlık Yayınları, 12. bs. İstanbul, 1985.

_____, **Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü**, Varlık Yayınları, 9. bs. İstanbul, 2005.

Oğuzcan, Ümit Yaşar, “*Sevilen Sanatçılarla Konuşmalar: Refik Halit Karay*”, **Yelpaze**, İstanbul, 23 Ocak 1963.

Okay, M. Orhan, “*Refik Halid Karay*”, **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, c. 24, İstanbul, 2001.

_____, “*Tanzimatçılar: Yenileşmenin Öncüleri (1860–1896)*”, **Türk Edebiyatı Tarihi III**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2006.

Oktay, Ahmet, **Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı (1923–1950)**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1993.

Okumuş, Ejder, **Osmanlı Devleti'nde Din Devlet İlişkisi**, Ankara, Lotus Yayınevi, 2005.

Oral, Fuat Süreyya, **Türk Basın Tarihi (1728–1922)**, c. 1, İstanbul, Yeni Adım Matbaası.

Orbay, Rauf, **Cehennem Değirmeni**, Truva Yayınları, İstanbul, 2004.

Ozansoy, Halit Fahri, **Edebiyatçılar Geçiyor**, İstanbul, Kanaat Kitabevi.

_____, “*Refik Halit Karay'ın Ardından*”, **Tercüman**, İstanbul, 27 Temmuz 1965.

Önertoy, Olcay, **Türk Roman ve Öyküsü**, Ankara, Tisa Matbaası, 1984.

Özalp, Kazım, **Milli Mücadele**, c. 1, Türk Tarih Kurumu, 1971.

Özalp, N. Ahmet, **Okları Kırılmış Kirpi Refik Halit**, İstanbul, Kapı Yayınları, 2011.

Özbaran, Salih, **Tarih, Tarihçi ve Toplum**, Tarihin Çağrışımı, Doğası, Tarihçilik ve Tarih Öğretimi Üstüne Düşünceler, 3. bs, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 2006.

_____, “*Tarihçilik Üzerine Bazı Çağdaş Görüşler*”, **Tarih Dergisi**, sayı 32, Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı hatıra sayısından ayrı basım, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1979.

Özerdem, Sami N. “*Şeyhli, Ağalı Türkiye*” **Varlık**, İstanbul, 9 Şubat 1967.

Özcan, Perihan, “*Refik Halit Karay*”, **K Dergisi**, İstanbul, Promat Yayınları, sayı 44, 3.08.2007.

Özlem, Doğan, **Tarih Felsefesi**, 9. bs. İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 2001.

Özön, Mustafa Nihat, **Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 1945.

Öztoprak, İzzet, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

Öztürk, Mustafa, **Tarih Felsefesi**, Elazığ, Başbakanlık Basımevi, 1999.

Parmaksızoğlu, Abbas, **Türk Gazetecilik ve Basın Tarihi**, İstanbul, Dünya Haberler Ajansı Neşriyatı, 1959.

_____, “*Refik Halit'in Ardından*”, **Hergün**, İstanbul, 21 Temmuz 1965

Ramsaur, Ernest Edmondson, **Jön Türkler ve 1908 İhtilali**, çev. Nuran Ülken, Sander Yayınları, İstanbul, 1972.

Rowse, A. L. **The Use of History**, Penguin Publishing, London, 1971.

Rysbay, Kanat, **Refik Halit Karay'ın Eserlerinde Mizah ve Hiciv**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2007.

Selek, Sabahattin, **Anadolu İhtilali**, Kastaş Yayınevi, c. 1, İstanbul, 2000.

_____, **Milli Mücadele**, Milliyet Yayınları, c. 2, İstanbul, 2005.

Sevinç, Necdet, **İstiklal Harbi'nde Etnik İhanet**, İstanbul, Bilgeoğuz Yayınları, 2011.

Sevük, İsmail Habib, **Tanzimat'tan Beri Edebiyat Tarihi I**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1942.

Shaw, Stanford; Ezel Kural, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, E Yayınları, c. 2, 1982.

Şiyavuşgil, Sabri, “*Bir Refik Halit Var*”, **Varlık**, İstanbul, 15 Ağustos 1965.

_____, “*Refik Halit'in Ölüm Yıldönümünde*”, **Haber**, İstanbul, 18 Temmuz 1966.

Soysal, İlhami, **150'likler**, Gür Yayınları, İstanbul, 1988.

_____, “*Türk Siyasal Yaşamında Yer Almış Başlıca Siyasal Dernekler, Partiler ve Kurucuları*”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c. 8, İstanbul İletişim Yayınları, 1983, s. 2010.

Soysal, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920–1945)**, Türk Tarih Kurumu, c. 1, 2. bs. Ankara, 1989.

Süslü, Azmi-Mustafa Balcıoğlu, **Atatürk'ün Silah Arkadaşları**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.

Şapolyo, Enver Behnan, **Türk Gazeteciliği Tarihi**, Ankara, Güven Matbaası, 1971.

Taner, Haldun, “*Ölümünün Onuncu Yıldönümünde Refik Halit Karay*”, **Milliyet**, İstanbul, 10.08.1975.

Taner, Refik-Asım Bezirci, **Seçme Romanlar**, Yeni Dünya Yayınları, 2. bs. İstanbul, 1980.

Taner, Refik, Asım Bezirci, **Edebiyatımızda Seçme Hikâyeler**, 2. bs. İstanbul, Bilgi İletişim Araçları, 1983.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, **On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1942.

_____, **Edebiyat Üzerine Makaleler**, haz. Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları,

- _____, “*Türk Edebiyatında Cereyanlar*”, **Yeni Türkiye**, İstanbul, Nebioğlu Yayınevi, 1959.
- Tansel, Selahattin, **Mondros’tan Mudanya’ya Kadar**, 2. bs, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara, 1977.
- Taşan, Orhan, “*Bu Şehrin İnsanları, Bu da Bizim Babıâli’nin En Yaşlısı: Refik Halit Karay*”, **Tercüman**, İstanbul, 18 Kasım 1961.
- Tevetoğlu, Fethi, **Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988.
- Tosh, John, **Tarihin Peşinde (The Pursuit of History)**, Modern Tarih Çalışmasında Hedefler, Yöntemler ve Yeni Doğrultular, çev. Özden Arıkan, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997.
- Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasal Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908–1918**, 2. bs. Hürriyet Yayınları, c. 1, İstanbul, 1988.
- _____, **Türkiye’de Siyasal Partiler Mütareke Dönemi 1918–1922**, Hürriyet Yayınları, c. 2, İstanbul, 1986.
- _____, **Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, Yedigün Matbaası, İstanbul, 1960.
- _____, Türkiye’nin *Siyasi Gelişme Seyri İçinde İkinci Jön-Türk Hareketinin Fikri Esasları*”, **Tahir Taner Armağanı**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1956.
- Tuncer, Hüseyin, **Meşrutiyet Devri Türk Edebiyatı**, Akademi Kitabevi, İzmir, 1994.
- _____, **Türk Yurdu Bibliyografyası (1911–2001)**, Ankara, Kültür Bakanlığı-Türk Ocakları Yayınları, 2002.
- Türk Dili-Roman Özel Sayısı**, c. 13, 1964, s. 594.
- Tüzüner, Nurdan, **Türk ve Dünya Edebiyatında Şairler-Yazarlar**, 3. bs. Nurdan Yayınları, İstanbul, 1993.
- Ulunay, Refi Cevat, **Milli Mücadele Devri Makaleleri**, haz. Metin Ayışığı, 1994.
- _____, “*En Büyük Kayıbm*”, **Milliyet**, İstanbul, 20 Temmuz 1965
- _____, “*Medeni Cesaret*”, **Milliyet**, 25 Temmuz 1965.
- _____, **Sürgün Hatıraları**, haz. H. Hüsnü Kılıç, Arma Yayınları, İstanbul, 1999.

- Uysal, Sermet Sami, **Eşlerine Göre Edipler**, L&M Yayınları, İstanbul, 2004.
- Ülken, Hilmi Ziya, **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, 8. bs. Ülken Yayınları, İstanbul, 2005.
- _____, **Türk Tefekkürü Tarihi**, 3. bs. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2007.
- Ünal, Yenal, **Ahmet Ferit Tek**, İstanbul, Bilgeoğuz Yayınları, 2009.
- Ünaydın, Ruşen Eşref, **Diyorlar Ki**, haz. Şemsettin Kutlu, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1972.
- Vakkasoğlu, Vehbi, **Bazen Hazin Bazen Rezil Bu Vatanı Terk Edenler**, Divan Matbaası, 1977.
- Yalçın, M. Ali, “*Refik Halit Karay da...*”, **Haber**, İstanbul, 20 Temmuz 1965.
- Yardım, Mehmet Nuri, **Refik Halit Karay (Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Eserlerinden Seçmeler)**, İstanbul, Hikmet Neşriyat, 2002.
- Yazoğlu, Selma, “*Ediplerimizle Konuşmalar: Refik Halit*”, **20. Asır**, İstanbul, 10 Kasım 1955.
- Yenilmez, Emine Handan, **Bilgi Toplumu Olgusu ve Türkiye Hedef 2000 Yılı**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993.
- Yerasimos, Stefanos, **Az gelişmişlik sürecinde Türkiye**, 3. bs. İstanbul, E Yayınları, 1980.
- Yılmaz, Durali, **Romanımız ve İnsanımız**, İstanbul, Nakışlar Yayınevi, 1977.
- _____, **Roman Kavramı ve Türk Romanının Doğuşu**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.
- Yücebaş, Hilmi, “*Refik Halit’ten Hatıralar*”, **Yeni İstanbul**, İstanbul, 23 Temmuz 1967.
- Zürcher, Erik J. **Turkey A Modern History**, London, I.B.Tauris & Co Ltd, 2004.

EKLER

EK-1

DERGİ VE GAZETELERDE YAYIMLANAN MAKALE VE FIKRALARI

Resimli Kitap

<u>Sıra:</u>	<u>Makale Adı:</u>	<u>Numarası:</u>	<u>Tarih:</u>
1-	Kurbağanın Aşkı	8	10 Mart 1324/1908.
2-	Gece Kandili	9	17 Mart 1324/1908.
3-	Uçurtmalar	10	5 Mayıs 1324/1908.
4-	Piyano Abajurları	11	-

Servet-i Fünûn

<u>Sıra:</u>	<u>Makale Adı:</u>	<u>Tarih:</u>
1-	Venedikliler'in Kandilleri	4 Şubat 1909/1325.
2-	Kuvvete Karşı	18 Şubat 1909/1325.
3-	Köpekler	19 Teşrin-i Sani 1909/1325.
4-	Onlar, Erenköy	26 Teşrin-i Sani 1909/1325.
5-	Tiyatro Tenkidi	4 Mart 1910/1326.
6-	Senede Bir	24 Haziran 1910/1326.
7-	Hakk-ı Sükut	22 Temmuz 1910/1326.

Tercüman-ı Hakikat Gazetesi¹²³²

<u>Sıra:</u>	<u>Makale Adı:</u>	<u>Numarası:</u>	<u>Tarih:</u>
1-	Kütüphaneler	10109	23 Mayıs 1909.
2-	Rütbeler	10112	26 Mayıs 1909.
3-	Libas ve Terbiye	10113	27 Mayıs 1909.
4-	Evkat-ı İştigal	10115	29 Mayıs 1909.
5-	Şarklılar ve Bahçeler	10116	30 Mayıs 1909.
6-	Aile Riyaseti	10118	01 Haziran 1909.
7-	Para Biriktirmek, İyi Geçinmek	10120	03 Haziran 1909.
8-	Esirler	10122	05 Haziran 1909.
9-	Medeniyet Neye Çalışıyor	10127	10 Haziran 1909.
10-	Kadınlar, Çocuklar	10129	12 Haziran 1909.
11-	Musevilerin Anadolu'da İskânı	10130	13 Haziran 1909.
12-	Guano Ataları	10134	17 Haziran 1909.
13-	Kâğıt Üzerinde İşler	10135	18 Haziran 1909.
14-	Müfid Himmetler	10137	20 Haziran 1909.
15-	Telaş Edelim	10143	26 Haziran 1909.
16-	Kendimize Baksak	10146	29 Haziran 1909.
17-	Ekudupariye Ne Oldu	10150	04 Temmuz 1909.
18-	10 Temmuz Birinci Sene	10152	07 Temmuz 1909.
19-	İcmal-i Dâhiliye	10153	08 Temmuz 1909.
20-	Muhterem Temmuz İçin	10165	20 Temmuz 1909.
21-	İzmit Körfezinde	10170	25 Temmuz 1909.
22-	Bursa Sergisi Münasebetiyle Müşahedat	10174	29 Temmuz 1909.

¹²³² Yazar bu gazetede yayımladığı yazıların büyük bölümünde Refik Halit imzasını kullanmıştır. Tercüman-ı Hakikat, Ahmet Mithat Efendi tarafından 1878'de yayımlanmaya başlanmıştır. Düşünce ve mücadele gazetesi olması yerine öğretici yanı ağır basan bir gazete olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar yayını sürdürmüştür.

23-	Amel-i Millet ve Girit	10176	31 Temmuz 1909.
24-	Bursa Sergisi Münasebetiyle Dizaynlar	10177	01 Ağustos 1909.
25-	Ali Paşa Girit'te	10181	05 Ağustos 1909.
26-	Bursa İpek Fabrikalarında Hayat ve Sihat	10184	08 Ağustos 1909.

2.7.4. Kalem Dergisi¹²³³

<u>Sıra:</u>	<u>Makale Adı:</u>	<u>Numarası:</u>	<u>Tarih:</u>
1-	Birinci Nüshanın Meşhur Simaları	89	05 Ağustos 1910/1326.
2-	Kafile-yi Seyaheyin	92	26 Ağustos 1910/1326.
3-	Erzurum Yolunda	93	02 Eylül 1910/1326.
4-	Paris Yolunda	95	16 Eylül 1910/1326.
5-	Polislerin İmtihanı	98	07 Teşrinevvel 1910/1326.
6-	Kaleme Nasıl Çıracak Oldum	99	14 Teşrinevvel 1910/1326.
7-	Vapur Tren ve Tramvayda Herkes Ne Diyor	100	21 Teşrinevvel 1910/1326.
8-	Aile Sahneleri	113	13 Şubat 1911/1327.
9-	Gelecek İntihapta	114	17 Şubat 1911/1327.
10-	Tahtaboş Muaşakası	115	18 Şubat 1911/1327.
11-	Zevcem Ev Kadını	118	10 Mart 1911/1327.

Cem Dergisi¹²³⁴

<u>Sıra:</u>	<u>Makale Adı:</u>	<u>Numarası:</u>	<u>Tarih:</u>
1-	Arabacının Derdi	1	28 Teşrinsani 1910/1326.
2-	Haftalık Laf u Güzaf	2	04 Teşrinsani 1910/1326.
3-	Teşebbüs-ü Şahsi mi? Heyhat	3	11 Teşrinsani 1910/1326.
4-	Tramvayda Neler Konuştuk	4	18 Teşrinsani 1910/1326.
5-	Vergiye Nasıl Toplarlar	5	25 Teşrinsani 1910/1326.
6-	Acaba Deli miydi?	6	02 Kanunevvel 1910/1326.
7-	Akıllı Bu Muydu?	7	09 Kanunevvel 1910/1326.
8-	Devairde Takib-i Mesalih	8	16 Kanunevvel 1910/1326.
9-	Bıktık Bu Politikadan	9	23 Kanunsani 1910/1326.
10-	Her Fenalığa Sebep Yolsuzluk	13	05 Şubat 1910/1326.
12-	Tahammülü Az Bir Adam	16	12 Şubat 1910/1326.
13-	Su Bulunmayan Odada Yatmamalı		25 Şubat 1910/1326.
13-	İkinci 10 Temmuz Dair	33	28 Temmuz 1911/1327.

Yeni Mecmua¹²³⁵

<u>Sıra:</u>	<u>Makale Adı:</u>	<u>Numarası:</u>	<u>Cilt:</u>	<u>Tarih:</u>
1-	Şaka	30	c.2	31 Kanunsani 1918.

¹²³³ Yazar Kalem ve Cem dergilerinde yayımladığı yazılarının büyük bir bölümünde Kirpi müstear ismini kullanmıştır.

¹²³⁴ Dergi karikatürist Cemil Bey (1882-1950) tarafından çıkarılmıştır. Bu zat Türk karikatürünün kurucularındandır. Çizginin yanı sıra, espriye dayalı alt yazıya da önem vermiştir. Önce kalem dergisindeki yazılarıyla tanınmış, 1910-1912 yılları arasında çıkardığı Cem dergisinde güncel olayları konu edinen siyasî mizahın başarılı örneklerini vermiştir.

¹²³⁵ Yazar bu gazetede yayımladığı yazılarını Refik Halit imzalı ve bazılarını "Hafta Muhasebesi ve Günler Geçerken" serlevhası altında yazmıştır.

2-	Sarı Bal	32	c.2	14 Şubat 1918.
3-	Yatır	33	c.2	21 Şubat 1918.
4-	Yatır	33	c.2	28 Şubat 1918.
5-	Vehbi Efendinin Şüphesi	35	c.2	14 Mart 1918.
6-	Koca Öküz	38	c.2	04 Nisan 1918.
7-	Lisana Hürmet	38	c.2	04 Nisan 1918.
8-	Yazıya Hürmet	39	c.2	11 Nisan 1918.
9-	Yan Gezidim	41	c.2	25 Nisan 1918.
10-	Harp Zengini	42	c.2	02 Mayıs 1918.
11-	Sinema Derdi	43	c.2	09 Mayıs 1918.
12-	İlk Bahar	44	c.2	12 Mayıs 1918.
13-	Gazetecilikte Noksanlarımız	45	c.2	23 Mayıs 1918.
14-	Tanzimat Sehayâtı	46	c.2	30 Mayıs 1918.
15-	Yananlara Yardım	47	c.2	06 Haziran 1918.
16-	Çocukluğumun Ramazanları	48	c.2	13 Haziran 1918.
17-	Bağdadiye Medhiye	49	c.2	20 Haziran 1918.
18-	Bezgin Yürekler	50	c.2	27 Haziran 1918.
19-	Tembel Nesil	51	c.2	04 Temmuz 1918.
20-	Üç Dişli Kargı	53	c.2	18 Temmuz 1918.
21-	Kenan Çobanları	55	c.3	01 Ağustos 1918.
22-	Yaz	56	c.3	08 Ağustos 1918.
23-	Yatık Emine I	56	c.3	08 Ağustos 1918.
24-	Yatık Emine II	57	c.3	10 Ağustos 1918.
25-	Yatık Emine III	58	c.3	22 Ağustos 1918.
26-	İstanbul Sokaklarında	61	c.3	12 Eylül 1918.
27-	Tavır ve Hareketlerimizi İslah Cemiyeti	62	c.3	26 Eylül 1918.
28-	Dediklerimiz	63	c.3	03 Teşrinievvel 1918.
29-	Sulh	64	c.3	10 Teşrinievvel 1918.
30-	İnsanîyet	65	c.3	17 Teşrinievvel 1918.

II. Sürgünden döndükten sonra bu mecmuada yazılan yazıları:

31-	Zulüm	36		5 İkinci Kanun 1940.
32-	Yaşlının Derdi	37		12 İkinci Kanun 1940.
33-	Sina-yı Emel ve Fecr-i Âtî	38		19 İkinci Kanun 1940.
34-	Çölde İzler-Mezopotamya Harabelerinde	39		26 İkinci Kanun 1940.
35-	Muharrirliğe Nasıl Başladım	40		2 Şubat 1940.

Zaman Gazetesi¹²³⁶

<u>Sıra:</u>	<u>Makale Adı:</u>	<u>Numarası:</u>	<u>Tarih:</u>
1-	Talihe ve Kadere Dair	117	4 Ağustos 1918.
2-	İstanbul'un İç Yüzü	175	1 Teşrinievvel 1918.
3-	İstanbul'un İç Yüzü	176	2 Teşrinievvel 1918.
4-	İstanbul'un İç Yüzü	178	4 Teşrinievvel 1918.
5-	İstanbul'un İç Yüzü	179	5 Teşrinievvel 1918.
6-	İstanbul'un İç Yüzü	180	6 Teşrinievvel 1918.
7-	İstanbul'un İç Yüzü	181	7 Teşrinievvel 1918.
8-	İstanbul'un İç Yüzü	182	8 Teşrinievvel 1918.

¹²³⁶ Refik Halit imzalı.

9-	İstanbul'un İç Yüzü	183	9 Teşrinevvel 1918.
10-	İstanbul'un İç Yüzü	184	10 Teşrinevvel 1918.
11-	İstanbul'un İç Yüzü	185	11 Teşrinevvel 1918.
12-	İstanbul'un İç Yüzü	186	12 Teşrinevvel 1918.
13-	İstanbul'un İç Yüzü	187	13 Teşrinevvel 1918.
14-	İstanbul'un İç Yüzü	188	14 Teşrinevvel 1918.
15-	İstanbul'un İç Yüzü	189	15 Teşrinevvel 1918.
16-	İstanbul'un İç Yüzü	191	17 Teşrinevvel 1918.
17-	İstanbul'un İç Yüzü	192	18 Teşrinevvel 1918.
18-	İstanbul'un İç Yüzü	195	21 Teşrinevvel 1918.
19-	Ortada Kabahatli Yok	195	21 Teşrinevvel 1918.
20-	İstanbul'un İç Yüzü	196	22 Teşrinevvel 1918.
21-	İstanbul'un İç Yüzü	197	23 Teşrinevvel 1918.
22-	İstanbul'un İç Yüzü	198	24 Teşrinevvel 1918.
23-	İstanbul'un İç Yüzü	199	25 Teşrinevvel 1918.
24-	Sakın Aldanma İnanma Kanma	200	26 Teşrinevvel 1918.
25-	İstanbul'un İç Yüzü	201	27 Teşrinevvel 1918.
26-	Mühim Bir Kanun Teklifi	203	29 Teşrinevvel 1918.
27-	İstanbul'un İç Yüzü	204	30 Teşrinevvel 1918.
28-	Dahili İstikrazımızın Mürettebat-ı Seviyesi	204	30 Teşrinevvel 1918.
29-	İstanbul'un İç Yüzü	205	31 Teşrinevvel 1918.
30-	İstanbul'un İç Yüzü	208	3 Teşrinsani 1918.
31-	İstanbul'un İç Yüzü	209	4 Teşrinsani 1918.
32-	İstanbul'un İç Yüzü	211	6 Teşrinsani 1918.
33-	Efendiler Nereye...	211	6 Teşrinsani 1918.
34-	İstanbul'un İç Yüzü	213	8 Teşrinsani 1918.
35-	İstanbul'un İç Yüzü	214	9 Teşrinsani 1918.
36-	İstanbul'un İç Yüzü	216	11 Teşrinsani 1918.
37-	İstanbul'un İç Yüzü	217	12 Teşrinsani 1918.
38-	İstanbul'un İç Yüzü	218	13 Teşrinsani 1918.
39-	İstanbul'un İç Yüzü	219	14 Teşrinsani 1918.
40-	İstanbul'un İç Yüzü	220	15 Teşrinsani 1918.
41-	Doğrusunu Benden Dinleyin	221	16 Teşrinsani 1918.
42-	İstanbul'un İç Yüzü	222	17 Teşrinsani 1918.
43-	İstanbul'un İç Yüzü	223	18 Teşrinsani 1918.
44-	İstanbul'un İç Yüzü	224	19 Teşrinsani 1918.
45-	İstanbul'un İç Yüzü	225	20 Teşrinsani 1918.
46-	İstanbul'un İç Yüzü	227	22 Teşrinsani 1918.
47-	İstanbul'un İç Yüzü	228	23 Teşrinsani 1918.
48-	İstanbul'un İç Yüzü	230	25 Teşrinsani 1918.
49-	İstanbul'un İç Yüzü	232	27 Teşrinsani 1918.
50-	İstanbul'un İç Yüzü	235	30 Teşrinsani 1918.
51-	İstanbul'un İç Yüzü	236	1 Kanunevvel 1918.
52-	İstanbul'un İç Yüzü	238	3 Kanunevvel 1918.
53-	İstanbul'un İç Yüzü	240	5 Kanunevvel 1918.
54-	İstanbul'un İç Yüzü	245	10 Kanunevvel 1918.
55-	İstanbul'un İç Yüzü	246	11 Kanunevvel 1918.
56-	İstanbul'un İç Yüzü	248	13 Kanunevvel 1918.
57-	İstanbul'un İç Yüzü	249	14 Kanunevvel 1918.

58-	İstanbul'un İç Yüzü	252	17 Kanunevvel 1918.
59-	Artık Dönünüz Gözlerimiz Yollarda Kaldı	253	18 Kanunevvel 1918.
60-	İstanbul'un İç Yüzü	257	22 Kanunevvel 1918.
61-	İstanbul'un İç Yüzü	258	23 Kanunevvel 1918.
62-	Tetkik-i Seyahat	265	30 Kanunevvel 1918.
63-	İstanbul'un İç Yüzü	270	4 Kanunsani 1919.

Sabah Gazetesi¹²³⁷

<u>Sıra:</u>	<u>Makale Adı:</u>	<u>Numarası:</u>	<u>Tarih:</u>
1-	Mütecanis Kabine	10525	05 Mart 1919.
2-	Hürriyet ve İtilaf Fırkasının Mevkii	10526	06 Mart 1919.
3-	Yeni Heyet-i Vükela ve Asayiş Meselesi	10527	07 Mart 1919.
4-	Aleyhimizdeki Haberlere Dair	10528	08 Mart 1919.
5-	Hükümetle Fırkanın Münasebeti	10529	09 Mart 1919.
6-	Sadrazam Paşa Hazretlerinin Tamimleri	10530	10 Mart 1919.
7-	İntikam Değil Adalet	10531	11 Mart 1919.
8-	İaşede Tedrici Islahat	10532	12 Mart 1919.
9-	Teenni ve İntizar	10533	13 Mart 1919.
10-	Devair-i Devlette Faaliyet	10535	15 Mart 1919.
11-	Kırmızı Kitap ve Harp Mesulleri	10536	16 Mart 1919.
12-	Adalet Karşısında	10537	17 Mart 1919.
13-	Birkaç Mütalaa	10539	19 Mart 1919.
14-	Mütarekeden Sonra-Sulhdan Evvel	10540	20 Mart 1919.
15-	İki Gaye	10541	21 Mart 1919.
16-	Vahdet-i Milliye ve Ayanın Vaziyeti	10542	22 Mart 1919.
17-	Yine Vahdet-i Milliye	10543	23 Mart 1919.
18-	Münasebetsiz Bir Telgraf	10544	24 Mart 1919.
19-	Küçük Milletler Hakkındaki Telakki	10545	25 Mart 1919.
20-	Anadolu'ya Dair	10547	27 Mart 1919.
21-	Af Kararnamesinin Faideleri	10548	28 Mart 1919.
22-	Mevkufların Muhafazası	10549	29 Mart 1919.
23-	Bir Lazime-yi Sıhhat ve Bir Lazime-yi Siyaset	10550	30 Mart 1919.
24-	Bir İkaz	10551	31 Mart 1919.
25-	Muhakkak Mütalaaları	10552	01 Nisan 1919.
26-	Vahdet-i Milliye Meselesi ve Ahmet Rıza Bey	10553	02 Nisan 1919.
27-	Hürriyet ve İtilaf	10554	03 Nisan 1919.
28-	On Senenin Tarihçesi	10555	04 Nisan 1919.
29-	Sualli Cevaplı Bir Makale ve İzah	10556	05 Nisan 1919.
30-	Dünkü Gün	10559	08 Nisan 1919.
32-	İstifalara Dair	10560	09 Nisan 1919.
31-	Dost Sözü	10561	10 Nisan 1919.

¹²³⁷ Refik Halit imzalı.

Âlemdar Gazetesi¹²³⁸

Sıra:	Makale Adı:	Numarası:	Tarih:
1-	Ve Bay Müthiş; İttihatçılık mı?	327/2627	07 Teşrinsani 1919.
2-	Milli Kongreye İthaf	327/2627	07 Teşrinsani 1919.
3-	Anadolu Diyor ki I	328/2628	08 Teşrinsani 1919.
4-	Anadolu Diyor ki II	329/2629	09 Teşrinsani 1919.
5-	Hangisi Doğru	330/2630	10 Teşrinsani 1919.
6-	Ona da Bunlara da	332/2632	12 Teşrinsani 1919.
7-	Bizde Tersine	333/2633	13 Teşrinsani 1919.
8-	Darısı Diğerlerinin Başına	334/2634	14 Teşrinsani 1919.
9-	Dağa Bağa Dair	335/2635	15 Teşrinsani 1919.
10-	İntihabat ve İntisabat	335/2635	15 Teşrinsani 1919.
11-	Koca Yenigün	336/2636	16 Teşrinsani 1919.
12-	Ne Yüzle	337/2637	18 Teşrinsani 1919.
13-	A! Kış Gelmiş	338/2638	19 Teşrinsani 1919.
14-	Bir İstatistik	339/2639	20 Teşrinsani 1919.
15-	Çok Şükür	340/2640	21 Teşrinsani 1919.
16-	Lisan ve İmlamız	341/2641	22 Teşrinsani 1919.
17-	Acı Şaka	342/2642	23 Teşrinsani 1919.
18-	Kahır Veren Mizah	344/2644	25 Teşrinsani 1919.
19-	İstanbul, Hürriyet ve İtilaf	347/2647	28 Teşrinsani 1919.
20-	Peyamak Azizliği	348/2648	29 Teşrinsani 1919.
21-	İttihatçı Diyor ki	349/2649	30 Teşrinsani 1919.
22-	Deliller, Şahitler	350/2650	01 Kanunevvel 1919.
23-	Teshilane Doğru	352/2652	03 Kanunevvel 1919.
24-	Zararda İnat	353/2653	04 Kanunevvel 1919.
25-	Sanata Hürmet	354/2654	05 Kanunevvel 1919.
26-	Namzet Listesi	357/2657	08 Kanunevvel 1919.
27-	Havai Haberler	358/2658	09 Kanunevvel 1919.
28-	Wilson'un Rahatsızlığı	362/2662	13 Kanunevvel 1919.
29-	Oyuna, Oynamazlığa Dair...	365/2665	16 Kanunevvel 1919.
30-	Nesi Eksik	366/2666	17 Kanunevvel 1919.
31-	Bir Mesele, Bir Muamma	367/2667	18 Kanunevvel 1919.
32-	Milli Kuvvetler	368/2638	19 Kanunevvel 1919.
33-	Vah Yavrum Vah!	369/2669	20 Kanunevvel 1919.
34-	Hürriyet ve İtilafın Galebesi	369/2669	20 Kanunevvel 1919.
35-	Fani Teselliler	370/2670	21 Kanunevvel 1919.
36-	Ehline Bırakalım	371/2671	22 Kanunevvel 1919.
37-	Ferhatlara Mecnunlara Dair	372/2672	23 Kanunevvel 1919.
38-	Alçaklık Yükseklik	374/2674	25 Kanunevvel 1919.
39-	Bir Azabiyat	375/2675	26 Kanunevvel 1919.
40-	İkdama Gün Doğdu	377/2677	28 Kanunevvel 1919.
41-	Matbuatta Çiftler	380/2680	31 Kanunevvel 1919.
42-	Sene Hesabı, Selah ve Felaha Doğru	381/2681	01 Kanunsani 1920
43-	Gazete Yanıkları	382/2682	02 Kanunsani 1920.
44-	Lenin Yerine Grinin mi?	383/2683	03 Kanunsani 1920
45-	Nakş-ı Berab	386/2686	06 Kanunsani 1920.

¹²³⁸ Aydede, Kirpi ve Refik Halit imzalı; yazıların birçoğu "Nakş-ı Berab" serlevhası altında yazılmıştır.

46-	Acep Esbabı Neden	388/2688	08 Kanunsani 1920.
47-	Açılmak mı Kapanmak mı?	393/2693	13 Kanunsani 1920
48-	Mebusan Haberleri	394/2694	14 Kanunsani 1920
49-	Küstahlık	395/2695	15 Kanunsani 1920
50-	Mesail-i Mühime-yi Hazıra	396/2696	16 Kanunsani 1920.
51-	Kabahat Postada	396/2696	16 Kanunsani 1920
52-	Masallı? Rüyalı? Divanelik mi	397/2697	17 Kanunsani 1920.
53-	Mizahta Nezaket	400/2700	21 Kanunsani 1920.
54-	Biz Hainler Biz Vatan Düşmanları	401/2701	22 Kanunsani 1920.
55-	Fahri Hemşehrimiz-Kara Gün		
	Dostumuz	402/2702	23 Kanunsani 1920.
56-	Hoş Amedi	403/2703	24 Kanunsani 1920.
57-	Yine Bir Hoş Amedi	404/2704	25 Kanunsani 1920.
58-	Bugünün Süngüleri	409/2709	30 Kanunsani 1920.
59-	Bizim Taife	409/2709	30 Kanunsani 1920.
60-	Bir İstifsar Hatır	411/2711	01 Şubat 1920.
61-	Topuna Hoş Amedi	412/2712	02 Şubat 1920.
62-	Yeni Bir Yavru Daha	412/2712	02 Şubat 1920.
63-	Hata Ettik Hata	413/2713	03 Şubat 1920.
64-	Meclisteki Cereyanlar	414/2714	04 Şubat 1920.
65-	Meclisteki Cereyanların Membai	415/2715	05 Şubat 1920.
66-	Müstakil Nazırlar	418/2718	08 Şubat 1920.
67-	Fena Bir Haber	419/2719	09 Şubat 1920.
68-	Acaib İşler	425/2725	15 Şubat 1920.
69-	Kirpi ve Aydede Haftası	426/2726	16 Şubat 1920.
70-	Hürriyet ve İtilafın Fazileti	427/2727	17 Şubat 1920.
71-	Gözü Görmez; Kulağı İşitmez	427/2727	17 Şubat 1920.
72-	Üstadlar Arasında	429/2729	19 Şubat 1920.
73-	Damad Ferid Paşa-Yeni Ayan	431/2731	21 Şubat 1920.
74-	Bir Kader	432/2732	22 Şubat 1920.
75-	Nakş-ı Berab	342/2742	03 Mart 1920.
76-	Bir Nasihat	345/2745	06 Mart 1920.
77-	Acaba Kimler	470/2770	01 Nisan 1920.
78-	Isırgan Otu	471/2771	02 Nisan 1920.
79-	Tebdil-i Vükela Tebdil-i İçtihad	471/2771	02 Nisan 1920
80-	Hükm-ü Mev'ud	473/2773	04 Nisan 1920.
81-	Hani Böyle Olmayacaktı	473/2773	04 Nisan 1920.

Peyam-ı Sabah Gazetesi¹²³⁹

<u>Sıra:</u>	<u>Makale Adı:</u>	<u>Numarası:</u>	<u>Tarih:</u>
1-	Oradakilere Dair	11117	03 Teşrinsani 1920.
2-	Emanet Var Olsun	11119	05 Teşrinsani 1920.
3-	Hayırlı Alamet	11120	06 Teşrinsani 1920.
4-	Suya Sabuna Dair...	11120	06 Teşrinsani 1920.
5-	Ümid	11121	07 Teşrinsani 1920.
6-	Zafer-i Nihai	11123	09 Teşrinsani 1920.
7-	Aldanan Kim	11124	10 Teşrinsani 1920.
8-	İşrete İkbale Dair	11125	11 Teşrinsani 1920.

¹²³⁹ Aydede ve Refik Halit imzalı; "Nakş-ı Berab" serlevhası altında yazılmıştır.

9-	Birleşseler	11126	12 Teşrinsani 1920.
10-	Nerdeler Uyku Vakti	11127	13 Teşrinsani 1920.
11-	Yine Var Olsun	11128	14 Teşrinsani 1920.
12-	Parasızlığa Dair	11129	15 Teşrinsani 1920.
13-	Kömür Kuyuları	11130	16 Teşrinsani 1920.
14-	Kim Ağlar Kim Güler?	11131	17 Teşrinsani 1920.
15-	Tanıdıklarım (Tefrika)	11132	18 Teşrinsani 1920.
16-	Kalpak ve Külâh	11133	19 Teşrinsani 1920.
17-	Belediye Nakilleri	11134	20 Teşrinsani 1920.
18-	Şükür Allaha	11135	21 Teşrinsani 1920.
19-	Amasya Çardağa Dair	11136	22 Teşrinsani 1920.
20-	Yeni Gazetecilik	11137	23 Teşrinsani 1920.
21-	Bir Mukayese	11145	Teşrinsani 1920.
22-	Tuluatla Mülakat	11146	Teşrinsani 1920.
23-	Çıkmak Mastarı	11147	Teşrinsani 1920.
24-	Tanıdıklarım (Tefrika)	11148	Teşrinsani 1920.
25-	İkisi Ortası	11149	Teşrinsani 1920.
26-	İki Liman	11150	Teşrinsani 1920.
27-	Hayvanat Ne Der Ne Düşünür	11151	Teşrinsani 1920.
28-	Kurtuldu-Maymunlar Oyunu	11152	Teşrinsani 1920.
29-	Talat Yine İkbalde	11153	Teşrinsani 1920.
30-	Bakalım	11154	Teşrinsani 1920.
31-	Eşyanın Dili	11155	Teşrinsani 1920.
32-	İttihatçı Olsaydım	11156	Teşrinsani 1920.
33-	Rücumname	11157	Teşrinsani 1920.
34-	Rical-i Meşrutiyetin	11158	Teşrinsani 1920.
35-	Hayat-ı Muhayyel	11159	Teşrinsani 1920.
36-	Darb-ı Mesel	11160	Teşrinsani 1920.
37-	Son Günleri	11161	Teşrinsani 1920.
38-	Nasihât	11162	Teşrinsani 1920.
39-	Benim Zevkim	11163	Teşrinsani 1920.
40-	Vicdanların Zevki	11164	Teşrinsani 1920.
41-	Neler Olmak İstiyorum	11165	Teşrinsani 1920.
42-	Eyvah Hu	11166	Teşrinsani 1920.
43-	Selâmet Yolu	11167	Teşrinsani 1920.
44-	Menakıbnâme-yi Bolşevikan	11168	Teşrinsani 1920.
45-	Para Yokluğu Para Çokluğu	11169	Teşrinsani 1920.
46-	Vahşiliğe Tahassür	11170	Teşrinsani 1920.
47-	Tanıdıklarım	11171	27 Kanunevvel 1920
48-	Cins Meselesi	11172	28 Kanunevvel 1920
49-	Eşar ile İzah	11173	29 Kanunevvel 1920
50-	Dilimiz Ne Der, Biz Ne Düşünürüz	11174	30 Kanunevvel 1920.
51-	Bir Temenni	11175	31 Kanunevvel 1920
52-	Yeni Sene Duası	11176	02 Kanunsani 1921.
53-	Güle Güle Eskitiniz	11178	03 Kanunsani 1921.
54-	Kadıköyünü Takdir	11179	04 Kanunsani 1921.
55-	Niçin Bekliyorlar	11180	05 Kanunsani 1921.
56-	Bir Muhalifin İtirafı	11182	07 Kanunsani 1921.
57-	Babalarımızdan Utandım	11184	09 Kanunsani 1921.
58-	Yeni Cemiyetperverler	11185	10 Kanunsani 1921.

59-	Aşka Dair	11186	11 Kanunsani 1921.
60-	Haberlere Dair	11187	12 Kanunsani 1921.
61-	Bir İstatistik	11188	13 Kanunsani 1921.
62-	İki Oğlun Hikayesi	11189	14 Kanunsani 1921.
63-	Dünyanın Sonu	11190	15 Kanunsani 1921.
64-	Rahatın Yolu	11191	16 Kanunsani 1921.
65-	Yine Mevsime Dair	11192	17 Kanunsani 1921.
66-	Bir Taarruz	11193	18 Kanunsani 1921.
67-	Cepheye Doğru	11194	19 Kanunsani 1921.
68-	Şan ve Şeref Bahsi	11195	20 Kanunsani 1921.
69-	Hayvanlara Gıpta	11196	21 Kanunsani 1921.
70-	Süslü Hanım	11198	23 Kanunsani 1921.
71-	Kesik Başlar	11199	24 Kanunsani 1921.
72-	Garip Bir Hediye	11200	25 Kanunsani 1921.
73-	Yeni Usul Hikaye	11201	26 Kanunsani 1921.
74-	Oğlumun Oyunları	11202	27 Kanunsani 1921.
75-	Çocukluğuma Dair Üç Hatıra	11203	28 Kanunsani 1921.
76-	Benzetmeyelim	11205	30 Kanunsani 1921.
77-	Serumdan Beklediklerim	11206	31 Kanunsani 1921.
78-	Konfora Dair	11207	01 Şubat 1921.
79-	Yeni Bir Tabir	11208	02 Şubat 1921.
80-	Buna da Şükür	11209	03 Şubat 1921.
81-	Ölüme Dair	11210	04 Şubat 1921.
82-	Yine Konfor	11212	06 Şubat 1921.
83-	Selanik Ankara	11213	07 Şubat 1921.
84-	Hülya Bu Ya	11214	08 Şubat 1921.
85-	Amerika Murahhasları	11214	08 Şubat 1921.
86-	Kesik Başla Beden	11215	09 Şubat 1921.
87-	Maruf Bir Zat	11216	10 Şubat 1921.
88-	Hülya Bu Ya	11217	11 Şubat 1921.
89-	Ankara Murahhasları	11218	12 Şubat 1921.
90-	Ankaracılar	11219	13 Şubat 1921.
91-	Sad Hezar Aferin	11220	14 Şubat 1921.
92-	Hevayı Sohbet	11221	15 Şubat 1921.
93-	Çıkılmaz Sokak	11222	16 Şubat 1921.
94-	Ne Diyelim	11223	17 Şubat 1921.
95-	Dolandırmaya Dolandırıcılığa Dair	11224	18 Şubat 1921.
96-	Müjde	11225	19 Şubat 1921.
97-	Ahrettekilere Haber	11227	21 Şubat 1921.
98-	Sıhhate Dair	11228	22 Şubat 1921.
99-	Telifeyn	11229	23 Şubat 1921.
100-	Sıra Bizde	11230	24 Şubat 1921.
101-	Beterinden Beteri Var	11232	26 Şubat 1921.
102-	Helecanlı Mütalaa	11233	27 Şubat 1921.
103-	Darül Muhatara	11234	28 Şubat 1921.
104-	Tercih Vecihler	11235	30 Şubat 1921.
105-	Bab-ı Ali Kapısı	11236	02 Mart 1921.
106-	Takvim Meselesi	11237	03 Mart 1921.
107-	Ah Hani O Günler	11238	04 Mart 1921.
108-	El-İnsaf	11239	05 Mart 1921.

109-	İş Adamları	11240	06 Mart 1921.
110-	Mali Hülya	11241	07 Mart 1921.
111-	Kendime Dair	11242	08 Mart 1921.
112-	Kendime Dair	11245	11 Mart 1921.
113-	Selam Fundalar	11247	13 Mart 1921.
114-	Vah... Vah...	11248	14 Mart 1921.
115-	Yeni Şairlere Dair	11249	15 Mart 1921.
116-	Ha Gayret	11250	16 Mart 1921.
117-	Dertleşme	11252	18 Mart 1921.
118-	Ucuzluk	11253	19 Mart 1921.
119-	Sevr Meselesi	11254	20 Mart 1921.
120-	Bu da Şarkı mı	11255	21 Mart 1921.
121-	Doğrusu Hangisi	11256	22 Mart 1921.
122-	Aratacaklar	11258	24 Mart 1921.
123-	Devenin Derdi	11259	25 Mart 1921.
124-	Heyet İptilas	11260	26 Mart 1921.
125-	Mehtap Altında	11261	27 Mart 1921.
126-	Anadolu'da Bahar	11263	29 Mart 1921.
127-	Satış Bolluğu	11264	30 Mart 1921.
128-	Yalan Aleyhinde	11265	31 Mart 1921.
129-	Bir Hatıra	11266	01 Nisan 1921.
130-	Hayırlı Alamet	11267	02 Nisan 1921.
131-	İnsaf	11268	03 Nisan 1921.
132-	Tanıdıklarım	11270	05 Nisan 1921.
133-	Maymunun Marifeti	11271	06 Nisan 1921.
134-	Bir İrtika	11272	07 Nisan 1921.
135-	Ay Peşinde	11273	08 Nisan 1921.
136-	Rey Meselesi	11275	10 Nisan 1921.
137-	Tanıdıklarım	11277	12 Nisan 1921.
138-	Cehalet	11278	13 Nisan 1921.
139-	Dönüş	11279	14 Nisan 1921.
140-	Kervanda Muaşaka	11280	15 Nisan 1921.
141-	Bir Müşahede	11281	16 Nisan 1921.
142-	Kıyafet Meselesi	11282	17 Nisan 1921.
143-	Eğlencelerimiz	11283	18 Nisan 1921.
144-	Kervanda Muaşaka	11285	20 Nisan 1921.
145-	Kasaplığa Dair	11286	21 Nisan 1921.
146-	Akrabayı Ziyaret	11287	22 Nisan 1921.
147-	Cephenin Ötesi	11289	24 Nisan 1921.
148-	Sabah Keyfi	11290	25 Nisan 1921.
149-	Bir Kır Gezintisi	11291	26 Nisan 1921.
150-	Acemilik	11293	28 Nisan 1921.
151-	Bir Küçük Facia	11294	29 Nisan 1921.
152-	İrşad Nezareti	11295	30 Nisan 1921.
153-	Yazık Oldu	11296	01 Mayıs 1921.
154-	Tamahkârlık	11297	02 Mayıs 1921.
155-	Tanıdıklarım	11298	03 Mayıs 1921.
156-	Ruhun Tesiri	11299	04 Mayıs 1921.
157-	Yutanlar	11300	05 Mayıs 1921.
158-	On Sekiz Bin Lira	11301	06 Mayıs 1921.

159-	Maazallaf	11302	07 Mayıs 1921.
160-	Halas	11303	08 Mayıs 1921.
161-	Ramazan	11304	09 Mayıs 1921.
162-	Eski Ramazanları Yad	11305	10 Mayıs 1921.
163-	Herkese Oldu	11306	11 Mayıs 1921.
164-	Güvenme	11307	12 Mayıs 1921.
165-	İlk Merak	11308	13 Mayıs 1921.
166-	İğrenç İşler	11309	14 Mayıs 1921.
167-	Yine İlk Merak	11310	15 Mayıs 1921.
168-	Ya Beğenmese İdik	11311	16 Mayıs 1921.
169-	Metapiskos	11312	17 Mayıs 1921.
170-	Günahımız	11313	18 Mayıs 1921.
171-	Zabıta Haberleri	11317	22 Mayıs 1921.
172-	Memnuat	11318	23 Mayıs 1921.
173-	İş Başındakiler	11319	24 Mayıs 1921.
174-	İki Adalet	11320	25 Mayıs 1921.
175-	Farkımız	11321	26 Mayıs 1921.
176-	Tanıdıklarım	11322	27 Mayıs 1921.
177-	Bekleyen Bir Eser	11323	28 Mayıs 1921.
178-	Misafirlige Misafirlere Dair	11324	29 Mayıs 1921.
179-	Eski Yaz Akşamları	11326	30 Mayıs 1921.
180-	Müsterah	11327	01 Haziran 1921.
181-	Mektep Farkı	11328	02 Haziran 1921.
182-	Yaz Hakkında	11333	07 Haziran 1921.
183-	Her Gün Bayram	11334	08 Haziran 1921.
184-	Lokman Ruhı	11335	11 Haziran 1921.
185-	Böyle Olmasaydı	11336	12 Haziran 1921.
186-	Beşyüzü Böyle	11337	13 Haziran 1921.
187-	Ahvale Dair	11338	14 Haziran 1921.
188-	Hesapsızlık	11339	15 Haziran 1921.
189-	İdrak Meselesi	11340	16 Haziran 1921.
190-	Cemiyet Hayatı	11341	17 Haziran 1921.
191-	Doğru Söz	11342	18 Haziran 1921.
192-	İntibak	11343	19 Haziran 1921.
193-	Aynı Terane	11344	20 Haziran 1921.
194-	Gazeteciliğe Dair	11345	21 Haziran 1921.
195-	Projeler	11346	22 Haziran 1921.
196-	Diyeceğim Söz	11347	23 Haziran 1921.
197-	Hiç...	11348	24 Haziran 1921.
198-	Bir Dost Daha	11349	25 Haziran 1921.
199-	Birleştiler	11350	26 Haziran 1921.
200-	Talihsizlik	11351	27 Haziran 1921.
201-	Gül Cemal Dedikleri	11352	28 Haziran 1921.
202-	Bir Merhum	11353	29 Haziran 1921.
203-	Haklı Bir Lav	11354	30 Haziran 1921.
204-	Ago Paşanın Hatıratı	11355	01 Temmuz 1921.
205-	Ago Paşanın Hatıratı	11357	03 Temmuz 1921.
206-	İki Akıllı	11358	04 Temmuz 1921.
207-	Ago Paşanın Hatıratı	11359	05 Temmuz 1921.
208-	Bir İstirham	11360	06 Temmuz 1921.

209-	Cayır... Cayır...	11361	07 Temmuz 1921.
210-	Lezaiz-i Harp	11362	08 Temmuz 1921.
211-	Bir İtiraz	11363	09 Temmuz 1921.
212-	Bir Dahi	11364	10 Temmuz 1921.
213-	Sermaye	11365	11 Temmuz 1921.
214-	Meyvalara Dair	11366	12 Temmuz 1921.
215-	Kârlı İşler	11367	13 Temmuz 1921.
216-	Sebzelere Dair	11369	15 Temmuz 1921.
217-	Yazık Olmuş	11370	16 Temmuz 1921.
218-	Parasızlık	11371	17 Temmuz 1921.
219-	Bir Mütalaa	11372	18 Temmuz 1921.
220-	Ayrılık Gayrılık	11373	19 Temmuz 1921.
221-	Kestirme Yol	11374	20 Temmuz 1921.
222-	Meğerse	11375	21 Temmuz 1921.
223-	Bedbinliğe Nikbinliğe Dair	11376	22 Temmuz 1921.
224-	Bir Ders	11377	23 Temmuz 1921.
225-	Şenlikler	11378	24 Temmuz 1921.
226-	Ne Zannedirdim	11380	26 Temmuz 1921.
227-	Fazlası	11381	27 Temmuz 1921.
228-	Musiki Haberleri	11382	28 Temmuz 1921.
229-	Üç Nehir	11383	29 Temmuz 1921.
230-	Besle Kargayı	11384	30 Temmuz 1921.
231-	Eğlence	11385	31 Temmuz 1921.
232-	Anlayamıyorum, Anlayacağım	11387	02 Ağustos 1921.
233-	Sancı	11388	03 Ağustos 1921.
234-	Bozukluk	11389	04 Ağustos 1921.
235-	İkaz	11392	07 Ağustos 1921.
236-	Halimiz	11393	08 Ağustos 1921.
237-	Yazık Oldu	11394	09 Ağustos 1921.
238-	Bir Nevide Bu	11395	10 Ağustos 1921.
239-	Gizli Fikir	11397	12 Ağustos 1921.
240-	Ankara Murahhasları	11397	12 Ağustos 1921.
240-	Yangın Var	11398	13 Ağustos 1921.
241-	Bir İntikam	11399	14 Ağustos 1921.
242-	Bayram	11400	15 Ağustos 1921.
243-	Çıkar Yol	11402	20 Ağustos 1921.
244-	Fasıla-yı Seher	11403	21 Ağustos 1921.
245-	Musibet mi? Saadet mi?	11404	22 Ağustos 1921.
246-	Sakal	11405	23 Ağustos 1921.
247-	Afet	11407	25 Ağustos 1921.
248-	Ankara Yangını	11408	26 Ağustos 1921.
249-	Mazeret	11409	27 Ağustos 1921.
250-	Acele Etmeyelim	11410	28 Ağustos 1921.
251-	Halimiz	11412	30 Ağustos 1921.
252-	Yemeklere Dair	11413	31 Ağustos 1921.
253-	İlmin Cezası	11416	03 Eylül 1921.
254-	Musiki ile Tedavi	11418	05 Eylül 1921.
255-	Üzüm ile İpek Beldesi	11419	06 Eylül 1921.
256-	İki İddia	11420	07 Eylül 1921.
257-	İki İddia	11421	08 Eylül 1921.

258-	Zavallı Boğaziçi	11422	09 Eylül 1921.
259-	Deli Siyaset	11423	10 Eylül 1921.
260-	Sahte Deli	11424	11 Eylül 1921.
261-	Fecr-i Âtî'ye Dair I	11426	13 Eylül 1921.
262-	Mantığın Zararı	11428	15 Eylül 1921.
263-	Fecr-i Âtî'ye Dair II	11429	16 Eylül 1921.
264-	Nasıl Söyleyeyim	11430	17 Eylül 1921.
265-	Kış	11431	18 Eylül 1921.
266-	Gelecek Sene	11433	19 Eylül 1921.
267-	Muharebe-yi Hayat	11435	22 Eylül 1921.
268-	Yardım	11437	24 Eylül 1921.
269-	Bir Kahraman	11439	26 Eylül 1921.
270-	İhtikâr Sahtekârlığı	11441	30 Eylül 1921.
271-	Hesapsız İşler	11445	02 Teşrinevvel 1921.
272-	Allah'a Emanet	11446	03 Teşrinevvel 1921.
273-	Saat ve Hesap	11447	05 Teşrinevvel 1921.
274-	Cinayet Bolluğu	11449	06 Teşrinevvel 1921.
275-	İki Davet	11450	07 Teşrinevvel 1921.
276-	Gezinti	11452	09 Teşrinevvel 1921.
277-	Bir Müdafaaname	11453	10 Teşrinevvel 1921.
278-	Havyar Kasesi	11455	12 Teşrinevvel 1921.
279-	İki Madde	11456	13 Teşrinevvel 1921.
280-	Hürmet Görenler	11457	14 Teşrinevvel 1921.
281-	Gül Cemal Münasebetiyle	11458	15 Teşrinevvel 1921.
282-	Aldanış	11459	16 Teşrinevvel 1921.
283-	Kavuklular	11460	17 Teşrinevvel 1921.
284-	Acaba Sağlam mı?	11462	19 Teşrinevvel 1921.
285-	Bir İstanbul'un Yirmi Dört Saati I	11464	21 Teşrinevvel 1921.
286-	Hürriyet Bunlar İçin	11465	22 Teşrinevvel 1921.
287-	Ziraat Perverlik	11466	23 Teşrinevvel 1921.
288-	Yaşanacak Memleket	11467	24 Teşrinevvel 1921.
289-	Bir İstanbul'un Yirmi Dört Saati II	11468	25 Teşrinevvel 1921.
290-	Fuzuli Bir Düşman	11469	26 Teşrinevvel 1921.
291-	Sulh Gazisi	11474	31 Teşrinevvel 1921.
292-	Şarl Nasıl Düşünmeli	11475	01 Teşrinsani 1921.
293-	Serlok Holmes Gibi	11476	02 Teşrinsani 1921.
294-	Tımarhaneyi İmar	11478	04 Teşrinsani 1921.
295-	Bir İstanbul'un Yirmi Dört Saati III	11479	05 Teşrinsani 1921.
296-	Tasfiye	11480	06 Teşrinsani 1921.
297-	İhsan Siyaseti	11481	07 Teşrinsani 1921.
298-	Üç Eksik	11482	08 Teşrinsani 1921.
299-	Cevabım	11483	09 Teşrinsani 1921.
300-	Mütalaat	11488	14 Teşrinsani 1921.
301-	Ağlamak Faslı	11490	17 Teşrinsani 1921.
302-	Bir Mahalle Bakkalının Müşahedesi I	11491	18 Teşrinsani 1921.
303-	Bir Teselli Daha	11494	21 Teşrinsani 1921.
304-	Odun Emaneti	11496	23 Teşrinsani 1921.
305-	Bir Taraftar	11497	24 Teşrinsani 1921.
306-	Bir Mahalle Bakkalının		

	Müşahedesi II	11498	25 Teşrinsani 1921.
307-	Zehi Tasavvur-u Batıl	11499	26 Teşrinsani 1921.
308-	Bir Kurban Daha	11500	27 Teşrinsani 1921.
309-	Arsılanla Kurt ve Tilki	11501	28 Teşrinsani 1921.
310-	Çay Belası	11502	29 Teşrinsani 1921.
311-	Tasfiye-yi Ahlak	11503	30 Teşrinsani 1921.
312-	Tasfiye	11504	01 Kanunevvel 1921.
313-	Kadınlara Hakkı	11507	04 Kanunevvel 1921.
314-	Üç Dua	11510	07 Kanunevvel 1921.
315-	Kirli Yüzler	11511	08 Kanunevvel 1921.
316-	Bir İstanbul'un Yirmi Dört Saati IV	11512	09 Kanunevvel 1921.
317-	İkbal Sevdası	11513	10 Kanunevvel 1921.
318-	Acarlık	11514	11 Kanunevvel 1921.
319-	Yapmacık	11515	12 Kanunevvel 1921.
320-	Sulu Meşe	11516	13 Kanunevvel 1921.
321-	Anadolu'nun Kışı	11517	14 Kanunevvel 1921.
322-	Kara Yılm Müdafaası	11518	15 Kanunevvel 1921.
323-	Zavallı Karagöz	11519	16 Kanunevvel 1921.
324-	Heyecandan Felaketler	11520	18 Kanunevvel 1921.
325-	Köprü Belası	11521	19 Kanunevvel 1921.
326-	Bir İstanbul'un Yirmi Dört Saati V	11523	20 Kanunevvel 1921.
327-	Ümit ve Teselli	11525	22 Kanunevvel 1921.
328-	Edebi Komitecilik	11526	23 Kanunevvel 1921.
329-	Enver'in İstikbali	11527	24 Kanunevvel 1921.
325-	Kâr Namazın Mucidi	11529	26 Kanunevvel 1921.
333-	Akıllı Balıklar	11530	27 Kanunevvel 1921.
334-	Bir İnsafsız	11531	28 Kanunevvel 1921.

Aydede¹²⁴⁰

I. Yayın Devresi:

<u>Sıra:</u>	<u>Makale Adı:</u>	<u>Numarası:</u>	<u>Tarih:</u>
1-	İstikbale Dair	1	02 Kanunsani 1922.
2-	Mantolar Neye Maloluyo I	1	02 Kanunsani 1922.
3-	Meslek Bahsi	1	02 Kanunsani 1922.
4-	Punç Hikâyesi I	1	02 Kanunsani 1922.
5-	Minare Tepesinde	1	02 Kanunsani 1922.
6-	Eski Sene Hakkında	2	05 Kanunsani 1922.

¹²⁴⁰ Fıkra ve makaleler Aydede, Kirpi müstear isimleri ya da Refik Halit imzasıyla yazılmıştır. Dergi 1922 ve 1948–1949 yıllarında iki defa yayınlanmıştır. Her iki yayın devresi de birlikte verilmiştir. II. Yayın devresindeki nüshalarına Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi başta olmak üzere birçok kütüphanede ulaşılabilir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesinde 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 40, 41, 44 ve 110. sayıları eksiktir. II. Yayın devresindeki başyazıların tamamı “*Suda Nakışlar*” serlevhası altında ikinci ve üçüncü sayfada yazılan yazılar ise “*Kirpinin Dedikleri*” ve “*Günler Geçerken*” serlevhası altında yazılmıştır. Aydede'nin ikinci yayın devresinde Aydede ve Kirpi müstearları bir araya gelmiştir. Minelbab İlelmihrab adlı hatırat II. Yayın devresinde 7. sayıdan başlamak üzere 70. sayıya kadar yayımlanmış ve bu sayıda bitirilmiştir. Dergi, üzerinde daha önce de durulduğu üzere Milli Mücadele'ye muhalif yazın organlarından biri olarak neşir faaliyetlerinde bulunmuştur. Bkz. E.B.Şapolyo, 1971, s. 191; Kapanmasından sonra benzer doğrultuda yayın yapan Yusuf Ziya Ortaç'ın Akbaba isimli mizah dergisi Aydede'yi örnek almış ve bu derginin okuyucusunu çekmeye çalışmıştır. Fakat Aydede'nin devamı ve taklidi olmaktan öteye gidememiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hacı Münevver Ayaşlı, “*Refik Halit Beye Dair*”, **Yeni İstanbul**, 30.07.1967.

7-	Punç Hikâyesi II	2	05 Kanunsani 1922.
8-	Mantolar Neye Maloluyor II	2	05 Kanunsani 1922.
9-	Fikirlerimiz	3	09 Kanunsani 1922.
10-	Caka	3	09 Kanunsani 1922.
11-	Hülya ile Hakikat	3	09 Kanunsani 1922.
12-	Lafla Yürüse İdi...	3	09 Kanunsani 1922.
13-	Semavi Fırkalar	4	12 Kanunsani 1922.
14-	İzzet-i Nefs Meselesi	4	12 Kanunsani 1922.
15-	Hayatımız	5	16 Kanunsani 1922.
16-	Politikacılar I	5	16 Kanunsani 1922.
17-	Gevşeme	6	19 Kanunsani 1922.
18-	Bir Kehanet	6	19 Kanunsani 1922.
19-	Nezaî Sabıka Elçi Hoca Rıza Çelebi	6	19 Kanunsani 1922.
20-	Ölümüne Dair	6	19 Kanunsani 1922.
21-	Ankara Nezlesi	7	23 Kanunsani 1922.
22-	Gayretkeşlik	7	23 Kanunsani 1922.
23-	Sırası Gelenler	7	23 Kanunsani 1922.
24-	Bir Guguklu Saatin Azizliği	7	23 Kanunsani 1922.
25-	Bir Facia-yı Aşk	8	26 Kanunsani 1922.
26-	Delik	9	30 Kanunsani 1922.
27-	Gülmek İçin	9	30 Kanunsani 1922.
28-	İkinci Fasıl	9	30 Kanunsani 1922.
29-	Tal'i	10	2 Şubat 1922.
30-	İyilik	10	2 Şubat 1922.
31-	Yeni Sokak Simleri	10	2 Şubat 1922.
30-	Dörtgöz	11	6 Şubat 1922.
31-	Görse İdi...	11	6 Şubat 1922.
32-	Nasıl Evlenirler	11	6 Şubat 1922.
33-	Politikacılar II	11	6 Şubat 1922.
34-	Dilenciye Gıpta	12	9 Şubat 1922.
35-	İstanbul'da Mevsimler Nasıl Değişir	12	9 Şubat 1922.
36-	Onbaşı	13	13 Şubat 1922.
37-	Nasıl Evlenirler	13	13 Şubat 1922.
38-	Güneşe Aleyhtarlık	14	16 Şubat 1922.
39-	Mektup	15	20 Şubat 1922.
40-	Öksürük	15	20 Şubat 1922.
41-	Ziyaret Münasebetiyle	16	23 Şubat 1922.
42-	Acaba Kim	16	23 Şubat 1922.
43-	Amerikalı Seyyahla Muhaverelerim	17	27 Şubat 1922.
44-	Yeni Beyoğlu, Bir Gezinti	17	27 Şubat 1922.
45-	Kuş Beyini	18	02 Mart 1922.
46-	Levha-yı Mazi	18	02 Mart 1922.
47-	Püskül Düşmanları	19	06 Mart 1922.
48-	Dimağımın Derdi	20	09 Mart 1922.
49-	Benim Harp Zenginliği	20	09 Mart 1922.
50-	Öğle Vapuru	21	13 Mart 1922.
51-	Hasiyeler	21	13 Mart 1922.
52-	Bir Tarz Beyan	21	13 Mart 1922.
53-	Kadın Manto ve Elbise ile Mücadele Cemiyeti	22	16 Mart 1922.

54-	Landrev Bana Dedi ki...	22	16 Mart 1922.
55-	Bir Nida-yı Selamet"	23	20 Mart 1922.
56-	Bir Yiyecek Paketi Hakkında İlmi, Fenni, Tabiat	23	20 Mart 1922.
57-	Leyleğin Altınları	24	23 Mart 1922.
58-	İki Ruzname	24	23 Mart 1922.
59-	Yangın Bühtü	25	27 Mart 1922.
60-	Bir Vapur Yapıp Veriniz	25	27 Mart 1922.
61-	Madde Muhasebesi, Bir Bela	25	27 Mart 1922.
62-	Kaba Şakalar	26	30 Mart 1922.
63-	Biraz da Erkeklere Bakalım I	26	30 Mart 1922.
64-	Men-i İsrifat Kanunu	27	03 Nisan 1922.
65-	O Benim Elime Geçse İdi...	27	03 Nisan 1922.
66-	Bir Hatıra ve Bir Mütelaa	28	06 Nisan 1922.
67-	Biraz da Erkeklere Bakalım II	28	06 Nisan 1922.
68-	Haraşuların Azimetü Münasebetiyle	29	10 Nisan 1922.
69-	Olursa Böylesi Olsun	29	10 Nisan 1922.
70-	Yine Talih Kuşu Konuyor	30	13 Nisan 1922.
71-	Acı Bir Bahar Hatırası	30	13 Nisan 1922.
72-	Tehlikesiz Üç Cephe	31	17 Nisan 1922.
73-	Cenova'nın Tesiri	31	17 Nisan 1922.
74-	Ali Kemal Bey'in Kalemi	32	20 Nisan 1922.
75-	Biraz da Erkeklere Bakalım III	32	20 Nisan 1922.
76-	Muamma-yı Hayat	33	24 Nisan 1922.
77-	Musiki, Saz Faslı	33	24 Nisan 1922.
78-	Köprü Meselesi	34	27 Nisan 1922.
79-	Küçük Hanımefendi ile Sohbetler I	34	27 Nisan 1922.
80-	Ya Tutarsa?	37	08 Mayıs 1922.
81-	Doğru Yalan	37	08 Mayıs 1922.
82-	Yeni Edebiyatımız	38	11 Mayıs 1922.
83-	İhtiyar Olmuşuz	38	11 Mayıs 1922.
84-	Nakş-ı Berab	39	15 Mayıs 1922.
85-	Hanımlarla Gezintiler I	39	15 Mayıs 1922.
86-	İtimad, Mutemed ve Amed	40	18 Mayıs 1922.
87-	Hanımlarla Gezintiler II	40	18 Mayıs 1922.
88-	Gazeteci Mübalası	41	22 Mayıs 1922.
89-	Yumurta Bahsi	41	22 Mayıs 1922.
90-	Yeni Hars	42	25 Mayıs 1922.
91-	Koşuya Dair	42	25 Mayıs 1922.
92-	Hanımlarla Gezintiler III	42	25 Mayıs 1922.
93-	Şenlik, Şitaret, Şehr-i Ayin, Elh...	43	29 Mayıs 1922.
94-	Asr-ı Keşfin Neticesi	43	29 Mayıs 1922.
95-	Medhiye, Hicviye ve Mersiye	44	01 Haziran 1922.
96-	Küçük Hanımefendi ile Sohbetler II	44	01 Haziran 1922.
97-	Sarı Lira Bahsi	45	05 Haziran 1922.
98-	Yine Edebiyat	46	08 Haziran 1922.
99-	Yine Fena Huyuma Dair	46	08 Haziran 1922.
100-	Tasma Bahsi	47	12 Haziran 1922.
101-	Bir Yaz Günü Hülyası	47	12 Haziran 1922.
102-	Çavuşun 60 Lirası	48	15 Haziran 1922.

103-	Bir Akıllı Daha	49	19 Haziran 1922.
104-	Keşişin İstihzası	49	19 Haziran 1922.
105-	Yağma Ağa Oğlunun Yüreği	50	22 Haziran 1922.
106-	Bir Tenkid, Bir Mukabele	51	26 Haziran 1922.
107-	Senesi Bir Milyon Lira!	52	29 Haziran 1922.
108-	Velinimetim, Sebeb-i Hayatım		
	Bağış-ı Ömrüm Cemiyet	52	29 Haziran 1922.
109-	Adalar Yolunda Bir Pazar Seferi	52	29 Haziran 1922.
110-	Fetvacılardan İstiane	53	03 Temmuz 1922.
111-	Serdar Delir	54	06 Temmuz 1922.
112-	Yeni Mecmuaya Nasıl Cerağ Oldum	54	06 Temmuz 1922.
113-	Muvazenemizdeki Bozukluk	55	10 Temmuz 1922.
114-	Büyük Adanın Yeni Devri	55	10 Temmuz 1922.
115-	Asr-ı Analık	55	10 Temmuz 1922.
116-	Gördüklerim	56	13 Temmuz 1922.
117-	Gıpta Ettiğim Biri Daha	56	13 Temmuz 1922.
118-	Celal Nuri Beye Açık Mektup	57	17 Temmuz 1922.
119-	Açıklık ve Hafiflik Aleyhinde	57	17 Temmuz 1922.
120-	Ameden Laflık	58	20 Temmuz 1922.
121-	İsmail Hakkı Paşa Hazretlerinin		
	Muharririmize Beyanâtı	58	20 Temmuz 1922.
122-	Hakları Varmış	59	24 Temmuz 1922.
123-	Deniz Canavarının Aslı I	59	24 Temmuz 1922.
124-	10 Temmuz Hasbihalleri	60	27 Temmuz 1922.
125-	Deniz Canavarının Aslı II	60	27 Temmuz 1922.
126-	Sakal Uğrunda	61	31 Temmuz 1922.
127-	Acı ve Tatlı Sözler	61	31 Temmuz 1922.
128-	Kaybolan Hürriyet	63	07 Ağustos 1922.
129-	Efendiler Siz Bize Gülünüz	63	07 Ağustos 1922.
130-	Kavuncuya Mersiye	64	10 Ağustos 1922.
131-	Güz Başı Ticareti	64	10 Ağustos 1922.
132-	Siyahlı-Beyazlı Kadın	65	14 Ağustos 1922.
133-	Anladım ve Acıdım	65	14 Ağustos 1922.
134-	İstanbul'un Oyunu	66	17 Ağustos 1922.
135-	Deniz ve Kadın	66	17 Ağustos 1922.
136-	İkametgâhı Meçhul Biz Zat	67	21 Ağustos 1922.
137-	Bir Eski Türkü İçin	67	21 Ağustos 1922.
138-	Beddeyin Olmalı	68	24 Ağustos 1922.
139-	Kaptan Yerine Çıkmaktaki Fenalıklar	68	24 Ağustos 1922.
140-	Kandilzadeligim	69	28 Ağustos 1922.
141-	Halisane Bir Tavsiye	70	31 Ağustos 1922.
142-	Evkaf Varidatının Tezyidi	70	31 Ağustos 1922.
143-	Aramızdaki Fark	71	4 Eylül 1922.
144-	Tahmis	71	4 Eylül 1922.
145-	Bilmediğim Bir Hayat	72	7 Eylül 1922.
146-	İncir Bahsi	73	11 Eylül 1922.
147-	Tanıyamadık Gitti	73	11 Eylül 1922.
148-	Beyler Bu Taraftan	74	14 Eylül 1922.
149-	Sivri Sinekler Kulağımıza Ne Der?	74	14 Eylül 1922.
150-	Uygun Bir Hikaye	75	18 Eylül 1922.

151-	Bir Keyif de Budur	75	18 Eylül 1922.
152-	Ben Değilim...O!	76	21 Eylül 1922.
153-	Bir Facia-yı Aşk	76	21 Eylül 1922.
154-	Kara Düşünceler	77	25 Eylül 1922.
155-	Hareketim	78	28 Eylül 1922.
156-	Politika Seyahatlerim	78	28 Eylül 1922.
157-	Vaziyet İcabı	79	02 Teşrinvevvel 1922.
158-	Gideceklere Tavsiyelerim	80	05 Teşrinvevvel 1922.
159-	Mektuplar Açıldı	80	05 Teşrinvevvel 1922.
160-	An Tarihi	81	09 Teşrinvevvel 1922.
161-	Bir Zulüm Numunesi	81	09 Teşrinvevvel 1922.
162-	Cezaların Beteri	82	12 Teşrinvevvel 1922.
163-	Aklımızdan Geçenler	82	12 Teşrinvevvel 1922.
164-	Kıymetli Günler	83	16 Teşrinvevvel 1922.
165-	Mütarekeden Sonra İstanbul	83	16 Teşrinvevvel 1922.
166-	Yeni Bir Ayda	84	19 Teşrinvevvel 1922.
167-	Sarsılmaz İnşallah	85	23 Teşrinvevvel 1922.
168-	İstikbal Tafsilatı	85	23 Teşrinvevvel 1922.
169-	Böyle Dedi	86	26 Teşrinvevvel 1922.
170-	Avrupadan Mektup	86	26 Teşrinvevvel 1922.
171-	Nakş-ı Berab	87	30 Teşrinvevvel 1922.
172-	Baharda Gene Mektup	87	30 Teşrinvevvel 1922.
173-	A! Bu İnsanlar...	88	02 Teşrinsani 1922.
174-	Aşkına Bir Mecra	88	02 Teşrinsani 1922.
175-	Dört Zamane Fıkrası	89	06 Teşrinsani 1922.
176-	Ekmek Hatıraları	89	06 Teşrinsani 1922.
177-	Zamane Fıkraları	90	09 Teşrinsani 1922.

II. Yayın Devresi:

178-	Kartaca'yı Yıkmalı! İstanbul'u Yapmalı!	91-7	29 Mayıs 1948.
179-	Minelbab İlelmihrab	91-7	29 Mayıs 1948.
180-	Zarardan Pîrimiz Hoşlanıyor	91-19	10 Temmuz 1948.
181-	Minelbab İlelmihrab	91-19	10 Temmuz 1948.
182-	Çantada Keklik	91-20	14 Temmuz 1948.
183-	Amenna ve İllallah	91-21	17 Temmuz 1948.
184-	Minelbab İlelmihrab	91-21	17 Temmuz 1948.
185-	Bir Hatır, İki Hatır:Üçüncüsünde Vur Yatır!	91-22	21 Temmuz 1948.
186-	Minelbab İlelmihrab	91-22	21 Temmuz 1948.
187-	Laçka Yalama	91-24	28 Temmuz 1948.
188-	Minelbab İlelmihrab	91-24	28 Temmuz 1948.
189-	Laf Ebesiyiz Hepimiz	91-35	4 Eylül 1948.
190-	Minelbab İlelmihrab	91-35	4 Eylül 1948.
191-	Anlayan Beri Gelsin!	91-36	8 Eylül 1948.
192-	Minelbab İlelmihrab	91-36	8 Eylül 1948.
193-	Büyük Bir Suç	91-37	11 Eylül 1948.
194-	Minelbab İlelmihrab	91-37	11 Eylül 1948.
195-	Kişi Noksanını Bilmek Gibi İrfan Olmaz	91-38	15 Eylül 1948.
196-	Minelbab İlelmihrab	91-38	15 Eylül 1948.
197-	Anasından Henüz Doğmamış Babayiğit	91-39	18 Eylül 1948.
198-	Minelbab İlelmihrab	91-39	18 Eylül 1948.
199-	Dış Manzara-İç Manzara	91-42	29 Eylül 1948.

200-	Minelbab İlelmihrab	91-42	29 Eylül 1948.
201-	Oturalım, Oturduğumuz Yerde	91-43	2 Ekim 1948.
202-	Minelbab İlelmihrab	91-43	2 Ekim 1948.
203-	Gelemiyor, Olamıyor İşte	91-45	9 Ekim 1948.
204-	Minelbab İlelmihrab	91-45	9 Ekim 1948.
205-	Çok Pahalı Hürriyet	91-46	13 Ekim 1948.
206-	Minelbab İlelmihrab	91-46	13 Ekim 1948.
207-	Eskilere Benzetmeyelim	91-47	16 Ekim 1948.
208-	Minelbab İlelmihrab	91-47	16 Ekim 1948.
209-	Ağaç Kesenin, Yaş Kesenin	91-47	16 Ekim 1948.
210-	Ne Bu Yapıldı, Ne O	91-48	20 Ekim 1948.
211-	Minelbab İlelmihrab	91-48	20 Ekim 1948.
212-	Çocuklara Mahsus Resimli Zehir	91-48	20 Ekim 1948.
213-	Böyle Olduk, Biz Artık	91-49	23 Ekim 1948.
214-	Minelbab İlelmihrab	91-49	23 Ekim 1948.
215-	Bir Yazın Tarihi	91-49	23 Ekim 1948.
216-	İyi Hükümet İstememizin Sebebi	91-50	27 Ekim 1948.
217-	Minelbab İlelmihrab	91-50	27 Ekim 1948.
218-	Bizim Çocukluğumuzdaki Tahsil Günleri	91-50	27 Ekim 1948.
219-	Harbe Girmemek; Demokrasiye Girmek	91-51	30 Ekim 1948.
220-	Minelbab İlelmihrab	91-51	30 Ekim 1948.
221-	Sevimli Tuhafılık	91-51	30 Ekim 1948.
222-	Bayramsız Altı Ay	91-52	3 Kasım 1948.
223-	Minelbab İlelmihrab	91-52	3 Kasım 1948.
224-	Bir Bu Eksik Kaldıydı	91-52	3 Kasım 1948.
225-	Affin Hududu	91-53	6 Kasım 1948.
226-	Minelbab İlelmihrab	91-53	6 Kasım 1948.
227-	Yenilerde ve Eskilerde Nimet Hakkı	91-53	6 Kasım 1948.
228-	Bazı Sözlere Dair	91-54	10 Kasım 1948.
229-	Minelbab İlelmihrab	91-54	10 Kasım 1948.
230-	Eski ve Yeni Devirlerde		
	Pasta ve Dondurma	91-54	10 Kasım 1948.
231-	İktisadi Tehlike Önünde	91-55	13 Kasım 1948.
232-	Minelbab İlelmihrab	91-55	13 Kasım 1948.
233-	Ah Şu Pavyon Kelimesi	91-55	13 Kasım 1948.
234-	Yerli Yerine Koymak	91-56	17 Kasım 1948.
235-	Minelbab İlelmihrab	91-56	17 Kasım 1948.
236-	Hamam ve Banyo Hatıraları	91-56	17 Kasım 1948.
237-	Taş Olsa Dayanmaz Yürek	91-57	20 Kasım 1948.
238-	Minelbab İlelmihrab	91-57	20 Kasım 1948.
239-	Parlamento Politikacılığında Zaaf	91-57	20 Kasım 1948.
240-	Kaçanın Anası Ağlamamış;		
	Uyuşanın Anası ise Gülmüştür	91-58	24 Kasım 1948.
241-	Minelbab İlelmihrab	91-58	24 Kasım 1948.
242-	Gidenin Arkasından	91-58	24 Kasım 1948.
243-	İdama Kadar Giden Ceza	91-59	27 Kasım 1948.
244-	Minelbab İlelmihrab	91-59	27 Kasım 1948.
245-	Pasaportsuz ve Dövizsiz Yolculuk	91-59	27 Kasım 1948.
246-	Allah Bu Sefer Meclisi Korusun	91-60	1 Aralık 1948.
247-	Minelbab İlelmihrab	91-60	1 Aralık 1948.

248-	Eski Mısır Çarşısı Meğerse Lüks Bir Pazarmış	91-60	1 Aralık 1948.
249-	Şekere Zam, Verem Mücadelesine Hız!	91-61	4 Aralık 1948.
250-	Minelbab İlelmihrab	91-61	4 Aralık 1948.
251-	Bir Çift Pabucun Başına Gelenler	91-61	4 Aralık 1948.
252-	Hitler Mukallitleri	91-62	8 Aralık 1948.
253-	Minelbab İlelmihrab	91-62	8 Aralık 1948.
254-	Ayda Bir Uğrayan	91-62	8 Aralık 1948.
255-	Fazla Nezaket	91-63	11 Aralık 1948.
256-	Minelbab İlelmihrab	91-63	11 Aralık 1948.
257-	Kaybedecek Bir Dakikamız Yok	91-63	11 Aralık 1948.
258-	Kayıрма Politikası	91-64	15 Aralık 1948.
259-	Minelbab İlelmihrab	91-64	15 Aralık 1948.
260-	İlk Tepki-İlk Tekme	91-64	15 Aralık 1948.
261-	10 Senede Bir Misli Memur	91-65	18 Aralık 1948.
262-	Minelbab İlelmihrab	91-65	18 Aralık 1948.
263-	Zevk Bozukluğu	91-65	18 Aralık 1948.
264-	Bir Profesöre Teşekkür	91-66	22 Aralık 1948.
265-	Minelbab İlelmihrab	91-66	22 Aralık 1948.
266-	Mendil Medeniyetsizliği	91-66	22 Aralık 1948.
267-	Pistonlu Haylaz	91-67	25 Aralık 1948.
268-	Minelbab İlelmihrab	91-67	25 Aralık 1948.
269-	Ört Ki Ölem, Amma Öртеceği Varsa	91-67	25 Aralık 1948.
270-	Dünkü Kör Aletler	91-68	29 Aralık 1948.
271-	Minelbab İlelmihrab	91-68	29 Aralık 1948.
272-	İstanbul: Bir Dosta Mektup	91-68	29 Aralık 1948.
273-	Yaşı Benzemesin	91-69	1 Ocak 1949.
274-	Minelbab İlelmihrab	91-69	1 Ocak 1949.
275-	Şahin ve Deve Kuşu	91-69	1 Ocak 1949.
276-	Eşit Kifayetsizlik	91-70	5 Ocak 1949.
277-	Minelbab İlelmihrab	91-70	5 Ocak 1949.
278-	İki Devirde Politikacı	91-70	5 Ocak 1949.
279-	Tarifler Babında	91-71	8 Ocak 1949.
280-	Verem Hakkında Eski Zaman Notları	91-71	8 Ocak 1949.
281-	Bir Yerimizi Çimcikliyeceğimiz Geliyor	91-72	12 Ocak 1949.
282-	Şehir İçi Notlarından: Bu da Bir Türüsü	91-72	12 Ocak 1949.
283-	Dün-Bugün	91-72	12 Ocak 1949.
284-	Bir Müddet Daha Gecikseydi	91-73	15 Ocak 1949.
285-	Hindiler Kabarmağa Hak Kazanıyorlar	91-73	15 Ocak 1949.
286-	Özenti Telaş	91-74	19 Ocak 1949.
287-	Belediye Nerede, Biz Neredeyiz	91-74	19 Ocak 1949.
288-	Küçük Sempatiler	91-75	22 Ocak 1949.
289-	Çatlaklar-Çöküntüler	91-75	22 Ocak 1949.
290-	Kökleştirme-Köstekleme	91-76	26 Ocak 1949.
291-	Geçti Bor'un Pazarı	91-76	26 Ocak 1949.
292-	Fare Doğuran Dağlar	91-77	29 Ocak 1949.
293-	Yakacak Darlığı; Yıkacak Bolluğu	91-77	29 Ocak 1949.
294-	Mücadeleler Silsilesinden	91-78	2 Şubat 1949.
295-	Her Gece 120 Ölü	91-78	2 Şubat 1949.
296-	Pahalıya Oturan Çaba	91-79	5 Şubat 1949.

297-	Apartman ve Palas	91-79	5 Şubat 1949.
298-	Tahripçilikle Mücadele	91-80	9 Şubat 1949.
299-	Bu Balık Başka Balık	91-80	9 Şubat 1949.
300-	Bir Ortaçağ Tedbiri	91-81	12 Şubat 1949.
301-	Kirli Çamaşırlar Piyesi	91-81	12 Şubat 1949.
302-	Sorgu-Sual	91-82	16 Şubat 1949.
303-	Biri Yapılır, Biri Yapılmaz.	91-82	16 Şubat 1949.
304-	Oldu! Diyelim...	91-83	19 Şubat 1949.
305-	Bize mi Düştü	91-83	19 Şubat 1949.
306-	Politikacı İmtihanları	91-84	23 Şubat 1949.
307-	İstanbul: Müzikli Belde	91-84	23 Şubat 1949.
308-	Hükümetlerin Aklı	91-85	26 Şubat 1949.
309-	Hayvanları Koruma Cemiyeti İdare Heyeti Reisi Bay Nazım Kıbrıslı'ya	91-85	26 Şubat 1949.
310-	Bütçede Fark Yok, Zihniyette Fark Var	91-86	2 Mart 1949.
311-	Fena Der İçer! İyi Der İçer!	91-86	2 Mart 1949.
312-	İssız Saraylar Beldesi	91-87	5 Mart 1949.
313-	Gazeteler Tuvalete Başladı	91-87	5 Mart 1949.
314-	En İyi Satış	91-88	9 Mart 1949.
315-	Nohut Oda, Bakla Sofa	91-88	9 Mart 1949.
316-	Bir Meşalenin Sönüşü	91-89	12 Mart 1949.
317-	Balo Mevsimi Münasebeti ile Şampanya	91-89	12 Mart 1949.
318-	Devre Sonuna Bırakmak Teamülü	91-90	16 Mart 1949.
319-	Efendimiz Yok Efendi Var	91-90	16 Mart 1949.
320-	Balıklar Kirleniyormuş	91-91	19 Mart 1949.
321-	Bulunmadı Gitti	91-91	19 Mart 1949.
322-	Geceler ve Gececiler	91-92	23 Mart 1949.
323-	Basın Toplantıları Modası	91-92	23 Mart 1949.
324-	Olur mu Olur...	91-93	26 Mart 1949.
325-	Dağılmış Takvim	91-93	26 Mart 1949.
326-	Dağ Ardındaki Umut	91-94	30 Mart 1949.
327-	315 Sene Evvel	91-94	30 Mart 1949.
328-	Böyle Gelmiş Böyle Gider!	91-95	2 Nisan 1949.
329-	Pabucu Dama Atılan Bulmacalar	91-95	2 Nisan 1949.
330-	İkisinden Biri	91-96	6 Nisan 1949.
331-	İmdat İşareti	91-97	9 Nisan 1949.
332-	Zenginlik İçinde Fakirlik	91-97	9 Nisan 1949.
333-	Hakşinas Olalım	91-98	13 Nisan 1949.
334-	Durmak İçin Durdurmak	91-99	16 Nisan 1949.
335-	Uydurma İsmi Kadar Benzeseydi	91-99	16 Nisan 1949.
336-	Akıl Durur	91-100	20 Nisan 1949.
337-	Top ve Baş	91-100	20 Nisan 1949.
338-	Eskiden Olduğu Gibi	91-101	23 Nisan 1949.
339-	Pahalılık ve Terbiye	91-101	23 Nisan 1949.
340-	Karakulak Suyu Değildir	91-102	27 Nisan 1949.
341-	Garplı Terbiyesinde Hocamız: Film	91-102	27 Nisan 1949.
342-	Sürünceme Belası	91-103	30 Nisan 1949.
343-	En Kötü Ehli Hayvan	91-103	30 Nisan 1949.
344-	Bir Otorite Yıkıldı	91-104	7 Mayıs 1949.
345-	Çoktan Yıkılırlardı	91-104	7 Mayıs 1949.

346-	İşin Doğrusu	91-105	14 Mayıs 1949.
347-	Nelere Alıştık, Nelere	91-105	14 Mayıs 1949.
348-	Yine Tenkiset	91-106	21 Mayıs 1949.
349-	Satıcı Sesleri	91-106	21 Mayıs 1949.
350-	Bu Sefer Unutmayalım	91-107	28 Mayıs 1949.
351-	Bitarafılığın Güçlüğü	91-107	28 Mayıs 1949.
352-	İki Kılıç Altında	91-108	4 Haziran 1949.
353-	Eski Zamanda Bira	91-108	4 Haziran 1949.
354-	Gizli Din Gibi	91-110	18 Haziran 1949.
355-	Daha Tehlikeli Olabilir	92-111	25 Haziran 1949.
356-	Doğruluğu Şüpheli Sözler	92-111	25 Haziran 1949.
357-	Ramazan Münasebetiyle	93-112	2 Temmuz 1949.
358-	Göç Arabaları	93-112	2 Temmuz 1949.

Modern Türkiye¹²⁴¹

Sıra:	Makale Adı:	Numarası:	Tarih:
1-	İstanbul'u Görüyorum	20	9 Temmuz 1938.
2-	Sinop Hatıralarım (İneğe, Öküze ve Buzağıya Dair)	24	6 Ağustos 1938.

Tan Gazetesi¹²⁴²

Sıra:	Makale Adı:	Tarih:
1-	Akrep	08 Ocak 1939.
2-	Köpek	15 Ocak 1939.
3-	Çıban	22 Ocak 1939.
4-	Dil Bahsi	05 Şubat 1939.
5-	Lavrans	12 Şubat 1939.
6-	Gözyaşı	05 Mart 1939.
7-	Güneş Çarpması	12 Mart 1939.
8-	Keklik	19 Mart 1939.
9-	Fırat Kayıkçıları	09 Nisan 1939.
10-	Hülle	16 Nisan 1939.
11-	Antikacı	23 Nisan 1939.
12-	Kiraza Çileğe Dair	14 Mayıs 1939.
13-	Şerbete Dair	21 Mayıs 1939.
14-	İçecek Lehinde ve Aleyhinde Sudan Sözler	25 Mayıs 1939.
15-	Vecizeli Sohbet, İlan, Makale ve İhtar	04 Haziran 1939.
16-	Bir Millet ve Ahlak Meselesi	11 Haziran 1939.
17-	Hatay'ı Hülusa	23 Haziran 1939.
18-	Bir Ses, Bir Rayiha ve Bir Hatıra	25 Haziran 1939.
19-	Mevsimsiz Sanılan Bir Sohbet: Kürk	02 Temmuz 1939.
20-	Tanrıya Şikâyet	09 Temmuz 1939.
21-	Plajda Gezintiler	16 Temmuz 1939.
22-	Lokman Hekimin Ye Dediği	23 Temmuz 1939.
23-	İsrafiliden Gelen Cevap	30 Temmuz 1939.
24-	Üç İhtiyar ile Üç Huri	06 Ağustos 1939.

¹²⁴¹ “İneğe, Öküze ve Buzağıya Dair” isimli yazısı daha önce **Nevsal-i Milli**'de yayımlanmıştı. Bkz. **Nevsal-i Milli**, 1914, s. 109–114.

¹²⁴² Yazılar Refik Halit imzalı ve çoğu “*Hafıa Muhasebesi*” serlevhası altında yazılmıştır. 7 Ağustos 1938'den itibaren “*Yezidin Kızı*”, tefrika edilmiştir.

25-	İçkiye Vesile Gerek	13 Ağustos 1939.
26-	Machiavel'e Birinci Mektup	20 Ağustos 1939.
27-	Machiavel'e İkinci Mektup	27 Ağustos 1939.
28-	Sabır Taşı Bile Dayanmazdı	03 Eylül 1939.
29-	Fırat ile Dicle Ren ile Tuna	10 Eylül 1939.
30-	Napolyan'a Cevabım	17 Eylül 1939.
31-	Harp İcadları ve İcapları	24 Eylül 1939.
32-	İstanbul'un Semt ve Sokak İsimleri	01 Ekim 1939.
33-	Avrupa Dört Kıtaya Birden Dert Yanıyor	08 Ekim 1939.
34-	Sonbaharı Pek Severim	15 Ekim 1939.
35-	Bayram ve Sadrazam	22 Ekim 1939.
36-	Yutkunmadan Yürümeyen Şehir	29 Ekim 1939.
37-	Unkapanı Köprüsünden Gazi Köprüsüne Geçerken	05 Kasım 1939.
38-	Tesbih Böceğinin Belkemiği	19 Kasım 1939.
39-	Kanaryam Ölüyor, Avrupa Ötüyor	26 Kasım 1939.
40-	Bir Eski Zaman Masalı	03 Aralık 1939.
41-	Bir kış Felsefesi	10 Aralık 1939.
42-	Kan Ağladık Fakat Fütur Getirmedik	07 Ocak 1940.
43-	Cemaziyelevvelini Bilirim Münasebetiyle	1940.
44-	Biraz Tarih, Biraz Teselli	14 Ocak 1940.
45-	Hindistan Cevizi Ağacı	28 Ocak 1940.
46-	İlkbahar Hazırlıkları	04 Şubat 1940.
47-	Aşkın İlacı Bulunmuş Olsa idi	11 Şubat 1940.
48-	Ne İdim? Ne Oldum? Daha Ne Olacağım?	18 Şubat 1940.
49-	Sarhoşluk Psikozu ve Sarhoşların Tasnif Cetveli	25 Şubat 1940.
50-	Afrodit Rüyama Girdi	03 Mart 1940.
51-	Aşkta Derece ve Çeşitleri	10 Mart 1940.
52-	Dönün Kuşlar Dönün Geldiğiniz Yere	17 Mart 1940.
53-	Seyyar Bir Karakter Laboratuvarı	24 Mart 1940.
54-	Profesör Piscardla Uzaktan Hasbihal	31 Mart 1940.

Yenigün Mecmuası¹²⁴³

<u>Sıra:</u>	<u>Makale Adı:</u>	<u>Numarası:</u>	<u>Tarih:</u>
1-	Boy Pos	2	18 Mart 1939.
2-	Yeni Camii Saati	3	25 Mart 1939.
3-	İnsan ve Tahta	4	1 Nisan 1939.
4-	Damlara Bakıp Düşündüm	5	8 Nisan 1939.
5-	Ana, Çocuk ve Oyuncak	6	15 Nisan 1939.
6-	Hiç Gitti Hüsmen Ağa!	7	22 Nisan 1939.
7-	Ahmet Mithat Efendi	8	29 Nisan 1939.
8-	İnsan ve Bahar	9	6 Mayıs 1939.
9-	Gönül Hakkında	10	13 Mayıs 1939.
10-	Yeni Usul Mecmuacılık Aleyhinde	11	20 Mayıs 1939.
11-	Boğaziçi Olduğu Gibi	12	27 Mayıs 1939.
12-	Üslub'u Müdafaa	13	3 Haziran 1939.
13-	Hatay'ı Hülasa	14	10 Haziran 1939.

¹²⁴³ Yazılar Refik Halit imzalı ve "Günler Geçerken" serlevhası altında yazılmıştır. "İstidat Bahsinde Bir Hatıra" Numara:26, 26 Ağustos 1939; "Harp ve Kadın" Numara:27, 2 Eylül 1939 adlı yazılarının sayısı dergide mutlaka yanlış basılmıştır. Birincisi 25; ikincisi 26 sayı numaralı olmalıdır.

14-	Saffet Ziya İçin	15	17 Haziran 1939.
15-	Weidman Affedildi	16	24 Haziran 1939.
16-	Fransız Edebiyatında Antakya	17	1 Temmuz 1939.
17-	Modası Geçmiş Bir Meşhur	18	8 Temmuz 1939.
18-	Devam Eden Bir İhtilal	19	15 Temmuz 1939.
19-	Tarihe Gömülü Antakya	20	22 Temmuz 1939.
20-	Denizi Yenen Delikanlı	21	29 Temmuz 1939.
21-	Çocukluğumun Denizleri	22	5 Ağustos 1939.
22-	Modern Su Perisi	23	12 Ağustos 1939.
23-	Şöhret Nedir? Kadın Şapkası Modası	24	19 Ağustos 1939.
24-	İstidat Bahsinde Bir Hatıra	26	26 Ağustos 1939.
25-	Harp ve Kadın	27	2 Eylül 1939.

Akşam Gazetesi¹²⁴⁴

<u>Sıra:</u>	<u>Makale Adı:</u>	<u>Sene</u>	<u>Sayfa</u>	<u>Numarası:</u>	<u>Tarih:</u>
1-	Karaca Oğlan I	21	7	7333	18 Mart 1939.
2-	Karaca Oğlan II	21	7	7334	19 Mart 1939.
3-	Karaca Oğlan III	21	7	7335	20 Mart 1939.
4-	Karaca Oğlan IV	21	7	7337	22 Mart 1939.
5-	Karaca Oğlan V	21	7	7338	23 Mart 1939.
6-	Karaca Oğlan VI	21	7	7339	24 Mart 1939.
7-	Pek İyi Hatırlarım				16.Eylül.1945

Hafta

<u>Sıra:</u>	<u>Makale Adı:</u>	<u>Numarası:</u>	<u>Tarih:</u>
1-	Cem'e Dair Bazı Hatıralar	29	14 Nisan 1950.

Her Kalem Cep Gazetesi¹²⁴⁵

<u>Sıra:</u>	<u>Makale Adı:</u>	<u>Numarası:</u>	<u>Tarih:</u>
1-	Sahnedeki Akisler	1	1 Aralık 1950.
2-	Hangi Birini Düzeltelim	2	15 Aralık 1950.
3-	Rıza Tevfik'in 4 Yemeği	3	1 Ocak 1951.
4-	Sahte Sesli Türkçe	4	16 Ocak 1951.
5-	Suya Nakışlar	5	8 Şubat 1951.
6-	II. Abdülhamit ve Meşrutiyet Tarihi	6	1 Mart 1951.
7-	II. Abdülhamit ve Meşrutiyet Tarihi	7	7 Nisan 1951.

Resimli Yirminci Asır¹²⁴⁶

<u>Sıra:</u>	<u>Makale Adı:</u>	<u>Numarası:</u>	<u>Tarih:</u>
1-	Suya Akisler	1	16 Ağustos 1952.
2-	İmdada Yetişen Hızır	2	23 Ağustos 1952.
3-	Koluma Giren Meçhul Dost	3	30 Ağustos 1952.
4-	Gökalp'in Bir İyiliği	4	6 Eylül 1952.
5-	Dostluk Gören Sürgün	6	20 Eylül 1952.
6-	Taçlılar Resmigeçidi	7	27 Eylül 1952.
7-	Üç Mutasarrıf Tipi Daha	8	4 Ekim 1952.

¹²⁴⁴ Yazılar Refik Halit imzalı ve "Hafta Konuşması" serlevhası altında yazılmıştır.

¹²⁴⁵ Refik Halit imzalı ve "Suya Nakışlar" serlevhası altında yazılmıştır.

¹²⁴⁶ "Suya Akisler" serlevhası altında yazılmıştır.

8-	Hürriyet Tarihinde Yeri Olan Geyik	9	11 Ekim 1952.
9-	Dolmabahçe Sarayında 2. Abdülhamit'i Nasıl Görmüştüm	10	18 Ekim 1952.
10-	Kendimi Şehzade Gibi Satıyormuşum	12	1 Kasım 1952.
11-	Deme Kış-Yaz Oku Yaz	14	15 Kasım 1952.
12-	Çocukluğumun Çifte Havuzlar Gazinosu	15	22 Kasım 1952.
13-	Öldürdüğümüz Üç Gazeteci	17	6 Aralık 1952.
14-	Cezalarını Bulan Gazeteci Katilleri	18	13 Aralık 1952.
15-	Tantuna Götüren Kitaplar	19	20 Aralık 1952.
16-	Sürücü-Vardacı-Perdeci	20	27 Aralık 1952.
17-	Şimendifercilik Oynadığımız Zamanlar	23	17 Ocak 1953.
18-	Ayastefanostan Yeşilköye	24	24 Ocak 1953.
19-	Beni Görmemezliğe Gelen Adamın Başından Geçenler	29	28 Şubat 1953.
20-	Balkan Harbinde Ayastefanos	30	7 Mart 1953.
21-	Din ve Dil Tiryakiliği	31	14 Mart 1953.
22-	Öyle Deme, Böyle De	32	21 Mart 1953.
23-	Sürgünün Sütü	33	28 Mart 1953.
24-	Kimdi Bu Kadın	34	4 Nisan 1953.
25-	Eski Pehlivanlardan Manevi Vasıflar	35	11 Nisan 1953.
26-	İşte Geldim Gidiyorum; Şen Olasın Halep Şehri	40	14 Mayıs 1953.
27-	Nişan Meraklısı	57	10 Eylül 1953.
28-	İki Boyunduruk Arasında	59	24 Eylül 1953.
29-	Bu Uğurlu Bir İpti	60	1 Ekim 1953.
30-	İlk Defalardan Birkaçı	62	15 Ekim 1953.
31-	Ölümden Kurtardığım Zabıt	66	12 Kasım 1953.
32-	Aile Berberi	71	24 Aralık 1953.
33-	Sürgünde Yazdıklarım	73	7 Ocak 1954.
34-	Belediye Başkâtipliğim	74	14 Ocak 1954.
35-	Paşaya Verdiğim Pilav	123	23 Aralık 1954.
36-	Nalınlı Kadın	124	30 Aralık 1954.
37-	Bir Mektep Kaçağı İdim	125	6 Ocak 1955.
38-	Yiyemediğimiz Cennet Taamı	126	13 Ocak 1955.
39-	İçkinin Yıkamadığı Adam	127	20 Ocak 1955.
40-	Papazın Son Nefesinde Andığı Müslüman Genci	128	27 Ocak 1955.
41-	Bir Horozun ve Bir Adamın Ölümleri	129	3 Şubat 1955.
42-	Düşmanın Kulağını Yiyen Adam	130	10 Şubat 1955.
43-	Bir Anahtarın Azizliği	131	17 Şubat 1955.
44-	Arka Kapıdan Zamkinos	132	24 Şubat 1955.
45-	Meşhurları Kovan Birahaneci	134	10 Mart 1955.
46-	İlk Yayılım Ateşi	135	17 Mart 1955.
47-	Dedektifliğimin Cezası	136	24 Mart 1955.
48-	Bir Dalkavuk Böyle Eksildi	137	31 Mart 1955.
49-	Gördüğüm İlk Cinayet	138	7 Nisan 1955.
50-	Kumarhane Cinayeti	139	14 Nisan 1955.
51-	Kurşun Yağmuru Altında Nikâh Şahitliğim	141	28 Nisan 1955.

Yeni İnci

<u>Sıra:</u>	<u>Makale Adı:</u>	<u>Numarası:</u>	<u>Tarih:</u>
1-	Solmuş Hatıralar: Kadınları Korurum	10-31	27 Ocak 1953.
2-	Unutulmaz Hatıralar	13-34	7 Mart 1953.
3-	İstibdat Devri Garabetlerinden	14-35	21 Mart 1953.

Aydabir

<u>Sıra:</u>	<u>Makale Adı:</u>	<u>Numarası:</u>	<u>Tarih:</u>
1-	Bir Sürgünün Aklında Kalanlar: Köpeğim Floş'un Cerrahiliği	27	Eylül 1954.
2-	Yokolası Bir Bekir Ağa Bölüğü Vardı	31	Ocak 1955.
3-	Gizli Zindanın Hikâyesi	32	Şubat 1955.
4-	Bir Yazı Yazacaktım	34	Nisan 1955.

Yeni Tanin¹²⁴⁷

<u>Sıra:</u>	<u>Makale Adı:</u>	<u>Tarih:</u>
1-	Bir Ömür Boyunca	30 Mayıs 1964.
2-	Çıkardıklarımız Kimlerdi	31 Mayıs 1964.
3-	Gözüm Muharrirlikte ve Aşkla Alakasız Çapkınlıkta	1 Haziran 1964.
4-	Niyazi Bey'in Geyiği	2 Haziran 1964.
5-	Tantun'a Gitmek	3 Haziran 1964.
6-	Cumhuriyet Rejiminde Yine Polis Müdürlüğüne Davet Edildim.	4 Haziran 1964.
7-	Girer Girmez Polise Çağırdım	5 Haziran 1964.
8-	İkinci Politikacı Hocam ve Nisan Merakı	6 Haziran 1964.
9-	Memur Kalsaydım Neler Olabilirdim	7 Haziran 1964.
10-	Günün Birinde Baskın Oldu	8 Haziran 1964.
11-	Abdülhamit'i Korkutan Gözler	9 Haziran 1964.
12-	Kemalizmin Büyük Faydası	10 Haziran 1964.
13-	Bir Şehzade Beni Kurtarmak İstemişti, Aksi Oldu	11 Haziran 1964.
14-	İşkence Yuvası Bir Gizli Zindan	12 Haziran 1964.
15-	Allah'ın Yeryüzündeki Gölgesini Gördüm	13 Haziran 1964.
16-	Rıza Tevfik'in Tarihi Önemi Olan Mektubu	14 Haziran 1964.
17-	İlk Defa Nasıl Tevkif Edildim	15 Haziran 1964.
18-	31 Mart İsyanı İlk Günü Başımıza Gelenler	16 Haziran 1964.
19-	Kurşun Yağmuru Altında Nikâh Şahitliğim	17 Haziran 1964.
20-	Gizli Zindana Ben de Girdim	18 Haziran 1964.
21-	Bir Hıdrellez Hatırası	19 Haziran 1964.
22-	Sürgünde Yanıma Gelmek İsteyen Kız	20 Haziran 1964.
23-	Son Sadrazamın Oğlu Gözümün Önünde Nasıl Öldürüldü	21 Haziran 1964.
24-	Fecr-i Âtî Az Daha Sina-i Emel Olacaktı	22 Haziran 1964.
25-	Refet Paşa İstanbul'a Girdiği Gün Ben De Mahkeme Huzurundaydım	23 Haziran 1964.
26-	Rıza Tevfik ve Mektup Yazma Merakı	24 Haziran 1964.
27-	Mahmut Bekirağa Bölüğü	25 Haziran 1964.
28-	İki Posta Memuru Nasıl Asıldı	26 Haziran 1964.
29-	Bir Anahtarın Azizliği	27 Haziran 1964.

¹²⁴⁷ Yazılar “Siyasi ve Edebi Hatıralar” serlevhası altında çoğunluğu “Bir Ömür Boyunca” ismiyle ve çeşitli başlıklarla yayımlanmıştır.

30-	Çok Şey Gören Bizim Nesil	28 Haziran 1964.
31-	Biraheneden Kavulduğumuzun Resmidir	29 Haziran 1964.
32-	Atatürk'ün Hisliliği ve İçliliği	30 Haziran 1964.
33-	Bir Tramvay Grevi Hayatımı Değiştirdi	1 Temmuz 1964.
34-	Ahmet Samim ve Gazeteci Katillerine Dair	3 Temmuz 1964.
35-	Bir Ömür Boyunca	4 Temmuz 1964.
36-	Bir Ömür Boyunca	5 Temmuz 1964.
37-	Bir Ömür Boyunca	6 Temmuz 1964.
38-	Bir Ömür Boyunca	7 Temmuz 1964.
39-	İki Boyunduruk Arasında	8 Temmuz 1964.
40-	İttihatçı, İtilafçı Meselesi	9 Temmuz 1964.
41-	Rıza Tevfik Gümölcine'de Nasıl Dövüldü	10 Temmuz 1964.
42-	Dedektifliğimin Cezası	11 Temmuz 1964.
43-	Hayatta En Büyük İntikam Yaşamaktır	12 Temmuz 1964.
44-	Sürgündeki Dostlarım	13 Temmuz 1964.

EK-2
150'LİKLER LİSTESİ¹²⁴⁸

Vahideddin'in Maiyeti

1. Yaver-i Has Kiraz Hamdi
2. Hademe-yi Hassa Kumandanı Zeki
3. Hazine-yi Hassa Müfettişlerinden Kayserili Şaban Ağa
4. Tütüncübaşı Şükrü
5. Serkârin Yaver
6. Yaverandan Erkân-ı Harp Miralay Tahir
7. Seryaver Avni
8. Esbak Hazine-yi Hasse Müdürü ve Defter-i Hakanî Emîni Refik

Kuvve-yi İnzibatiye'ye Dâhil Kabine Üyeleri

9. Esbak Şeyhülislam Mustafa Sabri
10. Esbak Adliye Nazırı Ali Rüşdî
11. Esbak Ziraat ve Ticaret Nazırı Cemal (Artin)
12. Esbak Bahriye Nazırı Cakacı Hamdi Paşa
13. Esbak Maarif Nazırı Beyoğlu Fahreddin
14. Esbak Ziraat ve Ticaret Nazırı Kızılhançerli Remzi

Sevr Muahedesi İmzalayan Heyet-i Murahhasa

15. Esbak Maarif Nazırı Hadi Paşa
16. Ayandan Esbak Şura-yı Devlet Reisi Rıza Tefik (Bölükbaşı)
17. Esbak Bern Sefiri Reşat Halis

Kuvve-yi İnzibatiye'ye Dâhil Olanlar

18. Kuvve-yi İnzibatiye Başkumandanı Süleyman Şefik Paşa
19. Süvari Yaver Yüzbaşısı Bulgar Namıyla Maruf Tahsin
20. Kuvve-yi İnzibatiye Erkan-ı Harbiye Reisi Miralay Ahmet Refik
21. Kuvve-yi İnzibatiye Mitralyöz Kumandanı ve Damad Ferit'in Yaveri Tarık Mümtaz
22. Kuvve-yi İnzibatiye Kumandanlarından İzmir Kolordusu Kumandanı Ali Nadir Paşa
23. Kuvve-yi İnzibatiye Mensubininden ve Nemrut Mustafa Divanı Harbinden Kaymakam Fettah
24. Kuvve-yi İnzibatiye Mensubininden Çopur Hakkı

Mülkiye ve Askeriyeden

25. Esbak Bursa Valisi Gümülcineli İsmail
26. Ayandan Konyalı Zeynelabidin
27. Esbak Cebel-i Bereket Mutasarrıfı Fanizade Mesut
28. Hürriyet ve İtilaf Fırkası Lideri Miralay Sadık
29. Esbak Malatya Mutasarrıfı Bedirhanî Halil Rahmi
30. Esbak Manisa Mutasarrıfı Giritli Hüsnü
31. Esbak Divan-ı Harb Reisi Nemrut Mustafa Paşa

¹²⁴⁸ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Bakanlar Kurulu Kararlar Kataloğu**, 30.18.1.1/9.27.1; 30.10/106.695.4; İlhami Soysal, **150'likler**, İstanbul, 1988, s. 25-32; Sedat Bingöl, **150'likler Meselesi Bir İhanetin Anatomisi**, İstanbul, Bengi Yayınları, 2010, s. 82-84.

32. Uşak Belediye Reisi Hulusi
33. Adapazarı Esbak Kaymakamı Hain Mustafa
34. Tekirdağ Esbak Müftüsü Hafız Ahmet
35. Esbak Afyonkarahisar Mutasarrıfı Sabit
36. Gaziantep Mutasarrıflığında bulunmuş Celal Kadri
37. Hürriyet ve İtilaf Katib-i Umumisi Adanalı Zeynelabidin
38. Mülga Ayandan Esbak Evkaf Nazırı Vasfı Hoca
39. Harput Esbak Vali Vekili Ali Galip
40. Esbak Bursa Müftüsü Ömer Fevzi
41. Bursa Esbak Vali Vekili Aziz Nuri
42. İzmir Esbak Kadı Müşaviri Ahmet Asım
43. Esbak İstanbul Muhafızı Natık
44. Esbak Dâhiliye Nazırı Ayandan Adil
45. Esbak Dâhiliye Nazırı Ayandan Mehmet Ali
46. Esbak Edirne Valisi ve Şehremini Vekili Salim (Mirimiran)
47. Kütahya'da Yunanlılara Mutasarrıflık Eden Hoca Rasihzâde İbrahim
48. Adana'da Vekillik eden Abdurrahman
49. Karahisar-ı Şarki Esbak Mebusu Ömer Fevzi
50. İşkenceci Namıyla Maruf Mülazım Adil
51. İşkenceci Namıyla Maruf Mülazım Refik
52. Kırkağaç Esbak Kaymakamı Şerif
53. Çanakkale Esbak Mutasarrıfı Mahmud Mahir
54. İstanbul Esbak Merkez Kumandanı Emin
55. Kilis'te Kaymakamlık Eden Sadullah Sami
56. Esbak Dâhiliye Nezareti Dava Vekili ve Bolu Mutasarrıfı Osman Nuri

Ethem ve Avanesi

57. Çerkez Ethem
58. Çerkez Ethem'in Biraderi Reşit
59. Çerkez Ethem'in Biraderi Tevfik
60. Kuşçubaşı Eşref
61. Kuşçubaşı Eşref'in Biraderi Hacı Sami
62. İzmirli Esbak Akhisar Kumandanı Yüzbaşı Küçük Ethem
63. Düzceli Mehmet oğlu Sami
64. Burhaniyeli Halil İbrahim
65. Susurluk'tan Demirkapılı Hacı Ahmet

Çerkez Kongresine Murahhas Olarak Katılanlar

66. Hendek Kazasının Sümbüllü Karyesinden Bağ Osman
67. İzmir Esbak Mutasarrıfı İbrahim Hakkı
68. Beraev Sait
69. Berzek Tahir
70. Adapazarı'nın Harmantepe Karyesinden Maan Şirin
71. Söke Ereğlisi'nin Teke Karyesinden Koca Ömer Oğlu Hüseyin
72. Adapazarı'nın Talustanbey Köyünden Bağ Kamil
73. Hamte Ahmet
74. Maan Ali
75. Kirmasti'nin Karaosman Karyesinden Harun Reşit
76. Eskişehirli Hızır Hoca
77. Bigalı Nuribeyoğlu İsa

78. Adapazarı'nın Şahinbey Karyesinden Kazım
79. Gönen'in Tuzakça Karyesinden Lampat Yakup
80. Gönen'in Bayramiç Karyesinden Kumpat Hafız Sait
81. Gönen'in Keçeler Karyesinden Mütেকaid Binbaşı Ahmet
82. İzmir'de Dava Vekili Sait
83. Şamlı Ahmet Nuri

Polisler

84. Esbak İstanbul Polis Müdürü Tahsin
85. Esbak İstanbul Polis Müdür Muavini Kemal
86. Emniyet-i Umumiye Müdür Muavini Ispartalı Kemal
87. Esbak İstanbul Polis Müdüriyeti Birinci Kısım Baş Memuru Hafız Sait
88. Esbak İstanbul Müdüriyeti Birinci Şube Müdürü Şeref
89. Esbak Arnavutköy Merkez Memuru Hacı Kemal
90. Esbak Polis Memurlarından Namık
91. Şişli Komseri Nedim
92. İzmir Merkez Memuru, Edirne Polis Müdürü ve Yalova Kaymakamı Fuat
93. Adana'da Polis Müdürlüğü eden Yolgeçenli Yusuf
94. Unkapanı Esbak Merkez Memuru Sakallı Cemil
95. Büyükdere Esbak Merkez Memuru Mazlum
96. Esbak Beyoğlu İkinci Komseri Fuat

Gazeteciler

97. Serbesti Gazetesi Sahibi Hürriyet ve İtilaf Azasından Mevlanazade Rıfat
98. İstanbul Gazetesi Sahibi Sait Molla
99. İzmir'de Müsavat Gazetesi Sahibi ve Eski Muharrir-i Darü'l-Hikmet Azası İzmirli Hafız İsmail
- 100- Aydede Gazetesi Sahibi ve Esbak Posta Telgraf Müdür-ü Umumi Refik Halit
- 101- Eski Köylü Gazetesi Muharriri Ferit
- 102- Alemdar Bandırma Adalet Gazetesi Sahibi Bahriyeli Ali Kemal
- 103- Edirne'de Temin ve Elyevm; Selanik'te Hakikat Gazetesi Sahibi Neyir Mustafa
- 104- Gazetesi Sahibi Refi Cevat
- 105- Alemdar Gazetesi Sahibi Pehlivan Kadri
- 106- Adana'da Ferda Gazetesi Sahibi Fanizâde Ali İlmî
- 107- Balıkesir'de İrşat Gazetesi Sahiplerinden Trabzonlu Ömer Fevzi
- 108- Halep'te Doğruyol Gazetesi Sahibi Hasan Sadık
- 109- Köylü Gazetesi Sahip ve Müdürü İzmirli Refet

Öteki Kişiler

- 110- Tarsuslu Kamil Paşazade Selami
- 111- Tarsuslu Kamil Paşazade Kemal
- 112- Süleymaniyeli Kürt Hakkı
- 113- Mustafa Sabri Hoca'nın oğlu İbrahim Sabri
- 114- Fabrikatör Bursalı Cemil
- 115- İngiliz Casusu Meşhur Çerkez Ragıp
- 116- Fransız Zabitliği Yapan Haçınli Kazak Hasan
- 117- Eşkiya Reisi Süngülü Davut
- 118- Binbaşı Çerkez Bekir
- 119- Bursalı Fabrikatör Cemil'in Kayınbiraderi Necip

- 120- İzmir Esbak Umur-u İslamiye Müfettişi Ahmet Hulusi
- 121- Uşak'ta Madanoğlu Mustafa
- 122- Gönen'in Tuzakçı Karyesinden Yusuf oğlu Remzi
- 123- Gönen'in Bayramiç Karyesinden Hacı Kasım oğlu Zühtü
- 124- Gönen'in Balcı Karyesinden Kocagözün Osman oğlu Şakir
- 125- Gönen'in Muratlar Karyesinden Koç Mehmet oğlu Koç Ali
- 126- Gönen'in Ayvacık Karyesinden Mehmet oğlu Aziz
- 127- Gönen'in Keçeler Karyesinden Bağcılı Ahmet oğlu Osman
- 128- Susurluk Yıldız Karyesinden Molla Süleyman oğlu İzzet
- 129- Gönen'in Muratlar Karyesinden Hüseyin oğlu Kazım
- 130- Gönen'in Balcı Karyesinden Bekir oğlu Arap Mahmut
- 131- Gönen'in Rüstem Karyesinden Gardiyan Yusuf
- 132- Gönen'in Balcı Karyesinden Ömer oğlu Eyüp
- 133- Gönen'in Keçeler Karyesinden Talustan oğlu İbrahim Çavuş
- 134- Gönen'in Balcı Karyesinden Topallı Şerif oğlu İbrahim
- 135- Gönen'in Keçeler Karyesinden Topal Ömer oğlu İdris
- 136- Manyas'ın Bolcağaç Karyesinden Kurh oğlu İsmail
- 137- Gönen'in Keçeler Karyesinden Muhtar Hacı oğlu İshak
- 138- Marmara'nın Kayapınar Karyesinden Yusuf oğlu İshak
- 139- Manyas'ın Kızlık Karyesinden Ali Bey oğlu Sait
- 140- Gönen'in Balcı Karyesinden Veli oğlu Selim
- 141- Gönen'in Çerkez Mahallesinden Makineci Mehmet oğlu Osman
- 142- Manyas Değirmen Boğazı Karyesinden Kadir oğlu Kamil
- 143- Gönen'in Keçidere Karyesinden Hüseyin oğlu Galip
- 144- Manyas'ın Hacı Yakup Karyesinden Çerkez Sait oğlu Salih
- 145- Manyas'ın Hacı Yakup Karyesinden Maktul Şevket'in Biraderi İsmail
- 146- Gönen'in Keçeler Karyesinden Abdullah oğlu Deli Kasım
- 147- Gönen'in Çerkez Mahallesinden Hasan Onbaşı oğlu Kemal
- 148- Manyas'ın Değirmen Boğazı Karyesinden Kadir oğlu Kamil'in Biraderi
Kazım Efe
- 149- Gönen'in Kızlık Karyesinden Pallaç oğlu Kemal
- 150- Gönen'in Keçeler Karyesinden Tuğ oğlu Mehmet

